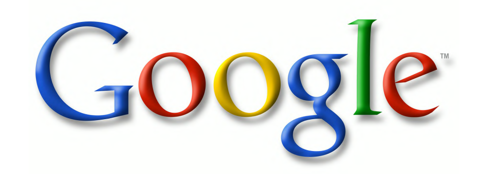

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT OMNES,

EX RECENSIONE

ARN. DRAKENBORCHII.

ACCEDUNT

NOTÆ INTEGRÆ

EX EDITIONIBUS

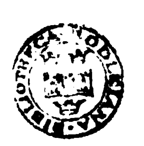
J. B. L. CREVIERII.

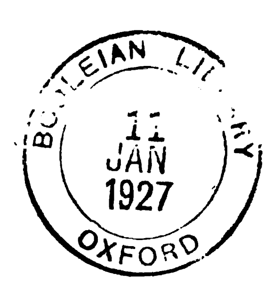
CUM

INDICE RERUM LOCUPLETISSIMO.

TOM. III.

OXONII,
EXCUDEBAT W. BAXTER;
IMPENSIS J. PARKER, ET R. BLISS: ET R. PRIESTLEY, ET
G. ET W. B. WHITTAKER, LONDINI.
MDCCCXXI.

BIBLIOTHECA BODLEIANA

BODLEIAN LIBRARY
11
JAN
1927
OXFORD

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

AB URBE CONDITA

LIBRI.

EPITOME LIBRI XXXI.

BELLI adversus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti [1] *caussæ referuntur hæ. Tempore Initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, et in sacrarium Cereris* [2] *cum aliis popularibus suis* [4] *intraverunt. ob hoc, tamquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes, mortibus suorum commoti, ad vindicandos illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Karthaginiensibus datam,* [3] *quingentesimo quinquagesimo anno ab urbe condita, quum Atheniensium, qui obsidebantur a Philippo, legati auxilium a senatu petissent, et senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut sociæ civitati ferri opem populus quoque juberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est: qui, exercitu* [4] *in Macedoniam ducto, equestribus prœliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes et Hamilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Hamilcar eo bello occisus est, et millia hominum triginta sex. Præterea expeditiones Philippi regis et Sulpicii consulis, expugnationesque urbium ab utroque factas, continet. Sulpicius consul, adjuvantibus rege Attalo et Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.*

1 *Caussæ referuntur*] Sic vetus Sigonii liber, et Campanus: melius quam vulgati, *feruntur.*

2 *Cum aliis pluribus suis*] Si recidamus, quod monet Perizonius Animadv. Hist. c. 9. vocem *suis*, nulla hic erit difficultas. *Cum aliis pluribus*, id est cum turba eorum quos videbant confluere ad templum.

3 *Quingentesimo quadragesimo anno*] Manifestum mendum. Corrigit Sigonius *quingentesimo quinquagesimo.* Annus ille numerari debet ex calculo Dodwelli Liviano quingentesimus quinquagesimus secundus ab u. c.

4 *In Macedoniam*] Sic veteres omnes editi. Gronovianæ editiones habent *ad Macedoniam:* minus recte.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXI.

U. C. 551. A. C. 201. ME quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat; tamen, quum in mentem venit, tres et sexaginta annos (tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum) [1] æque multa volumina occupasse mihi, quam occuparint [2] quadringenti octoginta octo [a] anni a condita urbe ad Ap. Claudium consulem, qui primus bellum Karthaginiensibus intulit; jam provideo animo, velut qui [3] proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, et crescere pene opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore; claritate regum antiquorum, [4] vetustaque [b] fama gentis, et magnitudine imperii, quo multam quondam Europæ, majorem partem Asiæ obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterum [5] cœptum bellum adversus Philippum decem

[a] *septem* Crev.

[b] *vetustæque* Gron. Crev.

1 *Æque multa volumina*] Bellum Punicum primum narrare inceperat Livius l. XVI. suæ historiæ. Itaque quindecim libros occupaverant res per 487. annos gestæ ab u. c. ad primum Punicum bellum: quindecim itidem, res per tres et sexaginta annos gestæ ab initio primi Punici belli ad secundum perpetratum. Non numerat autem annum labentem Livius, quemadmodum supra l. XXX. c. 44. ubi bellum Punicum secundum *finitum* esse ait *septimodecimo anno*.

2 *Quadringenti octoginta septem anni*] Numerus hic multum variat in scriptis et editis. Quidam habent, quomodo edidimus, testibus Sigonio et Hearnio. Vet. liber Sigonii, et noster Victorinus *CCCCLXXVIII*. Andreas *quadringenti LXX*. In hac discrepantia eam elegimus lectionem, quæ nec careret auctoritate, et congrueret cum rationibus Dodwelli, quem sequimur in Chronologia Liviana ducem. Cum iis autem numerus 487. annorum hic ita quadrat, ut nullus alius consentire possit. Finiebatur enim Livii liber XV. ut constat ex epitomis, et ex hoc ipso Livii loco, in eo anno qui præcessit Ap. Claudii, qui primus bellum Pœnis intulit, consulatum, qui annus est ipse 487us. ex calculo Dodwelli Liviano.

3 *Proximis littori vadis inducti*] Allecti ad ingrediendum, quia prope littus vada eis occurrunt, nec ea aquæ altitudo quæ possit timeri.

4 *Vetustæque fama gentis*] Aliquot MSS. habent *vetustaque fama gentis*, quod merito placuit Jac. Gronovio. Sic infra l. XXXV. c. 12. *Vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusque Oriens victoriis ejus gentis*.

5 *Cœptum bellum adversus Philip-*

ferme ante annis, triennio prius depositum erat, [6] quum Ætoli et belli et pacis fuissent caussæ [c]. Vacuos deinde pace Punica jam Romanos et infensos Philippo, quum ob infidam adversus Ætolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Hannibali Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

U. C. 551. A. C. 201.

II. Sub idem fere tempus et ab Attalo rege, et Rhodiis legati venerunt, nunciantes, Asiæ quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, qui tunc [7] in prœlio cum Boiis erant, rejecta est. Interim [8] ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, [9] M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: ut et adnunciarent victum Hannibalem Pœnosque, et gratias agerent regi, [10] quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset; et peterent, ut, si coacti injuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum

Querelæ de Philippo.

Legati in Ægyptum.

[c] *caussa* Gron. Crev.

quum decem ferme ante annis] Hic initium ducit hujus belli Livius ab inita cum Ætolis societate, anno 541. de qua vide l. XXVI. c. 24. At tribus ante annis motum fuerat, ut constat ex l. XXIV. c. 40.

6 *Quum Ætoli . . . belli . . . fuissent causa*] Initum Philippo cum Annibale fœdus, de quo egit Livius, l. XXIII. c. 33. coegit Romanos de bello Macedonibus inferendo cogitare: mox legati ab Orico nunciantes suam urbem captam esse, Apolloniam tentari, impulerunt Lævinum, ut in Græciam trajiceret. Sed segnius bellum gestum est, donec inita est cum Ætolis societas. * Iidem Ætoli et pacis causa fuerant, quia, absentibus Romanis, pacem per se ipsi cum Philippo pepigerant: unde Romanis quodammodo necesse fuit ad pacem quoque animos inclinare. Vid. supra XXIX. 12.

7 *In prœlio cum Boiis erant*] Hoc corruptum est. Neque enim ambo consules in Boiorum agro erant, sed alter tantum, P. Ælius. Jam vero quid sibi vult, *in prœlio erant?* Alb. Rubenius ex vestigiis MSS. recte videtur emendare: *in provinciis erant*.

8 *Ad Ptolemæum Ægypti regem*] Tunc regnabat in Ægypto Ptolemæus Epiphanes, quem pater quadriennio ante vita cedens, anno u. c. 548. a. C. 204. quadrimum reliquerat. Itaque hæ gratiarum actiones quæ sequuntur, non possunt referri ad officia a rege puero collata in Romanos, quæ nulla erant, sed ad ejus patrem et regnum Ægypti. Vid. not. 10. proxime sequuturam. Aliam hujus legationis caussam affert Polybius, l. XVI. n. 19. et legat. 4. nempe, ut Ptolemæo liberam et securam ab aviditate regum Antiochi et Philippi (vid. infra c. 14.) possessionem Ægypti servarent, pacemque inter eos componerent. Idem testatur et Justinus, l. XXX.

9 *M. Æmilius Lepidus*] Hic etiam tutor Ptolemæi Epiphanis fuit, testibus Justino, l. XXX. et Val. Max. l. VI. c. 6. Id tamen observandum in Valerio, illum falso credidisse Lepidum hoc munere functum esse, quum jam summus esset pontifex, et bis consul fuisset, qui juvenis admodum, ut constat ex c. 18. infra, hanc tutelam gessit.

10 *Quod . . . in fide mansisset*] Polybius, Legat. 2. docet Romanos in summa frumenti inopia, post accessum, ut videtur verisimile, Annibalis ad urbem, subsidium a Ptolemæo Philopatore, tanquam ab socio et amico rege, petiisse.

U. C. 551. A. C. 201. conservaret. Eodem fere tempore P. Ælius consul in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultus ejus caussa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, [11] C. Oppium præfectum socium hac tumultuaria manu [12] per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant) agrum Boiorum invadere jussit. ipse eodem, aperto itinere, [13] per medios montes duxit. Oppius, ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere ac tuto fecit. delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant segetes) profectus, neque explorato circa, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, inproviso inpetu Gallorum cum frumentatoribus est circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Oppius præfectus. ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere. qui, nisi quod populatus est Boiorum fines, et cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

C. Oppius circumventus a Boiis.

III. Quum primum senatum habuit, universis postulantibus, ne quam prius rem, quam de Philippo sociorumque querelis, ageret; relatum extemplo est: decrevitque frequens senatus, ut P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui, classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, et quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos, conciret homines ad arma; majore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex

11 *C. Oppium*] Ante Sigonium editi habebant *C. Appium*. Mutavit ille: nec immerito. *Oppius* enim gentis nomen est: *Appius* prænomen.

12 *Per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant)*] Per eam Umbriæ partem, quæ ab ipsis tribus Sappinia appellatur. Hæc enim verba, *quam . . . vocant*, quibus uti non solet Livius, ubi tribuum Romanarum nomina appellat, nobis persuadent hanc unam fuisse e tribubus, in quas Umbri ipsi dividebantur: eodem plane modo ac sensu, quo supra l. IX. c. 41. de iisdem Umbris: *Plaga una (Materinam ipsi appellant.)*

13 *Per medios montes*] Victor. codex ignorat vocem *medios*, quam inseruit Sigonius.

aliquanto minore regno esset; hæc eadem scribere Aurelium consulibus et senatui placuit. U. C. 551. A. C. 201.

IV. Exitu hujus anni quum [14] de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio [15] P. Scipionis in Africa bellum perfecissent; decreverunt Patres, ut M. Junius prætor urbis, si ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum populi Romani esset, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. et M. Servilii, (Geminis ambobus cognomen erat) L. et A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies, [16] P. Ælio consule comitia habente, [17] creati consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnifice adparateque facti ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco et L. Quinctio Flaminino. [18] biduum instauratum est. [19] frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide et gratia diviserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis, L. Apustio Fullone et Q. Minucio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. et [20] Jovis epulum fuit ludorum caussa.

V. [21] Anno quingentesimo quinquagesimo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulibus, bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Karthaginiensibus datam. Omnium [22] primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpi- U. C. 552. A. C. 200. P. Sulpicio II. C. Aurelio Coss. Belli Macedonici initium.

14 *De agris veterum militum*] De assignando agros veteribus militibus. Hæc prima apud Livium mentio occurrit agrorum certo cuidam militum generi divisorum in præmium emeritæ militiæ. Retentum hoc exemplum est, et crebro deinde usurpatum: ac sub Cæsaribus in consuetudinem jam legemque abiit.

15 *P. Scipionis*] Sic jussit legi Sigonius, non *proconsulis Scipionis*, quod genus mendi vulgatissimum est, et passim ab eodem correctum.

16 *P. Ælio consule*] Vulgo *consulum*. At non consulum modo, sed et aliorum magistratuum comitia P. Ælius habuit. Itaque emendabat Gronovius *consule:* quod plane exstat in cod. Victor.

17 *Creati consules, P. Sulpicius Galba*] Iterum. Jam enim Sulpicius consul fuerat anno 541.

18 *Biduum instauratum est*] Sic et l. XXVII. c. 36. *Et plebeiis ludis biduum instauratum.*

19 *Frumenti ... vim ingentem ... quaternis æris*] Quaternis assibus, id est, quarta denarii parte in modios. Vid. not. ad l. XXX. c. 26.

20 * *Jovis epulum*] Vid. not. ad XXV. 2.

21 *Anno quingentesimo quinquagesimo*] Adde *secundo*, ex c. 1. hujus libri: ubi quum Livius, quomodo legimus, annos 487. ab u. c. ad initium primi Punici belli exactos numeret, 63. ab inito primo cum Pœnis bello ad perpetratum secundum, non habita ratione, ut jam bis annotavimus, ultimi anni, annum præcedentem proinde habuit quo quingentesimo quinquagesimo primo ab u. c. Nam 487. et 63. efficiunt 550. Itaque hic annus qui incipit est quingentesimus quinquagesimus secundus.

22 *Primum eam rem*] Forte *primam*.

U. C. 552. A. C. 200. cius consul retulit: senatusque decrevit, uti consules majoribus hostiis rem divinam facerent, quibus Diis ipsis videretur, cum precatione ea: [23] *Quam rem senatus populusque Romanus de republica deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res uti populo Romano, sociisque, ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret:* secundum rem divinam precationemque, ut de republica deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies opportune irritandis ad bellum animis, et literæ a M. Aurelio legato, et M. Valerio Lævino proprætore adlatæ: et Atheniensium nova legatio venit, quæ regem adpropinquare finibus suis nunciaret: brevique, non agros modo, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronunciassent consules, rem divinam rite perfectam esse, et precationem admisisse Deos aruspices respondere, lætaque exta fuisse, et prolationem finium, victoriamque, et triumphum portendi; tum literæ Valerii Aureliique lectæ, et legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum factum est, ut sociis gratiæ agerentur; quod diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent. de auxilio mittendo tum [24] respondere placere, quum consules provincias sortiti essent: atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

Provinciarum divisio. VI. P. Sulpicio provincia Macedonia sorte evenit, isque rogationem promulgavit, *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque, qui sub regno ejus essent, ob injurias armaque inlata sociis populi Romani, bellum indici.* alteri consuli Aurelio Italia provincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis [25] antiquata est. id quum fessi diuturnitate et gravitate belli sua sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace umquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: et consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi: atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura esset.

23 *Quam rem senatus . . . in animo haberet, ea res*] Non minus bene Vict. liber: *Quod senatus.* Similis est solennis senatusconsultorum formula: *Quod verba fecit consul . . . de ea re ita censuerunt.*

24 *Respondere placere*] Nonne potius, *responderi?*

25 * *Antiquata est*] Vid. not. 22. ad V. 30.

VII. Consul in campo Martio [26] comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocata, *Ignorare,* inquit, *videmini mihi, Quirites, non, utrum bellum an pacem habeatis, vos consuli: (neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terra marique ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. Hoc quantum intersit, si unquam ante alias, Punico certe proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin, si Saguntinis obsessis fidemque nostram inplorantibus inpigre tulissemus opem,* [27] *sicut patres nostri Mamertinis tulerant, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum, pactum jam per legatos literasque cum Hannibale in Italiam trajicere, misso cum classe Lævino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. et quod tunc fecimus, quum hostem Hannibalem in Italia haberemus, id nunc, pulso Italia Hannibale, devictis Karthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Hannibalem passi sumus, segnitiem nostram experiri regem. Non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Hannibal, sed quinto inde die, quam ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. Ne æquaveritis Hannibali Philippum, ne Karthaginiensibus Macedonas;* [28] *Pyrrho certe æquabitis: dico, quantum vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, et hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosque ipsos, non vetere fama magis, quam morte Pyrrhi nobilitatos.* [29] *Nostra nunc compara. quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, salvis ducibus, salvis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumsit, adgressus Pyrrhus tamen concussit, et victor prope ad ipsam urbem Romam venit! Nec Tarentini modo oraque illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant, ut linguam, ut nomen secutos crederes, sed Lucanus, et Bruttius, et Samnis, a nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus in*

U. C. 552. A. C. 200.

26 *Comitiis habitis*] Vel intellige, dum habentur comitia: vel potius dele vocem *habitis*, quæ ab duobus MSS. abest. Sic enim interdum Livius absolute loqui amat, ut hoc ipso libro, c. 50. *Comitiis ædiles curules creati.*

27 * *Sicut patres nostri Mamertinis*] Adversus Pœnos: unde initium primi Punici belli. † Vid. l. XVI. supra.

28 *Pyrrho certe æquabitis: dico, quantum*] Jac. Gronovius Valesium secutus suggerit, *Pyrrho dico:* quod amplectendum videtur, mutata interpunctione vulgari in hunc modum: *Pyrrho dico. Quantum vel vir viro, vel gens genti præstat!* Dixerat primo illos certe non dubitaturos Philippum Pyrrho æquare. Mox sese ipse reprehendit, quod Philippum æquet Pyrrho, quo longe superior est. *Pyrrho dico* eum æquatum iri. Imo vero *quantum vel vir viro*, id est, Pyrrho Philippus; *vel gens genti*, id est, Macedonica gens Epiroticæ *præstat!* Utrumque probat in iis quæ sequuntur.

29 *Nostra nunc compara*] Legendum videtur cum Gronovio, *comparate.*

U. C. 552. A. C. 200. *Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis?* [30] *Manserunt enim Punico postea bello. numquam isti populi, nisi quum deerit, ad quem desciscant, a nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam trajicere, hodie in Italia Hannibalem et Karthaginienses hostes haberetis. Macedonia potius, quam Italia, bellum habeat. hostium urbes agrique ferro atque igni vastentur. Experti jam sumus foris nobis, quam domi, feliciora potentioraque arma esse. Ite in suffragium, bene juvantibus Diis, et, quæ Patres censuerunt, vos jubete. Hujus vobis sententiæ non consul modo auctor est, sed etiam Dii inmortales; qui mihi sacrificanti precantique, ut hoc bellum mihi, senatui,* [31] *vobisque, et sociis ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris bene ac feliciter eveniret, læta omnia prosperaque portendere.*

P. R. bellum jubet. Supplicatio indicta, ob bellum decretum. Consulti feciales.

VIII. Ab hac oratione in suffragium missi, [32] uti rogarat, bellum jusserunt. Supplicatio inde a consulibus in triduum ex senatusconsulto indicta est, obsecratique circa omnia pulvinaria Dii, [33] ut, quod bellum cum Philippo populus jussisset, id bene ac feliciter eveniret, [34] consultique feciales ab consule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utique nunciari juberent; an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eo nunciari? feciales decreverunt, utrum eorum fecisset, recte facturum. Consuli a Patribus permissum, ut, quem videretur, ex iis, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus consulum prætorumque actum. consules binas legiones scribere jussi; veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi jus esset. Prætoribus L. Furio Purpureoni et Q. Minucio Rufo quina millia sociûm Latini nominis consul daret: quibus præsidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo et ipse jussus ex eo exercitu, quem P. Ælius consul habuisset, ut quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec et ipse quinque millia sociûm ac nominis Latini effecisset: [35] id præsidio Siciliæ provinciæ esset.

Exercitus comparantur.

30 *Manserunt enim*] Ironice dictum.

31 *Vobisque, et sociis ac nomini Latino*] Vict. codex: *vobisque, Quirites, sociis ac nomini Latino:* melius et decentius.

32* *Uti rogarat*] Vid. not. 52. ad VI. 38.

33 *Ut quod bellum*] Addidimus particulam *ut*, jubentibus Thuanæo, quem Jac. Gronovius excussit, et nostro Victor. cod.

34 *Consultique feciales . . . feciales decreverunt*] Odiosa repetitio. Posterius illud *feciales* libenter deleverimus.

35 *Id præsidio*] Gronovius merito emendat: *id præsidium.* Censet quoque legendum *esse*, ut intelligatur *jussum*.

M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est; uti proprætor in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia sociûm nominis Latini, [36] qui eorum minime multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere jussi: quæ, si quo res posceret, multis in Italia [37] contactis gentibus Punici belli societate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat.

U. C. 552. A. C. 200.

Legiones 6.

IX. In ipso adparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, [38] qui nunciarunt, *Athenienses adversus Philippum petisse ab rege auxilium. ceterum, etsi communes socii sint, tamen, nisi ex auctoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi aut obpugnandi cujusquam caussa regem in Græciam missurum esse. Vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat; vel Romanos quiescere, si malint, passurum, atque ipsum auxilia, quæ facile adversus Philippum tueri Athenas possent, missurum.* Gratiæ regi ab senatu actæ, responsumque; *Tutari socios populo Romano in animo esse:* [39] *si qua re ad id bellum opus sit, indicaturos regi. regnique ejus opes scire subsidia firma ac fidelia suæ reipublicæ esse.* Munera deinde legatis in singulos [40] quinûm millium æris ex senatusconsulto missa. Quum delectum consules haberent, pararentque, quæ ad bellum opus essent: civitas religiosa, in principiis maxime novorum bellorum, supplicationibus habitis jam, et obsecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Jovi donumque vovere consulem, cui provincia Macedonia evenisset, jussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus adtulit, qui negavit, *ex incerta pecunia* [41] *vovere debere,* [42] *si ea pecunia non posset in bellum usui esse.*

Legati Ptolemæi.

36 *Qui eorum minime multa stipendia haberet*] Lege *haberent*. Muretus.

37 * *Contactis ... societate iraque inde tumentibus*] Ita se habentibus ut ad eas contagio societatis cum Pœnis in bello pertineret, et hanc ob causam ira tacita æstuantibus, quæ occasionem erumpendi quæreret.

38 *Qui nunciarunt*] Has voces plane supervacuas libenter resecaremus.

39 *Si qua re ad id bellum opus sit*] MS. Vict. *si quæ res ad bellum opus sint:* recte; nisi malis *si qua res ... opus sit.*

40 *Quinûm millium æris*] Quinque millia æris gravis sunt quingenti denarii, quos pares facimus marcis argenti nostratibus 7. cum unciis sex et semuncia.

41 *Vovere debere*] Magis placeret: *voveri.*

42 *Si ea pecunia*] Fortasse hic aliquid mendi subest. Possumus tamen utcunque exponere, accipiendo particulam *si* pro *siquidem*, hoc nempe modo. Negavit pontifex maximus voveri debere ludos ex incerta pecunia, id est, non statuta pecuniæ summa, quam in eorum apparatum erogari placeret, siquidem ea pecunia, id est, pecunia vota in ludos jam non poterat in bellum usui esse. Hæc fortasse erat mens pontificis: Voventur ludi ex pecunia, quæ ex ærario sumenda est. Nisi igitur statuta fuerit pecuniæ summa, eaque seposita, jam tota ærarii pecunia huic voti obligationi obnoxia videbitur. Pecunia autem, in quam votum cadit, non potest in bellum usui esse. Itaque, nisi certa pecunia vo-

U. C. 552. A. C. 200.

reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset, votum rite solvi non posse. Quamquam et res, et auctor movebat, tamen ad collegium pontificum [43] referre consul jussus, si posset recte votum incertæ pecuniæ suscipi. posse, rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba consul, præeunte maximo pontifice, quibus antea [44] quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam quod tanta pecunia, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque facturum vovit. Toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ii primi de incerta.

Gallicus tumultus, auctore Hamilcare.

X. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cenomanique, et Boii, excitis [45] Salyis, Ilvatibusque, et ceteris Ligustinis populis, Hamilcare Pœno duce, qui in iis locis de Hasdrubalis exercitu substiterat, Placentiam invaserant: et, direpta urbe, ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda; [46] ut obsiderentur tamen prius, quam expugnarentur, nunciosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Purpureo tum[d] provinciæ præerat: cetero ex senatusconsulto exercitu dimisso, præter quinque millia sociûm ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum substiterat. Is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. *Duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram obpugnari. Nec in exercitu suo satis præsidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia sociûm quadraginta millibus hostium (tot enim*

d *qui tum* Gron. Crev.

veantur ludi, jam publici ærarii usus in bellum nullus erit.

43 *Referre consul jussus, si posset*] Nota τὸ *si* pro *an* positum: quemadmodum jam factum a Livio vidimus supra, l. IV. c. 20. Sic et infra l. XXXIII. c. 35. *Percunctatus, si consilium salutare admittere auribus posset:* et l. XXXVI. c. 33. *Percunctatus, si se interim, quæ defecissent ab societate Romana urbes, recipere vellet:* et l. XXXIX. c. 50. *Quæsisse, si incolumis Lycortas equitesque evasissent.*

44 *Quinquennalia vota*] Vota quæ suscipiebantur, si in quinque annos eodem respublica stetisset statu: de quibus, vide XXVII. 33. XXX. 27.

45 *Salyis Ilvatibusque*] Salyi, qui inter Rhodanum et Alpes incolebant, nihil huc pertinent. Cluverius legit *Statiellis*; Gronovius, *Celelatibus*. Utrique populi sunt Liguriæ. Neutri emendationi acquiescit Jac. Gronovius: et quum scripti et prisci editi pro *Salyis* habeant vel *Senilibus*, vel *Selinibus*, ipse emendat *Sellinibus*, sive *Sollinionsibus*. Sollicitat itidem τὸ *Ilvatibus*, reponitque *Iriatibus*. Vid. quartam Dissert. ejus Epistol. ad calcem II. tomi Liviani.

46 *Ut obsiderentur tamen*] Ut non primo impetu expugnarentur, quemadmodum Placentini sed obsideri saltem urbem necesse esset, antequam caperetur.

in armis esse) trucidanda objicere velit, et tanta sua clade U. C. 552.
jam inflatos excidio coloniæ Romanæ augere hostium animos. A. C. 200.

XI. His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui [47] in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse juberet, et aut ipse, si per commodum reipublicæ posset, ad obprimendum [48] Gallicum tumultum proficisceretur; aut L. Furio prætori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Karthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam. Karthaginem, ut nunciarent, *civem eorum Hamilcarem relictum in Gallia,* [49] *haud satis scire ex Hasdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere. Exercitus Gallorum Ligurumque excivisse ad arma contra populum Romanum. eum, si pax placeret, revocandum illis, et dedendum populo Romano esse:* simul nunciare jussi, *perfugas sibi non omnes redditos esse: ac*[e] *magnam partem eorum palam Karthagini obversari dici: quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex fœdere restituantur.* Hæc ad Karthaginienses mandata. Masinissæ gratulari jussi, *quod non patrium modo recuperasset regnum, sed, parte florentissima Syphacis finium adjecta, etiam auxisset.* nunciare præterea jussi, *bellum cum rege Philippo susceptum, quod Karthaginienses auxiliis juvisset; injuriasque inferendo sociis populi Romani,* [50] *flagrante bello Italia*[f]*, coëgisset classes exercitusque in Græciam mitti; et, distinendo copias, caussa inprimis fuisset serius in Africam trajiciendi.* [51] *Petere, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum.* Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaque, [52] toga purpurea, et palmata tunica cum eburneo scipione, et toga prætexta cum curuli sella: jussique polliceri, [53] *si quid ei ad firmandum*

Legati Karthaginem missi.

Iidem ad Masinissam.

[e] ac del. Gron. Crev. [f] *Italiæ* Gron.

47 *In Etruriam*] Andreas habet *in Etruria:* quod magis placet. Sequitur enim *Arimini.*

48 * *Gallicum tumultum*] Vid. not. 52. ad VII. 9.

49 *Haud satis scire*] Qui utrum ex Asdrubalis, an ex Magonis exercitu relictus esset, sese, nempe Romanos, parum scire.

50 *Flagrante bello Italia*] Revocavimus vett. editorum lectionem, quam tuetur Victor. cod. Vulgo nunc legitur *Italiæ.*

51 *Petere, ut ad id bellum*] Sic legi jussit Gronovius, ut pendeat verbum a præcedente *jussi.* Poterat tamen ferri *peterent,* quomodo prius editi habebant. Non raro enim Livius in hunc modum variat orationem. Sic l. XXX. supra, c. 41. *Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones . . . decretæ. P. Ælius prætor duas legiones . . . acciperet.* Et l. IX. c. 2. *Milites decem pastorum habitu mittit, pecoraque diversos alium alibi . . . pascere jubet: ubi inciderent in prædatores, ut idem omnibus sermo constet.* Et alibi sæpius.

52 *Toga purpurea et palmata tunica*] Vid. nott. 26. et 27. ad l. X. c. 7. De toga prætexta et sella curuli vid. ad l. I. c. 8.

53 *Si quid ei*] Lege cum Gronovio, *sibi.* Sensus enim esse debet: si quid sibi Masinissa opus esse judicasset.

U. C. 552. A. C. 200. Verminæ Syphacis filii legati.

augendumque regnum opus esse judicasset, enise id populum Romanum merito ejus præstaturum. Verminæ quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque, et culpam omnem in fraudem Karthaginiensium avertentes. *Et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoque adnisurum, ne officiis in populum Romanum aut a Masinissa, aut ab ullo alio vincatur. Petere, ut rex, sociusque, et amicus ab senatu adpellaretur.* Responsum legatis est: *Et patrem ejus Syphacem sine caussa ex socio et amico hostem repente populi Romani factum: et eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessentem Romanos posuisse. Itaque pacem illi prius petendam a populo Romano esse, quam ut Rex, sociusque, et amicus adpelletur. Nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse. Legatos Romanos in Africa fore, quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges,* [54] *liberum arbitrium eis populo Romano permittente. Si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.* Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp.[g] Lucretius, Cn. Octavius. quinqueremes singulis datæ.

Sublata pecunia e fano Proserpinæ.

XII. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia erat; *Pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec, ad quos pertineat facinus, vestigia ulla exstare.* Indigne passus senatus, non cessari ab sacrilegiis, et ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C.[h] Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios scriberet: *senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor* [55] *triennio ante habuisset. Quæ inventa pecunia esset, reponi. si quo minus inventum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut ante pontifices censuissent, fieri caussa expiandæ violationis ejus templi.*

Prodigia.

Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis [56] nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse adferebant. Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse. Lanuvii templo Sospitæ Junonis nocte stre-

g *P.* Gron. Crev. h *Cn.* Gron.

54 *Liberum arbitrium eis populo Romano permittente*] Duo scripti habent teste Gronovio, *ejus:* quibus accedunt unus Hearnii codex, et noster Victor. et Andreæ editio. Unde Rubenius censet legendum *permittenti*, quod referri debeat ad Verminam. Si nempe Vermina pacis dandæ liberum arbitrium populo Romano permitteret. Nihil certius. Infra c. 19. *Is* (Vermina) . . . *legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi quas vellent pacis conditiones permisit.*

55 *Triennio ante*] Hoc verum est, si non numerentur extrema. Alioquin legendum erit *quinquennio ante.* Vid. supra l. XXIX. c. 21.

56 *Nunciata acciderunt*] Nunciata pervenerunt ad aures Patrum et populi.

pitum ingentem exortum. Jam animalium obscœni fœtus pluribus locis nunciabantur. in Sabinis incertus infans natus, masculus an femina esset. alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu inventus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia et deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. Ante omnia abominati semimares, jussique in mare extemplo deportari: sicut proxime, C. Claudio, M. Livio consulibus, deportatus similis prodigii fœtus erat. Nihilo minus decemviros adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donumque Junoni Reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen, sicut [57] patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

U. C. 552. A. C. 200.

XIII. Expiatis omnibus religionibus, (nam etiam Locris sacrilegium pervestigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio, M. Claudio consulibus mutuam dederant, [58] tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magna classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium subficeret, negaverant esse, unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eos non sustinuit, *Si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum uti respublica vellet; aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quam publicatam, pro beneficio, tamquam ob noxam, suam pecuniam fore?* Quum et privati æquum postularent, [59] nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum et utile erat, decreverunt, *Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, et sibimet emtis opus esse; agri publici,* [60] *qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret. Consules agrum æstimaturos, et* [61] *in jugera asses vectigales, testandi caussa publicum agrum esse, inposituros: ut, si quis,*

Reddita Proserpinæ pecunia.

Pro pecunia privatis agri assignati.

57 * *Patrum memoria*] Quadraginta circiter annis ante hunc de quo nunc agit noster. Itaque qui tum vivebant, eorum patres æquales fuerant et coætanei Livii poetæ. Vid. supra XXVII. 37. et ibi not.

58 *Tertia pensio debebatur eo anno*] Hoc patet ex l. XXIX. c. 16. At secunda nondum soluta fuerat, ut colligitur ex l. XXXIII. c. 42. ubi ultima pensio persolvitur.

59 *Nec . . . solvendo ære alieno respublica esset*] Recta loquendi norma et consuetudo postulat *æri*.

60 *Qui intra quinquagesimum lapidem esset*] Qui esset intra quinquaginta ab urbe millia passuum. Milliaria lapidibus designabantur, ut omnibus notum.

61 * *In jugera asses vectigales*] Singulos asses in jugera vectigalis nomine.

U. C. 552. A. C. 200.

quum solvere posset populus, pecuniam habere, quam agrum, mallet, restitueret agrum populo. Læti eam conditionem privati accepere. [62] Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, adpellatus.

Sulpicius Cos. it in Macedoniam.

XIV. Tum P. Sulpicius, secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium venit, et, veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brundisio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præsto fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret.

Athenæ a Macedon. obsessæ.

Missus extemplo Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navibus, [63] et militum copiis. neque enim ipse rex Athenas obsidebat. eo maxime tempore Abydum obpugnabat, jam cum Rhodiis et Attalo [64] navalibus certaminibus, neutro feliciter prœlio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, fœdus ictum cum [65] Antiocho Syriæ rege, divisæque jam cum eo Ægypti opes; cui, morte audita [66] Ptolemæi regis, ambo inminebant.

Caussa belli Athenienses inter et Philippum.

Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna caussa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos servant. Acarnanes duo juvenes per [67] Initiorum dies, non initiati, templum Cereris, [68] inprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facile eos sermo prodidit, absurde quædam percunctantes: deductique ad antistites templi, quum palam esset, per errorem ingressos, tamquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam fœde atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: inpetravitque ab

62 *Trientius Tabuliusque*] Recte judicat Gronovius ideo sic dictum esse hunc agrum, quia pro triente tabularum, id est, pro tertia parte ejus, quod ex publicis tabulis debebatur, datus fuerat.

63 *Et militum copiis*] Fortasse hic excidit vox aliqua, qualis esset, *exiguis*, *parvis*. Hoc suadere possunt ea quæ sequuntur, *neque enim ipse rex Athenas obsidebat:* quibus verbis continetur ratio, cur necesse non fuerit valida auxilia Athenas mittere.

64 *Navalibus certaminibus, neutro feliciter prælio*] Videtur hic una vox superesse, una deesse. Redundat plane *τὸ prælio*. Si enim sic legamus, *navalibus certaminibus, neutro feliciter*, optime et facillime suppleri potest, *certamine*. At vox *neutro* postulat, ut prius facta fuerit duorum certaminum mentio. Videtur igitur scripsisse Livius: *duobus navalibus certaminibus, neutro feliciter, vires expertus.* Hæc duo prælia simul pugnata a Philippo sunt, unum cum Attalo, alterum cum Rhodiis, ut narrat Polyb. l. XVI.

65 *Antiocho Syriæ rege*] Hic est Antiochus Magnus, qui postea bellum cum Romanis gessit.

66 *Ptolemæi*] Philopatoris: cui successerat filius, Ptolemæus Epiphanes, puer admodum, de quo supra, c. 2.

67 *Initiorum*]. *Initia*, seu *Initiorum sacra*, sunt, ut norunt omnes, Cereris mysteria, quæ magna religione ab Atheniensibus Eleusine celebrabantur, nullo magis quam silentio sollennia, ut ait Justin. l. V. Hujus nominis originem Cic. l. II. de Leg. n. 86. ducere videtur ex eo quod celebrarentur ob *principia vitæ*, arationem nimirum et sationem agrorum, a Cerere inventa.

68 * *Imprudentes religionis*] Ignorantes quænam esset horum sacrorum religio.

eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus, primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit: et irritatio animorum ea prima fuit. postea [69] justum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique, [70] persecuti [i] cedentem in Macedoniam Philippum, quum Æginam venissent; rex Piræeum, renovandæ firmandæque cum Atheniensibus societatis caussâ, trajecit. Civitas omnis obviam effusa cum conjugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem urbem, ac Dii prope ipsi exciti sedibus suis, exceperunt.

U. C. 552. A. O. 200.

Attalus Athenis.

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quæ vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur, quam præsentem aut referendis suis in civitatem beneficiis erubescere, aut significationibus adclamationibusque multitudinis, adsentatione inmodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ missæ in concionem recitatæque [k] sunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem sociam; deinde rerum, quas adversus Philippum gessisset; ad postremum adhortatio; *Capessendum bellum, dum se, dum Rhodios,* [71] *tum quidem, dum etiam Romanos haberent. Nequidquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros.* Rhodii deinde legati auditi sunt: quorum recens erat beneficium, quod naves longas quatuor Atheniensium, captas nuper a Macedonibus recuperatasque, remiserant. itaque ingenti consensu bellum adversus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo inmodici, deinde et Rhodiis habiti: tum primum mentio inlata de tribu, quam Attalida adpellarent, ad decem veteres tribus addenda: et Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Æginam ad classem se recepit. Rhodii [72] Ciam ab Ægina, inde per insulas Rhodum navigarunt: omnibus, præter Andrum, Parumque, et Cythnum, quæ præsidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Æginæ, missi in Ætoliam nuncii,

Populum scripto alloquitur.

Decernunt Athenienses bellum in Philippum.

[i] *sequuti* Gron. [k] *recitatæ* Gron. Crev.

69 * *Justum bellum*] Quæ prius tumultuaria vis fuerat, fit jam verum, et, ut loquuntur, proprie dictum bellum, decretis Atheniensium, qui ultro et priores non dubitaverunt bellum indicere Philippo.

70 *Persecuti cedentem*] Post prælia nempe supra memorata. Vulgo *secuti*. Sed illud quod admisimus ex Victor. et Thuan. codd. magis proprium hostium est.

71 *Tum quidem, dum etiam*] Ac maxime in hoc temporis articulo capessendum bellum, dum etiam Romanos, potentissimam civitatem, socios haberent paratos ad auxilium.

72 *Ciam*] Sic legi jussit Sigonius. Antea *Ceam*. Sed parum interest. Utrumque enim nomen ejusdem insulæ est.

U. C. 552. A. C. 200. expectatique inde legati, aliquamdiu nihil agentem temere: et neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque composita cum Philippo pace. et ipse Rhodiique, si institissent tunc Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent; patiendo rursus eum in Hellespontum trajicere, occupantemque [73] Græciæ opportuna loca vires conligere, bellum aluere; gloriamque ejus gesti perfectique Romanis concesserunt.

XVI. Philippus magis regio animo est usus: qui, quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem, quod inminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita [74] Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem primo inpetu expugnavit: Ænum inde cum magno labore, postremo proditione Ganymedis præfecti Ptolemæi, cepit. deinceps alia castella, Cypsela, et Doriscon, et Serrheum, occupat. inde progressus ad Chersonesum, Elæunta et Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recepit. Callipolis quoque et Madytos dedita, et castella quædam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt. ea obpugnatio diu Philippum tenuit: eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo et Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præsidium, Rhodii quadriremem unam ex classe, quum ad Tenedum staret, miserunt. eodem postea, quum jam vix sustinerent obsidionem, et ipse Attalus quum trajecisset, spem tantum auxilii ex propinquo ostendit, neque terra, neque mari adjutis sociis.

Philippus Abydum obsidet.

XVII. Abydeni primo, tormentis per muros dispositis, non terra modo adeuntes aditu arcebant, sed [75] navium quoque stationem infestam hosti faciebant. postea, quum et muri pars strata ruinis, et ad interiorem raptim obpositum murum cuniculis jam perventum esset, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum sociis navalibus, Attalique præsidium emitti liceret; atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset; adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione

Abydenorum rabies.

73 *Græciæ opportuna loca*] Merito videtur Gronovius emendare *Thraciæ*. Siquidem Ænus et Maronea, et cetera quæ mox enarrantur loca, Thraciæ fuere.

74 *Heraclidi*] Hunc Heraclidem exulem Tarentinum fuisse, ac virum omnibus flagitiis maculosum, docet Polyb. l. XIII.

75 * *Navium . . . stationem*] Efficiebant ut naves Philippi multa incommoda eo ubi stabant loco paterentur.

iram accendit, ut, ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus, in gymnasium includi juberent: aurum et argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, [76] congeri [1]: sacerdotes victimasque adduci, et altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui, ubi cæsam aciem suorum, pro diruto muro pugnantem, vidissent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum, vestemque, quæ in navibus esset, in mare dejicerent; tectis publicis privatisque, quamplurimis locis possent, ignes subjicerent; et, se facinus perpetraturos, [77] præeuntibus exsecrabile carmen sacerdotibus, jurejurando adacti: [78] tum militaris ætas jurare, neminem vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi, memores Deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox prœlium diremtura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos et confectos vulneribus ac lassitudine superesse prœlio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

U. C. 552. A. C. 200.

Urbs deditur a principibus.

XVIII. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius [79] trium consensu minimus natu, audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. qui, questus Attalo Rhodiisque arma inlata, et quod tum maxime Abydum obpugnaret, quum rex ab Attalo et Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret; *Num Abydeni quoque*, inquit, *ultro tibi intulerunt arma?* Insueto vera audire ferocior oratio visa est, quam quæ habenda apud regem esset. [80] *Ætas*, inquit, *et forma, et super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primum velim, vos fœderum memores servare mecum pacem. Si bello lacesseritis, mihi quoque* [81] *in animo est facere, ut regnum Macedo-*

[1] *conjici* Gron.

76 *Congeri*] Hoc verbum aptius visum est, quam vulgatum *conjici*. Recepimus itaque ex Victor. codice; alludentibus eodem, teste Jac. Gronovio, ceteris.

77 * *Præeuntibus exsecrabile carmen*] De voce *præeuntibus* vid. not. 8. ad IV. 21. *Carmen* est concepta quædam et solennis verborum formula. Supra I. 24. *longo effata carmine:* et 62. *lex horrendi carminis erat. Exsecrabile* intelligendum est plenum exsecrationibus in jurantis caput, nisi jurisjurandi fidem impleret.

78 *Tum militaris ætas jurare*] Verbum *jurare* hic supervacuè et ineleganter positum est. Potes, eo reciso, supplere ex iis quæ proxime præcedunt, *jurejurando adacta.*

79 *Trium consensu*] Amborum collegarum consensu et suo. Tres enim omnino legati erant, ut constat ex c. 2. hujus libri.

80 *Ætas . . . . et forma*] M. Æmilius forma omnes æquales suos antecellebat, teste Polybio, l. XVI. ubi illa Abydi expugnatio fuse narratur.

81 *In animo est facere, ut . . . sentiatis*] Cod. Victor. cum duobus a Gronovio memoratis, omittit præpositionem *in:* quemadmodum supra l. XXIX. c. 36. *Pœno recens victoria animo esset. Ut . . . . sentiatis* bona emendatio est, substituta jam olim

U. C. 552.
A. C. 200.

num nomenque, haud minus quam Romanum, nobile bello sentiatis. Ita dimisso legato, Philippus, auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit, tanta enim rabies multitudinem invasit, [82] ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem obcubuissent, perjuriumque aliis alii exprobrantes, et sacerdotibus maxime, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repente omnes ad cædem conjugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex, subpressit inpetum militum: et, *triduum se ad moriendum Abydenis dare,* dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent victores: nec, nisi quem vincula aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, inposito Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum, velut Sagunti excidium Hannibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuncii obcurrerunt, consulem jam in Epiro esse, et Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

Abydeni se ipsi trucidant.

Legati Rom. in Africa.

XIX. Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Hamilcare Gallici exercitus duce, responsum a Karthaginiensibus est, nihil ultra se facere posse, quam ut exsilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas et fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse: et de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. [83] Ducenta millia modiûm tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam [84] ad reges profecti legati. dona data Masinissæ, mandataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepti. ipse in naves inponendos curavit: et cum ducentis millibus modiûm tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is, ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi, quas vellent, pacis conditiones, permisit. Omnem pacem bonam justamque fore sibi cum populo Romano. Datæ leges pacis, jussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

Lentulo ex Hispania reduci concessa ovatio.

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro consule ex Hispania rediit. qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem; *res tri-*

prava scriptorum et vetustiorum editorum lectioni, *et . . . sentietis.*

82 *Ut repente proditos rati . . . repente omnes*] Vox *repente* alterutro loco vacat.

83 *Ducenta millia modiûm*] Modios nostrates Parisienses paulo plus 154166. sive, quos vocamus *septiens* 12847.

84 *Ad reges*] Masinissam et Verminam, qui infra nominantur. Ceterum Sigonii liber, et noster Victor. *ad regem*, ut Masinissa solus intelligi debeat.

triumpho dignas esse censebat senatus: *sed exemplum a majoribus non accepisse:* [85] *ut, qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet. Pro consule illum Hispaniam provinciam, non consulem, aut prætorem, obtinuisse.* Decurrebatur tamen eo, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis; qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. Postremo victus consensu Patrum tribunus cessit: et ex senatusconsulto L. Lentulus ovans urbem est ingressus. [86] Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo; [87] auri duo millia quadringenta quinquaginta [m]. militibus ex præda [88] centum viginti asses divisit. U. C. 552. A. C. 200.

XXI. Jam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, et quinque millia sociûm Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. itaque L. Furius, magnis itineribus ab Arimino adversus Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra obpugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli, clamore suorum ex agris revocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetivere, et postero die in aciem progressi. nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spatium instruendi fuit: eo cursu hostes in prœlium venerunt. Dextra ala ([89] in alas divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lætorium et P. Titinium [n], habebat: cum quibus circumspicere et obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo Galli, omni multitudine in unum locum [90] connisi [o], obruere atque obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. ubi id parum procedebat, circumire [p] a cornibus; et

Prœlium cum Gallis ad Cremonam.

[m] *quinquaginta* del. Gron. Crev. [n] *Titinnium* Eæd. [o] *adnisi* Eæd. [p] *circumvenire* Eæd.

85 *Ut qui neque dictator, neque consul*] Vid. l. XXVIII. c. 38.

86 *Argenti . . . quadraginta quatuor millia pondo*] Selibras nostrates pondo 68750.

87 *Auri duo millia quadringenta*] Selibras nostrates pondo 3750.

88 *Centum viginti asses*] Denarios septem cum semisse, qui non totam explent argenti unciam.

89 *In alas divisum exercitum socialem habebat*] Lipsius, l. II. de Mil. Rom. Dial. 7. legi jubet *habebant*. Neque enim hic novum aliquid a prætore factum memoratur: sed observatur solennis consuetudo temporum illorum, testata jam a Livio, XXV. 21. XXVII. 2. etc. Id autem studiose annotat noster, quia ipsius ævo res immutata erat. Nulli jam erant socii in exercitibus Romanis. Qui enim prius fuerant socii, civitatem Romanam per bellum sociale adepti fuerant, ac proinde in legiones ipsas contribuebantur.

90 *Adnisi*] Thuan. et Vict. codd. et Andreæ editio, *connisi*.

U. C. 552. A. C. 200. amplecti hostium aciem (quod in multitudine adversus paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut et ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra lævaque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat, [91] ædemque Deo Jovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, [92] ut parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec [93] circumire [q] eos aciem patiatur. simul et ipse, ut extenuatam mediam deductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, et perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, et medii a pedite pulsi. ac repente, quum omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effusa repetunt castra. fugientes persecutus eques, mox et legiones insecutæ in castra inpetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. cæsa aut [r] capta supra quinque et triginta millia cum signis militaribus septuaginta [s], carpentis Gallicis, multa præda oneratis, plus ducentis. Hamilcar dux Pœnus eo prœlio cecidit, et tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria lætaque Romæ fuit. literis adlatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo prœlio ceciderunt: plurimi dextræ alæ, in quam primo inpetu vis ingens hostium inlata est. Quamquam per prætorem prope debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat. ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius triremesque Romanæ, (sicut ante dictum est) Athenas missæ, quum Piræeum pervenissent, despondentibus jam animos sociis spem ingentem adtulerant. nam et terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant; et prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi

Res Græciæ.

Athenæ defensæ.

[q] *circumvenire* Gron. [r] *et* Gron. Crev. [s] *octoginta* Eæd.

91 *Ædemque deo Jovi*] Mendum latet in voce *deo*, quam adjungere *Jovi* omnino supervacaneum est. Sigonius emendat *ædesque duas Jovi*. Revera enim mentio fit infra, l. XXXIV. c. 53. unius ædis dedicatæ Jovi in insula, quæ vota fuisse ibidem dicitur a L. Furio Purpureone prætore, Gallico bello; ac rursus l. XXXV. c. 41. ædis dedicatæ Jovi in Capitolio, quam itidem L. Furius Purpureo prætor Gallico bello vovisse memoratur. Possis quoque cum Henr. Valesio legere: *ædemque Dijovi*. Jupiter enim *Dijovis* et *Diespiter* ab antiquis dicebatur.

92 *Ut parte*] Ut ab altera parte. Et vellemus non sustulisset Gronovius τὸ *altera*, quod editi habebant, et necessarium videtur, licet scripti ejus, et Victor. quoque liber, illud ignorent.

93 *Circumire*] Sic scripti consensu. Vulgo *circumvenire*.

committere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, et erant Atticæ tres [94] apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, majoris etiam rei fortuna oblata est. U. C. 552. A. C. 200.

XXIII. Exsules ab Chalcide, regiorum injuriis pulsi, adtulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse. nam et Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, et oppidanos, præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis neglegere. His auctoribus profectus, quamquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi [95] ad primas angustias Eubœæ posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit: et tranquillo pervectus Chalcidem, paullo ante lucem, qua infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circa scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractaque porta, ceteram multitudinem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est: aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt et horrea regia, et armamentarium cum ingenti adparatu machinarum tormentorumque. cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primo in forum conlata, deinde in naves inposita. carcer etiam ab Rhodiis refractus: emissique captivi, quos Philippus tamquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, et Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut et Chalcis teneri, et non deseri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis et Euripus ademta regi forent. nam ut terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

Chalcidem occupant Romani. Direptam relinquunt.

XXIV. Demetriade tum Philippus erat. quo quum esset nunciata clades sociæ urbis, quamquam serum auxilium perditis [96] erat, tamen, [97] quæ proxima auxilio est, ultionem

Advolat Philippus, sed sero.

94 *Apertæ naves*] Naves apertæ opponuntur constratis, ut videre est apud Cicer. l. V. in Verr. n. 104. et eæ sunt quæ nulla habent tabulata: *bâtimens ras, qui ne sont point pontés.*

95 * *Ad primas angustias Eubœæ*] Ad eum locum ubi mare arctari incipit ad Eubœam, sive ad prima initia Euripi freti, quo Eubœa a continente dividitur.

96 * *Erat*] Melius *venerat.*

97 * *Quæ proxima auxilio est, ultionem*] Ultionem quæ, ubi auxilio locus non est, proxima deinde petitur. Pri-

U. C. 552. A. C. 200. petens, cum expeditis quinque millibus peditum, et trecentis equitibus extemplo profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius obprimi Romanos posse. a qua destitutus spe, nec quidquam aliud, quam ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumtos, relictis, æque raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Ducit Athenas. Athenas ducit, [98] pari incepto haud disparem eventum ratus responsurum. et respondisset, ni speculator, ([99] hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen e specula quadam, prægressus nocte media Athenas pervenisset. Idem ibi somnus, eademque neglegentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido et prætor Atheniensium, et Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent. ita undique [1] ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem, adpropinquans urbi, conspectis luminibus crebris, et fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: et considere ac conquiescere agmen jussit, vi aperta propalam usurus, quando parum dolus profuerat. [2] Ab Dipylo accessit. porta ea, velut in ore urbis posita, major aliquanto patentiorque, quam ceteræ, est: et intra eam extraque latæ sunt viæ, ut et oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent: et extra limes mille ferme passus, in [3] Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio et cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, et [4] diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum civitatium infestior erat) expleturum, cohortatus milites, *ut, se intuentes, pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi*

mum ac præcipuum est auxiliari periclitantibus; secundum, si perditæ res sint, saltem ulcisci.

98 *Pari incepto haud disparem eventum*] Athenas ex improviso oppugnanti sibi, quemadmodum Romani Chalcidem oppugnassent, eumdem eventum responsurum ratus, quem habuissent Romani.

99 *Hemerodromos*] Ab ἡμέρα *dies*, et δρέμω *curro*.

1 *Ad portas, post ad muros*] Lege ex uno e scriptis Gronovii, *ad portas, et ad muros*.

2 *Ab Dipylo accessit*] Accessit ad urbem ab ea parte, qua illa porta est, quæ vocatur Dipylon. Vid. l. VIII. c. 17. Una hæc porta ex antiquis urbis Athenarum portis hodie integra manet, spectabile antiquitatis monumentum.

3 *Academiæ gymnasium*] Olim privati hominis hortus fuerat, postea celebre gymnasium, in quo Plato de philosophia disseruit, unde ejus discipuli Academici dicti. Nomen ducebat ab Academo, sive Ecademo heroe. Vid. Plut. in Theseo, Pausan. l. I. Diog. Laert. in Plat.

4 *Diu optata cæde . . . expleturum*] Nempe se, suam iram. Videtur tale quid excidisse.

U. C. 552. A. C. 200. Prœlium memorabile edit.

rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus; quod, ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, injecit. plurimos manu sua cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam, consecutus et ipse, quum majorem iti angustiis trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia, qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad [5] Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque, et lucus erat circumjectus) posuit. sed Cynosarges, et [6] Lyceum, et quidquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solum, sed etiam sepulcra: nec divini humanive juris quidquam præ inpotenti ira est servatum.

Diruit omnia circa Athenas.

XXV. Postero die, quum primo clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ, quia præsidium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. inde Eleusinem profectus, spe inproviso templi castellique, quod et inminet et [7] circumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, et classem a Piræeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. et quum Argis Achæorum concilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum: qui, translato imperio a Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vastabat; et jam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem, quum, [8] quantum ex quaque civitate militum scriberetur[t], consultarent; Philippus, demturum se eis curam, quod ad Nabin et Lacedæmonios adtineret, pollicitus; nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam,

It Argos.

Achæis adversus Nabin auxilium promittit.

[t] *conscriberetur* Gron. Crev.

5 *Cynosarges*] Sic dictum a cane albo. Canis enim apud Græcos κύων: albus, ἀργός. Fabulam, quæ huic nomini originem dedisse dicitur, pete ex Suida.

6 *Lyceum*] Gymnasium, ubi Aristoteles cum suis inambulans de philosophia disputaverat. Nomen habuit a Lycio Pandionis filio teste Pausan. l. I.

7 * *Circumdatum est*] Circumjectum est, ita ut castello templum includatur.

8 *Quantum ex quaque civitatum militum conscriberetur*] Suavius est id quod ex Thuan. cod. affert Jac. Gronovius: *Quantum ex quaque civitate militum scriberetur.* Consentit Victor.

U. C. 552. A. C. 200. Postulat vicissim præsidia urbibus suis.

Frustra.

ducto eo extemplo exercitu, translaturum. Hæc oratio quum ingenti hominum adsensu acciperetur: *Ita tamen æquum est*, inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidiis. Itaque, si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, et Chalcidem, et Corinthum tuenda* [9] *satis sit: ut, meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam et Lacedæmoniis.* Non fefellit Achæos, quo spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversus Lacedæmonios: id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad inligandam Romano bello gentem. et [10] id quidem coarguere Cycliadas prætor Achæorum nihil adtinere ratus, id modo quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati essent; decreto de exercitu parando adversus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit; inter adsentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magna spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis Corinthum atque in Atticam terram rediit.

XXVI. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius, ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, e regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit, inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos inpetus fieret, repente hostes effusos ex inproviso adoriretur. Non fefellere insidiæ. itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad obpugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se venienti ex Achaia conjunxit. Tentata et ab ipso rege obpugnatio ejus castelli est. sed naves Romanæ, a[u] Piræeo venientes, intromissumque præsidium absistere incepto coëgerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit: ut, quum[x] Philocles subeundo muros, et comminanda obpugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræeum levi cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piræei, quam Eleusinis, facilior, iisdem fere defendentibus, obpugnatio fuit. A Piræeo Athenas repenté duxit. inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semiruti muri, qui brachiis duobus Piræeum Athenis jungit, repulsus; omissa

Philippus Athenas et Piræeum frustra tentat.

[u] *a* del. Gron. Crev. [x] *dum* Eæd.

9 *Satis sit*] Sic habet Vict. liber; melius quam, ut vulgo editur, *sint*.

10 * *Id ... coarguere*] Probare regi, hanc ejus mentem et subdolum consilium sibi perspectum esse.

oppugnatione urbis, diviso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, quum priorem populationem sepulcris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, [11] templa Deûm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi jussit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, et copia domestici marmoris, et ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. neque enim diruere modo ipsa templa, ac simulacra evertere satis habuit; sed lapides quoque, [12] ne integri cumularent ruinas, frangi jussit: et, postquam non tam ira satiata, quam iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quidquam dignum memoria in Græcia egit.

U. C. 552. A. C. 200.

Templa circa Athenas diruit.

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen habebat castra: quo arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius, extrema Macedoniæ populatus, Corrago, et Gerrunio, et Orgesso castellis primo inpetu captis, ad Antipatriam in faucibus angustis sitam urbem, venit. ac primo evocatos principes ad conloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, ubi, magnitudine ac mœnibus situque urbis freti, dicta adspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit; puberibusque interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum et munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, [13] Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit. ad quorum clamorem et trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere inpetum Romanorum militum regii. multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

Romani populantur Macedoniæ fines.

11 *Templa Deûm, quæ pagatim sacrata habebant*] Hoc clarius explicatur infra c. 30. in oratione Atheniensium.

12 *Ne integri cumularent ruinas*] Ne lapides, si integri remanerent, in cumulum quemdam ruinarum assurgerent, qui speciem quamdam templorum dirutorum referret.

13 * *Ilion*] In hoc nomine mendum latere probant veteres editi et scripti. † In Andreæ editione legitur *Nudus:* in Thuanæo codice, teste Jac. Gronovio, in 4. Dissert. epist. *Nidus:* in Victorino *Indus:* nec longe abeunt ceteri sive scripti, sive vetusti editi, ita ut *Ilion* sit profecto ab aliquo emendatore. Jac. Gronovius propius insistens antiquæ lectionis vestigiis legendum censet *Cnidus*, quam urbem Illyrici fuisse adstruit ex Callimacho, Plutarcho, Stephano.

U. C. 552. A. C. 200. Reguli adcolæ Macedonum jungunt se Romanis.

XXVIII. Hac satis felici expeditione bello [14] commisso, reguli ac principes adcolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius, et Amynander Athamanum rex, et ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum et Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Ætolos concitandos ad bellum adtribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur. qua adjuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgueret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) adparabat bellum. Filium Persea, [15] puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum et Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

Philippi adparatus.

Mittit ad Ætolos.

XXIX. Concilium Ætolorum statuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Huic ut obcurrerent, et legati regis iter adcelerarunt, et ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium obcurrerunt. Primi [y] Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt. qui, [16] *nulla nova re, nihil se novi habere, quod adferrent,* dixerunt: *quibus enim de caussis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel servare eos debere. An imitari,* inquit unus ex legatis, *Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis? qui, quum legatis vestris Romæ responderi ita jussissent, Quid ad nos venitis, Ætoli, sine quorum auctoritate pacem cum Philippo fecistis? iidem nunc, ut bellum secum adversus Philippum geratis, postulant. et antea [17] propter vos, et pro vobis arma sumta adversus eum simulabant; nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ ut auxilio essent, primo [18] in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas obpressas ab Karthaginiensibus in libertatem eximerent. Et*

Oratio Macedonum in concilio Ætolorum contra Romanos.

y *Primo* Gron. Crev.

14 * *Commisso*] Incepto. Vid. not. 4. ad II. 36.

15 * *Puerum admodum*] Tum duodecim annos natum, quum decimo octavo post hunc anno, infra XL. 6. dicatur tricesimum annum agere.

16 * *Nulla nova re*] Quum nihil novi accidisset, quum eodem in statu res essent inter Philippum et Ætolos, quo erant quum fœdus inter utrosque nuper ictum fuerat. Confer clausulam hujus orationis.

17 * *Propter vos, et pro vobis*] Ita ut vestra defensio illis et caussa belli esset, et finis.

18 *In Siciliam conscenderunt*] Mallemus *transcenderunt*.

Messanam, et Syracusas, et totam Siciliam ipsi habent, vectigalemque provinciam securibus et fascibus subjecerunt. U. C. 552. A. C. 200. [19] *Scilicet, sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus a vobis creatos concilium habetis, socium hostemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro; sic Siculorum civitatibus, Syracusas aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium. Prætor Romanus conventus agit: eo imperio evocati conveniunt: excelso in subgestu superba jura reddentem, stipatum lictoribus vident: virgæ tergo, secures cervicibus inminent: et quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt, quum Italiæ urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis crevit urbs Romana,* [20] *ejusdem subjectas videant imperio. Capua quidem, sepulcrum ac monumentum Campani populi,* [21] *elato et extorri ejecto ipso populo, superest; urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium; relicta crudelius habitanda, quam si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines, plus lingua et moribus et legibus, quam maris terrarumque spatio, discreti, hæc tenuerint, sperare, quidquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestræ: qui, quum merito vestro vobis infestus esset, et nihil a vobis ultra, quam pacem, petiit, fidemque hodie pacis pactæ desiderat? Adsuefacite his terris legiones externas, et jugum accipite. sero ac nequidquam, quum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguæ homines, leves ad tempus ortæ caussæ disjungunt conjunguntque:* [22] *cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritque. natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem caussis, hostes sunt. Sed, unde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iidem homines de ejusdem Philippi pace* [23] *triennio ante decrevistis, iisdem inprobantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam et compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video.*

XXX. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Athenienses, qui fœda passi justius in crudelitatem sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque

19 * *Scilicet*] Ironice dictum: ut illud Virgilii, *Scilicet is Superis labor est.*

20 *Ejusdem subjectas . . . imperio*] Magis placeret, *eidem . . . imperio:* ut non modo Romanis subjectæ dicantur, sed et eodem modo, eadem superbia a Romanis regi.

21 * *Elato*] Ad funus rapto. Vid. not. ad XXVIII. 28.

22 *Cum alienigenis*] Hæc est scriptorum et primæ editionis lectio, teste Jac. Gronovio. Firmat Victor. Adde quod supra jam Romani vocati sunt *alienigenæ:* et mox in oratione Atheniensium, *qui Romanos alienigenas et barbaros vocet.* Minus recte igitur hic edebatur *cum alienis.*

23 *Triennio ante*] Extrema non numerat Livius, ut supra c. 12. Alioquin scribendum fuerat, *quinquennio.* Vid. l. XXIX. c. 12.

U. C. 552. A. C. 200. Atheniensium oratio. miserabilem agrorum. *Neque id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent:* [24]*esse enim quædam belli jura; quæ ut facere, ita pati sit fas. sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, misera magis, quam* [25]*indigna, patienti esse.* [26]*Verum enim vero id se queri, quod is, qui Romanos alienigenas et barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque jura polluerit, ut priore populatione cum infernis Diis, secunda cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondam* [27]*pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes; semiusta et truncata simulacra Deûm inter prostratos jacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamque omnem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani* [28]*subvenissent*[z]*. eodem enim scelere urbem colentes Deos, præsidemque arcis Minervam petitam: eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piræei Jovem Minervamque; sed ab eorum non templis modo, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sævisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut, miserti Atheniensium, ducibus Diis inmortalibus, deinde Romanis, qui secundum Deos plurimum possint, bellum susciperent.*

Legati Romani oratio. XXXI. Tum Romanus legatus: *Totam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. Nam et Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt: et Athenienses in Deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultra possim? Eadem* [29]*Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thasios*[a]*, Parios, Samios, Larissenses,* [30]*Mes-*

z *venissent* Gron. Crev. a *Thasios* del. Crev.

24 *Esse . . . quædam belli jura*] Esse quædam belli jure licita, quæ ut facere æquum sit, si possis, ita et pati, si necesse sit.

25 *Indigna*] Talia, ut indignationem justam movere possint patienti.

26 *Verum enimvero*] Victor. ut et unus e Gronovianis omittit *τὸ verum*. Et absit sane.

27 *Pagatim habitantes . . . in unam urbem contributi*] Notum est Athenienses primo dispersos in variis pagis habitasse; ac, Theseo auctore, relictis pagis, in unam urbem coaluisse.

28 *Subvenissent*] Gronovianæ editiones *venissent*. Sed affirmat Hearnius scriptos et vett. editos id habere quod edidimus. Adstipulatur Victor. cod. et, teste Jac. Gronovio, Thuanæus.

29 *Cianos*] Ex urbe Cio in Bithynia. De eorum excidio multa queritur Polyb. l. XV. Olim prave legebatur *Chios*. Sigonius emendavit.

30 *Messenios hinc ex Achaia*] Messenios ex hac ipsa Achaia vobis vicina. Messenii tunc temporis in Achæorum rempublicam contributi erant.

senios hinc ex Achaia, existimate queri; graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea adtinet, quæ nobis objecit; nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, et Capuam, et Syracusas nobis objecit. Rhegium Pyrrhi bello legio a nobis, Rheginis ipsis, ut mitteremus, orantibus, in præsidium missa, urbem, ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam tergo et cervicibus pœnas sociis pendere, quum coëgissemus, urbem, agros, suaque omnia cum libertate legibusque Rheginis reddidimus? Syracusanis obpressis [31] *ab externis tyrannis, quo indignius esset, quum tulissemus opem, et fatigati prope per triennium terra marique urbe munitissima obpugnanda essemus, quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quam capi a nobis mallent, captam iisdem armis et liberatam urbem reddidimus. Neque inficias imus, Siciliam provinciam nostram esse, et civitates, quæ in parte Karthaginiensium fuerunt, et uno animo cum illis adversus nos bellum gesserunt,* [32] *stipendiarias nobis ac vectigales esse. quin contra, hoc et vos et omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ,* [33] *de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos fœdere primum, deinde connubio, atque inde cognationibus, postremo civitate nobis conjunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto, ad Hannibalem defecerunt: deinde, indignati se obsideri a nobis, Hannibalem ad obpugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis durius, quam pro merito ipsorum, statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciverunt, quam a nobis supplicio adfecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus; urbem innoxiam stare incolumem pateremur; ut, qui hodie videat eam, nullum obpugnatæ captæve ibi vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam dico? quum Karthagini victæ pacem ac libertatem dederimus. Magis illud est periculum, ne, nimis facile victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam adversus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc adversus Philippum: cujus domestica parricidia, et cogna-*

U. C. 552.
A. C. 200.

31 *Ab externis tyrannis, quo indignius esset*] Ab tyrannis, qui ne Syracusani quidem essent, quales multi olim Syracusis fuerant, sed, quo res esset indignior, externi. Epicydem et Hippocratem intelligit.

32 * *Stipendiarias . . . ac vectigales*] Vid. not. ad XXI. 41.

33 *De qua neque ipsi quidem*] Scribe: *ne ipsi quidem*. GRONOV.

U. C. 552. A. C. 200. *torum amicorumque cædes, et libidinem [34] inhumaniorem prope, quam crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos adtinet, Ætoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse. et nos, quum alia majora urguerent, depositum a vobis bellum et ipsi omisimus. Nunc et nos, Deûm benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: et vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est; nisi perire cum Philippo, quam vincere cum Romanis, mavultis.*

Damocriti Præt. Ætolorum sententia.

XXXII. Hæc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti adsensus, *Rem [35] magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quam celeritatem*, dixit. *Celerem enim pœnitentiam, sed eamdem seram atque inutilem, sequi; quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque in integrum restitui possint. Deliberationis autem ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus ita jam nunc statui posse: quum legibus cautum esset, ne de pace bellove, nisi in Panætolico et [36] Pylaico concilio, ageretur, decernerent extemplo, ut prætor sine fraude, quum de bello aut de pace agere velit, advocet concilium: et, quod tum referatur decernaturque, ut perinde jus ratumque sit, ac si in Panætolico aut Pylaico concilio actum esset.* Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat. nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

Dimissi suspensa re legati.

Philippus inpigre bellum adparat.

XXXIII. Philippus inpigre terra marique parabat bellum: navales copias Demetriadem in Thessaliam [b] contrahebat. Attalum Romanamque classem principio veris ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem et ante præfecerat. ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non para-

Consul per Dassaretiorum fines ducit exercitum.

[b] *Thessalia* Gron. Crev.

34 * *Inhumaniorem*] Indigniorem homine.

35 * *Magni discriminis consiliis*] Deliberationibus quæ versarentur circa res ejusmodi, ut de iis bene an male statueres multum interesset; ut in iis peccari sine magno periculo non liceret.

36 *Pylaico concilio*] His verbis designat profecto Livius concilium quod ad Thermopylas haberetur. Sed alia mens fuit Damocriti, quem verisimile est potius locutum fuisse de solenni concilio Ætolorum in urbe Thermo: ita ut errore nominis deceptus fuisse Livius videatur. Vide ea quæ annotabimus ad XXXIII. 35.

U. C. 552. A. C. 200.

batur, sed gerebatur jam bellum. per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. Oppida vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. quædam vi expugnata, quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lyncum[c] stativa posuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat: sed parum gnarus, quam partem petisset consul, alam equitum ad explorandum, quonam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. Movisse ex hibernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorans. is quoque speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes adpropinquare. Itaque prius, quam in conspectum venirent, equos armaque expedierant. nec mora, ubi primum hostem videre, concurrendi facta est. Forte et numero et virtute, utpote lecti utrimque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipsorum equorumque, incerta victoria, diremit prœlium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque et triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati quidquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt. per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum, ad cognoscendas hostium res, in omnibus bellis præbet.

Exploratores Romani et Macedones concurrunt, dubio eventu.

XXXIV. Philippus, aliquid et ad caritatem suorum, et ut promtius pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, adferri eos in castra jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. quod promtiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit: nam, qui [87] hastis sagittisque et rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare adsueti, postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscisis[d], aut tota cervice desecta divisa a corpore capita, patentiaque viscera, et fœditatem aliam vulnerum viderunt, adversus quæ tela quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgo cernebant. Ipsum quoque

Macedones terrentur conspectis vulneribus suorum.

c *Lycum* Gron. Crev. d *abscisis* Eaed.

87 *Hastis sagittisque, et rara lanceis*] Hinc colligi debet *lanceam* longius et validius fuisse telum, quam *hastam*.

U. C. 552. A. C. 200. regem terror cepit, nondum justo prœlio cum Romanis congressum. itaque, revocato filio præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse, [38] cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis, ad hostem profectus, paullo plus [39] ducentos passus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communivit: ac, subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur et universam speciem castrorum, et descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; et [40] negasse, barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul et rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

Philippus miratur Romanorum castra.

XXXV. Rex vero, tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) et Cretenses trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. [41] Ab Romanis autem[e] (aberat acies eorum paullo plus quingentos passus) velites et equitum duæ ferme alæ emissæ: ut numero quoque eques pedesque hostem æquarent. Credidere regii, genus pugnæ, quo adsuerant[f], fore, ut equites, in vicem insequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum velocitas ad excursiones et inpetus subitos usui esset, Cretenses in invehentem se effuse hostem sagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior, inpetus Romanorum. nam haud secus, quam si tota acie dimicarent, et velites, emissis hastis, cominus gladiis rem gerebant, et equites, ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes inmiscentesque se peditibus, pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam; nec pedes concursator et vagus, et prope seminudus genere armorum, veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque et ad se tuendum, et ad hostem

Equestris pugna.

[e] *autem* l. *cum* sublatis parentheseos signis Gron. [f] *adsueverant* Gron. Crev.

38 *Cum viginti millibus peditum, quatuor equitum*] Sic jussit legi Gronovius, quum libri haberent *quatuor millibus equitum.* Victor. ignorat quidem τὸ *millibus*, sed pro *quatuor* exhibet *CCCC.*

39 *Ducentos passus*] Ante Gronovium editi *ducentis passibus.* Correxit ille ex editione Andreæ. Firmat Victor. codex. Et sic amat loqui Livius.

40 *Negasse barbarorum ea castra ulli videri posse*] Hoc idem a Pyrrho dictum memorant, quo primum die Romanorum castrorum ordinem vidit: *Hic barbarorum ordo minime barbarus est.* Plut. in Pyrrho.

41 *Ab Romanis autem (aberat*] Repræsentavimus MSS. et vett. editorum lectionem. Quanquam recte videtur suspicari Gronovius legendum esse, *ab Romanis item:* nempe, quemadmodum fecerant Macedones. Vulgo *ab Romanis quum aberat.*

petendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec alia re, quam velocitate, tutantes se, in castra refugerunt. U. C. 552. A. C. 200.

XXXVI. Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte [42] cætratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; præceperatque Athenagoræ et equitibus, ut, si aperto prœlio procederet res, uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces cætratæ cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisere. Romanus, et aperto prœlio victor, et tutus a fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis: quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum subcessit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo invasuris; octo ferme inde millia, intervallo [g] tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, ut cresceret simul et neglegentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu et Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana et frumentatores constituit signa. Inde, copiis divisis, partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuncius cladis pervenerat; quia refugientes in regiam stationem incidebant: et plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis ad cædem, interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi, tumultum magis, quam certum nuncium, intulerunt castris.

Insidiæ Philippi irritæ.

Tum primum usi elephantis Romani.

Castra ad Octolophum movent.

Vagos frumentatores cædit Philippus.

XXXVII. Consul, equitibus jussis, qua quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones e castris educit, et agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam [h] aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio existentibus loco. Pars obvios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prœlium edebat. nam et ipsa multitudine equitum peditumque

g *millium intervallo* Gron. Crev. h *quidem* Eæd.

42 *Cetratos, quos peltastas vocant*] Vid. not. ad l. XXVIII. c. 5.

U. C. 552. A. C. 200. prope justa acies erat: et Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quod et rex ipse hortator aderat, et Cretensium auxiliares multos ex inproviso vulnerabant, conferti præparatique in dispersos et effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret: nunc, aviditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere: et fugiens eques, ut primo signa suorum vidit, convertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus, qui modo secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti. nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit: nam, ruente saucio equo, præceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin jacens obprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit. Ipse, quum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex, circumvectus paludes pervias inviasque trepida fuga, in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prœlio periere, centum ferme capti; octoginta admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti.

Deia repellitur.

Judicium de eo prœlio.

XXXVIII. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam et Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circa omni agro, ad ultimum inopiæ venturos sciret: et consulem, quum equitatum hostium levemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quam re, ut pleraque, facilius. nam, si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex prœlio intra vallum, protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. quum vero integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent, quid, nisi ut temeritatem regis, effuse paullo ante secuti perculsos equites, imitaretur, profecisset? neque enim 'ne regis quidem primum consilium, quo inpetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnæ inposuisset. Eo quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque, ingentibus copiis profec-

tos domo, jam in Macedoniam transcendisse. Quibus si undique circumventus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, secundum duas adversas equestres pugnas, multo minus tutam moram in iisdem stativis fore Philippus ratus, quum abire inde et fallere abiens hostem vellet, [43] caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit.

U. C. 552.
A. C. 200.

Philippus recedit.

XXXIX. Corpus jam curabat consul, quum, venisse caduceatorem, et quid venisset, nunciatum est. responso tantum dato, mane postero die fore copiam conveniendi, id quod quæsitum erat, nox dieique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petit. Consul, prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abisse hostem quum sensisset, ignarus qua sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. inde ad [44] Pluvinam [i] est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus, quum primo ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. Movere itaque ex Pluvina Romani, et ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde et ipse, vallo super ripam amnis ducto, (Erigonum incolæ vocant) consedit. Inde satis comperto, Eordæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes artis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia vallo [45] alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, permuniit [k]; atque (ut ipse rebatur) viam suapte natura difficilem, objectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque silvestria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum ante clipeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usus est. [46] Thracas [l] quoque [47] romphææ, ingentis et ipsæ longitudinis, in-

Occupat angustias qua iter in Eordæam erat.

[i] *Pellinam* Gron. Crev. [k] *opere permuniit* Gron. [l] *Thraces* Ead.

43 *Caduceatore*] Vid. not. ad l. XXVI. c. 17.

44 *Pellinam*] Olim *Pluinam*. Emendavit Sigonius: ut et infra *Eordæam* pro *Erduæam*.

45 *Alia fossa . . . . permuniit*] Hic vulgati addunt superfluam et molestam vocem *opere* ante verbum *permuniit*. Quum eam pridem suspectam haberemus, tanquam male natam ex vitiosa repetitione primæ syllabæ verbi sequentis ut recidere auderemus fecit auctoritas Victor. codicis, qui eam respuit.

46 *Thracas*] Sic Andreas, unus ex Hearnii codd. aliique. Et favet noster Vict. qui exhibet *Theatas*. Gronovii edidere *Thraces*.

47 *Rhomphææ*] Rhomphæa erat teli Thracici genus, prælongum, anceps,

U. C. 552. A. C. 200.

ter objectos undique ramos inpediebant. Cretensium una cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa ut, si quis inpetum faceret, in patentem vulneri equum equitemque sagittas conjicere poterat, ita [48] adversus scuta Romana nec ad trajiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quidquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim tota valle jacentibus incessebant hostem. ea, majore cum sonitu, quam vulnere ullo, pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit.

Perrumpunt Romani angustias.

Deinde, iis quoque spretis, partim, testudine facta, per adversos vadunt hostes: partim, brevi circuitu quum in jugum collis evasissent, trepidos ex præsidiis stationibusque Macedonas deturbant: et, ut in locis inpeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant.

XL. Ita angustiæ minore certamine, quam quod animis proposuerant, superatæ, et in Eordæam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde inpetum in Orestidem fecit; et oppidum Celetrum est adgressus, in peninsula situm. Lacus mœnia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis, imperium abnuere: deinde, postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit, urbemque Pelium vi cepit. servitia inde cum cetera præda abduxit, et libera capita sine pretio dimisit; oppidumque iis reddidit, præsidio valido inposito. nam et sita opportune urbs erat ad inpetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca jam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Ætoli, et Athamanes, et Dardani, et tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos, jam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac majore parte equitatus misit, jussum instare ab tergo abeuntibus, et, carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat: post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque et Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ [49] adventum in Oreum,

sive quod ex utraque parte cæsim ferire posset. Vid. Martinii Lexicon. equitum.

48 * *Adversus scuta Romana*] Adversus pedites Romanos scutis suis protectos parum proficiebat, quia nec . . . *Scutæ* peditum erant, *parmæ* equitum.

49 *Adventum in Oreum*] Lege *adventum Oreum*. Sic l. XXII. c. ult. *ante consulis Romam adventum*. Et favent libri quidam, qui præferunt *adventu in Oreum*.

et, super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem. U. C. 552. A. C. 200.

XLI. Hæ caussæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis: et, Amynandro rege Athamanum adjuncto, profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate: quia regium habebant præsidium. Ceterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum. qui superfuerant e magna clade, liberi servique, inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coëgit petere. Ætoli, inopia prædæ inde aversi, in Perrhæbiam[m] ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdeque diripiunt; qui Malloeam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynander auctor erat: et inminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere: sequente, quamquam non probante, Amynandro, nec effusas populationes Ætolorum, nec castra, quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi, posita. itaque, ne temeritas eorum neglegentiaque sibi ac suis etiam cladis alicujus caussa esset, quum campestribus locis subjicientes eos castra Phecado urbi videret, ipse paullo plus [50] quingentorum passuum inde tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Ætoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur, se in hostium agro esse; alii palati semiermes vagarentur, alii in castris sine stationibus per somnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit. quem quum adesse refugientes ex agris quidam pavidi nunciassent, trepidare Damocritus ceterique duces: et erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo sopiti jacebant. Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum universi sexcentorum ægre simul equites peditesque numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armisque præstantem. Itaque primo impetu fusi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt castra. cæsi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere.

Ætoli et Athamanes bellum inferunt Philippo.

Thessaliam populantur.

Obprimuntur a Philippo.

XLII. Philippus, suis jam vallo adpropinquantibus, receptui cani jussit. fatigatos enim equos virosque non tam prœlio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in vi-

m *Perræbiam* Gron.

50 *Quingentorum passuum*] Melius videretur *quingentos passus*.

U. C. 552.
A. C. 200.

cemque manipulos levis armaturæ, aquatum ire et prandere jubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, et ipsis imperatum, ut, statutis signis armisque ante se positis, raptim cibum caperent, binis ternisve summum ex manipulis aquandi caussa missis: interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Ætoli, (jam enim et, quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. postquam mota signa Macedonum sunt, et succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repente, relictis stationibus, per aversam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Ætolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius, quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prœlium, deinde per direptionem castrorum absumto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem adgressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. [51] Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, summis montibus [52] per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

Ætoli deserunt castra.

Fugiunt in Ætoliam cum Athamanibus.

XLIII. Per eos dies, et Athenagoras regius præfectus, Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit. dein, postquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna justo prœlio erat. ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite et levi armatura regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos inmobilibus armis, vexabant: et loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim et pugnant, et cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum ponde-

Dardani male mulctati.

51 *Maximo usui fuit*] Vulgo *maxime*. Sed Thuan. cod. a Jac. Gronovio inspectus, et noster Victor. id habent quod edidimus. Eodem tamen modo Livius, l. XLII. c. 59. *Thessalorum equitatus . . . maximo usui fuit.*

52 *Per calles*] Hoc recepit in contextum Gronovius pro *per colles*, nixus auctoritate primæ omnium editionis. Accedit Victor. liber.

re auri ab rege Ptolemæo missus, [53] sex millia peditum et equites mercede conductos Ægyptum avexit. nec ex juventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens, (incertum cura gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorum castigando domi continuisset. Hæc ea æstate ab Romanis Philippoque gesta erant.

U. C. 552. A. C. 200. Ætolorum juventus in Ægyptum avecta.

XLIV. Classis a Corcyra ejusdem principio ætatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum vero Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit. nec umquam ibi desunt linguæ promtæ ad plebem concitandam: quod genus, quum in omnibus liberis civitatibus, tum præcipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesque scivit, *ut Philippi statuæ, imagines omnes*, [54] *nominaque earum, item majorum ejus virilis ac muliebris sexus omnium tollerentur, delerenturque: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius majorumve ejus honoris caussa instituta essent, omnia* [55] *profanarentur. Loca quoque, in quibus positum aliquid inscriptumve honoris ejus caussa fuisset, detestabilia esse, neque in iis quidquam postea poni dedicarique placere eorum, quæ in loco puro poni dedicarique fas esset. Sacerdotes publicos, quotiescumque pro populo Atheniensi, sociisque, et exercitibus, et classibus eorum precarentur, toties detestari atque exsecrari Philippum, liberos ejus, regnumque, terrestres navalesque copias, Macedonum genus omne nomenque.* additum decreto, *Si quis quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem jussurum: si quis contra ignominiam, prove honore ejus dixisset, fecissetve, qui occidisset eum, jure cæsurum.* postremo inclusum, *Ut omnia, quæ* [56] *adversus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo servarentur.* Athenienses quidem [57] literis verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant.

Res mari gestæ.

Decreta Atheniensium in Philippum.

XLV. Attalus Romanique, quum Piræeum primo ab

53 *Sex millia peditum, et equites*] Sine dubio excidit numerus equitum.

54 *Nominaque earum*] An tituli statuis Philippi et imaginibus in ejus honorem inscripti? An movendæ sunt loco hæ voces, ac legendum ex Victorino codice *nominaque eorum*, et sic ordinanda tota oratio, *ut Philippi statuæ, imagines omnes, item majorum ejus virilis ac muliebris sexus omnium, nominaque eorum, tollerentur?* ut intelligantur nomina majorum Philippi, et ejus ipsius, ex omnibus monumentis publicis sublata. Atque hoc nobis placeret magis.

55 * *Profanarentur*] In profanum et promiscuum usum statumque revocarentur.

56 *Adversus Pisistratidas*] Pisistrati tyranni filios, Hippiam, tyrannum et ipsum, qui pulsus Athenis est, Hipparchum ab Harmodio et Aristogitone occisum, et Thessalum.

57 * *Litteris*] Scriptis, id est, decretis in publicas tabulas relatis.

U. C. 552. A. C. 200.

Hermione petissent, paucos ibi morati dies, oneratique [58] æque inmodicis ad honores sociorum, atque[n] in ira adversus hostem fuerant, Atheniensium decretis, navigant a Piræeo Andrum. et quum in portu, quem Gaureleon vocant, constitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem, quam vim experiri, mallent; postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant; expositis copiis, omnique adparatu urbium obpugnandarum, diversis partibus rex et legatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa armaque non ante visa animique militum, tam promte [59] succedentium muros, terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta est: urbe hostes potiti. et in arce quum biduum loci se magis, quam armorum, fiducia tenuissent, tertio die pacti ipsi præsidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ transveherentur. [60] Ea ab Romanis regi Attalo concessa: prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, et Macedonum fere omnibus, et quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. postea et ab Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. ibi dies aliquot obpugnanda urbe nequidquam absumti: et, quia vix operæ pretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum viginti lembi classi Romanorum adjuncti sunt. ii missi ad populandos Carystiorum agros. cetera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum a Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum pervenere. ibi paucos dies, sæviente Borea, retenti; ubi prima tranquillitas data est, Sciathum trajecere, vastatam urbem direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites frumentum, et si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere. prædæ nec erat quidquam, nec meruerant Græci, cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primo [61] ad Mendin, maritimum

Andros capta a Romanis.

[n] *ac quæ in iram* Gron. Crev.

58 *Æque immodicis ad honores sociorum, ac quæ in iram*] Possis utcunque exponere: decretis non minus immodicis ad honores sociorum, quam quæ immodica fuerant in iram adversus hostem. Sed mire placet, quod exhibet Victorinus codex, plane ut Gronovius voluerat, *atque in ira*. Decretis æque immodicis ad honores sociorum, ac fuerant immodica in ira adversus hostes. Nihil planius. *Atque* pro *ac*, quia nimirum particula *ac* nunquam apud optimos Latinitatis auctores locatur ante vocalem.

59 *Succedentium muro*] Lege *muros* ex scriptis duobus, et editione Andreæ.

60* *Ea*] Urbs, insula.

61 *Ad Mendin . . . tenuere*] Præpositio *ad* non est necessaria, et eam omittit Victor. codex. Si quis tamen eam retentam velit, explicabis hoc modo: tenuere littus ad Mendin, littus vicinum vico qui vocatur Mendis.

civitatis ejus visum, tenuere. inde quum, superato promontorio, ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent, sæva coorta tempestate, prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam, conlectis in unum navibus, expositisque copiis, adgressi urbem, cum multis vulneribus repulsi, (et erat validum ibi regium præsidium) irrito incepto regressi Canastræum[*] Pallenes trajecere. inde, superato Toronæ promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta ac direpta. nec ultra progressi (jam enim et graves præda naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum, et ab Sciatho Eubœam repetunt. U. C. 552. A. C. 200.

XLVI. Ibi relicta classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere, ad conloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus fuit,[62] quæ ad communicanda consilia Heracleam cum rege et cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret. tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum Ætolis: quod illi quoque gravati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde[63] respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. Inde consultari de Oreo obpugnando cœptum. Valida ea civitas et mœnibus, et, quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes. eam classem in stationem[64] ad Zelasium miserunt, (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportune objectum) ut, si quid inde moverent Macedonum naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam neglegentia hostium dedisset, quam aperta vi quidquam ausurus. Oreum Conloquium Ætolorum cum Attalo et Romanis. Oreum obpugnatum.

[*] *Canastrum* Gron. Crev.

62 *Quæ ad communicanda*] Libri habent *qui*. Mutavit Gronovius.

63 * *Respectu rerum suarum*] Cogendo eum respicere et reverti ad res suas tutandas.

64 *Ad Zelasium* ... (*Isthmiæ id super Demetriadem*] *Zelasium*, *Isthmiæ* fictitia sunt nomina. Conjicit Gronovius: *ad Phalasiam miserunt, Istiææ*, sive *Istiæotidos super Demetriadem promontorium est*. *Phalasia* est promontorium Eubœæ. *Istiæa* et *Oreum* duo diversa nomina sunt ejusdem urbis, vel certe duarum urbium, quæ in unam coaluerint. Itaque *Istiæotis* erit regio ad Istiæam, sive Oreum, pertinens. *Super Demetriadem* est e regione Demetriadis in alto mari. Hæc fere Gronovius. Adi quoque Cellarii Geographiam antiquam in Eubœa.

U. C. 552. A. C. 200. diversi Romani et rex Attalus obpugnabant: Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas jacentem arces, qua et muro intersepta urbs est. et ut loca diversa, sic dispari modo etiam obpugnabant: Romani testudinibus, et vineis, et ariete admovendo muris: regii ballistis, catapultisque, et alio omni genere tormentorum tela ingerentes. et pondere ingenti saxa jaciebant, [65] et cuniculos, et quidquid aliud [66] priore obpuguatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones, quam ante, tuebantur urbem arcesque, sed etiam præsentioribus animis, [67] et, castigationibus regis in admissa culpa, simul [p] minarum, simul promissionum in futurum memores, ita ut parum in expugnatione celeri spei esset. Interim et aliud agi posse ratus legatus, relictis, [68] quot satis videbantur ad opera perficienda, militibus, trajicit in proxima continentis: Larissamque (non illam in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten vocant) subito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque [69] Ægeleón, nihil minus quam tale quidquam in alterius obpugnatione urbis timentibus, obpressit. Et jam

Capitur. quum opera in effectu erant circa Oreum, tum præsidium quod intus erat, labore adsiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, et vulneribus confectum. Muri quoque pars, ariete incusso subruta, multis jam locis prociderat: perque apertum ruina iter nocte Romani, [70] quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, et ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris: præsidium oppidanique in alteram arcem perfugere, unde biduo post deditio facta. urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.

XLVII. Jam autumnale equinoctium instabat: et est sinus Euboicus, [71] quem Cœla vocant, suspectus nautis. itaque, ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius, trigin-

[p] *et simul* Gron. Crev.

65 *Et cuniculos*] Supple, agebant. Vid. not. 84. ad l. III. c. 67.

66 * *Priore oppugnatione*] Vid. supra XXVIII. 6.

67 *Et castigationibus regis*] Hæc mendosa sunt. Possis legere cum Dujatio *ex castigationibus regis in admissa culpa:* vel, si magis arridet Gronovii conjectura, *et castigationis regiæ in admissa culpa simul minarum simul promissionum in futurum memores.* De ipsa re vid. l. XXVIII. c. 8.

68 *Quot satis videbantur*] Et hic quoque habes emendationem Gronovii. Libri, *quod satis videbatur.*

69 *Ægeleon, nihil minus .... timentibus, oppressit*] Male structa locutio. Legimus *timentes.* Dixerit Livius *Ægeleon timentes,* ut supra l. XXVIII. c. 19. *Castulo quum ... socii fuissent.*

70 *Quodque super portum est*] Et per iter, quod est super portum.

71 *Quem Cœla vocant*] Hic juvat adscribere Strabonis e l. X. verba a Dujatio allata, quibus hic locus describitur. *Cava,* Græcis *κοῖλα, Eubææ vocantur, quæ inter Aulidem et loca circa Geræstum interjacent. Ibi enim ora maritima in sinum flectitur: ad Chalcidem autem accedens, rursum versus continentem incurvatur.*

tis navibus ibi relictis,[72] super Maleam navigat Corcyram. Regem spatium Initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit. secundum Initia et ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto et Rhodiis domum remissis. Hæc ea æstate terra marique adversus Philippum sociosque ejus a consule et legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo et Rhodiis, gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus prætorem, quod absente se rem gessisset. misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque, cum præda majore, quam gloria, bellum gessit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei, quod gereret, simul Gallico triumpho inminens, quem, absente consule irato atque invidente, facilius inpetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petit.

U. C. 552. A. C. 200.

Aurelius Cos. in Gallia.

Furius triumphum petit.

XLVIII. Apud magnam partem senatus et magnitudine rerum gestarum valebat, et gratia. Majores natu negabant triumphum, *et quod alieno exercitu rem gessisset, et quod provinciam reliquisset aviditate*[73] *rapiendi per occasionem triumphi; id vero eum nullo exemplo fecisse.* Consulares præcipue, *exspectandum fuisse consulem*, dicebant. *potuisse enim castris, prope urbem positis, tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, in adventum ejus rem extrahere. et, quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. Consulem exspectarent: ubi coram disceptantes consulem et prætorem audissent, verius de caussa existimaturos esse.* Magna pars senatus nihil præter res gestas, et an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum debere. *Ex duabus coloniis, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus obpositæ fuissent, quum una direpta et incensa esset, trajecturumque id incendium, velut ex continentibus tectis, in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum fuisse? Nam, si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum prætori dederit, (potuisse enim,*[74] *si non cum prætoris, sed consulis, exercitu rem geri voluerit, ita finire senatusconsultum, ne per prætorem, sed per consulem, gereretur) aut consulem, qui non, quum exercitum ex Etruria transire in Galliam jussisset, ipse Arimini obcurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non exspectare belli tempora*

Variæ sententiæ in senatu.

72 * *Super Maleam*] Superato Maleæ promontorio.

73 *Rapiendi per occasionem triumphi*] Sic Andreas, Sigonius, et MSS. Hearnii. Gronovianæ editiones male omittunt *τὸ per*.

74 *Si non cum prætoris, sed consulis exercitu*] Res profecto gesta est consulari exercitu, ut constat ex capp. 11. et 21. hujus libri, sed ductu auspicioque prætoris, absente consule. Itaque hic aliquid videtur esse mendi. Libenter legeremus, *si non ductu prætoris, sed consulis rem geri voluerit.*

U. C. 552. A. C. 200. *moras et dilationes imperatorum. et pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnæ spectari oportere. fusos cæsosque hostes: castra capta ac direpta: coloniam liberatam obsidione: alterius coloniæ captivos recuperatos restitutosque suis: debellatum uno prœlio esse. Non homines tantum ea victoria lætatos, sed Diis quoque inmortalibus per triduum supplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere, respublica a L. Furio prætore gesta esset.* [75] *Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella.*

Furius triumphat. XLIX. Hujus generis orationibus ipsius amicorumque victa est, præsentis gratia prætoris, absentis consulis majestas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium tulit [76] trecenta viginti millia æris, [77] argenti centum septuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia prælata, neque milites secuti. omnia, præter victoriam, penes consulem esse adparebat. Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, [78] quos consul in Africa voverat, magno adparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera acciperet. eum agrum decemviri adsignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis adtenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno [79] C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hispanorum eo prœlio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo et septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum caussa venisset, non id, quod animis præceperant, questus est, *Non exspectatum se ab senatu, neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam:* sed *ita triumphum decresse*[q] *senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent, verba audiret. Majores ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, centuriones, milites denique triumpho adessent;*

(Margin: Milites Scipionis agris donati.)

[q] *decrevisse* Gron. Crev.

75 * *Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella*] Alludunt ad veterem illum et insignem Gallorum victorem M. Furium Camillum.

76 *Trecenta viginti millia æris*] Grave æs hic intelligimus. Itaque summa hæc æris par erit denariis 32000. marcis argenti nostratibus 500.

77 *Argenti centum septuaginta millia pondo*] Selibras nostrates pondo 265625.

78 *Quos consul in Africa voverat*] Hic consulem dixit Livius pro proconsule, quemadmodum supra, l. XXVI. c. 33.

79 *C. Cornelius Cethegus*] Eum ex hoc loco intelligimus missum esse in Hispaniam successorem L. Cornelio Lentulo, quem ex provincia Romam rediisse Livius memoravit, supra c. 20.

[80] *ut veritas rerum gestarum ejus, cui tantus honos haberetur, publice videretur. Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus, quid veri prætor vanive referret?* Comitiis deinde diem edixit[r]: quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus.

U. C. 552. A. C. 200. Comitia.

L. Annona quoque eo anno pervilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus et Sex. Ælius Pætus [81] binis æris in modios populo diviserunt: et ludos Romanos magno adparatu fecerunt: diem unum instaurarunt: signa ænea quinque ex multaticio argento in ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus [82] L. Terentio Massiliota[s] et Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem designaverant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini caussa, a P. et M. filiis ejus facti: et munus gladiatorium datum ab iis. paria quinque et viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir sacrorum, mortuus. in ejus locum M. Acilius Glabrio subfectus. Comitiis ædiles curules creati sunt forte ambo, qui [83] statim occipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret provinciam; [84] C. Valerius Flaccus, quem præsentem creaverant[t], [85] quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinque dies, nisi qui jurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus solveretur, senatus decrevit, ut, si ædilis, qui pro se juraret, arbitratu consulum daret, consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesque scivit, ut perinde esset, ac si ipse ædilis jurasset. Et de altero ædile scitum plebis est factum, rogantibus tri-

Vilis annona.

Ludi, in quibus 25. paria gladiatorum.

[r] *indixit* Gron. Crev. [s] *Massa* Eæd. [t] *crearant* Eæd.

80 *Ut veritas rerum gestarum . . . publice videretur*] Hoc a Sigonio est, nec sane sapit Livianam manum. Olim legebatur nullo sensu: *ut virtutes rerum gestarum . . . publice viderentur*. Livii mentem videtur attigisse Sigonius, verba non satis feliciter restituisse.

81 *Binis æris in modios*] Octava denarii parte, quæ erat granorum argenti nostratium 9.

82 *L. Terentio Massa*] Sigonius et Gelenius cognomen hujus ædilis aliter edunt, nempe *Massaliota*. Vide infra l. XXXVIII. c. 42. et l. XL. c. 35. Pighius in Annal. semper scribit *Massa*.

83 *Statim occipere*] Proba Sigonii emendatio. Prius *accipere*.

84 *C. Valerius Flaccus*] De hoc Flacco egit Livius, l. XXVII. c. 8.

85 *Quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat*] Jurare Dialem fas nunquam est, inquit A. Gellius, l. X. c. 15. ubi, ex Fabio Pictore, et aliis antiquis scriptoribus, cæremoniæ flamini Diali impositæ recensentur.

U. C. 552. bunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus
A. C. 200. ire juberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, et L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos post annos. plebis[a] Cn. Cornelio Lentulo et L. Stertinio pro consulibus imperium esse in Hispania jussit.

[a] *plebs* Gron. Crev.

EPITOME LIBRI XXXII.

COMPLURA prodigia ex diversis regionibus nunciata referuntur: inter quæ, in Macedonia in puppi longæ navis lauream esse natam. T. Quinctius Flamininus consul adversus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fugatumque coëgit in regnum reverti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, sociis Ætolis et Athamanibus, vexavit. L. Quinctius Flamininus consulis frater, Attalo rege et Rhodiis adjuvantibus, [1] *in Eubœam et maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Conjuratio servorum, facta de solvendis Karthaginiensium obsidibus,* [2] *oppressa est; duo millia necati sunt. Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius Cethegus consul Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis et tyranno eorum Nabide amicitia juncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.*

1 *Navali bello . . . in Eubœam et maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit*] Vulgati habent: *navali prælio . . Eubœam et maritimam oram cepit.* Sed primo nullum hoc libro memoratur navale prælium L. Quintii. Deinde non Eubœam ille cepit, sed duas tantum Eubœæ urbes, Eretriam et Carystum. Vid. infra capp. 16. et 17. Ea lectio quam admisimus, hausta est e codicibus a Gronovio inspectis. Etsi ne sic quidem fortasse locus omnino sanus est. Offendunt enim τὰ *in Eubœam et maritimam oram.* Præterea, quum una ex urbibus a L. Quintio captis nominetur, cur nulla fit alterius mentio? Non magnopere repugnaremus, si quis legendum esse crederet: *in Eubœam trajectus, Eretriam et Carystum cepit.*

2 *Oppressa est*] Post hæc verba MS. Delrii, unus ex Hearnii codd. et Andreas addunt: *Duo millia necati sunt.* Nec aliter Campanus, nisi quod habet *necata.* Quod additamentum etsi non consentit cum Livio infra c. 26. non ideo minus ab auctore epitomarum, qui interdum discedere a Livio non veretur, potuit proficisci, nec proinde in vulgatis editionibus omitti debuerat.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXII.

U. C. 553. A. C. 199. L. Cornelio, P. Villio Coss. Provinciæ.

CONSULES prætoresque, quum Idibus Martiis magistratum inissent[a], provincias sortiti sunt. L. Cornelio Lentulo Italia, P. Villio Macedonia; prætoribus, L. Quinctio urbana, Cn. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus consul novas legiones scribere jussus: Villius a P. Sulpicio exercitum accipere. in supplementum ejus, quantum militum videretur, ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius consul habuisset, ita decretæ, ut retineret eas, donec consul novo cum exercitu succederet. in Galliam ubi is venisset, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, præter quinque millia sociûm. his obtineri circa Ariminum provinciam satis esse. [1] Prorogato imperio prætoribus prioris anni, (Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum adsignandum curaret; Q. Minucio, ut in Bruttiis idem [2] de conjurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret; [3] et eos, quos sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium; quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret[b]) feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt; quod legati ab Ardea questi in senatu erant, [4] sibi in

[a] *inissent* Crev. [b] (*Cn. Sergio . . . curaret*) absunt signa parentheseos Gron. Crev.

1 *Prorogato imperio*] Vel pendent hæc ab iis quæ præcedunt, tanquam series quædam decretorum senatus de provinciis: vel legendum est levi mutatione, *Prorogata imperia.*

2 *De conjurationibus*] In rempublicam. Bruttii primi fere totius Italiæ desciverant ad Annibalem, ultimi ad Romanos redierant; nec defecerant ab Annibale, sed deserti fuerant. Hinc ira Romanorum in eos: hinc ipsorum dure a Romanis habitorum conjurationes. Testis est A. Gellius, l. X. c. 3. Romanos ita severe cum iis egisse, ut eos ignominiæ causa milites non scriberent, sed magistratibus in provincias euntibus apparere et præministrare servorum more juberent. Hinc *Bruttiani* interdum dicuntur lictores magistratuum.

3 *Et eos quos sacrilegii compertos*] Vid. supra l. XXXI. capp. 12. et 13.

4 *Sibi in monte Albano Latinis carnem*] Sibi datam non esse Latinis Feriis in monte Albano de more celebratis suam ex tauro immolato portionem. * Constitutum enim erat, ut, quum septem et quadraginta populi hujus sacri participes essent, ex tauro, communi omnium victima, suam quisque populus, eamque certam et designatam portionem acciperet. Vid. not. 62. ad V. 17.

U. C. 553. A. C. 199. Prodigia.

monte Albano Latinis carnem, ut adsolet, datam non esse. Ab Suessa nunciatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de cœlo tactum; et Formiani legati ædem Jovis, item Ostienses ædem Jovis, et Veliterni Apollinis et [5] Sanci ædes, et in Herculis æde capillum enatum: et ex Bruttiis ab Q. Minucio proprætore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus, natos esse. Inde a P. Sulpicio proconsule ex Macedonia literæ adlatæ, in quibus inter cetera scriptum erat, lauream in puppi navis longæ enatam. Priorum prodigiorum caussa senatus censuerat, ut consules majoribus hostiis, quibus Diis videretur, sacrificarent. ob hoc unum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, et ad omnia pulvinaria res divinæ factæ.

Karthag. primam tributi pensionem solvunt.

II. Karthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam advexerunt. id quia probum non esse quæstores renunciaverant, experientibusque [6] pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sumta, [7] intertrimentum argenti suppleverunt. Petentibus deinde, ut, si jam videretur senatui, obsides sibi redderentur, [8] centum redditi obsides. de ceteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode essent, alio traducerentur, concessum, ut Signiam et Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, [9] ne præfectus Gades mitteretur, adversus quod iis, in fidem populi Romani venientibus, cum L.[c] Marcio Septimo convenisset. Et Narniensium legatis, querentibus ad numerum sibi colonos non esse, et inmixtos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum caussa tresviros[d] creare L. Cornelius consul jussus. creati P. et Sex. Ælii (Pætis fuit ambobus cognomen) et C. Cornelius Lentulus. quod Narniensibus datum erat, [10] ut

Obsidum pars iis reddita.

c *L.* del. Gron.

d *triumviros* Gron. Crev.

5 *Sanci*] Semonis Sanci, qui et Dius Fidius vocabatur. De eo diximus ad l. VIII. c. 20.

6 *Pars quarta decocta erat*] Parte quarta imminutum fuerat argentum, quum igni probaretur.

7 *Intertrimentum argenti*] Quartam illam partem, quam argentum excoctum amiserat.

8 *Centum redditi obsides. de ceteris*] Atqui supra l. XXX. c. 37. centum omnino obsides dare jubentur a Scipione Pœni. At Appianus, l. de Bell. Pun. centum quinquaginta ab eodem Scipione postulatos tradit. Verisimile est Livium hic quoque, ut sæpe alias, diversos auctores super eadem re secutum esse. Nisi si forte senatus addidit ad numerum obsidum, quem Scipio primum Carthaginiensibus indixerat.

9 * *Ne præfectus Gades mitteretur, adversus quod*] Junge hæc sibi invicem. Nimirum contra ea quæ pacta fuerant Gaditanos inter et Marcium, præfectus ab Roma Gades mitti cœptus erat. Nunc ergo Gaditanis petentibus conceditur, ne jam in eorum urbem præfectus mittatur. De præfectis juri dicundo vid. not. 77. ad IX. 20.

10 *Ut colonorum numerus cogeretur*] Perficeretur, absolveretur, par-

U. C. 553. A. C. 199. colonorum numerus cogeretur, id Cosani petentes non inpetraverunt.

III. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in provincias profecti. P. Villium in Macedoniam quum venisset, atrox seditio militum, jam ante irritata, nec satis in principio compressa, excepit. [11] duo millia ea militum fuere, qui ex Africa post devictum Hannibalem in Siciliam inde [12] anno fere post [e] in Macedoniam pro voluntariis transportati erant. id voluntate factum negabant: *Ab tribunis recusantes in naves inpositos. sed utcumque, seu injuncta, seu suscepta foret militia, et eam exhaustam, et finem aliquem militandi fieri æquum esse. Multis annis sese Italiam non vidisse. consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia. Confectos jam se labore, opere, exsangues tot acceptis vulneribus esse.* Consul, *caussam postulandæ missionis probabilem, si modeste peteretur, videri*, dixit. *seditionis nec eam, nec ullam aliam satis justam caussam esse. Itaque si manere ad signa, et dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum. Modestia facilius, quam pertinacia, quod velint, inpetraturos.*

Seditio militum in Macedonia.

IV. Thaumacos eo tempore Philippus summa vi obpugnabat aggeribus vineisque; et jam arietem muris admoturus erat. ceterum incepto absistere eum coëgit subitus Ætolorum adventus, qui, Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die, nec nocte finem ullum erumpendi, nunc in stationes, nunc in opera Macedonum, faciebant. et adjuvabat eos natura ipsa loci. namque Thaumaci [13] a Pylis sinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, ipsis faucibus inminentes, [14] quas Cœla [f] vocant: Thessaliæque transeunti confragosa loca inplica-

Thaumacos frustra tentatos deserit Philippus.

[e] *post* del. Gron. [f] *Cœlen* Ead.

tim redire jubendo in coloniam, si qui alio dissipati erant, partim adscribendo novos. Sic *cogere militem, pecuniam, stipendium*, est cujusque rei certum ac definitum numerum conficere. In hunc modum explicat et tuetur scripturam vett. editorum et MSS. codicum Gronovius. Expeditior tamen est quarumdam editionum lectio, *ut colonorum numerus augeretur;* sed ideo fortasse suspectior.

11 *Duo millia militum*] Vulgo *duo millia ea militum*. Expunximus vocem *ea*, jubente Gelenio.

12 *Anno fere post*] Deest *post* in utrisque Gronovii editionibus, contra MSS. aliorumque editorum fidem. Hearnius. Exstat *τὸ post* in Victor. libro.

13 *A Pylis*] A Thermopylis.

14 *Quas Cœla vocant*] Hanc lectionem adstruit ex MSS. Jac. Gronovius. Vulgo *quam Cœlen vocant*. Sed ne sic quidem sanus esse omnino videtur hic locus. Libenter et aliam hic leviculam mutationem cum Dujatio interponeremus, ut totus locus hoc modo legeretur distingueretur que: *Ipsis faucibus inminentes, quas Cœla vocant Thessaliæ, quæ transeunti* etc. Libro XXXI. c. 47. mentio fit sinus Euboici, *quem Cœla vocant.* Itaque non immerito suspicari quis possit has fauces vocatas esse *Cœla Thessaliæ*, ad notandum discrimen. *Quæ* refer ad *Thessaliæ:* ita ut sensus sit, Thessaliam, velut maris vasti ingens æquor, sic immensam pandi planitiem ob oculos ejus qui per fauces illas ad urbem Thaumacos pervenerit.

tasque flexibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repente, velut maris vasti, sic inmensa panditur planities, ut subjectos campos terminare oculis haud facile queas. [15] Ab eo miraculo Thaumaci adpellati. nec altitudine solum tuta urbs, sed quod, [16] saxo undique absciso[g], rupibus inposita est. Hæ difficultates, et quod haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut absisteret incepto Philippus, effecerunt. hiems quoque jam instabat, quum inde abscessit, et in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

U. C. 553. A. C. 199.

V. Ibi ceteri quidem, [17] data quantacumque quiete temporis, simul animos corporaque remiserant. Philippum [18] quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat annus, tanto magis intentum in universum eventum belli curæ angunt, non hostes modo timentem, qui terra marique urguebant; sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne et illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, et Macedonas ipsos cupido novandi res caperet. itaque et in Achaiam legatos misit, simul qui jusjurandum (ita enim pepigerant, quotannis juraturos in verba Philippi) exigerent: simul [19] qui redderent Achæis Orchomenon, et Heræam, et Triphyliam; [20] Eleis Alipheram, contendentibus, numquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui, [21] quia una esset ex iis, quæ ad condendam Mega-

Philippi curæ et anxietas.

Conciliat sibi Græcos.

g *abcisso* Gron. Crev.

15 *Ab eo miraculo Thaumaci appellati*] Θαῦμα enim Græcis *miraculum*.

16 *Saxo undique absciso, rupibus imposita est*] Vox *rupibus* sapit glossema quoddam additum interpretandis præcedentibus verbis.

17 *Data quantacunque quiete temporis*] Lege cum Jac. Gronovio, *quanticunque:* * id est, quamvis exigui *temporis*.

18 *Quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat animus*] Sic habent scripti a Dujatio inspecti, et plurimi ex Gronovianis, quibus accedit Victor. et Andreæ editio. *Laxaverat* intelligendum *se laxaverat*. Vulgus editorum præferebat *animum*. Gronovius ex conjectura inseruerat in contextum *laxaverat annus*, id est anni tempestas non jam bello gerendo idonea. Ingeniosa et admodum probabilis emendatio, quam non dubitaremus amplecti, si vel unius scripti auctoritate niteretur.

19 * *Qui redderent*] Id est, qui redditurum mox Philippum sponderent. Hoc enim tempore reddita non esse hæc loca Achæis apparet ex XXXIII. 34. infra.

20 *Eleis Alipheram*] Dubitari non potest, quin scripserit Livius, *Megalopolitis*, non *Eleis*. Id patet tum ex iis quæ sequuntur hoc ipso loco; tum ex XXVIII. 8. ubi ab eodem Philippo Heræa itidem et Triphylia Achæis, Aliphera Megalopolitis restituitur. Sed nimirum eas sive urbes, sive regiunculas postea Philippus iterum in suam potestatem redegisse censendus est. Porro Megalopolitæ fœderi quidem Achæorum adscripti erant. Sed tamen urbem, quæ suorum proprie finium esset, sibi privatim, non communi Achæorum, merito volunt restitui.

21 *Quia una esset ex iis quæ ad condendam Megalopolin*] Megalopolis condita fuerat, auctore Epaminonda, multis ignobilibus Arcadiæ vicis oppidisque in unam urbem, majoris roboris gratia, contributis ex communi gentis Arcadum decreto. Vid. Pausan. in Arcadicis, ubi nominantur omnia oppida ex quibus Megalopolis coaluerat, quorum in numero recensetur Aliphera. Ceterum pro *Megalopolim* scripti quidam, ut Victorinus, *Megalapolim*, alii *Megalempolim*. Unde Gronovius vult legi *Megalenpolin*, Græca plane enun-

U. C. 553. A. C. 199.

lopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. [22] Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide. nam quum eum maximæ invidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincula conjecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando umquam ante alias, tum [h] magna cura adparavit, exercuitque in armis et Macedonas, et mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque levis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoneam fauces sunt, (Stena vocant Græci) misit. Ipse post paucis diebus graviore secutus agmine, quum situm omnem regionis adspexisset, maxime idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum. is inter montes, quorum alterum Æropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angusta valle fluit, iter exiguum super ripam præbens. Asnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire jubet: ipse in Æropo posuit castra. Qua abscissæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat; quæ minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est. tabernaculum regium pro vallo, in conspecto maxime tumulo, ut terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum.

Et Macedonas. — *Fauces Antigoneæ occupat.* — *Castra ad Aoum ponit.*

VI. Consul, per Charopum Epiroten certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, et ipse, quum Corcyræ hibernasset, vere primo in continentem trajectus, ad hostem ducere pergit. quinque millia ferme ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium [i] habuit, utrum per insessum ab hoste saltum, quamquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret; an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitanti nuncius venit, T. Quinctium consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia [k] recto itinere nequierit, omnibus a rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis; ponte raptim facto, in ripam, in qua erant castra regia,

Consul mox adest.

[h] *cum* Gron. Crev. [i] *concilium* Gron. [k] *et quia* Gron. Crev.

ciatione, *μεγάλην πόλιν.* Et sic interdum Græci scriptores, ubi de hac urbe agunt.

22 *Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide*] Hoc jure suspectum est Dujatio. Mendum latere videtur in vocula *cum.* Sensus apertus ex sequentibus: Heraclidis capite popularium amorem redemit. De Heraclide vid. not. 74. ad XXXI. 16. Duas voces *sibi conciliavit* ignorant Victor. liber, et Andreæ editio.

transgressum acie conflixisse: fusum fugatumque regem, castris exutum: duodecim millia hostium eo prœlio cæsa, capta duo millia et ducentos, et signa militaria centum triginta duo[l], equos ducentos triginta. ædem etiam Jovi in eo[m] prœlio votam, si res prospere gesta esset. Ceteri Græci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem T. Quinctium accepisse tradunt. U. C. 552. A. C. 199.

VII. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. Multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus et P. Ælius Pætus. hi, magna inter se concordia, et senatum sine ullius nota legerunt, et portoria venalium Capuæ Puteolisque, item [23] Castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, et sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus, ex Hispania decedens, prohibitus a P.[n] Porcio Læca tribuno plebis, ne ovans rediret, quum ab senatu inpetrasset, privatus urbem ingrediens [24] mille ducenta pondo argenti, triginta pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno Cn. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, prope cum toto exercitu est circumventus: supra sex millia et sexcentos milites amisit. tanta ex eo bello, quod jam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe excivit. qui, ut in provinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum provincia decedere, atque abire Romam jussit. Neque ipse consul memorabile quidquam gessit, comitiorum caussa Romam revocatus; quæ ipsa per M. Fulvium et M'. Curium tribunos plebis inpediebantur, quod T. Quinctium Flamininum [25] consulatum ex quæstura petere non patiebantur. [26] *Jam ædilitatem*

Censores creati Scipio et Ælius.

Cn. Bæbius circumventus a Gallis.

T. Quinctius ex quæstura consul.

l *et duo* Gron. Crev. m *eo* del. Ead. n *P.* l. *M.* Ead.

23 *Castrorum portorium*] *Castrorum* nomine hic intelligenda videntur vel *Castra Claudiana*, quæ ipso Cannensis cladis anno Marcellus communiit, (l. XXIII. c. 17.) ac deinde per aliquot continuos annos appellat identidem Livius usque ad obsidionem Capuæ: (l. XXV. c. 22.) vel castellum ad ostium Vulturni communitum a Fulvio et Claudio coss. cujus mentio fit l. XXV. c. 20. Porro, quod portoria hic fruenda locantur a censoribus, intelligendi sunt censores locasse publicanis exigenda vectigalia ex iis rebus quæ in locis memoratis venderentur.

24 *Mille ducenta pondo argenti*] Marcas, seu selibras nostrates pondo 1875. *Triginta pondo auri* sunt ponderis nostratis selibræ 46. cum septem unciis.

25 * *Consulatum ex quæstura petere*] Consulatum petere, quum tantummodo quæstor fuisset, nec ædilitatem, nec præturam gessisset.

26 *Jam ædilitatem præturamque fastidiri*] Hoc aliqua ex parte cadebat in ipsum consulem Lentulum, qui ex ædilitate, quam absens gesserat, (supra

U. C. 553. A. C. 199. *præturamque fastidiri: nec per honorum gradus, documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare.* Res [27] ex campestri certamine in senatum venit. Patres censuerunt, *Qui honorem,* [28] *quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo creandi, quem velit, potestatem fieri æquum esse.* In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati consules Sex. Ælius Pætus et T. Quinctius Flamininus. Inde Prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui ædiles plebis fuerant. ab iis ludi plebeii instaurati: et epulum Jovis fuit ludorum caussa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali et C. Cornelio Cethego ludi Romani magno adparatu facti. [29] Ser. et C. Sulpicii Galbæ pontifices eo anno mortui sunt. in eorum locum M. Æmilius Lepidus et Cn. Cornelius Scipio pontifices subfecti sunt.

U. C. 554. A. C. 198. Sex. Ælio, T. Quinctio Coss. Provinciæ. VIII. Sex. Ælius Pætus, T. Quinctius Flamininus consules, magistratu inito, senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt Patres, *ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sortirenturve. Utri eorum Macedonia evenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, et trecentos equites. item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites.* Alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est; vetitusque aut ipse provincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus novis consul venisset. Sortiti consules provincias. Ælio Italia, Quinctio Macedonia evenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus. nam, præter consulares exercitus, [30] prætores quoque jussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociûm Latini nominis, et trecentos equites; Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia

l. XXIX. c. 11.) omissa prætura ad consulatum ascenderat.

27 * *Ex campestri certamine*] Ex campo Martio, ubi primo agitata certamen excitaverat. In campo nempe Martio comitia centuriata habebantur.

28 *Quem sibi capere per leges liceret*] Nondum ulla lex vetabat, omissis inferioribus honorum gradibus, ad superiores sese accingere. Sylla dictator legem tulit, ne quis præturam ante quæsturam peteret, neve consulatum ante præturam. Testis est Appianus, l. I. Bellorum Civil. Vid. Supplem. Freinshem. l. LXXXIX. c. 9.

29 *Ser. et C. Sulpicii Galbæ*] Olim: *Ser. Sulpicius et L. Galba.* Mutavit Sigonius. Servius pontifex in locum Fabii Maximi suffectus memoratur supra, l. XXX. c. 26. Caius, in locum Manlii Torquati, eodem libro, c. 39.

30 *Prætores quoque jussi scribere milites erant: Marcello*] Postulat orationis filum *Marcellus*, ut et infra *Cato*, non *Catoni*. Gronovius. Nisi potius legendum eit *prætoribus:* ut sensus sit, consules jussos esse scribere quoque milites, qui mererent sub prætoribus. Atque id nos omnino verum putamus.

peditum, ducentos equites: ita ut hi prætores ambo, quum in provincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque. Attali deinde regis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi, regem classe sua copiisque omnibus terra marique Romanam rem juvare, quæque imperarent Romani consules, inpigre atque obedienter ad eam diem fecisse, quum exposuissent, *Vereri* dixerunt, *ne id præstare ei per Antiochum regem ultra non liceret. vacuum namque præsidiis navalibus terrestribusque regnum Attali Antiochum invasisse. Itaque Attalum orare Patres conscriptos, si sua classe, suaque opera uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum ejus tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.* Senatus legatis ita responderi jussit, *Quod rex Attalus classe copiisque aliis duces Romanos juvisset,* [31] *id gratum senatui esse*°. [32] *Auxilia nec ipsos missuros Attalo adversus Antiochum, socium et amicum populi Romani: nec Attali auxilia retenturos, ultra quam regi commodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus, arbitrio alieno, usum. et principium et finem in potestate ipsorum, qui ope sua velint adjutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuncient, Attali naviumque ejus et militum opera adversus Philippum communem hostem uti populum Romanum.* [33] *Gratum eum facturum et senatui, si regno Attali abstineat, belloque absistat. Æquum esse, socios et amicos populi Romani reges inter se quoque ipsos pacem servare.*

U. C. 554.
A. C. 198.

Attali legati senatum adeunt.

Responsum senatus.

IX. Consulem T. Quinctium, ita habito delectu, ut eos fere legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properantem in provinciam prodigia nunciata atque eorum procuratio Romæ tenuerunt. De cœlo tacta erant via publica Veiis, forum et ædes Jovis Lanuvii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus et turres et ædes, quæ Alba dicitur. cœlum ardere visum erat Arretii. terra Velitris trium jugerum spatio caverna ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum, et Sinuessæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum caussa supplicatio unum diem habita. et consules rebus divinis operam dederunt; placatisque Diis, profecti in provincias sunt. Ælius cum C. Helvio prætore in Galliam:

Prodigia.

Ælius Cos. it in Galliam.

° *fore* Gron. Crev.

31 *Id gratum senatui fore*] Ejus rei memorem fore senatum gratiis opera reque referendis. Gronovius.

32 *Auxilia nec ipsos missuros . . nec Attali auxilia retenturos*] Vacat omnino posterius illud *auxilia*, et videtur e margine in contextum irrepsisse.

33 *Gratum eum facturum et senatui*] Sustulerat Gelenius particulam *et:* reposuit Gronovius, obsecutus MSS. auctoritati. Si illa est a Livii manu, locus profecto vitiosus est. Rubenius legit, *Gratum ei*, nempe populo Romano, *facturum et senatui. Futurum* reperitur in duobus MSS.

U. C. 554. A. C. 198. exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit; ipse novis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus, neque memorabilis rei quidquam gessit. Et T. Quinctius alter consul maturius, quam priores soliti erant consules, a Brundisio quum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. Ab Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit: et in castra Romana magnis itineribus contendit; inde Villio dimisso, paucos moratus dies, dum se copiæ ab Corcyra adsequerentur, consilium habuit, utrum recto itinere per castra hostium [34] vim [p] facere conaretur: an, ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. Vicissetque ea sententia, ni timuisset, ne, quum a mari longius recessisset, misso e manibus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus silvisque se tutari rex voluisset, sine ullo effectu æstas extraheretur. Utcumque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco adgredi hostem placuit. sed magis fieri id placebat, quam, quomodo fieret, [35] satis expediebat.

Quinctius in Macedoniam.

Consulis et Philippi conloquium.

X. Dies quadraginta sine ullo conatu sedentes in conspectu hostium absumserant. Inde spes data Philippo est, per Epirotarum gentem tentandæ pacis: habitoque consilio [q] delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor, et Alexander magister equitum, consulem et regem, ubi in artissimas ripas Aous cogitur amnis, in conloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex civitatibus rex deduceret. iis, quorum agros urbesque populatus esset, redderet res, quæ comparerent. [36] ceterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus *aliam aliarum civitatium conditionem esse* respondit. *Quas ipse cepisset, eas liberaturum. Quæ sibi traditæ a majoribus essent, earum hereditaria ac justa possessione non excessurum. si quas quererentur belli clades eæ civitates, cum quibus bellatum foret;* [37] *arbitrio, quo vellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum.* Consul, *Nihil ad id quidem* [38] *arbitro aut judice opus esse,* dicere. *Cui enim non adparere, ab eo, qui prior arma intulisset, injuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, ipsum priorem vim omnibus fecisse.* Inde quum ageretur, quæ civi-

p *viam* Gron. q *concilio* Gron. Crev.

34 *Vim facere*] Sic duo MSS. a Gronovio memorati, et noster Victon. melius quam, ut vulgo, *viam facere*.

35 *Satis expediebat*] Nempe, consul: ut facile suppletur ex sensu, quum in iis quæ præcedunt verba fere omnia ad eum referantur. Gronovio tamen magis placeret, *expediebant*.

36 * *Ceterorum*] Ceterarum rerum, earum nempe quæ non comparerent.

37 *Arbitrio quo vellent populorum*]. Lege cum Gronovio, *quorum vellent*.

38 *Arbitro aut judice*] Hanc lectionem debemus uni ex Hearnii codd. Ceteri, ut et editi, *arbitria*.

tates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominavit consul. [39] ad id vero adeo accensus indignatione est rex, ut exclamaret, *quid victo gravius imperares, T. Quincti?* atque ita se ex conloquio proripuit. et temperatum ægre est, quin [40] missilibus, quia diremti medio amni [r] fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primo in planitie, satis ad id patenti, multa levia commissa prœlia sunt: deinde recipientibus se regiis in arta et confragosa loca, aviditate accensi certaminis eo quoque Romani penetravere. Pro his ordo, et militaris disciplina, et genus armorum erat, [41] aptum urguendis regiis: pro hoste loca, et catapultæ ballistæque, in omnibus prope rupibus, quasi in muris, dispositæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, quum etiam, ut in prœlio justo, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit.

U. C. 554. A. C. 198. Irrito eventu.

Levia prœlia.

XI. Quum in hoc statu res esset, pastor quidam, a Charopo principe Epirotarum missus, deducitur ad consulem. Is *se in eo saltu, qui regiis tunc oneratus castris erat, armentum pascere* ait: *omnes montium eorum amfractus callesque nosse. Si secum aliquos mittere velit, non iniquo nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum.* [42] *Hæc,* Charopus renunciari jubet, *ita crederet, ut suæ potius omnia, quam illius, potestatis essent.* Quum magis vellet credere, quam auderet, consul, mixtumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit: et, ut averteret rem a suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibusque integris in locum defessorum, non destitit. Quatuor millia inde lecta peditum et trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere jubet: ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum; pedites, qua dux monstraret viam, ire: ubi, [43] ut polliceretur [s], super caput hostium perventum sit, fumo dare signum: nec ante clamorem tollere, quam ab se signo accepto

A pastore via ostenditur Quinctio.

[r] *amne* Gron. Crev. [s] *polliceatur* Eæd.

39 *Ad id vero adeo accensus indignatione est rex*] Quia nimirum Thessali primi fere omnium Græciæ populorum in Macedonum ditionem concesserant, a Philippo Alexandri Magni patre, ad societatem secum, sed impari fœdere, jungendam adacti, ac deinde Alexandro successoribusque ejus semper subjecti. Vid. Justin. l. VII. c. 6. et l. XI. c. 3.

40 *Missilibus, quia dirempti*] Missilibus; neque enim cominus conserere manus poterant, medio amne dirempti.

41 *Aptum urgendis regiis*] Hanc lectionem Gelenius formavit, non sane infeliciter. Magis tamen placeret conjectura Gronovii: *aptum urgendo cominus.* Codices hoc loco corruptissimi sunt.

42 *Hæc, Charopus renunciari jubet*] Charopus renunciari jubet consuli, moneri jubet consulem, hæc ita crederet, ut tamen omnia potius in sua ipse haberet potestate, quam pastori illi permitteret.

43 *Ut polliceatur*] Dux, pastor ille a Charopo missus. Vict. cod. *ut polliceretur.* Sed parvi refert.

U. C. 554. A. C. 198. pugnam cœptam [44] arbitrari posset. Nocte itinera fieri jubet, (et pernox forte luna erat) interdiu cibi quietisque sumeret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides exstet, vinctum tamen tribuno tradit[t]. His copiis ita dimissis, eo intentius [45] Romanus undique instat capi stationes.

Quinctius adgreditur Philippum. XII. Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepisse ac tenere se fumo significarent; tum vero, trifariam divisis copiis, consul valle media cum militum robore succedit: cornua dextra lævaque admovet castris. nec segnius hostes obviam eunt: et, dum, aviditate certaminis provecti, extra munitiones pugnant, haud paullo superior est Romanus miles, et virtute, et scientia, et armorum genere. Postquam, multis vulneratis interfectisque, recepere se regii in loca, aut munimento, aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum angustias progressos. neque inpunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primum ab tergo auditus, dein pugna etiam cœpta, amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt: [46] pars magis, quia[u] locus fugæ deerat, quam quod animi satis esset ad pugnam, quum substitissent, ab hoste, et a fronte et ab tergo urguente, circumventi sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiæ locorumque asperitas, peditem armorum gravitas, inpediit. Rex primo effuse ac [47] sine respectu fugit: dein, quinque millium spatium progressus, quum ex iniquitate locorum, id quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia juga vallesque, qui palatos in unum conligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cetera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in unum quum convenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani, quoad tutum fuit insecuti, cædentes spoliantesque cæsos, castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in suis castris manserunt.

A tergo Romani regios invadunt et fugant.

Rex in Thessaliam fugit.

Sequitur consul. XIII. Postero die consul per ipsas angustias, qua se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad Castra Pyrrhi pervenit. [48] locus, quem ita vocant, est in

[t] *tradidit* Gron. Crev.

[u] *pars quia magis* Gron.

44 *Arbitrari posset*] Tribunus militum, qui toti negotio præerat.

45 *Romanus undique instat capi stationes*] Consul acuit milites ad pellendos undique hostes e stationibus.

46 *Pars magis, quia*] Hic verus ordo est harum particularum, quæ vulgo male et præpostere disponuntur: *Pars quia magis*. Hæc levicula tamen emendatio nititur tantum conjectura Mureti et Gronovii.

47 * *Sine respectu*] Nusquam respiciens, nec retro flectens caput.

48 *Locus quem ita vocant, est in Triphylia*] Hæc mendosa sunt. Triphylia enim est in Peloponneso. *Me-*

Triphylia terræ Melotidis. inde postero die ([49] ingens iter agminis, sed metus urguebat[x]) [50] in montem Lingon perrexit. ipsi montes Epiri sunt, interjecti Macedoniæ Thessaliæque. Latus, quod vergit in Thessaliam, oriens spectat: septentrio a Macedonia objicitur. Vestiti frequentibus silvis sunt. juga summa campos patentes aquasque perennes habent. Ibi, stativis, rex, per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, utrum protinus in regnum se reciperet, an reverti in Thessaliam posset. inclinavit sententia, [51] suum in Thessaliam agmen demittere[y], Triccamque proximis limitibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. Homines, qui sequi possent, sedibus excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis jus fiebat: cetera militis præda erat. nec, quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quidquam fuit, quam quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant, sed e terra, mox futura hostium, corpora saltem eripere sociorum volebat. ita evastata sunt oppida, Phacinm, Iresiæ, Euhydrium, Eretria, Palæpharus[z]. Pheras quum peteret, exclusus, quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat, omisso incepto, in Macedoniam transcendit. Nam etiam Ætolos adpropinquare fama erat. qui, audito prœlio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius evastatis circa Sperchias et Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam, Cymines et Angeas primo inpetu potiti sunt. a Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde adgressi, similem inpetum oppidanorum pertinacius sustinnerunt: compulsisque intra mœnia, qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde et Calathana vicos expugnant diripiuntque. Acharras[a] per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu a cultoribus desertæ sunt.

U. C. 554. A. C. 198.

Rex in Macedoniam redit. Ætoli vastant Thessaliam.

[x] *die ingenti itinere agminis* (*et metus urgebat*) Gron. Crev. [y] *dimitteret* Edd. [z] *Palæphatus* Crev. [a] *Achorras* Gron. Crev.

lotis autem nomen est Geographis ignotum. Gronovius emendat ex conjectura: *Locus quem ita vocant, est Stymphaliam inter et Elimiotidem.* Stymphalia et Elimiotis sunt regiunculæ in Macedonia non procul ab Aoo flumine.

49 *Ingenti itinere agminis*] Quod iter erat ingens agmini armatorum. Blanditur tamen Gronovii emendatio, quam firmant duo Hearnii codd. et Victor. et Andreas . . . *die* (*ingens iter agminis, sed metus urgebat*) *in montem.* Sic plane illi libri, nisi quod habent *et* pro *sed.*

50 *In montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt*] Et ipsa orationis structura numerorumque in eadem re varietas, et nomen montis parum notum, videntur arguere depravatam hoc loco scripturam. Sed ad eam corrigendam frustra sine libris aggrederemur.

51 *Suum in Thessaliam agmen dimitteret*] Recte videtur reponere Gronovius: *Inclinavit sententia citum in Thessaliam agmen demittere.* Sic l. XXVIII. c. 25. *Inclinavit sententia . . universos ire.*

U. C. 554. A. C. 198. Hoc sedibus suis extorre agmen [52] in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur: incondita inermisque multitudo, mixta inbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportune Dolopiæ inminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta. Nec Amynander atque Athamanes, post famam prosperæ pugnæ Romanorum, quieverunt.

Amynandri res gestæ.

XIV. Ceterum Amynander, quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, quum Gomphos peteret, oppidum protinus nomine [53] Phecam, situm inter Gomphos faucesque angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, et per aliquot dies summa vi urbem tuentes, quum scalas ad mœnia erexisset, [54] eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc traditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidere deinceps sese, qui Argenta, quique Pherinum, et Thimarum, et Lisinas, et Stimonem, et Lampsum habent, aliaque castella juxta ignobilia. Dum Athamanes Ætolique, submoto Macedonum metu, [55] in aliena victoria suam prædam faciunt, Thessaliaque a tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemve socium crederet, vastatur; consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, etsi probe scit, cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ favissent; tamen, quia [56] ab satisfaciendi quoque cura imperata enise facere videt, ex præsenti eos potius, quam ex præterito, æstimat habitu, et [57] ea [b] ipsa facilitate veniæ animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nunciis Corcyram, ut onerariæ naves in sinum venirent Ambracium; ipse, progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Amynandro cum suis auxiliis adcito; non tam virium ejus egens, quam ut duces in Thessaliam haberet. ab eodem consilio et plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia accepti.

Epirotis ignoscit consul.

[b] *ea* del. Gron.

52 *In præsidium . . . quod Athamanum*] Unus codex e Gronovianis, assentiente Victorino, *quod Thaumacum*. Inde Rubenius efficit, *quod Thaumacos . . . ducebatur*, quæ urbs est Thessaliæ supra c. 4. descripta: Gronovius, *quod Ithemen*, qui locus est Metropolitarum regionis.

53 *Phecam*] Eadem videtur esse urbs quæ l. XXXI. c. 41. dicitur *Phecadus*.

54 *Eodem metu perpulit ad deditionem*] Quonam metu? Optime emendat Perizonius, Animadv. Hist. c. 2. *eo demum metu*, id est, metu erectarum jam ad mœnia scalarum. Sic l. I. c. 5. ubi vulgo legitur, *sciscitandoque eodem pervenit*, monuimus legendum videri *eo demum*.

55 * *In aliena victoria suam prædam faciunt*] Quum alii, nempe Romani, vicissent, prædam sibi vindicant.

56 *Ab satisfaciendi quoque cura*] Vel ob ipsam curam satisfaciendi pro admissa culpa.

57 *Ea ipsa facilitate*] Addidit Clericus vocem *ea*, obsecutus Gronovio, qui illam in scriptis et vett. editis exstare monet. Victor. quoque cod. eam servat.

XV. Primam urbium Thessaliæ Phaloriam[c] est adgressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat, qui primo summa vi restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant: sed obpugnatio continua, non die, non nocte remissa, ([58]quum consul in eo verti crederet ceterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent) vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phaloria, legati [59] a Metropoli et a Piera dedentes urbes venerunt. venia eisdem petentibus datur. Phaloria incensa ac direpta est. Inde Æginium petit. quem locum quum vel modico præsidio tutum ac prope inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis conjectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. [60] degressusque[d] in campos Thessaliæ, quum jam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris, explorato ante, utrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam [61] in vicem cohortes misit. et est iter a Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbrevi. Intra paucos itaque dies, transvectis a mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde [62] Atracem est profectus. decem ferme millia ab Larissa abest: ex Perrhæbia[e] oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus, sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita, intra Tempe stativis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones submittebat.

U.C. 554. A. C. 198. Phaloriam in Thessalia capit.

Atrax obsessa.

XVI. Sub idem fere tempus, quo consul adversus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit, et L. Quinctius, frater consulis, cui classis cura maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus, postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, quum [63]ad Zamam

L. Quinctii res gestæ.

[c] *Phaleriam* Gron. Crev. Sic semper. [d] *digressusque* Eæd. [e] *Perræbia* Gron.

58 * *Quum consul in eo verti crederet . . . animos*] Quum consul crederet ex eo pendere, quales animos ceteri Thessali erga Romanos habituri essent, si primi vim Romanam non sustinuissent: ita demum ceteros Thessalos inclinari posse ad Romanos, si ii qui primi oppugnati forent vim Romanam non sustinuissent.

59 *A Metropoli et a Piera*] Loco posterioris nominis legit Sigonius *Pialia*, quæ urbs est Thessaliæ, teste Stephano. *Pieria* est regio Macedoniæ. *Pieram* urbem nullam novimus.

60 * *Digressusque in campos*] Melius *degressus*. Ex ardua et montana regione consul descenderat in campos Thessaliæ.

61 * *Invicem*] Alternatim, ita ut in orbem cohortes omnes eo munere fungerentur.

62 *Atracem*] Certa et proba Gronovii emendatio, quam extra omnem dubitationem ponunt hæc verba l. XXXIII. c. 4. *ad Atracem vi pulsos Romanos*. Libri hoc loco corrupti erant, habebantque *ad Rhagen*, vel *ad regem*.

63 *Ad Zamam insulam*] Glareanus emendat *Zacynthum*. Sigonius putat esse eam, quæ vulgo dicitur *Same*, quam plerique eamdem esse cum Cephallenia insula esse putant, Plinius et Mela diversam faciunt.

U. C. 554. A. C. 198. insulam adsecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat, tarde inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navibus, quæ cum commeatu sequebantur, pervenit. A Malea, jussis ceteris, quantum maxime possent [64] maturate, sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis [65] Piræeum præcepit, accepitque naves ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, [66] una cum Attalo rege; (eæ quatuor et viginti quinqueremes erant) Rhodia altera, viginti navium tectarum: Agesimbrotus præerat. Hæ circa Andrum insulam classes conjunctæ Eubœam, inde exiguo distantem freto, trajecerunt. Carystiorum primum agros vastarunt: deinde, ubi Carystus, præsidio a Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem et L. Quinctius cum iis navibus, quæ Piræei fuerant, Attali regis adventu audito, venit, [67] jussitque, ut, quæ ex sua classe venissent naves, Eubœam peterent. Eretria summa vi obpugnabatur. nam et trium junctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant, et agri adfatim materiæ præbebant ad nova molienda opera. Oppidani primo haud inpigre tuebantur mœnia: deinde fessi vulneratique aliquot, quum et muri partem eversam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidium erat Macedonum, quos non minus, quam Romanos, metuebant; et Philocles regius præfectus a Chalcide nuncios mittebat, se in tempore adfuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mixta metu spes ultra, quam vellent, aut quam possent, trahere eos tempus cogebat. deinde, postquam Philoclem repulsum trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplo ad Attalum, veniam fidemque ejus petentes, miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt, et ea modo parte, qua murus dirutus erat, ceteris neglectis, stationes armatas obponunt; Quinctius, noctu ab ea parte, quæ minime suspecta erat, inpetu facto, scalis urbem cepit. Oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem venit. Pecuniæ aurique et argenti haud sane multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis,

Classis Attali et Rhodiorum.

Eretria obpugnata.

Capitur.

64 *Maturate sequi*] Magis placeret *maturare sequi*, quod habent antiqui editi, teste Gronovio in nota ad l. XXXIX. c. 46.

65 * *Piræeum præcepit*] Antecedens reliquam classem, Piræeum tenuit.

66 *Una cum Attalo rege*] Docet Livius infra c. 27. Antiochum legatorum Romanorum auctoritate motum, Attali finibus exercitum deduxisse. Hoc itaque metu liber Attalus potuit pro more Romanos juvare classe. Vid. supra c. 8.

67 *Jussitque ut*] Notanda locutio. Verbo enim *jubere* subjungitur fere verbum infiniti modi. * Magis et ad vulgatum loquendi morem, et ad rem quoque præsentem congrueret oratio, si legeres: *jussitque, ut quæque ex sua classe venissent naves, Eubœam petere.*

ornamentaque ejus generis plura, quam pro urbis magnitudine aut opibus ceteris, inventa. U. C. 554. A. C. 198.

XVII. Carystus inde repetita; unde, priusquam e navibus copiæ exponerentur, omnis multitudo, urbe deserta, in arcem confugit. Inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est: Macedonibus [68] treceni nummi in capita statutum est pretium, et ut armis traditis abirent. Hac summa redemti, in Bœotiam inermes trajecti. Navales copiæ, duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumvectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe [69] longiorem atrocioremque obpugnationem habuit: et ea, qua minimum credidisset, resistebant hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde cædemque hostium fore, qualis captis urbibus fieri solet. ceterum postquam, parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcenderunt in urbem armati, illud principium velut novi atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant et multi et delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius et virtute, quam mœnibus, urbem tuerentur, conferti, pluribus introrsus ordinibus acie firmata, quum transcendere ruinas sensissent Romanos, per inpeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul ægre passus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandæ moram urbis, sed ad summam universi belli, pertinere ratus, quod ex momentis parvarum plerumque rerum penderet, purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat, turrem [f] ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit: et cohortes in vicem sub signis, quæ cuneum Macedonum, (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud late patente intervallo diruti muri, genus ar-

Carystus capta.

Atrax pertinaciter defenditur.

[f] *turrim* Gron. Crev.

68 *Treceni nummi*] Quales hi nummi? Græcine an Romani? Drachmas intelligendas esse facile crediderimus. Id ut suspicemur, faciunt pretia in capita Romanorum constituta ab Annibale post pugnam Cannensem, supra l. XXII. c. 58. *equiti quingeni quadrigati nummi, pediti treceni. Quadrigati* enim, denarii sunt, quibus pares drachmæ. Trecentæ drachmæ efficiunt marcas argenti nostrates 4. cum quinque unciis et semuncia. Ceterum edidimus *treceni*, pro *trecenti*, ita volentibus Thuan. et Vict. codicibus, et postulante sermonis proprietate.

69 *Longiorem atrocioremque oppugnationem*] Non immerito existimat Gronovius legendum, *longiorem Atracis*, vel *ad Atracem oppugnationem*. Sic clarior procedit oratio. Et conveniebat profecto Livium, dum hic repetit narrationem oppugnationis hujus urbis, aliis interpositis rebus aliquantisper omissam, nomen ejus apponere: quod quidem, quum parum celebre sit, opportunum fuit corruptoribus, qui illud jam priore loco, supra c. 15. vitiaverant.

U. C. 554. A. C. 198. morum pugnæque hosti aptius erat. ubi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones objecissent, velut in constructam densitate clipeorum testudinem Romani, pilis nequidquam emissis, quum strinxissent gladios; neque congredi propius, neque præcidere hastas poterant: et, si quas[g] incidissent, aut præfregissent, hastilia[h] fragmento ipso acuto, inter spicula integrarum hastarum, [70] velut vallum explebant[i]. Ad hoc et muri pars adhuc integra utraque tuta præstabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut inpetus faciendus erat; quæ res turbare ordines solet. Accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam quum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depressa ita turrim inclinavit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstantibus armatis præbuerit.

XVIII. Quum parum quidquam succederet, consul minime æquo animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul a mari et in evastatis belli cladibus locis hibernandi ullam cernebat. itaque relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Ætoliæ ora portus erat, qui simul et omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet, et tecta ad hibernandum legionibus præberet, [71] Anticyra in Phocide, in Corinthium versa sinum, ad id opportunissime sita visa: quia nec procul Thessalia hostiumque locis abibant; et ex adverso Peloponnesum exiguo maris spatio divisam, ab tergo Ætoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac[k] Bœotiam habebant. Phocidis primo inpetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in obpugnando præbuit moræ. Ambrysus inde Hyampolisque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis, nec operibus capi poterat. lacessendo missilibus eos, qui in præsidio erant, quum ad excursiones elicuissent, refugiendo in vicem insequendoque, et levibus sine effectu certaminibus, eo neglegentiæ et contemtus adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permixti inpetum Romani facerent. Sex alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, quam armis, in potestatem venerunt. Elatia clausit portas: nec, nisi vi co-

Re infecta abit Cos.

Phocidis urbes ab eo captæ.

g *quam* Gron. Crev. h *hastile* Eæd. i *explebat* Eæd. k *et* Eæd.

70 * *Velut vallum explebat*] Valli nomine designat Livius porrectas Macedonum farissas, quæ velut vallo aciem illorum sepiebant. Vallum autem illud explebatur etiam per concisa fractave hastilia, ita ut nihil in eo vacui, nihil hiantis aut aperti, esset.

71 *Anticyra in Phocide*] Eam Livius, l. XXVI. c. 26. in Locride posuit. Sed nimirum fines Phocidis et Locridis ad maris oram sunt admodum incerti. Hinc illa inconstantia, et diversorum auctorum inter se, sæpe etiam unius auctoris secum ipso pugna. Vid. Cellar. Geograph. Antiquæ l. II. c. 13.

gerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum. U. C. 554. A. C. 198.

XIX. Elatiam obsidenti consuli rei majoris spes adfuit, Achæorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadam, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Aristænus, qui Romanis gentem jungi volebat, prætor erat. Classis Romana cum Attalo et Rhodiis Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum obpugnare. Optimum igitur ratus est, priusquam eam rem adgrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, [72] Corinthum iis contributuros in antiquum gentis concilium. Auctore consule, legati a fratre ejus L. Quinctio, et Attalo, et Rhodiis, et Atheniensibus, ad Achæos missi. Sicyone datum iis est concilium. Erat autem non admodum simplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, gravis et assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis et veteribus et recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant pro ejus crudelitate perfidiaque: neque ex iis, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes, graviorem post bellum dominum futurum cernebant. neque solum, quid in senatu quisque civitatis suæ, aut in communibus conciliis gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. Ii fere atrocissime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, invecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die absumto, dimissa est.

Elatia obsessa.

Legati a Romanis et eorum sociis ad Achæos.

Achæorum fluctuans et incerta mens.

Audiunt legatos.

XX. Postero die advocatur concilium; ubi quum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas a magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret; diu silentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, si, quibus sua sponte, volutantibus res inter se pugnantes, obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque insuper turbaverant, utrimque quæ difficilia essent, promendo admonendoque, per totum diem habitæ. Tandem Aristænus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimit-

Silentium inter Achæos.

72 *Corinthum iis contributuros in antiquum*] Corinthus ab Arato quondam furto unius noctis intercepta, Achæis contributa fuerat: mox, urgentibus Cleomenis regis Spartanorum armis, Antigono et Macedonibus reddita. Vid. Plut. in Arato.

U. C. 554. A. C. 198. Aristænus prætor eos hortatur ut expromant, quid sentiant.

teret, *Ubi*, inquit, *illa certamina animorum, Achæi, sunt, quibus in conviviis et circulis, quum de Philippo et Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? Nunc in concilio, ad eam rem unam indicto, quum legatorum utrimque verba audieritis, quum referant magistratus, quum præco ad suadendum vocet, obmutuistis. Si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? quum præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi, quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quidquam decernamus. Ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit,* [73] *pro bono atque utili fœdere defendendum.* Hæc adhortatio prætoris [74] non modo quemquam unum elicuit ad suadendum; sed ne fremitum quidem aut murmur concionis tantæ, ex tot populis congregatæ, movit.

Frustra.

Pergit Aristænus.

XXI. Tum Aristænus prætor rursus: [75] *Non magis consilium vobis, principes Achæorum, deest, quam lingua: sed suo quisque periculo in commune consultum non vult. Forsitan ego quoque tacerem, si privatus essem. nunc prætor video, aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. Respondere autem, nisi ex vestro decreto, qui possum? Et quando nemo vestrûm, qui in hoc concilium advocati estis, pro sententia quidquam dicere vult, aut audet; orationes legatorum, hesterno die dictas, pro sententiis percenseamus; perinde ac* [l] *non postulaverint, quæ e re sua essent, sed suaserint, quæ nobis censerent utilia esse. Romani Rhodiique et Attalus societatem amicitiamque nostram petunt: et in bello, quod adversus Philippum gerunt, se a nobis adjuvari æquum censent. Philippus societatis secum admonet et jurisjurandi: et* [m] *modo postulat, ut secum stemus; modo, ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulline venit in mentem, cur, qui nondum socii sunt, plus petant, quam socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neque inpudentia Romanorum.* [76] *Achæi portus et dant fiduciam postulantibus, et de-*

[l] *ac si* Gron. Crev. [m] *et* del. Ed.

73 *Pro bono atque utili fœdere defendendum*] Recte videtur Perizonius emendare: *fore defendendum.* Habet quiddam inconcinni vulgata lectio: *id,* nempe quod decretum erit, *pro bono atque utili fœdere defendendum.* Quid si fœdus non decernatur, sed Cleomedonti pareatur, qui, ut apparet ex oratione sequenti, suadebat Achæis, ut quiescerent armisque abstinerent? *Fore defendendum,* ut infra, l. XXXVIII. c. 59. *fore erubescendum.*

74 *Non modo quemquam unum*] Non modo non. Hoc jam sæpe observavimus.

75 * *Non magis consilium*] Non magis vobis deest quid sentiatis et statuatis apud animos vestros de re præsenti, quam lingua, qua sensa animi enuncietis. *Consilium* hic fere eodem modo dicitur a Livio, quo supra XXVIII. 27. *nec consilium, nec oratio suppeditat.*

76 *Achæi portus*] Hic a Sigonio sensus suggeritur: Achæi portus dant fiduciam Romanis classem victricem habentibus; Philippo demunt, cujus præter legatum nihil videmus. At credi-

munt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, urbium EubϾ spolia præ se ferens: consulem legionesque ejus, exiguo maris spatio disjunctas, Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miramini, cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus adversus Romanos, modo egerit: qui, si ex eodem fœdere ac jurejurando, cujus nobis religionem injiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus et ab Nabide ac Lacedæmoniis et ab Romanis defendat, non modo præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inventurus. non, Hercle, magis, quam ipse Philippus priore anno, qui, pollicendo se adversus Nabidem bellum gesturum, quum tentasset nostram juventutem hinc in Eubœam extrahere; postquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque velle inligari Romano bello vidit, oblitus societatis ejus, quam nunc jactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Elevabat Romanum bellum, eventumque ejus eumdem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quam præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? Nos, dico? quid ita passus est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem Phocidemque? quid ita nunc Elatiam obpugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri claustrisque illis inexpugnabilibus super Aoum amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate, relictoque, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abiit? Si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin et socii sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si victus armis cessit, Achæi arma Romana sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non sustinuistis? [77] An tibi potius credamus, Romanos non majoribus copiis nec viribus nunc bellum gerere, quam antea gesserint, potius quam res ipsas intueamur? Ætolos tum classe adjuverunt: [78] nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt: sociorum Philippi maritimæ urbes in terrore ac tumultu erant: mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Ætolos,

A. C. 554. U. C. 198.

bile non est Livium hoc velut ænigmate torquere voluisse lectoris mentem. Gronovius merito existimat hunc locum corruptum esse, ac pro his vocibus *Achæi portus*, sensum requirere, *sui exercitus, suæ vires*, aut aliud quid simile.

77 *An tibi potius credamus ... potius quam*] Additur secundo *potius*, ut clarior procedat oratio, et quia τὸ *quam* longiusculo intervallo distat a priore illo *potius*. Vid. similium pleonasmorum exempla in notis ad l. IX. c. 7. et ad l. XXII. c. 15.

78 *Nec duce consulari, nec exercitu*] Non consulares, sed consules duces posterius hoc bellum adversus Philippum gerunt. Infra, *Tertius jam consul summa vi gerit bellum.* Lege ergo: *nec duce consule, nec exercitu consulari*: vel, *nec duce, nec exercitu consulari*, ita ut ex sensu in priore membro suppleas *consule*.

U. C. 554. A. C. 198. *nequidquam opem Romanorum implorantes, depopularetur. Nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos velut intra viscera Italiæ toleraverunt, non præsidium Ætolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra marique simul Macedoniæ intulerunt. Tertius jam consul summa vi gerit bellum. Sulpicius, in ipsa Macedonia congressus, fudit, fugavitque regem; partem opulentissimam regni ejus depopulatus: nunc Quinctius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituque fretum, castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia sociasque ejus urbes prope in conspectu regis ipsius expugnavit. Ne sint vera, quæ Athenienses modo legati de crudelitate, avaritia*[n], *libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica scelera in superos inferosque Deos sunt admissa:* [79] *multo minus*[o], *quæ Ciani Abydenique,* [80] *qui procul a nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliviscamur; cædes direptionesque bonorum Messenæ in media Peloponneso factas; et* [81] *hospitem Cyparissiæ Garitenem contra jus omne ac fas inter epulas prope ipsas occisum: et* [82] *Aratum patrem filiumque Sicyonios, quum senem infelicem parentem etiam adpellare solitus esset, interfectos; filii etiam uxorem libidinis caussa in Macedoniam asportatam:* [83] *cetera stupra virginum matronarumque oblivioni dentur: ne sint cum Philippo res, cujus crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi advocatis in concilium caussa est?) cum* [84] *Antigono, mitissimo ac justissimo rege, et de nobis omnibus optime merito, existimemus disceptationem esse: num id postularet facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior neque*[p] *opportunior, quam navali, bello. si centum tectæ naves, et quinquaginta leviores apertæ, et triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, et expositas prope in ipsis litoribus urbes*

[n] *et libid.* Gron. Crev. [o] *quam** *quæ* Gron. [p] *atque* Gron. Crev.

79 *Multo minus, quæ Ciani*] Vulgo *minus quam quæ.* Ejecimus particulam *quam*, quam Andreas ignorat, et contextus ipse orationis repudiat. Ideo enim post nomina Cianorum Abydenorumque subjungitur, *qui procul a nobis absunt*, ut significetur eorum injurias minus ad Achæos pertinere, quam Atheniensium. De Cianorum excidio vid. Polyb. l. XV. Porro recte reposuit Sigonius *Ciani*, quum olim legeretur *Chusii.*

80 * *Qui procul a nobis absunt*] Quorumque adeo injuriæ minus, quam Atheniensium, ad nos pertinent.

81 *Hospitem Cyparissiæ Garitenem*] De hoc Garitene nihil comperimus. Cyparissia est oppidum Messeniæ.

82 *Aratum patrem filiumque . . . interfectos*] Vid. Plut. in Arato. Quanquam ille quidem Aratum juniorem non interfectum a Philippo, sed medicamentis quibusdam, quæ moverent mentem et alienarent, ad insaniam adactum memorat.

83 *Cetera stupra*] Vid. nostrum, l. XXVII. c. 31.

84 *Antigono*] Hic Antigonus frater patruelis Demetrii, qui pater Philippi fuit, tutorque Philippi impuberis, ac rex Macedonum fuerat. Is Achæorum gentem Macedonibus devinxerat. De ejus miti ingenio ceterisque virtutibus multa habent Polyb. libb. II. et V. Plut. in Æmilio et Arato.

cœperint obpugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tamquam non intestino et hærente in ipsis visceribus uramur bello? Quum terra Nabis et Lacedæmonii, mari Romana classis urguebunt: unde regiam societatem et præsidia Macedonum inplorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ obpugnabuntur? egregie enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent: ne quæramus, quemadmodum ceteris exemplo simus. Nolite, quia ultro Romani petunt amicitiam, id, quod optandum vobis ac summa ope petendum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub umbra auxilii vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, ut portubus vestris recipiantur, ut commeatibus utantur. Mare in potestate habent; terras, quascumque adeunt, extemplo ditionis suæ faciunt. Quod rogant, cogere possunt: quia pepercisse volunt, committere vos, cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modo, tamquam mediam et tutissimam vobis viam consilii, ut quiesceretis abstineretisque armis, ostendebat; ea non media, sed nulla via est. Etenim, præterquam quod aut accipienda, aut adspernanda vobis Romana societas est, quid aliud quam nusquam gratia stabili, velut qui eventum exspectaverimus, ut fortunæ adplicaremus nostra consilia, præda victoris erimus? Nolite, si, quod omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire. Non, quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic semper liciturum est. nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos a Philippo jamdiu magis vultis, quam audetis. Sine vestro labore et periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt. Hos si socios adspernamini, vix sanæ mentis estis: sed, aut socios, aut hostes habeatis, oportet.

U. C. 554. A. C. 198.

Dissensio inter Achæos.

XXII. Secundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum adsensu, aliorum inclementer adsentientes increpantium. et jam non singuli tantum, sed populi universi, inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (damiurgos[q] vocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quam inter multitudinem, esse. quinque relaturos se de societate Romana aiebant, [85] suffragiumque daturos: quinque lege cautum testabantur, [86] ne quid, quod[r] adversus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio jus esset. Hic quoque dies jurgiis est consumtus. Supererat unus justi concilii dies: (tertio enim lex jubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Rhisiasus (Pelle-

q *demiurg.* Gron. Crev. r *ne quod adv.* Gron.

85 * *Suffragiumque daturos*] Et daturos facultatem ferendi super ea re suffragii.

86 *Ne quid, quod*] Moniti a Jac. Gronovio reposuimus *quid*, omissum in recentioribus aliquot editionibus.

U. C. 554. A. C. 196. nensis erat) filium damiurgum [r], nomine Memnonem, habebat, partis ejus, quæ decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. Is, diu obtestatus filium, ut consulere Achæos communi saluti pateretur, neu pertinacia sua gentem universam perditum iret, postquam parum proficiebant preces, juratus se eum sua manu interemturum, nec pro filio, sed pro hoste, habiturum, minis pervicit, ut postero die conjungeret iis se, qui referebant. qui quum plures facti referrent, omnibus fere populis haud dubie adprobantibus relationem, ac præ se ferentibus, quid decreturi essent; Dymæi ac Megalopolitani, et quidam Argivorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante ullo, neque inprobante. Nam [87] Megalopolitanos, avorum memoria pulsos ab Lacedæmoniis, restituerat in patriam Antigonus: et Dymæis, captis nuper direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos, ubicumque servirent, Philippus jussisset, non libertatem modo, sed etiam patriam, reddiderat. Jam Argivi, præterquam quod Macedonum reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis familiarique amicitia plerique inligati Philippo erant. Ob hæc concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem jubendam, excesserunt: veniaque iis hujus secessionis fuit, et magnis et recentibus obligatis beneficiis.

Pacta inter Achæos et Romanos societas.

XXIII. Ceteri populi Achæorum, [88] quum sententias [s] perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis præsenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia injussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ad L. Quinctium mitti placuit, et exercitum omnem Achæorum [89] ad Corinthum admoveri; [90] captis Cenchreis, jam urbem

Corinthus obpugnatur.

r *demiurg.* Gron. Crev. s *sententiæ* Eaed.

87 *Megalopolitanos avorum memoria*] Cleomenes Lacedæmonius rex Megalopolim cepit ac diruit, teste Polyb. libb. II. et V. Antigonus restituit, haud sane multum antequam morte sua regnum Philippo traderet. Itaque Philippus, qui etiamnum in medio robore virium est, et eversam et restitutam Megalopolim viderat. Unde non satis accuratam videtur Livius temporum rationem habere, quum id factum dicit *avorum memoria*.

88 *Quum sententiæ perrogarentur*] Affirmat Gronovius, omnes membranas habere *cum sententias perrogarentur*, id est, quum sententias rogarentur cuncti Achæorum populi. Victor. cod. servat vulgatam lectionem, quæ quidem nihil habet vitii.

89 *Ad Corinthum admoveri*] Hic, et infra *ad Cenchreas versam partem urbis*, plerique scripti omittunt *ad*. Sed veremur ne hæc conjectura sit emendatorum, Liviani moris ignarorum, qui vellent nostri scriptoris orationem ad vulgares plebeiæ Grammaticæ leges exigere. Livius enim amat præpositiones *ad*, *ab* urbium nominibus adjungere, ut passim observare facile est. Quod spectat ad hos locos de quibus nunc agimus, in primo supprimi præpositionem non ægre pateremur, in secundo retentam cupimus.

90 * *Captis Cenchreis, jam urbem ipsam*] Intellige Corinthum, cujus urbis Cenchreæ emporium erant et navale, in Saronico sinu, ad mare Ægeum versus.

ipsam Quinctio obpugnante. [91] Et hi[t] quidem e regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem urbis, Attalus, traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo, alterius maris portu, obpugnabant; primo segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium præsidium. postquam uno animo omnes, et Macedones tamquam communem patriam tuebantur, et Corinthii ducem præsidii Androsthenem, haud secus quam civem [92] et suffragio creatum suo, imperio justo patiebantur; omnis inde spes [93] pugnantibus in vi, et armis, et operibus erat. undique aggeres haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani obpugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurrissent, atrox prœlium inter eos ac Romanos ortum est. Ac primó multitudine facile expellebantur Romani: adsumtis deinde Achæorum Attalique auxiliis, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosque facile loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Hannibalis exercitu metu pœnæ a Romanis Philippum secuti, pars navales socii, relictis nuper classibus, ad spem [94] honoratioris militiæ transgressi. hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quam audaciam, accendebat. Promontorium est adversus Sicyonem, Junonis quam vocant Acræam, in altum excurrens: trajectus inde Corinthum, septem millia ferme passuum. eo Philocles, regius et ipse præfectus, mille et quingentos milites per Bœotiam duxit. præsto fuere ab Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum trajicerent. Auctor erat Attalus, incensis operibus, omittendæ extemplo obpugnationis. Pertinacius Quinctius in incepto perstabat. is quoque ut pro omnibus portis disposita vidit [95] præsidia regia[u], nec facile erumpentium inpetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naves est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.

U. C. 554.
A. C. 198.

Relicta Corinthi obpugnatio.

[t] *ii* Gron. [u] *regis* Ead.

91 *Et hi quidem*] Sic habet unus e Gronovianis codd. consentiente Victorieo: idque aptius visum est quam, quod editur vulgo, *et ii.*

92 *Et suffragio creatum, suo imperio justo*] Hæc corrupta sunt. Gronovius conjicit: *et suffragio creatum suo imperatorem justum.*

93 *Pugnantibus*] Cum eodem Gronovio videmur legere debere *oppugnantibus.*

94 *Honoratioris militiæ*] Apud Romanos militia terrestris navali honoratior erat: in hanc libertini fere conscribebantur, aut certe tenuiores ex ingenuis, ut supra l. XXII. c. 11. et infra l. XXXVI. c. 2. Vid. et Polyb. l. VI. et Lips. l. I. de Milit. Rom. Dial. 2.

95 *Præsidia regia*] Gronovianæ editiones *regis.* Nos elegantius putavimus esse τὸ *regia*, quod habet unus ex Hearnii codd. et noster Victor. Andreæque editio.

U. C. 554. A. C. 198. Elatiam obpugnat Cos.

XXIV. Dum hæc ab navali exercitu geruntur, consul, in Phocide ad Elatiam castris positis, primo conloquiis rem per principes Elatiensium tentavit: postquam, nihil esse in manu sua, et plures validioresque esse regios, quam oppidanos, respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est adgressus. Ariete admoto, [96] quantum inter turres muri erat prorutum, quum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul et cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit; et ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur inpetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani et ruinas muri supervadebant, et scalas ad stantia mœnia inferebant. et, dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transcenderunt. quo tumultu audito, territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque insequente turba, confugerunt. Ita urbe potitur consul. qua direpta, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc data, post paucos dies arcem recepit.

Capit.

XXV. Ceterum adventu in Achaiam Philoclis regii præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut ominis caussa prætores pronunciare Jovem, Apollinemque, et Herculem. additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur. cujus nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adjecit, fremitus primo multitudinis ortus: deinde clamor subjicientium Philippi nomen, jubentiumque [97] legitimum honorem usurpare; donec cum ingenti adsensu nomen recitatum est. Hujus fiducia favoris Philocles arcessitus nocte occupat collem inminentem urbi, (Larissam eam arcem vocant) [98] positoque ibi præsidio, quum lucis principio signis infestis ad subjectum arci forum vaderet, instructa acies ex adverso obcurrit. Præsidium erat Achæorum nuper inpositum, quingenti fere juvenes delecti omnium civitatium. Ænesidemus Dy-

Philocli Argos proditur.

96 *Quantum inter turres muri erat prorutum*] Quum nudata et aperta urbs fuisset, proruto, cum ingenti fragore ac strepitu, toto illo muri spatio quod inter turres erat.

97 * *Legitimum honorem usurpare*] Exhibere Philippo ex more honorem, quem leges jubebant. † Suspicatur Gronovius *legitimum omen*, ut supra *velut ominis causa*. Quæ quidem conjectura eo facilius recipi posse videtur, quod et priore illo loco vox *honoris* perperam intrusa fuerat. Ante Gelenium legebatur *velut honoris causa:* ille reposuit *ominis*. *Legitimum omen usurpare*, est morem solennem sequi in eo omine captando quod legibus jussum erat.

98 *Positoque ibi præsidio*] Magis placeret, *imposita*.

mæus præerat. [99]Adhortator a præfecto regio missus, qui excedere urbe juberet, ([1]neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adjunctis Macedonibus, esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primo nihil, nec ducem, nec ipsos movit: post paullo, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Ænesidemus, ne flos Achæorum juventutis simul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipse, quo loco steterat armatus, cum paucis clientibus non excessit. Missus a Philocle, qui quæreret, quid sibi vellet? [2]nihil fatus, tantummodo, quum projecto præ se clipeo staret, *in præsidio creditæ urbis moriturum se armatum*, respondit. tum jussu præfecti a Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos et Romanos societatem duæ nobilissimæ civitates, Argi et Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. U. C. 554. A. C. 198.

XXVI. In Gallia nihil sane memorabile ab Sex. Ælio consule gestum. quum duos exercitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul præfuerat, (ipse ei [3]C. Helvium prætorem præfecit) alterum, quem in provinciam adduxit; totum prope annum Cremonensibus Placentinisque [4]cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem servilis prope tumultus excitatus est. [5]Obsides Karthaginiensium Setiæ custodiebantur. cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat. augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, [6]et ab ipsis Res Galliæ. Servilis tumultus.

99 *Adhortator*] Hæc vox haud immerito displicet Gronovio: qui quum repererit in uno codice *ad hos tractor*, vere omnino emendat, *ad hos orator*.

1 * *Neque enim*] Neque enim eos pares esse vel solis oppidanis, qui omnes pro Macedonum partibus starent, nedum pares essent junctis simul oppidanis et Macedonibus.

2 *Nihil fatus .. respondit*] Hæc non bene inter se conveniunt: frustraque tentat manifeste vitiosam lectionem defendere Gronovius. Idem affert conjecturam viri docti minime aspernandam: *Nihil statu mutato*, vel *moto*, *quum projecto* . . .

3 *C. Helvium*] Sigonius suum nomen huic prætori restituit ex capp. 7. et 8. hujus libri. Hic corrupte legebatur *C. Ælium*.

4 *Cogendis redire in colonias*] Libenter assentiremur Gronovio delenti supervacaneum verbum *redire*. Vid. not. 10. ad c. 2. supra.

5 *Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur*] Supra, c. 2. obsides Carthaginiensium ab Norba Signiam et Ferentinum traducti dicuntur. Itaque vel priore illo loco legendum *Setiam* pro *Signiam*, vel intelligendi sunt traducti rursum ab Signia Setiam.

6 * *Et ab ipsis Setinis*] *Et* hoc loco est *etiam*. Nempe præter servos obsidum Carthaginiensium, multi alii servi ejusdem nationis erant Setiæ, scilicet captivi empti ex præda, utpote quum recens adhuc esset, nec multo ante finitum, bellum adversus Pœnos Afrosque.

U. C. 554. A. C. 198. Setinis captiva aliquot nationis ejus ex præda emta mancipia. Quum conjurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam et Circeios, servitia sollicitarent; satis jam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum adgredi statuerant: Setia per cædem et repentinum tumultum capta, Norbam et Circeios occupare. Hujus rei tam fœdæ indicium Romam ad [7] L. Cornelium Merulam prætorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia, quæ acta futuraque erant, exposuerunt. Quibus domi custodiri jussis, prætor, senatu vocato edoctoque, quæ indices adferrent, proficisci ad eam conjurationem quærendam atque obprimendam jussus, cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere et sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus, quo pergeret, ignaris, venit. ibi raptim principibus conjurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indicum et unius liberi fuit. Ei [8] centum millia gravis æris dari Patres jusserunt: servis vicena quina millia æris, et libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multo post, ex ejusdem conjurationis reliquiis, nunciatum est, servitia Præneste occupatura. Eo L. Cornelius prætor profectus, de quingentis fere hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumsit. in timore civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque et Romæ vigiliæ per vicos servatæ; jussique circumire eas minores magistratus: et [9] triumviri carceris [10] lautumiarum intentiorem custodiam habere jussi: et circa nomen Latinum a prætore literæ missæ, ut et obsides in privato servarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur; et captivi ne minus [11] decem pondo compedibus vincti in nulla alia, quam in carceris publici, custodia essent.

Obpressus.

XXVII. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream [12] ducentûm quadraginta sex pondo in Capitolio posuerunt, gratiasque senatui egerunt, quod Antiochus, lega-

7 *L. Cornelium Merulam*] Ante Sigonium editi cognomen huic prætori addebant *Lentulum*. Emendavit ille ex c. 7. supra, et l. XXXIV. c. 54. infra.

8 *Centum millia gravis æris*] Ea æstimamus denariis 10000. marcis argenti nostratibus 156. cum duabus unciis: *Vicena quina millia*, denariis 2500. marcis argenti 39. cum semuncia.

9 * *Triumviri*] Capitales. De iis vid. not. ad XXV. 1.

10 *Lautumiarum*] Vid. not. ad l. XXVI. c. 27.

11 *Decem pondo*] Octo fere libris nostratibus pondo.

12 *CCXLVI. pondo*] Marcarum, seu selibrarum nostratium 384. cum tribus unciis.

U. C. 554.
A. C. 198.

torum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem æstate equites ducenti, et elephanti decem, et tritici [14] modiûm ducenta millia, ab rege Masinissa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus et vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat; sanctus et innocens, asperior tamen in fœnore coërcendo habitus. Fugatique ex insula fœneratores, et [14] sumtus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sex. Ælius consul ex Gallia comitiorum caussa Romam quum redisset, creavit consules [15] C. Cornelium Cethegum et Q. Minucium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primum creati, crescentibus jam provinciis, et latius patescente imperio. creati autem hi, L. Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, [16] M.[x] Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sempronius et Helvius ex iis ædiles plebis erant. curules ædiles[y] Q. Minucius Thermus et Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati.

M. Cato.

Comitia.

Sex prætores.

U. C. 555.
A. C. 197.
C. Cornelio,
Q. Minucio
Coss.

XXVIII. C.[z] Cornelio et Q. Minucio consulibus, omnium primum de provinciis consulum prætorumque actum. Prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius et Q. Fulvius tribuni plebis inpedimento erant, *quod longinqua provincia Macedonia esset: neque ulla alia res majus bello inpedimentum ad eam diem fuisset, quam quod, vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli prior consul revocaretur. Quartum jam annum esse ab decreto Macedonico bello. Quærendo regem et exercitum ejus Sulpicium majorem partem anni absumsisse. Villium, congredientem cum hoste, re infecta revocatum. Quinctium, rebus divinis Romæ majorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, ut, si*

Provinciæ.

x *M'* Gron. Crev. y *ædiles curules* Eæd. z *Cn.* Gron.

13 *Modiûm ducenta millia*] Modii nostrates 154166.

14 * *Sumptus, quos in cultum prætorum*] Prætores tabernaculis se, et lectis et veste stragula instruendos e publico curabant; sumptibusque apparatorum conviviorum onerabant socios, non ipsi solum, sed et sequentes magno numero servi, et cohors amicorum. Quæ omnia sustulit Cato. † Vid. Plut. in Cat. majore.

15 *C. Cornelium*] Sic Capitolina marmora. Libri Liviani habebant *Cn. Cornelium*.

16 *M'. Sergius Silus*] De hujus incredibili fortitudine operæ pretium est cognoscere quæ memorat Plin. l. VII. c. 28. Is, multis gravibusque acceptis in bello vulneribus, neutra manu, neutro pede satis utilis, quum in prætura sacris arceretur, ut debilis, habita oratione, in qua egregia sua facta commemoravit, hanc ignominiam deprecatus est.

U. C. 555. A. C. 197.

aut maturius in provinciam venisset, aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare. [17] *Nunc prope in hiberna profectum, ita comparare dici bellum, ut nisi successor inpediat, perfecturus æstate proxima videatur.* His orationibus pervicerunt, ut consules in senatus auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam consultationem, Patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt. T. Quinctio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ, et ut bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent a populo Romano, gererent. Quinctio in Macedoniam supplementum decretum, peditum quinque millia et trecenti equites, et sociorum navalium tria millia. Præesse idem, qui præerat, classi L. Quinctius Flamininus jussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum sociûm ac Latini nominis data, et [18] quadringenti equites, ut dimitterent veterem ex Hispaniis militem: et terminare jussi, [19] qua ulterior citeriorve provincia servaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpicium et P. Villium, qui consules in ea provincia fuerant, adjecerunt.

Quinctio prorogatum imperium.

XXIX. Priusquam consules prætoresque in provincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quod ædes Vulcani [20] Summanique Romæ, et [21] quod [a] Fregellis murus et porta de cœlo tacta erant: et Frusinone inter noctem lux orta: et Asculo agnus biceps cum quinque pedibus natus: et Formiis duo lupi, oppidum ingressi, obvios aliquot laniaverant: Romæ non in urbem solum, sed in Capitolium penetraverat lupus. C. Acilius tribunus plebis tulit, ut quinque coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique: una Puteolos: una ad castrum Salerni. His Buxentum adjectum. [22] trecenæ [b] familiæ in singulas colonias jubebantur mitti. triumviri deducendis iis, qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sem-

Prodigia.

[a] *quod et* Gron. Crev. [b] *tricenæ* Gron. *trecentenæ* Crev.

17 *Nunc prope in hiberna profectum*] Si nihil hic est vitii, *nunc prope* idem erit, ac *non ita pridem, hoc ipso prope tempore.* Sed longe præstat legere *nunc quoque.* Non modo, inquiunt tribuni, Quintius bene res gessit priore anno; sed nunc quoque ita comparat bellum, ut perfecturus proxima æstate videatur. Supra, l. XXVIII. c. 39. vox *quoque* male itidem mutata erat in *prope.*

18 *Quadringenti*] Lege *quadringeni.*

19 *Qua ulterior*] Quæ regio pro ulteriore provincia, quæ pro citeriore haberetur: quo fine ulterior citeriorque provinciæ terminarentur.

20 *Summani*] Pluto *Summanus* a Romanis dicebatur, quasi *Summus Manium.* Turneb. Advers. l. XVIII. c. 4. Vide aliud etymon hujus vocis in lexico Matth. Martinii.

21 *Quod et Fregellis*] Particulæ illæ *quod et* supervacaneæ sunt, nec immerito videntur Gronovio recidendæ.

22 *Trecentenæ familiæ*] Vulgo *tricenæ:* numerus perexiguus. Quod edidimus, præfert noster Victor. cum Thuanæo. Et alius quoque cod. a Jac. Gronovio allegatus, *trecentenæ.*

pronius Longus. Delectu [23] rebusque aliis divinis humanisque, quæ per ipsos agenda erant, perfectis, consules ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cenomanis adsumtis, Q. Minucius in læva Italiæ ad inferum mare flexit iter, Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. [24] Oppida [25] Clastidium et Litubium, utraque Ligurum, et duæ gentis ejusdem civitates, Celelates Cerdiciatesque, sese dediderunt. Et jam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Ilvates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit. U. C. 555. A. C. 197. Consulum res gestæ in Gallia.

XXX. Boiorum exercitus haud ita multo ante trajecerat Padum, junxeratque se Insubribus et Cenomanis: quod ita acceperant, conjunctis legionibus consules rem gesturos, ut et ipsi conlatas in unum vires firmarent. Postquam fama accidit, alterum consulem Boiorum urere agros, seditio extemplo orta est. Postulare Boii, ut laborantibus opem universi ferrent. Insubres negare, se sua deserturos. Ita divisæ copiæ, Boiisque in agrum suum tutandum profectis, Insubres, cum Cenomanis super amnis Mincii ripam [c] consederunt. Infra eum locum quinque millia passuum, et consul Cornelius eidem flumini castra adplicuit. inde mittendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis erat, ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum juventutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adjunxisse; excitis ad se principibus, [26] id [d] agere ac moliri cœpit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani, et, signis sublatis, aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. Et id quidem inpetrari nequiit. in id data fides consuli est, ut in acie aut quiescerent, aut, si qua etiam occasio fuisset, adjuvarent Romanos. Hæc ita convenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque, quum in

[c] *ripas* Gron. [d] *ibi agere* Ead.

23 *Rebus . . . quæ per ipsos agenda erant*] Sic apud Sall. in Bello Jugurth. c. 41. *abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt.*

24 * *Oppida . . . civitates*] Hic clare hæc duo distinguuntur. *Oppidi* nomine urbs sola intelligitur. At *civitas* est societas civium in unum corpus collectorum, et pro *populo* sumitur, qui ex multis oppidis vicisve constet.

25 *Clastidium . . . Ligurum*] Infra c. 31. Clastidium videtur assignari Boiorum regioni: et l. XXIX. c. 11. diserte Livius *Clastidium in Gallia* appellat. Idem confirmatur et ex Polyb. l. II. et ex Plut. in Marcello. Itaque non sine causa existimat Sigonius legendum esse *Caristum*, quod est oppidum Ligurum in agro Statiellati, auctore Livio, l. XLII. c. 7. Vid. et Cellar. Geogr. Ant. l. II. c. 9.

26 *Id agere ac moliri cœpit*] Mendose habent Gronovianæ editiones *ibi agere*. Hanc, quam reposuimus et ratio Latinitatis flagitabat, scripturam servat Victor. codex, et Andreas, et teste Hearnio, omnis scriptorum et editorum manus.

U. C. 555. A. C. 197. aciem eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam inclinarent, post signa in subsidiis eos locaverunt. Consul principio pugnæ vovit ædem Sospitæ Junoni, si eo die hostes fusi fugatique essent. A militibus clamor sublatus, compotem voti consulem se facturos, et inpetus in hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum. quidam et a Cenomanis, terga repente in ipso certamine adgressis, tumultum ancipitem injectum auctores sunt, cæsaque in medio quinque et triginta millia hostium, quinque millia et septingentos vivos captos: in iis [27] Hamilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli caussa fuisset: signa militaria centum triginta, et carpenta supra ducenta. [28] Oppida, quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis.

XXXI. Minucius consul primo effusis populationibus peragraverat fines Boiorum: deinde, ut, relictis Insubribus, ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boii detrectassent pugnam, ni[e] fama victos Insubres adlata animos fregisset. Itaque, relicto duce castrisque, dissipati per vicos, [29] sua ut quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per unam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, et urere tecta, vicosque expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligustinos Ilvates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Insubres acie victos, Boios, ita ut tentare spem certaminis metuerent, territos audivit, in ditionem venit. Literæ consulum a[f] Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam adlatæ. M.[g] Sergius prætor urbis[h] in senatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit. supplicatio in quatriduum decreta. [30] Hiems jam eo tempore erat.

[e] *nisi* Gron. [f] *e* Gron. Crev. [g] *M'.* Eæd. [h] *urbanus* Eæd.

27 *Amilcarem Pœnorum imperatorem*] Hunc in prælio ad Cremonam cecidisse affirmavit supra Livius, l. XXXI. c. 21. Alios nempe tunc auctores secutus erat, quam quorum hic, et infra l. XXXIII. c. 23. exponit diversam plane de eodem Amilcare narrationem.

28 *Oppida quæ defectionem secuta erant*] Insubres rebellionis principes et duces fuerant: Cenomani Insubrium defectioni sese adjunxerant. Utrumque constat ex iis quæ præcedunt. Recte igitur Fabrettus in Apolog. ad Grunnovium, hunc locum sic exponit: *Oppida* Cenomanorum, *quæ defectionem* Insubrium *secuta erant, dediderunt se.* Et vero anno sequente rursus bellum geritur cum Insubribus, non amplius cum Cenomanis. Vid. infra l. XXXIII. c. 36.

29 *Sua ut quisque defenderent*] Gronovius affirmat in scriptis omnibus legi *sua quisque defendere*; quod plane vitiosum est. Noster Victor. ita a vulgatis discedit, ut tamen sua sensui integritas constet: *quo sua quisque defenderent.*

30 *Hiems jam eo tempore erat. Quum T. Quintius . . . in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est*] Hic locus prava distinctione laborabat. Sic enim interpungebatur: *Hiems jam eo tempore*

XXXII. Quum T. Quinctius, capta Elatia, in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio una Ætolos, qui propiores erant; altera Romanos arcessebat. Ætoli priores venerunt: sed opulentior factio, exclusis Ætolis, missoque ad imperatorem Romanum nuncio, usque in[i] adventum ejus tenuit urbem. Arcem regium tenebat præsidium: neque, [31] ut descenderent[k] inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis Romani, perpelli potuerunt. Mora, cur non extemplo obpugnarentur, ea fuit, quod caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens conloquio. [32] Id gravate concessum regi est. non quin cuperet Quinctius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum: necdum enim sciebat, utrum successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur; an, quod, summa vi ut tenderent, amicis et propinquis mandaverat, imperium prorogaretur: aptum autem fore conloquium credebat, [33] ut sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam litus elegere, eo rex ab Demetriade cum quinque lembis et una nave rostrata venit. [34] Erant cum eo principes Macedonum, et Achæorum exsul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat, et Dionysodorus Attali legatus, et Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, et Phæneas princeps Ætolorum, et Achæi duo, Aristænus et Xenophon. Inter hos Romanus, ad extremum litus progressus, quum rex in proram navis in anchoris stantis processisset, [35] *Com-*

U. C. 555. A. C. 197.

Quinctii conloquium cum Philippo.

i *ad* Gron. Crev. k *discederent* Gron.

erat, quum T. Quinctius . . . in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet. Opunte seditio orta est. Ubi quid attinet observari hiemem tunc fuisse, quum hiberna disposita essent? aut quid pertinet mentio Locridis ac Phocidis ad hiemem? At quomodo distinguimus, opportune memorantur hiberna Romanorum in Locride ac Phocide disposita; quia nempe respiciebat auctor, quum hæc scriberet, Opuntem urbem Locridis, in qua seditionem ortam esse narrat. Sed et hæc verba, *Hiems jam eo tempore erat,* a quibus incipiebat cap. 32. rejecimus ad finem præcedentis: ut intelligerentur referenda ad literas consulum de rebus gestis in Gallia, supplicationesque decretas.

31 *Ut descenderent inde*] Sic habere scriptos testatur Jac Gronovius. Vict. *ut descenderet*. Vulgo *ut discederent*.

32 *Id gravate concessum regi est, non quin cuperet Quinctius*] Hiat oratio. Nam quum hanc removeat caussam, alteram omnino ponere debuit, quæ Quintium moverit, ut difficulter daret regi colloquendi potestatem. Videtur scripsisse Livius: *Id non gravate concessum regi est, quum cuperet Quintius*. GRONOVIUS.

33 *Ut sibi liberum esset vel ad bellum*] Ut posset facile vel ad bellum rem inclinare, si maneret ipse in provincia; vel ad pacem, si decedere necesse foret.

34 *Erant cum eo principes Macedonum*] Tota hujus colloquii narratio e Polybii l. XVII. desumpta est et exscripta. Ceterum hoc loco videntur excidisse nomina principum, qui Philippum comitabantur, *Apollodorus et Demosthenes,* hic a Polybio nominati. Nam infra c. 35. ubi repetitur colloquium, *Rex* dicitur *cum duobus quos pridie adhibuerat in terram egressus:* quibus verbis nihil certi nec clari indicaretur, nisi prius illorum nomina apposita fuissent.

35 * *Commodius*] Supple, *erit,* vel *facies.*

U. C. 555. A. C. 197. *modius*, inquit, *si in terram egrediaris, et ex propinquo dicamus in vicem, audiamusque.* Quum rex facturum se id negaret; *Quem tandem*, inquit Quinctius, *times?* Ad hoc ille superbo et regio animo: *Neminem equidem timeo, præter Deos inmortales. non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minime Ætolis.* *Istud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum est, qui cum hoste ad conloquium congrediuntur,* [36] *ut nulla fides sit.* *Non tamen*, inquit rex, *T. Quincti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus et Phæneas. neque enim æque difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant.* Secundum hæc silentium fuit.

Leges pacis Philippo dictæ.

XXXIII. Quum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset conloquium; rex, ejus esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet; tum Romanus, *Simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ civitatibus regi præsidia esse. captivos et transfugas sociis populi Romani reddendos. restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Ægypti reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populique Romani conditiones has esse: ceterum et sociorum audiri postulata verum esse.* Attali regis legatus, *Naves captivosque quæ* [37] *ad Chium* [l] *navali prœlio capta essent, et* [38] *Nicephorium, Venerisque templum, quæ spoliasset evastassetque, pro inconruptis restitui.* Rhodii Peræam (regio est continentis adversus insulam, vetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantque *præsidia deduci ab Jasso, et Bargyliis, et Euromensium urbe, et in Hellesponto Sesto atque Abydo, et* [39] *Panopolim Byzantiis in antiqui formulam juris restitui, et liberari omnia Asiæ emporia portusque.* Achæi Corinthum et Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phæneas quum eadem fere, quæ Romani, ut Græcia decederetur, postulasset, redderenturque Ætolis urbes, quæ quondam juris ac [m] ditionis eorum fuissent; excepit orationem ejus princeps Ætolorum Alexander, vir, [40] ut inter Ætolos, facundus. *Jamdudum se*

Alexandri Ætoli oratio in Philippum.

[l] *Cium* Gron. [m] *aut* Gron. Crev.

36 *Ut nulla fides sit*] Veteres editi ac scripti habent, teste Gronovio, *ut in nullo fides sit:* unde ille efficit, *ut in dubio fides sit.*

37 * *Ad Chium navali prælio*] De quo obiter mentionem fecit Livius, supra XXXI. 14. † Hoc loco plurimas recentiorum editionum insedit mendum, in quibus legitur *ad Cium.* *Chium* adstruit tum Victor. codex, et Andreæ editio, tum præsertim Polybius et hoc ipso loco, et l. XVI. ubi pugna illa navalis fuse describitur.

38 *Nicephorium*] Lucum ad Pergamum, quem Philippus exciderat. Vid. Polyb. Excerpt. de Virt. et Vit. l. XVI.

39 *Panopolim*] Lege *Perinthum*, ex Polybio, et Livio ipso, l. XXXIII. c. 30.

40 * *Ut inter Ætolos*] Si quis eum cum ceteris Ætolis compararet. Ni-

reficere, ait, non quo quidquam agi putet eo conloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute umquam gessisse. In conloquiis insidiari et captare: in bello non congredi æquo campo, neque conlatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, et vincentium præmia victum conrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus parcere, quantum possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia evastasse Philippum, quam omnes, qui umquam hostes Thessaliæ fuerint. ipsis quoque Ætolis eum plura socium, quam hostem ademisse. Lysimachiam, pulso prætore et præsidio Ætolorum, occupasse eum. [41] *Cium item suæ ditionis urbem funditus evertisse ac delesse. Eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larissam, et Pharsalum.* U. C. 558. A. C. 197.

XXXIV. Motus oratione Alexandri Philippus navem, ut exaudiretur, propius terram adplicuit. Orsum eum dicere, in Ætolos, maxime, violenter, Phæneas interfatus, *Non in verbis rem verti*, ait: *aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Adparet id quidem*, inquit Philippus, *etiam cæco;* jocatus in valetudinem oculorum Phæneæ, et erat dicacior natura, quam regem decet, et ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit, *Ætolos, tamquam Romanos, decedi Græcia jubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. Ipsius enim Ætoliæ Agræos, Apodotosque*[n], *et Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An, quod a sociis eorum non abstinuerim, justam querelam habent, quum ipsi pro lege hunc antiquitus morem*[o] *servent, ut adversus socios ipsi suos, publica tantum auctoritate demta, juventutem suam militare sinant, et contrariæ persæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habeant? Neque ego Cium expugnavi, sed Prusiam socium et amicum obpugnantem adjuvi: et Lysimachiam ab Thracibus vindicavi. sed, quia me necessitas ad hoc bellum a custodia ejus avertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodiisque nihil jure debeo. non enim a me, sed ab illis, principium belli ortum est. Romanorum autem honoris caussa, Peræam Rhodiis, et naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam. Nam quod ad Nicephorium Venerisque templi restitutionem adtinet; quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi, quo uno modo luci silvæque cæsæ restitui possunt,* Responsum Philippi.

n *Apodeotasque* Gron. Crev. o *hunc morem antiquitus* Eæd.

mirum Ætoli, ferox gens et belli avida, pacis amicas artes fere negligebant.

41 *Cium*] Hic contrario errore legebatur *Chium*. Correxit Sigonius ex Polybio.

U. C. 555. A. C. 197. *curam inpensamque sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare et respondere placet.* Extrema ejus oratio adversus Achæos fuit: in qua, orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum jussit, omnes divinos humanosque honores complexa: atque ad ea adjecit [42] recens de exercitu, quo ab se descivissent. invectusque graviter in perfidiam eorum, *Argos tamen se redditurum eis,* dixit. *De Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse; quæsiturumque simul ab eo,* [43] *utrum iis tantum urbibus decedere se æquum censeat, quas a se ipso captas jure belli habeat, an iis etiam, quas a majoribus suis accepisset.*

XXXV. Parantibus Achæis Ætolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem conloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani sociique in castra redierunt. [44] Quinctius Alter conloquii dies. postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. [45] Philippi nullus usquam nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat: et jam desperantibus venturum repente adparuerunt naves. At [p] ipse quidem, *quum tam gravia et indigna imperarentur, inopem consilii diem se consumsisse deliberando,* aiebat. Vulgo credebatur, de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Ætolisque ad respondendum. et eam opinionem ipse adfirmavit, petendo, ut, submotis aliis, ne tempus altercando tereretur, et aliquis finis rei inponi posset, [46] cum ipso [q] imperatore Romano liceret sibi conloqui. Id primo non acceptum, ne excludi conloquio viderentur socii: deinde, quum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Ap. Claudio tribuno militum, ceteris submotis, ad extremum litus processit. Rex [47] cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi quum aliquamdiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quinctius hæc retulit ad socios. *Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si*

p *Atque* Gron. Crev. q *ipso* del. Gron.

42 *Recens de exercitu*] Hæc verba *de exercitu* procul dubio vitiosa sunt, ac mutanda fortasse in *decretum.* Polybius, τὸ περὶ τῆς ἀποστάσεως ψήφισμα.

43 *Utrum iis tantum urbibus*] Proba lectio, si ejus origo reperiretur. Sed vetustiores editiones, partim *iisne urbibus*, partim *utrum iisne urbibus*, quomodo Victor. codex, et Gelenii liber. Vellemus indicassent Gronovii, undenam sumpsissent id quod edidere.

44 *Quintius postero die ad Nicæam*] Videtur hic deesse *iterum.* Polybius habet πάλιν.

45 *Philippi nullus usquam, nec nuncius ab eo*] Sensus clarus est, nempe, per aliquot horas nec Philippum ipsum, nec nuncium ab eo visum. Verba aliquid depravati habent.

46 *Cum ipso imperatore*] Addidimus vocem *ipso*, quam habent scripti aliquot, tum Jac. Gronovio, tum Hearnio inspecti, et noster Victorinus, et Andreæ editio. Et adjuvat sententiam illa vox, notatque solum expeti a Philippo Quintium, nullis sociis cinctum.

47 *Cum duobus quos pridie adhibuerat*] Vid. not. 34. ad c. 32. supra.

qui essent captivi. Attalo naves, et cum iis captos navales socios; Rhodiis regionem, quam Peræam vocant, reddere: Jasso et Bargyliis non cessurum. Ætolis Pharsalum Larissamque reddere, [48]Thebas non reddere. Achæis, non Argis modo, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere, partium, quibus cessurus, aut non cessurus esset, destinatio. *plus enim amitti in iis, quam adquiri, nec umquam, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, [49] caussas certaminum deponere.* U. C. 555. A. C. 197.

XXXVI. Quum hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata. itaque a Quinctio petit, ut rem totam in posterum diem differret: profecto aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Litus ad Thronium conloquio destinatur. eo mature conventum est. Ibi Philippus primo et Tertius. Quinctium et omnes, qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. Postremo petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. *Aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut, quascumque senatus dedisset, leges pacis accepturum.* Id ceteris haudquaquam placebat. nec enim aliud, quam moram et dilationem ad conligendas vires, quæri. Quinctius, *verum id futurum fuisse,* dicere, *si æstas et tempus rerum gerendarum esset. nunc, hieme instante, nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. Nam neque sine auctoritate senatus quidquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent: et explorari (dum bello necessariam quietem ipsa hiems daret) senatus auctoritatem posse.* In hanc sententiam et ceteri sociorum principes concesserunt: induciisque Induciæ in duos menses. datis in duos menses, et ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. Additum induciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quinctius cum sociorum legatis Amynandrum Athamanum regem, [50] ut[r]

[r] *utque* Gron. Crev.

48 * *Thebas*] Phthias: maritimum emporium, quo facile carere Philippus non posset.

49 *Causas certaminum deponere*] Lege cum Gronovio: *causas certaminum defore.*

50 *Utque speciem legationis adjiceret*] Primo verissime emendat Gronovius *legationi.* Sensus enim esse debet: ut adderet aliquod legationi decus. Sed præterea notandum est hic detorqueri in Fabium et collegas ejus id quod Polybius sane rectius de Amynandro intellectum voluit. Sic enim habet, *καὶ τὸν μὲν Ἀμύνανδρον ἐξέπεμψε παραχρῆμα, γινώσκων αὐτὸν εὐάγωγον μὲν ὄντα . . . φαντασίαν δὲ ποιήσοντα καὶ προσδοκίαν διὰ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα.* Dubitari non potest quin hæc verba spectaverit Livius, dum scripsit *ut . . . speciem legationi adjiceret.* Itaque ad eorum mentem videtur refingendus hic locus, in hunc fortasse modum: *Et ipse Quintius cum sociorum legatis Amynandrum Athamanum regem, ut speciem legationi adjiceret, mox Q. Fabium . . misit.* Adjicimus particulam *mox,* quia Polybius Amynandrum statim missum esse; post hunc, Q. Fabium, Q. Fulvium, et Ap. Claudium memorat. Resecamus *que,* annuente Vict. codice.

U. C. 555. A. C. 197. speciem legationi adjiceret; Q. Fabium, (uxoris Quinctii sororis filius erat) et Q. Fulvium, et Ap. Claudium misit.

XXXVII. Ut ventum Romam est, prius sociorum legati, quam regis, auditi sunt. cetera eorum oratio conviciis regis consumta est. [51] Moverunt eo maxime senatum, demonstrando maris terrarumque regionis ejus situm: ut omnibus adpareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret, non posse liberam Græciam esse: et ipsum Philippum, non contumeliosius, quam verius, compedes eas Græciæ adpellare. Legati deinde regis intromissi. quibus, longiorem exorsis orationem, brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus esset, sermonem incidit, quum mandati sibi de his nominatim negarent quidquam. sic infecta pace, regii dimissi. Quinctio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. [52] Quod [s] ut satis adparuit, non tædere belli senatum, et ipse, victoriæ, quam pacis, avidior, neque conloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quæ omni Græcia decedi nunciaret, admissurum dixit.

Legati regii a senatu re infecta dimissi.

XXXVIII. Philippus, quum acie decernendum videret, et undique ad se contrahendas vires, maxime de Achaiæ urbibus, regionis ab se diversæ, et magis tamen de Argis, quam de Corintho, sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno [53] velut fiduciariam dare, ut victori sibi restitueret; si quid adversi accidisset, ipse haberet, Philocli, qui Corintho Argisque præerat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philocles, præterquam quod jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ, filias suas regem Nabidis filiis matrimonio conjungere velle. Tyrannus primo negare, aliter urbem eam se accepturum, nisi Argivorum ipsorum decreto arcessitus ad auxilium urbis esset. deinde, ut frequenti concione non adspernatos modo, sed abominatos etiam nomen tyranni audivit, caussam se spoliandi eos nactum ratus, tradere, ubi vellet, urbem Philoclem jussit. Nocte, ignaris omnibus, acceptus in urbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca: portæque clausæ. Paucis principum

Philippi fœdus cum Nabide.

Argi Nabidi traduntur.

[s] *Quo* Gron.

51 *Moverunt eo maxime senatum, demonstrando*] Dele cum Gronovio supervacaneam voculam *eo*.

52 *Quod ut satis apparuit, non tædere*] Gronovius ex conjectura emendaverat, *quo ut satis apparuit.* At quum ipse agnoscat interdum vocem *quod* otiosam esse, ejus emendatio per se parum felix, jam minime necessaria est. Melius tamen videretur *cui*, nimirum Quintio.

53 *Velut fiduciariam*] Is rem aliquam dat fiduciariam, qui illam alteri ea lege tradit, ut sibi aliquando reddatur, fide utrimque data, sine testibus aut litteris: unde et fiducia, res fiduciaria, fiduciaria mancipatio dicitur, quia nempe alterius fidei credimus.

tumultum inter primum elapsis, eorum absentium direptæ fortunæ: præsentibus aurum atque argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contulere, sine contumelia et laceratione corporum sunt dimissi: quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extorti. Concione inde advocata, [54] rogationem promulgavit; unam [55] de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam. U. C. 555. A. C. 197. Nabidis avaritia et crudelitas.

XXXIX. [56] Postquam in potestate Argivorum civitas erat, nihil ejus memor tyrannus, a quo eam civitatem, et quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quinctium, et Attalum Æginæ hibernantem mittit, qui nunciarent, *Argos in potestate sua esse. eo si veniret Quinctius ad conloquium, non diffidere, sibi omnia cum eo conventura.* Quinctius, ut eo quoque præsidio Philippum nudaret, quum adnuisset se venturum, mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi obcurreret, ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas iis forte ipsis diebus L. Quinctius frater ejus adduxerat ex hibernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Jam ibi Attalus erat; qui, quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum, eundum diceret, in sententiam suam Quinctium traduxit, ne in urbem ipsam Argos iret. [57] Haud procul urbe Mycenica vocatur. in eo loco ut congrederentur, convenit. Quinctius cum fratre et tribunis militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum prætor cum auxiliaribus paucis venit. tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt. progressus armatus [58] cum satellitibus armatis [t] est in medium fere interjacentis campi: inermis Quinctius cum fratre et duobus tribunis militum: inermi [u] item regi prætor Achæorum et unus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, *quod armatus ipse armatisque septus, quum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in conloquium venisset.* [59] *neque enim se illos timere*, dixit [x], *sed exsules Argivorum.* Inde, ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res: unam, ut Nabidis cum Quinctio conloquium.

[t] *armatis* del. Gron. [u] *inermes* Gron. Crev. [x] *dixit* del. Ead.

54 *Rogationem*] Imo *rogationes*: quum duæ mox memorentur.

55 *De tabulis novis*] De abolendo ære alieno, ita ut veterum tabularum, quibus pecunias a se creditas quisque consignarat, nullus jam usus, nulla vis esset, novæque tabulæ de integro conficerentur.

56 *Posteaquam in potestate*] Posteaquam in Nabidis potestate civitas Argivorum erat.

57 *Haud procul urbe Mycenica vocatur. In eo loco*] Haud procul urbe Argis locus est, qui Mycenica vocatur. In eo loco . . .

58 *Cum satellitibus armatis*] Vox ultima adjecta est, monente ex scriptis suis Jac. Gronovio. Adstipulatur Victor.

59 *Neque enim se illos timere*] Vulgati adjiciebant *dixit*. Resecuit Gronovius obsecutus Freinshemio.

U. C. 555. A. C. 197. bellum cum Achæis finiret: alteram, ut adversus Philippum mitteret secum auxilia. Ea[y] se missurum dixit. pro pace cum Achæis, induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur.

XL. De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est nata: quum fraude Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret; ille, ab ipsis Argivis, ut se defenderet, adcitum. Concionem Argivorum rex postulabat, ut id sciri posset. Nec tyrannus abnuere: sed, deductis ex urbe præsidiis, liberam concionem, [60] non inmixtis Lacedæmoniis, declaraturam, quid Argivi vellent, præberi debere dicebat rex. Tyrannus negavit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. De conloquio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, induciisque inter Nicostratum prætorem Achæorum et Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quinctius Corinthum est profectus: et ad portam cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli præfecto urbis adpareret, tyrannum a Philippo descisse. Philocles et ipse ad imperatorem Romanum in conloquium venit: hortantique, ut extemplo transiret, urbemque traderet, ita respondit, ut distulisse rem magis, quam negasse, videretur. A Corintho Quinctius Anticyram trajecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi et civitas novis honoribus veteres regis honores auxit: et rex [61] ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis; tum quoque, ne sine aliqua munificentia præteriret civitatem sociam atque amicam, [62] decem talenta argenti dono dedit, et [63] decem millia medimnûm frumenti. atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, [64] firmato præsidio Argis, Lacedæmonem regressus, quum ipse viros spoliasset, ad feminas spoliandas [65] uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas inlustres, nunc simul plures genere inter se junctas domum arcessendo, blandiendoque ac minando, non aurum modo iis, sed postremo vestem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

Uxor Nabidis Argivas spoliat.

y *auxilia.* *Auxilia se miss.* Gron. Crev.

60 *Non immistis Lacedæmoniis declaraturam*] Non declaraturam, quid Argivi vellent, quamdiu immisti forent Lacedæmonii.

61 * *Ad id quod*] Præter id quod, præterquam quod.

62 *Decem talenta argenti*] Marcas nostrates 937. cum quatuor unciis.

63 *Decem millia medimnûm frumenti*] Medimnus erat mensura frugum apud Atticos, par sex modiis. Itaque decem millia medimnûm æquiparantur fere 46250. modiis Parisiensibus, sextariis itidem Parisiensibus paulo plus 3854.

64 *Firmato præsidio*] Firmo relicto vel collocato præsidio. Sic Tacitus in Agricola, c. 14. *Subactis nationibus, firmatisque præsidiis.*

65 *Uxorem*] Apegam nomine: cujus et simulacrum cruciandis hominibus excogitatum et admotum sæpius a tyranno describit Polyb. l. XIII. extremo. * Vide etiam Rollini Hist. Antiq. Tom. VIII. p. 203.

EPITOME LIBRI XXXIII.

T. QUINCTIUS Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quinctius Flamininus, frater proconsulis, Acarnanes, Leucade urbe, quod caput est Acarnanum, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor a Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus, a Thebis ob subitam valetudinem Pergamum translatus, decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius Purpureo et Claudius Marcellus consules Boios et Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit. Hannibal, frustra in Africa bellum molitus, et ob hoc Romanis per epistolas adversæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Karthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIII.

U. C. 555. A. C. 197. Quinctius in Bœotiam it.

[1]HÆC per hiemem gesta. Initio autem veris Quinctius, Attalo Elatiam excito, Bœotorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis suæ facere cupiens, profectus per Phocidem, quinque millia ab Thebis, quod caput est Bœotiæ, posuit castra. Inde postero die [2]cum unius signi militibus, et Attalo, legationibusque, quæ frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, [3]jussis [4]legionis hastatis (ea duo millia militum erant) sequi se, mille passuum intervallo distantes. Ad medium ferme viæ Bœotorum prætor Antiphilus obvius fuit: cetera multitudo e muris adventum imperatoris Romani regisque prospeculabatur. rara arma paucique milites circa eos adparebant: hastatos, sequentes procul, amfractus viarum vallesque interjectæ occulebant. Quum jam adpropinquaret urbi, velut obviam egredientem turbam salutaret, tardius incedebat. Caussa erat moræ, ut hastati consequerentur. Oppidani, [5]ante lictorem turba acta, insecutum confestim agmen armatorum non ante, quam

1 *Hæc per hiemem gesta*] Desiderabatur olim principium hujus libri, quod tandem ex Bambergensi codice publicatum est ante annos paulo plus centum. Tota res fusius explicatur a Gronovio in sua præfatione ad Livium.

2 *Cum unius signi militibus*] Livius, l. VIII. c. 8. et Polybius, l. VI. duos manipulo assignant signiferos, cuique centuriæ suum: unde videretur sequi, signa quoque duo in manipulo fuisse. Constat tamen Polybium *signum* pro *manipulo* passim usurpare, ut, exempli gratia, illo ipso l. VI. loco, ubi duos cuique manipulo assignat signiferos. Vid. Lips. l. II. de Milit. Rom. Dial. 8. Itaque hic unius signi milites videmur accipere debere pro unius manipuli militibus. Admodum enim verisimile est hæc desumpta esse e Polybio, ex quo ea omnia quæ sequuntur de pugna ad Cynoscephalas exscripta sunt.

3 *Jussis . . . Hastatis, sequi se . . . distantes*] Hæc structura vitiosa est. Eam correxeris, si deleveris vocem *distantes*, quæ potest abesse sine sensûs dispendio.

4 *Legionis Hastatis* (*ea duo millia militum erant*)] Primo vox *legionis* sic nude posita haud placet. Tum Hastati erant 1200. in quaque legione, teste Polybio, l. VI. et ex ratione diversorum legionis corporum inter se, patet nunquam eam ita augeri posse, ut Hastatorum numerus crescat ad duo millia. Itaque reponendum censuerimus *duarum legionum Hastatis*. Nec mirum videri debet duo tantum Hastatorum millia tunc fuisse in duabus Quintii legionibus, quæ bello per æstatem gesto imminutæ fuerant, nec adhuc acceperant ab Roma supplementum.

5 *Ante lictorem turba acta*] Hunc locum sollicitare voluit Gronovius. Sed nihil videtur emendatione opus esse. Quum turba eorum qui obviam prodierant Quintio et Attalo ageretur ante lictorem, cogeretur a lictore præire ad urbem.

ad hospitium imperatoris ventum est, conspexere. Tum, velut prodita dolo Antiphili prætoris urbe captaque, obstupuerunt omnes. Et adparebat, nihil liberæ consultationis concilio, quod in diem posterum indictum erat Bœotis, relictum. Texerunt dolorem, quem et nequidquam, et non sine periculo ostendissent. U. C. 555. A. C. 197.

II. In concilio Attalus primus verba fecit. Orsus a majorum suorum suisque, et communibus in omnem Græciam, et propriis in Bœotorum gentem, meritis, [6] segnior jam et infirmior, quam ut contentionem dicendi sustineret, obmutuit et concidit. Et, [7] dum regem auferunt perferuntque parte membrorum captum, paullisper concio intermissa est. Aristænus inde, Achæorum prætor, eo cum majore [a] auctoritate auditus, quod non alia, quam quæ Achæis suaserat, Bœotis suadebat. Pauca ab ipso Quinctio adjecta, fidem magis Romanam, quam arma aut opes, extollente verbis. Rogatio inde, [8] a Platæensi Dicæarcho lata recitataque, de societate cum Romanis jungenda, nullo contra dicere audente, omnium Bœotiæ civitatium suffragiis accipitur jubeturque. Concilio dimisso, Quinctius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens casus coëgit, postquam non vitæ præsens periculum vis morbi adtulisse, sed [9] membrorum debilitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit; Bœotis quoque, sicut prius Achæis, ad societatem adscitis, [10] et quando [b] tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus jam cogitationibus in Philippum, et quod reliquum belli erat, conversis.

In concilio Bœotorum Attalus loquens concidit.

Societas cum Romanis decreta.

III. Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere instituit, in magna inopia juniorum. absumserant enim per multas jam ætates continua bella Macedonas: ipso quoque regnante, et navalibus bellis adversus Rhodios Attalumque, et terrestribus adversus Romanos ceciderat magnus numerus. ita et tirones ab sedecim [c] annis milites scribebat, et emeritis quidam stipendiis, quibus modo quidquam reliqui roboris erat, ad signa revocabantur. Ita suppleto exercitu, secundum vernum æquinoctium om-

Philippi adparatus.

[a] *majori* Gron Crev. [b] *et quando* l. *quoniam* Gron. *et quoniam* Crev. [c] *decem et sex* Gron.

6 *Segnior*] Bene Gronovius, *senior*.

7 *Dum regem auferunt perferuntque*] Auferunt e concilio, perferuntque ad hospitium.

8 *A Platæensi Dicæarcho*] Cave cum Dujatio *Dicæarchum* pro summo Bœotorum magistratu sumas. Nomen est proprium viri. Summus Bœotorum magistratus vocabatur *Bœotarches*, ut constat ex c. 27. infra.

9 * *Membrorum debilitatem*] Paralysin.

10 *Et quoniam tuta ea*] Editiones Gronovianæ carent particula *et*, quæ tamen necessaria videtur. Eam adjecimus ex vetustiore editione, quæ etiam præfert *et quando*, non *quoniam*.

U.C. 555. A.C. 197. nes copias Dium contraxit; ibique stativis positis, exercendo quotidie milite, hostem opperiebatur. Et Quinctius per eosdem ferme dies, ab Elatia profectus, præter Thronium et Scarphæam ad Thermopylas pervenit. [11] Ibi concilium Ætolorum, Heracleam indictum, tenuit, consultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progressus, in confinio Ænianum Thessalorumque positis castris, Ætolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Ætoli sunt. Phænea duce, [12] duo millia peditum cum equitibus quadringentis venerunt. Ne dubium esset, quid exspectasset, confestim Quinctius movit castra. Transgresso in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretensium, duce Cydante[d], et [13] trecenti Apolloniatæ, haud dispari armatu, se conjunxere: nec ita multo post Amynander cum Athamanum peditum ducentis et mille. Philippus, cognita profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de summa rerum adesset certamen, adhortandos milites ratus, multa jam sæpe memorata de majorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum, quum disseruisset, ad ea, quæ tum maxime animos terrebant, quibusque erigi ad aliquam spem poterant, venit.

Quinctius ad Philippum contendit.

IV. Acceptæ ad Aoum flumen in angustiis cladi, [14] territa Macedonum phalange, ad Atracem vi pulsos Romanos obponebat: *et illic tamen, ubi insessas fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, qui neglegenter custodias servassent. secundam, in ipso certamine, levis armaturæ mercenariorumque militum. Macedonum vero phalangem et tunc stetisse, et loco æquo justaque pugna semper mansuram invictam.* Decem et sex millia militum hæc fuere, robur omne virium et regni. Ad hoc duo millia cætratorum, quos peltastas adpellant, [15] Thracumque et Illyriorum (Trallis nomen est genti) par numerus bina millia erant, et mixti ex pluribus gentibus mercede conducti auxiliares mille ferme, et [16] duo millia equitum. Cum iis copiis rex hostem

Copiarum utrimque numerus.

[d] *Cydate* Gron. Crev.

11 *Ibi concilium Ætolorum . . . tenuit*] Tenuit Quintium, moram ei aliquam attulit.

12 *Duo millia peditum*] Conjectura Quærengi. Codex Bambergensis habuit *DC*. Plutarchus auget numerum, et Ætolorum peditum sex millia fuisse in Quintii exercitu scribit.

13 *Trecenti Apolloniatæ, haud dispari armatu*] Leviter armati eodem fere armorum genere, quo Cretenses qui modo appellati sunt.

14 *Territa Macedonum phalange*] MS. unicus habet *terra*, quod nobis vere ac feliciter videtur ab Ant. Quærengo mutatum in *territa*. Opponit Philippus Macedonum phalangi repentino terrore degredientium e jugis Romanorum perculsæ, Romanos ad Atracem non improviso aliquo terrore, nullis insidiis, nulla arte, sed vi pulsos.

15 *Thracumque et Illyriorum . . . par numerus bina millia*] Thraces, Illyriique Tralli, pari inter se numero, duo nempe millia cujusque generis.

16 *Duo millia equitum*] Sic dedit

opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat, [17] equitum copiis tantum, quod Ætoli accesserant, superabant. U. C. 553. A. C. 197.

V. Quinctius ad Thèbas Phthioticas castra quum movisset, spem nactus per Timonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum levisque armaturæ ad muros successit. Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modo cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret: ni castris exciti repente pedites equitesque in tempore subvenissent. Et postquam nihil conceptæ temere spei succedebat, urbis quidem amplius tentandæ in præsentia conatu absistit: ceterum satis gnarus, jam in Thessalia regem esse, nondum comperto, quam in regionem venisset, milites per agros dimissos vallum cædere et parare jubet. Vallo et Macedones et Græci usi sunt; sed usum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam et majores et magis ramosas arbores cædebant, quam quas ferre cum armis miles posset; et quum castra his ante objectis sepsissent, [18] facilis molitio eorum valli erat. nam et quia rari stipites magnarum arborum eminebant, multique et validi rami præbebant, quod recte manu caperetur, duo, aut summum tres juvenes connisi arborem unam evellebant. qua evulsa [e], portæ instar extemplo patebat, [19] nec in promtu erat, quod obmolirentur. Romanus leves et [20] bifurcos plerosque, et [f] trium, aut, quum plurimum, quatuor ramorum vallos cædit, ut et suspensis ab tergo armis ferat plures simul apte miles; et ita densos obfigunt inplicantque ramos, [21] ut neque, quæ cujusque stipitis palma sit, pervideri possit; et [g] adeo acuti, aliusque per alium inmissi radii locum ad inserendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, quum inter se innexi rami vinculum in vicem præbeant, possit;

Vallum Macedonum.

Romanorum.

[e] *vulsa* Gron. Crev. [f] *et* l. *vel* Crev. [g] *et* del. Gron.

Gronovius. Ante eum editi *bis mille equitum:* quæ loquendi forma parum usitata est.

17 *Equitum copiis*] Optima Gronovii emendatio. Antea *qui tamen*, vel *qui tum*.

18 *Facilis molitio eorum valli erat*] Facile erat eorum vallum moliri, id est, evellere, eruere. ἐστὶν εὐδιάσπαστος, ut habet Polybius, quem hic sequitur et vertit noster.

19 * *Nec in promptu erat quod obmolirentur*] Nec facile reperiebant quod in locum arboris evulsæ, ad obstruendam ingentem hanc lato ore fenestram, reponerent.

20 *Bifurcos plerosque, vel trium, aut, cum plurimum, quatuor ramorum*] Hic unicum exemplar depravatum erat. Habebat enim *et trium aut complurium*. Emendavit Freinshemius ex Polybio, cujus hæc sunt verba: δύο κεραίας ἢ τρεῖς ἔχωσιν οἱ χάρακες, ὅτε δὲ πλείους, τέτταρας.

21 *Ut neque, quæ cujusque stipitis palma sit, pervideri possit*] Hic deest membrum orationis, quale foret, *neque quis cujusque palmæ stipes*. Id apparet ex Polybio, qui integrum sensum repræsentat. ὥστε μήτε τὰς κεραίας εὐχερῶς ἐπιγνῶναι, ποίας εἰσὶν ἐκφύσεις τῶν ἐν τῇ γῇ καταπεπηγμένων, μήτε τὰς ἐκφύσεις, ποίων κεραιῶν. Si palmam vel ramum videres, non facile dignoscebas, cujus stipitis foret: si stipitem, non continuo pervidebas, quænam ejus essent palmæ.

U. C. 555. A. C. 197. et, si evulsus forte est unus, nec loci multum aperit, et alium reponere perfacile est.

VI. Quinctius postero die, vallum secum ferente milite, ut paratus omni loco castris ponendis esset, progressus modicum iter, sex ferme millia a Pheris quum consedisset, speculatum, in qua parte Thessaliæ hostis esset, quidve pararet, misit. Circa Larissam erat rex, qui certior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras movisse, defungi quamprimum et ipse certamine cupiens, ducere ad hostem pergit, et quatuor millia fere a Pheris posuit castra. Inde postero die quum expediti utrimque ad occupandos super urbem tumulos processissent, pari ferme intervallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter se conspecti essent, [22] constiterunt; nuncios in castra remissos, qui, quid sibi, quum præter spem hostis obcurrisset, faciendum esset, consulerent, quieti opperientes. Et illo quidem die, nullo inito certamine, in castra revocati sunt. Postero die circa eosdem tumulos equestre prœlium fuit: in quo [23] non minimum[h] Ætolorum opera regii fugati, atque in castra compulsi sunt. Magnum utrisque inpedimentum ad rem gerendam fuit ager consitus crebris arboribus, hortique, ut in suburbanis locis, et coartata itinera maceriis, et quibusdam locis interclusa. Itaque pariter ducibus consilium fuit excedendi ea regione, et, velut ex prædicto, ambo Scotussam petierunt; Philippus, spe frumentandi inde; Romanus, ut prægressus conrumperet hosti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo conspecta inter se loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri, Philippus super amnem Onchestum posuit castra. Ne postero quidem die, quum Philippus ad Melambium, quod vocant Scotussæi agri, Quinctius circa Thetidium Pharsaliæ terræ posuisset castra, aut hi, aut illi, ubi hostis esset, satis compertum habuerunt. Tertio die primo [24] nimbus effusus, dein caligo noctis simillima Romanos metu insidiarum tenuit.

Pheras uterque exercitus venit.

VII. Philippus maturandi itineris caussa, post imbrem [25] nubibus in terram demissis nihil deterritus, signa ferri jussit. sed tamen densa caligo obcæcaverat diem, ut neque

h *minima* Ead.

22 *Constiterunt*] Emendatio Quærengi. MS. habuit *constituerunt:* ubi suppleri poterat *signa.* Sic l. XXVII. c. 16. supra, Gronovius ex optimis MSS. edidit *quo constituerat loco*, nempe agmen. Id tamen hoc loco dubitationem aliquam movere potest, quod infra c. 7. ubi legitur legendumque est *non ante restiterunt*, exemplar unicum habuit *restituerunt:* ita ut hic quoque *constituerunt* pro *constiterunt* per mendum irrepere potuisse videatur.

23 *Non minimum Ætolorum opera*] *Non minimum*, id est, magna ex parte, maxime. Gronovius legi jubet, atque etiam edidit, *non minima.* Sed hanc emendationem parum necessariam rejecimus.

24 *Nimbus effusus*] Imbrem intellige.

25 *Nubibus in terram demissis*] Nubibus non suspensis in aere, sed densa nebula terræ incumbentibus.

signiferi viam, nec signa milites cernerent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno turbaretur. Supergressi tumulos, qui Cynoscephalæ vocantur, relicta ibi statione firma peditum equitumque, posuerunt castra. Romanus eisdem ad Thetidium castris quum se tenuisset, exploratum tamen, ubi hostis esset, decem turmas equitum et [26] mille pedites misit; monitos, ut ab insidiis, quas dies obscurus apertis quoque locis tecturus esset, præcaverent. Ubi ventum ad insessos tumulos est, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt. dein, nunciis retro in castra ad duces missis, ubi primus terror ab necopinato visu consedit, non diutius certamine abstinuere. Principio a paucis procurrentibus lacessita pugna est, deinde subsidiis tuentium pulsos aucta: in qua quum haudquaquam pares Romani alios super alios nuncios ad ducem mitterent, premi sese; quingenti equites et duo millia peditum, maxime Ætolorum, cum duobus tribunis militum propere missa, rem inclinatam restituerunt: versaque fortuna, Macedones laborantes opem regis per nuncios inplorabant. Sed, ut qui nihil minus illo die propter [27] obfusam [1] caliginem, quam prœlium, exspectasset, magna parte hominum omnis generis pabulatum missa, aliquamdiu inops consilii trepidavit: deinde, postquam nuncii instabant, et jam juga montium detexerat nebula, et in conspectu erant Macedones, in tumulum maxime editum inter alios compulsi, loco se magis, quam armis, tutantes; committendam rerum summam in discrimen utcumque ratus, ne partis indefensæ jactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, et equitatu Macedonum ac Thessalorum mittit. eorum adventu depulsi ab jugo Romani non ante restiterunt, quam in planiorem vallem perventum est. Ne effusa detruderentur fuga, plurimum in Ætolis equitibus præsidii fuit. is longe tum optimus eques in Græcia erat; pedite inter finitimos vincebantur.

U. C. 555. A. C. 197. Castra Philippi ad Cynoscephalas.

Prœlii initium.

VIII. [28] Lætior res, quam pro successu pugnæ, nunciata, quum alii super alios recurrentes ex prœlio clamarent, fugere pavidos Romanos, invitum et cunctabundum, et dicentem temere fieri, non locum sibi placere, non tempus, perpulit, ut educeret omnes copias in aciem. Idem et Romanus, magis necessitate, quam occasione pugnæ inductus, fecit. dextrum cornu, elephantis ante signa instructis, in

Universum certamen.

[1] *effusam* Gron.

26 *Mille pedites*] Lege *velites* ex Polybio, qui habet τῶν εὐζώνων εἰς χιλίους.

27 *Offusam caliginem*] Sic recte Gronovius pro *effusam*.

28 *Lætior res, quam pro successu pugnæ, nunciata*] Aucta res in majus, et lætior nunciata regi, quam quantus erat pugnæ successus, quam quanta erat rei gestæ magnitudo.

U. C. 555. A. C. 197. subsidiis reliquit: lævo cum omni levi armatura in hostem vadit; simul admonens, *cum iisdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibusque septos, victa naturali difficultate locorum, expulissent, acieque expugnassent: cum iis, quos P. Sulpicii prius ductu* [29] *obsidentes Eordææ aditum vicissent. Fama stetisse, non viribus, Macedoniæ regnum. Eam quoque famam tandem evanuisse.* Jam perventum ad suos in ima valle stantes erat, qui adventu exercitus imperatorisque pugnam renovant, inpetuque facto rursus avertunt hostem. Philippus cum cætratis et cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitus, quam phalangem vocabant, propero cursu ad hostem vadit. Nicanori, ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confestim sequatur, imperat. Primo, ut in jugum evasit, et, jacentibus ibi paucis armis corporibusque hostium, prœlium eo loco fuisse, pulsosque inde Romanos, et pugnari prope castra hostium vidit, ingenti gaudio est elatus: mox, refugientibus suis, et terrore verso, paullisper, incertus an in castra reciperet copias, trepidavit: deinde, ut adpropinquabat hostis, et, præterquam quod cædebantur aversi, nec, nisi defenderentur, servari poterant, [30] ne [k] ipsi quidem in tuto jam receptus erat; coactus, nondum adsecuta parte suorum, periculum summæ rerum facere, equites levemque armaturam, qui in prœlio fuerant, dextro in cornu locat. cætratos et Macedonum [31] phalangem, hastis positis, quarum longitudo inpedimento erat, gladiis rem gerere jubet. simul, ne facile perrumperetur acies, [32] dimidium de fronte demtum introrsus

[k] *ac ne* Gron. Crev.

29 *Obsidentes Eordææ aditum*] Egregia Gronovii correctio, quam firmat Polybius hoc ipso loco. Prius legebatur *obsidentes in eodem aditu*, nec satis Latine, et contra historiæ fidem. Idem *Eordææ* nomen vitiatum quoque fuerat supra l. XXXI. c. 39.

30 *Ac ne ipsi quidem in tuto jam receptus erat*] Delendam esse voculam *ac* recte admonet Perizonius.

31 *Phalangem, hastis positis . . gladiis rem gerere jubet*] Mirum profecto videri debet, quod hic phalangitæ jubentur sarissas ponere, quæ et vallo quodam fere inexpugnabili ipsos sepiebant, et magnam vim habebant ad perrumpendos hostium ordines. Liceat nobis dubitare, an Livius genuinum Polybii sensum hic expresserit, cujus hæc sunt verba. τοῖς μὲν φαλαγγίταις ἐδόθη παράγγελμα καταβαλοῦσι τὰς σαρίσσας ἐπάγειν. Ea sic vertit Casaubonus: *Phalangitis data est tessera, ut demissis sarissis hostem invadant.* Fortasse in errorem induxerit Livium verbum καταβαλοῦσι, quod vulgo sumitur pro *abjicere*, at hoc loco procul dubio intelligi debet *demittere*. Jubentur enim Macedones demittere sarissas, ut illæ spectarent hostem, et in eum dirigerentur. Hæc nostra conjectura paullo audacior fortasse videatur: at est tamen verisimilior, quam id quod narratur a Livio, Macedonas nempe jussos esse ab rege suam ipsos vim solvere et infringere. Si quis dubitaret in sarissis ante primos militum ordines projectis positum fuisse proprium Macedonicæ phalangis robur, legat egregiam armorum Romanorum Macedonicorumque comparationem apud Polybium, hoc ipso loco, post narratam pugnam ad Cynoscephalas.

32 *Dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat*] Hypallage. Proprie enim dici debuis-

porrectis ordinibus duplicat, ut longa potius, quam lata, U. C. 555.
acies esset. simul et densari ordines jussit, ut vir viro, arma A. C. 197.
armis jungerentur.

IX. Quinctius, his, qui in prœlio fuerant, inter signa et ordines acceptis, tuba dat signum. Raro alias tantus clamor dicitur in principio pugnæ exortus. nam forte utraque acies simul conclamavere. nec solum qui pugnabant, sed subsidia etiam, quique tum maxime in prœlium veniebant. Dextro cornu rex, loci plurimum auxilio, ex jugis altioribus pugnans, vincebat; sinistro, tum cum maxime adpropinquante phalangis parte, quæ novissimi agminis fuerat, sine ullo ordine trepidabatur. Media acies, quæ [33] propior dextrum cornu erat, stabat spectaculo velut nihil ad se pertinentis pugnæ intenta: [34] phalanx, quæ venerat, agmen magis, quam acies, aptiorque itineri, quam pugnæ, vixdum in jugum evaserat. In hos incompositos Quinctius, [35] quamquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat, elephantis prius in hostem actis, inpetum facit; ratus partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit. extemplo terga vertere Macedones, terrore primo bestiarum aversi. et ceteri quidem hos pulsos sequebantur: unus e tribunis militum, extemplo capto consilio, cum [36] viginti signorum militibus, relicta ea parte suorum, quæ haud dubie vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hostium aversum invadit. Nullam aciem ab tergo adortus non turbasset; ceterum ad communem omnium in tali re trepidationem accessit, quod phalanx Macedonum, gravis atque inmobilis, nec circumagere se poterat, nec hoc, qui a fronte, paullo ante pedem referentes, tunc ultro territis instabant, patiebantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia jugum, ex quo pugnaverant, dum per proclive pulsos insequuntur, tradiderant hosti ad terga sua circumducto. Paullisper in medio cæsi, deinde, omissis plerique armis, capessunt fugam.

X. Philippus cum paucis peditum equitumque primo tu-

set: dimidio de fronte dempto duplicat ordines introrsus in longum porrectos.

33 * *Propior dextrum cornu*] Propius accedens ad dextrum cornu. Sic amat loqui Livius. Vid. not. ad XXVIII. 40.

34 *Phalanx, quæ venerat*] Multum arridet Gronovii conjectura: *phalanx, quæ læva erat*, id est altera phalangis pars, quæ sinistrum cornu constituere debebat. Posses et suspicari vocem unam excidisse: *Phalanx, quæ* modo *venerat*.

35 *Quanquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat*] Imo in *lævo*, vel *sinistro cornu*. Supra hoc ipso capite dicitur dextrum cornu Macedonum vincere. Huic ergo oppositum sinistrum cornu Romanorum premebatur. Et ita habet Polybius, ὁ δὲ Τίτος θεωρῶν οὐ δυναμένους τοὺς παρ' αὐτοῦ στέγειν τὴν τῆς φάλαγγος ἔφοδον, ἀλλ' ἐκπιεζομένους τοὺς ἐπὶ τῶν εὐωνύμων. Hæc fere Gronov. Minor in litteris mutatio esset, si cum Perizonio legeremus *in altero cornu*.

36 *Viginti signorum*] Viginti manipulorum. Vid. not. 2. ad c. 1. hujus libri.

U. C. 535.
A. C. 197.

mulum altiorem inter ceteros cepit, [37] ut specularetur, quæ in læva parte suorum fortuna esset: deinde, postquam fugam effusam animadvertit, et [38] omnia circa juga signis atque armis fulgere, tum et ipse acie excessit. Quinctius, quum institisset cedentibus[l], repente quia erigentes hastas Macedonas conspexerat, quidnam pararent incertus, paullisper novitate rei constituit signa: deinde, ut accepit[m] hunc morem esse Macedonum tradentium sese, parcere victis [39] in animum habebat. Ceterum ab ignaris militibus omissam ab hoste pugnam, et quid imperator vellet, inpetus in eosdem[n] factus, et primis cæsis, ceteri in fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum substitit ad excipiendos, si qui prœlio superessent. Romani victores in castra hostium spe prædæ inruunt: verum ea magna jam ex parte direpta ab Ætolis inveniunt. Cæsa eo die [40] octo hostium millia, quinque capta. Ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. Si [41] Valerio quis credat, omnium rerum inmodice numerum augenti, quadraginta millia hostium eo die sunt cæsa; capta, ubi modestius mendacium est, quinque millia septingenti, signa militaria ducenta unum et quadraginta. [42] Claudius quoque duo et triginta millia hostium cæsa scribit, capta quatuor millia et trecentos. Nos non minimo potissimum numero credidimus, sed Polybium secuti sumus, non incertum auctorem quum omnium Romanarum rerum, tum præcipue in Græcia gestarum.

Vincunt Romani.

XI. Philippus, conlectis ex fuga, qui, variis casibus pugnæ dissipati, vestigia ejus secuti fuerant, missisque Larissam ad commentarios regios comburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam concessit. Quinctius, [43] captivis prædaque venumdatis, partim militi concessis, Larissam est profectus, hauddum satis gnarus, quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eo regius

Caduceatorem Philippus ad Romanos mittit.

l *cedentibus institisset* Gron. Crev. m *accipit* Gron. n *eos* Gron. Crev.

37 *Ut specularetur*] Aberat a cod. particula *ut*, quæ tamen necessaria est: nisi malis *unde*.

38 *Omnia circa juga signis atque armis fulgere, tum et ipse*] Ingeniose Gronovius suspicatur ex *rom.* quod erat *Romanis*, factum esse *tum*, et sic legendum esse: *postquam . . animadvertit . . omnia circa juga signis atque armis fulgere Romanis, et ipse acie excessit.*

39 *In animum habebat*] Sic l. II. c. 14. *in potestatem . . esset.* Et Plaut. Amphitr. I. 1. 25. *Numero mihi in mentem fuit.* *Vide et not. ad XXIV. 2.

40 *Octo hostium millia, quinque*] Duæ postremæ voces adjectæ sunt ex Polybio.

41 *Valerio*] Antiati, de quo diximus ad l. III. c. 5.

42 *Claudius*] Intelligendus videtur Quadrigarius, qui sic nude jam a Livio Claudius nominatus est, l. VIII. c. 19. Vid. ibi not. 25.

43 *Captivis prædaque venumdatis, partim militi concessis*] Partim venumdatis, ita ut pretium in publicum redigeretur, partim militi concessis.

venit, specie ut induciæ essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidissent; re vera [44] ad petendam veniam legatis mittendis. Utrumque ab Romano impetratum. Adjecta et illa vox, *bono animo esse regem ut juberet:* quæ maxime Ætolos obfendit, [45] jam tumentes° querentesque, *mutatum victoria imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvaque communicare cum sociis solitum: nunc omnium expertes consiliorum esse: suo ipsum arbitrio cuncta agere: cum Philippo jam [46] gratiæ privatæ locum quærere; ut dura atque aspera belli Ætoli exhauserint, pacis gratiam et fructum Romanus in se vertat.* Et haud dubie decesserat iis aliquantum honoris. sed, cur neglegerentur, ignorabant. Donis regiis inminere credebant invicti ab ea cupiditate animi virum: sed et succensebat non inmerito Ætolis, ob insatiabilem aviditatem prædæ, et adrogantiam eorum, victoriæ gloriam in se rapientium, [47] quæ vanitate sua omnium aures obfendebat: et Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Ætolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas caussas multa sedulo, ut viliores levioresque apud omnes essent et viderentur, faciebat.

U. C. 551.
A. C. 197.

Ætolorum querelæ et arrogantia.

XII. Induciæ quindecim dierum datæ hosti erant, et cum ipso rege constitutum conloquium: cujus priusquam tempus veniret, in consilium advocavit socios. [48] Retulit, quas leges pacis placeret dici. Amynander Athamanum rex paucis sententiam absolvit; *ita componendam pacem esse, ut Græcia, etiam absentibus Romanis, satis potens tuendæ simul pacis libertatisque esset.* Ætolorum asperior oratio fuit, qui pauca præfati, *recte atque ordine imperatorem Romanum facere, quod, quos belli socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia. [49] falli autem eum tota re, si aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem satis firmam se credat relicturum, nisi Philippo aut occiso, aut regno pulso: quæ utraque proclivia esse, si fortuna uti vellet.* Ad hæc Quinctius negare, *Ætolos [50] aut moris Romanorum memores, aut [51] sibi ipsis con-*

Consultatio de pace.

° *tumentes jam* Edd.

44 *Ad petendam veniam legatis mittendis*] Ad petendum, ut potestas sibi fieret mittendi legatos.

45 *Tumentes jam*] Jam ira turgidos. Supra l. XXXI. c. 8. *iraque inde tumentibus.*

46 * *Gratiæ privatæ locum quærere*] Quærere locum ejus amicitiæ sibi privatim conciliandæ. Quodque hic paulo obscurius est, infra explicatur: *Donis regiis imminere credebant* Ætoli Quintium.

47 *Quæ vanitate sua*] Quæ (Ætolorum arrogantia) per vanam falsamque virium et meritorum ostentationem omnium aures offendebat. Gronovio magis placeret: *qui vanitate sua .. offendebant.*

48 * *Retulit, quas leges*] Jussit eos deliberare, quibusnam conditionibus censerent pacem regi concedi posse.

49 *Falli autem eum tota re*] Supple, *adjecerunt*, ut suus constet sensus verbo *præfati*, quod præcessit.

50 *Aut moris Romanorum memores*] Rectissime Gronovius *memorem*, ut referatur ad *sententiam.* Supra l. VII. c. 31. *responsum .. amicitiæ Samnitium memor.*

51 * *Sibi ipsis convenientem*] Con-

U. C. 553. A. C. 197. *venientem sententiam dixisse; et illos prioribus omnibus conciliis conloquiisque de conditionibus pacis semper,*[52] *non ut ad internecionem bellaretur, disseruisse, et Romanos, præter vetustissimum morem victis parcendi, præcipuum clementiæ documentum dedisse, pace Hannibali et Karthaginiensibus data. Omittere se Karthaginienses. Cum Philippo ipso quoties ventum in conloquium? nec umquam, ut cederet regno, actum esse? An, quia victus prœlio foret, inexpiabile bellum factum? Cum armato hoste infestis animis concurri debere: adversus victos,*[53] *mitissimum quemque, animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum reges. si regnum gensque tollatur, Thracas, Illyrios,*[54] *Gallos deinde, gentes feras et indomitas, in Macedoniam se et in Græciam effusuras. Ne, proxima quæque amoliendo, majoribus gravioribusque aditum ad se facerent.* Interfanti deinde Phæneæ prætori Ætolorum, testificantique, si elapsus eo tempore Philippus foret, mox gravius eum rebellaturum, *Desistite tumultuari,* inquit, *ubi consultandum est.*[55] *Non iis conditionibus inligabitur pax, ut movere bellum possit.*

Conloquium ad Tempe, cum Philippo.

XIII. Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe, ([56] is datus erat locus conloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter, iis, sine quibus pax impetrari non poterat, sua potius voluntate omissis, quam ut altercando extorquerentur, *quæ priore conloquio aut imperata a Romanis, aut postulata ab sociis essent, omnia se concedere, de ceteris senatui permissurum,* dixit. Quamquam vel inimicissimis omnibus præclusisse vocem videbatur, Phæneas tamen Ætolus, cunctis tacentibus, *Quid? nobis,* inquit, *Philippe, reddisne tandem Pharsalum, et Larissam Cremasten, et Echinum, et Thebas Phthias?* Quum Philippus nihil morari diceret, quo minus reciperent;[57] disceptatio

Disceptatio inter Rom. et Ætolos.

sonam iis quæ ipsi alias consuissent.

52 *Non ut ad internecionem*] Merito adjecit particulam negantem Gronovius.

53 *Mitissimum quemque, animum maximum habere*] Vox *animum* non exstabat in scripto. Eam Gronovius censet repeti posse ex superiore membro, ubi habes *infestis animis.* Mitissimum quemque *hominem*, maximum *animum* habere: sive, ut quisque mitissimus sit in victoria, ita maximo animo esse. Horrion, qui notis illustravit totum hoc additamentum, quod ex Bambergensi codice accessit Livio, legebat: *mitissimum quemque maximum haberi.*

54 *Gallos*] Intelligendos Gronovius putat Scordiscos, de quorum origine sic memorat Justinus, l. XXXII. c. 3. *Ex his* (Gallis, qui bellum adversus Delphos infeliciter gesserant, duce Brenno) *manus quædam in confluente Danubii et Savi consedit, Scordiscosque se appellari voluit.*

55 *Non iis conditionibus illigabitur pax*] Frustra hæc suspecta sunt Gronovio. Quid enim vetat dici illigatam pacem, id est, iis conditionibus, tanquam vinculis, adstrictam, ut solvi facile non possit? Imo elegantius illa velut vincula videntur tribui paci, quam Philippo.

56 *Is datus erat locus colloquio*] Melius *dictus*, quod subjicit Gronovius.

57 *Disceptatio .. de Thebis*] Hic

inter imperatorem Romanum et Ætolos orta est de Thebis: nam, eas populi Romani jure belli factas esse, Quinctius dicebat, quod, integris rebus, exercitu ab se admoto, vocati in amicitiam, quum potestas libera desciscendi ab rege esset, regiam societatem Romanæ præposuissent. Phæneas, et pro societate belli, quæ ante bellum habuissent, restitui Ætolis æquum censebat, et ita in fœdere primo cautum esse, ut belli præda, rerumque, quæ ferri agique possent, Romanos; ager urbesque captæ Ætolos sequerentur. *Vos*, inquit, *ipsi*, Quinctius, *societatis istius leges rupistis, quo tempore, relictis nobis, cum Philippo pacem fecistis: quæ si maneret, captarum tamen urbium illa lex foret. Thessaliæ civitates sua voluntate in ditionem nostram venerunt.* Hæc, cum omnium sociorum adsensu dicta, Ætolis non [58] in præsentia modo gravia auditu, sed mox belli etiam [59] caussæ, magnarumque ex eo cladium, iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium et quosdam ex amicorum numero obsides, et [60] ducenta talenta daret: de ceteris Romam mitteret legatos. ad eam rem quatuor mensium induciæ essent. Si pax non impetrata ab senatu foret, obsides pecuniamque reddi Philippo [61] receptum est. Caussa Romano imperatori non alia major fuisse dicitur pacis maturandæ, quam quod Antiochum bellum transitumque in Europam moliri constabat.

U. C. 555. A. C. 197.

XIV. Eodem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androsthenem justo prœlio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adversus Græciæ civitates, et principes inde evocatos per speciem conloquendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum possent, retinuerat pro obsidibus, et, præter quingentos Macedonas mixtosque ex omni genere auxiliorum octingentos, [62] quod jam ante ibi fuerat, mille Macedonum eo miserat, et mille ac ducentos Illyrios, Thracasque, et Cretenses, [63] qui in utraque

Androsthenis ad Corinthum cum Achæis pugna.

Livius, dum Polybium quem vertit incuriosius inspicit, in gravissimum impegit errorem. Nulla enim disceptatio inter imperatorem Romanum et Ætolos orta est de Thebis, quas, utpote vi redactas in ditionem, Quintius reddi Ætolis posse et debere non negabat. Tota contentio fuit de tribus aliis urbibus, quæ voluntate in amicitiam Romanorum venerant. Earum nullam Ætolis tradendam Quintius contendebat. Hæc sunt ipsa Polybii verba, Legat. 6. ὁ δὲ Τίτος, τῶν μὲν ἄλλων ἐκ ἔφη δεῖν ὐδεμίαν (παραλαμβάνειν Αἰτωλοὺς·) Θήβας δὲ μόνον τὰς Φθίας. His non intellectis Livius inique et insulse disserentem Quintium facit, ut subtiliter et accurate pro suo more probat Perizonius, Animadv. Hist. c. 9.

58 *In præsentia*] Particula *in* recte adjecta est a Gronovio.

59 *Causæ*] Vellemus *causa*.

60 *Ducenta talenta*] Marcas argenti nostrates 18750.

61 *Receptum est*] Promissum est.

62 *Quod jam ante ibi fuerat*] Videtur excidisse vox *præsidium*.

63 * *Qui in utraque parte militabant*] Nam Cretenses et Romanis et Philippo militabant. Hoc ideo observatur, quia mentio supra facta fuit Cretensium Quintio adjunctorum.

U. C. 555. A. C. 197. parte militabant, octingentos. His additi Bœoti, Thessalique, et Acarnanes mille, scutati omnes, et ex ipsorum Corinthiorum juventute, inpleta ut essent sex millia armatorum, fiduciam Androstheni fecerunt acie decernendi. [64] Nicostratus prætor Achæorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus. sed, inparem se et numero et genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum equitumque vagæ Pellenensem, et Phliasium, et Cleonæum agrum, depopulabantur. Postremo, exprobrantes metum hosti, in fines Sicyoniorum transscendebant: navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiæ vastabant. Quum id effusius hostes, et, ut fit ab nimia fiducia, neglegentius etiam facerent, Nicostratus, spem nactus necopinantes eos adgrediendi, circa finitimas civitates nuncium occultum mittit, quo die, et quot, ex quaque civitate armati ad Apelaurum (Stymphaliæ terræ is locus est) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliasiorum fines nocte Cleonas, insciis omnibus, quid pararet, pervenit. Erant autem cum eo quinque millia peditum, [65] ex quibus armaturæ levis, et trecenti equites, cum iis copiis dimissi, qui specularentur: quam in partem hostes effunderent sese, opperiebantur.

XV. Androsthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis est Corinthium et Sicyonium interfluens agrum) castra locat. [66] Ibi parte dimidia exercitus dimissa, dimidiam trifariam divisit, et omnes equites discurrere ad depopulandos simul [67] Pellenensium [p] Sicyoniumque agros, et Phliasium, jubet. Hæc tria diversa agmina discessere. quod ubi Cleonas ad Nicostratum perlatum est, extemplo validam mercenariorum manum præmissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equitibus ut prægrederentur, locatis, ipse

[p] *Pellenensem* Crev.

64 *Nicostratus prætor*] Hoc loco unicum exemplar habuit *Niceratus*: sed paulo infra, ubi rursus idem Achæorum prætor nominatur, exhibet membrana *Nicostratus*; ut et appellatus est libro superiore c. 39.

65 *Ex quibus armaturæ levis et trecenti equites*] Felicissimam Perizonii conjecturam amplectimur, qui ratus deesse hic numerum levis armaturæ, cetera sic refingit: *Erant cum eo quinque millia, ex quibus . . armaturæ levis, et trecenti equites. Cum iis copiis, dimissis qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebatur.*

66 *Ibi parte dimidia exercitus dimissa*] Quodnam erit ergo castris præsidium, si dimidia pars exercitus dimittitur, dimidia trifariam divisa populatur agros hostium? Partem tamen aliquam remansisse in castris ex sequentibus patet. Suspicamur excidisse hic unam aut alteram vocem, cujus loco sciolus aliquis intruserit τὸ *dimissa*. Sensus manifeste flagitat *secum retenta*, vel aliud quid simile.

67 *Pellenensem Sicyoniumque agros*] Recentiores editi vitiose habebant *Pellenensium*: idque displicuerat Jac. Gronovio. Correximus ex vetustioribus.

confestim agmine duplici sequitur. Parte una mercenarii milites ibant cum levi armatura, [68] altera clipeati, dein aliarum gentium exercitus robur erat. Jam haud procul castris aberant pedites equitesque, et Thracum quidam in vagos palatosque per agros hostes [69] inpetum fecerunt, quum repens terror castris infertur. Trepidare dux, ut qui hostes nusquam, nisi raro in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidisset; ad Cleonas quidem accessuros numquam credidisset, revocari tuba jubet vagos a castris dilapsos. Ipse, raptim capere arma jussis militibus, infrequenti agmine porta egressus, [70] super flumen instruit aciem. Ceteræ copiæ, vix conlegi atque instrui quum potuissent, primum hostium inpetum non tulerunt. Macedones et maxime omnium frequentes ad signa fuerant, et diu ancipitem victoriæ spem fecerunt: postremo fuga ceterorum nudati, quum duæ jam acies hostium ex diverso, levis armatura ab latere, clipeati cætratique a fronte urguerent; et ipsi, re inclinata, primo retulere pedem: deinde inpulsi terga vertunt, et plerique, abjectis armis, nulla spe castrorum tenendorum [q] relicta, Corinthum petierunt. Nicostratus, mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii missis, [71] magnam ubique cædem edidit: majorem prope, quam in prœlio ipso. Ex iis quoque, qui Pellenen Phliuntaque depopulati erant, incompositi partim omniumque ignari, ad castra revertentes, in hostium stationes, tamquam in suas, inlati sunt; partim, ex discursu id, quod erat, suspicati, [72] ita se in fugam passim sparserant, ut ab ipsis agrestibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille et quingenti, capti trecenti. Achaia omnis magno liberata metu.

U. C. 555.
A. C. 197.

XVI. Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quinctius, Corcyram excitis Acarnanum principibus, quæ sola Græciæ gentium in societate Macedonum manserat, initium quoddam ibi motus fecit. Duæ autem maxime caussæ eos tenuerant in amicitia regis; una fides insita

Acarnanum gens societatem Romanam respuit.

q *tuendorum* Gron. Crev.

68 *Altera clypeati, dein aliarum gentium exercitus robur erat*] Aliquid est hic, quod attentum lectorem morari debeat. Quænam sunt enim illæ aliæ gentes, quum nullus ante populus appellatus sit, sed diversa armatorum genera? Deinde nihil apparet, unde regi possit τὸ *aliarum gentium*. Fortasse excidit Achæorum nomen, ac dederat Livius: *Altera clypeati Achæorum, dein aliarum gentium*, nempe clypeati, *exercitus robur erat*: ita ut *exercitus robur* intelligatur dictum de clypeatis tum Achæorum, tum aliarum gentium.

69 *Impetum fecerunt*] Scribe *fecerant*.

70 *Super flumen*] Sic recte Gronovius. Codex habebat *per flumen*.

71 *Magnam ubique*] Gronovio magis placeret, *utrobique*.

72 *Ita se in fugam passim sparserant*] Convenientius videretur, *sparserunt*.

U. C. 555. A. C. 197. genti, altera metus odiumque Ætolorum. Concilium Leucadem indictum est. Eo neque cuncti convenere Acarnanum populi; nec ipsis, qui convenerant, idem placuit. sed et principes et magistratus pervicerunt, ut [73] privatum decretum Romanæ societatis fieret. Id omnes, qui abfuerant, ægre passi; et in hoc fremitu gentis a Philippo missi duo principes Acarnanum, Androcles et Echedemus, non ad tollendum modo decretum Romanæ societatis valuerunt, sed etiam ut Archelaus et Bianor, principes gentis ambo, quod auctores ejus sententiæ fuissent, proditionis in concilio damnarentur, et Zeuxidæ prætori, quod de ea re retulisset, imperium abrogaretur. Rem temerariam, sed eventu prosperam, damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis, cederent tempori, et Corcyram ad Romanos abirent, statuerunt obferre se multitudini, et aut eo ipso lenire iras, aut pati, quod casus tulisset. Quum se frequenti concilio intulissent, primo murmur ac fremitus admirantium, silentium mox à verecundia simul pristinæ dignitatis, ac misericordia præsentis fortunæ ortum est. Potestate quoque dicendi facta, principio suppliciter, procedente autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum est, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat, disseruerunt: postremo, [74] ultro aliquid etiam queri, et castigare iniquitatem simul in se crudelitatemque ausi, ita adfecerunt animos, ut omnia, quæ in eos decreta erant, frequentes tollerent: neque eo minus redeundum in societatem Philippi, abnuendamque Romanorum amicitiam, censerent.

L. Quinctius Leucadem obpugnat. XVII. Leucade hæc sunt decreta. id caput Acarnaniæ erat, eoque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque, quum hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flamininum perlata esset, extemplo cum classe profectus, Leucade[r] ad Heræum, quod vocant, naves adplicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros accessit, ad primum terrorem ratus inclinari animos posse. Postquam pacati nihil ostendebatur, tum vineas turresque erigere, et arietem admovere muris cœpit. Acarnania universa, inter Ætoliam atque Epirum posita, solem occidentem et mare Siculum spectat.

Leucadis situs. [75] Leucadia nunc insula, et vadoso freto, quod perfossum

[r] *Leucadem* Gron. Crev.

73 *Privatum decretum*] An, decretum, non totius Acarnanum gentis nomine latum, sed quorumdam tantum populorum? Hoc sane videntur suadere ea quæ præcedunt, ubi neque cunctos convenisse in concilium populos, neque omnibus qui convenerant idem placuisse Livius memoravit. Si quis tamen melius quid impertierit, eo libenter utemur.

74 * *Ultro*] Vid. not. 89. ad I. 5.

75 *Leucadia nunc insula et vadoso*] Huic loco sanitatem perlevi mutatione reddidit Gronovius. Antea legebatur;

manu est, ab Acarnania divisa, tum peninsula erat, occidentis regione artis faucibus cohærens Acarnaniæ. Quingentos ferme passus longæ fauces erant; latæ haud amplius centum et viginti. in his angustiis Leucas posita est, colli adplicata verso in orientem et Acarnaniam. Ima urbis plana sunt, jacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terra marique expugnabilis est. nam et vada sunt stagno similiora, quam mari: et campus terrenus omnis operique facilis. Itaque multis simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quam urbs ipsa opportuna obpugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri; obstruere, quæ patefacta ruinis erant; prœlia inpigre inire, et armis magis muros, quam se ipsos mœnibus, tutari. diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exsules quidam Italici generis, Leucade habitantes, ab arce milites accepissent. eos tamen, ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa, justo prœlio aliquamdiu Leucadii sustinuerunt. Interim et scalis capta multis locis mœnia, et per stragem lapidum ac ruinas transcensum in urbem. jamque ipse legatus magno agmine circumvenerat pugnantes. pars in medio cæsi; pars, armis abjectis, dediderunt sese[s] victori. Et post dies paucos, audito prœlio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ [76] in deditionem legati venerunt.

U. C. 555. A. C. 197.

Acarnania pacata.

XVIII. Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodii quoque ad vindicandam a Philippo continentem regionem, (Peræam vocant) possessam a majoribus suis, Pausistratum prætorem [77] cum octingentis Achæis peditibus, mille et nongentis fere armatis, ex vario genere auxiliorum conlectis, miserunt: Galli, et Pisuetæ, et Nisuetæ, et [78] Tamiani, et Arei, ex Africa, et Laodiceni ex Asia erant. cum his copiis [79] Pausistratus Tendeba in Stratonicensi agro locum peropportunum, [80] ignaris regiis, qui tenuerant, occu-

Rhodii Peræam recuperant.

[s] *se* Gron. Crev.

Leucadia nunc insula est, vadoso freto quod perfossum manu et ab Acarnania divisa.

76 *In deditionem legati*] Legendum omnino: *in ditionem.*

77 *Cum octingentis Achæis peditibus, mille et nongentis fere armatis*] Quærit Gronovius, an non pedites quoque Achæi armati essent. Sed intelligendi sunt opponi Achæis peditibus, qui erant unius gentis, armati ex vario nationum et auxiliorum genere collecti.

78 *Tamiani, et Arei*] Hæc nomina populorum parum nota sunt. Ceterum, si nihil in iis peccavit librariorum manus, existimandi sunt ex Africa esse, itidem ut Nisuetæ, qui non longe a Carthagine aberant.

79 *Pausistratus Tendeba .. occupavit*] Hic et paulo infra, *castra ad ipsa Tendeba movit*, egregia habetur Freinshemii emendatio. Tendeba urbs est Cariæ. Utrobique olim legebatur insulse *tendebat*.

80 *Ignaris regiis, qui tenuerant*] Non immerito videntur arguere mendi duas postremas voces Rubenius et Gronovius. Ille emendat: *qui Theræ erant*. Thera urbs est Peræa regionis, Rhodo insulæ opposita.

U. C. 555. A. C. 197. pavit. In tempore et [81] ad id ipsum excitum auxilium, mille Achæi pedites cum centum equitibus supervenerunt. Theoxenus iis præerat. Dinocrates, regius præfectus, recuperandi castelli caussa, primo castra ad ipsa Tendeba movit, inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri: Astragon vocant. omnibusque ex præsidiis, quæ multifariam disjecta erant, devocatis, et ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt. atque, castris in propinquum conlatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, lævo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) præsidiis: [82] equites cornibus circumdat, et Cretensium auxiliares Thracumque. Rhodii Achæos[t] dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum, habuere; medios mixta ex pluribus gentibus auxilia: equites levisque armaturæ quod erat, cornibus circumjectum. Eo die steterunt tantum acies utræque super ripam, qui tenui aqua interfluebat, torrentis: paucisque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi majus aliquanto prœlium, quam pro numero, edidere, pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere, et centeni ferme equites: ceterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, et æqua spe pugnarunt. Achæi primi, torrente superato, in Agrianas inpetum fecere; deinde tota prope cursu transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna stetit. [83] numero Achæi mille et ipsi quadringentos loco expulere. [84] Inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, usque

[t] *Rhodii Achæos* l. *Rhodia cohors* Gron. Crev.

81 *Ad id ipsum*] Nempe, ut vindicari repetique Peræa posset, quod consilium supra dicuntur Rhodii cepisse.

82 *Equites cornibus circumdat. Cretensium auxiliares Thracumque Rhodia cohors*] Hunc locum corruptissimum ac plane deploratum feliciter restituit Perizonius hoc modo: *Equites cornibus circumdat, et Cretensium auxiliares Thracumque. Rhodii Achæos dextro cornu, sinistro mercenarios milites . . habuere.* Antiquissima editio habebat *circumdaret*, unde nullo negotio efficitur *circumdat et.* Achæos dextrum cornu tenuisse in exercitu Rhodiorum patet ex iis quæ sequuntur. Itaque hæc nobis doctissimi viri emendatio videtur veram exhibere Livii manum.

83 *Numero Achæi mille et ipsi quadringentos . . expulere*] Ex his vix ullus sensus videtur effici posse. Neque enim satisfacit Gronovii conjectura: *Numero Achæi mille et ipsos octingentos loco expulere.* Achæi mille et octingenti erant, ut constat ex iis quæ præcedunt. Putat igitur Gronovius hic Livium significare pari numero fuisse etiam Agrianas. Sed turbat vox *numero* plane alieno loco et ordine posita. Si hæc fuit mens Livii, plus audendum erit, legendumque: *Agrianas Achæi mille et ipsos octingentos. loco expulere.* * Achæi mille et octingenti erant, ut constat ex iis quæ præcedunt. Agrianes, pari et ipsi numero, ab iis pelluntur. † Sed hæc valde incerta sunt.

84 *Inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones*] Dextrum cornu erant Macedones. Itaque quamdiu stant immoti, non potest dici dextrum cornu inclinare. Gronovius videtur Livii sensum attigisse, dum rescribit: *Inclinat*

dum ordine et velut stipata phalanx consistebat, moveri nequiverunt. postquam, laevo latere nudato, circumjacere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultum primo inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremo, abjectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargylias petentes fugerunt. Eodem et Dinocrates perfugit. Rhodii, quantum diei superfuit secuti, receperunt se[u] ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa ejus rei occasio est, dum in castellis vicisque Peraeæ recipiendis tempus teritur. Interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt. mox et Dinocrates cum iis, quæ prœlio supererant, copiis intravit muros. Nequidquam inde obsessa obpugnataque urbs est. recipi, nisi aliquanto post, per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies ferme gesta. U. C. 555. A. C. 197.

XIX. Philippus quum audisset, Dardanos, transgressos fines [85] ab contemtu concussi tum regni, superiora Macedoniæ evastare, quamvis toto prope orbe terrarum, undique se suosque profligante fortuna, urguebatur, tamen morte tristius ratus, Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum et quingentis equitibus circa Stobos Pæoniæ inproviso hostes obpressit. Magna multitudo hominum in prœlio, major prædandi cupidine palata per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Ea una expeditione [86] non pro reliquo statu fortunæ facta, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul et cum Philippo foret bellandum; quam opportune, jam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam, præterquam quod facilius cum singulis, quam si in unum ambo simul contulissent vires, bellatum est; Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus quum, priore æstate omnibus, quæ in Cœle-Syria sunt, civitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hiberna Antiochiam concessisset; nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni viribus connisus, quum ingentes copias terrestres maritimasque comparasset, principio veris

Philippus Dardanos cædit.

Antiochi Syriæ R. molitiones.

[u] *sese* Gron. Crev.

dein omnis media acies. Dextrum cornu Macedones, usque dum . .

85 *Ab contemptu concessi tum regni*] Lege cum Perizonio, *concussi*. * Quum contemnerent Dardani regnum Philippi, tum variis crebrisque damnis concussum.

86 * *Non pro reliquo statu fortunæ*] Cujus eventus non congrueret reliquæ ejus fortunæ; quæ prospera esset, dum adversa eum in reliquis omnibus fortuna urgebat.

U. C. 555. A. C. 197. præmissis terra cum exercitu filiis duobus, Ardye[x] ac Mithridate, jussisque Sardibus se opperiri; ipse cum classe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercurisque ac lembis ducentis, proficiscitur: simul per omnem oram Ciliciæque et Cariæ tentaturus urbes, quæ in ditione Ptolemæi essent; simul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibusque adjuturus.

Legatio Rhodiorum ad Antiochum.

XX. Multa egregia Rhodii pro fide erga populum Romanum, proque universo nomine Græcorum, terra marique ausi sunt: nihil magnificentius, quam quod ea tempestate, non territi tanta mole inminentis belli, legatos ad regem miserunt Nephelida, (promontorium Ciliciæ est, [87] inclitum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obviam ituros; non ab odio ullo, sed ne conjungi cum Philippo paterentur, et inpedimento esse Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus obpugnabat. Zephyrio, et Solis, et Aphrodisiade, et Coryco, [88] et, superato Anemurio, (promontorium id quoque Ciliciæ est) Selinunte recepto, omnibus his aliisque ejus oræ castellis, aut metu, aut voluntate, sine certamine, in deditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi. et quamquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperavit iræ: et, *legatos se Rhodum missurum*, respondit, *iisque mandaturum, ut renovarent vetusta* [89] *jura, cum ea civitate, sua majorumque suorum: et vetarent eos adventum pertimescere regis, nihil his aut sociis eorum noxæ futurum fraudive.* [90] *nam, Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento et suam recentem ad eos legationem esse, et senatus honorifica in se decreta responsaque.* [91] Tum forte legati redierant[y] ab Roma, comiter auditi dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversus Philippum eventu belli. Quum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuncius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuncio accepto, [92] Rhodiis, demto metu a Philippo omni, erat consilium obviam eundi classe Antiocho. Illam alte-

Antiochi responsio.

[x] *Ardue* Gron. Crev. [y] *redierunt* Eæd.

87 *Inclytum fœdere antiquo Atheniensium*] Existimat Dujatius hic indicari fœdus illud quod, fractis a Cimone barbarorum viribus, Plutarchus et Diodorus memorant cum Persis ictum; quo cautum erat ne Persis ultra Chelidonias insulas navigare armatis liceret.

88 *Et, superato Anemurio . . Selinunte recepto*] Quum superato Anemurio promontorio Selinuntem recepisset.

89 * *Jura*] Necessitudinis et amicitiæ.

90 *Nam Romanorum*] Suam legationem et responsa senatus argumento esse, se non violaturum Romanorum amicitiam.

91 *Tum forte legati redierunt*] Lege cum Gronovio *redierant.*

92 *Rhodiis . . erat consilium*] Sed hoc quidem consilium effectu caruit. *Illam alteram curam non omiserunt*, nempe *tuendæ libertatis* . . .

ram curam non omiserunt, tuendæ libertatis civitatium sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac præmonendo conatus hostis: caussaque libertatis fuerunt Cauniis[1], Myndiis, Halicarnassensibus, Samiisque. Non operæ est persequi, ut quæque acta in his locis sint, quum ad ea, quæ proprie Romani belli sunt, vix subficiam. U. C. 555. A. C. 197.

XXI. Eodem tempore et Attalus rex, æger Thebis Pergamum advectus, moritur altero et septuagesimo anno; quum quatuor et quadraginta annos regnasset. [93] Huic viro, præter divitias, nihil ad spem regni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnifice utendo, effecit, primum ut sibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde prœlio uno Gallis, [94] quæ tum gens recenti adventu terribilior Asiæ erat, regium adscivit nomen, cujus magnitudini semper animum æquavit. Summa justitia suos rexit: unicam fidem sociis præstitit: [95] uxorem ac [96] liberos quatuor superstites habuit: mitis ac munificus amicis fuit: regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut [97] ad tertiam stirpem possessio ejus descenderit. Quum is status rerum in Asia, Græciaque, et Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Is literis senatum certiorem fecit, *Colcam et Luscinum regulos in armis esse.* [98] *Cum Colca decem et septem oppida, cum Luscino validas urbes, Cardonem et Bardonem: et maritimam oram omnem,* [99] *quæ nondum ani-*

Attali mors et laudes.

Motus in Hispania.

[1] *Cauneis* Gron. Crev.

93 *Huic viro .. nihil ad spem regni*] Docet Pausanias in Atticis Philetærum Eunuchum, Lysimachi regis ærario præfectum, ab eo descivisse, et Pergamum occupasse, cujus urbis possessionem sub Seleuci tutela et præsidio tenuit, et ad hæredes transmisit. Huic duo fratres fuere, Eumenes et Attalus. Eumenes cognominem filium habuit Eumenem, itidemque Attalus Attalum. Ab Eumene juniore, qui Philetæro successerat, hic noster Attalus junior Pergami dynastiam hæreditario jure accepit. Vid. et Strab. l. XIII.

94 *Quæ tum gens recenti adventu*] Ante quadragesimum fere annum Galli Asiam ingressi terrore nominis sui omnia compleverant. Vid. Justinum, libb. XXV. et XXVII.

95 *Uxorem ac liberos quatuor .. habuit: mitis ac munificus amicis fuit*] Facile nobis persuaderi pateremur hæc duo orationis membra non eo ordine scripta esse a Livio, quo hic leguntur. Mallemus totum hunc locum sic dispositum: *summa justitia suos rexit: unicam fidem sociis præstitit: mitis ac munificus amicis fuit. Uxorem ac liberos quatuor superstites habuit: regnum adeo stabile reliquit, ut* etc. Sic enim hinc quæcunque spectant ad dotes animi, illinc quæ pertinent ad fortunam domus regnique, distincte ac seorsum collocata reperirentur. Ceterum olim legebatur *munificus amicus.* Mutavit Gronovius.

96 *Liberos quatuor*] Eumenem, qui successor regni fuit, Attalum, Philetærum, et Athenæum.

97 *Ad tertiam stirpem*] Ad Attalum Philometora Eumenis filium, qui hærede populo Romano decessit.

98 *Cum Colca decem et septem oppida, cum Luscino .. Cardonem et Bardonem*] Repete ex præcedentibus *in armis esse.*

99 *Quæ nondum animos nudaverat*] Lege cum Gronovio, *nudaverit.* Est enim indirecta oratio.

U. C. 555. A. C. 197. *mos nudaverat, ad finitimorum motus consurrecturam.* His literis [1] a M.[a] Sergio Prætore, cujus jurisdictio inter cives erat, recitatis, decreverunt Patres, ut, comitiis prætorum perfectis, cui prætori provincia Hispania obvenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret.

Coss. alteri triumphus conceditur, alteri negatur.

XXII. Sub idem tempus consules Romam venerunt. quibus in æde Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo et C. Ursanius tribuni plebis, ut separatim de triumpho agerent consules, postularunt. *communem se relationem de ea re fieri non passuros, ne par honos in dispari merito esset.* Quumque Minucius utrique provinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se et collegam res gessisse; Cornelius adjiceret, Boios adversus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum atque agros collega, ad sua tuenda aversos esse; Tribuni *res tantas bello gessisse Cornelium* fateri, *ut non magis de triumpho ejus, quam de honore Diis inmortalibus habendo dubitari possit*[b]. *Non tamen nec illum, nec quemquam alium civem tantum gratia atque opibus valuisse, ut, quum sibimet triumphum impetrasset, collegæ eumdem honorem inpudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus levia prœlia, vix digna dictu, fecisse:* [2] *in Gallia magnum numerum militum amisisse.* Nominabant etiam tribunos militum T. Juventium, et C.[c] Labeonem ejus fratrem, qui adversa pugna cum multis aliis viris fortibus, civibus ac sociis, cecidissent. *Oppidorum paucorum ac vicorum falsas, et in tempus simulatas,* [3] *sine ullo pignore deditiones factas esse.* Hæ inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perseverantia tribunorum consules separatim retulerunt.

XXIII. C.[d] Cornelio omnium consensu decretus triumphus. et Placentini Cremonensesque addiderunt favorem consuli, gratias agentes commemorantesque, obsidione se esse ab eo liberatos. plerosque etiam, quum apud hostes essent, [4] servitute exceptos. Q. Minucius, tentata tantum rela-

[a] *M'.* Gron. Crev. [b] *posset* Eæd. [c] *Cn.* Eæd. [d] *Cn.* Gron.

1 *A M'. Sergio prætore, cujus jurisdictio inter cives erat*] Hic olim legebatur *inter cives et peregrinos.* Gronovius duas ultimas voces merito delevit; quum constet ex c. 28. l. XXXII. Sergium urbanam jurisdictionem habuisse.

2 *In Gallia magnum numerum militum amisisse*] De hac adversa Minucii cum Gallis pugna nulla in iis quæ præcedunt mentio facta est.

3 *Sine ullo pignore*] Ita ut hæc oppida quæ sese dediderant, nullum fidei pignus dedissent. Nimirum quia simulatæ erant illæ deditiones, nullum nec Romani exigere potuerant, nec Ligures dare voluerant fidei pignus.

4 *Servitute exceptos*] Melius Gronovius, *exemptos.*

tione, quum adversum omnem senatum videret, [5] in monte Albano se triumphaturum, et jure imperii consularis, et multorum clarorum virorum exemplo, dixit. C. Cornelius de Insubribus Cenomanisque in magistratu triumphavit. multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captivis carpentis transvexit: multi nobiles Galli ante currum traducti; inter quos, quidam, [6] Hamilcarem ducem Pœnorum fuisse, auctores sunt. Ceterum magis in se convertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba [7] pileatorum, currum sequentium. Tulit in triumpho [8] ducenta triginta septem millia, quingentos æris, [9] argenti bigati septuaginta novem millia. [10] septuagenos æris militibus divisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius consul de Liguribus Boiisque Gallis in monte Albano triumphavit. is triumphus, ut loco, et fama rerum gestarum, et quod sumtum non erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, et spoliis ferme æquabat. Pecuniæ etiam prope par summa fuit: [11] æris translata ducenta et quinquaginta quatuor millia, [12] argenti bigati quinquaginta tria millia et ducenti. militibus centurionibusque et equitibus item in singulos datum, quod dederat collega.

U. C. 555. A. C. 197.

Cornelius in urbe,

Minucius in monte Albano triumphat.

XXIV. Secundum triumphum consularia comitia habita. creati consules L. Furius Purpureo et M. Claudius Marcellus. Prætores postero die facti, Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M'. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu ejus anni literæ a T. Quinctio venerunt, se signis conlatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fusum fugatumque. Hæ literæ prius in senatu a Sergio prætore, deinde ex auctoritate Patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas in dies quinque supplicationes decretæ. Brevi post legati et a T. Quinctio et ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam; [13] ibique iis locus et lautia præbita: et ad ædem Bellonæ senatus est habitus. Haud multa verba facta, quum Mace-

Comitia.

Macedones legati Romæ.

5 * *In monte Albano se triumphaturum*] Vid. not. ad XXVI. 21.

6 *Amilcarem ducem Pœnorum*] Vid. not. 27. ad l. XXXII. c. 30.

7 *Pileatorum*] Quia scilicet servitute exempti fuerant. Vid. l. XXX. c. 45.

8 *Ducenta triginta septem millia quingentos æris*] Id est, denarios 28750. marcas argenti Parisienses 371. cum tribus unciæ partibus.

9 *Argenti bigati*] Denariorum qui bigarum figuram insculptam gererent. Porro 79000. denarii æquiparantur marcis argenti nostratibus 1234. cum tribus unciis.

10 *Septuagenos æris*] Septenos denarios: minus singulis argenti unciis.

11 *Æris.. ducenta et quinquaginta quatuor millia*] Denarii 25400. marcæ argenti nostrates 396. sum septem unciis.

12 *Argenti bigati quinquaginta tria millia et ducenti*] Denarii 53200. Marcæ nostrates 831. cum duabus unciis.

13 *Ibique iis locus*] Vid. not. ad l. XXX. c. 17. supra.

U. C. 555. A. C. 197. dones, [14] quæcumque senatus censuisset, id regem facturum esse, dicerent. Decem legati more majorum, quorum ex consilio T. Quinctius imperator leges pacis Philippo daret, decreti; adjectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius et P. Villius essent, qui consules provinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille adscribi jussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui [15] post P. Cornelium et Ti. Sempronium consules hostis fuisset.

XXV. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus curulibus, [16] P. Cornelio Scipione et Cn. Manlio Vulsone, et magnificentius, quam alias, facti, et lætius propter res bello bene gestas spectati, totique ter instaurati: plebeii septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. Ex argento multaticio tria signa ænea, [17] Cereri, Liberoque, et Liberæ, posuerunt. L. Furius et M. Claudius Marcellus, consulatu inito, quum de provinciis ageretur, et Italiam utrique provinciam senatus decerneret, ut Macedoniam cum Italia sortirentur, petebant. Marcellus, provinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, et rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem dubios sententiæ Patres fecerat. Et forsitan obtinuissent consules, ni Q. Marcius Rex et C. Atinius Labeo, tribuni plebis, se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent juberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est. omnes quinque et triginta tribus, uti rogatæ, jusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia vulgo lætarentur, tristis ex Hispania nuncius adlatus effecit, vulgatæque literæ, [18] *C. Sempronium Tuditanum proconsulem in citeriore Hispania prœlio victum: exercitum ejus fusum fugatumque, et inlustres viros in acie cecidisse. Tuditanum, cum gravi vulnere* [19] *latum ex prœlio, haud ita multo post exspirasse.* Consulibus ambobus Italia provincia cum his legionibus, quas superiores consules habuissent, decreta, et ut quatuor legiones novas scriberent: duas, quæ, quo senatus censuisset, mitterentur. et T. Quinctius Flamininus [20] cum duabus legionibus pro-

[Margin notes: U. C. 556. A. C. 196. — L. Furio, M. Claudio Coss. — Pax cum Macedonibus. — Tristis nuncius ex Hispania.]

14 *Quæcumque senatus censuisset, id*] Vel lege *ea*, vel *quodcumque*. Vid. tamen not. ad l. XXX. c. 17.

15 *Post P. Cornelium et Ti. Sempronium Coss.*] Id est, a primo anno secundi Punici belli. Vulgati male habent *M. Cornelium*.

16 *P. Cornelio Scipione*] Olim *L. Cornelio*. Pighius mutavit prænomen, et vult intelligi Nasicam.

17 *Cereri, Liberoque, et Liberæ*] Vid. not. 46. ad l. III. c. 55.

18 *C. Sempronium Tuditanum proconsulem*] Imo prætorem, ut constat ex l. XXXII. c. 28. Atque hoc modo legitur in epitome hujus libri.

19 * *Latum*] Melius *elatum*.

20 *Cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere*] Hæ voces *cum duabus legionibus* omnino

vinciam eodem exercitu obtinere jussus: [21] imperium ei prorogatum satis jam ante videri esse [e]. U. C. 556. A. C. 196.

XXVI. Prætores deinde provincias sortiti, L. Apustius Fullo urbanam jurisdictionem, M'. Acilius Glabrio inter cives et peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, Ti. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni et Q. Minucio, quibus Hispaniæ provinciæ evenerant, consules legiones singulas ex quatuor ab se scriptis, quas videretur, uti darent, decretum est; sociûm ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites: hique primo quoque tempore in provincias ire jussi. [22] Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quam simul cum Punico bello fuerat finitum. Priusquam hi prætores ad bellum prope novum, quia tum primum suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce, ad arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi consules ab urbe moverent; procurare, ut adsolet, prodigia, quæ nunciabantur, jussi. Prodigia. L. Julius Sequestris, in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusque exanimati fuerant: ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat: ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant: lupus, Esquilina porta ingressus, frequentissima parte urbis, quum in forum decurrisset, Tusco vico [23] atque Intemelio, per portam Capenam prope intactus evaserat. Hæc prodigia majoribus hostiis sunt procurata.

XXVII. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, [24] ovans ex senatusconsulto urbem est ingressus [f]. tulit præ Lentulus urbem ovans ingreditur.

e *esse* del. Gron. Crev. f *cum ex senatusconsulto ovans urbem esset ingressus* Edd.

otiosæ sunt, quum sequatur *eodem exercitu*. Sane suspicari quis possit eas in alienum locum translatas esse; excidisse autem aliquot verba, quibus docuerat fortasse Livius, quid his duabus legionibus fieri senatus vellet. Quatuor enim scribuntur legiones, duæ mittendæ, quo senatus censuisset: (in Hispaniam missas ex c. seq. apparet) duarum reliquarum usus non indicatur. Colligitur ex c. 36. infra, eas ad urbem mansisse.

21 *Imperium ei prorogatum satis jam ante videri*] *Videri* reposuit Gronovius pro *dividere*, quod præfert, Gelenio teste, codex, nullo sensu. Vult senatus minime necesse esse prorogari Quintio imperium, quum id jam factum intelligatur decreto prioris anni, quo prorogatum ei fuerat imperium, donec successor venisset.

22 *Bellum in Hispania . . exortum est*] Bellum memorabile, bellum quod aliqua majore cura administrandum esset. Nam bellum quidem omnino in Hispania nullum fuisse a finito Punico bello dici non potest, quum c. seq. Cn. Cornelius, quem quarto ante anno in Hispaniam missum esse memoravit Livius l. XXXI. c. ultimo, ovans, ut legunt merito Glareanus et Pighius, ingrediatur urbem. Sed bella quæ per hos annos in Hispania gesta sunt levia fuisse, argumento est silentium de iis Livii.

23 *Atque inde Melio*] Vico: cujus quamvis nulla alia exstet apud antiquos mentio, non ideo hoc nomen repudiare debemus, et suspectum mendi habere: quod fecere Sigonius et Jac. Gronovius.

24 *Quum ex senatusconsulto ovans*

U. C. 556. A. C. 196. se [25] auri mille et quingenta quindecim pondo, [26] argenti viginti millia, signati [27] denarios [g] triginta quatuor millia, et quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, [28] quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit: et de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem et matris Matutæ, unum in maximo circo fecit: et his fornicibus signa aurata inposuit. Hæc per hiemem ferme acta. [29] Hibernabat eo tempore Athenis Quinctius, a quo quum multa socii peterent, Bœoti petierunt impetraveruntque, ut hi, qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. id a Quinctio facile impetratum; non quia satis dignos eos credebat, sed quia, Antiocho rege jam suspecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Restitutis, confestim adparuit, quam nulla inita apud Bœotos gratia esset. nam et ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, [30] perinde atque ipsi id a Quinctio et Romanis datum esset, miserunt: et comitiis proximis Bœotarchen nullam aliam ob caussam Brachyllam quemdam, quam quod præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt; præteritis Zeuxippo, et Pisistrato, aliisque, qui Romanæ societatis auctores [31] fuerant. Id ægre et in præsentia hi passi, et in futurum etiam metum ceperunt, quum ad portas prope sedente exercitu Romano ea fierent, quidnam se futurum esset, profectis in Italiam Romanis; Philippo ex propinquo socios adjuvante, et infesto his, qui partis adversæ fuissent.

Brachyllas Bœotarcha.

XXVIII. Dum Romana arma propinqua habebant, [32] tollere Brachyllam, principem fautorum regis, statuerunt.

g *denariûm* Gron. Crev.

urbem esset ingressus] Verbum *ovans* admodum probabili conjectura a Glareano adjectum est. Cur enim paulo post diceretur L. Stertinius collega Lentuli ne tentavisse quidem triumphi spem, nisi cum aliquo discriminis ad Lentulum respectu? Magis tamen placeret cum Pighio legere: *Cn. Cornelius Lentulus, qui . . obtinuerat, ovans ex S. C. urbem est ingressus. Tulit præ se . .*

25 *Auri mille et quingenta quindecim pondo*] Selibras nostrates 2367. cum tribus semunciis.

26 *Argenti viginti millia*] Selibras nostrates 31250.

27 *Denariûm triginta quatuor millia, et quingentos quinquaginta*] Marcas argenti fere 540. Ceterum numerum hunc justo minorem esse non sine ratione judicat Scaliger, l. de re Nummaria, vultque legi *trecenta quatuor millia.* Idem pro *denarios*, quod olim editi habebant, emendavit *denariûm.*

28 *Quinquaginta millia pondo argenti*] Selibras nostrates 78125.

29 *Hibernabat eo tempore Athenis Quintius*] Imo *Elatiæ.* Infra enim c. 29. Quintius Elatia proficisci memoratur ad ulciscendos Bœotos, et legatos Athenas mittere. Et adstipulatur Polybius in Excerpt. Legat. 8. Hæc fere Perizonius.

30 *Perinde atque ipsi id a Quintio*] Perinde atque id in solius Philippi gratiam a Quintio et Romanis concessum esset; quasi non sibi (Bœotis), sed Philippo soli gratificari voluissent Romani. Hoc non rarum ingratorum hominum commentum est, ut a quibus beneficium accepisse se negare non possunt, eos gratum sibi facere voluisse negent.

31 *Fuerant*] Vulgo *fuerunt.* Mutavit merito Gronovius.

32 *Tollere Brachyllam . . statuerunt*] Cetera hujus loci sumpsit e Po-

et tempore ad eam rem capto, quum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui joci caussa convivio celebri interfuerant; ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Ætolici erant, circumventus occiditur. Fuga comitum et quiritatio facta, et tumultus tota urbe discurrentium cum luminibus. percussores proxima porta evaserunt. Luce prima concio frequens, [33] velut exstante indicio, ad vocem præconis convocata in theatro erat. Palam ab suo comitatu et obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeuxippum auctorem destinabant cædis. In præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi. qui dum quæruntur, Zeuxippus, consimili animo avertendi ab se criminis caussa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiviros crederent; multaque in eam partem probabiliter [34] argumentatus, quibus fidem apud quosdam fecit, numquam, si conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionemve cædis, nullo lacessente, facturum fuisse. Alii non dubitare, obviam eundo inpudenter criminis suspicionem averti. Torti post paullo insontes, quum scirent ipsi opinionem omnium, ea pro indicio usi, Zeuxippum et Pisistratum nominaverunt: nullo adjecto, cur scire quidquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quam indicium hominum nullius rei consciorum, metuens. Pisistratus, spretis indicibus, Thebis mansit. Servus erat Zeuxippo, totius internuncius et minister rei; quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. Literas ad Zeuxippum mittit, *servum conscium tolleret. Non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quam ad agendam fuerit.* Has qui tulit literas, [35] jussit Zeuxippo dare quamprimum. is, quia non sibi conveniendi ejus copia fuit, ipsi illi servo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: et adjecit, a Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum esse. Conscientia ictus, quum ex-

U. C. 556. A. C. 196.

Occiditur.

lybio Livius. At hoc omisit, quod a Græco scriptore narratur, id consilium de tollendo Brachylla cum Quintio communicatum fuisse: eumque respondisse, se quidem ejus consilii participem nolle fieri; ceterum, si quis rem velit exequi, nullum allaturum impedimentum: atque etiam jussisse eos de illa re agere cum Alexameno Ætolorum prætore, qui et ministros cædis, tres Ætolos, tres Italicos suppeditaverit. Vid. Pol. in Excerpt. Legat. 8.

33 * *Velut exstante indicio*] Quasi exstarent qui se profiterentur indices totius rei, et ex quibus nosci possent cædis auctores.

34 *Argumentatus*] Magis placeret nobis, ut et Jac. Gronovio, *argumentatur.*

35 *Jussit Zeuxippo dare quamprimum. Is quia*] Vocula *Is* ab unico illo Moguntino codice abest. Scribe: *Has qui tulit litteras, jussus Zeuxippo dare quamprimum, quia* &c. GRONOVIUS.

U. C. 556. A. C. 196. templo traditurum eas adfirmasset, aperit. Perlectis literis, pavidus Thebas refugit. et Zeuxippus quidem, fuga servi motus, Athenas, tutiorem exsilio locum ratus, concessit. [36] De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ, et sumtum supplicium est.

Bœoti in Romanos efferati.

XXIX. [37] Efferavit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum; Zeuxippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. Proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hiberna milites, ad varios commeantes usus, excipiebant. quidam in ipsis itineribus, [38] ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem deversoria [h] devecti deductique obprimebantur. postremo non tantum odio, sed etiam aviditate prædæ, ea facinora faciebant: quia, negotiandi ferme caussa argentum in zonis habentes, [39] in commeatibus erant. Quum primo pauci, deinde [i] in dies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit: et timidius, quam in hostico, egredi castris miles. Tum Quinctius legatos ad querendum de latrociniis per civitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inventi: ibi ex limo eruta extractaque ex stagno cadavera, saxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ et Coroneæ facta inveniebantur. Quinctius primo noxios tradi sibi jussit, et pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) [40] quingenta talenta Bœotos conferre. Quorum neutrum quum fieret, verbis tantum civitates [41] excusarent, nihil publico consilio factum esse; missis Athenas et in Achaiam legatis, [42] qui testarentur sociis, justo pioque bello se persecuturum Bœotos, et cum parte copiarum P. Claudio Acræphiam ire jusso, cum parte Coroneam circumsedit: evastatis prius agris, quam ab Elatia duo diversa agmina

Pacem orare coguntur.

h *diversoria* Gron. Crev. i *dein* Eæd.

36 *De Pisistrato aliquæ quæstiones . . habitæ*] Lege cum Jac. Gronovio: *de Pisistrato aliisque quæstiones . .*

37 *Efferavit ea cædes*] Olim legebatur, *efferaverat cædes*: unde Perizonius partim ex sua, partim ex Gronovii conjectura sic refingit hunc locum: *Efferaverat ea res Thebanos Bœotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum, Zeuxippum in principem gentis* (Brachyllam Bœotarchen) *id facinus conscisse*: ita ut hæc postrema intelligantur apposita explicando τῷ *ea res.*

38 *Ad notas latebras insidiantibus*] *Bœotis* insidiantibus ad notas *sibi* latebras. Nisi fortasse malis, *ab notas latebras insidentibus*: quomodo l. XXV. c. 21. *qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere jubet*: et l. IX. c. 31. *ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat*: et alibi passim.

39 *In commeatibus erant*] Accepto a ducibus commeatu, sive facultate abeundi a signis, quo libitum foret, dilabebantur.

40 *Quingenta talenta*] Marcas argenti 46875.

41 *Excusarent*] Purgandi criminis causa dicerent, nihil . . .

42 *Qui testarentur sociis*] Non dubitamus quin Livius scripserit *socios*.

iere. Hac perculsi clade Bœoti, [43] quum omnia terrore ac fuga complessent, legatos mittunt. qui quum in castra non admitterentur, Achæi Atheniensesque supervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt, deprecantes: [44] ac, ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreverunt. [45] Per Achæos et [k] Bœotis copia adeundi adloquendique Romanum facta est, jussisque tradere noxios, et multæ nomine [46] triginta talenta conferre, pax data, et ab obpugnatione recessum. U. C. 556. A. C. 196.

XXX. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. [47] *Omnes Græcorum civitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent,* [48] *præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent, Euromo, Pedasisque, et Bargyliis, et Jasso, et Myrina, et Abydo, et Thaso* [l], *et Perin-* Leges pacis cum Philippo.

k *et* del. Gron. Crev.

l *Thasso* Eæd.

43 *Quum omnia terrore ac fuga complessent*] Quum territi ac fugientes tota Bœotia spargerentur. Frustra Gronovius emendat *terror.* Magis enim mirum non est fugientes ac territos dici complere omnia terrore ac fuga, quam mortuos complere lamentis urbem: quod loquendi genus reperitur apud nostrum l. V. c. 39. et egregie illustratur a Gronovio ipso. Sic et l. VIII. c. 9. *consternatæ cohortes Latinorum fugam ac vastitatem late fecerunt.*

44 *Ac ni impetrassent*] Olim *ac qui.* Gronovius rescribit: *Nam, ni impetrassent.* Ideo plus auctoritatis Achæi deprecantes habuerunt, quod simul denunciabant se, ni pacem impetrassent, bellum adversus Bœotos cum Romanis gesturos.

45 *Per Achæos Bœotis*] Prima editio *et Bœotis.* Unde Gronovius legit *per Achæos ergo Bœotis.*

46 *Triginta talenta*] Marcas argenti 2812. cum quatuor unciis.

47 *Omnes Græcorum civitates*] Non possumus dissimulare decretum hoc de libertate Græcarum civitatum omnino deformatum a Livio repræsentari; atque ita, ut quæ ipse mox traditurus est c. seq. jam intelligi nequeant. Exhibebimus illud, quale Polybius affert, Legatione 9. purum ac sincerum, et optime consentiens cum iis quæ mox narrabuntur. *Senatusconsulti,* inquit diligentissimus scriptor, *præcipua capita erant hæc; ut ceteri omnes Græci, et qui in Asia degunt, et qui in Europa, liberi sint, suisque legibus utantur: ut qui in Philippi ditione sunt, et si quas ille urbes Græcorum præsidiis tenet, eas ante celebrationem ludicri Isthmiorum Philippus Romanis tradat. Euromum, Pedasa, Bargylia, Jassum, item Abydum, Thassum, Myrinam, Perinthum, deductis inde præsidiis, liberas esse sinat.* Apparet igitur duplicem Græcarum civitatum a Romanis conditionem distingui: unam, earum quæ Philippo non parerent, alteram, earum quæ essent in ejus ditione. Prioris generis omnes liberæ jubentur esse. Quæ Philippo parent, ex iis itidem omnibus præsidia deducere jubetur; sed ita ut aliæ, quæ non nominantur, tradantur Romanis; aliæ, quæ nominantur, liberæ sint. Hoc modo suum decretum Romani concinnaverant, quia dubitabatur, ut mox c. seq. observabit Livius, de Corintho, et Chalcide, et Demetriade, quas urbes tenere in animo habebant. Hinc illæ criminationes Ætolorum, c. itidem seq. commemoratæ, quod aliæ Romanis traderentur urbes, nec nominarentur; aliæ nominarentur, et *sine traditione,* id est, non traditæ, Romanis, liberæ esse juberentur.

48 *Præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent*] Philippus deduceret præsidia ex urbibus Græcis quæ parerent sibi, atque inter ceteras hisce nominatim, quæ in Asia essent, Euromo, &c. Ceterum notandum est Thasum et Perinthum, quæ hic nominantur, ad Europam pertinere. De Myrina dubitari potest. Duæ enim urbes sunt hujus nominis, altera in Lemno insula, ac proinde in Europa, altera in Æolide.

U. C. 556.
A. C. 196.

tho: [49] eas quoque enim placere liberas esse. De Cianorum libertate, Quinctius Prusiæ Bithynorum regi scriberet, quid senatui et decem legatis placuisset. Captivos transfugasque reddere Philippum Romanis, et [50] naves omnes tectas tradere, quin et regiam unam inhabilis prope magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. Ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum. Bellum extra Macedoniæ fines ne injussu senatus gereret. [51] Mille talentûm daret populo Romano: dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antias, quaternûm millium pondo argenti vectigal in decem annos, [52] triginta quaterna millia pondo, et ducenta, præsens viginti millia pondo. idem nominatim adjectum scribit, ne cum Eumene, Attali filio, (novus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, [53] Attalo absenti Æginam insulam elephantosque dono datos, et Rhodiis Stratoniceam Cariæ atque alias urbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum.

Ætolorum querelæ.

XXXI. Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem adprobantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum elam mussantes carpebant. [54] *literas inanes vana specie libertatis adumbratas esse. [55] Cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas, alias nominari, et sine traditione [56] juberi liberas esse? nisi ut, quæ in Asia sint, liberentur, [57] longinquitate ipsa tutiores: quæ in Græcia sint, [58] ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, et Chalcis, et Oreum, cum Eretria et Demetriade.* Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, et de Chalcide, et Demetriade, quia in senatusconsulto, quo missi decem legati ab urbe erant, ceteræ Græciæ atque Asiæ haud dubie liberabantur: de his tribus urbibus legati, quod tempora reipublicæ postulassent, id e republica fideque sua facere, statuere jussi erant. Antiochus rex erat,

49 *Eas quoque enim*] Illud *quoque* non est a Polybio, et omnem decreti sensum pervertit.

50 *Naves omnes tectas tradere, quin et regiam unam*] Videtur ex Polybio legendum: *naves omnes tectas tradere, præter lembos quinque, et regiam unam.* Fulv. Urs.

51 *Mille talentûm*] Marcas argenti 93750.

52 *Triginta quaterna millia pondo*] Hæc depravata sunt, nec sine libris posse emendari videntur.

53 *Attalo absenti*] Nempe Eumenis fratri: nam pater, ut modo memoratum est, mortuus erat.

54 * *Litteras inanes*] *Litteræ* sunt quidquid scribitur. Itaque carpunt hoc decretum Ætoli tanquam scripturam inanem, verba inania, quæ obducta et quasi colorata essent vana specie libertatis, quæ vanam speciem libertatis ostentarent.

55 *Cur enim alias Romanis*] Vid. not. 47. ad c. præcedens.

56 *Juberi liberas esse*] Sigonius et Gronovius recte reposuerunt *juberi* pro *jubere.*

57 * *Longinquitate ipsa tutiores*] Eo ipso tutiores ab aviditate Romanorum, quia remotiores.

58 *Ne nominatæ*] Lege *non nominatæ.*

quem transgressurum in Europam, quum primum ei res suæ placuissent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. [59] Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum trajecit. ibi consilia decem legatorum tractabantur. Idemtidem Quinctius, *liberandam omnem Græciam, si Ætolorum linguas* [60] *retundere, si* [61] *veram caritatem, majestatem, apud omnes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum a Philippo ad se imperium, se mare trajecisse.* Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant. ceterum *ipsis tutius esse, manere paullisper sub tutela præsidii Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi.* Postremo ita decretum est: *Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset.*

U. C. 556. A. C. 196. Consultatio de liberanda Græcia.

XXXII. Isthmiorum statum ludicrum aderat; semper quidem et alias frequens, quum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium, viriumque, ac pernicitatis visuntur; tum quia propter opportunitatem loci, per duo diversa maria, omnium Græcorum undique conventus erat. Sed exspectatione erecti, qui deinde status futurus Græciæ, [62] quæ sua fortuna esset: alii non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam serebant [m]. Romani ad spectaculum consederunt; et præco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde sollemni carmine ludicrum indici solet, processit, et, tuba silentio facto, ita pronunciat: SENATUS ROMANUS [n] ET T. QUINCTIUS IMPERATOR, PHILIPPO REGE MACEDONIBUSQUE DEVICTIS, LIBEROS, INMUNES, SUIS LEGIBUS ESSE JUBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQUE OMNES, ET INSULAM EUBŒAM, ET MAGNETAS, THESSALOS, PERRHÆBOS [o], [63] ACHÆOS PHTHIOTAS. Percensuerat omnes gentes, quæ sub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce

Isthmii ludi.

Libertas Græciæ promulgata.

[m] *ferebant* Gron. Crev. [n] *Populusque Romanus* Eæd. [o] *Perræbos* Gron.

59 *Ab Elatia*] Lege *Quintius ab Elatia.* Nomen enim ejus suppleri non potest, quum jamdiu non fuerit appellatum.

60 *Retundere*] Sic jussit legi Sigonius pro *retunderet.*

61 *Veram caritatem, majestatem*] Suspicamur hic excidisse aliquid. Quis enim ferat *veram majestatem?* Fortasse: *si veram caritatem, si integram,* vel *inviolatam majestatem apud omnes nominis Romani vellent esse.*

62 *Quæ sua fortuna esset*] Vix dubitari potest, quin hic aliqua exciderint. Sensus enim plenus esset, Græcos tum exspectatione erectos . . frequentiores, quam unquam alias, ad spectaculum concurrisse. Quin et pluscula deperdita esse indicat vox *alii,* cui nihil in præcedentibus respondet.

63 *Achæos Phthiotas*] Conjunctim lege. Achæi Phthiotæ sunt Phthiotidis populi, qui et infra nominantur, c. 34. Polybius habet Ἀχαιὰς; τὰς Φθιώτας. Achæorum rempublicam nihil opus erat liberari, quum plenam possessionem libertatis tenuisset. Hic solæ eæ gentes nominantur, ut mox observat ipse Livius, *quæ sub ditione Philippi regis fuerant.*

U. C. 556. A. C. 196. præconis, majus gaudium fuit, quam quod universum homines caperent. Vix satis credere se quisque audisse: alii alios intueri, mirabundi velut somnii vanam speciem: [64] quod ad quemque pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Revocatus præco, quum unusquisque non audire, sed videre libertatis suæ nuncium averet, iterum [65] pronunciaret eadem. Tum ab certo jam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus, totiesque repetitus, ut facile adpareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius, quam libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent. adeo unum gaudium præoccupaverat omnium aliarum sensum voluptatum.

XXXIII. Ludis vero dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut, ruente turba in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas [66] lemniscosque jacentium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme et triginta annorum; et quum robur juventæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu, vires suppeditabant. nec præsens omnium modo effusa lætitia est; sed per multos dies gratis et cogitationibus, et sermonibus revocata: *Esse aliquam in terris gentem, quæ sua inpensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum: nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis præstet: maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injustum imperium sit, et ubique [67] jus, fas, lex potentissima sint. Una voce præconis liberatas omnes Græciæ atque Asiæ urbes. Hoc spe [68] concipere, audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis et fortunæ ingentis.*

Legationes regum, gentium, civitatum.

XXXIV. Secundum ista jam Quinctius et decem legati legationes regum, gentium, civitatiumque audivere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. his eadem, quæ fere Romæ erant, verba [69] sine fide rerum jactata. Nihil jam perplexe, ut ante, quum dubiæ res incolumi Philippo erant, sed aperte pronunciatum, ut excederet Asiæ urbibus, quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent. [70] abstine-

64 *Quod ad quemque pertineret*] Hæc verba nihil habent Livio dignum, sed potius oscitante librario. Itaque vel recidenda sunt, vel immutanda.

65 *Pronunciaret eadem*] Lege *pronunciat.*

66 *Lemniscos*] Lemnisci erant fasciæ discolores dependentes ex coronis. Græcum est vocabulum.

67 * *Jus, fas, lex*] *Jus* et *fas* humana sunt divinaque jura, quidquid juste sancitum legibus aut humanis aut divinis est. *Lex* designat libertatem, et opponitur voluntati dominantis.

68 *Concipere*] Hic quoque habes Sigonii emendationem. Antea legebatur *concipi.*

69 *Sine fide rerum jactata*] Gelenius legi jubet *jactantibus:* quod magis placeret, resecto verbo *erant* in iis quæ præcedunt: *His eadem, quæ fere Romæ, verba sine fide rerum jactantibus, nihil perplexe . . .*

70 *Abstineret liberas, omnesque Græcas*] Hæc mendosa sunt. Vix videmur dubitare posse, quin scripse-

ret liberas, omnesque Græcas. Ante omnia denunciatum, U. C. 556.
ne in Europam aut ipse transiret, aut copias trajiceret. Di- A. C. 196.
missis regis legatis, conventus gentium civitatiumque est haberi cœptus: eoque maturius peragebatur, [71] quod decreta decem legatorum civitates nominatim pronunciabant. Orestis, (Macedonum ea gens est) quod primi ab rege defecissent, suæ leges redditæ. Magnetes, et Perrhæbi, et Dolopes, liberi quoque pronunciati. Thessalorum genti, præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ [72] dati, Thebis Phthioticis et Pharsalo excepto. Ætolos de Pharsalo et Leucade postulantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum rejecerunt. [73] Phocenses, Locrenses, et quæ sicut ante fuerant adjecta, decreti auctoritate his contribuerunt. Corinthus, et Triphylia, et Heræa (Peloponnesi et ipsa urbs est) reddita Achæis. Oreum et Eretriam decem legati Eumeni regi, Attali filio, dabant. dissentiente Quinctio, venit res in arbitrium senatus: senatus libertatem his civitatibus dedit, [74] Carysto adjecto. Pleurato [75] Lycus et Parthini dati: Illyriorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat. Amynandrum tenere jusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset.

XXXV. Dimisso conventu, decem legati, partiti munia inter se, ad liberandas suæ quisque regionis civitates discesserunt: P. Lentulus Bargylias, L. Stertinius Hephæstiam et Thasum ° et Thraciæ urbes, P. Villius et L. Terentius ad

° *Thasum* Gron. Crev.

rit Livius, *abstineret liberis* nempe urbibus. Hæc enim versa sunt ex Polybio, cujus verba sunt τῶν αὐτονόμων (πόλεων) ἀπέχεσθαι. Reliquæ duæ hujus loci voces, *omnesque Græcas*, vel celant aliquod vitium, vel sunt initium alterius periodi, cujus postrema verba exciderint. Polybius habet, καὶ πρὸς μηδένα πολεμεῖν. In Excerpt. Legat. 9.

71 *Quod decreta*] Hæc sana non videntur. Polybius simpliciter, καὶ τὰ δόξαντα τῷ συνεδρίῳ διεσάφουν. Unde colligere possumus hanc fuisse mentem Livii, ut diceret, eo maturius rem peractam in conventu fuisse, quod ibi pronunciabantur solummodo decreta jam a legatis facta. Fortasse dederat Livius, *quod decreta decem legatorum in civitates nominatim*, id est, de singulis nominatim civitatibus, *pronunciabantur*.

72 *Dati*] Contributi in unum reipublicæ corpus.

73 *Phocenses, Locrenses, et quæ sicut ante*] Scribe cum Ursino et Gronovio: *Phocenses Locrensesque, sicut ante fuerant, adjecta decreti auctoritate, his contribuerunt.* * Nempe Phocenses Locrensesque jam antiquitus contributi fuerant Ætolis. † Sic enim plane Polybius, loco jam memorato: τοὺς δὲ Φωκέας καὶ τοὺς Λοκροὺς συνεχώρησαν αὐτοῖς ἔχειν, καθάπερ εἶχον καὶ πρότερον, ἐν τῇ συμπολιτείᾳ. * Legati adjecta decreti auctoritate firmaverunt antiquum jus Ætolorum, hosque populos illis denuo contribuerunt. † Livius addidit *adjecta decreti auctoritate*, ut significaret, Ætolis, præter antiquum jus in Phocenses ac Locrenses, aliquid novi juris ex hoc decreto decem legatorum accessisse.

74 *Carysto adjecto. Pleurato*] Prima editio habuit: *Caristo ac Pleurato*. Mendose procul dubio. Sed dubitamus an feliciter hoc vulnus curatum sit. Corrector, quisquis ille sit, expressit sensum Polybii, nempe Carysto quoque urbi, quemadmodum Oreo et Eretriæ, libertatem a senatu datam esse. Sed non facile crediderimus his verbis illum a Livio sensum expressum fuisse.

75 *Lycus*] Videtur legendum *Lychnidus* ex Polybio.

U. C. 556. A. C. 196. Cn. Cornelius Philippum convenit.

regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. qui, de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, si consilium non utile solum, sed etiam salutare, admittere auribus posset, quum rex gratias quoque se acturum diceret, si quid, quod in rem suam esset, expromeret, magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos; ne, si quid Antiochus moveret, exspectasse, et temporum opportunitates captasse [76] ad bellandum, videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est conventus. qui quum se missurum extemplo legatos respondisset; Cornelius [77] Thermopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conventus, (Pylaicum adpellant) venit: [78] Ætolos præcipue monuit, ut constanter et fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alii [79] interquesti sunt, quod non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alii ferocius incusarunt, exprobraruntque, *Non modo vinci sine Ætolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse.* Adversus ea respondere ([80] ne in altercationem excederet res) quum supersedisset Romanus; *omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent,* dixit. itaque ex auctoritate ejus decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

Mox adit concilium Ætolorum.

Servorum conjuratio in Etruria.

XXXVI. Quum hæc in Græcia Macedoniaque et Asia gererentur, Etruriam [81] infestam prope conjuratio servorum fecit. ad quærendam obprimendamque eam M'. Acilius prætor, cui inter cives peregrinosque jurisdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana missus, alios jam congregatos pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos crucibus adfixit, qui principes conjurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines,

76 *Ad bellandum*] Fortasse *ad rebellandum*. Glareanus.

77 *Thermopylas, ubi frequens Græciæ . . . esse solet conventus*] Polybius habet ἐπὶ τὴν τῶν Θερμικῶν σύνοδον, ac recte visus est Jac. Palmerio, Exercitationum in auctores Græcos p. 89. intelligendus eo loco, non de conventu Græcorum ad Thermopylas, sed de concilio gentis Ætolorum in urbe Ætoliæ Thermo. In eo enim oppido quotannis comitia creandis Ætolorum magistratibus habebantur, teste eodem Polybio, l. V. Et in Legat. 74. idem auctor mentionem facit conventus Ætolorum in urbe Thermo habiti.

78 *Ætolos præcipue*] Vocem *præcipue*, quæ non reperitur apud Polybium, adjecit de suo Livius, quod de conventu totius Græciæ intellexerit ea, quæ Græcus scriptor de concilio solerum Ætolorum dixerat.

79 *Interquesti sunt*] Verbum rarissimum, et cujus haud facile aliud exemplum reperias. An non potius: *leniter questi sunt.* Polybius τοὺς μὲν πράως καὶ πολιτικῶς μεμψιμοιρουμένους αὐτοῖς.

80 *Ne in altercationem*] Præpositionem *in* adjecit merito Sigonius.

81 * *Infestam prope . . facit*] Magna prope clade adflixit. *Infestam* hic accipimus pro eo quod diceretur *in periculum adductam*, vexatam. Possis quoque interpretari *inimicam adversamque* Romanis.

fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Boiorum, cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit: et ilustres viri aliquot in illo tumultuario prœlio ceciderunt, inter quos [82] præfecti sociûm, T.[p] Sempronius Gracchus, M. Junius Silanus; et tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius et P. Claudius. castra tamen ab Romanis inpigre permunita retentaque, quum hostes a prospera pugna nequidquam obpugnassent. Stativis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum et saucios curaret, et [83] a tanto terrore animos militum reficeret. Boii, ut est gens [84] minime ad[q] moræ tædium patiens, in castella sua vicosque dilapsi sunt. Marcellus, Pado confestim trajecto, in agrum Comensem, ubi Insubres, Comensibus ad arma excitis, castra habebant, [85] ducit legiones. in ipso itinere prœlium [86] committunt: et primo adeo acriter invaserunt, ut antesignanos inpulerint. Quod ubi animadvertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum obposuit: et equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. Quorum quum primus secundusque inpetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata et reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. nec ultra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effuse fugerent. In eo prœlio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit: et quingenta septem signa militaria capta, et carpenta quadringenta triginta duo, et aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius [87] in Capitolio Jovi donum in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque: et Comum oppidum intra dies paucos captum. Castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, utrum in Boios prius, an Insubres, consul exercitum induxerit, adversamque prospera pugna obliteraverit: an victoria, ad Comum parta, deformata clade in Boiis accepta sit.

U. C. 556. A. C. 196. Boii Romanos cædunt.

Victoria Marcelli de Insubribus.

XXXVII. Sub hæc tam varia fortuna gesta, L. Furius

p Ti. Gron. Crev. q ob Eæd.

82 *Præfecti sociûm, Ti. Sempronius Gracchus*] Vid. not. ad l. XXIII. c. 7.

83 *A tanto terrore*] Particula *a* inserta est a Gronovio.

84 *Minime ob moræ tædium patiens*] Magis placeret, *minime ob tædium moræ patiens*, ita ut vox *moræ* regatur a nomine *patiens*, quod sane postulat aliquam vocem, cui innitatur.

85 *Ducit legiones*] Verbum desiderabatur in codice. Ex mente Glareani adjectum est. Si sana sunt ea quæ sequuntur, hæc verba, *committunt, invaserunt*, de Gallis sunt intelligenda.

86 * *Committunt .. invaserunt .. inpulerint*] Hæc verba sunt intelligenda de Gallis.

87 *In Capitolio Jovi donum in æde positum*] Vel delendæ sunt voces *in æde*, vel legendum: *Claudius Capitolino Jovi donum in æde positum scribit.* Claudium intellige Quadrigarium.

U. C. 556. A. C. 196. Purpureo alter consul [88] per tribum Sappiniam in Boios venit. Jam castro Mutilo adpropinquabat, quum, veritus ne intercluderetur simul a Boiis Liguribusque, eadem via, qua adduxerat, reduxit, et magno circuitu per aperta, eaque[r] tuta loca, ad collegam pervenit. dein junctis exercitibus primum Boiorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs, ceteraque castella, et Boii fere omnes, præter juventutem, quæ prædandi caussa in armis erat, (tunc in devias silvas recesserat) in deditionem[s] venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boii neglegentius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, inproviso adgressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti, Pado repente navibus trajecto, Lævos Libuosque quum pervastassent, redeuntes inde [89] Ligurum extremo fine, cum agresti præda, in agmen incidunt Romanum. Celerius prœlium acriusque commissum, quam si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi, quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, adparuit. nam ita cædis magis, quam victoriæ, avidi pugnarunt Romani, ut vix nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam adlatis, supplicatio in triduum decreta est. Brevi post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu Patrum est decretus. Triumphavit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia [90] ipsi proprie adversa pugna in ea gente evenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captivis carpentis traducta, multa militaria signa lata, [91] æris trecenta viginti millia, [92] argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites singulos dati [93] octingenti æris: triplex equiti centurionique.

Uterque Cos. Boiorum agros populatur.

Vincuntur acie Boii.

Marcellus Cos. triumphat.

Antiochus Asiam occupare nititur.

XXXVIII. Eodem anno Antiochus rex, quum hibernasset Ephesi, omnes Asiæ civitates in antiquam imperii formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnibus armisque

[r] *eoque* Gron. Crev.

[s] *ditionem* Eaed.

88 *Per tribum Sappiniam*] Quæ Umbriæ pars est. Vid. l. XXXI. c. 2.

89 *Ligurum extremo fine*] Per extremos Ligurum fines. Sic l. IX. c. 6. *ad finem Campanum*. Et l. XXXIV. c. 56. *Pisanum finem*. Vid. et not. ad XXXV. 27. infra.

90 * *Ipsi proprie*] Ipsi seorsum et speciatim: quod Gallice diceremus, *à lui personnellement*.

91 *Æris trecenta viginti millia*] Eam summam æris æstimamus parem marcis argenti nostratibus 500.

92 *Argenti bigati ducenta triginta quatuor millia*] Denarios 234000. id est, marcas argenti nostrates 3656. cum duabus unciis.

93 *Octingenti æris*] Lege cum Glareano et Gronovio, *octogeni*. Cn. Cornelius, qui priore anno de iisdem Gallis triumphaverat, septuagenos tantum æris diviserat militibus. Vid. supra, c. 23. Ac postea Quintius, dum triumphat de Philippo, ducenos et quinquagenos; L. Scipio, ex Asia, quadringenos dedere militibus. Octogeni æris sunt octo denarii, id est, una fere argenti uncia.

ac juventuti fidebant, haud difficulter jugum accepturas. U. C. 556.
Smyrna et Lampsacus libertatem usurpabant: periculum- A. C. 196.
que erat, ne, si concessum his foret, [94] quos in Theba[t] Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliæ urbes sequerentur. Igitur et ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: et, quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum obpugnandum jussit. Nec vi tantum terrebat: sed, per legatos leniter adloquendo castigandoque temeritatem et pertinaciam, spem conabatur facere, brevi, quæ peterent, habituros; [95] sed quum satis et ipsis, et omnibus aliis adpareret, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam, habere. Adversus quæ respondebant, *Nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur.* Ipse initio veris, navibus ab Epheso profectus, Hellespontum petit: terrestres copias [96] Madytum trajicit, Chersonesi urbem: terrestri navalem exercitum junxit. et, quia clauserant portas, circumdedit mœnia armatis, [97] et jam opera admoventi, deditio est facta: [98] idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul navalibus terrestribusque copiis venit. quam quum desertam ac stratam prope ruinis invenisset, (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem urbem, et loco sitam opportuno, cepit. Itaque omni cura simul est adgressus et tecta, murosque restituere, et partim redimere servientes Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque: partim novos colonos, spe commodorum proposita, adscribere, et omni modo frequentare. simul ut Thracum submoveretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partem navalesque socios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis.

Chersonesum occupat.

Lysimachiam restituit.

[t] *in Theba* l. *metuebat;* Gron.

94 *Quos in Theba*] Locus fractus, cui mederi sine libris non opis est nostræ: * recisis his vocibus, sensus constat. † Repræsentamus hic veterum editorum lectionem. Vulgati habent, *quos metuebat:* quod ab inani nescio cujus conjectura profectum, quum posse videretur falsa specie sanitatis imponere, diutius hic pati noluimus. Gronovius suspicatur *quasi tabe*, id est, contagione quadam. Utatur, qui voluerit. Nobis durum hoc, nec satis apertum videtur.

95 *Sed quum satis*] Pollicetur Antiochus Lampsacenis, brevi eos quæ peterent, nempe libertatem, habituros: sed tum demum, quum constaret eam impetratam ab rege, non raptam per occasionem. Vulgati libri vitiose habent, *et tum satis.* Lectionem quam sequimur exstare ait Gronovius in codice Moguntino, et Aldina editione.

96 *Madytum*] Sic emendavit Glareanus, quum male olim legeretur *ad Abydum.*

97 *Et jam*] Melius *sed jam.* GRONOVIUS.

98 *Idem metus tum incolentes*] Latere videtur aliquod vitium in his vocibus *tum incolentes*, quæ et otiosæ sunt, et inelegantes.

U. C. 558. A. C. 196. Legatorum Rom. cum Antiocho colloquium.

XXXIX. Sub hoc tempus et [99] L.[u] Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ substitit: et decem legatorum P. Lentulus a Bargyliis, P. Villius et L. Terentius a Thasso, Lysimachiam petierunt. eodem et a Selymbria L. Cornelius, et ex Thracia post paucos dies Antiochus convenerunt. Primus congressus cum legatis, et deinceps [1] invitatio benigna et hospitalis fuit. ut de mandatis statuque præsenti Asiæ agi cœptum est, animi exasperati sunt. Romani, omnia acta ejus, ex quo tempore e Syria classe solvisset, displicere senatui, non dissimulabant, restituique Ptolemæo civitates omnes, quæ ditionis ejus fuissent, æquum censebant. *Nam quod ad eas civitates adtineret, quas a Philippo possessas Antiochus per occasionem, averso Philippo in Romanum bellum, intercepisset, id vero ferendum non esse, Romanos per tot annos terra marique tanta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed [2] ut in Asiam adventus ejus dissimulari ab Romanis, tamquam nihil ad eos pertinens, potuerit; quod jam etiam in Europam omnibus navalibus terrestribusque copiis transierit, [3] quantum a bello aperto Romanis abesse? Illum quidem, etiamsi in Italiam trajiciat, negaturum.*

XL. Ad ea rex, *Satis jam ante videre se, Romanos inquirere, quid regi Antiocho faciendum; at, quousque terra marique progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quam Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum adtineat, cui ademtas civitates querantur; sibi cum Ptolemæo et amicitiam esse, et id agere se, ut brevi etiam adfinitas jungatur. Nec ex Philippi quidem adversa fortuna spolia ulla se petisse: aut adversus Romanos in Europam trajecisse, [4] ****** fuerit, (quo victo omnia, quæ illius fuissent, jure belli Seleuci facta sint) existimare suæ ditionis esse. Occupatis majoribus suis [5] rerum aliarum alia cura, primo [6] quædam ex his Ptole-*

[u] C. Gron.

99 *L. Cornelius*] Hic vitio operarum falsum prænomen huic legato affingebatur *C.* Correximus ex ipso Livio paulo infra, et ex Polybio, Legat. XVII.

1 * *Invitatio*] Ad epulas.

2 * *Ut in Asiam adventus ejus*] *Ut* hoc loco est *etiamsi.* *Asiam* intellige minorem.

3 *Quantum a bello aperto Romanis abesse*] Merito inserit Gronovius particulam *cum* ante *Romanis.* * Quantum abesse, quin id pro bello aperte cum Romanis sumpto haberi debeat?

4 *Sed ut Chersonesi urbes et loca recuperaret: quam, quum Lysimachi*] Sic supplemus ex Polybio ea quæ hic in Livio deerant. Jam suppleverant hunc locum doctissimi viri, Sigonius et Rubenius, sed hic brevius justo, ut nobis visum est, ille prolixius. Ceterum de bello inter Seleucum et Lysimachum vide Justin. l. XVII. c. 1.

5 *Rerum aliarum alia cura*] Mallemus cum Gronovio *rerum aliarum ex aliis cura.*

6 *Quædam ex his*] Nempe, Chersonesi locis.

mæum, deinde et Philippum, [7]*usurpando aliena possedisse:* U. C. 556.
sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitate Lysimachi A. C. 196.
fuerint. [8]*Ad ea facienda in antiquum venisse: et Lysimachiam, deletam Thracum inpetu, de integro condere, ut Seleucus filius eam sedem regni habeat.*

XLI. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo auctore adlatus de morte Ptolemæi Re infecta disceditur.
regis, [9] ut nullus exitus inponeretur sermonibus. nam dissimulabat pars utraque se audisse; et L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumque, mandata erat, spatium modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat: [10] ut, priusquam moveretur aliquid in nova possessione regni, perveniret in Ægyptum; et Antiochus suam fore Ægyptum, [11] si tum occasio esset, censebat. Itaque, dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, ut instituerat, Lysimachiam, ipse omni classe navigans Ephesum, legatis ad Quinctium missis, [12] qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, pervenit in Lyciam: Patarisque cognito, vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est. Cyprum nihilominus tendens, quum Chelidonium promontorium superasset, paullisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum [13] ad capita (quæ vocant) Sari fluminis fœda tempestas oborta prope cum omni classe demersit. multæ naves [14] ejectæ: multæ ita haustæ mari, ut nemo in terram enaverit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantum militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Conlectis reliquiis naufragii, quum res non in eo esset, ut Cyprum tentaret, minus opulento agmine, quam profectus erat, Seleuciam redit. ibi subduci navibus jussis (jam enim et [x] hiems instabat) ipse in hiberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res.

XLII. Romæ eo primum anno [15] triumviri epulones facti, Triumviri epulones.

[x] *et* del. Gron. Crev.

7 * *Usurpando*] Pro suis tenendo.

8 *Ad ea facienda in antiquum*] Mens Livii aperta, verba vitiata sunt. Legit Gronovius *ad ea redigenda in antiquum jus, sive statum.*

9 *Ut nullus exitus*] Ante has voces excidit verbum *fecit.*

10 *Ut, priusquam*] Hæc non existimanda sunt dicta palam a Cornelio: sed exprimunt consilium, quod tacita mente apud se volvebat.

11 *Si tum occasio esset*] Lege, *si unus occasione esset*, aut aliud quid simile.

12 *Qui ad fidem de societate agerent*] Vel delendæ hæ voces *ad fidem*, vel corrigendæ. Gronovius emendat *ibidem.*

13 *Ad capita . . . Sari*] Cave intelligas fontes: sed potius tumulos quosdam fortasse ac rupes in littore ad Sari ostia, quemadmodum Κυνὸς κεφαλαὶ in Thessalia sunt montes atque tumuli.

14 * *Ejectæ*] In littus.

15 *Triumviri Epulones*] *Datum est his nomen*, inquit Festus, *quod epulas indicendi Jovi ceterisque diis potestatem haberent.* Docet Tullius, l. III. de Or. n. 73. qua de causa creati fuerint. *Pontifices*, inquit, *propter sa-*

U. C. 556. A. C. 196.

[16] C. Licinius Lucullus tribunus, qui legem de creandis his tulerat, P. Manlius, et P. Porcius[y] Læca. his triumviris, item ut pontificibus, lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni et L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod [17] ultimam pensionem pecuniæ in bellum conlatæ persolvere placuerat privatis. Quæstores ab auguribus pontificibusque[z], quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequidquam adpellati, omniumque annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem annó duo mortui pontifices, novique in eorum locum subfecti, M. Marcellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui prætor in Hispania decesserat: et L. Valerius in locum M. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens, priusquam ullum magistratum caperet: nec eo anno augur in ejus locum est subfectus. Comitia inde consularia habita a M. Marcello consule. creati consules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Læca. Ædiles curules, M. Fulvius Nobilior et C. Flaminius, [18] tritici decies centum millia binis æris populo diviserunt: id C. Flaminii honoris caussa ipsius, [19] patrisque, advexerant Siculi Romam. Flaminius [20] gratiam ejus communicaverat cum collega. Ludi Romani et adparati magnifice sunt, et ter toti instaurati. Ædiles plebis, Cn. Domitius Aheno-

Tributum a sacerdotibus solutum.

Comitia.

y *Lucullus, P. Manlius q. l. d. c. h. t. et P. Porcius Læca.* Gron. *P. Manlius* del. Crev. z *pontificibus* Gron. Crev.

crificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, quum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti. Postea numero septem fuere: quem numerum non excessisse eos colligi potest ex Gellio, l. I. c. 12. et Plinio, ep. 11. l. II.

16 *C. Licinius Lucullus tribunus*] Habebant olim cusi *C. Licinius Lucullus, T. Romuleius.* Sed observant Rubenius et Gronovius persæpe in quibusdam codicibus, loco *τῦ tribunus plebis,* legi *T. Romuleius.* Itaque nihil dubitavimus reponere in contextum *tribunus.* At sic deest nomen unius triumviri, quem recte Sigonius judicat ex c. 42. l. XL. fuisse P. Manlium. Hoc igitur modo legendus hic locus videtur: *C. Licinius Lucullus tribunus, qui legem de his creandis tulerat, P. Manlius, et P. Porcius Læca.*

17 *Ultimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ*] Pecuniæ in bellum Punicum collatæ a privatis. Vid. XXVI. 36. XXIX. 16. XXXI. 13.

18 *Tritici decies centum millia binis æris*] Decies centum millia modiorum tritici binis assibus in modios populo diviserunt. Porro decies centum millia modiorum Romanorum efficiunt circiter modios nostrates 770888. sive paulo plus 64236. sextarios. Bini asses sunt octava pars denarii, dimidia sestertii, sive argenti grana 9.

19 * *Patrisque*] C. Flaminius primus ad regendam Siciliam prætor missus fuerat, anno u. c. 525.

20 * *Gratiam ejus communicaverat cum collega*] Non sibi privatim reservaverat hujus in populum Romanum meriti gratiam, sed in partem ejus collegam admiserat.

barbus[a] et [21] C. Scribonius Curio[b], multos [22] pecuarios ad populi judicium adduxerunt: tres ex his condemnati sunt; ex eorum multaticia pecunia [23] ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebeii[c] per biduum instaurati, et epulum fuit ludorum caussa.

XLIII. L. Valerius Flaccus et M. Porcius, quo die magistratum inierunt, de provinciis quum ad senatum retulissent, Patres censuerunt, *Quum in Hispania tantum glisceret bellum, ut jam consulari et duce et exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem et Italiam provincias aut comparare inter se, aut sortiri. Utri Hispania provincia evenisset, eum duas legiones et quinque millia sociûm Latini nominis, et quingentos equites secum portare, et naves longas viginti ducere. Alter consul duas legiones scriberet. His Galliam provinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium et Boiorum animis.* Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde provincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Læca Pisas, ut ab tergo Liguribus esset: P. Manlius in Hispaniam citeriorem adjutor consuli datur. T. Quinctio, suspectis non solum Antiocho et Ætolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet. in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere, et mittere in Macedoniam jussi. Ap. Claudio præter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum et ducentos equites novos conscribere permissum. Par numerus peditum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus: et legio eadem, quæ fuerat sub Minucio prætore, data. Et P. Porcio Lææ ad Etruriam circa Pisas duo millia peditum et quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo.

U. C. 557.
A. C. 195.
L. Valerio, M. Porcio Coss.

Provinciæ.

XLIV. Provinciis ita distributis, consules, priusquam ab urbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificum jussu fecere, [24] quod A. Cornelius Mammula prætor voverat de senatus sententia populique jussu, Cn. Servilio, C. Flaminio consulibus. annis post uno et viginti factum est, quam vo-

Ver sacrum faciunt Coss.

[a] *Ænobarbus* Gron. [b] add. *Maximus* Gron. Crev. [c] *plebis* Eæd.

21 * *C. Scribonius curio maximus*] De curione maximo vid. not. 28. ad III. 7. Ceterum suspicamur vocem *maximus* hic temere adjectam esse, et τὸ *Curio* cognomen esse Scribonii, non titulum sacerdotii. Etenim hoc tempore curionem maximum fuisse C. Mamilium Vitulum apparebit, si conferas inter se XXVII. 8. et XLI. 21.

22 *Pecuarios*] Pascuorum publicorum redemptores, ut jam annotavimus ad X. 23.

23 *Ædem in insula Fauni*] Ædem Fauni in insula Tiberina.

24 *Quod A. Cornelius Mammula prætor voverat*] Vid. not. 51. ad XXII. 9. supra.

U. C. 557. A. C. 195.

tum. Per eosdem dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusque est. Mirantibus jam vulgo hominibus, quod Hispania movisset, bellum neglegi, literæ a Q. Minucio adlatæ sunt, *Se ad Turbam oppidum cum Budare et Besaside, imperatoribus Hispanis, signis conlatis prospere pugnasse: duodecim millia hostium cæsa: Budarem imperatorem captum: ceteros fusos fugatosque.* His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum exspectatum fuerat. Omnes curæ, post adventum utique decem legatorum, in Antiochum regem conversæ. Hi, expositis prius, quæ cum Philippo acta essent, et quibus legibus data pax, non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. *Ingentii classe, egregio terrestri exercitu, in Europam eum trajecisse. nisi avertisset vana spes, ex vaniore rumore orta, Ægypti invadendæ, mox bello Græciam arsuram fuisse. neque enim ne Ætolos quidem quieturos, quum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. Hærere et aliud in visceribus Græciæ ingens malum, Nabin, nunc Lacedæmoniorum, mox, si liceat, universæ Græciæ futurum tyrannum: avaritia et crudelitate omnes fama celebratos tyrannos æquantem. Cui si Argos, velut arcem Peloponneso inpositam, tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequidquam liberatam a Philippo Græciam fore, pro rege, si nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habituram.*

Victi a Q. Minucio Hispani.

XLV. [25] Hæc quum jam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per se ipsos explorata referrent, audirent [d] majores; quod ad Antiochum adtineret, maturanda his, quum rex quacumque de caussa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Quum diu disceptatum esset, utrum jam caussæ satis videretur, [26] cur decerneretur, an permitterent T. Quinctio: quod ad Nabin Lacedæmonium adtineret, faceret, quæ e republica censeret esse, permiserunt; eam rem esse rati, quæ maturata dilatave non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset. Magis id animadvertendum esse, quid Hannibal et Karthaginienses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Adversæ Hannibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, idemtidem scribebant, *Nuncios literasque ab Hannibale ad Antiochum missas, et ab rege ad eum clam*

Hannibal et Karthaginienses suspecti.

[d] *audirentur* Crev.

25 *Hæc quum jam .. audirentur*] Vulgo *audirent*. Reposuimus *audirentur* ex auctoritate veterum editorum. Cetera sic refingit felicissima conjectura Perizonius: *Hæc quum tam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per seipsos explorata referrent, audirentur, major res, quod ad Antiochum attineret; maturanda magis, quum rex quacunque de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est.*

26 *Cur decerneretur*] Vel intellige, vel adde *bellum.*

legatos venisse. Ut feras quasdam numquam mitescere; sic inmitem, inplacabilem ejus viri animum esse. marcescere otio situque civitatem, queri eum, et [27] *inertia operis; nec sine armorum sonitu excitari posse.* Hæc probabilia memoria prioris belli, per unum illum non magis gesti, quam moti, faciebat. Irritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos. U. C. 557. A. C. 195.

XLVI. Judicum ordo Karthagine ea tempestate dominabatur; eo maxime, quod iidem perpetui judices erant. Res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat. qui unum ejus ordinis, idem omnes adversos habebat; nec accusator apud judices infensos deerat. Horum in tam inpotenti regno ([28]neque enim civiliter nimiis opibus utebantur) prætor factus Hannibal vocare ad se quæstorem. [29] Idem pro nihilo habuit. nam et adversæ factionis erat: et, quia ex quæstura in judices, potentissimum ordinem, referebantur, [30]jam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Hannibal, viatorem ad prehendendum quæstorem misit: subductumque in concionem, non ipsum magis, quam ordinem judicum, præ quorum superbia atque opibus nec leges quidquam essent, nec magistratus, accusavit. et, ut secundis auribus accipi orationem animadvertit, et infimorum quoque libertati gravem esse superbiam eorum, legem extemplo promulgavit, pertulitque, *Ut in singulos annos judices legerentur, ne quis biennium continuum judex esset.* Ceterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnæ partis principum obfendebat animos. Adjecit aliud, quod[e], bono publico, sibi proprias simultates irritavit. Vectigalia publica partim neglegentia dilabebantur; partim prædæ ac divisui principum quibusdam et magistratibus erant: quin et pecunia, quæ in stipendium Romanis [31] suo quoque anno penderetur, deerat, tributumque grave privatis inminere videbatur.

Judices Karthagine ex perpetuis annui facti, Hannibalis opera.

Ærarii inopiæ medetur Hannibal.

XLVII. Hannibal postquam, vectigalia quanta terrestria maritimaque essent, et in quas res erogarentur, animadvertit, et quid eorum ordinarii reipublicæ usus consumerent, quantum peculatus averteret; [32] omnibus residuis pecuniis exac-

[e] *quo* Gron. Crev.

27 *Inertia operis*] Ingeniose Rubenius, *inertia sopiri:* cui verbo opponitur in iis quæ sequuntur *excitari.*

28 * *Neque enim civiliter*] Non ut cives in libera republica sed plane quasi reges aut tyranni.

29 *Idem pro nihilo habuit*] Recte Perizonius existimat legendum: *Is rem pro nihilo habuit.*

30 * *Jam pro futuris mox opibus animos gerebat*] Jam eos gerebat animos, eam ferociam, quæ congrueret futuræ mox potentiæ.

31 *Suo quoque anno*] Legi jubet Gronovius *suo quæque anno:* idque nobis non ægre probat. Vid. not. ad l. III. c. 22. et l. XXV. c. 17.

32 *Omnibus residuis pecuniis*] Pecuniis omnibus, quæ quum publicæ essent, apud privatos resederant, a privatis retentæ fuerant. * Usurpavit hoc idem vocabulum eodem sensu Cicero pro Cl. n. 94.

U. C. 557. A. C. 195. tis, tributo privatis remisso, satis locupletem rempublicam fore ad vectigal præstandum Romanis, pronunciavit in concione, et præstitit promissum. Tum vero isti, quos paverat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi et irati Romanos in Hannibalem, et ipsos caussam odii quærentes, instigabant. Itaque, diu repugnante Scipione Africano, [33] quia parum ex populi Romani dignitate esse ducebat, [34] subscribere odiis accusationibusque Hannibalis, [35] et factionibus Karthaginiensium inserere publicam auctoritatem, nec satis habere bello vicisse Hannibalem, nisi velut accusatores [36] calumniam in eum jurarent, ac nomen deferrent, tandem pervicerunt, ut legati Karthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum arguerent, Hannibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. qui quum venissent, ex consilio inimicorum Hannibalis, quærentibus caussam adventus dici jusserunt; venisse ad controversias, quæ cum Masinissa rege Numidarum Karthaginiensibus essent, dirimendas. id creditum vulgo. Hannibalem unum se peti ab Romanis non fallebat; et ita pacem Karthaginiensibus datam esse, ut inexpiabile bellum adversus se unum maneret. Itaque cedere tempori et fortunæ statuit; et, præparatis jam omnibus ante ad fugam, obversatus eo die in foro avertendæ suspicionis caussa, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilii est egressus.

Romani Karthaginem legatos mittunt ad accusandum Hannibalem.

Aufugit Hannibal.

XLVIII. Quum equi, quo in loco jussi erant, præsto fuissent, nocte [37] via cita regionem quamdam agri Vocani transgressus, postero die mane inter [38] Achollam et Thapsum

33 *Quia parum ex populi Romani dignitate esse*] Correctio Manutii. Antiqua lectio corruptissima erat: *quia parum expugnantes se.* Lege tamen *qui parum.*

34 *Subscribere odiis accusationibusque Annibalis*] Verbum proprium in accusatione. Accusator erat is qui nomen detulerat, quique in agendo princeps erat. Qui vero se ei adjutores fore et eamdem cum ipso causam acturos esse profitebantur, ii *subscribere* dicebantur accusationi, et vocabantur *subscriptores.*

35 **Et factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem*] Et immiscere nomen auctoritatemque populi Romani factionibus Carthaginiensium, ita ut Romani sese alteri factioni adversus alteram adjungerent.

36 *Calumniam in eum jurarent*] Calumniam jurare, sive jurare de calumnia, quemadmodum loquitur Justinianus, l. II. Instit. tit. 23. est jurare se non calumniandi, aut injuste vexandi quemquam animo litem instituere. Hoc juramentum præstare solitos esse accusatores, ex hoc ipso loco apparet. Id igitur indignatur Scipio, quod Romani tanquam accusatores reum agere velut sub judice Annibalem velint.

37 *Via cita*] Si nihil hic vitii est, intellige, maturato itinere.

38 *Achollam*] Sive *Achollam* legas cum Sigonio, sive cum prioribus editis *Acyllam*, haud multum interest. Idem enim utroque nomine oppidum designatur. Strabo aliique Græci scriptores *Achollam* firmant: Hirtius de Bello Afric. *Acyllam.*

[39] ad suam turrim pervenit. Ibi eum parata instructaque remigio excepit navis. ita Africa Hannibal excessit, [40] sæpius patriæ, quam suorum eventus miseratus. Eo die in Cercinam insulam trajecit. ubi quum in portu naves aliquot onerarias cum mercibus invenisset, et ad egressum eum e nave concursus salutantium esset factus; percontantibus legatum se Tyrum dici jussit. veritus tamen, ne qua earum navis nocte profecta Thapsum aut Achollam nunciaret, se Cercinæ visum, sacrificio adparari jusso, magistros navium mercatoresque invitari jussit: et [41] vela cum antennis ex navibus conrogari, ut umbra (etenim media æstas forte erat) cœnantibus in litore fieret. Quantum res et tempus patiebantur[f], adparatæ celebratæque ejus diei epulæ sunt: multoque vino in serum noctis convivium productum. Hannibal, quam[g] primum fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem solvit. ceteri sopiti quum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent, [42] id quod serum erat, aliquot horas remis in naves conlocandis et aptandis armamentis absumserunt. Karthagine et multitudinis, adsuetæ domum Hannibalis frequentare, concursus ad vestibulum ædium est factus: et, ut non comparere eum vulgatum est, in forum turba convenit principem civitatis quærentium, et alii fugam conscisse, (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, [43] idque magis, ferebant: variosque vultus cerneres, [44] ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus. Visum deinde Cercinæ eum, tandem adlatum est. U. C. 557. A. C. 195.

XLIX. Romani legati quum in senatu exposuissent, *Compertum Patribus Romanis esse, et Philippum regem ante ab Hannibale maxime accensum, bellum populo Romano fecisse, et nunc literas nunciosque ab eo ad Antiochum regem profectos: haud quieturum ante, quam bellum toto orbe terrarum* [45] *con-*

[f] *patiebatur* Gron. Crev. [g] *quum* Eæd.

39 *Ad suam turrim*] Plinius, l. II. c. 71. mentionem facit turrium Annibalis, tanquam specularum quarumdam in Hispania Africaque. Intelligamus igitur turrim ab Annibale speculandi causa exstructam.

40 *Sæpius patriæ, quam suorum eventus*] Lege cum Gronovio, *quam suos.*

41 *Vela cum antennis ex navibus corrogari*] E navibus vela et antennas colligi ad efficienda quasi quædam tabernacula. Quidam editi vitiose habent *et navibus.* At vetustiores præferunt *ex*, quemadmodum edendum curavit Clericus.

42 *Id quod serum erat*] Suspicatur Gronovius, *id quod quæsitum erat:* * nempe ab Annibale. Ea mens Annibalis fuerat, ut quam maxima iis mora objiceretur, dum ipse iter præciperet.

43 * *Idque magis*] Et is crebrior erat rumor, ea vulgatior opinio erat.

44 *Ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus*] Profecto hic deest quidpiam, quale esset *plena*, vel *distracta:* ut in civitate distracta factionibus aliorum alias partes foventium.

45 *Concisset*] Sic dedimus ex vetustioribus editionibus. Recentiores *conscisset:* parum proprie.

U. C. 557. A. C. 195. *scisset.* [46] *Ne his debere inpune esse, si* [47] *satisfacere Karthaginienses populo Romano vellent, nihil eorum sua voluntate, nec publico consilio factum esse.* Karthaginienses responderunt, quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse. Hannibal prospero cursu Tyrum pervenit: exceptusque a conditoribus Karthaginis, ut alia patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies, Antiochiam navigat. ibi profectum jam regem quum audisset, [48] filium [h] ejus sollemne ludorum [49] ad Daphnen celebrantem convenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram navigandi fecit. Pervenit ad Antiochum. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumque de Romano bello, sed haud parvum momentum animo ejus ad moliendum adventus Hannibalis fecit. Ætolorum quoque eodem tempore alienati ab societâte Romana animi sunt: [50] quorum [i] legatos Pharsalum et Leucadem, et quasdam alias civitates ex primo fœdere petentes, senatus ad Quinctium rejecit.

h *et filium* Crev. i *quoniam* Ead.

46 *Ne his*] Forte: *Nec id debere impune esse*, nempe Annibali.

47 *Satisf..cere .. populo Romano*] *Satisfacere*, id est, probare. Sic Cicero l. II. in Verrem n. 20. *Vobis priore actione satisfactum est, sestertium undecies numeratum esse.*

48 *Et filium ejus*] Recte adjecit Clericus voculam *et*, quæ videtur absorpta fuisse ab ultima syllaba verbi præcedentis *audisset*.

49 * *Ad Daphnen*] Daphne vicus fuit prope Antiochiam, imo Antiochiæ suburbium, cum ingenti luco; et in medio templum Apollinis ac Dianæ celeberrimum.

50 *Quoniam legatos Pharsalum et Leucadem*] Vid. supra, c. 34.

EPITOME LIBRI XXXIV.

LEX Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico [1] de finiendis matronarum cultibus tulerat, cum magna contentione abrogata est; quum Porcius Cato auctor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is, in Hispaniam profectus, bello, quod Emporiis orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quinctius Flamininus bellum adversus Lacedæmonios et tyrannum eorum Nabidem prospere gestum, data iis pace, qualem ipse voluit, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primum secretus a populo ludos spectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Pætus et C. Cornelius Cethegus censores intervenerunt, cum indignatione plebis. [2] Coloniæ pleræque deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphavit. Res præterea in Hispania, et adversus Boios et Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T. Quinctius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem et Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphavit. Legati Karthaginiensium nunciaverunt, Hannibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem Hannibal per Aristonem Tyrium, sine literis Karthaginem missum, ad rebellandum Pœnos concitare.

1 *De finiendis cultibus matronarum*] Sic habere unum e MSS. suis affirmat Gronovius. Olim *stringendis*, quod mutaverat Sigonius in *fingendis*. Sed Gronoviana lectio longe elegantior et clarior est. Infra hoc ipso libro, c. 6. *Nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem.*

2 *Coloniæ pleræque*] Magis placet, quod affert e vet. lib. Sigonius: *coloniæ plures*. Et sic quoque Campanus.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIV.

U.C. 557. A.C. 195. Contentiones de lege Oppia.

INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium, curas intercessit res parva dictu, sed quæ studiis in magnum certamen excesserit. M. Fundanius et L. Valerius tribuni plebei ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, [1] Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus, in medio ardore Punici belli, [2] *Ne qua mulier plus semunciam*[a] *auri haberet: neu vestimento versicolori uteretur: neu* [3] *juncto vehiculo* [4] *in urbe oppidove, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum caussa, veheretur.* M. et P. Junii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur, nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adversantiumque legi complebatur. Matronæ nulla nec [5] auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine poterant: omnes vias urbis aditusque in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, ut, florente republica, crescente in dies privata omnium fortuna, matronis quoque pristinum ornatum reddi patereutur. Augebatur hæc fre-

[a] *semuncia* Gron. Crev.

1 *Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus*] Bis consul Ti. Sempronius fuit, primum cum Q. Fabio, illo Cunctatore, iterum cum Q. Fabio, Cunctatoris filio. Ad utrum e duobus Ti. Sempronii consulatibus lex Oppia referri debeat, dubitari potest. Nec multum sane interest. Ceterum, quod ad rem ipsam pertinet, observandum est matronis olim concessum fuisse, memorante Livio, supra l. V. c. 25. *ut carpentis festo profestoque uterentur:* cujus vetusti juris mirum est nullam mentionem infra in tribunorum orationibus fieri. Sed et Cato infra, c. 3. exagitat admodum invidiose postulationem matronarum, ut sibi carpentis festis profestisque diebus uti liceret: quod illis honoris causa tam a longo tempore datum erat, et Oppia demum lege abrogatum. Videtur Livius in toto hoc negotio vetusti illius juris parum memor fuisse.

2 *Ne qua mulier plus semunciam auri*] Annotavimus ad l. XXVI. c. 36. hoc caput legis Oppiæ, aut nunquam fuisse servatum, aut jampridem observari desisse.

3 *Juncto vehiculo*] Vehiculo quod junctis jumentis ageretur. Sic Virgilius, l. IV. Georg. v. 389. *Et juncto bipedum curru metitur equorum.*

4 * *In urbe oppidove*] Sive in urbe Roma, sive in quocumque oppido civium Romanorum. Hæc enim lex solas mulieres Romanas, non Latinas, spectabat, ut patebit ex oratione tribunorum.

5 * *Auctoritate*] Propinquorum, aliorumve quorum consiliis obsequi mulieres deceret. Vid. not. 49. ad I. 7.

quentia mulierum in dies. nam etiam ex oppidis [6] conciliabulisque conveniebant[b]. Jam et consules prætoresque et alios magistratus adire et rogare audebant. ceterum minime exorabilem alterum [7] utique consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, quæ abrogabatur, ita disseruit: U. C. 557. A. C. 195.

II. *Si in sua quisque nostrûm matre familiæ, Quirites, jus et majestatem viri [8] retinere instituisset, minus cum universis feminis negotii haberemus. nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur et calcatur: et, quia singulas sustinere non potuimus, universas horremus. Equidem fabulam et fictam rem ducebam esse, [9] virorum omne genus in aliqua insula conjuratione muliebri ab stirpe sublatum esse. [10] Ab nullo genere non [c] summum periculum est, si cœtus, et concilia, et secretas consultationes esse sinas. Atque ego vix statuere apud animum meum possum, utrum pejor ipsa res, an pejore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos consules reliquosque magistratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertineret[d]. nam utrum e republica sit, necne, id, quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis. Hæc [11] consternatio muliebris, sive sua sponte, sive auctoribus vobis, M. Fundani et L. Valeri, facta est, [12] haud dubie [e] ad culpam magistratuum pertinens, nescio vobis, tribuni, an consulibus, magis sit deformis. vobis, si feminas ad concitandas tribunicias seditiones jam adduxistis: nobis, si, ut plebis quondam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paullo ante per medium agmen mulierum in forum perveni. Quod nisi me verecundia singularum magis majestatis et pudoris, quam universarum, tenuisset, ne [13] compellatæ a consule viderentur, dixissem: Qui hic mos est in publicum procurrendi, et obsidendi vias, et viros alienos ad-* Oratio Catonis Cos. pro lege Oppia.

[b] *convenerant* Gron. Crev. [c] *non æque* Ead. [d] *pertinet* Ead. [e] *dubio* Gron.

6 *Conciliabulis*] Vid. not. ad XXV. 5.

7 * *Utique*] Certe, præcipue.

8 * *Retinere instituisset*] In eo primum posuisset operam ut retineret.

9 *Virorum omne genus*] Mulierum Lemniarum facinus intelligit, quæ viros omnes interfecerunt. Rem fuse narrat Val. Flaccus, Argon. l. II.

10 *Ab nullo genere non æque summum*] Magis placeret legere, sublata negatione, *ab nullo genere æque summum*, id est, tam magnum *periculum est*, supple, atque a mulieribus. Sic enim et melius sibi constaret oratio, quum supra agatur de atroci facinore a feminis patrato, et magis decora esset Catoni, non solum gravi, sed etiam truci, quod infra a tribunis objicitur, oratori.

11 * *Consternatio muliebris*] Seditio concurrentium mulierum. Vid. not. 97. ad XXI. 24.

12 *Haud dubie*] Sic habet noster Victor. quo rursum incipimus uti. Totus enim liber XXXIII[us]. in eo deficit. Sic et Andreas, et ceteræ editiones, præter Gronovianas, in quibus legitur *haud dubio*.

13 * *Compellatæ*] *Compellere* non est simpliciter alloqui, sed cum increpatione quadam, aut certe eo modo qui pudorem aliquem incutiat ei quem compellamus: id quod Gallice dicimus *apostropher*.

U. C. 557. A. C. 195. *pellandi? Istud ipsum suos quæque domi rogare non potuistis? An blandiores in publico, quam in privato, et alienis, quam vestris, estis? quamquam ne domi quidem vos, si sui juris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hic rogarentur, abrogarenturve, curare decuit. Majores nostri, nullam, ne privatam quidem, rem agere feminas* [14] *sine auctore, voluerunt; in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos* ([15] *si Diis placet) jam etiam rempublicam capessere eas patimur, et foro prope* [f], *et concionibus, et comitiis inmisceri.* [16] *Quid enim nunc aliud per vias et compita faciunt, quam* [g] *rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandam censent?* [17] *Date frenos inpotenti naturæ et indomito animali, et sperate, ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos feceritis* [h]. *Minimum hoc eorum est, quæ iniquo animo feminæ sibi aut moribus aut legibus injuncta patiuntur. omnium rerum libertatem, immo licentiam, (si vera dicere volumus) desiderant. Quid enim, si hoc expugnaverint, non tentabunt?*

III. *Recensete omnia* [18] *muliebria jura, quibus licentiam earum adligaverint majores nostri, per quæque subjecerint viris: quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. Quid? si carpere singula, et extorquere, et exæquari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo, simul pares esse cœperint, superiores erunt. At, Hercule, ne quid novum in eas rogetur, recusant. non jus, sed injuriam deprecantur. Immo ut, quam accepistis, jussistis suffragiis vestris legem, quam usu tot annorum et experiendo comprobastis, hanc ut abrogetis: id est, ut unam tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est: id modo quæritur, si majori parti et in summam prodest. Si, quod cuiquam privatim officiet jus, id destruet ac demolietur, quid adtinebit universos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire,*

[f] *quoque* Gron. Crev. [g] *quam quod aliæ* Eæd. [h] *faciatis* Eæd.

14 *Sine auctore*] Nisi interposita auctoritate, vel patris, quamdiu manebant innuptæ; vel viri, si nuptæ forent; vel, si et patre et viro carerent, fratris, aut alicujus ex agnatis, sive cognatis paternis; vel denique tutoris a magistratu dati, si forte tutorem a lege præfinitum non haberent. Itaque semper Romanæ mulieres in potestate alicujus erant, cujus eis necessaria erat auctoritas, ut in judicio starent, ut se obligarent, ut civile negotium gererent. Vid. Cic. pro Mur. n. 27. et in primis Ulpianum de Tutelis.

15 * *Si diis placet*] Formula exprimendæ indignationi usitata.

16 *Quid enim nunc aliud . . faciunt, quam quod aliæ rogationes . . suadent*] Suspectum est nobis τὸ *quod*, male huc, ut videtur, inculcatum, quemadmodum supra l. XXVI. c. 6. Et reciso eo, fiet plane eadem structura verborum, quæ in hoc l. IV. c. 26. loco: *Neque aliud tota urbe agi, quam bellum apparari.*

17 *Date frenos*] Laxate frenos. Quæ sequuntur *et sperate*, per ironiam dicta intelligi debent.

18 *Muliebria jura*] Jura in iis quæ spectant ad mulieres usu aut legibus constituta.

quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurrerunt[i] *in publicum, ac vix foro se et concione abstinent*[k]. *Ut captivi ab Hannibale redimantur parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abest: absitque semper, talis fortuna reipublicæ. sed tamen, quum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas nec sollicitudo pro suis, sed religio, congregavit eas. Matrem Idæam, a Pessinunte ex Phrygia venientem, acceptura sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni prætenditur muliebri?* [19] *Ut auro et purpura fulgeamus, inquit; ut carpentis, festis profestisque diebus, velut triumphantes de lege victa et abrogata, et captis et ereptis suffragiis vestris, per urbem vectemur:* [20] *ne ullus modus sumtibus, ne*[l] *luxuriæ sit.* U. C. 557. A. C. 195.

IV. *Sæpe me querentem de feminarum, sæpe de virorum, nec de privatorum modo, sed etiam magistratuum, sumtibus audistis; diversisque duobus vitiis, avaritia et luxuria, civitatem laborare: quæ pestes omnia magna imperia everterunt.* [21] *Hæc ego, quo melior lætiorque in dies fortuna reipublicæ est, imperiumque crescit, et jam in Græciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum inlecebris repletas, et regias etiam adtrectamus gazas, eo plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quam nos illas.* [22] *infesta, mihi credite, signa ab Syracusis inlata sunt huic urbi. jam nimis multos audio Corinthi et Athenarum ornamenta laudantes mirantesque, et* [23] *antefixa fictilia Deorum Romanorum ridentes. Ego hos malo propitios Deos; et ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoria per legatum Cineam Pyrrhus, non virorum modo, sed etiam mulierum animos donis tentavit. nondum lex Oppia ad coërcendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. Quam caussam fuisse censetis? Eadem fuit, quæ majoribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. nulla erat luxuria, quæ coërceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos esse, quam remedia eorum; sic cupiditates prius natæ sunt, quam leges, quæ iis modum facerent. Quid* [24] *legem Liciniam excitavit de quingentis jugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? Quid* [25] *legem Cinciam de donis et mune-*

[i] *procurrant* Gron. Crev. [k] *abstineant* Eæd. [l] *nec* Eæd.

19 *Ut auro et purpura fulgeamus, inquit*] Supple, quælibet e mulieribus. Vid. similem loquendi formam supra, l. VI. c. 40.

20 *Ne ullus modus sumptibus, nec luxuriæ sit*] Elegantius, *ne luxuriæ:* quod habet, teste Jac. Gronovio, codex Thuan.

21 *Hæc ego . . . eo plus horreo, ne illæ . . . res*] Sufficiebat vel *hæc*, vel *illæ res.* Sed propter longiorem interpositam periodum Livius, ut claritati consuleret, addendas vel ex supervacuo duxit duas posteriores voculas.

22 *Infesta . . . signa ab Syracusis*] Ludit in ambiguitate vocis *signa*, quæ et signa militaria, et statuas denotat. Statuas quam plurimas Marcellus ab Syracusis Romam deportaverat.

23 *Antefixa*] Vid. not. ad XXVI. 23.

24 *Legem Liciniam*] Vid. l. VI. c. 35.

25 *Legem Cinciam*] *Qua cavetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat,* inquit

U. C. 557. A. C. 195.

ribus, nisi quia vectigalis jam et stipendiaria plebes esse senatui cœperat? Itaque minime mirum est, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quæ modum sumtibus mulierum faceret, quum aurum et purpuram data et oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cineas urbem circumiret; stantes in publico invenisset, quæ acciperent. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne caussam quidem aut rationem inire possum. nam ut, quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat; sic, æquato omnium cultu, quid unaquæque vestrum veretur, ne in se [26] *conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel parsimoniæ, vel paupertatis: sed utrumque lex vobis demit, quum id, quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples. cur non insignis auro et purpura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, ut, quod habere non possunt, habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen uxoribus vestris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia possit; pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Næ, simul pudere, quod non oportet, cœperit; quod oportet, non pudebit. quæ de suo poterit, parabit: quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, et qui exoratus, et qui non exoratus erit! quum, quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, et, quod majus est, legem et suffragia rogant, et a quibusdam impetrant, adversus te, et rem tuam, et liberos tuos inexorabiles. Simul lex modum sumtibus uxoris tuæ facere desierit, tu numquam facies. Nolite eodem loco existimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et, hominem improbum non accusari, tutius est, quam absolvi: et luxuria* [27] *non mota tolerabilior esset, quam erit nunc, ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo. vos quod faxitis, Deos omnes fortunare velim.*

Oratio L. Valerii trib. pl. adversus legem Oppiam.

V. Post hæc tribuni quoque plebei, qui se intercessuros professi erant, quum pauca in eamdem sententiam adjecissent; tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit. *Si privati tantummodo ad suadendum dissuadendumque id, quod a nobis rogatur, processissent, ego quoque,*

Tacitus, l. XI. Ann. c. 5. Causarum autem patroni plerique ex ordine senatorio erant. Hinc dicit noster ideo legem Cinciam latam esse, quia plebs vectigalis esse senatui cœperat. Ex Tullio discimus, lib. de Sen. n. 10. legem Cinciam latam esse decimo ante hunc anno, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano, Coss. ejusque suasorem fuisse Q. Fabium admodum senem.

26 * *Conspiciatur*] Conspicuum sit et notabile. Vid. not. 18. ad XXI. 4.

27 * *Non mota*] Si eam nos quietam sivissemus, nec impugnassemus lege adversus eam lata, et conatibus ad coercendam eam adhibitis.

quum satis dictum pro utraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra exspectassem. nunc, quum vir gravissimus consul M. Porcius, non auctoritate solum, quæ tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longa et adcurata insectatus sit rogationem nostram, necessum est paucis respondere. qui tamen plura verba in castigandis matronis, quam in rogatione nostra dissuadenda, consumsit: et quidem, ut in dubio poneret, utrum id, quod reprehenderet, matronæ sua sponte, an nobis auctoribus, fecissent. Rem defendam, non nos; in quos jecit magis hoc[m] consul verbo tenus, quam ut re insimularet. Cœtum, et seditiones, et interdum secessionem muliebrem adpellavit, quod matronæ in publico vos rogassent, ut legem, in se latam per bellum temporibus duris, in pace et florente ac beata republica abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ caussa conquirantur, et hæc, et alia esse scio: et M. Catonem oratorem non solum gravem, sed interdum etiam trucem, esse scimus omnes, quum ingenio sit mitis. Nam quid tandem novi matronæ fecerunt, quod frequentes in caussa ad se pertinente in publicum processerunt? Numquam ante hoc tempus in publico adparuerunt? 28 Tuas adversus te Origines revolvam. Accipe, quoties id fecerint, et quidem semper bono publico. Jam a principio, regnante Romulo, quum Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro signis conlatis dimicaretur, nonne intercursu matronarum inter acies duas prœlium sedatum est? Quid? regibus exactis, quum Coriolano Marcio duce, legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen, quo obruta hæc urbs esset, matronæ averterunt? Jam, urbe capta a Gallis, quo redemta urbs est? nempe aurum 29 matronæ[n] consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne et, quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium, et, quum Dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus arcesserentur, matronæ universæ ad mare profectæ sunt ad matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquis[o], caussæ sunt. Nec mihi caussas æquare propositum est. nihil novi factum, purgare satis est. Ceterum,

U. C. 557.
A. C. 195.

[m] hæc Gron. Crev. [n] *Gallis, aurum q. r. u. est, nempe matronæ* Edd.
[o] *inquit* Edd.

28 *Tuas .... Origines*] Historias, quas ideo videtur Cato appellasse *Origines*, quia in secundo et tertio libris docebat unde quæque civitas orta esset Italica. Primus et quatuor ultimi res Romanas continebant. Hæc nos docet testis locuples Cornelius Nepos in Catonis vita. Ceterum idem Corn. Nepos auctor est, Catonem senem historias scribere instituisse. Et id quoque adstrui potest ex ipso Livio, qui l. XLV. c. 25. orationem a Catone jam sene in caussa Rhodiorum habitam in quintum librum Originum sit ab ipso relatam fuisse. Et apud Cic. l. de Senectute, Cato ultimo vitæ suæ anno septimum ait Originum librum sibi esse in manibus. Quæ si ita sunt, veremur ne Livius hic ante tempus mentionem Originum fecerit.

29 *Matronæ consensu omnium*] *Consensu omnium* sic dicitur hoc loco quasi *consensu unanimi*. Sic infra, c. 32. *Thessalos, et Phocenses, et Locrenses, consensu omnium scimus partium Philippi fuisse.*

U. C. 557. A. C. 195. *quod in rebus ad omnes pariter viros feminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in caussa proprie ad ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? superbas, me-Dius-fidius, aures habemus, si, quum domini servorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis feminis indignamur.*

VI. *Venio nunc ad id, de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit. nam et legem ullam omnino abrogari est indignatus: et eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coërcendæ caussa lata esset. Et illa communis pro legibus, visa* [30] *consularis oratio est: et hæc adversus luxuriam severissimis moribus conveniebat. Itaque periculum est, nisi, quid in utraque re vani sit, docuerimus, ne quis error vobis obfundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis caussa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipublicæ inutilem fecit; sic, quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) et temporibus ipsis mutabiles esse video. Quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax: ut in navis administratione alia in secundam, alia in adversam tempestatem usui sunt. Hæc quum ita natura distincta sint, ex utro tandem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus?* [31] *An vetus regia lex, simul cum ipsa urbe nata? An (quod secundum est) ab decemviris ad condenda jura creatis in duodecim tabulis scripta? Sine qua quum majores nostri non existimarint decus matronale*[p] *servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemque feminarum abrogemus? Quis igitur nescit, novam istam legem esse,* [32] *Q. Fabio et*[q] *Ti. Sempronio consulibus viginti annis ante latam? sine qua quum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum est? Nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem, muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret: cur sit autem lata, ipsum* [33] *indicavit tempus. Hannibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant socii: non milites in supplementum, non socios navales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: servi, quibus arma darentur, ita*

[p] *matronale decus* Gron. Crev. [q] *et* del. Bæd.

30 * *Consularis*] Digna consule.

31 *An vetus regia lex*] An vetus aliqua lex de earum numero, quæ ab regibus latæ sunt. Primæ Romanorum leges a regibus latæ fuerant, easque Sex. Papirius quidam, Tarquinio Superbo regnante, in unum collegerat: unde id corpus regiarum legum *jus Papirianum* appellabatur, teste Pomponio de Orig. juris, n. 2.

32 *Q. Fabio, T. Sempronio consulibus, viginti annis ante*] Hic annus agitur vicesimus primus a priore Ti. Sempronii consulatu, undevicesimus a secundo. Vid. not. 1. ad c. 1. hujus libri.

33 *Indicabit*] Vulgo *indicavit*. Mutavit Gronovius. Unus e MSS. Hearnii *indicat*: quod fortasse verum est.

ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur: U. C. 557.
[34]*in eamdem diem pecuniæ, frumentum et cetera, quæ belli usus* A. C. 195.
postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant: [35]*servos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum et argentum omne, ab senatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ et pupilli pecunias suas in ærarium deferebant:* [36]*cautum erat, quo ne plus auri et argenti facti, quo ne plus signati argenti et æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria et ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coërcendam lex Oppia desiderata sit? quum, quia Cereris sacrificium, lugentibus omnibus matronis, intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus jussit. Cui non adparet, inopiam et miseriam civitatis, et*[r] *quia omnium privatorum pecuniæ in usum publicum vertendæ erant, istam legem scripsisse, tamdiu mansuram, quamdiu caussa scribendæ legis mansisset? Nam si, quæ tunc temporis caussa aut decrevit senatus, aut populus jussit, in perpetuum servari oportet, cur pecunias reddimus privatis?* [37]*cur publica præsenti pecunia locamus? cur servi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, sicut tunc*[s] *dedimus?*

VII. *Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentient: ad conjuges tantum nostras pacis et tranquillitatis publicæ fructus non perveniet? Purpura viri utemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis; liberi nostri prætextis purpura togis utentur; magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romæ infimo generi* [38]*magistris vicorum togæ prætextæ habendæ jus permittemus; nec id ut vivi solum habeant tantum insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui: feminis dumtaxat purpuræ usum interdicemus? et, quum tibi viro liceat purpura in veste stragula uti, matrem familiæ tuam purpureum amiculum habere non sines? et equus tuus speciosius instratus erit, quam uxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, absumitur, injustam quidem, sed aliquam tamen, caussam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter*

[r] *et* del. Gron. Crev. [s] *tunc* del. Crev.

34 *In eamdem diem pecuniæ*] *Dies pecuniæ* est ea, qua pecunia credita solvi debet. Publicani igitur frumentum et cetera præbenda conduxerant in eamdem diem pecuniæ, id est, ea lege ut pecunia sibi redderetur eodem tempore, quo pretium servorum dominis persolvendum erat, nempe post confectum bellum. Ceterum hæc optima lectio debetur Gronovio. Libri enim MSS. et editi hic aliquatenus vitiosi erant.

35 * *Servos ad remum*] Vid. supra XXIV. 11.

36 *Cautum erat, quo ne plus*] Definitus erat auri et argenti modus, quo majorem habere vetaremur.

37 * *Cur publica præsenti pecunia locamus*] Cur ita locamus præbenda ea quæ reipublicæ et exercitibus usui sunt, ut præsentem pecuniam redemptoribus numeremus?

38 *Magistris vicorum*] Magistri vicorum, seu vicomagistri curationem vicorum habebant, *e plebe cujusque viciniæ electi*, ut memorat Suet. in Aug. c. 30. Ii ludos Compitalitios prætextati faciebant, teste Asconio Ped. in Pisonem.

U. C. 557. A. C. 195. *[39] manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? præsidium potius in eo est et ad privatos, et ad publicos[s] usus, sicut experti estis. Nullam æmulationem inter se singularum, quando nulla haberet, esse aiebat. At, Hercule, universis dolor et indignatio est, quum sociorum Latini nominis uxoribus vident eo concessa ornamenta, quæ sibi ademta sint; quum insignes eas esse auro et purpura; quum illas vehi per urbem, se pedibus sequi: tamquam in illarum civitatibus, non in sua, imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parva movent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona, aut spolia bellica his contingere possunt. Munditiæ, et ornatus, et cultus, hæc feminarum insignia sunt: his gaudent et gloriantur; [40] hunc mundum muliebrem adpellarunt majores nostri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum deponunt? quid, quum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiores ornatus[t], adjiciunt? Scilicet, si legem Oppiam abrogaveritis, non vestri arbitrii erit, si quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filiæ, uxores, sorores etiam quibusdam in manu erunt. Numquam, salvis suis, exuitur servitus muliebris; et ipsæ libertatem, quam viduitas et orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quam in legis, malunt esse. Et vos in manu et tutela, non in servitio, debetis habere eas; et malle patres vos aut viros, quam dominos, dici. Invidiosis nominibus utebatur modo consul, seditionem muliebrem et secessionem adpellando. Id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum huic infirmitati est, quodcumque vos censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio uti debetis.*

Oppia lex abrogata. VIII. Hæc quum contra legem proque lege dicta essent, aliquanto major frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum januas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abstiterunt, quam remissa intercessio ab tribunis esset. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. anno vigesimo post abrogata est, quam lata. M. Cato it in Hispaniam. Porcius consul, postquam abrogata est Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis (quinque sociorum erant) ad[u] Lunæ portum profectus, eodem exercitu convenire jusso, et, edicto per oram maritimam misso, navibus omnis

[s] *et ad publicos et ad privatos usus, sicuti* Gron. Crev. [t] *excellentiorem ornatum* Eæd. [u] *longis, quarum quinque sociorum erant, ad* Eæd.

39 * *Manus pretium*] Mercedem pro labore et opera aurifici solutam: id quod Gallice dicimus *la façon, la main d'œuvre.*

40 * *Hunc mundum muliebrem appellarunt majores nostri*] Hæc ita propria sunt mulierum, ut ab iis nomen apud majores nostros acceperint, et vocabulo *mundi muliebris* fuerint designata.

generis contractis, ab Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenæi sequerentur. inde se frequenti classe ad hostes iturum. Prætervecti Ligustinos montes sinumque Gallicum, ad diem, quam edixerat, convenerunt. inde Rhodam ventum, et præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi dejectum. Ab Rhoda secundo vento Emporias perventum. ibi copiæ omnes, præter socios navales, in terram expositæ. U. C. 557. A. C. 195.

IX. Jam tunc Emporiæ duo oppida erant muro divisa. Unum Græci habebant, a Phocæa, unde et Massilienses, oriundi: alterum Hispani. sed Græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minus quadringentos passus patentem habebat: Hispanis retractior a mari trium millium passuum in circuitu murus erat. Tertium genus, Romani coloni ab Divo Cæsare, post devictos Pompeii liberos, adjecti. nunc in corpus unum confusi omnes; Hispanis prius, postremo et Græcis in civitatem Romanam adscitis. Miraretur, qui tum cerneret, aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam feræ et bellicosæ genti, objectos quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Partem muri versam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta inposita: cujus assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. nocte pars tertia civium in muris excubabant: neque moris tantum aut legis caussa, sed, quanta si hostis ad portas esset, et servabant vigilias, et circumibant, cura. Hispanum neminem in urbem recipiebant. ne ipsi quidem temere urbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum versa numquam nisi frequentes, pars tertia fere, cujus proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Caussa exeundi hæc erat: commercio eorum Hispani, inprudentes maris, gaudebant: mercarique et ipsi ea, quæ externa navibus inveherentur, et [41] agrorum exigere fructus, volebant. hujus mutui usus desiderium, ut Hispana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod sub umbra Romanæ amicitiæ latebant: quam sicut minoribus viribus, quam Massilienses, pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumque comiter ac benigne acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi et quantæ hostium copiæ essent; ut ne mora quidem segnis esset, omne id tempus exercendis militibus consumsit. Id erat forte tempus anni, ut frumentum in areis haberent. itaque, redemto- Emporiarum descriptio.

41 *Agrorum exigere fructus*] Vendere fructus qui ex agris provenerant. *Exigere* hic usurpat Livius, quemadmodum Horatius *extrudere*. *Laudat venales qui vult extrudere merces.*

U. C. 557. A. C. 195.

ribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis, *Bellum*, inquit, *se ipsum alet.* Profectus ab Emporiis agros hostium urit vastatque: omnia fuga et terrore complet.

Celtiberos Helvius vincit.

X. Eodem tempore M. Helvio, decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium, dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Illiturgi obcurrerunt[y]. Viginti millia armatorum fuisse, Valerius scribit; duodecim millia ex iis cæsa, oppidum Illiturgi receptum, et puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helvius pervenit. et, quia tuta jam ab hostibus regio erat, præsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, et ob rem feliciter gestam ovans urbem est ingressus. [42] Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: et [43] signati bigatorum septemdecim millia viginti tria: et [44] Oscensis argenti[x] centum viginti millia quadringentos triginta octo. Caussa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio et in aliena provincia pugnasset. Ceterum biennio post redierat, quum, [45] provincia successori Q. Minucio tradita, annum insequentem retentus ibi longo et gravi morbo fuisset. Itaque duobus modo mensibus ante Helvius ovans urbem est ingressus, quam successor ejus Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit [46] argenti pondo triginta quatuor millia octingenta, [47] bigatorum septuaginta octo millia, et [48] Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia.

Ovans urbem ingreditur.

Minucii triumphus.

Ilergetes auxilium a Romanis petunt.

XI. In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. Eo legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus unus filius erat, venerunt, querentes, *castella*

[y] *occurrunt* Crev. [x] *argenti viginti millia quadringenta triginta octo* Gron. Crev.

42 *Argenti . . . quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo*] Selibras, seu marcas nostrates 28018. cum sex unciis.

43 *Signati bigatorum septemdecim millia viginti tria*] Denarios 17023. marcas argenti paulo plus 267. Pondus perexiguum. Fortasse aliquis error est in numeris. Verisimile enim non est hic suppleri debere *pondo*, ut intelligantur libræ Romanæ argenti 17023. Ubi enim Livius bigatorum, aut quadrigatorum mentionem apposito numero facit, numerum ipsorum denariorum exprimit, ut hoc ipso c. infra, ut l. XXXIII. c. 37. et alibi passim.

44 *Oscensis argenti*] Oscense argentum videtur fuisse argentum erutum e fodinis, quæ apud Oscam essent. Osca erat valida et opulenta Hispaniæ urbs, quæ nunc vocatur *Huesca*. Argentarias fodinas fuisse in Hispania constat ex c. 21. infra. Ceterum argenti viginti millia pondo quadringenta triginta octo efficiunt marcas nostrates 31934. cum tribus unciis.

45 *Provincia successori Q. Minucio tradita*] Observavit Glareanus hic in re haud sane magni momenti videri memoria lapsum esse Livium. Helvius enim ex ulteriore provincia decedebat: Minucius autem citeriorem sortitus erat, auctore ipso Livio, l. XXXIII. c. 37. et infra, c. 17. Itaque Helvius successorem non habuit Minucium.

46 *Argenti pondo triginta quatuor millia octingenta*] Marcas nostrates 54375.

47 *Bigatorum septuaginta octo millia*] Denarios 78000. id est, marcas argenti 1218. cum sex unciis.

48 *Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia*] Selibras nostrates 434375. Numerus ille immanis est, et qui fidem excedere videatur. Fortasse hic aliquid est mendi.

sua obpugnari, nec spem ullam esse resistendi, nisi præsidio U. C. 557.
Romanus miles esset. Tria[y] *millia militum satis esse: nec* A. C. 195.
hostes, si tanta manus venisset, mansuros. Ad ea consul, [49] *Moveri quidem se*[z] *vel periculo eorum, vel metu,* dicere: *sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, ut, quum magna vis hostium haud procul absit,* [50] *cum qua mox*[a] *signis contatis dimicandum sibi in dies exspectet, dividendo exercitum minuere tuto vires posset.* Legati, ubi hæc audierunt, flentes ad genua consulis provolvuntur. Orant, *Ne se in rebus tam trepidis deserat. Quo enim se, repulsos ab Romanis, ituros? Nullos se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere. Potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si conjurare cum ceteris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis et auxilii sibi in Romanis esse. Id si nullum sit, si sibi a consule negetur, Deos hominesque se testes facere, invitos et coactos se, ne eadem, quæ Saguntini passi sint*[b], *patiantur, defecturos: et cum ceteris potius Hispanis, quam solos, perituros esse.*

XII. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte, quæ insecuta est, anceps cura agitare: nolle deserere socios, nolle minuere exercitum; quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum adferre posset. Stat sententia, non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiæ: sociis spem pro re ostendendam[c] censet. Sæpe vana pro veris, maxime in bello, valuisse: et credentem se aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia, et sperando atque audendo servatum. Postero die legatis respondit, *Quamquam vereatur, ne suas vires, aliis* Catonis
eas commodando, minuat; tamen illorum se temporis ac peri- stratagema.
culi magis, quam sui, rationem habere. Denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves inponant, mature coquant: navesque in diem tertium expediri jussit. Duos ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nunciare ea jubet; filium reguli comiter habendo, et muneribus apud se retinet. Legati non ante profecti, quam inpositos in naves milites viderunt: id pro haud dubio

[y] *præsidium Romani misissent. Quina millia* Gron. Crev. [z] *se* del. Gron. [a] *cum qua mox* leg. *et quam mox* Crev. [b] *sunt* Gron. Crev. [c] *ostentandam* Crev.

49 *Moveri quidem se*] Gronovianæ editiones carent τῷ *se*. Nos ceterarum consensum, quibus accedit unus e MSS. Hearnii, et noster Vict. secuti sumus.

50 *Et, quam mox signis collatis dimicandum sit, in dies exspectet*] Hanc elegantem lectionem redonat Livio Jac. Gronovius ex Thuan. codice, cui assentiuntur duo e MSS. Hearnii. Favet quoque noster Victor. nisi quod pro *quam* præfert *quod.* Eodem modo locutus est Livius, l. III. c. 37. *Exspectabant, quam mox consulibus creandis comitia edicerentur.* Et l. V. c. 45. *Intenti, quam mox signum daretur.* * Sensus patet. Et exspectet in dies instantem jam cum iis dimicationem. † Vulgati hoc loco libri: *cum qua mox signis collatis dimicandum sibi in dies exspectet.*

U. C. 557. A. C. 195. jam nunciantes, non suos modo, sed etiam hostes, [51] fama Romani auxilii adventantis impleverunt.

XIII. Consul, ubi satis, quod in speciem fuit, ostentatum est, revocari ex navibus milites jubet. ipse, quum jam id tempus anni adpeteret, quo geri res possent, castra hiberna tria millia [c] passuum ab Emporiis posuit. inde per occasiones, nunc hac parte, nunc illa; modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, ut et quam longissime [52] a castris procederent, et inopinatos [d] obprimerent. Et exercebat ea res novos milites, et hostium magna vis excipiebatur: nec jam egredi extra munimenta castellorum audebant. Ubi satis admodum et suorum et hostium animos est expertus, convocari tribunos, præfectosque, et equites omnes, et centuriones jussit. *Tempus*, inquit, *quod sæpe optastis, venit, quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. Adhuc prædonum magis, quam bellantium, militastis more: nunc justa pugna hostes cum hostibus conseretis manum* [e]. *non agros inde populari, sed urbium opes exhaurire* [f] *licebit. Patres nostri, quum Hispania Karthaginiensium, et imperatores ibi et exercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent; tamen addere hoc in fœdere voluerunt,* [53] *Ut imperii sui Iberus fluvius esset finis. Nunc, quum duo prætores, quum consul, quum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant, Karthaginiensium jam prope decem annis nemo in his provinciis sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. Hoc armis et virtute recuperetis oportet: et nationem, rebellantem magis temere, quam constanter bellantem, jugum, quo se exuit, accipere rursus cogatis.* In hunc modum maxime adhortatus pronunciat, se nocte ad castra hostium ducturum. ita ad corpora curanda dimissi.

Catonis oratio ad milites.

XIV. Nocte media [g], quum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum, quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, præter castra hostium circumducit, et prima luce, acie instructa, sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari ab tergo adparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim consul apud suos, *Nusquam, nisi in virtute, spes est, milites*, inquit, *et ego sedulo, ne esset, feci. inter castra nostra et nos medii hostes. ab tergo hostium ager est. quod pulcherrimum, idem tutissimum est, in virtute spem positam habere.* Sub hæc cohortes recipi jubet, ut barbaros

Hostes ad pugnam elicit.

[c] *tria millia* l. *mille* Gron. Crev. [d] *inopinantes* Eæd. [e] *manus* Eæd. [f] *haurire* Eæd. [g] *Media nocte* Eæd.

51 *Fama Romani auxilii adventantis impleverunt*] Et quidem Ilergetes hoc modo periculo liberatos clarius indicat Frontinus l. IV. c. 7.

52 *A castris*] Recentiores editi *e castris*: mendose. Refutant antiqui et Vict. codex.

53 *Ut imperii sui Iberus*] Vid. supra XXI. 2.

simulatione fugæ eliceret. Id, quod crediderat, evenit. pertimuisse et cedere rati Romanos, porta erumpunt: et, quantum inter castra sua et hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul, jam paratis ordinatisque omnibus, incompositos adgreditur. equites primos ab utroque cornu in pugnam educit, sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi vidit consul, duas cohortes delectas [54] ab dextro latere hostium circumduci jubet, et ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. is terror objectus hosti rem, metu Romanorum equitum inclinatam, æquavit. tamen adeo turbati erant dexteræ alæ equites peditesque, ut quosdam consul manu ipse reprehenderit, [55] et adversos in hostem verterit [h]. ita, et quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat: et jam ab [i] dextra parte, unde terror et fuga cœperat, ægre Romanus restabat. Ab [k] sinistro cornu et ab fronte urguebantur barbari, et cohortes ab tergo instantes pavidi respiciebant. Ut, emissis [56] soliferreis [57] falaricisque, gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non cæcis ictibus procul ex inproviso vulnerabantur: sed, pede conlato, tota in virtute ac viribus spes erat. U. C. 557. A. C. 195.

XV. Fessos jam suos consul, ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis, accendit. nova acies facta. integri recentibus telis fatigatos adorti hostes primum acri inpetu, velut cuneo, perculerunt: deinde dissipatos in fugam averterunt: effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Ubi omnia fuga completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo revehitur: et signa præ se ferri, plenoque gradu ad castra hostium obpugnanda succedere jubet. si quis extra ordinem avidius procurrit, et ipse interequitans [58] sparo percutit, et tribunos centurionesque castigare jubet. Jam castra hostium obpugnabantur: saxisque, et sudibus, et omni genere telorum submovebantur a vallo Romani. ubi recens admota legio est, tum et obpugnantibus animus crevit, et infensius hostes pro vallo pugnabant. Consul omnia oculis perlustrat, ut, qua minima vi restatur [l], ea parte inrumpat. ad si- Et fugat.

h *et adversos i. h. v.* leg. *verteritque in hostem* Crev. i *a* Gron. Crev. k *a* Eaed. l *resistitur* Gron.

54 * *Ab dextro latere hostium circumduci*] Circumduci in terga hostium præter illorum dextrum latus.

55 *Verteritque in hostem*] Sic habere priores editos et MSS. a se visos testatur Gronovius, quibus accedit Vict. et duo e MSS. Hearnii. Vulgo *et adversos in hostem verterit*.

56 *Soliferreis*] *Soliferreum*, teste Festo, *genus teli totum ferreum: a sollo*, quod vocabulum Osca lingua idem sonabat, ac Latino sermone *totum*.

57 *Falaricis*] Falaricæ descriptionem pete ex nostro, l. XXI. c. 8.

58 *Sparo*] *Sparus* erat agreste telum, in modum pedi recurvum, si Servio credimus. Eum vid. ad l. XI. Æn. v. 682.

U.C. 557. A.C. 195.

nistram portam infrequentes videt: eo secundæ legionis principes hastatosque inducit. Non sustinuit inpetum eorum statio, quæ portæ adposita[m] erat, et ceteri, postquam intra vallum hostes vident, ipsis castris exuti, signa armaque abjiciunt. cæduntur in portis, suomet ipsi agmine in arto hærentes: secundani terga hostium cædunt, ceteri castra diripiunt. Valerius Antias supra quadraginta millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse, haud sane detractator[n] laudum suarum, multos cæsos ait; numerum non adscribit.

XVI. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. unum, quod, circumducto exercitu, [59] procul navibus suis castrisque, [60] ubi spem nisi in virtute haberent, inter medios hostes prœlium commisit: alterum, quod cohortes ab tergo hostibus objecit: tertium, quod secundam legionem, ceteris omnibus effusis ad sequendos hostes, pleno gradu sub signis compositam instructamque subire ad portam castrorum jussit. Nihil deinde a victoria cessatum. quum, receptui signo dato, suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. Effusius, ut sparsis hostibus fuga, prædati sunt. quæ res non minus, quam pugna pridie adversa, Emporitanos Hispanos adcolasque eorum in deditionem compulit. multi et aliarum civitatium, qui Emporias perfugerant, dediderunt se. quos omnes, adpellatos benigne, vinoque et cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra movit: et, quacumque incedebat agmen, legati dedentium civitates suas obcurrebant. et quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captivique et Romani, et sociûm ac Latini nominis, variis casibus in Hispania obpressi, donum consuli a barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, consulem in Turdetaniam exercitum ducturum, et ad devios montanos [61] profecturum etiam falso perlatum est. Ad hunc vanum et sine auctore ullo rumorem, Bergistanorum civitatis septem castella defecerunt. [62] eos, deducto exercitu, consul sine memorando prœlio in potestatem redegit. Haud ita multo post iidem, regresso Tarraconem consule, priusquam inde quoquam procederet, de-

Hispani se ei dedunt.

[m] *opposita* Gron. Crev. [n] *detrectator* Ed.

59 *Procul navibus*] Appianus, lib. de Bellis Hispanicis, scribit Catonem etiam naves Massiliam remisisse.

60 *Ubi spem nisi in virtute haberent*] Vel excidit hoc loco negatio, vel supplenda est ex sensu. Utroque trahunt doctissimi viri, quorum alii existimant *nisi* interdum sumi pro *non .... nisi*; alii negant, et locos omnes, ubi *nisi* videtur fungi vice duplicis negationis, vitiatos esse putant.

61 *Profecturum etiam falso perlatum est*] Hic aliquid est redundantis et obscuri. Forte: *et ad devios montanos etiam falso perlata est.*

62 *Eos, deducto exercitu*] Gronovius velit, *educto*: nobis magis placeret *inducto*.

fecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit. [63] sub corona veniere omnes, ne sæpius pacem sollicitarent. U. C. 557. A. C. 195.

XVII. Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere a Q. Minucio, cui successerat, accepto, adjuncto et Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maxime inbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine sua obviam ierunt agmini Romano. Eques inmissus turbavit extemplo aciem eorum. pedestre prœlium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres, periti hostium bellique, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. decem millia Celtiberûm mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum. Consul interim, rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quam rem adeo ægre passi, ut multi mortem sibimet ipsi° consciscerent: ferox genus, nullam vitam rati sine armis esse. Quod ubi consuli renunciatum est, senatores omnium civitatium ad se vocari jussit, atque iis, *Non nostra*, inquit, *magis, quam vestra, refert, vos non rebellare: siquidem id majore Hispanorum malo, quam exercitus Romani labore, semper adhuc factum est. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse,* [64] *si effectum erit, ne possitis rebellare. Volo id quam mollissima via consequi. vos quoque in ea re consilio me adjuvate. nullum libentius sequar, quam quod vosmet ipsi adtuleritis.* Tacentibus spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. quum revocati secundo quoque concilio tacuissent, [65] uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui nondum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantum, gravem atque opulentam civitatem, [66] vineis et pluteis cepit.

P. Manlius Turdetanos vincit.

Cato exarmat omnes cis Iberum Hispanos.

Diruit eorum muros.

XVIII. Eo majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerunt[p] in Hispaniam; quod ad illos tædio imperii Karthaginiensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate [67] in servitutem velut adserendi

° *sibimetipsis* Gron. Crev. [p] *venerant* Eæd.

63 * *Sub corona*] Vid. not. 98. ad II. 17.

64 *Si effectum erit, ne possitis rebellare*] Postremum verbum non Livii, sed ex margine esse merito existimat Gronovius.

65 *Uno die muris omnium dirutis*] Nempe litteras uno die ad civitates omnes perferri curavit, quibus diruere statim ipsi muros suos juberentur. Igitur perculsi improviso imperio Hispani, quum nescirent cujusque oppidi magistratus, an ceteris omnibus idem mandatum esset, nec tempus haberent ad consultandum in commune cum reliquis populis, paruerunt. Sic fere Appianus libro supra memorato.

66 * *Vineis et pluteis*] Vid. not. 72. ad XXI. 61.

67 *In servitutem velut asserendi erant*] Asserere dicitur in servitutem is qui in jure postulat addici sibi tan-

U. C. 557. A. C. 195. erant: et ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur: nec, nisi in tempore subventum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque, quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium gravius severiusque, quam in semet ipsum, imperium exerceret: parsimonia, et vigiliis, et labore cum ultimis militum certaret; nec quidquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium, haberet.

Laus Catonis.

XIX. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictum est, faciebant. itaque eo consul, arcessitus literis prætoris, legiones duxit. Ubi eo venit, (castra separatim Celtiberi et Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia prœlia, incursantes in stationes eorum, Romani facere; semperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in conloquium tribunos militum ire consul, atque iis trium conditionum electionem ferre, jubet. Primam, si transire ad Romanos velint, et duplex stipendium accipere, quam quantum a Turdetanis pepigissent: alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum junxissent: tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium inmixtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quidquam potuit. Quum incertum, bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen, haud secus quam in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant: dein sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio privatis induciis, ingredientes. Consul ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primum prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum [68] integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntiæ Celtiberûm omnes sarcinas inpedimentaque relicta, eo pergit ducere ad obpugnandum. Postquam nulla moventur re, persoluto stipendio, non suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris prætoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus.

In Turdetaniam it.

Regreditur ad Iberum.

XX. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deviam et silvestrem gentem, quum insita feritas contine-

Lacetanos invadit.

quam servum, eum qui se pro libero gerat. Quum igitur a consuetudine forensi ductam locutionem hic ad bellicas res transferat Livius, ideo apponendam judicavit particulam *velut*.

68 * *Integræ*] Intactæ, quæ nondum populationis et belli mala sensisset.

bat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque U. C. 557.
Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incur- A. C. 195.
sionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum obpugnandum consul ducit, non Romanas modo cohortes, sed juventutem etiam merito infensorum iis sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantumdem patens, habebant. quadringentos inde ferme passus constituit signa. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco ante moverent, quam ipse ad eos venisset. ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanæ juventutis habebat. eos ad murum obpugnandum subire jubet. Quorum ubi arma signaque Lacetani cognovere; memores, quam sæpe in agro eorum inpune persultassent, quoties ipsos signis conlatis fudissent fugassentque; patefacta repente porta, universi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum inpetum, Suessetani tulere: quod postquam, sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit; equo citato subter murum hostium ad cohortes advehitur: atque eas adreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, qua silentium ac solitudo erat, in urbem inducit: priusque omnia cepit, quam se reciperent Lacetani. mox ipsos, nihil præter arma habentes, in deditionem accepit.

XXI. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. receptaculum id maxime prædonum erat: et inde incursiones in agros pacatos [69] provinciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus, et purgare se ac populares cœpit; *non esse in manu ipsis rempublicam. prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse.* Consul eum domum redire, conficta aliqua probabili, cur abfuisset, caussa, jussit. *Quum se muros subisse cerneret, intentosque prædones ad tuenda mœnia esse; tum uti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare.* Id, uti præceperat, factum. Repente anceps terror, hinc muros adscendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvasit. Hujus potitus loci consul eos, qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere jussit: Vergestanos ceteros, quæstori, ut venderet, imperavit: de prædonibus supplicium sumsit. Pacata provincia, vectigalia magna instituit [70] ex ferrariis argentariisque; quibus tum institutis, locupletior in dies provincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationem in triduum Patres decreverunt.

XXII. Eadem æstate alter consul L. Valerius Flaccus in Valerius Cos. Boios vincit.

69 * *Provinciæ ejus*] Superflua est vox *ejus*. *Provincia* sic nude et sine additamento posita significat regionem parentem Romanis.

70 *Ex ferrariis argentariisque*] Fodinis et officinis ad ferrum et argentum eruendum, excoquendum, expurgandumque institutis.

U. C. 557. A. C. 195. Gallia cum Boiorum manu propter Litanam silvam, signis conlatis, secundo prœlio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur: ceteri, omisso bello, in vicos suos atque agros dilapsi. Consul reliquum æstatis circa Padum Placentiæ et Cremonæ exercitum habuit, restituitque, quæ in iis oppidis bello diruta fuerant. Quum hic status rerum in

Græciæ status. Italia Hispaniaque esset, T. Quinctio, in Græcia ita hibernis actis, ut, exceptis Ætolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, universa Græcia, simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis, quam in victoria temperantiam justitiamque et moderationem miraretur, [71] senatusconsultum, quo bellum adversus Nabin Lacedæmonium decretum erat, adfertur. Quo lecto, Quinctius, conventu Corinthum omnium sociarum civitatium legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Ætoli quidem

Quinctii oratio ad Græcos de bello adversus Nabin. abessent, tali oratione est usus: *Bellum adversus Philippum non magis communi animo consilioque Romani et Græci gesserunt, quam utrique suas caussas belli habuerunt. Nam et Romanorum amicitiam, nunc Karthaginienses hostes eorum juvando, nunc hic sociis nostris obpugnandis, violaverat; et in vos talis fuit, ut nobis, etiamsi nostrarum oblivisceremur injuriarum, vestræ injuriæ satis digna caussa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, utrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub ditione ejus esse: an æquum censeatis, nobilissimam vetustissimamque civitatem, in media Græcia sitam, repeti in libertatem, et eodem statu, quo ceteras urbes Peloponnesi et Græciæ, esse. Hæc consultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos est; Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ, unius civitatis servitus, non plenam, nec integram gloriam esse sinit. Ceterum si vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne serpat latius contagio ejus mali; nos æqui bonique facimus. De hac re vos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.*

XXIII. Post orationem Romani imperatoris, percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Quum legatus Atheniensium, quantum poterat gratiis agendis, Romanorum in Græciam merita extulisset, *inploratos auxilium, adversus Philippum tulisse opem; non rogatos,* [72] *ultro adversus tyran-*

71 *Senatusconsultum, quo bellum adversus Nabin*] Hic requirimus Livii diligentiam. Supra enim, XXXIII. 45. scripsit permissum fuisse a senatu T. Quintio, quod ad Nabin attineret, faceret, quæ e republica censeret esse. Unde minus proprie dici videtur bellum adversus Nabin senatusconsulto decretum.

72 *Ultro adversus tyrannum Nabin offerre auxilium*] Assentimur Gronovio rejicienti ultimam vocem, quæ hic

num Nabin obferre auxilium; indignatusque esset, *hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium; quum fateri potius præteritorum gratiam deberent;* adparebat incessi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis, invectus primum in Athenienses, libertatis quondam duces et auctores, adsentationis propriæ gratia communem caussam prodentes[q]; questus deinde, *Achæos, Philippo quondam milites postremum ab inclinata ejus fortuna transfugas, et Corinthum recepisse, et id agere, ut Argos habeant: Ætolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore devicto Philippo, fraudari Echino et Pharsalo;* insimulavit fraudis Romanos: *Quod, vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem et Demetriadem præsidiis tenerent; qui Philippo, cunctanti deducere inde præsidia, objicere* [73] *semper soliti sunt, numquam, donec Demetrias, Chalcisque, et Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremo, quia*[r] *remanendi in Græcia retinendique exercitus Argos et* [74] *Nabin caussam facerent. Deportarent legiones in Italiam. Ætolos polliceri,* [75] *aut conditionibus et voluntate sua Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse.*

U. C. 557.
A. C. 195.

Ætolorum querelæ.

XXIV. Hac vaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitavit. [76] *Ne istuc,* inquit, *Jupiter optimus maximus sirit, Junoque regina, cujus in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium et latrones Ætolos præmium sit posita, in eo discrimine, ut miserius a nobis recipiatur, quam ab illo capta est. Mare interjectum ab istis prædonibus non tuetur nos, T. Quincti. Quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, sicut speciem hominum. Moribus ritibusque efferatioribus, quam ulli barbari, inmanes belluæ vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut et ab Nabide Argos recuperetis, et ita res Græciæ constituatis, ut ab latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis.* Romanus, cunc-

Achæorum prætor in Ætolos invehitur.

q *qui libertatis . . . proderent* Gron. Crev. r *qui* Ed.

odiose et inutiliter inculcatur, totumque hunc locum sic interpungenti: *imploratos auxilium adversus Philippum tulisse, opem non rogatos ultro adversus tyrannum Nabin offerre; indignatusque esset.*

73 *Semper soliti sunt*] Lege *sint* cum utroque Gronovio.

74 *Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam*] Male hic locus interpungitur in nuperis editis. Ab voce *deportarent* incipere debet novus sensus. Increpant Ætoli Romanos, jubentque deportare legiones in Italiam: ipsi sine Romanis sese pollicentur totum negotium confecturos.

75 *Aut conditionibus*] Non pejus foret id quod ex aliquot scriptis affert Gronovius, *aut conditione. Conditio* enim, ut recte observat idem, non unum modo caput transactionis, sed sæpe pactionem totam multis capitibus constantem significat: id quod Galli dicimus *un traité.* Sic Cic. l. VI. ad Fam. ep. 2. *Armis aut conditione positis, aut defatigatione abjectis, aut victoria detractis.*

76 *Ne istuc . . . Jupiter . . . sirit*] Vulgata lectio *siverit:* MSS. *Syria.* Inde effecit Gronovius *sirit:* recte.

U. C. 557. A. C. 195.

tis undique increpantibus Ætolos, *responsurum se fuisse iis,* dixit, *nisi ita infensos omnes in eos videret, ut sedandi potius, quam irritandi, essent. Contentum itaque opinione ea, quæ de Romanis Ætolisque esset, referre se,* dixit, *quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos?* Quum omnes bellum decressent; auxilia ut pro viribus suis quæque civitates mitterent, est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit: magis ut nudaret animos, id quod evenit, quam spe impetrari posse.

Bellum decernitur in Nabidem.

Quinctius Argos exercitum ducit.

XXV. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia arcesserent, imperavit. Per eosdem dies et Antiochi legatis, de societate agentibus, respondit, *Nihil se, absentibus decem legatis, sententiæ habere. Romam eundum ad senatum iis esse.* Ipse copias adductas ab Elatia ducere Argos pergit; atque ei circa Cleonas Aristænus prætor, cum decem millibus Achæorum, equitibus mille, obcurrit: et haud procul inde, junctis exercitibus, posuerunt castra. Postero die in campum Argivorum descenderunt, et quatuor ferme millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, et uxoris ejus frater: qui sub adventum Romanorum et utrasque arces, (nam duas habent Argi) et loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidiis firmavit. sed inter agenda hæc pavorem injectum adventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: et ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argivus, adolescens majoris animi, quam consilii: qui primo, jurejurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis conlocutus, dum vires adjicere conjurationi studet, [77] incautior fidei æstimator fuit. Conloquentem eum cum suis satelles a præfecto missus quum arcesseret, sensit proditum consilium esse; hortatusque conjuratos, qui aderant, ut potius, quam extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut, qui salvam rempublicam vellent, auctorem et ducem se libertatis sequerentur. Haud sane movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis, firmi præsidii, cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii, circumventum cum suis, interfecerunt. comprehensi deinde quidam et alii. ex iis occisi plures, pauci in custodiam conjecti. multi proxima nocte, funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt.

XXVI. Quinctius, adfirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum cum motum fuisse, et, si propius castra admoverentur, non quietu-

77 * *Incautior fidei æstimator fuit*] Non sat caute expendit fidem eorum quibuscum consilium suum communicaret: atque ita res emanavit, prodita ab aliquo, cui temere commissa fuerat.

ros Argivos, misit expeditos pedites equitesque, qui circa [78] Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedæmoniis prœlium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. et castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, si quid novi motus oriretur. postquam obpressam metu civitatem vidit, advocat concilium de obpugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat; quum caussa belli non alia esset, inde potissimum [79] ordiundi bellum. Quinctio id nequaquam placebat, sed Aristænum, contra omnium consensum disserentem, cum haud dubia adprobatione audivit. et ipse adjecit, *quum pro Argivis adversus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conveniens esse, quam omisso hoste Argos obpugnari? Se vero caput belli Lacedæmonem et tyrannum petiturum.* Et, dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circa, demessum et convectum est. viride, ne hostes mox haberent, protritum et corruptum. Castra deinde movit, et, Parthenio superato monte [r], præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi, priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia exspectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille quingenti, et Thessalorum equites quadringenti. nec jam auxilia, quorum adfatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conveniebant. Jam ab Leucade L. Quinctius quadraginta navibus venerat: jam Rhodiæ decem et octo tectæ naves, jam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum decem tectis navibus, triginta lembis, mixtisque aliis minoris formæ navigiis. ipsorum quoque Lacedæmoniorum exsules permulti, tyrannorum injuria pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Romana convenerant. Multi autem erant, jam [80] per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, [81] alii ab aliis pulsi. [82] Princeps erat exsulum Agesipolis, cujus jure gentis reg-

U. C. 557.
A. C. 195.

Agrum Argivum vastat.

Lacedæmonem petit.

[r] *monte superato* Crev.

78 *Cylarabin (gymnasium id est*] Gymnasium sic nominatum a Cylarabe Stheneli filio, qui regnavit Argis, et in eo gymnasio sepultus est. Vid. Pausan. in Corinth. Illud gymnasium memorat quoque Plut. in Pyrrho.

79 *Ordiendum bellum*] Scripti aliquot, inter quos Victorinus, *ordinandi belli*; alii *ordiendi belli.* Idque nobis, quemadmodum Gronovio, verum videtur: *Omnium principum . . . eadem sententia erat* . . . nempe sententia *ordiendi belli.*

80 *Per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem*] Ætas hic pro perbrevi spatio temporis sumenda. Nam ab eo tempore quo Cleomenes, quem primum fuisse tyrannum Lacedæmone ait noster, regnare cœpit, ad hos consules, Catonem et Flaccum, vix effluxere quadraginta anni.

81 * *Alii ab aliis pulsi*] Alii quidem ab hoc tyranno, alii vero ab illo pulsi.

82 *Princeps erat exsulum Agesipolis*] Ut facilius intelligantur ea omnia quæ de Lacedæmoniis narrat Livius, libet hic attexere eorum nomina, qui

U. C. 557. A. C. 195. num Lacedæmone erat, pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit.

Adparatus tyranni. XXVII. Quum terra marique tantum belli circumstaret tyrannum, et prope nulla spes esset vere suas hostiumque æstimanti vires[a], non tamen omisit bellum: sed et a Creta mille delectos juventutis eorum excivit, quum mille jam haberet: et tria millia mercenariorum militum, decem millia popularium cum[83] castellanis agrestibus in armis habuit: et fossa valloque urbem communivit. et, ne quid intestini motus oriretur, metu et acerbitate pœnarum[84] tenebat animos, quoniam, ut salvum vellent tyrannum, sperare non poterat. Quum suspectos quosdam civium haberet, eductis in campum omnibus copiis, ([85] Dromon ipsi vocant) positis armis, ad concionem vocari jussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit. et pauca præfatus, *Cur sibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret: et ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius, ne quid moliri possint, quam puniri molientes. Itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea, quæ instet, tempestas prætereat. Hostibus repulsis, (a quibus, si modò proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse) extemplo eos emissurum.* Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis jussit: atque eos, ut quisque ad no-

[a] *esset vires suas hostiumque æstimanti, non* etc. Gron. Crev.

ultimis temporibus Spartæ dominati sunt. Leonidas, et Agis ille cujus vitam scripsit Plutarchus, simul regnarunt circa tempora primi Punici belli. Leonida abdicare coacto Cleombrotus gener ejus regnum invasit. Mox Leonidas restitutus cum Ephoris in Agidem conjuravit, qui in carcere strangulatus est: ipse non ita multo post obiit, et Cleomeni filio, illi ipsi cujus vita habetur apud Plutarchum, quem primum Lacedæmoniorum tyrannum numerat Livius, regnum per manus tradidit. Is victus ab Antigono et Macedonibus, in Ægyptum fugit, ibique post triennium periit, paulo ante initium secundi Punici belli. Tum Lacedæmonii regnum detulerunt ad Agesipolim infantem, nepotem Cleombroti illius, qui Leonidam pridem expulerat, ex Heraclidarum stirpe; et Lycurgum, hominem ignobilem, qui pecunia corruptis Ephoris, obtinuit ut Herculis progenies et Spartæ rex haberetur. Ab hoc in exsilium pulsus est Agesipolis, qui hoc loco princeps exsulum nominatur. Lycurgus quum aliquot regnasset annos, obiit relicto filio Pelope. Post Lycurgum tyrannidem invasit Machanidas, cui a Philopœmene in prælio quodam occiso successit Nabis, isque Pelopem sustulit. Hæc partim ex Plut. in Agide et Cleomene, atque etiam Philopœmene, partim ex Polyb. partim ex Diodoro collecta sunt.

83 *Castellanis agrestibus*] Ilotis: ut patet ex iis quæ mox sequentur.

84 *Tenebat animos, quoniam*] In vulgatis nova periodus incipit a voce, *quoniam*. Sed mutanda nobis interpunctio visa est. *Tenebat animos metu* Nabis, *quoniam* id *sperare non poterat*, nempe *ut* Lacedæmonii *salvum tyrannum vellent*. Notanda loquendi forma, *sperare ut*. Sed intelligendum est, quemadmodum interpretati sumus, particulam *ut* regi a vocula *id*, licet suppressa. Eodem modo explicat Perizonius hunc Horatii locum: *Nam, ut ferula cædas meritum majora subire verbera, non vereor*. *Non vereor* illud, nempe *ut cædas ferula*.

85 *Dromon*] Δρόμος Græce *cursus*. Sic dicebatur hic campus, quod in eo juvenes cursu sese exercerent. Pausan. in Lacon.

men responderat, in custodiam tradidit: nocte insequenti omnes interfecti. [86] Ilotarum deinde quidam, (hi sunt jam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet; et urbem relinquere, tam suspensis et incertis omnium animis, metuens. U. C. 557. A. C. 195.

XXVIII. Quinctius, satis jam omnibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Œnunta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene, Lacedæmoniorum tyranno, signis conlatis dimicasse dicebatur. inde, quum audisset [87] adscensum[t] difficilis et artæ viæ esse, brevi per montes circuitu præmissis, qui munirent viam, lato satis et patenti limite ad Eurotam amnem, sub ipsis prope fluentem mœnibus, pervenit. ubi castra metantes Romanos Quinctiumque ipsum, cum equitibus atque expeditis prægressum, auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum conjecerunt, nihil tale exspectantes, quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquamdiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in se cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum supervenerunt: et, quum primi agminis cohortes inductæ in prœlium essent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani, quum tantum a muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directa paullisper steterunt. Postquam nemo hostium contra exibat, redierunt in castra. Postero die Quinctius prope flumen præter urbem sub ipsas [88] Menelaii montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: levis armatura et equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosque sub signis habebat mercenarios milites, (in quibus omnis fiducia erat) ut ab tergo hostem adgrederetur. postquam ex- Auxiliares ejus compulsi in urbem.

[t] *escensum* Gron.

86 * *Ilotarum . . . quidam*] Ilotæ, seu Helotæ, publici fuere Lacedæmoniorum servi. † De eorum origine sic habet Pausanias in Laconicis: *Ad mare* (quod alluit Laconicam) *oppidulum fuit Helos, quo Dores* (Lacedæmonem incolentes) *per obsidionem sunt potiti: iique primi fuere publici Lacedæmoniorum servi, qui antiquum nomen Helotarum retinuerunt. Obtinuit deinde usus, ut qui postea a Doribus in servitutem redacti sunt, quamvis Messenii forent, Helotæ tamen et ipsi vocarentur.* Duplex igitur fuit Helotarum genus, alterum antiquius ab urbe Helo, alterum recentius a Messene. Eorum plurima mentio occurrit in Lacedæmoniorum historia. Consule inter ceteros Plut. in Lyc.

87 *Ascensum*] Gronovius edidit *escensum*, quum quibusdam in scriptis inveniret *descensum*.

88 *Menelaii montis*] Sigonii emendatio nixa Polybio auctore. Firmat Victor. codex, in quo legitur *Menelai*. Vulgo *Mænali*.

U. C. 557. A. C. 195. Iterum fugantur.

tremum agmen præteriit, tum ab oppido, [89] eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id, quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo convertit, totumque in hostem agmen circumegit. Itaque, velut [90] rectæ acies concurrissent, justum aliquamdiu prœlium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ [91] minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent. hi et cædem ingentem ediderunt, et dispersos passim fuga plerosque armis exuerunt. Quinctius prope Amyclas posuit castra. inde, quum perpopulatus omnia circumjecta urbi [92] frequentis et amœni agri loca esset, nullo jam hostium [93] porta[u] excedente, movit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subjectam agrosque ad mare pertinentes evastat.

XXIX. Eodem fere tempore L. Quinctius maritimæ oræ oppida, partim voluntate, partim metu aut vi, recepit. certior deinde factus, Gythium oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul a mari castra Romana abesse, omnibus id copiis adgredi constituit. Erat eo tempore valida urbs, et multitudine civium [94] incolarumque et omni bellico adparatu instructa. In tempore Quinctio, rem haud facilem adgredienti, rex Eumenes et classis Rhodiorum supervenerunt. ingens multitudo navalium sociorum, e tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia, quæ ad obpugnationem urbis terra marique munitæ facienda opera erant, effecit. Jam [95] testudinibus admotis murus subruebatur: jam arietibus quatiebatur. Itaque una crebris ictibus eversa est turris, quodque circa muri erat, casu ejus prostratum: et Romani [96] simul a portu[v], unde aditus planior erat, [97] ut distenderent ab aper-

Gythium obpugnatum.

[u] *portam* Crev. [v] *porta* Gron.

89 *Eodem quo pridie eruperant tumultu . . . erumpunt*] Videtur insititium esse *τὸ eruperant*. GRONOVIUS.

90 * *Rectæ*] Recta fronte sibi invicem oppositæ.

91 *Minus infida*] Suspecta est vox *infida*: magis placeret *effusa*. Nisi forte recidenda omnino est cum particula *ac*. Andreas enim, et unus e MSS. Hearnii, et Victor. utraque illa voce carent.

92 * *Frequentis*] Vicis hominibusque frequentati.

93 *Portam excedente*] Revocavimus priscorum editorum lectionem, quam et duo e MSS. Hearnii, et Victor. tuentur. Vulgo *porta*. Sic et l. XXVIII. c. 14. ubi edere assuerunt *castris egreditur*, notavimus e Vict. codice *castra*. Nec insolita est hæc loquendi forma apud Livium et optimos scriptores.

94 * *Incolarum*] Nomen *incola* sæpe dicitur de eo quicunque incolit sive habitat aliquem locum. At arctiore sensu designat eum qui non in suo habitat, qui eam urbem incolit cujus civis non est.

95 *Testudinibus*] Vid. not. 12. ad l. V. c. 5.

96 *Simul a portu*] Hactenus edebatur *a porta*. Jac. Gronovius ex Thuan. cod. id attulit quod habes in contextu. Consentit Vict. et Andreæ editio.

97 * *Ut distenderent ab apertiore loco hostes*] Ut hostes, in varia loca dispertire vires suas conatos, averterent ab

tiore loco hostes, simul per patefactum ruina iter inrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin, qua intenderant, penetrarent. sed tardavit inpetum eorum spes objecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas et Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat ad legatum Romanum, traditurum se urbem [x]. et quum ad eam rem tempus et ratio convenisset, a Gorgopa proditor interficitur. intentiusque ab uno urbs defendebatur: et difficilior facta obpugnatio erat, ni T. Quinctius cum quatuor millibus delectorum militum supervenisset. Is quum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset, et ex altera parte L. Quinctius ab operibus suis terra marique instaret; [98] tum vero desperatio Gorgopam quoque coëgit id consilii, quod in altero morte vindicaverat, capere. et pactus, ut abducere inde milites, quos præsidii caussa habebat, liceret, tradidit Quinctio urbem. Priusquam Gythium traderetur, Pythagoras, præfectus Argis relictus [y], tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, et duobus millibus Argivorum, Lacedæmonem ad Nabin venit.

U. C. 557. A. C. 195.

XXX. Nabis, sicut primo adventu Romanæ classis et traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat, sic, parva spe quum adquievisset, Gythio ab suis retento, postquam id quoque traditum Romanis audivit esse, quum ab terra [99] omnibus circa hostibus [z], nihil spei esset, a mari quoque toto se interclusum, cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit, [1] nullis cum aliis mandatis, quam ut tyranno conloqui cum imperatore liceret [a]. [2] Consilio [b] advocato, quum omnes dandum conloquium censuissent, dies locusque constituitur. In mediæ regionis tumulos, modicis copiis sequentibus, quum venissent. relictis ibi in statione conspecta utrimque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quinctius cum fratre et Eumene rege, et

Nabis conloquium petit.

[x] *traditurus urbem* Gron. Crev. [y] *relictis* Eaed. [z] *omnibus circa hostium* Gron. [a] *liceat* Gron. Crev. [b] *Concilio* Gron.

eo loco qui per ruinam turris et muri apertior erat.

98 *Tum vero desperatio*] *Vero* est a conjectura Gronovii pro *vera*.

99 *Omnibus circa hostibus*] Legi jubet Gronovius, vel *omnibus circa hostium*, id est, quum omnia quæ circa erant hostium forent, vel *omnibus circa hostilibus*.

1 *Nullis cum aliis mandatis*] Scripti respuunt τὸ *cum*, ut et vetustissimi editi. Et abesse malimus.

2 *Consilio*] Militari. Sic habet Vict. codex hoc loco et bis supra c. 26. et rursum c. 33. ubi vulgati libri exhibent *concilium* et *concilio*; ut intelligatur concilium sociale. Nos quatuor his locis auctoritatem modo memorati codicis secuti sumus: cum quo consentiunt ea quæ disputavimus ad l. XXII. c. 53. de vi et discrimine illarum vocum.

U. C. 557. A. C. 195. Sosilao Rhodio, et Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis descendit.

Tyranni oratio. XXXI. Ibi [3] permisso, ut, seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipse per me, T. Quincti, vosque, qui adestis, caussam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem; tacitus eventum fortunæ meæ exspectassem. nunc imperare animo nequivi, quin, priusquam perirem, cur periturus essem, scirem. Et, Hercule, si tales esse is, quales esse Karthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet; in me quoque* [4] *vobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. Nunc, quum vos intueor, Romanos esse video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis. Quum me ipse respexi, eum esse spero, cui et publice, sicut ceteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit: et meo nomine privatim amicitia ac societas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi et everti, quod Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam et, ipsis vocantibus ac tradentibus, urbem eam accepi, non occupavi. et accepi, quum Philippi partium, non in vestra societate esset.* [5] *Tempus autem eo me liberat, quod, quum jam Argos haberem, societas mihi vobiscum convenit: et, ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præsidium deducerem, pepigistis. At, Hercle, in ea controversia, quæ de Argis est, superior sum et æquitate rei, quod non vestram urbem, sed hostium; quod volentem, non vi coactam, accepi; et vestra confessione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Ceterum nomen tyranni et facta me* [c] *premunt, quod servos ad libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum, me, qualiscumque sum, eumdem esse, qui fui, quum tu ipse mecum, T. Quincti, societatem pepigisti. Tum me regem adpellari a vobis memini: nunc tyrannum vocari video. Itaque si ego nomen imperii mutassem, mihi meæ inconstantiæ; quum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem servis liberandis auctam, et egentibus divisum agrum adtinet, possum quidem et in hoc me jure temporis tutari. Jam feceram hæc, qualiacumque sunt, quum societatem mecum pepigistis, et auxilia in bello ad-*

[c] *me* del. Gron. Crev.

3 *Permisso ut, seu dicere prius, seu audire mallet*] Vacat profecto particula *ut*, imo turbat, quum nihil sit ad quod referatur. Itaque eam resecandam esse censuerimus. * *Permisso*, id est, quum ipsi permissum esset utrum mallet, seu . . .

4 * *Vobis quid faceretis minus pensi esse*] Vid. not. ad XXVI. 15.

5 *Tempus autem eo me liberat*] *Eo* intellige *ea ratione*, sive *ideo*. Nisi malis recidere illam voculam additam a Gelenio, quam Victor. codex, et, teste Jac. Gronovio, Thuanæus ignorant.

versus[d] *Philippum accepistis. Sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violassem? sed illud, ne more atque instituto majorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. Nihil comparare singula necesse est. vos a censu equitem, a censu peditem legitis: et paucos excellere opibus, plebem subjectam esse illis, vultis. Noster legumlator non in paucorum manu rempublicam esse voluit, quem vos senatum adpellatis; nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me peregisse, quam pro patriæ sermone brevitatis, fateor. Et breviter peroratum esse potuit; Nihil me, postquam vobiscum amicitiam institui, cur ejus vos pœniteret, commisisse.* U. C. 557. A. C. 195.

XXXII. Ad hæc imperator Romanus: *Amicitia et societas nobis nulla tecum, sed*[6] *cum Pelope, rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo, facta est. Cujus jus tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant) usurparunt; sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. Nam quid minus conveniret,*[7] *quam eos*[e], *qui pro libertate Græciæ adversus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? et tyranno*[8] *quam, qui umquam, sævissimo et violentissimo in suos? Nobis vero, etiamsi Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat atque in leges suas, quarum modo, tamquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An, ut ab Jasso et Bargyliis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis? Argos et Lacedæmo-* Responsio T. Quinctii.

[d] *adversum* Gron. Crev. [e] *nos* Gron.

6 *Cum Pelope*] Multa sunt quæ nobis persuadere videantur, nomen ejus Lacedæmoniorum regis, quocum societas a Romanis facta sit, hic vitiatum esse. Alium enim inter Lacedæmonios reges novimus neminem, qui Pelopis nomen tulerit, quam ejus Lycurgi, qui in regem electus est post mortem Cleomenis, filium. At is rex justus et legitimus appellari a Livio non potest, quum supra, c. 26. pater ejus tyrannus vocatus fuerit. Deinde Pelops si regnavit, circa media tempora secundi Punici belli regnavit: unde nec societas cum eo inita vetustissima dici posset, quo nomine tamen appellavit Nabis fœdus inter Romanos et Lacedæmonios publice ictum; nec Quintius dicere posset post id fœdus Romanos nunc Punicis, nunc Gallicis bellis occupatos fuisse. Itaque superest inquirendum, quis ille rex Lacedæmoniorum fuerit, cujus nomen sit hoc loco reponendum. Nisi forte et hoc inter Livii sphalmata numerandum est. * Vid. etiam not. 82. ad c. 26. supra.

7 *Quam eos qui . . . . gereremus bellum*] Hoc dictum est, ut l. XXXII. c. 21. *Achæi arma Romana sustinebimus.* Hactenus editi præferunt *quam nos.* Sed consentiunt in eam lectionem quam admisimus, Gronovii et Hearnii codices, et noster Victor.

8 *Quam qui unquam, sævissimo*] Sævissimo, quantum qui unquam fuere sævissimi. Sic vulgo, *quam potero celerrime,* vel simpliciter, *quam celerrime:* quæ sic resolvi debent, *celerrime, quantum potero,* vel *quantum fieri poterit.*

U. C. 557. A. C. 195. *nem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus;* [9] *quæ titulum nobis liberatæ Græciæ servientes deforment? At enim cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, duorum, aut summum trium in ea re, non civitatis, culpam esse: tam, Hercle,* [10] *quam in te tuoque præsidio arcessendo accipiendoque in arcem nihil sit publico consilio actum. Thessalos, et Phocenses, et Locrenses,* [11] *consensu omnium scimus partium Philippi fuisse.* [12] *tamen quam ceteram liberaverimus Græciam, quid tandem censes in Argivis, qui insontes publici consilii sint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum, et egentibus hominibus agri divisi crimina tibi objici dicebas. non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ iis, quæ a te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? Exhibè liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, si audire juvat vera dominationis inpotentissimæ crimina. Ut omnia alia vetustiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus pene in oculis meis edidit? quam tu ipse, quum jam prope in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus civibus tuis, in custodia te habiturum esse pronunciasti, jube vinctos produci ut miseri parentes, quos falso lugent, vivere sciant. At* [13] *enim* [f], *ut jam ita sint hæc, quid ad vos, Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui, ut liberare possent, mare trajecerunt, terra marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties vis te id arguam fecisse? Sed nolo pluribus: summam rem complectar.* [14] *Quibus igitur rebus amicitia viola-*

[f] *Enim* pro *At enim* Gron. Crev.

9 * *Quæ titulum*] Quæ servientes deforment gloriam quam nobis ex liberata Græcia tribuimus.

10 *Quam .... nihil sit*] Magis placeret, *quam nihil esse*, ut habent vetustiores editi, teste Gronovio.

11 * *Consensu omnium*] Unanimi suarum civitatum consensu; nullo discrepante. Vid. not. 29. ad c. 5. supra.

12 *Tamen, quum ceteram*] Si quis hæc attente legerit, facile agnoscet non hic argumentari Quintium a libertate toti Græciæ reddita, sed tantummodo a liberatis Thessalis, et Phocensibus, et Locrensibus, qui conspirante civitatum suarum consensu cum Philippo senserant. Itaque videtur legendum esse, *Quum eos cum cetera liberaverimus Græcia.* Forsan delicatulas alicujus aures offendit geminatio particulæ *cum*, qui deinde nobis hanc quæ vulgo habetur lectionem invexerit. Sed Livius minutam hanc in dimetiendis syllabis diligentiam plerumque dedignatur. Si cui tamen hæc mutatio audacior videatur, legat, quomodo Andreas edidit: *tamen cum cetera* (supple, eos) *liberavimus Græcia. Quid tandem censes.*

13 *Enim, ut jam ita sint hæc*] Vid. not. ad l. XXIII. c. 45.

14 *Quibus igitur rebus amicitia violatur? Nempe his duabus maxime*] Hic quoque paruimus Vict. codici, vetustisque editis; a quibus haud satis videmus cur dissentiant Gronovianæ editiones, quæ paulo obscuriorem lectionem præferunt: *Quibus igitur amicitia violatur? Nempe his duabus rebus maxime.*

tur? Nempe his maxime duabus[g], *si socios meos pro hostibus habeas; si cum hostibus te conjungas.* [15] *Utrum non a te factum est? nam et Messenen, uno atque eodem jure fœderis, quo et Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam, socius ipse sociam nobis urbem vi atque armis cepisti: et cum Philippo, hoste nostro, non societatem solum, sed,* [16] *si Diis placet, adfinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigisti: et bellum adversus*[h] *nos gerens mare circa Maleam infestum navibus piraticis fecisti: et plures prope cives Romanos, quam Philippus, cepisti atque occidisti: tutiorque Macedoniæ ora, quam promontorium Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus navibus fuit. Proinde* [17] *parce, sis, fidem ac jura societatis jactare; et, omissa* [18] *populari oratione, tamquam tyrannus et hostis loquere.* U. C. 557. A. C. 195.

XXXIII. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occasio esset, sibi ac fortunis suis consuleret. Referre deinde nominatim [19] tyrannos civitatium finitimarum cœpit, qui, deposito imperio, restitutaque libertate suis, non tutam modo, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent. His dictis in vicem auditisque, nox prope diremit conloquium. Postero die Nabis, *Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret, et captivos et perfugas redditurum,* dixit. *Aliud si quid postularent, scriptum ut ederent,* petiit, *ut deliberare cum amicis posset.* Ita et tyranno ad consultandum tempus datum est: et Quinctius, sociorum etiam principibus adhibitis, habuit consilium. Maximæ partis sententia erat: *Perseverandum in bello esse, et tollendum tyrannum. numquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. Satius multo fuisse, non moveri bellum adversus eum, quam omitti motum. et ipsum velut comprobata dominatione firmiorem futurum, auctore injusti imperii adsumto populo Romano; et exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiandum libertati*

Nabis ostendit cessurum se Argis.

Quinctius habet super tota re consilium.

g *Quibus i. rebus a. v.? N. h. m. duabus* leg. *Q. i. a. v.? N. h. duabus rebus maxime* Gron. *Q. i. rebus a. v? N. h. duabus maxime* Crev. h *adversum* Gron. Grev.

15 *Utrum non a te factum est*] Scripti *utrumnam a te.* Particula negans omnino necessaria est. Suspicatur Gronovius eam absorptam esse ab ultima syllaba vocis præcedentis, Liviumque dedisse, *Utrumnam non a te factum est?*

16 * *Si diis placet, affinitatem etiam*] Indignatur Quintius, Nabin tyrannum sibi tantum arrogare, ut ad affinitatem cum regia Macedonum domo animos attollere audeat.

17 * *Parce sis*] Desine quæso. Vox *sis* usurpatur pro *si vis,* ut *sodes* pro *si audes,* et molliendæ ad comitatem orationi adhibetur.

18 * *Populari*] Plausibili in vulgus.

19 *Tyrannos .. qui deposito imperio*] Aliquot commemorat Polybius, l. II. n. 44. quos procul dubio in animo habebat Aristænus, Lysiadem Megalopolitanum, Xenonem Hermionensem, Cleonymum Phliasium, Aristomachum Argivum, qui omnes Arati vel auctoritate, vel metu adducti, tyrannidem deposuerant, seseque et civitates suas Achæis adjunxerant.

U. C. 557. A. C. 195. Socios ad pacem hortatur.

civium suorum incitaturum. Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. videbat enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare. Eam autem fore diuturnam. *Non enim Gythium, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset, sed Lacedæmonem, validissimam urbem viris armisque, obpugnaturos. Unam spem fuisse, si qua admoventibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset. quum signa portis prope inferri cernerent, neminem se movisse.* Adjiciebat, *et cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nunciare: multo majoribus, quam ante, terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse. Si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adversus regem tam validum ac potentem bellum gesturos?* Hæc propalam dicebat: illa tacita suberat cura, ne novus consul Græciam provinciam sortiretur, et inchoati belli victoria successori tradenda esset.

XXXIV. Quum adversus tendendo nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in adsensum consilii sui traduxit. *Bene vertat,* inquit, *quando ita placet, obsideamus Lacedæmonem*[h]. *Illud modo ne fallat*[i] *ceterum, quum res tam lenta, quam ipsi scitis, obpugnatio urbium sit, et obsidentibus prius sæpe, quam obsessis, tædium adferat, jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. Quæ mora si laborem tantum ac periculum haberet, ut et animis, et corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer vos. Nunc inpensa quoque magna eget in opera, in machinationes, et tormenta, quibus tanta urbs obpugnanda est; in commeatus vobis nobisque*[k] *in hiemem expediendos. Itaque, ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum ante vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis superque habeo: sed, quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. Nihil jam præter nudum solum ager hostium habet. Ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis.* Hæc oratio primum animos omnium ad respicienda cuique domestica mala convertit; segnitiam, invidiam et obtrectationem domi manentium adversus militantes, [20] libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, [21] malignitatem conferendi ex

h *obsideamus Lacedæmonem, quando ita placet.* Gron. Crev. i *Illud modo ne fallat* del. Eæd. k *nobis vobisque* Eæd.

20 * *Libertatem difficilem ad consensum*] Liberi regiminis formam, quæ hoc incommodi haberet, ut non facile consentiretur in unum consilium. Ubi multi deliberant, non tam facile nec celeriter consilium capitur, quam quum unus imperat.

21 * *Malignitatem conferendi ex privato*] Privatos maligne, parce, tenuiter, ex suo collaturos ad publicos sumptus.

privato. Versis itaque subito voluntatibus, facere, quod e republica populi Romani sociorumque esse crederet, imperatori permiserunt. U. C. 557. A. C. 195.

XXXV. Inde Quinctius, adhibitis legatis tantum tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. *Sex mensium induciæ ut essent Nabidi Romanisque, et Eumeni regi, et Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quinctius et Nabis, ut pax ex auctoritate senatus confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium esset: et ut ex ea die intra decimum diem ab Argis ceterisque oppidis, quæ* 22 *in Argivorum agris*[k] *essent, præsidia omnia deducerentur: vacuaque et libera traderentur Romanis. et*[l] *ne quod inde* 23 *mancipium regium publicumve aut privatum educeretur; et, si qua ante educta forent, dominis* 24 *recte restituerentur. Naves, quas* 25 *civitatibus maritimis ademisset, redderet: neve ipse navem ullam, præter duos lembos, qui non plus quam sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas et*[m] *captivos omnibus sociis populi Romani civitatibus redderet, et Messeniis omnia, quæ comparerent, quæque domini cognoscerent.* 26 *Exsulibus quoque Lacedæmoniis liberos et conjuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent: invita ne qua exsulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in civitates suas, aut ad Romanos transissent*[n], *iis res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis. Ne quam societatem* 27 *cum ullo*[o] *Cretensium aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus, quas ipse restituisset, quæque se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienove agro conderet. Obsides, ea*

Leges pacis tyranno dictæ.

[k] *agro* Crev. [l] *et* del. Gron. Crev. [m] *et* del. Ed. [n] *transiissent* Ed. [o] *ulla* Gron.

22 *In Argivorum agro*] Minus bene hactenus edebatur *agris*. Correximus moniti a Jac. Gronovio, qui Thuan. codicem et Andream auctores allegat. Accedit unus e MSS. Hearnii, et noster Victor.

23 *Mancipium regium*] Intelligendi videntur servi qui essent Philippi regis Macedonum, cujus in potestate diu fuerat Argos. *Publicum.* Qui civitatis Argivorum servi forent.

24 *Recte restituerentur*] Vox *recte* a jurisconsultis usurpatur eo sensu, ut aliquid sine fraude, sine dolo malo faciendum esse indicent.

25 *Civitatibus maritimis*] Quæ a L. Quintio captæ, (supra c. 29.) Nabidis dominationi hoc ipso fœdere eximuntur, dum jubetur infra se suosque ab his civitatibus abstinere, quæ se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent.

26 *Exsulibus .... Lacedæmoniis liberos et conjuges*] Fortasse hic excidit vox *bona*, ita ut legendum sit: *Exsulibus .. Lacedæmoniis bona, liberos, et conjuges restitueret.* Apparet enim ex c. seq. jussum esse Nabin bona exsulibus reddere.

27 *Cum ullo Cretensium*] Populo, dynasta. Gronovianæ editiones exhibent *cum ulla Cretensium:* per operarum, ut videtur, incuriam. Vict. liber et vetustius cusi id servant quod edidimus.

U. C. 557. A. C. 195. *ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuisset; filium in his suum: et* [28] *talenta centum argenti in præsenti, et quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo.*

Non placent illæ Nabidi.

XXXVI. Hæc conscripta, castris propius urbem motis, Lacedæmonem mittuntur. nec sane quidquam eorum satis placebat tyranno: nisi quod, præter spem, reducendorum exsulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res obfendebat, quod et naves, et maritimæ civitates ademtæ erant. Fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram Maleæ [p] prædatoriis navibus infestam habenti. juventutem præterea civitatium earum ad supplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, quamquam ipse in secreto volutaverat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant, [29] vanis, ut ad ceteram fidem, sic ad secreta tegenda, satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia universi, quam ea, quæ ad quemque pertinerent, singuli carpebant. qui exsulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tamquam amissuri, non redditari, indignabantur. servis liberatis a tyranno non irrita modo futura libertas, sed multo fœdior, quam fuisset ante, servitus redeuntibus in iratorum dominorum potestatem ante oculos obversabatur. mercenarii milites et pretia militiæ casura in pace ægre ferebant, et reditum sibi nullum esse in civitates videbant, infensas non tyrannis magis, quam satellitibus eorum.

Neque Lacedæmoniis.

XXXVII. Hæc inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. Quo tumultu quum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari jussit. ubi quum ea, quæ imperarentur a Romanis, exposuisset, et graviora atque indigniora quædam falso adfinxisset, et ad singula, nunc ab universis, nunc a partibus concionis, [30] adclamaretur, interrogavit, *Quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent?* Prope una voce omnes, *Nihil respondere, bellum geri,* jusserunt. et pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, et bene sperare jubentes, *fortes fortunam adjuvare,* aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, et Antiochum Ætolosque adjuturos pronunciat; et sibi ad obsidionem sustinendam copiarum adfatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, et in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio et emissa jacula extemplo et [q] Romanis dubi-

Parant se ad bellum.

p *a Malea* Gron. Crev. q *et* del. Ead.

28 *Talenta centum argenti*] Marcas nostrates 9375. *Quinquaginta talenta.* Marcas 4687. cum quatuor unciis.

29 * *Vanis*] Quum satellitum regiorum ingenia vana et fluxæ fidei sint, et in ceteris rebus, et speciatim ad arcana tegenda.

30 *Acclamaretur*] Per indignationem.

U. C. 557.
A. C. 195.

tationem, quin bellandum esset, exemerunt. Levia inde prœlia per quatriduum primum sine ullo satis certo eventu commissa. quinto die prope justa pugna adeo paventes in oppidum Lacedæmonii compulsi sunt, ut quidam milites Romani, terga fugientium cædentes, per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarint.

XXXVIII. Et tunc quidem Quinctius, satis eo terrore coërcitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius obpugnationem urbis superesse ratus, missis, qui omnes navales socios a Gythio arcesserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum urbis situm mœnia circumvehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. [31] tyranni nuper locis patentibus planisque objecerant murum: altiora loca, et difficiliora aditu, stationibus armatorum pro muuimento objectis tutabantur. Ubi satis omnia inspexit, corona obpugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestrium ac [r] navalium copiarum, ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii scalas, alii ignem, alii alia, quibus non obpugnarent modo, sed etiam terrerent, portabant. jussi clamore sublato subire undique omnes, ut, qua primum obcurrerent, quave opem ferrent, ad omnia simul paventes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam divisum. parte una [32] a Phœbeo, altera [33] a Dictynneo, tertia ab eo loco, quem [34] Heptagonias adpellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) adgredi jubet. Quum tantus undique [35] terror urbem circumvasisset; primo tyrannus et ad clamores repentinos, et ad nuncios trepidos motus, ut quisque maxime laboraret locus, aut ipse obcurrebat, aut aliquos mittebat. deinde, circumfuso undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere, quod in rem esset, nec audire posset; nec inops modo consilii, sed vix mentis compos esset.

Spartæ munitiones.

Corona obpugnatur.

XXXIX. Romanos primo sustinebant in angustiis La-

[r] *terrestriumque ac* Gron. Crev.

31 *Tyranni nuper .... objecerant murum*] Justinus l. XIV. c. 5. memorat Spartam inclusam esse muro ob Cassandri multis in Græcia civitatibus bellum inferentis metum. Pausanias in Achaic. murum tumultuario opere circumdatum esse urbi narrat, primum Demetrio, deinde Pyrrho oppugnantibus: a Nabide tyranno validas munitiones adjectas. Itaque quod hic legimus de muro *nuper* a tyrannis objecto, id de illis Nabidis munitionibus intelligendum videtur. Vid. tamen not. ad l. XXXIX. c. 37.

32 *A Phœbeo*] Si hæc vox sana est, intelligendum est Apollinis templum. At non male videtur suspicatus esse Meursius, *ab Ephebeo*, qui locus bis a Pausania appellatur in Laconicis. Ibi juvenes ad bellum exituros sacrificare mos erat.

33 *A Dictynneo*] Dictynneum, templum est Dictynnæ, sive illa Diana sit, sive Britomartis, de qua Pausanias in Corinthiacis.

34 *Heptagonias*] Hic locus nomen habuit a septem angulis. ἑπτὰ septem: γωνία angulus.

35 *Terror urbem circumvasisset*] Nomen *urbem* servant scripti et prisci editi. Recentiores operarum, ut videtur, incuria omiserant.

U. C. 557. A. C. 195. cedæmonii: ternæque acies tempore uno locis diversis pugnabant. deinde, crescente certamine, nequaquam erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonii pugnabant, a quibus se et magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, et quod alii vani, alii leves admodum ictus erant. nam propter angustias loci confertamque turbam [36] non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum concitantur tela, spatium habebant: sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili conarentur. Itaque ex adverso missa tela, nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. a circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos jam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoque, inopinantes perculerunt. Sublatis deinde supra capita scutis, continuatisque ita inter se, ut non modo ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quidquam esset, testudine facta subibant. [37] et primæ angustiæ paullisper, sua hostiumque refertæ turba, tenuerunt: postquam in patentiorem viam urbis paullatim urguentes hostem processere, non ultra vis eorum atque inpetus sustineri poterant. Quum terga vertissent Lacedæmonii, et effusa fuga superiora peterent loca; Nabis quidem, ut capta urbe trepidans, quanam ipse evaderet, circumspectabat. Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducis fungebatur, tum vero unus, ne caperetur urbs, caussa fuit. succendi enim ædificia proxima muro jussit. quæ quum momento temporis arsissent, ut adjuvantibus ignem, qui alias ad exstinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modo fragmenta, sed etiam ambusta tigna, ad armatos pervenire, et flamma late fundi, fumus terrorem etiam majorem, quam periculum, facere. Itaque et qui extra urbem erant Romanorum, tum maxime inpetus facientes, recessere a muro: et, qui jam intraverant, ne incendio ab[s] tergo oriente intercluderentur ab suis, receperunt sese. et Quinctius, postquam, quid rei esset, vidit, receptui canere jussit. ita jam a capta prope urbe revocati redierunt in castra.

Succenduntur ab obsessis domus muro vicinæ.

Recipiunt se Romani.

XL. Quinctius plus ex timore hostium, quam ex re ipsa, spei nactus, per triduum insequens territavit eos; nunc prœliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam; ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quinctius primo adspernatum[t] excedere castris jussit. deinde suppliciter orantem, advolutumque genibus, tandem

[s] a Gron. Crev. [t] *adspernatus* Ead.

36 *Non modo ... spatium habebant*] Non modo non: ut sæpe jam annotavimus.

37 *Et primo angustiæ*] Elegantius Andreas, cui consentit Vict. codex, *primæ*. *Primæ angustiæ* sunt angustiæ primo occurrentes intrantibus.

audivit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum: dein[u], [38] quum ea velut vana et sine effectu nihil proficerent, eo deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniaque et obsides accepti. Dum obpugnatur tyrannus, Argivi, nunciis aliis prope super alios adferentibus, tantum non jam captam Lacedæmonem esse, erecti et ipsi, simul eo quod Pythagoras cum parte validissima præsidii excesserat, contemta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam, præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, vivum fide data emiserunt. Huic lætitiæ Quinctius supervenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene, et Rhodiis, et L. Quinctio fratre ad classem.

U. C. 557. A. C. 195. Pax cum Nabide.

Argivi sese ipsi liberant.

XLI. Læta civitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum [39] Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in adventum Romani exercitus ducisque indixerunt, præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent. reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque ante Nabis abduxerant: redierant, qui post compertam a Pythagora conjurationem, et cæde jam cœpta, effugerant: libertatem ex longo intervallo, libertatisque auctores Romanos, quibus caussa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argivorum. Achæis quantum [40] restituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ adferebant; tantum serva Lacedæmon relicta, [41] lateri adhærens tyranni, non sincerum gaudium præbebat[v]. Ætoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non ante desitum bellari, quam omnibus excederet Græciæ urbibus. Tyranno relictam Lacedæmonem:* [42] *regem autem legitimum,* [43] *qui in Romanis fuerat castris, ceterosque nobilissimos cives in exsilio victuros. Nabidis dominantis* [44] *satellitem factum populum Romanum.* Quinctius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus

Nemea celebrata.

Querelæ in Quinctium.

[u] *deinde* Gron. Crev. [v] *et lateri—tyrannus—præbebant* Ead.

38 *Quum ea . . . nihil proficerent*] Malit Gronovius *proficeret*, nempe oratio.

39 *Nemeorum*] Vid. not. ad l. XXVII. c. 30.

40 *Restituti Argi in commune*] Sic Victor. codex, omissa particula *et*, quæ male præfixa in quibusdam editis erat *et in commune*.

41 *Lateri adhærens tyrannus*] Libri MSS. et antiquitus editi exhibent *tyranni*. Unde non male suspicatur Jac. Gronovius *tyrannis*, id est, tyrannica dominatio. Atque illa emendatio addit vim orationi. *Tyrannus* est a Gelenio.

42 *Regem . . . legitimum*] Agesipolim, de quo supra, c. 26.

43 *Qui in Romanis fuerat castris*] Lege cum Gronovio *fuerit*.

44 *Satellitem factum populum Romanum*] Hoc debetur Gelenio. MSS. pro *populum Romanum* habent *T. Romuleum*: qua in voce nugari librarios hujus Livii partis jam admonuimus ad l. XXXIII. c. 42. Utamur Gelenii emendatione, donec certius quid et aptius reperiatur.

U. C. 557. A. C. 195. erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversus Romana castra positis. diuque cunctatum, quum Ætolorum auxilia exspectasset, coactum ad extremum acie confligere, inpetu in pabulatores suos ab Romanis facto: eo prœlio victum, castrisque exutum pacem petisse; quum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent.

XLII. Eodem fere tempore et a T. Quinctio de rebus ad Lacedæmonem gestis, et ab M. Porcio consule ex Hispania literæ adlatæ. utriusque nomine in dies ternos[x] supplicatio a senatu decreta est. L. Valerius consul, quum post fusos circa Litanam silvam Boios quietam provinciam habuisset, comitiorum caussa Romam rediit; et creavit consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum et Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, et duo Cn. Cornelii, Merenda et Blasio, et Cn. Domitius Ahenobarbus[y], et Sex. Digitius, et T. Juventius Thalna. Comitiis perfectis, consul in provinciam rediit. Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent. [45] Puteolos, Salernumque, et Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro civibus Romanis ferrent, senatus judicavit, non esse eos cives Romanos.

Comitia.

U. C. 558. A. C. 194. P. Cornelio II. Ti. Sempronio Coss. XLIII. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum et Ti. Sempronius Longus consules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt[z]. Iis[a] extra urbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quinctio convenisset, ut rata esset, petierunt, impetraveruntque. De provinciis quum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat; ut, quoniam in Hispania et Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia provincia esset. Sci-

Provinciæ.

[x] *ternos in dies* Gron. Crev. [y] *Ænobarbus* Gron. [z] add. *duo* Gron. Crev. [a] *His* Eæd.

45 *Puteolos, Salernumque, et Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant*] *Adscripti* a triumviris *coloni, qui* sese obtulerant e Latinis, et *nomina* in eas colonias *dederant*. Ceterum sensus hujus loci haud sane perspicuus est. Facile intelligeremus Latinos aliquot, puta quosdam e Ferentinatibus, aliisque fortasse Latii populis; quum adscripti essent coloni Puteolos, Salernum, Buxentum, sese pro civibus Romanis gessisse: senatum judicasse eos cives non esse. Verum id turbat, quod Puteoli, Salernum, et Buxentum, nondum videntur fuisse coloniæ Romanæ, quum in hæc tria oppida coloni Romani deducti esse dicantur infra, c. 45. Sed nimirum tertio ante anno lex lata fuerat, supra l. XXXII. c. 29. ut hæ coloniæ deducerentur, creatique triumviri ii ipsi qui mox c. 45. nominabuntur. Intelligendum est igitur, rem tunc inchoatam esse, sed anno demum sequente ad exitum perductam: initio autem rei incipiundæ, Latinos in eas colonias nomina dedisse, et adscriptos colonos.

pio, *satis esse Italiæ unum consulem*, censebat: *alteri decernendam Macedoniam esse. Bellum grave ab Antiocho inminere. jam ipsum sua sponte in Europam transgressum. Quid deinde facturum censerent, quum hinc Ætoli haud dubie hostes vocarent ad bellum, illinc Hannibal, Romanis cladibus insignis imperator, stimularet?* Dum de provinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana jurisdictio, T. Juventio peregrina evenit. P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non placuit. eum, qui esset ibi, reduci in Italiam a Quinctio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. Consulibus ambobus Italiam provinciam esse, et [46] duas urbanas eos legiones scribere: ut, dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, octo omnino Romanæ legiones essent.

U. C. 558.
A. C. 194.

XLIV. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio et L. Valerio consulibus. id quum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex auctoritate collegii Patribus, renunciasset, de integro faciendum arbitratu pontificum censuerunt; [47] ludosque magnos, qui una voti essent, tanta pecunia, quanta adsoleret, faciendos. [48] Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Kalendas Martias, et pridie Kalendas Maias, P. Cornelio Scipione et Ti. Sempronio Longo Consulibus. Censorum inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Ælius Pætus et C. Cornelius Cethegus principem senatus P. Scipionem consulem, quem et priores censores legerant, legerunt. tres omnino senatores, neminem curuli honore usum, præterierunt. Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod, ludis Romanis, ædilibus curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent a populo. nam antea in pro-

Ver sacrum.

Censores.

Loca senatoria in ludis.

46 *Duas urbanas eo legiones*] Merito Gronovius emendat *eos*. Urbanæ enim legiones, ut ipsum nomen indicio est, ad custodiam urbis destinabantur. Et has quidem, quæ ab hujus anni consulibus scribuntur, Romæ mansisse patet ex c. 56. infra.

47 *Ludosque Magnos, qui una voti essent*] Observat Pighius ludos Magnos, qui una cum vere sacro voti erant, jampridem factos esse, ut constat ex l. XXVII. c. 33. Itaque hic sermonem esse putat de ludis a P. Sulpicio Galba votis, de quibus infra hoc ipso capite. Ad hunc sensum verba Livii accommodat transpositis duabus voculis. Itaque legit: *ludosque Magnos una, qui voti essent, faciendos.* Sed sic quoque necesse est adjici, a quo ludi voti fuerint. * Itaque aut Livium hic memoria fefellit, aut aliquid a librariis peccatum est.

48 *Ver sacrum videri pecus*] Pecus, quod ex veris sacri voto immolari oporteret, illud esse, quod natum foret inter Kal. Martias, et pridie Kal. Maias. *Videri* hic dictum est pro more solito Romanorum et consueta judicandi decernendique formula. Ita enim canti erant in judicando, ut nunquam rem ita se habere, sed *videri* pronuntiarent. Qua de re vid. Cic. l. IV. Acad. Quæstionum, n. 146.

U. C. 558. A. C. 194. misceo spectabant. Equitibus quoque perpaucis ademti equi, nec in ullum ordinem sævitum. Atrium Libertatis et [49] Villa publica ab eisdem refecta amplificataque. Ver sacrum [50] ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpicius Galba consul, facti. Quum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, [51] Q. Pleminius, qui propter multa in Deos hominesque scelera, Locris admissa, in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent; ut in consternata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palam facta, delataque ad senatum est. Pleminius [52] in inferiorem demissus carcerem est, necatusque.

Pleminius necatus.

Coloniæ plures deductæ.

XLV. Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines in singulas. Item Salernum Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ sunt. [53] deduxere triumviri, Ti. Sempronius Longus, qui tum consul erat; M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item in agrum, qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Junius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempsam item et Crotonem civium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Bruttiis captus erat: [54] Bruttii Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumviri Cn. Octávius, L. Æmilius Paullus, C. Plætorius Crotonem; Tempsam L. Cornelius Merula [55] et C. Salonius deduxerunt.

Prodigia. Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nunciata. In foro, et comitio, et Capitolio sanguinis guttæ

49 *Villa publica*] Vid. not. 13. ad l. IV. c. 22.

50 *Ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpicius Galba consul*] Lege *P. Sulpicius.* Hic agitur de ludis votis initio Macedonici belli, de quibus supra, l. XXXI. c. 9. Nec ullus per hos annos Ser. Sulpicius consul fuit.

51 *Q. Pleminius, qui propter*] Vid. supra, l. XXIX. c. 22.

52 *In inferiorem carcerem*] In Tullianum, de quo vide not. ad locum modo memoratum.

53 *Deduxere triumviri, Ti. Sempronius*] Vid. supra l. XXXII. c. 29. et not. 45. ad c. 42. hujus libri. Porro mirum videri non debet hos solos nominari triumviros in quinque colonias deducendas. Eodem modo infra, l. XXXIX. c. 23. duabus coloniis deducendis, Buxentum Infero, Sipontum Supero mari unum triumvirorum collegium præficitur. Vid. et l. XXXIX. c. 44. Quod autem observat Glareanus verisimile non esse, colonis Salernum in Picentinos, Buxentum in Lucanos deductis divisum esse agrum qui Campanorum fuerat, ei assentimur. Sed videntur hæc verba, *ager divisus est, qui Campanorum fuerat,* male trajecta esse, et retrahi debere in superiora, ut intelligantur de solis colonis Puteolos, Vulturnum, Liternum deductis, quæ sunt Campaniæ oppida. Legamus igitur: *Coloniæ . . . deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines in singulos. Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. Item Salernum.*

54 *Bruttii Græcos expulerant*] Quum olim Græcorum is ager fuisset, Bruttii ex eo illos expulerant. Itaque is ager primo Græcorum fuerat, tum deinde Bruttiorum, denique Romanorum, qui nunc in eum colonos mittunt.

55 *Et C. Salonius*] Desideratur nomen tertii triumviri.

visæ sunt: et terra aliquoties pluit: et caput Vulcani arsit. Nunciatum est, Nare amni[b] lac fluxisse: pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso; et in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. ea prodigia ex pontificum decreto procurata. Et sacrificium novemdiale factum, quod Hadriani nunciaverant, in agro suo lapidibus pluisse. U. C. 558. A. C. 194.

XLVI. In Gallia L. Valerius Flaccus proconsul circa Mediolanum cum Gallis Insubribus, et Boiis, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis conlatis depugnavit. decem millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega ejus M. Porcius Cato ex Hispania triumphavit. tulit in eo triumpho [56] argenti infecti viginti quinque millia pondo, [57] bigati centum viginti tria millia, [58] Oscensis quingenta quadraginta: [59] auri pondo mille quadringenta. Militibus ex præda divisit in singulos, [60] ducenos septuagenos æris, [61] triplex equiti. Ti. Sempronius consul, in provinciam profectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, [62] castra locis apertis[c] posuit: ut adpareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. Consul ubi, quantæ copiæ, quanta fiducia esset hosti, sensit, nuncium ad collegam mittit, *ut, si videretur ei, maturaret venire. se tergiversando in adventum ejus rem extracturum.* Quæ caussa consuli cunctandi, eadem Gallis (præterquam quod cunctatio hostium animos faciebat) rei maturandæ erat, ut, priusquam conjungerentur consulum copiæ, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud, quam steterunt parati ad pugnandum, si quis contra egrederetur: [63] tertio[d] subiere ad vallum, castraque

Catonis triumphus.

Sempronius it in Boios.

Qui obpugnant castra Romana.

[b] *Nare amni* l. *Interamnæ* Gron. Crev. [c] *idoneis* Gron. [d] ins. *vi* Gron. Crev.

56 *Argenti . . viginti quinque millia pondo*] Marcas nostrates 39062. cum quatuor unciis.

57 *Bigati centum viginti tria millia*] Denarios 123000. id est, marcas argenti 1921. cum septem unciis.

58 *Oscensis quingenta quadraginta*] In hoc numero videtur esse vitium, qui si nude sumatur, perexiguus est; immanis, si addas *millia.* Libra Romana 540. sunt marcæ nostrates 843. cum unciis 6. Libræ Romanæ 540000. sunt marcæ 843750.

59 *Auri pondo mille quadringenta*] Marcas nostrates 2187. cum unciis 4.

60 *Duocenos septuagenos æris*] Si æs grave intelligamus, 270. æris sunt pares denariis 27. unciis argenti nostratibus 3. cum tribus, ut vocant, grossis.

61 *Triplex equiti*] Ante hæc verba videtur excidisse: *duplex centurioni.* Vid. infra, c. 52.

62 *Castra locis apertis posuit*] Locis planis, et quæ facile adiri possent. Gelenius mutaverat τὸ *apertis*, jusseratque legi *idoneis*, atque ei postea obsecuti sunt editores. Incuriose profecto: quid enim sanius aut clarius, quam hæc lectio? *Castra locis apertis posuit, ut appareret dimicaturos.* Qui in plano et aperto locat castra, is ea re ostendit sibi mentem esse dimicandi, si hostis accedat. Contra vox *idoneis* substituta obscurat sensum, si non pervertit. Accedit auctoritas Thuan. codicis a Jac. Gronovio inspecti, et Victorini, qui id habent quod dedimus.

63 *Tertio vi subiere*] Vocula *vi* supervacua videtur. Eam respuit Gelenius, et Victorinus codex. * Melius, *tertio die.*

U. C. 558. A. C. 194. ab omni simul parte adgressi sunt. Consul extemplo arma capere milites jussit. armatos inde paullisper continuit: ut et stolidam fiduciam hosti augeret, et disponeret copias, quibus quæque portis erumperent. Duæ legiones [64] duabus principalibus portis signa efferre jussæ. sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est. nec dextris magis gladiisque gerebatur res, quam scutis corporibusque ipsis obnisi urguebant; Romani, ut signa foras efferrent; Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec ante in hanc aut illam partem moveri acies potuerunt, quam Q. Victorius [65] primi pili centurio, et C. Atinius tribunus militum, quartæ hic, ille secundæ legionis, (rem in asperis prœliis sæpe tentatam) signa ademta signiferis in hostes injecerunt [c]. dum repetunt enise signum, priores secundani se porta ejecere.

XLVII. Jam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, quum alius tumultus [66] ex aversa parte castrorum est exortus. in [67] portam quæstoriam inruperant Galli: resistentesque pertinacius occiderant L. Postumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen, et M. Atinium, et P. Sempronium, [68] præfectos sociûm, et ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec [69] cohors extraordinaria, missa a consule ad tuendam quæstoriam portam, et eos, qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, et inrumpentibus obstitit. Eodem fere tempore et quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus porta erupit. ita simul tria prœlia circa castra locis distantibus erant: clamoresque dissoni ad incertos suorum eventus a præsenti certamine animos pugnantium avertebant. Repelluntur. Usque ad meridiem æquis viribus, ac prope pari spe, pugnatum est. labor et æstus [70] mollia et fluida corpora Gallorum, et minime patientia sitis, quum decedere pugna coëgisset, in paucos restantes inpetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptui a consule datum est; ad quod pars major receperunt sese; pars, cer-

[c] *jecerunt* Gron. Crev.

64 *Duabus principalibus portis*] Iis, quæ a dextra lævaque castrorum erant. Vid. not. 15. ad l. III. c. 5.

65 * *Primipili centurio*] Vid. not. 45. ad II. 27.

66 *Ex aversa parte*] Scripti alii *adversa*, quidam *versa*. Gronovius ex quibusdam vetustioribus editis recepit *aversa*: recte. Ibi enim porta quæstoria.

67 *Portam quæstoriam*] Porta quæstoria eadem videtur fuisse, ac decumana: ideo dicta quæstoria, quod quæstorium in inferiore castrorum parte e regione portæ decumanæ per multas ætates statuere mos fuerit. Vid. not. 23. ad l. X. c. 32. supra, et Lipsium de Milit. Rom. l. V. Dial. 3. et 5.

68 * *Præfectos sociûm*] Vid. not. ad VIII. 36. et XXIII. 7.

69 *Cohors extraordinaria*] Vid. not. ad l. XXVII. c. 12.

70 *Mollia et fluida*] Sic habet Victor. codex: nec debuit sollicitare Gronovius.

taminis studio et spe potiundi castris hostium, perstitit ad vallum. Eorum paucitate contemta, Galli universi ex castris eruperunt[f]: fusi inde Romani, quæ imperio consulis noluerant, suo pavore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc fuga, nunc victoria[g] fuit. Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia, sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese.

U. C. 558.
A. C. 194.

XLVIII. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii, conjuncto exercitu cum collega, per Boiorum Ligurumque agros populantem isse, quoad progredi silvæ paludesque passæ sint, scribunt: alii, nulla memorabili re gesta, comitiorum caussa rediisse Romam. Eodem hoc anno T. Quinctius Elatiæ, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo consumsit, mutandisque iis, quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum ejus licentia in civitatibus facta erant, quum, suæ factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit. ibi omnium civitatium legationes in concionis modum circumfusas est adlocutus; orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gente, et imperatorum, qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum adprobatione ingenti sunt audita; præterquam quum ad mentionem Nabidis ventum esset, id minime conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ solum patriæ gravem, sed omnibus circa civitatibus metuendum, hærentem visceribus nobilissimæ civitatis.

Quinctius Græciam relinquens adloquitur sociorum legatos.

XLIX. Nec ignarus hujus habitus animorum Quinctius, *Si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse. nunc, quum aliter, quam ruina* [71]*gravissima*[h] *civitatis, obprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademtis, relinqui; quam intermori vehementioribus, quam quæ pati posset, remediis civitatem sinere,* [72]*in ipsa vindicta libertatis perituram.* Præteritorum commemorationi subjecit, *Proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisque præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum: ut omnes scirent, utrum Romanis, an Ætolis, mentiri*

[f] *erumpunt* Gron. Crev. [g] *nunc victoria nunc fuga* Eæd. [h] *gravissimæ* Crev.

71 *Gravissimæ civitatis*] Inclytæ, maximæ civitatis. Sic supra c. 17. *Segesticam, gravem atque opulentam civitatem.* Ceterum hic olim legebatur *ruina gravissima civitatis.* Jac. Gronovius monuit Thuan. codicem habere *gravissimæ:* idque admisit Clericus. Firmat Victorinus liber.

72 * *In ipsa vindicta libertatis perituram*] Perituram in iis ipsis conatibus qui adhibiti fuissent ad vindicandam eam in libertatem.

U. C. 558. A. C. 194.

mos esset; qui male commissam libertatem populo Romano sermonibus [73] *distulerint, et mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis, nec quid dicerent, nec quid facerent, quidquam umquam pensi fuisse. Reliquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis, amicos pensent: intelligantque, quibus credendum, et a quibus cavendum sit. Libertate modice utantur. temperatam eam, salubrem et singulis, et civitatibus esse: nimiam et aliis gravem, et ipsis, qui habeant, effrenatam et præcipitem esse. Concordiæ in civitatibus, principes et ordines inter se, et in commune omnes civitates, consulerent. adversus consentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyrannum fore. Discordiam et seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, quum pars, quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se adplicet, quam civi cedat. Alienis armis partam, externa fide redditam libertatem sua cura custodirent servarentque: ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret.*

L. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrimæ, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paullisper fremitus adprobantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces, velut oraculo missas, in pectora animosque demitterent. Silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. *Ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores ejus servire.* Omnes adclamarunt, *gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur.* Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Hannibal, quum a suis non redimerentur, venumdederat. Multitudinis eorum argumentum sit[1], quod Polybius scribit, [74] centum talentis eam rem Achæis stetisse: quum [75] quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. [76] Mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. Adjice nunc pro portione, quot verisimile sit totam Græciam habuisse. Nondum conventus dimissus erat, quum respiciunt præsidium, ab Acrocorintho descendens, protinus ad portam duci atque

Cives Romani qui serviebant apud Græcos liberati.

[1] *est* Gron. Crev.

73 *Distulerint*] Passim proclamaverint.

74 *Centum talentis*] Marcis argenti 9375.

75 *Quingenos denarios*] Quinas argenti libras Romanas pondo. Septenas marcas nostrates cum sex unciis et semuncia.

76 *Mille enim ducentos*] Ex hoc loco dudum annotatum est denarium et drachmam promiscue sumi. Quingenties enim mille ducenta efficiunt 600000. quæ si dividantur per centum talenta, apparebit unumquodque talentum habuisse sex millia denariorum. Constat autem talentum itidem habuisse sex millia drachmarum. * Itaque quum quingeni denarii in capita pretium fuerint, ex uno talento redempti sunt duodecim Romani; ex centum talentis, mille ducenti.

abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque adclamantibus, salutatis dimissisque eis, eadem, qua venerat, via Elatiam rediit. inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi se opperiri. inde namque in animo esse, exercitum in Italiam trajicere. et L. Quinctio fratri, legato et præfecto classis, scribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eodem contraheret.

U. C. 558. A. C. 194. Acrocorinthus, Chalcis, et Demetrias liberatæ.

LI. Ipse, Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide solum, sed etiam ab Oreo atque Eretria, præsidiis, conventum ibi Euboicarum civitatium habuit: commonitosque, in quo statu rerum accepisset eos, et in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoque præsidio prosequentibus cunctis, sicut Corinthi et Chalcide, pergit ire in Thessaliam: ubi non liberandæ modo civitates erant, sed ex omni colluvione et confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporum modo vitiis, ac violentia, et licentia regia turbati erant: sed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per seditionem ac tumultum, jam inde a principio ad nostram usque ætatem, traducentes. A censu maxime et senatum et judices legit: potentioremque eam partem civitatium fecit, cui salva tranquillaque omnia magis esse expediebat.

LII. Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epirum [77] in Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundisium transportatæ. inde per totam Italiam ad urbem prope triumphantes, non minore agmine rerum captarum, quam suo, præ se acto, venerunt. Postquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quinctio ad res gestas edisserendas datus est, triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit. die primo arma, tela, signaque ærea et marmorea transtulit, plura Philippo ademta, [78] quam quæ ex civitatibus ceperat: secundo die aurum argentumque, factum infectumque et signatum. Infecti [79] argenti fuit decem et octo millia pondo, et ducenta septuaginta facti: vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: et ex ære multa fabrefacta. ad hoc clipea argentea decem. Signati argenti octoginta qua-

Quinctii triumphus.

77 *In Oricum*] Tolle præpositionem: ut supra, *ducere Oricum*. Sigonius.

78 *Quam quæ ex civitatibus*] Delet τὸ *quæ* Gronovius.

79 *Argenti . . . decem et octo millia pondo*] Marcæ nostrates 28125. *Ducenta septuaginta*. Parvum sane pondus; nimium fortasse, si addas *millia*. Ut ut sit, libræ Romanæ 270. sunt marcæ nostrates 421. cum unciis 7. Libræ Romanæ 270000. sunt marcæ 421875.

U. C. 558. A. C. 194. tuor millia fuere Atticorum: tetradrachma[k] vocant: [80]trium fere denariorum in singulis argenti est pondus. [81]Auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, et clipeum unum ex auro totum: et [82]Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti quatuordecim. Tertio die coronæ aureæ, dona civitatium, translatæ centum quatuordecim: et hostiæ ductæ: et ante currum multi nobiles captivi obsidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, et Armenes, Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. Ipse deinde Quinctius in urbem est invectus. milites secuti currum frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. His [83]duceni quinquageni æris in pedites divisi: duplex centurioni, triplex equiti. Præbuerunt speciem triumpho [84]capitibus rasis secuti, qui servitute exemti fuerant.

Coloniæ Latinæ deductæ. LIII. Exitu hujus anni Q. Ælius Tubero tribunus plebis ex senatusconsulto tulit ad plebem, plebesque scivit, [85]*Ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum*

[k] *tetradrachmum* Gron. Crev.

80 *Trium fere denariorum in singulis argenti est pondus*] Supra, c. 50. observavimus ex ipso Livio denarium censeri æqualem drachmæ. Itaque, nisi Livius secum ipse pugnat, legendum hic *IIII. fere denariorum*. Addit *fere*, id est, circiter, quia reipsa denarium pondere drachma paulo superabat: qua de re consule dissertationem Cl. Labarrei a nobis laudatam in disputatione de ponderibus et mensuris. Igitur octoginta quatuor millia tetradrachmûm efficiunt denarios 336000. libras argenti Romanas 3360. marcas nostrates 5250.

81 *Auri pondo . . tria millia septingenta quatuordecim*] Marcæ nostrates 5808. cum una uncia.

82 *Philippei nummi aurei*] Nummum aureum apud Græcos pro didrachmo sumi affirmat ex communi fere doctorum consensu Gronovius de Pec. Vet. l. II. c. 8. Quod si ita ponatur, quum mina æstimetur centum drachmis, aurei 14514. efficiunt paulo plus 290. minas. Libra autem Romana censetur par minæ. Itaque exurgent marcæ nostrates 453. cum una uncia.

83 *Duceni quinquageni æris*] Id est, denarii 25. unciæ argenti nostrates 3. cum uno, ut vocant, grosso. Gronovianæ editiones *ducenti*. Sed vetustiores et Vict. codex. præferunt id quod edidimus, et recta loquendi forma postulabat.

84 *Capitibus rasis*] Pro more eorum qui libertate donati fuerant. Sic Prusiam infra, l. XLV. c. ult. quum se libertum populi Romani diceret, pileatum, capite raso, legatis Romanis obviam solitum ire memoratur.

85 *Ut Latinæ duæ coloniæ*] Credibile est Latinas colonias fuisse eas, in quas Latini, non Romani mitterentur. Latinæ enim coloniæ jus tantum habebant Latii: eo autem jure qui erant, cives Romani non erant. Porro verisimile non est Romanos in ejusmodi colonias fuisse deductos, quibus adscripti civitatem amitterent. Hoc igitur sit discrimen inter Latinas Romanasque colonias, quod Latinæ, utpote e Latinis deductæ, jus haberent Latii; Romanæ, e Romanis, jus haberent Romanæ civitatis. De jure Latii fuse disserit Sigonius, l. I. de antiquo jure Italiæ, c. 4. ubi non omnia fortasse accurate vera. Sed illud constat, eos qui in civitate, quæ jus Latii haberet, magistratum annuum gessissent, civitatem Romanam adeptos esse. De Romanis coloniis censet idem Sigonius, l. II. de antiquo jure Italiæ, c. 3. eas non habuisse jus plenum et integrum civitatis, sed tantum jus Quiritium, puta libertatis, patriæ potestatis, tutelarum: denique in omnibus rebus quæ sunt juris privati, eodem fuisse jure, quo Romanos; jure autem publico suffragiorum, honorum adipiscendorum, caruisse. Utrum id liquido probet, eorum sit judicium, qui argumenta ejus perpendere voluerint.

agrum, deducerentur. His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Bruttios Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum [86] Cn. Manlius, Q.[l] Ælius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt: una [87] Junonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante a C. Cornelio consule Gallico bello; censor idem dedicavit: altera Fauni. ædiles eam biennio ante ex multaticio argento faciendam locarant, C. Scribonius, et Cn. Domitius; qui prætor urbanus eam dedicavit. et ædem [88] Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir ad id ipsum creatus. voverat eam decem annis ante Punico bello [89] P. Sempronius Sophus, locaverat idem censor. [90] Et in insula Jovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore; ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta.

U. C. 558. A. C. 194.

Ædes dedicatæ.

LIV. P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos venit[m]. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula et Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messalla, L. Porcius Licinus, et C. Flaminius. [91] Megalesia, ludos scenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus a populo secretus spectavit, præbuitque sermones, (sicut omnis novitas solet) aliis, *tandem, quod multo ante debuerit, tributum,* censentibus, *amplissimo ordini;* aliis, *demtum ex dignitate populi, quidquid majestati Patrum adjec-*

Comitia.

Ludos Rom. tum primum senatus spectat a populo secretus.

l *Q.* l. *P.* Gron. Crev. m *rediit* Eæd.

86 *Cn. Manlius, P. Ælius*] Vel hic legendum est, *Q. Ælius,* vel initio capitis *P. Ælius.* Qui enim Ælius triumvir fuit coloniæ deducendæ, is ipse est qui legem de ea tulerat, ut constat ex l. XXXV. c. 9.

87 *Junonis Sospitæ*] Sic recte Sigonius, quum prius legeretur *Junonis Matutæ.* Supra l. XXXII. c. 30. quum hanc ipsam ædem vovet C. Cornelius, dicitur vovisse *ædem Sospitæ Junoni.*

88 *Fortunæ Primigeniæ*] Vid. not. ad l. XXIX. c. 36.

89 *P. Sempronius Sophus: locaverat idem censor*] Hic semper antea a Livio nominatus est *P. Sempronius Tuditanus.* Sed nihil vetat eumdem hominem duo cognomina habuisse. Illud moratur magis, quod Sempronius censor quinquennio ante, quam consul, fuerat. Vid. l. XXVII. c. 11. Vovit autem ædem Fortunæ Primigeniæ consul. Vid. l. XXIX. c. 36. Eam ob causam Pighius hoc loco legendum putat, *locaverat idem consul.* Sed ex ipsa distinctione membrorum. *voverat Punico bello: locaverat idem,* videtur Livius duo distinguere tempora voluisse, unum votæ, alterum locatæ ædis. Facile crediderimus hic nostrum, ut sæpe alias tenuibus in rebus, dormitasse.

90 *Et in insula Jovis ædem*] In insula Tiberina ædem Jovis dedicavit.

91 *Megalesia, ludos scenicos . . ædiles curules primi fecerunt*] Jam ludi Megalesia facti fuerant. Vid. l. XXIX. c. 14. At nimirum ea mens est Livii, ut tum primum in celebrandis Megalesiis datos esse ludos scenicos memoret.

U. C. 558. A. C. 194. *tum esset*, interpretantibus. *et omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, et concordiæ, et* [92] *libertatis æque minuendæ esse. Ad quingentesimum quinquagesimum octavum annum in promiscuo spectatum esse. Quid repente factum, cur inmisceri sibi in cavea Patres plebem nollent? cur dives pauperem consessorem fastidiret? novam et superbam libidinem, ab nullius ante gentis senatu neque desideratam, neque institutam.* Postremo ipsum quoque Africanum, quod consul auctor ejus rei fuisset, pœnituisse ferunt. adeo nihil motum ex antiquo, [93] probabile est: veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, stari malunt.

U. C. 559. A. C. 193. L. Cornelio, Q. Minucio Coss. Terræ motus.

LV. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius consules fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum, homines tæderet. nam neque senatus haberi, neque respublica administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis consulibus. Postremo, decemviris adire libros jussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt: edictumque est, ut omnes, qui ex una familia essent, pariter supplicarent. item ex auctoritate senatus consules edixerunt, ne quis, quo die, terræ motu nunciato, feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nunciaret. Provincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minucius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem.

Provinciarum divisio.

LVI. Nihil belli eo anno exspectantibus consulibus, literæ M. Cincii (præfectus is[n] Pisis erat) adlatæ: *Ligurum viginti millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula universæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse.* Itaque Minucius consul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Rostra ascendit, et edixit, *Ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretii adessent. in earum locum se duas legiones urbanas scripturum.* item [94] sociis et Latino nomini[o],

Ligurum conjuratio.

Adparatus Romanorum.

[n] *is* del. Gron. Crev.   [o] *Latini nominis* Gron.

92 * *Libertatis æque*] Adverbium *æque* parum aut necessarium aut etiam utile est. Libenter legeremus *libertatis æquæ*, id est, quæ æqua inter cives omnes esse debet.

93 * *Probabile est*] Facile probatur, facile placet.

94 *Sociis et Latino nomini*] Hic tria sunt membra, in quibus posterius semper superioris sensum explicat et restringit. *Sociis et Latino nomini*, non ipsis civitatibus, sed *magistratibus legatisque eorum*, non omnium, sed *qui ex iis milites dare debebant*. Nimirum tunc quum reipublicæ opus non esset magnis exercitibus, non omnibus Latini nominis populis imperabantur milites: sed res in orbem ibat. Similiter plane structam orationem habes supra, l. XXVI. c. 33. Hujus loci sanitas

magistratibus legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio se adirent. [95] Iis [p] quindecim millia peditum et quingentos equites, pro numero cujusque juniorum, descripsit: et inde e Capitolio protinus ire ad portam, et, ut maturaretur res, proficisci ad delectum jussit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum et centeni equites in supplementum, et quina millia sociûm Latini nominis et duceni equites decreti; mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, quum in provinciam venissent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes [96] tribunos plebis [q] adissent, uti caussas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus caussæ essent, quo minus militarent; eam rem literæ Ti. Sempronii discusserunt, in quibus scriptum erat, *Ligurum decem* [r] *millia in agrum Placentinum venisse: et eum usque ad ipsa coloniæ mœnia et Padi ripas cum cædibus et incendiis perpopulatos esse. Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare.* Ob eas res [97] *tumultum esse* decrevit senatus; *tribunos plebei non placere caussas militares cognoscere, quo minus ad edictum convenirent.* Adjecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, Ti. Sempronii fuissent, et dimissi ab iis consulibus essent, ut, ad quam diem L. Cornelius consul edixisset, et in quem locum edixisset Etruriæ, convenirent: et uti [s] L. Cornelius consul, in provinciam proficiscens, in oppidis agrisque, qua iturus esset, si quos ei videretur, milites scriberet, armaretque, et duceret secum: dimittendique ei, quos eorum, quandoque vellet, jus esset.

U. C. 559. A. C. 193.

Tumultum esse decernit senatus.

LVII. Postquam consules, delectu habito, profecti sunt in provincias, tum T. Quinctius postulavit, *ut de his, quæ cum decem legatis ipse statuisset, senatus audiret; eaque, si videretur, auctoritate sua confirmaret. Id eos facilius facturos, si legatorum verba, qui ex universa Græcia et magna*

Legationes Græciæ et Asiæ.

[p] *Ex iis* Gron. [q] *plebeios* Gron. *plebei* Crev. [r] *quindecim* Gron. Crev. [s] *ut* Eaed.

debetur Vict. codici. Editi habebant *sociis et Latini nominis magistratibus:* quod plane ferri non poterat. Saltem scribi debuisset *sociorum*, ut pridem conjiciebamus. Sed scriptura Vict. libri clara et elegans est. Nec dubitamus quin et alii quoque MSS. idem servent, quamvis sileant editores.

95 *Iis quindecim millia peditum . . . descripsit*] Vulgo habetur *ex iis*. Recenuimus præpositionem, quam a scriptis suis abesse testatur Gronovius, et ignorat quoque noster Victorinus. *Iis descripsit*, id est, non modo imperavit in universum *quindecim millia peditum et quingentos equites*, sed singulis civitatibus, quot quæque pedites, quot equites daret, pro numero juniorum cujusque civitatis. Sic Cic. in Ep. ad Q. Fratrem: *vectigal quod iis æqualiter Sulla descripserat.* Hinc et *jura describere*, id est, jus cuique reddere et quasi dispertiri. Cic. pro Quint. n. 45. et l. V. in Verr. n. 27.

96 *Tribunos plebei adissent*] Dederant hic *tribunos plebeios*, quomodo nusquam Livius. Correximus ex auctoritate trium codd. unius a Jac. Gronovio, alterius ab Hearnio memorati, tertii Victorini. Quibus adde et Sigonium, qui affert e suo *tribunos plebis.*

97 *Tumultum esse decrevit senatus*] Vid. not. 52. ad l. VII. c. 9.

U. C. 559. A. C. 193. *parte Asiæ, quique ab regibus venissent, audissent.* Hæ legationes a C. Scribonio prætore urbano in senatum introductæ sunt; benigneque omnibus responsum. Cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. T. Quinctio mandatum, ut, adhibitis iis, legatorum regis verba audiret, responderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent. Menippus et Hegesianax principes regiæ legationis erant. ex iis

Oratio legatorum Antiochi. Menippus, *Ignorare se,* dixit, *quidnam perplexi sua legatio haberet, quum simpliciter* [98] *ad amicitiam petendam jungendamque societatem venissent. Esse autem tria genera fœderum, quibus inter se paciscerentur amicitias civitates regesque. Unum, quum bello victis dicerentur leges. ubi enim omnia ei, qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex iis habere victos, quibus multari eos velit, ipsius jus atque arbitrium esse. Alterum, quum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc enim repeti reddique per conventionem res, et, si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi. Tertium esse genus, quum, qui hostes numquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coëant. eos neque dicere, neque accipere leges; id enim victoris et victi esse. Ex eo genere quum Antiochus esset,* [99] *mirari se, quod Romani æquum censeant, ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas et immunes, quas stipendiarias esse velint; quas intrare præsidia regia regemque vetent. Cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.*

Responsum Quinctii. LVIII. Ad ea Quinctius: *Quoniam vobis distincte agere libet, et genera jungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitiæ cum populo Romano jungendæ. Unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ adtinet, curare velit, ut et ipse omni Europa abstineat. alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, et in Europam transcendat, ut et Romanis jus sit, Asiæ*

98 * *Ad amicitiam petendam jungendamque societatem*] Ut quæ verbis jam usurpata pridem erat inter Antiochum populumque Romanum amicitia ac societas, fœdere quoque firmaretur. Hæc dicta Menippi ideo sic interpretamur, quia supra XXXII. 8. socius jam et amicus a senatu Antiochus appellatus est. Vid. et infra XXXVI. 3.

99 *Mirari se, quod Romani æquum censeant*] Hanc locutionem suspectam habuit Gronovius: sed immerito. Ut enim omittamus similia prorsus exempla apud nostrum, l. II. c. 54. *Mirari primo quod non descenderet tribunus,* (cui quoque loco corruptionis notam affingere voluit Gronovius) et l. XXXVI. c. 41. *Magis mirari se, quod non jam in Asia essent Romani;* Cicero non semel eamdem loquendi formam usurpavit. Sic l. XVI. ad Att. ep. ult. *Non dubito quin mirere, atque etiam stomachere, quod tecumde eadem re agam sæpius:* et l. II. de Divin. n. 51. Cato *mirari se aiebat, quod non rideret aruspex, aruspicem quum vidisset.*

civitatium amicitias et tueri, quas habeant, et novas complecti. U. C. 559. A. C. 198. Disceptatio legatorum cum Romanis.
Enimvero id auditu etiam, dicere, *indignum esse,* Hegesianax, [1] *Thraciæ et Chersonesi urbibus arceri Antiochum; quæ* [2] *Seleucus proavus ejus, Lysimacho rege bello victo et in acie cæso, per summum decus parta reliquerit; pari cum laude partim ab Thracibus possessa armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, et revocatis cultoribus frequentaverit, et, quæ strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus inpensis ædificaverit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione, ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum, et Romanos abstinere Asia, quæ numquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori, sit.* Ad hæc Quinctius, *Quandoquidem,* inquit, *honesta pensamus; sic ut aut sola, aut prima certe, pensari decet principi orbis terrarum populo et tanto regi; utrum tandem videtur honestius, liberas velle omnes, quæ ubique sunt, Græciæ urbes, an servas et vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque numquam usurpaverint pro suis, eas repetere in servitutem; et populus Romanus, susceptum patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ ducit esse. Sicut a Philippo Græciam liberavit, ita et ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graii nominis sint, liberare in animo habet. Neque*

1 *Thraciæ et Chersonesi urbibus . . . quæ Seleucus . . parta reliquerit*] Nota insignem anomaliam discordantium generum: *urbibus, quæ parta.* Ac vix nobis persuademus hæc ita a Livio scripta esse. Forsitan dederat ille, *urbibus et locis.* Haud absimiliter tamen Sallustius, de bello Jug. c. 41. *abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt.*

2 *Seleucus proavus ejus*] Gronovius censet hic Livium abusum esse voce *proavus,* quum Antiochus Magnus a Seleuco Nicatore quintus fuerit, ortus Seleuco Callinico, hic Antiocho Deo, hic Antiocho Sotere, Seleuci Nicatoris filio. Hæc si ita se habent, si Antiochus Deus Antiochi Soteris filius fuit, quæ communis est omnium fere, tum veterum, tum recentiorum opinio, Antiochus Magnus abavum habuit Seleucum, non proavum. At ex Appiano nobis quædam hac de re dubitatio suboritur, ut Antiochus Deus frater Antiochi Soteris, non filius fuisse videatur. Hic afferemus ipsa Appiani verba in Syr. versus finem. Σελεύκου δ' ἀποθανόντος, διάδοχοι παῖδες παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενοι τὴν Σύρων ἀρχὴν, ἐγένοντο οἵδε· Ἀντίοχος μὲν πρῶτος ὅδε, ὁ τῆς μητρυιᾶς ἐρασθεὶς, ὃς καὶ Σωτὴρ ἐπεκλήθη . . . . δεύτερος δὲ Ἀντίοχος ἕτερος, ἐκ τοῦδε τοῦ γάμου γενόμενος, ὅτῳ Θεὸς ἐπώνυμον ὑπὸ Μιλησίων γίνεται. *Defuncto Seleuco patri successerunt in Syriæ regnum hi filii: primus hic ipse Antiochus qui novercam adamaverat, cognomento Soter: secundus vero, Antiochus alius, ex hac nupta,* id est, Stratonice, *genitus,* nempe a Seleuco, *quem Deum cognominaverunt Milesii.* Si recte a nobis mens Appiani intelligitur, profecto Antiochi duo, Soter et Deus, fratres fuerunt. Et optime quadrat id quod Appianus paulo superius testatur, Stratonicen, antequam Antiocho Soteri nuberet, apud Seleucum enixam fuisse. Quin etiam, si vera narrat Appianus, unde ortum duxerit communis error, videmur non inepte suspicari. Potuit nempe Antiochus Deus eo facilius credi Antiochi Soteris filius, quod privignus ejus fuerit, ob Stratonicen, quæ prius Seleuco Nicatori nupta, quum hunc Deum apud eum peperisset, postea, concedente Seleuco, Antiocho Soteri nupsit. Hæc nos non omnino affirmare audemus, quia ceteri scriptores fere dissentiunt: sed neque supprimere sustinuimus, quum Livii auctoritas Appiani testimonio conjuncta aliquid certe momenti facere debeat.

U. C. 559. A. C. 193.

enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in servitutem regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ caussa, gentisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ.

LIX. Quum hæsitaret Hegesianax, nec in ficiari posset, [3] honestiorem caussam libertatis, quam servitutis, prætexi titulo; *Quin mittimus ambages*, inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. *Alteram ex duabus conditionibus*, [4] *quæ modo diserte a Quinctio datæ sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos vero*, inquit Menippus, *nec volumus, nec possumus pacisci quidquam, quo regnum Antiochi minuatur.* Postero die Quinctius legationes universas Græciæ Asiæque quum in senatum introduxisset, ut scirent, quali animo populus Romanus, quali Antiochus erga civitates Græciæ essent; postulata et sua, et regis exposuit. *Renunciarent civitatibus suis, populum Romanum, qua virtute quaque fide libertatem eorum a Philippo vindicaverit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum.* Tum Menippus deprecari et Quinctium et Patres institit, *Ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent. Tempus et sibi sumerent, et regi ad cogitandum darent. cogitaturum, quum renunciatæ conditiones essent: et impetraturum aliquid, aut pacis caussa* [5] *consensurum.* Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit, P. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium.

Integra res de Antiocho differtur.

LX. Vixdum ii profecti erant, quum a Karthagine legati, bellum haud dubie parare Antiochum, Hannibale ministro, adtulerunt, injeceruntque curam, ne simul et Punicum bellum excitaretur. Hannibal, patria profugus, pervenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est: et erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod volutanti diu consilia de Romano bello nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia ejus una atque eadem semper erat, *ut in Italia bellum gereretur. Italiam et commeatus et militem præbituram externo hosti. Si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus et copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere; neque regem, neque gentem ullam*

Hannibal Antiochum ad bellum concitat.

Suadet ut in Italia bellum geratur.

3 * *Honestiorem causam*] Honestiorem causam prætexi titulo libertatis, quam titulo servitutis. Vox *titulo* est in dandi casu. *Titulus* hic est id quod præfertur. Præ se ferebant Romani animum ac consilium tuendæ libertatis Græcarum Asiæ civitatum. Contra præ se ferebat Antiochus animum ac consilium repetendarum in servitutem regiam earumdem civitatum. Porro honestiore causa splendet professio tuendæ libertatis, quam exigendæ servitutis.

4 *Quæ modo diserte a Quintio datæ sunt*] Recte Gronovius emendat *latæ sunt*. Sic l. XXVII. c. 30. *victos victori sibi ultro conditiones ferre* et alibi sæpius.

5 *Consensurum*] Magis placeret *concessurum*: quod habent duo scripti, teste Gron.

parem Romanis esse. Sibi centum tectas naves, et[t] decem U. C. 559.
millia peditum, mille equites deposcebat. *Ea se classe pri-* A. C. 193.
*mum Africam petiturum. magnopere confidere, et Karthagini-
enses ad rebellandum ab se compelli posse. Si illi cunctentur,
se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem
cum ceteris omnibus transire in Europam debere, et in aliqua
parte Græciæ copias continere, neque trajicientem, et (quod in
speciem famamque belli satis sit) paratum trajicere.*

LXI. In hanc sententiam quum adduxisset regem, præparandos sibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quemdam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam levioribus ministeriis; partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex adnuerat, Karthaginem cum mandatis mittit; edit nomina eorum, quibus conventis opus esset: instruit etiam secretis notis, per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Karthagine obversantem non prius amici, quam inimici Hannibalis, qua de caussa venisset, cognoverunt. Et primo in circulis conviviisque celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam, *Nihil actum esse,* dicere, *exsilio Hannibalis, si absens quoque novas moliri res, sollicitandoque animos hominum turbare statum civitatis posset. Aristonem quemdam, Tyrium advenam, instructum mandatis ab Hannibale et ab Antiocho rege, venisse: certos homines quotidie cum eo secreta conloquia serere,* [6] *et in occulto conloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset.* Conclamare omnes, *Vocari Aristonem debere, et quæri, quid venisset: et, nisi expromeret, cum legatis Romam mitti. satis pro temeritate unius hominis suppliciorum pensum esse. Privatos suo periculo peccaturos. rempublicam non extra noxam modo, sed etiam extra famam noxæ, conservandam esse.* Vocatus Aristo purgare sese, et firmissimo propugnaculo uti, quod literarum nihil[u] ad quemquam adtulisset. ceterum nec caussam adventus satis expediebat, et in eo maxime hæsitabat, quod cum [7] Barcinæ solum factionis hominibus conlocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi jam et custodiri jubentibus, aliis negantibus, tumultuandi caussam esse. *mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. Idem Karthaginiensibus, et Tyri, et in aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventu-*

Concitare conatur Pœnos.

Aristone misso Karthaginem.

[t] *et* del. Gron. Crev. [u] *nihil literarum* Crev.

6 * *Et in occulto colloqui, quod*] Durum hoc profecto videri debet, nec sapit Livianam elegantiam. Vix dubitamus quin scriptum fuerit *coqui*. Et his occultis consultationibus id parari, strui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Sic supra VIII. 8. *Omnibus consultationibus inter se principes Romanum coquebant bellum.*

7 * *Barcinæ . . . factionis*] Vid. not. 10. ad XXI. 2.

U. C. 559. A. C. 193. rum. Dilata eo die res est. Aristo, Punico ingenio inter Pœnos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam [8] magistratuum [v] prima vespera suspendit. ipse de tertia vigilia navem conscendit et profugit. Postero die, quum Suffetes ad jus dicendum consedissent, conspectæ tabellæ, demtæque, et lectæ. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICE AD SENIORES (ita senatum vocabant) MANDATA HABUISSE. [9] Publicato crimine, minus intenta de paucis quæstio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad consules et ad [x] senatum deferrent, placuit; simul qui de injuriis Masinissæ quererentur.

Masinissa adgreditur Karthaginienses. LXII. Masinissa postquam et [10] infames Karthaginienses, et inter se ipsos discordes sensit, principes propter colloquia Aristonis senatui, senatum propter indicium ejusdem Aristonis populo suspectum; locum injuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum et depopulatus est, et quasdam urbes vectigales Karthaginiensium sibi coëgit stipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora est minoris Syrtis, et agri uberis; una civitas ejus Leptis: ea singula in dies talenta vectigal Karthaginiensibus dedit. [11] Hanc tum regionem et totam infestam Masinissa, et ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni, an Karthaginiensium esset, effecerat. et quia simul ad purganda crimina, et questum de se Romam eos ituros comperit: qui et illa onerarent suspicionibus, et de jure vectigalium disceptarent, legatos et ipse Romam mittit [y]. Auditi de Tyrio advena primum Karthaginienses curam injecere Patribus, ne cum Antiocho simul et Pœnis bellandum esset. maxime ea suspicio crimen urguebat, quod, quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum, nec navem ejus custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Karthaginienses jure finium caussam tutabantur; *quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor agrum, qui juris esset Karthaginiensium, finisset:* et confessione regis: *qui, quum Aphirem profugum ex regno suo, cum parte Numida-*

Legati Pœnorum et Masinissæ Romam veniunt.

[v] *magistratus* Gron. [x] *ad* del. Gron. Crev. [y] *misit* Ead.

8 *Magistratuum*] Nempe Suffetum, qui infra appellantur. Hæc est lectio scriptorum et vett. editorum, teste Gronovio. Consentit Vict. codex. Recentiores editi male præferebant *magistratus*.

9 *Publicato crimine*] Quum ex Aristonis indicio suspiciones jam et criminationes in totum communiter senatum, non in privatum quemquam recciderent.

10 *Infames*] Suspectos Romanis, tanquam rebellandi consilia agitantes.

11 * *Hanc tum regionem*] Hanc tum regionem et totam fecerat infestam vastando, urendo; et fecerat quoque ut eadem regio quadam ex parte esset dubiæ possessionis, incertumque esset Numidicine regni illa pars an Carthaginiensium esset: quia nempe quædam in ea regione loca possidebat, quæ sua esse contenderet, Carthaginienses ut ex se injuste capta repeterent.

rum vagantem circa Cyrenas, persequeretur, precario ab se iter per eum ipsum agrum, tamquam haud dubie Karthaginiensium juris, petisset. Numidæ *et de terminatione Scipionis mentiri eos* arguebant: *et, si quis veram originem juris exigere vellet, quem proprium agrum Karthaginiensium in Africa esse? Advenis,* [12] *quantum secto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precario datum. quidquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque injuria partum habere.* [13] *Neque eum*[z]*, de quo agatur, probare eos posse, non modo semper, ex quo cœperint, sed ne diu quidem eos possedisse. Per opportunitates, nunc illos, nunc reges Numidarum, usurpasse jus: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cujus conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Karthaginienses, socius atque amicus rex Numidarum esset, ejus sinerent esse: nec se interponerent, quo minus, qui possent, tenerent.* Responderi legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Karthaginiensem et regem in re præsenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus, et C. Cornelius Cethegus, et M. Minucius Rufus; audita inspectâque re, suspensa omnia, neutro inclinatis sententiis, reliquere. Id utrum sua sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quam videtur tempori aptum fuisse, [14] integro certamine eos relinqui. Nam, ni ita esset, unus Scipio, vel notitia rei, vel auctoritate, ita de utrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

U. C. 559.
A. C. 193.

Scipio legatus in Africam missus.

[z] *enim* Gron.

12 * *Quantum secto bovis tergo*] Jamdudum illa fabella a doctis explosa est. Pœni vocaverant primum locum a se communitum *Bosra*, id est, arcem. Græci, apud quos litteræ *s* et *r* nunquam continuantur, dixerunt *βύρσα*. quæ vox quum designet *corium*, inde propagata est lepida illa fabella de secto bovis tergo.

13 *Neque eum de quo agatur*] *Eum* agrum. Vulgo hic legitur, *neque enim*: male. *Eum* habet Thuan. codex, teste Jac. Gronovio: et consentit Victorinus. Sed et in iis quæ sequuntur ratio Grammaticæ postulat, ut legatur *se possedisse*, non *eos*.

14 * *Integro certamine*] Injudicata lite.

EPITOME LIBRI XXXV.

P. SCIPIO Africanus legatus ad Antiochum Ephesi cum Hannibale, qui se Antiocho junxerat, conlocutus est; ut, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quæreret, quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respondit: Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset; quodque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. *Quærenti deinde, quem secundum poneret,* Pyrrhum, *inquit,* castra metari primum docuisse. ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. *Exsequenti, quem tertium diceret,* semet ipsum *dixit. Ridens Scipio,* Quidnam tu diceres, si me, *inquit,* vicisses? Tunc vero, *inquit,* me et ante Alexandrum, et ante Pyrrhum, et ante alios posuissem. *Inter cetera prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii consulis locutum,* Roma cave tibi, *refertur. Adparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, incitatus ab Ætolis, qui et Philippum et Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, a populo Romano descivit: et, bello adversus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto,* [1]*ab Ætolis et ab Alexameno duce eorum interfectus est. Ætoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societate juncta, Antiochus Syriæ rex, quum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupavit; inter quas Chalcidem, et totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas et adparatum belli ab Antiocho continet.*

1 *Ab Ætolis et Alexameno duce eorum*] Quatuor ultimas voces, quæ a vulgatis absunt, in uno e MSS. suis exstare testatur Gronovius.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXV.

U. C. 559. A. C. 193. Res Hispaniæ.

PRINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum civitatibus iis, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis, quam digna dictu, prœlia fecit, et adeo pleraque adversa, ut vix [1] dimidium militum, quam quod acceperat, successori tradiderit. Nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa secunda prœlia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem pro prætore, Lusitanos, pervastata ulteriori provincia, cum ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere adgressus ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero militum inpar, superior aliis: nam et acie frequenti armatis adversus longum et inpeditum turba pecorum agmen, et recenti milite adversus fessos longo itinere concurrerat. Tertia namque vigilia exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec ulla quiete data, laborem viæ prœlium exceperat. Itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit, et turbaverant primo Romanos: deinde æquata paullisper pugna est. In hoc discrimine ludos Jovi, [2] si vi fudisset cecidissetque hostes, proprætor vovit. Tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus. deinde prorsus terga dedit. et, quum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes fere[a] equites: et signa militaria capta centum triginta quatuor. de exercitu Romano septuaginta et tres amissi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe est. Eo victorem opulentum prædæ exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem exposita est: potestasque dominis suas res cognoscendi facta. cetera vendenda quæstori data: [3] quod inde refectum est, militi divisum.

[a] *ferme* Gron. Crev.

1 *Dimidium militum, quam quod acceperat*] Non agnoscit unus e Gronovii MSS. vocem *quod*, quæ nec necessaria est. Simile mendum irrepserat supra XXXIV. 52. * Vid. ibi not. 78.

2 *Si vi fudisset*] Sigonii liber, et noster Victorinus *si fudisset*: recte.

3 *Quod inde refectum est*] Quod ex divendita præda collectum pecuniæ est. Sic apud Cic. in Paradoxis, *antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut* . . .

II. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, quum hæc in Hispania gerebantur. itaque tam adversæ, quam secundæ res per ipsum amicosque ejus magnis sermonibus celebrabantur: et tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarsisset, et exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pavoris ac fugæ accepturus esset, ut unam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab se ipso scriptum ex senatusconsulto adjecisset, eligeret ex omni numero sex[b] millia et quingentos pedites, et equites trecentos. *Ea se legione* (*nam in Sex. Digitii exercitu haud multum spei esse*) *rem gesturum.* Seniores negare, *Ad rumores, a privatis temere in gratiam magistratuum confictos, senatusconsulta facienda esse. nisi quod aut prætores ex provinciis scriberent, aut legati renunciarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus in Hispania esset, placere, tumultuarios milites extra Italiam scribi a prætore.* Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias et in Siciliam navigasse delectus caussa C. Flaminium scribit: et ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hispania adjecisse.

U. C. 559. A. C. 193. Contentio de supplemento in Hispaniam.

III. Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas jam quadraginta millia[c] hominum, adfluente quotidie multitudine ad famam belli spemque prædæ, circumsedebant. Minucius consul Arretium [4] die, quem dixerat[d] ad conveniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Pisas duxit; et, quum hostes mille passuum ab oppido[e] trans fluvium movissent castra, consul urbem, haud dubie servatam adventu suo, est ingressus. Postero die et ipse trans fluvium fere quingentos passus[f] ab hoste posuit castra. inde levibus prœliis a populationibus agrum sociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, novo milite, et ex multis generibus hominum conlecto, [5]necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti et in aciem exibant, parati de summa rerum decernere: et abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: et, quum coacta vis

Res Liguriæ.

Minucii Cos. res in Liguria gestæ.

[b] *sex* l. *tria* Gron. Crev. [c] *millibus* Crev. [d] *edixerat* Gron. Crev. [e] *hostes non plus passuum tribus millibus ab oppido* Eæd. [f] *ferme mille passus* Eæd.

4 *Die quem edixerat*] Plurimi scripti, *dixerat:* quod magis placet.

5 *Necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent*] Editi ante Gelenium, *ut vix fidere:* quæ verior et magis Latina lectio videtur. *Necdum noto satis*, id est, parum adhuc noto *inter se*, ita *ut vix fidere alii aliis possent.*

U. C. 559. A. C. 193.

magna pecorum prædæque esset, paratum erat præsidium, per quod in castella eorum vicosque ageretur.

L. Cornelii res gestæ apud Boios.

IV. Quum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, ubi longe alia belli ratio, quam cum Liguribus, erat. Consul in aciem exibat, hostes pugnam detrectabant: prædatumque, ubi nemo obviam exiret, discurrebant Romani; Boii diripi sua inpune, quam tuendo ea conserere certamen, malebant. Postquam omnia ferro ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit, et ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boii, ubi egressum e finibus suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine, locum insidiis quærentes. nocte prætergressi castra Romana saltum, qua transeundum erat Romanis, insederunt. Id quum parum occulte fecissent, consul, qui multa nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario prœlio augeret, lucem exspectavit: et, quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum misit. Postquam relatum est, quantæ copiæ, et in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conjici jussit. [6] et triarios vallum circumjicere: cetero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem et Galli fecerunt, postquam apertas esse insidias, et recto ac justo prœlio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt.

V. Hora secunda ferme concursum est. [7] sinistra sociorum [g] ala et [8] extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo consulares legati, M. Marcellus et Ti. Sempronius, prioris anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidiis; ne certaminis studio prius procurrerent [h], quam datum signum esset. equites earum extra aciem in locum patentem Q. et P. Minucios tribunos militum educere jussit. inde, quum signum dedisset, inpetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit a Ti. Sempronio Longo, *non sustinere extraordinarios inpetum Gallorum, et cæsos permultos esse: et, qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ. legionem alteram ex duabus, si videretur, submitteret, priusquam igno-*

g *equitum* ins. Crev. h *concurrerent* Gron. Crev.

6 *Et Triarios vallum circumjicere*] Nempe *sarcinis;* circum sarcinas vallum jacere: ut vallo objecto sarcinæ in tuto essent, ac præsertim, ut haberent ii qui pugnaturi erant, quo se reciperent, si pellerentur. Mos erat Triarios ad custodiam castrorum relinqui: quod observat ex Dionysio Lipsius l. IV. de Mil. Rom. dial. I.

7 *Sinistra sociorum equitum ala*] Dele fidenter cum Lipsio, l. II. de Mil. Rom. dial. 7. vocem *equitum:* hic enim de peditibus sociis agitur. Hoc probat tota prælii narratio. Vid. not. ad l. XXV. c. 21. supra.

8 *Extraordinarii*] Itidem pedites. Vid. not. ad l. XXVII. c. 12.

minia acciperetur. Secunda legio missa est, et extraordinarii recepti. Tum redintegrata est pugna. [9] Quum et recens miles, et frequens ordinibus legio successisset [g], et sinistra ala ex prœlio subducta est; dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant inpetus Romanorum. Quod ubi animadvertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat [10] alariis equitibus, quam concitatissimos equos inmittere jubet: et legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primo confudit et turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum; non tamen, ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, et redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites, *Ut paullulum adniterentur: victoriam in manibus esse. dum perturbatos* [h] *et trepidantes viderent, instarent. si restitui* [11] *ordines sissent* [i], *integro rursus eos prœlio et dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios jussit signa. omnes connisi tandem averterunt hostem. Postquam terga dabant, et in fugam passim effundebantur, tum ad persequendos eos legionarii equites inmissi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt; vivi capti mille nonaginta duo: equites septingenti viginti unus, tres duces eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinque millia militum, ipsorum aut sociorum, sunt amissa, centuriones tres et viginti, præfecti sociûm quatuor, et M. Genucius, et M. Marcius, tribuni militum secundæ legionis. U. C. 559. A. C. 193.

VI. Eodem fere tempore duorum consulum literæ adlatæ sunt, L. Cornelii de prœlio ad Mutinam cum Boiis facto, et Q. Minucii a Pisis. *Comitia suæ sortis esse. ceterum adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde, sine pernicie sociorum et damno reipublicæ, non possit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret: si id facere gravaretur, quod non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum, quodcumque senatus censuisset; sed etiam atque etiam* [12] *viderent, ne magis e republica esset interregnum iniri, quam*

g *successit* Gron. Crev. h *turbatos* Eæd. i *sivissent* Eæd.

9 *Quum ... legio successit. sinistra*] Andreas, et Victor. codex cum uno ex MSS. Hearnii, *successisset. Et sinistra:* quod placet.

10 *Alariis equitibus*] Sociorum equitibus. Vid. not. ad l. XXVI. c. 14.

11 *Ordines sivissent*] MSS. Gronoviani *scissent:* Victor. *siissent.* Lege *sissent.*

12 *Viderent ne magis e republica esset*] Proba lectio: quæ tamen auctoritate non satis firma stat. Scripti

U. C. 559. A. C. 193. *ab se in eo statu relinqui provinciam.* Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ ad senatum missas deferrent ad eum; et nunciarent, *senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potius, quam Q. Minucius a bello integro avocaretur, interregnum iniri passurum.* Missi legati renunciarunt, *L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum.* De literis L. Cornelii, quas scripserat secundum prœlium cum Boiis factum, disceptatio in senatu fuit: quia privatim plerisque senatoribus legatus M. Claudius scripserat, *Fortunæ populi Romani et militum virtuti gratiam habendam, quod res bene gesta esset. Consulis opera et militum aliquantum amissum, et hostium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elapsum. Milites eo plures perisse, quod tardius ex subsidiis, qui laborantibus opem ferrent, successissent. Hostes e manibus emissos, quod equitibus legionariis et tardius datum signum esset, et persequi fugientes non licuisset.*

VII. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores [13] consultatio dilata est. Instabat enim cura alia, quod civitas fœnore laborabat: et quod [i], quum multis fœnebribus legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, [14] ut in socios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transcriberent; ita libero fœnore obruebant debitores. [15] Cujus coërcendi [k] quum ratio quæreretur, diem finiri placuit [16] Feralia, quæ proxime fuissent: ut, qui post eam diem socii civibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur; et ex ea die pecuniæ creditæ, [17] quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Inde, postquam professionibus detecta est

[i] *quod* del. Gron. Crev. [k] *cernendi* Eæd.

etenim et omnes editi, teste Hearnio, pro particula *ne* exhibent *si*. Nec aliter Vict. codex.

13 *Consultatio dilata*] Sic conjecerat Gronovius, et firmant MSS. Hearnii, consentiente Victorino. Vulgo *delata est.*

14 * *Ut in socios . . . nomina transcriberent*] *Nomina* hic interpretanda sunt *obligationes.* Si quis Romanus a Romano pecuniam sumeret mutuam, jubebatur a creditore se profiteri scripto debitorem, non ejus a quo vere acceperat, sed alicujus Latini.

15 *Cujus cernendi*] Sic quidem scripti. Nec malus omnino sensus. *Cernendi* erit *inspiciendi, perpendendi.* Mallemus tamen, quod quidam editi habebant, licet repudiatum a Sigonio et Gronovio, *cujus coercendi.*

16 *Feralia*] *Diis Manibus sacrata festa,* inquit Festus. De hujus nominis origine sic habet Ovidius in Fastis, l. II. *Hanc, quia justa ferunt, dixere Feralia lucem.* Ea notantur in quibusdam Kalendariis a. d. IX. Kalend. Martias, sive die 21. Februarii; in Fastis Ovidii, a. d. XII. Kal. Martias, sive 18. Februarii.

17 *Quibus debitor vellet legibus*] Apparet ex iis quæ præcedunt, legibus Romanis circumscriptam esse fœnerandi licentiam, et e re debitoris fuisse, ut secundum est potius jus pecuniæ creditæ diceretur, sive judicarentur controversiæ de pecuniis creditis, quam secundum leges, quibus socii Latini nominis utebantur. Ut igitur faveant debitori, permittunt ejus arbitrio decernendum quibusnam legibus, Romanis an Latinis, jus pecuniæ creditæ dici vellet.

U. C. 559. A. C. 193.

magnitudo æris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebesque scivit, ut [18] cum sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem, quod cum civibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit. et per hiemem prœlia aliquot, nulla memoria digna, adversus latronum magis, quam hostium, excursiones, vario tamen eventu, nec sine militum jactura, sunt facta. Majores res gestæ a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibusque et Celtiberis signis conlatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque: regem Hilermum vivum cepit.

Res Hispaniæ.

VIII. [19] Quum [1] hæc in Hispania gerebantur, comitiorum jam adpetebat dies. itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu quum de rebus ab se gestis disseruisset, [20] quoque in statu provincia esset; questus est cum Patribus conscriptis, quod, tanto bello una secunda pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus Diis inmortalibus honos. Postulavit deinde, ut supplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen, quam relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, *Literas eodem tempore*, dixit, *et consulis L. Cornelii ad senatum, et M. Marcelli ad magnam partem senatorum, adlatas esse, inter se pugnantes: eoque dilatam esse consultationem, ut præsentibus auctoribus earum literarum disceptaretur. Itaque exspectasse sese, ut consul, qui sciret ab legato suo adversus se scriptum aliquid, quum ipsi veniendum esset, deduceret eum secum Romam: quum etiam verius esset,* [21] *Ti. Sempronio imperium habenti tradi exercitum,*

L. Cornelius Cos. postulat triumphum sibi decerni.

1 *Dum—agerentur* Gron. Crev.

18 * *Cum sociis*] Qui pecunias mutuas civibus Romanis dedissent. Socii inter se suis legibus uti procul dubio sinuntur.

19 *Dum hæc in Hispania agerentur*] Modius e MS. suo profert, *Quum hæc in Hispania gerebantur*. Victor. quoque codex habet *quum*. Nec moræ sumus cuiquam, quominus illam particulam in locum τοῦ *dum* admittat. Sed illud assentiri non possumus Gronovio, vulgatam lectionem σολοικίζειν, et Latine dici omnino debuisse *Dum hæc agebantur*. Utroque enim modo Latina oratio est. Et ipse Gronovius infra, c. 36. ubi legitur, *libertatem, quum restitui videretur, interceptam*, emendat, *dum restitui videretur*.

20 *Quoque in statu*] Duo MSS. teste Gronovio abolent præpositionem: et sic nonnunquam mavult Livius. Lib. III. c. 68. *Quid tandem? privatæ res vestræ quo statu sunt.*

21 *Ti. Sempronio imperium habenti*] Cui imperium ex consulatu prorogatum erat, ut colligitur ex c. 56. l. XXXIV. * Tamen supra c. 5. legatus ille, itidem ut M. Marcellus, dicitur. † Noster Vict. ut et unus e MSS. Gronovianis, *Sempronio Tito:* ut legendum videtur *Sempronio Tiberio*. Amat enim interdum Livius prænomina postponere nominibus.

U. C. 559. A. C. 193. *quam legato. Nunc videri esse amotum de industria, ne*[m] *ea, quæ scripsisset,* [22] *præsens diceret, aut argueret coram: et, si quid vani adferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. Itaque nihil eorum, quæ postularet consul, decernendum in præsentia censere.* Quum pergeret nihilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur, triumphantique sibi urbem[n] invehi liceret; M. et C. Titinii tribuni plebis, se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt.

Nec impetrat.

IX. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus et C. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. censa sunt civium capita [23] centum quadraginta tria millia, septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt, et Tiberis loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam conlapsa quædam ruinis sunt: et porta Cœlimontana fulmine icta est, murusque circa multis locis de cœlo tactus. Et Ariciæ, et Lanuvii, et in Aventino, lapidibus pluit; et a Capua nunciatum est, examen vesparum ingens in forum advolasse, et in Martis æde consedisse. eas conlectas cum cura, et igni crematas esse. Horum prodigiorum caussa decemviri libros adire jussi, et novemdiale sacrum factum, et supplicatio indicta est, atque urbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis, prope ædem Victoriæ, M. Porcius Cato dedicavit biennio post, quam vovit. Eodem anno [24] coloniam Latinam [25] in agrum Thurinum triumviri deduxerunt Cn. Manlius Vulso, L. Apustius Fullo, [26] Q. Ælius Tubero, cujus lege deducebatur. tria millia peditum iere, trecenti equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore, tertia pars agri demta est: quo postea, si vellent, novos colonos adscribere possent. Vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt.

Lustrum conditum. Prodigia.

X. In exitu jam annus erat, et ambitio magis, quam umquam alias, exarserat consularibus comitiis. multi et potentes petebant patricii plebeiique: P. Cornelius Cn. filius Scipio, qui ex Hispania provincia nuper decesserat magnis re-

Multi et potentes candidati consulatus.

m *ne* l. *qui* Gron. Crev. n *in urbem* Eæd.

22 *Præsens diceret, aut argueret coram, et si quid*] Magis placeret: *qui ea quæ scripsisset præsens diceret, et aut argueret coram, aut, si quid vani afferret, argui posset.*

23 * *Centum*] Admodum verisimile est hunc numerum justo minorem esse, et Livium scripsisse *ducenta.* Hoc probant numeri ejus lustri cujus proxime præcessit mentio, (supra XXIX. 37.) et lustri sequentis, infra XXXVIII. 36.

24 *Coloniam Latinam*] Vid. not. 85. ad l. XXXIV. c. 53.

25 *In agrum Thurinum*] Scripti cum vetustioribus editis *in castrum Ferentinum.* Recte videtur Sigonius reposuisse *Thurinum* ex l. XXXIV. c. 53. supra. Sed nihil vetat retineri vocem *castrum*, legique *in castrum Thurinum*, qui fortasse est is ipse pagus Thurinus, de quo Suet. in Aug. c. 2. Hæc fere Gronovius.

26 *Q. Ælius Tubero*] Vid. not. 86. ad locum modo memoratum.

bus gestis, et L. Quinctius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat, et Cn. Manlius Vulso. hi patricii. Plebeii autem C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, M'. Acilius. sed omnium oculi in Quinctium Corneliumque conjecti. nam et in unum locum petebant ambo patricii, et rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Ceterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. major gloria in Scipione[o]: et, quo major, eo [27] propior invidiam. Quinctii recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat, quod alter decimum jam prope annum assiduus in oculis hominum fuerat; [28] quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post devictum Hannibalem, censorque fuerat. In Quinctio [29] nova et recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat a populo post triumphum, nec adeptus erat: *pro fratre germano, non patruele, se petere* aiebat: *pro legato et* [30] *participe administrati belli. se terra, fratrem mari, rem gessisse.* His obtinuit, ut præferretur candidato, quem Africanus frater ducebat[p]; quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente; [31] quem tantum præjudicium senatus, virum e civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quinctius et Cn. Domitius Ahenobarbus consules facti. adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappo[q], Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi et L. Æmilii Paulli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia

U. C. 559.
A. C. 193.

Scipio victus a Quinctio.

[o] *Scipionis: e. q. m. e. p. invidiæ* Gron. Crev. [p] *deducebat* Eæd. [q] *Tappus* Eæd.

27 *Propior invidiæ*] Sigonii liber, et unus e Gronovianis exhibent *invidiam*. Et alludunt plurimi, inter quos Victorinus, præferuntque *invidia*. Sane sic amat loqui Livius. L. I. c. 25. *prope metum res fuerat*. Et ibidem, *propius Albam*. Et l. XXVIII. c. 15. *proximus . . . hostem*.

28 *Quæ res minus verendos magnos homines*] Adjicere potuit Livius, quod Valerius Max. testatur, l. II. c. 4. eo alienatum esse a Scipione vulgi animum, quod auctor fuisset secernendi loca senatoria a populo in ludis spectandis. Vid. supra l. XXXIV. c. 54.

29 * *Nova et recentia*] *Nova*, intacta, nulla mercede, quæ illi exsoluta esset, prælibata. *Recentia*, nupera. Contra in Scipione merita non jam erant aut *nova ad gratiam*, quum secundo consulatu censuraque remunerata viderentur, aut *recentia*, utpote decimum jam annum habentia.

30 *Participe administrandi belli*] Hic vulgo legitur *administrati*. Sed putamus Sigonium, auctorem illius lectionis quam eliminavimus, nimis credidisse libro suo, editores Sigonio. Quod dedimus præferebant editi ante Sigonium, et servat Vict. codex. Atque hoc nobis elegantius videtur.

31 *Quem tantum præjudicium senatus, virum*] Quem commendabat tantum præjudicium senatus, quod nempe ab amplissimo ordine judicatus esset vir e civitate optimus. Unicum verbum *deducebat* in omnia hujus periodi membra sufficere Livio visum est, ex more a nobis notato ad l. III. c. 67.

U. C. 559. A. C. 198.

clipea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; alteram a porta Fontinali ad Martis aram, qua in Campum iter esset, perduxerunt.

Res gestæ apud Ligures.

XI. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est. nam et castra consulis obpugnata, ægre sunt defensa: et non ita multo post per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. qua quum exitus non pateret, converso agmine redire institit consul: et ab[r] tergo fauces saltus occupatæ a parte hostium erant, Caudinæque cladis memoria non animis modo, sed prope oculis, obversabatur.

Numidarum equitatus.

Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. eorum præfectus consuli pollicetur, *Se parte, utra vellet, cum suis erupturum. Tantum uti diceret, utra pars frequentior vicis esset. in eos se inpetum facturum: et nihil prius quam flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, et discurrere ad opem ferendam suis.* Conlaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, et obequitare stationibus hostium, neminem lacessentes, cœperunt. Nihil primo adspectu contemtius. equi hominesque [32] paulluli et graciles: discinctus et inermis eques, præterquam quod jacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida cervice et extento capite currentium. Hunc contemtum de industria augentes, labi ex equis, et per ludibrium spectaculo esse. Itaque, qui primo intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, jam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere, sed propius saltum paullatim evehi: [33] velut quos inpotentes regendi equi invitos efferrent. postremo subditis calcaribus inter[s] medias stationes hostium erupere: et, in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viæ tecta incendunt. proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammaque omnia pervastant. Fumus primo conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremo seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt.

Liberat exercitum Romanum.

itaque sine consilio, sine imperio, pro se quisque currere ad sua tutanda[t]: momentoque temporis castra relicta erant, et obsidione liberatus consul, quo intenderat, pervenit.

Ætolorum molitiones.

XII. Sed neque Boii, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, [34] tam inimici infestique erant Romanis,

[r] *a* Gron. Crev. [s] *per* Eæd. [t] *tuenda* Crev.

32 *Paululi*] Parvuli. Supra l. VIII. c. 11. *pro paulula via*.

33 * *Velut quos*] Quasi impotentes regendi ab equis inviti efferrentur.

34 *Tam inimici*] Victor. una particula auctior, *tam tunc inimici*.

quam Ætolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia exercitus primo in spe fuerant, et Antiochum in vacuam Europæ possessionem venturum; nec Philippum, aut Nabin quieturos. Ubi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid miscendumque rati, ne cunctando senescerent consilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum, conquestus injurias Romanorum statumque Ætoliæ, *quod omnium Græciæ gentium civitatiumque inhonoratissimi post eam victoriam essent, cujus caussa ipsi fuissent*, legatos censuit circa reges mittendos, qui non solum tentarent animos eorum, sed suis quemque stimulis moverent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, [35] *ademtis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem*, dicere. *inde militem, inde naves navalesque socios habuisse. inclusum suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneso. numquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam, quæ tum esset, prætermisisset. Nullum exercitum Romanum in Græcia esse:* [36] *nec propter Gythium, aut maritimos alios Laconas, dignam caussam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursus*[u] *transmittant.* Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur, ut, quum in Græciam Antiochus trajecisset, [37] conscientia violatæ per sociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam major orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quam tyrannus, detractus erat, quoque plures ademtæ res. Ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusque orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. *Et tutum vel incepto, vel eventu se consilium adferre. nam neque, ut ante se moveat Philippus, quam Antiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere; et, qui sine Antiocho adversus Romanos Ætolosque tam diu sustinuerit bellum, ei, adjuncto Antiocho, sociis Ætolis, qui tum graviores hostes, quam Romani, fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse?* Adjiciebat de duce Hannibale, nato adversus Romanos hoste, qui plures et duces et milites eorum occidisset, quam quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæar-

U. C. 559.
A. C. 193.

Concitant reges ad bellum Romanum.

[u] *rursum* Gron. Crev.

35 * *Ademptis maritimis civitatibus*] Vid. not. 25. ad XXXIV. 35. supra.

36 *Nec propter Gythium .. dignam causam existimaturos*] Tolle cum Gronovio otiosum et inelegans vocabulum *propter*. Simile additamentum nobis ab aliena manu immissum esse visum est l. XXIV. c. 8. *Ob camdem causam* ..*fuisse non negaverim*. Ubi monuimus tollendam esse voculam *ob*.

37 *Conscientia violatæ ... Romanæ amicitiæ conjungeret se cum Antiocho*] Scripti hic corrupti sunt. Retinemus vulgatam lectionem, quæ jamdiu editos obtinet, donec melius quid aut certius e MSS. eruatur.

U. C. 559. A. C. 193. chus Antiocho: et omnium primum, *prædam de Philippo Romanorum esse* dicere, *victoriam Ætolorum, et aditum in Græciam Romanis nullos alios, quam Ætolos, dedisse; et ad vincendum vires eosdem præbuisse*. deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo et Nabide [38] libero mendacio abutebatur: *paratum utrumque ad rebellandum esse: et primam quamque occasionem recuperandi ea, quæ bello amisissent, adrepturos*. Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum. [39] reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt.

Nabis bellum molitur.

XIII. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit, ad seditiones in iis miscendas: et alios principum donis ad suam caussam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quinctio cura mandata erat. itaque extemplo [40] et ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentque, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret: et auxilia ad Gythium, quod jam obpugnabatur a tyranno, et Romam, qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex, ea hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filia in matrimonium data, quum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam, Tauro monte superato, extremo jam hiemis Ephesum pervenit: inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam ultimarum partium regni, ne quid, absente se, ab tergo moveretur, ipse cum omnibus terrestribus copiis ab Pisidas, qui circa [41] Sidam incolunt, obpugnandos est profectus.

Legati Rom. ad Antiochum.

Eo tempore legati Romani P. Sulpicius et[u] P. Villius, qui ad Antiochum (sicut ante dictum est) missi erant, jussi prius Eumenem adire, Elæam venere; inde [42] Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) escenderunt[v]. Cupidus belli adversus Antiochum Eumenes erat, gravem, si pax esset, adcolam tanto potentiorem regem credens; eumdem, si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore, quam Philippus fuisset: et aut funditus sublatum

[u] *et* del. Gron. Crev. [v] *ascenderunt* Ead.

38 * *Libero mendacio abutebatur*] Sine ullo modo ad utilitatem causæ suæ utebatur libertate mentiendi de Philippo et Nabide absentibus. Quum Philippus et Nabis abessent, Dicæarchus libere de iis mentiri poterat: et quod poterat, id licenter omnino, inserviens causæ suæ, faciebat.

39 * *Reges tamen*] Ex duobus regibus alter, nempe Philippus, non motus est: alter, Antiochus, tardius motus est.

40 *Et ad tyrannum legatos miserunt*] Hic verbum *miserunt* supervacuum est, et odiose inculcatum, quum reperiatur idem in fine totius periodi.

41 *Sidam*] Scripti et veteres editi *Sicam*. Correxit Glareanus.

42 *Pergamum . . ascenderunt*] Hoc Gelenii est. Jac. Gronovius, quum scripti et editi habeant *descenderunt*, emendat hic, ut jam ante aliquoties, *escenderunt*.

iri: aut, si pax victo daretur, multa illi detracta sibi accessura: ut facile deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. Etiam, si quid adversi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcumque fortunam subire, quam solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc, quantum auctoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. U. C. 559. A. C. 193.

XIV. Sulpicius æger Pergami substitit. Villius, quum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Hannibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur; ut animum ejus et tentaret, si qua posset, et metum demeret periculi ei quidquam ab Romanis esse. His conloquiis aliud quidem actum nihil est: [43] secutum tamen sua sponte est, velut consilio petitum esset, ut vilior ob ea regi Hannibal et suspectior ad omnia fieret. [44] Claudius, secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit: eumque Ephesi conlocutum cum Hannibale. Et sermonem etiam unum refert, quo quærenti Africano, *quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet?* respondisse, *Alexandrum Macedonum regem; quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset,* [45] *quodque oras*[x], *quas visere supra spem humanam esset, peragrasset.* Quærenti deinde, *quem secundum poneret? Pyrrhum,* dixisse. [46] *castra metari primum docuisse. ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse, artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quam populi Romani, tamdiu principis in ea terra, imperium esse mallent.* Exsequenti, *quem tertium duceret?* haud dubie *semet ipsum* dixisse. Tum risum Conloquium Scipionis cum Hannibale.

x *ultimas oras* Gron. Crev.

43 *Secutum tamen sua sponte est*] Victor. codex pro *est* substituit *tum.* Utrumque eradas licet.

44 *Claudius secutus Græcos Acilianos libros*] Acilianos libros e Græco in Latinum sermonem convertisse Claudius dicitur supra l. XXV. c. 39. Vid. ea quæ ibi annotamus.

45 *Quodque ultimas oras . . . peragrasset*] Parce omnino laudatur Alexander, si ultimas oras peragrasse tantummodo, non et subegisse dicatur. Videtur legendum *victoriis peragrasset,* quemadmodum supra c. 12. *peragratusque Orbis terrarum victoriis ejus gentis.*

46 *Castra metari primum docuisse*] Totum hoc Scipionis cum Annibale colloquium, quum aliunde fabellam non sane admodum ingeniose fictam sapere videtur, tum duobus maxime in locis indicat Romanum aliquem argumenti conditorem. Primus est hic ipse, ubi Pyrrhus universim dicitur castra metari primus docuisse, quum id tantummodo verum sit de Romanis, qui, teste Frontino, l. IV. Strategem. c. 1. captis ejus castris ex eorum metatione suam emendaverunt. Secundus est, qui mox sequitur, ubi Pyrrhus propterea laudatur, quod effecerit ut Italicæ gentes ejus imperium esse mallent, quam populi Romani, tamdiu principis in ea terra: qua in laude Pyrrho tributa esse simul prodit illa Romanæ gloriæ admiratio, quam ubique præferunt Romanorum scripta. His adde quod Plutarchus in Pyrrho de hoc eodem colloquio agens, aliter omnino rem narrat. Apud eum, nulla Alexandri mentione facta, Pyrrhus ab Annibale primus, secundus Scipio, tertius Annibal ipse nominatur: quomodo perit omnis hujus sermonis, a Livio laudatus, lepos.

U. C. 559. A. C. 193. obortum Scipioni, et subjecisse. *Quidnam tu diceres, si me vicisses? Tum me vero,* inquit, *et ante Alexandrum, et ante Pyrrhum, et ante omnes alios imperatores esse.* Et perplexum Punico astu responsum, et inprovisum adsentationis genus Scipionem movisse, quod e grege se imperatorum velut inæstimabilem secrevisset.

XV. Villius ab Epheso Apameam processit. eo et Antiochus, audito Romanorum legatorum adventu, obcurrit: Apameæ congressis disceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quinctium et legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi, filii regis, quem missum paullo ante dixeram in Syriam, diremit conloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis desiderium. id enim jam specimen sui dederat, ut, si vita longior contigisset, magni justique regis in eo indolem fuisse adpareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors ejus suspectior fuit, gravem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque caussam clandestino facinori adjiciebant, quod, quum Seleuco filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quam similem daret sedem, [47] ut procul ab se honore eum quoque ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso, quod inchoaverat, bello, rediit. ibi, per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio, ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis [48] ex rebus in Syria aut Asia gestis, non caussa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se, quæ pro caussa essent, dicturum, persuasit, ut a Pergamo arcesserentur legati.

Moritur regis filius.

XVI. Jam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Ephesum venerunt. Rex a Minione excusatus, et absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio; *Specioso titulo,* inquit, *uti vos, Romani, Græcarum civitatium liberandarum video: sed facta vestra orationi non conveniunt; et* [49] *aliud Antiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsacenique Græci sunt, quam Neapolitani, et Rhegini,*

Conloquium legatorum Rom. cum Minione.

47 *Ut procul ab se honore eum quoque ablegaret*] *Honore*, id est, per honorem, per speciem honoris.

48 *Ex rebus in Syria aut Asia gestis*] Res gestæ Antiochi, partim adversus rebelles, partim adversus Ptolemæum Philopatora regem Ægypti, haud sane contemnendæ, memorantur a Polybio, libb. IV. et V.

49 *Aliud Antiocho juris statuistis*] Imo *statuitis*. JAC. GRONOVIUS.

U. C. 559.
A. C. 193.

et Tarentini, a quibus stipendium, a quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracusas, atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis, cum imperio et virgis et securibus, mittitis? nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eamdem de Smyrna et Lampsaco civitatibusque, quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, caussam ab Antiocho accipite. Bello superatas a majoribus, et [50]*stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, et non belli caussa quæritur.* Ad ea Sulpicius, [51]*Fecit verecunde,* inquit, *Antiochus, qui, si alia pro caussa ejus non erant, quæ dicerentur, quemlibet ista, quam se, dicere maluit. Quid enim simile habet civitatium earum, quas comparasti, caussa? Ab Rheginis, et Neapolitanis, et Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem, uno et perpetuo tenore juris, semper usurpato, numquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potesne tandem dicere, ut ii populi non per se, non per alium quemquam fœdus mutaverint, sic*[y] *Asiæ civitates, ut semel venerunt in majorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permansisse, et non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurpasse? Nam si, quod aliquando servierunt, temporum iniquitate pressi, jus post tot* [52] *secula adserendi eos in servitutem faciet*[z]*; quid abest, quin actum nobis nihil sit, quod a Philippo liberavimus Græciam, et repetant posteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, et Thessalorum totam gentem? Sed quid ego caussam civitatium ago, quam, ipsis agentibus, et nos et regem ipsum cognoscere æquius est?*

XVII. Vocari deinde civitatium legationes jussit, præparatas jam ante et instructas ab Eumene, qui, quantumcumque virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc expostulationes inserit, et æqua iniquis miscent[a], e disceptatione altercationem fecerunt. itaque, neque remissa ulla re, neque impetrata, æque ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt. Rex, dimissis iis, consilium de bello Romano habuit. Ibi [53] alius alio ferocius (quia

Rex consilium habet de Romano bello.

[y] add. *et* Gron. Crev. [z] *facit* Eæd. [a] *postulutiones inserit æqua iniquis miscentes* Eæd.

50 * *Stipendiarias ac vectigales*] Vid. not. 92. ad XXI. 41.

51 * *Fecit verecunde*] Pudorem suum probat. Etenim impudentis est futilibus sermonibus velle alteri fucum facere.

52 *Secula*] Γενεάς. Vid. not. 67. ad IX. 18.

53 *Alius alio ferocius: quia . . . major erat. Alius superbiam postulatorum increpare*] Posterius hoc *alius* non esse Livii existimamus, sed immissum ab iis qui non viderunt parenthesi includenda ea omnia quæ interposita sunt inter adverbium *ferocius*, et hoc membrum, *superbiam postulatorum increpare.* * Itaque sensus erit: omnes increpare incipiunt superbiam postulatorum, certantes inter se quis ferocissime et audacissime loqueretur.

U. C. 559. A. C. 193. quo quisque asperius adversus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ major erat) alius superbiam postulatorum increpare, tamquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, inponentium leges. *quamquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, et patriam Lacedæmonem, remissam.* [54] *Antiocho si Smyrna et Lampsacus imperata faciant, indignum videri.* alii, *parvas et vix dictu dignas belli caussas tanto regi eas civitates esse. sed initium semper* [55] *a parvis injusta imperandi fieri*[b]*: nisi crederent, Persas, quum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierunt,* [56] *gleba terræ et haustu aquæ eguisse. Per similem tentationem* [57] *Romanis de duabus civitatibus agi.* [58] *et alias civitates, simul duas jugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas servitute potior sit, tamen omni præsenti statu spem cuique novandi res suas blandiorem esse.*

XVIII. Alexander Acarnan in consilio[c] erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi; et, tamquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is, tamquam non, utrum bellandum esset, nec ne, consuleretur, sed ubi et qua ratione bellum gereretur, *Victoriam se haud dubiam proponere animo* adfirmabat, *si in Europam transisset rex, et in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Jam primum Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ, Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates: quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent; a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum. Nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire, ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes jam diu iras eum in pectore volvere. meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes Deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem. cujus voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. Tantum non cunctandum, neque cessandum esse. in eo enim victoriam verti,*

[b] *semper per jus injusta impetrandi fieri:* Gron. [c] *concilio* Gron. Crev.

54 *Antiocho si . . . imperata faciant*] Si Antiocho pareant.

55 *A parvis injusta imperandi*] Sic Rubenius e conjectura emendaverat, quum prius legeretur *per jus injusta impetrandi.* Firmant emendationem duo MSS. Dujatio, duo Hearnio inspecti, cum nostro Victor. nisi quod particula *a* non in omnibus reperitur, sed in duobus tantum e quinque memoratis.

56 *Gleba terræ et haustu aquæ*] Haud fortasse accommodatum ad rem præsentem exemplum. Quum enim Persæ aquam et terram peterent, non sibi aditum a parvis ad ulteriora præstruebant: sed volebant plane se dominos agnosci, ut constat ex multis passim Herodoti locis.

57 *Romanis . . agi*] Lege cum Gronovio, *a Romanis.*

58 *Et alias*] Mallemus *sed alias.*

[59] *si et loca opportuna, et socii præoccuparentur. Hannibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse* [60] *ad distringendos Romanos.* U. C. 559. A. C. 193.

XIX. Hannibal non adhibitus in consilium, propter conloquia cum Villio suspectus regi, et in nullo postea honore habitus, primo eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, et percunctari caussam repentinæ alienationis, et purgare se, [61] tempore apto, quæsita simpliciter iracundiæ caussa auditaque, *Pater Hamilcar*, inquit, *Antioche, parvum admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, numquam amicum fore populi Romani. Sub hoc sacramento sex et triginta annos militavi: hoc me in pace* [62] *patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, ubi arma esse sciam, huc veniam, toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. Itaque, si quibus tuorum* [63] *meis criminibus apud te crescere libet,* [64] *aliam materiam crescendi ex me*[d] *quærant. Odi, odioque sum Romanis. id me verum dicere, pater Hamilcar et Dii testes sunt. Proinde, quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Hannibalem habeto. si qua res te* [65] *ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo deliberes, quærito.* Non movit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Hannibali. Ex concilio ita discessum est, ut bellum gereretur.

Hannibal suspectus regi.

Se purgat.

XX. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihildum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia provincia decreta est: ita ut inter se compararent, sortirenturve, uter comitiis ejus anni præesset. ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quo eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet novas, et sociûm[e] Latini nominis viginti millia, et equites octingentos[f]. Alteri consuli duæ legiones decretæ, quas L. Corne-

U. C. 560. A. C. 192. L. Quinctio, Cn. Domitio Coss. Provinciæ divisæ.

[d] *quam ex me* Gron. Crev. [e] *sociûm ac* Crev. [f] *nongentos* Gron. Crev.

59 * *Si . . socii præoccuparentur*] Si maturaret Antiochus sibi socios adsciscere Græciæ populos, antequam Romani in Græciam venirent, et Græcorum secum societatem firmarent.

60 * *Ad distringendos Romanos*] Ad cogendos Romanos dispertiri in diversa curas viresque.

61 *Tempore apto*] Placet Gronovii conjectura: *tempore capto.* Sic l. III. c. 9. *Insidiatum eum, et tempore capto adortum rempublicam.* Quod si admittatur, distinguendum erit post *purgare se.*

62 *Patria mea expulit*] Vulgo *extulit:* minus recte. Illud alterum revocavit Jac. Gronovius ex aliquot scriptis, quibus assentitur Victor. et Andreæ editio.

63 * *Meis criminibus apud te crescere*] Me criminando ad altiorem apud te favoris et amicitiæ gradum sese extollere.

64 *Aliam materiam crescendi quam ex me*] Aliam aliquam materiam crescendi ex me. *Aliam quam* pro *aliam aliquam*, ut sæpe *aliud quid*, et similia: quanquam hoc quidem loco videtur id esse paulo durius. Et omittunt τὸ *quam* Gelenii liber, et noster Victorinus.

65 *Ad pacem compellet*] Thuan. et Vict. codices *in pacem.*

U. C. 560. A. C. 192. lius consul superioris anni habuisset: et [66]sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu[f] quindecim millia, et equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium. additum, in supplementum ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, et centum quinquaginta equites; et sociis eodem quinque millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset, provincia evenit, L. Quinctio Gallia et comitia habenda. Prætores deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappo Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt. Atilio classis et Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent: [67]et ut[g] sociis eodem millia peditum quindecim imperarentur, et quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere jussus, et ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, et scribere navales socios. Et consulibus imperatum, ut ei duo millia sociûm ac Latini nominis, et mille pedites darent[h] Romanos. Hi duo prætores et duo exercitus, terrestris navalisque, adversus Nabin, aperte jam obpugnantem socios populi Romani, dicebantur parari. Ceterum legati ad Antiochum missi exspectabantur: et[i], priusquam ii redissent, vetuerat Cn. Domitium consulem senatus ab urbe discedere.

Classis paratur.

XXI. Prætoribus Fulvio et Scribonio, quibus, ut jus dicerent Romæ, provincia erat, negotium datum, ut, præter eam classem, cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam consul prætoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum caussa. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nunciatum est: et Arretii puerum natum unimanum: Amiterni [68]terra pluisse: Formiis portam murumque de cœlo tacta: et (quod maxime terrebat) consulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum caussa supplicatum est: bovem cum cura servari alique aruspices jusse-

Prodigia.

[f] ins. *pedites* Gron. Crev. [g] *ut et* Eæd. [h] *consuli—daret* Eæd. [i] *et* del. Eæd.

66 *Sociûm ac Latini nominis . . . pedites quindecim millia*] *Sociûm*, sive ex sociis, *pedites* ad *quindecim millia*. Sic infra c. 28. *tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites, et quadringentos equites.*

67 *Ut et sociis*] Lege potius cum Gronovio, *et ut sociis.*

68 *Terra pluisse*] Unus e MSS. Gronovii cum Victorino, et Andreæ editione, *terram pluisse.* Et sic interdum Livius.

runt. Tiberis, [69] infestiore quam priore inpetu inlatus urbi, duo pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leviore, quam ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Jugarium ex Capitolio procidit, et multos obpressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est. Priusquam L. Quinctius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis conlatis pugnavit: novem millia hostium occidit: ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque in noctem magno certamine obpugnata defensaque sunt. nocte clam profecti Ligures: prima luce Romanus vacua castra invasit. prædæ minus inventum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi [70] præda Etrusca, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

U. C. 560. A. C. 192.

Ligures victi a Minucio.

XXII. Sub idem tempus [71] legati ab regibus Romam reverterunt. qui quum nihil, quod satis maturam caussam belli haberet, nisi adversus Lacedæmonium tyrannum, adtulissent, quem et Achæi legati nunciabant [k] contra fœdus maritimam oram Laconum obpugnare; Atilius prætor cum classe missus est in Græciam ad socios tuendos. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit, Quinctius per Ligures in Boios venit. Duo consulum agmina diversa late agrum hostium pervastarunt. primo equites eorum pauci cum præfectis, deinde universus senatus, postremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad consules transfugerunt. Et in utraque Hispania eo anno res prospere gestæ. nam et C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque, vineis expugnavit, et nobilem regulum Corribilonem vivum cepit: et M. Fulvius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo secunda prœlia fecit: oppida duo [l] Hispanorum, [72] Ves-

Atilius contra Nabin missus.

Res Hispanicæ.

[k] *annunciabant* Gron. Crev. [l] *duo* del. Eæd.

69 *Infestiore quam priore impetu*] Infestiore impetu, quam quo prius, anno scilicet superiore, amnis urbi illatus fuerat. Vid. supra, c. 9. Tan. Faber legit *infestiore, quam priore anno, impetu.*

70 * *Præda Etrusca, quæ*] Præda, quam ex Etruria collectam Ligures populatores miserant in sua castella vicosque.

71 *Legati ab regibus*] Romani legati ab regibus, ad quos missi fuerant, Romam reverterunt.

72 *Vesceliam Helonemque*] Parum nota nomina. Vict. cod. cum Thuanæo, et Modii libro, *Helonemque.* Hinc Jac. Gronovius legendum putavit *Belonemque:* minima certe in litteris mutatione; sed situs locorum repugnare videtur. Belo enim urbs Bæticæ maritima e regione Tingi opposita nimium distat ab Oretanis populis, in quos mox a captis Vescelia et Holone progressus esse dicitur Fulvius. Oretani inter

U. C. 560. A. C. 192.

celiam Holonemque, et castella multa expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, et ibi duobus potitus oppidis, Noliba et Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, sed loco munito[m]. eam quum obpugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his signis conlatis prospere pugnavit: et, fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

Rumores de Antiocho.

XXIII. Ceterum eo tempore minus ea bella, quæ gerebantur, curæ Patribus erant, quam exspectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam etsi per legatos idemtidem omnia explorabantur, tamen rumores, temere sine ullis auctoribus orti, multa falsa veris miscebant. Inter quæ adlatum erat, quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe miserat in Græciam, tamen, quia [73] non copiis modo, sed etiam auctoritate opus erat [74] ad tuendos sociorum animos, T. Quinctium, et Cn.[n] Octavium, et Cn. Servilium, et P. Villium legatos in Græciam misit; et, ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum et Brundisium promoveret legiones, decrevit; [75] ut inde, si res posceret, in Macedoniam trajiceret; et ut M. Fulvius prætor classem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: et ut[o] cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) et ut idem prætor L. Valerio collegæ scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret: itaque placere senatui, ad eum exercitum, quem haberet,* [76] *tumultuariorum militum ad duodecim millia*[p], *et quandringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, qua vergeret in Græciam, tueri posset.* Eum delectum prætor non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris, qui nunciavit, Antiochum regem

Legati in Græciam missi.

Attalus frater Eumenis Romæ.

m *munita* Gron. Crev. n *Cn.* l. *C.* Ead. o *ut* del. Ead. p add. *pedites* Ead.

Anam et Bætim, ad utriusque fluminis fontes incolebant. Crediderimus potius Vesceliam Holonemque viciniores Ibero fuisse, quam Oretanis.

73 * *Non copiis modo, sed etiam auctoritate*] *Non copiis modo,* quæ per vim cogerent invitos, *sed etiam auctoritate,* quæ volentes suadendo, conciliandaque nomini Romano reverentia, devinciret.

74 *Ad tuendos sociorum animos*] Lege cum Gronovio: *ad tenendos.*

75 *Ut inde . . . in Macedoniam trajiceret*] Elegantius abesset τὸ *ut,* quod ignorat unus e MSS. Hearnii, et Victor. et Andreæ editio. Contra, paulo inferius, libenter addita particula *ut,* legeremus, *et ut cum imperio esset:* volente Andrea, et eodem Hearnii scripto. Etenim novum est hoc senatusconsulti caput, nec ad eumdem hominem pertinens.

76 *Tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites*] Vid. not. 66. ad c. 20. supra.

Hellespontum cum exercitu transisse; et[q] Ætolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, et præsenti Attalo gratiæ actæ: et [77] ædes liberæ, locus, lautia decreta, et munera data, equi duo, bina equestria arma, et vasa argentea [78] centum pondo, et aurea [79] viginti pondo. U. C. 560. A. C. 192.

XXIV. Quum alii atque alii nuncii bellum instare adferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prætor literas extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret, senatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum, et ex itinere præmittere edictum, quo comitia consulibus creandis ediceret. Comitia. Paruit his literis consul, et, præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quod patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, et L. Cornelius Scipio, et Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum, honorem adpareret, consulatus datus est. additur[r] ei de plebe collega, M'. Acilius Glabrio. Postero die prætores creati, L. Æmilius Paullus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, et L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Bæbius a Brundisio cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, et circa Apolloniam copias continere: et M. Fulvio prætori urbano negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

XXV. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bellum, sed summa vi Gythium obpugnabat; et, infensus Achæis, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi, non antea ausi capessere bellum, quam ab Roma revertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post reditum legatorum et Sicyonem concilium edixerunt, et legatos ad T. Quinctium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quinctii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat prætorem classemque Romanam exspectandi. Quum principum alii in sententia permanerent; alii utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censerent; multitudo Philopœmenis sen-

Nabis Gythium obpugnat.

Achæi bellum in eum decernunt.

[q] *et* del. Crev. [r] *additus* Gron. Crev.

77 *Ædes liberæ, locus*] Vid. not. ad l. XXX. c. 17.

78 *Centum pondo*] Marcarum nostratium 156. cum unciis 2.

79 *Viginti pondo*] Marcarum 31. cum unciis 2.

U. C. 560. A. C. 192. tentiam exspectabat. Prætor is tum erat, et omnes eo tempore [80] et prudentia et auctoritate anteibat. Is præfatus, [81] *Bene comparatum apud Ætolos esse, ne prætor, quum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret:* statuere quamprimum ipsos, quid vellent, jussit. *Prætorem decreta eorum cum fide et cura exsecuturum: adnisurumque, ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam si aperte suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus et ratio administrandi ejus libera prætori permissa sunt. Philopœmen, præterquam quod ita Quinctio placeret, et ipse existimabat classem Romanam exspectandam, quæ a mari Gythium tueri posset, sed metuens, ne dilationem res non pateretur, et non Gythium solum, sed præsidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit.

XXVI. Comparaverat et tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari submitterentur, præsidia, tres tectas naves, et lembos [82] pristesque, tradita vetere classe ex fœdere Romanis. Harum novarum tum navium agilitatem ut experiretur, simul ut[a] omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat, in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum, sicut terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel usu vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, [83] capta annis octoginta ante, quum [84] Crateri uxorem Nicæam ab Naupacto Corinthum veheret. hujus fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum et vetustate dilabentem jussit.

[a] *Harum ut novarum tum navium agilitatem experiretur, simul omnia* Gron. Crev.

80 *Et prudentia*] Duo e MSS. Gronovii *et providentia.* Accedit Victor.

81 *Bene comparatum apud Ætolos esse*] Imo *apud Achæos.* Quid enim prætori Achæorum cum Ætolis, ut horum sibi instituta sequenda esse existimet? GRONOVIUS.

82 *Pristesque*] Pristis est genus navigii, cujus nomen plerique duci volunt a verbo Græco *πρίω*, seco.

83 *Capta annis octoginta ante, quum Crateri uxorem*] Plutarchus in Philopœmene eam navem quadraginta ante annis captam fuisse dicit, nec, qua occasione id factum fuerit, memorat. Quod ad illum Craterum, qui hic nominatur, attinet, censet Gronovius, si verus sit Livii numerus, eum fuisse filium Demetrii Poliorcetæ, fratrem Antigoni Gonatæ regis Macedoniæ, cujus Crateri mentionem faciunt Plutarchus in libello *περὶ φιλαδελφίας*, et Prologus 26. Trogi Pompeii. Res clarior foret, si is exstaret Polybii locus, unde hæc procul dubio Livius excerpsit.

84 * *Crateri*] Hunc Craterum Gronovius existimat fuisse filium Demetrii Poliorcetæ, fratrem Antigoni Gonatæ regis Macedoniæ. Res ipsa parum nota.

Hac tum prætoria nave præcedente classem, quum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, obcurrerunt a Gythio Laconum naves: et primo statim incursu ad novam et firmam navem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est: captique omnes, qui in nave erant. cetera classis, prætoria nave amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmen in levi speculatoria nave fugit: nec ante fugæ finem, [85] quam Patras ventum est, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, et multos experti casus, inminuit. quin contra, si in re navali, cujus esset ignarus, obfendisset, eo plus in ea, quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum adfirmabat.

U. C. 560. A. C. 192. Classe vincitur Philopœmen.

XXVII. Nabis, quum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, et terrestres aditus claudere opportune positis præsidiis voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gythii abducta, [86] ad Pleias posuit castra. Inminet is locus et Leucis, et [87] Acriis[r], qua videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, et pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundine[s] textas fronde, quæ umbram modo præberet, texissent; priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmen, nec opinantem [88] eum inproviso genere belli adgredi statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cætratos plerosque, cum fundis et jaculis et alio levi genere armaturæ, inposuit. inde litora legens, quum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit: et, sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum injecit. Multi prius incendio absumti sunt, quam hostium adventum sentirent: et, qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammaque omnia absumta: perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gythium in majora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus, Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus [89] finem Megalopolitarum est, duxit: et, magna vi pecorum hominumque inde abrepta, priusquam a Gythio tyrannus præsi-

Nabidis castra incendit.

[r] *Acris* Gron. Crev. [s] *arundinibus* Eaed.

85 *Quam Patras ventum sit*] Victor. codex, *ventum est.*

86 *Ad Pleias*] Hoc nomen corruptum est. Meursius existimat admodum verisimiliter legendum esse *Boeas*, cujus oppidi mentio fit tum a Polybio, l. V. tum a Pausania in Laconicis, tanquam vicini Acriis et Leucis, quæ hoc loco nominantur.

87 *Acris*] Legendum est *Acriis*, ex auctoribus supra memoratis.

88 * *Eum*] Nabin.

89 *Finem Megalopolitarum*] Merito legi jubet Gronovius *finem Megalopolitanum*. Sic enim amat loqui Livius. L. IX. c. 6. *ad finem Campanum*. L. X. c. 35. *ad finem Lucerinum*. Et alibi sæpius.

U. C. 560. A. C. 192. dium agris mitteret, discessit. [90] Inde Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem et Achæis et sociis indicto, in quo et Epirotarum et Acarnanum fuere principes, statuit, quoniam satis et suorum a pudore maritimæ ignominiæ restituti animi, et hostium conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gythii hostem abduci posse. Ad [91] Caryas primum in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gythium expugnatum est. cujus rei ignarus Philopœmen, castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nabis, recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, quum præter Lacedæmonem raptim duxisset, [92] Pyrrhi (quæ vocant) castra occupavit: quem peti locum ab Achæis, non dubitabat. inde hostibus obcurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ prope quinque millia passuum. cogebatur agmen ab equitibus, [93] et maxime a parte auxiliorum: quod existimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, ab[t] tergo suos adgressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus, quem petebat, locus: altera, quod primo agmini obcurrisse hostem cernebat, ubi, quum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse.

Gythium captum a Nabide.

Philopœmenis solertia et usus in locis capiendis.

XXVIII. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis solertiæ atque usus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace, ad id maxime animum exercuerat. Ubi iter quopiam faceret, et ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, [94] quum solus iret[u], secum ipse agitabat animo; quum comites haberet, ab iis quærebat, *Si hostis eo loco adparuisset, quid, si a fronte, quid, si ab latere hoc aut illo, quid, si ab tergo adoriretur, capiendum consilii foret? Posse instructos recta acie, posse inconditum agmen, et tantummodo aptum viæ, obcurrere. Quem locum ipse capturus esset*, cogitando aut quærendo exsequebatur; *aut quot armatis, aut quo genere armorum* (*plurimum enim interesse*) *usurus; quo inpedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem rejiceret; quanto ea, aut quali præsidio custodiret; et utrum*

[t] *a* Gron. Crev. [u] *erat* Gron.

90 *Inde Tegeam*] Olim cusi *inde Telegam*. Nomen oppidi restituit Gelenius. At male recentiores editi pro *inde* fecerant *idem*. Correximus, monente Gronovio.

91 *Caryas*] Sic nomen hoc scribendum est; non *Carias*, quomodo vulgo editi habent.

92 *Pyrrhi . . . Castra*] Nomen loci.

93 *Et maxime a parte auxiliorum*] Legi jubet Perizonius, *et maxima parte auxiliorum:* recte. Quum enim equitatus et pars auxiliorum cogat agmen, qui potest intelligi magis id ab auxiliis, quam ab equitibus præstari?

94 *Quum solus iret*] Vulgo *erat:* minus eleganter, et contra scriptorum fidem.

pergere, qua cœpisset ire via, [95] *an eam* [x], *qua venisset, repetere melius esset; castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, qua opportuna aquatio, qua pabuli lignorumque copia esset. qua postero die castra moventi tutum maxime iter, quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibusque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares et, quos Tarentinos vocabant, equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit: et, jussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eo inpedimenta omnia et calonum turbam conjectam armatis circumdedit, et pro natura loci castra communivit. tabernacula statuere in aspretis et inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. [96] ex eodem rivo utrimque cum præsidio levis armaturæ aquati sunt: et, priusquam (qualia in propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox intervenit. Postero die adparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse. nocte id valle a conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit, cætratorum.

U. C. 560. A. C. 192.

XXIX. Luce orta, Cretensium levis armatura et Tarentini equites super torrentem prœlium commiserunt. Telemnastus [y] Cretensis popularibus suis, equitibus [97] Lycortas Megalopolitanus præerat. [98] Cretenses et hostium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini, præsidio aquatoribus erant. Aliquamdiu dubium prœlium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, et armis paribus. Procedente certamine, [99] et numero vicere tyranni auxiliares, et quia ita præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut, modico edito prœlio, in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraherent. Effuse secuti fugientes per

Prœlium inter Philopœmenem et Nabin.

[x] *ea* Gron. [y] *Latemnastus* Gron. Crev.

95 *An eam qua venisset repetere*] Sic habet unus e MSS. Hearnii, et noster quoque Vict. Consentit Andreæ editio. Gronovianæ exhibent *An ea:* minus commode.

96 *Ex eodem rivo utrimque .... aquati sunt*] Andreas, *utrique:* quod magis placet.

97 *Lycortas Megalopolitanus*] Is est procul dubio Polybii historiarum scriptoris pater.

98 *Cretenses et hostium*] *Cretenses,* qui erant *et hostium,* id est, hostium quoque, *auxiliares, equitumque idem genus,* sive genus equitum simile iis equitibus, qui pro Achæis pugnabant, nempe equites *Tarentini,* præsidio erant aquatoribus Nabidis. Intelligendum est igitur utrimque, tum apud Achæos, tum apud Nabidem, et Cretenses, et Tarentinos equites militasse. Itaque hic Cretenses adversus Cretenses, Tarentini equites adversus equites Tarentinos pugnant. Sic et in pugna Philopœmenis adversus Machanidam apud Polyb. l. XI. utrimque equites Tarentini conspiciuntur.

99 *Et numero vicere tyranni auxiliares, et quia*] Duplicem ob causam vicere tyranni auxiliares, quod nempe et numero superabant, et præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut in fugam inclinarent. Itaque absolvitur sensus in verbo *pertraherent.* In vulgatis editionibus hic locus mala interpunctione laborabat.

U. C. 560. A. C. 192.

convallem, plerique et vulnerati, et interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cætrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut facile per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: et in hostes inordinatos, effusos, labore etiam et vulneribus fessos, inpetum faciunt. Nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyranni miles: et haud paullo concitatiore cursu, quam secutus erat, fugiens, ad castra est compulsus. multi cæsi captique in ea fuga sunt. Et in castris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani jussisset; loca magis confragosa, et, quacumque temere processisset, iniqua, quam hostem, metuens. Inde et ex fortuna pugnæ, et ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto adferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui prope ipsis adfluit mœnibus, progredi[z], ut intercluderent iter; ne aut tyrannus, quum vellet, receptum ad urbem haberet; aut commeatus ab urbe in castra portarentur:"[1] simul etiam tentaturus, si quorum animi sollicitari ad defectionem a tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quam perculso metu relinquendi castra caussam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus et equitatu stationem agere pro vallo jussit. ipse, tamquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocius ferri ad urbem jussit.

Castra deserit tyrannus.

XXX. Philopœmen, postquam citatum agmen per angustam et proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem et Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi, ubi hostes adesse, et a suis se desertos viderunt, primo in castra recipere se conati sunt: deinde, postquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cætrati Achæorum [2] in castra inpetum faciunt, et diripiunt[a]; ceteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut vero ad postremos prœlium ortum est, clamorque terribilis a tergo paventium ad prima signa est perlatus, pro se quisque, armis abjectis, in circumjectas itineri silvas dif-

Funditus ejus exercitus.

[z] *procedere* Gron. Crev. [a] *et diripiunt* del. Crev.

1 *Simul etiam tentaturus*] Revocamus veterum editorum lectionem, quam tuetur Vict. Eam Modius immutaverat, jusseratque legi *tentaturus*: quæ nobis parum felix emendatio visa est.

2 *In castra impetum faciunt: ceteri*] Editi post τὸ *faciunt* inserunt duas voces *et diripiunt*. Sed illæ et male nexæ sunt cum præcedentibus, nec eas ullus e Gronovianis MSS. agnoscit, non Vict. non Hearnii codd. non Andreæ editio. Itaque delendas duximus.

fugiunt, momentoque temporis strage armorum septa via est, maxime hastis; quæ, pleræque [3] adversæ cadentes, velut vallo objecto iter inpediebant. Philopœmen, utcumque possent, instare et persequi auxiliaribus jussis, ([4] utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse gravius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positis, levem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. qui ubi prima vigilia venerunt, nunciantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos jubet. ipse ex cetera copia militum (qui, quia priores in castra venerant, refecti et cibo sumto, et modica quiete erant) delectos, nihil præter gladios secum ferentes, extemplo educit, et [5] duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barbosthenem ferunt, eos instruxit; qua ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonii, quoad lucis superfuit quidquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant. Primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, e regione eorum occultis semitis se tenuerunt: ubi ea sunt prægressi [b], jam tutum rati, in patentes vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen, incluso tyranno in urbem, insequentes dies prope triginta vastandis agris Laconum absumsit, debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, et, quod ad Laconicum bellum adtineret, præferentibus etiam. U. C. 560. A. C. 192.

XXXI. Dum inter Achæos et tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum urbes, solliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertissent. minimum operæ in Achæis adeundis consumserunt; quos, quia Nabidi infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere: adlocutique concilio frequenti Thessalos, Legati Rom. in Græcia.

b *ubi prætergressi ea sunt* Gron. Crev.

3 *Adversæ cadentes*] Adversa hasta intelligi debet ea quæ ita sita est, ut ferrum objiciat. Itaque *adversæ cadentes hastæ* sunt eæ quæ directo in terram ferro cadunt: atque ex iis sic temere in terram fortuito casu infixis efficitur illa imago cujusdam velut valli, quo impeditum fuisse iter dicit Livius.

4 * *Utique enim equitibus*] Jubet Philopœmen auxiliares suos instare fugientibus hostibus, et confidit eos facturos operæ pretium, quum fuga per sylvas difficilis futura esset omnibus quidem hostibus, sed maxime equitibus.

5 * *Duarum portarum*] Urbis Lacedæmonis. Præviderat Philopœmen repetentes urbem Laconas per duo maxime itinera venturos esse, a duabus Lacedæmonis portis Pheras Barbosthenemque ferentia.

U. C. 560. A. C. 192. [6]Demetriadem iter flexere. eo Magnetum concilium indictum est. Adcuratior ibi habenda oratio fuit, quod pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi et Ætolorum erant: quia, quum reddi filium obsidem Philippo adlatum esset, stipendiumque inpositum remitti, inter cetera vana adlatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque ejus quidam, omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adversus eos ita disserendum erat, ne, timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus, esset. Illa tantum commemorata, *quum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam civitatem præcipue. Ibi enim non præsidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam, ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. Ceterum nequidquam ea facta, si Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, et novus et incognitus pro vetere et experto habendus rex esset.* Magnetarchen summum magistratum vocant. is tum Eurylochus erat. ac potestate ea fretus, negavit dissimulandum sibi et Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia et conanda et audenda Magnetibus esse. Et inter dicendi contentionem inconsultius evectus projecit, *Tum quoque specie liberam Demetriadem esse: re vera omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc vocem fremitus [7] variantis multitudinis fuit, partim adsensum, partim indignationem [c], dicere id ausum eum. Quinctius quidem adeo exarsit ira, ut, manus ad cœlum tendens, Deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno, ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod semper Romanorum haud dubie partis fuerat, ab Quinctio [d] legatisque aliis flens petiit, *ne unius amentiam civitati adsignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetas non libertatem modo, sed omnia, quæ homi-*

Adloquuntur Magnetas.

Eurylochi Magnetarchæ responsum audax et inconsultum.

[c] *partim assentientium, partim indignantium* Crev. [d] *ab T. Quinctio* Gron. Crev.

6 *Demetriadem iter flexere*] Scripti et olim editi *iter direxere*. Sed parum interest.

7 *Variantis multitudinis, partim assentientium, partim indignantium*] Varie agitatæ, variis animi motibus æstuantis. Verbum *variare* ἀμέτως sumptum a Livio est, l. I. c. 43. *Ibi si variaret.* Sic et Lucret. l. V. v. 823. *variantibus formis.* Gronovius ex duobus MSS. dedit *partim assensum, partim indignationem*, ita ut hæc duo nomina pendeant a verbo *variantis*. *Fremitus multitudinis fuit variantis*, hoc est, alternantis, inter se confundentis, *partim assensum, partim indignationem*, quod id dicere esset ausus. Sed hujus loquendi formæ audacia, quæ blandita est Gronovio abruptioris sermonis amanti, nobis non ita placuit, ut vulgatam lectionem, cui favet Vict. codex, quæque simplicior et clarior est, abjiceremus.

nibus sancta caraque sint, T. Quinctio et populo Romano debere. Nihil quemquam ab Diis inmortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent; et in corpora sua citius per furorem sævituros, quam ut Romanam amicitiam violarent. U. C. 560. A. C. 192.

XXXII. Hujus orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, et id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant: Ætoli defectionem nudant. eoque ipso forte tempore [8] Thoas, princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat, indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. Qui, priusquam concilium iis daretur, inpleverant omnium aures terrestres navalesque copias commemorando; *ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephantos:* [9] *ante* [e] *omnia* (quo maxime moveri credebant multitudinis animos) *tantum advehi auri, ut ipsos emere Romanos possit.* Adparebat, quid ea oratio in concilio motura esset. nam et venisse eos, et, quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur: et, quamquam prope abscisa res erat, tamen non ab re esse Quinctio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversus regis legatum auderent. Athenienses maxime in eam rem idonei visi sunt, [10] propter et [f] civitatis dignitatem, et vetustam societatem cum Ætolis. ab iis Quinctius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Concilium Panætolicum. Thoas primus in eo concilio renunciavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse omnibus, qui Græciam Asiamque incolerent,* ait, *integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque,* inquit, *si modo vos, quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, Diis juvantibus, et Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quibus primis, post regiam legationem, dicendi, quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in

[e] *ad* Gron. Crev. [f] *et propter* Gron.

8 *Thoas . . . quem miserant ad Antiochum*] Supra, c. 12. *Dicæarchus frater prætoris*, id est, Thoantis, *ad Antiochum missus* esse dicitur, nulla facta Thoantis ipsius mentione. Sed intelligendum est, et ipsum, circumacto magistratus annui spatio, ad Antiochum profectum esse, ut majore auctoritate moveret regem.

9 *Ad omnia*] Præter hæc omnia. Forsitan tamen quis malit, quod editi quidam habent, *ante omnia*.

10 *Propter et civitatis*] Vulgo nunc *et propter*. Nos restituimus eum ordinem vocularum, qui habetur in Vict. cod. et in priscis éditis.

U. C. 560. A. C. 192. universam Græciam T. Quinctii, admonuerunt, *ne temere eam celeritate nimia consiliorum everterent.* [11] *Consilia calida et audacia prima specie læta,* [12] *tractatu dura, eventu tristia esse. legatos Romanos, et in iis T. Quinctium, haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potius* [13] *de iis, quæ ambigerentur, disceptaret, quam Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.*

XXXIII. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat: et ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maxime seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in Ætoliam Quinctio visum est. Legati Romani in Ætoliam eunt. Aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse: Romanos justa ac prope necessaria sumturos arma. Postquam ventum est eo, Quinctius in concilio, orsus a principio societatis Ætolorum cum Romanis, et quoties ab iis fides mota fœderis esset, pauca de jure civitatium, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent; quam populum Romanum cum Antiocho,* [14] *lanistis Ætolis, non sine motu magno generis humani, et pernicie Græciæ dimicare? nec ullos prius cladem ejus belli sensuros, quam qui movissent.* Hæc nequidquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde ceterique factionis ejusdem, cum adsensu omnium auditi, pervicerunt, ut, [15] ne dilato quidem concilio, et absentibus Romanis, decretum fieret, quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptatumque inter Ætolos et Romanos. Ætoli vocandum Antiochum decernunt. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eorum. nam quum id ipsum decretum posceret eum Quinctius, non veritus majestatem viri, *aliud in præsentia, quod magis instaret, prævertendum sibi esse,* dixit: *decretum responsumque brevi in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum.* tantus furor

11 *Consilia calida*] Sic legi jussit Gronovius, quum prius haberetur *callida*. Firmant hanc emendationem unus e MSS. Hearnii, et noster Vict. Et ipse Livius supra l. XXII. c. 24. *Agitabanturque pro ingenio ducis consilia calidiora.*

12 * *Tractatu dura*] Dum tractantur, dum ad effectum perducuntur, difficilia et molesta.

13 *De iis quæ ambigerentur*] Vid. quæ hac de re memoravit Livius, l. XXXIII. capp. 34. et 49. et l. XXXIV. c. 23.

14 *Lanistis Ætolis*] Ætolis committentibus, subornantibus in certamen; quemadmodum lanistæ gladiatorum paria inter se comparant, et depugnare jubent. Sic in Ep. Antonii, apud Cic. Phil. XIII. n. 40. *Ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone, dimicantes.*

15 * *Ne dilato quidem concilio et absentibus Romanis*] Ne dilato quidem concilio, ne parva quidem interposita mora, donec absentes essent Romani. Statim, coram ipsis Romanis, decretum fit quo arcessatur in Græciam Antiochus, bellumque proinde cum Romanis sumatur.

illo tempore gentem Ætolorum, tantusque magistratus eorum capit. U. C. 560. A. C. 192.

XXXIV. Quinctius legatique Corinthum redierunt. inde, [16] ut quæque de Antiocho, nihil per se ipsi moti, et sedentes exspectare adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt: per [17] apocletos autem (ita vocant sanctius consilium [g]: ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum quemque, Romanæ societatis esse, et præsenti statu gaudere. multitudinem, et [18] quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novare [h] velle. Ætoli consilium uno die [19] spei quoque non audacis modo, sed etiam inpudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, et Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cujus fuga caussaque fugæ ante dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, et qui ejusdem factionis erant, liberos et conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exsilio sinerent. Et simplices homines misericordia, et inprobos seditiososque [20] inmiscendi res tumultu Ætolico spes movit: pro se quisque [21] revocare jubebant. His præparatis, Diocles, cum omni equitatu (et erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exsulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cetera multitudine equitum subsequi jussa, præcessit. postquam portæ adpropinquabat, desilire omnes ex equis jussit,

Demetriadem occupant.

g *concilium* Gron. h *novari* Gron. Crev.

16 *Ut quæque de Antiocho*] Locus fractus, cujus tamen sensus apparet. Hæc enim videtur fuisse mens Livii. Ætoli, ne, tanquam omnia reponentes in Antiocho, nihil per se ipsi moti, ac sedentes compressis, quod aiunt, manibus exspectare adventum regis viderentur, etsi concilium universæ gentis non habuerunt, per apocletos tamen id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Ætoli, pro insita genti ferocia et vanitate, indignum ducebant, si omnia debere viderentur Antiocho, eique probare voluerunt sese posse per se ipsos facere operæ pretium. Hic sensus optime quadrat cum sequentibus: sed ad eum verba Livii refingere non opis est nostræ sine libris.

17 *Apocletos*] Quos Latine diceres *selectos*: a verbo ἀποκαλέω, *sevoco*.

18 * *Quorum res non ex sententia ipsorum essent*] Quorum res non in eo statu essent quem optarent ipsi; quorum res male se haberent.

19 * *Spei quoque*] Etiam spei: etiam si quis spem tantam animo concepisset, non rem ipsam perficiendam, quod fecere Ætoli, aggressus esset.

20 * *Immiscendi res tumultu Ætolico*] Turbandi res ope Ætolorum, qui tumultum in urbe excitaturi essent.

21 *Revocare jubebant*] Vetus Sigonii liber habet *revocari*, quod quidem placeret magis: etsi illud tolerari potest.

U. C. 560. A. C. 192. et loris ducere equos, itineris maxime modo, solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti videretur, quam præsidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media urbe ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis obcurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, et loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta est.

Mittunt copias Lacedæmonem. XXXV. Lacedæmone non urbi vis adferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem, spoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Caussam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia sibi, quum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, et triginta delecti ex juventute equites. 22 Iis[1] a prætore Damocrito in consilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denunciatum, *Ne se ad bellum Achaicum aut rem ullam, quam sua quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse. quidquid Alexamenum res monuisset subiti consilii capere, ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exsequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tamquam ad id unum agendum missos ab domo se scirent.* Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo spei inplevit. *Antiochum jam in Europam transisse, mox in Græcia fore; terras, maria, armis, viris completurum. Non cum Philippo rem esse credituros Romanos. numerum iniri peditum equitumque ac navium non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, quum res poscat: sed frequentes armatos ostendere advenienti regi voluisse. Nabidi quoque et ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere otio: sed educeret, et in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, et corpora exerceret. Consuetudine leviorem laborem fore: et comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri posse.* Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media fere in acie consistebant, tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema invisens; in dextro cornu Ætoli erant, et qui ante auxiliares tyranni fuerant, et qui venerant

Alexameni Ætoli oratio ad Nabin.

[1] *His* Crev.

22 *His a prætore Damocrito*] Triginta equitibus, ut patet ex iis quæ memorabuntur infra. Atque, ut id melius intelligatur, reposuimus *his*, quomodo habet codex Victorinus, pro *iis*.

mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum, quæ in rem esse videbantur; nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi; mox inde, velut imperato, quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed, quem diem patrando facinori statuerat, eo paullisper cum tyranno vectatus, quum ad suos concessisset, [23] tum[k] equitibus ab domo secum missis, *Agenda*, inquit, *res est, juvenes, audendaque, quam me duce inpigre exsequi jussi estis. Parate animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset. Qui cunctatus fuerit,* [24] *et suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.* Horror cunctos cepit: et meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. [25] Ponere hastas equites Alexamenus jubet, et se intueri. colligit et ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Postquam adpropinquabat, inpetum facit, et, transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt: et, priusquam a media acie subcurreretur, exspiravit.

U. C. 560.
A. C. 192.

Occiditur Nabis.

XXXVI. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, quum res in oculis gereretur, pavor primo cepit: deinde, postquam abire Ætolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: [26] et spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus est[l] facta. Nec movisset se quisquam, [27] si extemplo, positis armis, vocata in concionem multitudo fuisset, et oratio habita tempori conveniens, frequentes inde retenti in armis Ætoli[m] sine injuria cujusquam. sed,

[k] *cum* Gron. [l] *est* del. Gron. Crev. [m] *frequentibus i. retentis i. a. Ætolis* Ead.

23 *Tum equitibus*] Mendum hoc loco Gronovianas editiones insederat, *cum equitibus*. Correximus ex vetustioribus et Vict. libro.

24 *Et suum consilium meo interponet*] Et meum consilium non unice intuebitur, sed e suo aliquid afferret, quod moram faciat imperiis meis.

25 *Ponere hastas*] Intelligit Sigonius, reclinare ac demittere hastas, ut solent ii qui hostem invasuri sunt. Quod ut verum putamus esse, si rem ipsam spectemus, et Polybii sensum, quem hic procul dubio vertit noster; ita dubitamus an ea Livii mens fuerit. *Ponere* enim *hastas* ex vi Latini sermonis, est eas deponere et abjicere: ut, v. g. in illo loco libri XXXIII. c. 8. ubi itidem Livius parum feliciter interpretatus Polybium est: *Macedonum phalangem, hastis positis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet.* Vid. not. 31. ad illum locum.

26 *Et spectatorum turba*] Hujus loci sanitas debetur Gelenio, qui ex suo exemplari protulit eam lectionem quam editores postea recepere. Prius *perpaucorum turba*. Non absurde monet Jac. Gronovius recidi posse particulam *et*, ut totum hoc membrum intelligatur per appositionem adjunctum praecedentibus.

27 *Si extemplo positis armis*] Si ipse Alexamenus positis armis vocasset ad concionem Lacedæmonios, et orationem tempori convenientem habuisset: retinens tamen et hoc ipso tempore, et aliquamdiu postea, frequentes in armis Ætolos, sed ita ut nemini injuria fieret.

U. C. 560. A. C. 192.

ut oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumsit: Ætoli, velut capta urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemtus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit. alii dicere, exturbandos Ætolos, et libertatem, quum restitui videretur, interceptam repetendam. alii, ut caput agendæ rei esset, regii generis aliquem [28] in speciem adsumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum inponunt, et, armis adreptis, Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt. ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Ætoli circa [29] Chalciœcon (Minervæ est templum æreum) congregati cæduntur. Pauci, armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. ibi, comprehensi a magistratibus, sub corona venierunt.

Lacedæmonii concidunt Ætolos.

XXXVII. Philopœmen, audita cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, quum omnia turbata metu invenisset; evocatis principibus, et oratione habita, qualis habenda ab Alexaméno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios adjunxit: eo etiam facilius, quod forte ad idem tempus [n] A. Atilius cum quatuor et viginti quinqueremibus ad Gythium accessit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam principem, pulsum opibus eorum, qui Romanæ societatis erant post T. Quinctii legatorumque adventum, et Herodorum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter divitias, præparatis ad proditionem iis, qui Euthymidæ factionis erant, nequaquam eamdem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, [30] hinc Salganea processit; Herodorus ad Thronium. Inde haud procul in [31] Maliaco sinu duo millia peditum Thoas et [o] ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. eas cum sexcentis peditibus Herodorus trajicere in insulam Atalantam jussus: ut inde, quum pedestres copias adpropinquare jam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem

Philopœmen Lacones societati Achæorum adjungit.

Thoas Ætolus frustra Chalcidem tentat.

[n] *quod ad idem forte tempus* Gron. Crev. [o] *et Thoas* Gron.

28 * *In speciem*] Qui rei gerendæ nomen auctoritatemque commodaret.

29 *Chalciœcon* (*Minervæ est templum æreum*] Atque inde illi templo nomen. χάλκος enim *æs*, οἶκος *domus*.

30 *Hinc Salganea processit; Herodorus ad Thronium. Inde*] Hujus loci interpunctionem emendavimus, quæ valde vitiosa erat. Deinde edidimus *duo millia peditum Thoas et ducentos equites;* quum vulgo legatur *peditum et Thoas*, manifesto mendo. Vict. cod. omittit omnino τὸ *et:* nec magna est causa, cur retineamus.

31 * *Maliaco sinu*] Maliacus sinus est et ipse sinus maris, et, quemadmodum jam observavimus ad XXVIII. 6. circumjacens ora. Hic duplici illo sensu accipitur. Nam duo hæc millia peditum et ducenti equites terram obtinebant, onerariæ mare.

trajiceret. ipse ceteras copias, nocturnis maxime itineribus, quanta poterat celeritate, Chalcidem ducebat. U. C. 560. A. C. 192.

XXXVIII. Mictio et Xenoclides, penes quos tum summa rerum, pulso Euthymida, Chalcide erat, seu ipsi per se auspicati, seu indicata re, primo pavidi, nihil usquam spei, nisi in fuga, ponebant. deinde, postquam resedit terror, et prodi et deseri non patriam modo, sed etiam Romanorum societatem, cernebant, consilio tali animum adjecerunt. Sacrum anniversarium eo forte tempore Eretriæ [32] Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modo, sed Carystiorum etiam cœtu celebratur. Eo miserunt, qui orarent Eretrienses Carystiosque, *Ut et suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur, et Romanam societatem respicerent. ne sinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. Graves fuisse Macedonas dominos; multo minus tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maxime respectus civitates movit, et virtutem nuper in bello, et in victoria justitiam benignitatemque expertas. itaque, quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primum, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum, quo suo dicto factove socii atque amici ad se obpugnandos venirent? Respondit Thoas dux Ætolorum, *Non ad obpugnandos, sed ad liberandos ab Romanis, venire sese. Splendidiore nunc eos catena,* [33] *sed* [p] *multo graviore, vinctos esse, quam quum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se vero,* negare Chalcidenses, *aut servire ulli, aut præsidio cujusquam egere.* Ita digressi ex conloquio legati ad suos. Thoas et Ætoli, ut qui spem omnem in eo, ut inproviso obprimerent, habuissent, ad [34] justum bellum obpugnationemque urbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, postquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque Ætolos audivit, et ipse a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequidquam exspectasset, missa speculatoria nave, ut, quid moræ esset, sciret, postquam rem omissam a sociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

XXXIX. Quinctius quoque, his auditis, ab Corintho

p *et* Gron.

32 *Amarynthidis Dianæ*] Hoc Dianæ cognomen inditum est ab Amarynthο oppidulo Eubœæ, haud procul distante ab Eretria. Sub hoc eodem nomine Diana colebatur quoque Athenis, teste Pausania in Atticis.

33 *Sed multo graviore*] Reddidimus huic loco particulam *sed*, ex vetustioribus et codice Victorino, loco τῦ *et*, quod mendose reperitur in Grenovianis editionibus.

34 * *Justum bellum*] Bellum apertum, quod sine fraude insidiisque fieret. Vid. not. 27. ad l. I. c. 4.

U. C. 560. A. C. 192. Quinctius frustra Magnetas tentat.

veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi obcurrit. Placuit, quingentos milites præsidii caussa relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quinctius, quo profectus erat, Demetriadem contendit; ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. Et, ut præsidii aliquid esset suæ partis hominibus, Eunomo prætori Thessalorum scripsit, ut armaret juventutem, et Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos: non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem adgressurus. Villius quinqueremi nave [35] ad ostium portus est invectus. Eo multitudo Magnetum omnis quum se effudisset, quæsivit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes, sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus, *Ad amicos venisse eum: sed abstineret portu, et sineret Magnetas in concordia et libertate esse, nec per conloquii speciem multitudinem sollicitaret.* Altercatio inde, non sermo, fuit: quum [36] Romanus ut ingratos increparet Magnetas, inminentesque prædiceret clades: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quinctium accusando. ita irrito incepto Villius ad Quinctium sese recepit. At Quinctius, nuncio ad prætorem misso, ut reduceret domum copias, ipse navibus Corinthum rediit.

Res Italiæ.

XL. Abstulerunt me velut de spatio Græciæ res inmixtæ Romanis: non quia ipsas operæ pretium esset perscribere, sed quia caussæ fuerunt cum Antiocho belli. [37] Consulibus designatis, (inde namque diverteram) L. Quinctius et Cn. Domitius consules in provincias profecti sunt: Quinctius in Ligures, Domitius adversus Boios. Boii quieverunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, et præfecti cum equitatu (summa omnium mille et quingenti) consuli dediderunt sese. Ab altero consule ager Ligurum late est vastatus, castellaque aliquot capta: unde non præda modo omnis generis cum captivis parta, sed recepti quoque aliquot cives sociique, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex [q] senatusconsulto plebeique scito. tria millia et septingenti pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minucius,

[q] *ex* del. Gron. Crev.

35 *Ad ostium portus*] Non ingressus est portum Romanus, sed tantum ad ostium accessit.

36 *Romanus ut ingratos*] Male omnino quidam editi *ut integros*. Jam correxerat ex conjectura Sigonius: firmant Andreæ editio et Vict. codex: hic etiam omittit particulam *ut*; eleganter.

37 *Consulibus designatis .. L. Quintius et Cn. Domitius consules in provincias*] Hæc sane conciliari non possunt cum iis quæ supra c. 22. et c. 24. narravit Livius. Illic enim ambo consules diserte memorantur profecti primo in provincias; mox Quintius ad habenda comitia novorum consulum revocatus Romam. Reliqua confer ex hoc loco cum c. 22. ac procul dubio deprehendes hic non immerito, in re quidem tenui, argui posse Livium indiligentiæ.

M. Furius Crassipes: quina dena jugera agri data in singulos pedites sunt, [38] duplex equitibus. [39] Bruttiorum proxime fuerat ager: Bruttii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; [40] diutinus [r] alter, sed segnior. [41] Terra dies duodequadraginta movit. per totidem dies feriæ in sollicitudine ac metu fuere. in triduum ejus rei caussa supplicatio habita est. Ille non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio a foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt. U. C. 560. A. C. 192.

XLI. Jam fere in exitu annus erat: et in dies magis fama de Antiochi bello, et cura Patribus crescebat. Itaque de provinciis magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari cœptum est. Decrevere, ut consulibus Italia, et quo senatus censuisset, (jam esse bellum adversus Antiochum regem omnes sciebant) provinciæ essent. cujus ea sors esset, quatuor millia peditum civium Romanorum, et treceuti equites, sex millia sociûm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quinctius consul jussus; ne quid moraretur, quo minus consul novus, quo senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est: [42] prima ut sors duæ, urbanaque et inter cives ac peregrinos jurisdictio esset: secunda, Bruttii: tertia, classis, ut navigaret, quo senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania ulterior. imperatum præterea L. Quinctio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet; et sociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, et octingentos equites. eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram consul. dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa severe sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio et P. Junio Bruto. de multa damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis [43] supra fastigium ædiculæ,

Adparatus ad bellum.

Fœneratores damnati.

[r] *diutius* Gron.

38 *Duplex equitibus*] Victor. liber consentit cum iis quos vidit Gronovius, habetque *equiti*.

39 * *Bruttiorum*] Vid. not. 54. ad XXXIV. 45.

40 *Diutinus alter*] Vulgati *diutius*, et sic legebat Sigonius. Hearnii editio et quædam aliæ id habent quod, ipsa structuræ ratione flagitante, hic edendum curavimus.

41 * *Terra dies duodequadraginta movit*] Factus est terræ motus, qui per octo et triginta dies assiduus fuit.

42 *Prima ut sors*] Ut prima sors duas jurisdictiones complecteretur, urbanam et inter cives ac peregrinos.

43 *Supra fastigium ædiculæ*] *Ædicula* hic intelligenda videtur capsula aliqua, quæ fortasse signum Jovis aut sacra includeret; quo sensu hanc eamdem vocem sumpsit Plinius l. XXXVI. c. 5. *Ædicula ejus* (Veneris Gnidiæ)

U. C. 560. A. C. 192. et duodecim clipea inaurata: et iidem porticum extra portam Trigeminam [44] inter lignarios fecerunt.

XLII. Intentis in adparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, et Alexandria Troas, et Lampsacus; quas neque vi expugnare ad eam diem [45] poterat, neque conditionibus in amicitiam perlicere, neque a tergo relinquere, trajiciens ipse in Europam, volebat. Tenuit eum et de Hannibale deliberatio. Et primo naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde, an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maxime a Thoante Ætolo, qui, omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem adferebat in potestate esse: et, quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iisdem et regis spem inflabat: *omnium votis eum arcessi. concursum ad litora futurum, unde classem regiam prospexissent.* Hic idem ausus de Hannibale est movere sententiam prope jam certam regis. nam *neque dimittendam partem navium a classe regia* censebat: [46] *neque, si mittendæ naves forent, minus quempiam*[r] *ei classi, quam Hannibalem, præficiendum. Exsulem illum et Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. Et ipsam eam gloriam belli, qua velut dote Hannibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. Regem* [47] *conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Hannibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prospere eveniat, Hannibalis eam, non Antiochi, gloriam fore. Si vero universo bello vincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Hannibalem uni subjectum, qui patriam prope non tulerit? Non ita se a juventa eum gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Hannibale duce, comite et consiliario eodem ad bellum uti posse.* [48] *Modicum fructum ex ingenio tali neque gravem, neque inutilem fore. si summa petantur, et dantem, et accipientem prægravatura.*

Antiochi de Hannibale deliberatio.

[r] *quemquam* Crev.

tota aperitur, ut conspici posit undique effigies deæ.

44 *Inter lignarios*] Hoc videtur nomen esse loci sic dicti a lignariis opificibus: ita ut *inter lignarios* eadem forma dicatur, qua l. I. c. 8. *inter duos lucos.*

45 *Poterat*] Mallemus, *potuerat.*

46 *Neque . . . minus quemquam ei classi*] Hic τὸ *quemquam*, quod Sigonius affert e suo libro, nos in Vict. quoque exstare comperimus: aptius visum est quam, quomodo vulgo editi, *quempiam.* Vict. codex respuit τὸ *ei.*

47 * *Conspici*] Vid. not. 64. ad I. 47.

48 * *Modicum fructum . . . si summa petantur*] Hæc sibi ex adverso respondent. Si satis habeat rex modicum fructum, modicam utilitatem ex Annibale sibi quærere, qualis ex comite consiliarioque percipitur, id fieri sine periculo posse. At si ex eo summa petat, si maximos quosque fructus ex eo, ut ex magno duce, si quæsitos velit, id utrique noxium fore.

XLIII. Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, quam eorum, qui genus ac fortunam suam animis non æquant: [49] quia virtutem et bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Hannibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultra differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium a mari adscendit, ut Minervæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis navibus, apertis sexaginta: et ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu bellicoque alio adparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Scyathum trajecit. ubi, conlectis [50] in alto, quæ dissipatæ erant, navibus, ad Pteleum primum continentis venit, ibi Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab Demetriade obcurrerunt. quorum frequentia lætus, die postero in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit. decem millia peditum fuere, et quingenti equites, sex elephanti; vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Ætoli, postquam Demetriadem venisse Antiochum adlatum est, concilio indicto, decretum, quo arcesserent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalara * in sinum Maliacum processerat. inde, decreto accepto, Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis, cum plausibus clamoribusque, et quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur.

U. C. 560. A. C. 192. Consilium mittendi Hannibalis in Africam abjicitur.

Antiochus in Europam trajicit.

XLIV. In concilium ut ventum est, [51] ægre a Phænea prætore principibusque introductus, inde facto silentio, rex dicere orsus. Prima ejus oratio fuit excusantis, *Quod tanto minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec paratus satis ulla re, et tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum, haud gravate obsecutus esset, credidissetque, quum se vidissent Ætoli, omnia vel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Ceterum eorum quoque se, quorum exspectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum. Nam simul primum anni tempus navigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. Nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum, donec, depulso cervi-*

Antiochi oratio in concilio Ætolorum.

* *Phaleram* Gron. Crev.

49 *Quia virtutem et bonum alienum oderunt*] Magis placeret, *ut bonum*. Qui conscii sibi sunt pusilli in magna fortuna animi, oderunt virtutem, tanquam bonum alienum, quod quum ad se nihil pertinere intelligant, in aliis reperiri moleste ferunt.

50 * *In alto quæ*] Quæ in alto mari.

51 *Ægre*] Ob confluentem turbam. Addidit τὸ *ægre* ex MS. suo Modius.

U. C. 560. A. C. 192. *cibus eorum imperio Romano, liberam vere Græciam, atque in ea principes Ætolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis,* [52] *et annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.*

XLV. In hanc sententiam rex cum magno omnium adsensu locutus discessit. Post discessum regis, inter duos principes Ætolorum, Phæneam et Thoantem, contentio fuit. Phæneas, reconciliatore pacis et disceptatore de iis, quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potius Antiocho, censebat, quam duce belli. *Adventum ejus et majestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majorem habituram, quam arma. Multa homines, ne bellare necesse sit*[a], *voluntate remittere, quæ bello et armis cogi non possint.* Thoas negare, *Paci studere Phæneam: sed discutere adparatum belli velle, ut tædio et inpetus relanguescat regis, et Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quinctio disceptando, satis expertum esse: nec, nisi abscissa omni spe, auxilium Antiochi inploraturos fuisse. Quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum, sed orandum potius regem, ut, quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. Armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modo, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius futurum apud Romanos.* Hæc vicit sententia: imperatoremque regem adpellandum censuerunt: et triginta principes, cum quibus si qua vellet consultaret, delegerunt.

Imperatorem cum Ætoli adpellant.

XLVI. Ita, dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, consultabat. Optimum visum est, Chalcidem, frustra nuper ab Ætolis tentatam, primum adgredi: et celeritate in eam rem magis, quam magno conatu et adparatu, opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est: et alio itinere principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, ad Chæroneam obcurrerunt, et decem constratis navibus secuti sunt. Rex, ad Salganea castris positis, navibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum trajecit, et, quum haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium et principes ante portam processerunt. Pauci utrimque ad conloquium congressi sunt. Ætoli magnopere

[a] *ne bellarent* Crev.

52 * *Et annona tolerabilis rerum aliarum*] Et res aliæ ad victum cultumque necessariæ, si minus copiose, at certe non tenuiter, aut caro nimis pretio, suppeditentur.

suadere, *ut, salva Romanorum amicitia, regem quoque adsumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ, caussa in Europam trajecisse; et liberandæ re*[t], *non verbis et simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus esse, quam utramque complecti amicitiam. ita enim ab utriusque injuria tutam alterius semper præsidio et fiducia fore. Nam si non recepissent regem, viderent, quid patiendum iis extemplo foret: quum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset.* Ad hæc Mictio, unus ex principibus, *Mirari se*, dixit, *ad quos liberandos Antiochus, relicto regno suo, in Europam trajecisset. Nullam enim civitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo adligata, quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalcidenses neque vindice libertatis ullo egere*[u], *quum liberi sint, neque præsidio, quum pacem ejusdem populi Romani beneficio et libertatem habeant. Amicitiam regis non adspernari, neque ipsorum Ætolorum.* [53] *id primum eos pro amicis facturos, si insula excedant, atque abeant. nam ipsis certum esse, non modo non recipere mœnibus, sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate Romanorum.* U. C. 560. A. C. 192.

XLVII. Hæc renunciata regi ad naves, ubi restiterat, quum essent; in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quidquam posset) reverti Demetriadem placuit. ibi, quoniam primum vanum inceptum[v] evasisset, consultare cum Ætolis rex, quid deinde fieret. [54] Placuit, Achæos et Amynandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotorum gentem aversam ab Romanis jam inde a [55] Brachyllæ morte, et quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum invisumque esse Quinctio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani, habebat: qui, se oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, et filiæ Apamiam nomina inposuerat: quam, regiis inclitam nuptiis, major ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc, forte ingenio vanum, Ætoli et Antiochus inpulerant in spem, [56] quod is vere regum stirpis esset, regni Ma-

t *trajecisse; liberandæ vero re* Gron. Crev. u *indigere* Eæd. v *inane ceptum* Eæd.

53 * *Id primum eos*] Vid. not. ad XXIV. 47.

54 *Placuit Achæos et Amynandrum*] Certissimum est, quod observavit Perizonius, excidisse hic *Bœotos*. Hoc probant ea quæ sequuntur, in quibus distincte narratur, et quid impulerit Ætolos, ut Bœotos, Achæos, et Amynandrum tentarent, et quid apud singulos eorum effecerint.

55 *Brachyllæ morte*] Vid. l. XXXIII. c. 27. et seq.

56 *Quod is vere regum stirpis esset*] His verbis non res affirmatur, sed re-

U. C. 560. A. C. 192. cedoniæ, si Amynandrum Athamanesque Antiocho conjunxisset. et ea vanitas promissorum non apud Philippum modo, sed etiam apud Amynandrum, valuit.

Legati Antiochi et Ætolorum ad Achæos.

XLVIII. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque, coram T. Quinctio, Ægii datum est concilium. Antiochi legatus prior, quam Ætoli, est auditus. Is, ut plerique, quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terrasque inani sonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant; partim sagittis ex equo utentes, et, a quo nihil satis tecti sit, aversos refugiente equo certius figentes.* His equestribus copiis quamquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent, adjiciebat multiplices copias peditum, et nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat; Dahas, Medos, Elymæosque et Caddusios adpellans. *Navalium vero copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios et Tyrios, sinistrum Aradios, et ex Pamphylia Sidetas tenere; quas gentes nullæ umquam nec arte, nec virtute navali æquassent. Jam pecuniam, jam alios belli adparatus referre, supervacaneum esse. scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Hannibale rem futuram Romanis, principe altero civitatis, altero Macedoniæ tantum regni finibus incluso; sed cum magno Asiæ totius partisque Europæ rege. Eum tamen, quamquam ab ultimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum adversus Romanos, priores socios atque amicos, lædatur. Non enim, ut secum adversus eos arma capiant, sed ut neutri parti sese conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant.* Idem ferme et Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut, quæ facillima et tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli, fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Provectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipsius Quinctii: *ingratos* adpellans, et exprobrans *non victoriam modo de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam salutem; ipsumque et exercitum sua opera servatos. quo enim illum umquam imperatoris functum officio esse? Auspicantem, inmolantemque, et vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, quum ipse corpus suum pro eo telis hostium objiceret.*

Responsum Quinctii.

XLIX. Ad ea Quinctius, [57] *Coram quibus magis, quam*

fertur sermo Ætolorum et Antiochi abutentium misero Philippi errore, et ad ejus mentem verba sua accommodantium.

57 * *Coram quibus . . apud quos*] Prius intelliguntur legati regis, qui tantummodo praesentes adsunt orationi Ætolorum; in altero membro desig-

apud quos, verba faceret, dicere, Archidamum rationem habuisse. U. C. 560. *Achæos enim probe scire, Ætolorum omnem ferociam in* A. C. 192. *verbis, non in factis, esse: et in conciliis magis concionibusque, quam in acie, adparere. itaque parvi Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, et per eos absenti regi eum se jactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum et Ætolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuisse adparere: mentiendo in vicem jactandoque vires, quas non haberent, inflasse vana spe, atque inflatos esse:* [58] *dum ii* [x] *ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, et quæ modo audiebatis, narrant; vos ceterasque civitates et gentes suam sectam esse secuturos: rex contra peditum equitumque nubes jactat, et consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis et boni, et sciti convivatoris. apud quem* [59] *solstitiali tempore comiter accepti quum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa et varia venatio; homo non, quam isti sunt, gloriosus, renidens, condimentis, ait, varietatem illam et speciem ferinæ carnis ex mansueto sue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ paullo ante jactatæ sint, posse. Varia enim genera armorum, et multa nomina gentium inauditarum, Dahas, et Medos, et Caddusios, et Elymæos, Syros omnes esse: haud paullo mancipiorum melius, propter servilia ingenia, quam militum genus. et utinam subjicere oculis vestris, Achæi, possem concursationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem! Videretis vix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis: videretis regem, nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: et mox inde exclusum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo spectatis, in Ætoliam redeuntem. Male crediderunt et Antiochus Ætolis, et Ætoli regiæ vanitati. Quo minus vos decipi debetis,* [60] *sed expertæ potius spectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse* [61] *dicant* [y], *non interponi vos bello: nihil immo*

x *hi* Crev. y *dicunt* Ead.

nantur Achæi, ad quos etiam dirigitur oratio.

58 *Dum hi*] Reposuimus *hi* pro *ii*, auctore Vict. libro: quod genus mendi jam aliquammultis ex locis sustulimus. Parva sunt hæc, sed non inutilia ad elegantiam claritatemque sermonis.

59 *Solstitiali tempore*] Æstivo. Quamvis enim duo sint solstitia, tamen veteres solstitium æstivum simpliciter *solstitium* appellabant; hibernum, *brumam* vel *brumale solstitium*. Virgilius septima Ecloga, v. 47. *solstitium pecori defendite:* et Georg. l. I. v. 100. *Humida solstitia atque hiemes orate serenas.*

60 *Sed expertæ potius*] Sic olim legebatur. Mutaverat postea Sigonius, dederatque *sed expertæ toties*. Sed pro vetere lectione stat Modii liber, et noster Vict. Itaque eam revocandam duximus.

61 *Dicunt, non interponi vos bello*] Primo reposuimus *dicunt*, pro *dicant*, auctore Gronovio, qui ita habere scriptos et vett. editos testatur; et postulante Latinæ structuræ ratione. Deinde scripti etiam Gronoviani cum

U. C. 560. A. C. 192. *tam alienum rebus vestris est. Quippe sine gratia, sine dignitate, præmium victoris eritis.*

L. Nec absurde adversus utrosque respondisse visus est, et facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes et amicos, quos populus Romanus censuisset, judicarent, bellumque et Antiocho, et Ætolis nunciari juberent. Auxilia etiam, quo censuit Quinctius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem; donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quinctius est adcitus, et, accusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exsilium est ejectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderunt: *quum Antiochus in Bœotiam venisset, tum, quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.* Antiochus, quum ad Chalcidis præsidium, et Achæos et Eumenem regem misisse audisset, maturandum ratus, ut et prævenirent sui, et venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, et cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, et ex ea copia, quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, et ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus, tuto transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme et ipsi, quum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermæum, qua transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis, legatus a Chalcide ad Quinctium, ad id ipsum præsidium petendum, missus. qui postquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam transmissurus.

Præsidium Chalcidem missum.

LI. Templum est Apollinis Delium, inminens mari: quinque millia passuum a Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari trajectus. Ubi [62] et in fano lucoque, ea religione et eo jure sancto, quo sunt templa, quæ[z] asyla Græci adpellant, et nondum aut indicto

Ad Delium cæsi milites Romani.

[z] *quæ* del. Gron. Crev.

Victorino præferunt, *non interponendi:* ubi necesse foret intelligi *consilium*, aut aliquid tale. Gronovius quibusdam allatis exemplis id tueri conatur. Nobis durum videtur.

62 *Et in fano lucoque . . . et nondum aut indicto bello*] Duæ erant caussæ, ob quas Romani securi palarentur: quia nempe et erant in fano lucoque sanctissimo, et bellum nondum indictum erat.

bello, aut ita commisso, ut strictos gladios, [63]aut sanguinem usquam factum audissent, quum per magnum otium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in litore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset; repente Menippus, palatos passim adgressus, [64] eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Mictio parva oneraria nave exceptus. Ea res Quinctio Romanisque, sicut jactura militum molesta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. Antiochus, admoto ad Aulidem exercitu, quum rursus oratores, partim ex suis, partim Ætolos, Chalcidem misisset, qui eadem illa, quæ nuper, cum minis gravioribus agerent, nequidquam contra Mictione et Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub adventum regis urbe excesserunt. Achæorum et Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ caussa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi obpugnare est adortus. Priores Achæi et Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. pertinacius Romani [65] Euripum tuebantur. Hi quoque tamen, quum terra marique obsiderentur, et jam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obsidionem. Quum id, quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne ceteræ quidem ejus insulæ urbes imperium abnuerunt. magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula et tot opportunæ urbes in suam ditionem venissent.

U. C. 560.
A. C. 192.

Chalcidenses Antiocho portas aperiunt.

63 * *Aut sanguinem . . factum*] Sic l. II. c. 30. *Plus sanguinis . . . factum.*

64 *Eos cecidit*] In voce *eos* suspicamur latere mendum: et Livium exprimere voluisse numerum eorum qui cæsi sunt.

65 *Euripum*] Intellige castellum Euripi, quod modo nominatum est.

EPITOME LIBRI XXXVI.

MAN. Acilius Glabrio consul [1] *Antiochum, apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Græcia expulit, idemque* [2] *Ætolos subegit.* [3] *P. Cornelius Scipio Nasica consul ædem matris Deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu judicatus, dedicavit; idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit, et de iis triumphavit. Præterea navalia certamina prospera adversus præfectos Antiochi regis referuntur.*

1 *Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum*] Hic merito carpit epitomarum harum scriptorem Perizonius, Animadv. Hist. c. 9. quod a Livio suo discedat. Ex Livii enim narratione Philippus non adfuit Romanis adversus Antiochum apud Thermopylas bellantibus: et c. 25. infra congressus cum consule, excusat *quod morbo impeditus bello non interfuisset.*

2 *Ætolos subegit*] Hoc quoque non usquequaque verum aut accuratum est. Ætoli enim ab Acilio consule non subacti sunt, sed datis ad mittendos Romam legatos induciis discessum est ab eorum regione. Vid. infra c. 35.

3 *P. Cornelius Scipio Nasica consul ædem matris deûm . . . dedicavit*] Tertium hoc est, in brevissima epitome, ejus qui illam scripsit erratum. Non enim Nasica consul, sed M. Junius Brutus eam ædem dedicasse memoratur infra c. 36.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVI.

U. C. 561. A. C. 191. P. Cornelio, M'. Acilio Coss.

P. CORNELIUM Cn. filium Scipionem et M'. Acilium Glabrionem consules, inito magistratu, Patres, priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in[a] quibus [1] lectisternium majorem partem anni fieri solet; precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene ac feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt, [2] primisque hostiis perlitatum est: et ita aruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Hæc quum renunciata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: *Vellent juberentne, cum Antiocho rege, quique sectam ejus secuti essent, bellum iniri?* si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decrevit, ut consules Italiam et Græciam provincias sortirentur; cui Græcia evenisset, [3] ut præter eum numerum militum, quem L. Quinctius in eam provinciam ex auctoritate senatus [4] scripsisset imperassetve, ut eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex senatusconsulto in Macedoniam trajecisset. Et extra Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia ab sociis, ne supra quinque millium numerum, acciperet. L. Quinctium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum Boiis jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent; alterum ut mitteret

Bellum a P. R. in Antiochum decernitur.

Provinciæ et exercitus.

[a] *in* del. Gron.

1 *Lectisternium majorem partem anni fieri solet*] Hactenus lectisterniorum modo extra ordinem placandæ deûm iræ indictorum mentio facta a Livio est. Ex hoc loco intelligimus fuisse et statis temporibus indici solita lectisternia. Hujus generis lectisternium notatur in Kalendario Idibus Novembribus, his verbis: *Epulum indictum*, nempe diis. De lectisternio vid. not. 48. ad V. 13.

2 * *Primisque hostiis perlitatum est*] In primis statim hostiis ea inventa sunt signa, ex quibus judicabatur deos esse propitios. Hoc ideo observat Livius, quia sæpe complures hostiæ immolabantur, quum primæ non sat felicia eventa prænunciare videbantur, quoadusque perlitatum foret. Vid. hujus rei exemplum infra XLI. 15.

3 *Ut præter eum numerum . . ut eum exercitum*] Notanda geminatio particulæ *ut*. Vid. supra XXII. 11. et XXVIII. 9.

4 *Scripsisset imperassetve*] *Scripsisset*, intelligendum est de Romanis; *imperasset*, de sociis: ut patet ex c. 3. infra.

Romam, eæque urbanæ legiones essent paratæ, quo senatus censuisset. U. C. 561. A. C. 191.

II. His ita in senatu [5] ad id, quæ cujus provincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est: [6] *quod populus Romanus eo tempore duellum jussisset esse cum rege Antiocho*[b], *quique sub imperio ejus essent, ut ejus rei caussa supplicationem imperarent consules: utique M'. Acilius consul ludos magnos Jovi voveret, et dona ad omnia pulvinaria.* Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio pontifice maximo, consul nuncupavit: *Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus jussit, id ex sententia senatus populique Romani confectum erit; tum tibi, Jupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet; donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit. Quisquis magistratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunto.* Supplicatio inde ab duobus consulibus edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis provincias, extemplo et prætores sortiti sunt. M. Junio Bruto jurisdictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis, L. Æmilio Paullo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conscripti priore anno ex senatusconsulto a L. Quinctio consule, dati sunt; jussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundisiumque. L. Æmilio Paullo in ulteriorem Hispaniam præter eum exercitum, quem a M. Fulvio proprætore accepturus esset, decretum est[c], ut novorum militum tria millia duceret, et trecentos equites; ita ut in iis duæ partes sociûm Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmilius Lepidus a L. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque accipere jussus: L. Valerium, si ita videretur, pro prætore in provincia retinere, et provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset, altera a Pachyno Tyndarium. Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, ut [7] duas decumas

[b] *cum rege Antiocho esse* Gron. Crev. [c] *est* del. Eæd.

5 *Ad id, quæ cujus provincia foret*] Si nihil hic corruptum est, sensus esse videtur: usque *ad id* caput, nempe, *quæ cujus provincia foret:* quod quidem caput nondum certum erat. Andreas edidit, *quod cujus.* Latet hic aliquid vitii.

6 *Quod . . duellum jussisset cum rege Antiocho esse*] Delet Gronovius verbum *esse*, quod sane necessarium non est. Sic supra, l. XXXI. c. 8. *quod bellum cum Philippo populus jussisset.* Et l. XLII. c. 33. *quod bellum senatus cum Perseo jussisset.*

7 *Duas decumas frumenti*] Obiter annotandum videtur, quod testatur

U. C. 561. A. C. 191. frumenti exigeret: id ad mare comportandum devehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Ceterum non in Græciam, sed Romam, id frumentum portari placere. C. Livius prætor, cui classis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Græciam primo quoque tempore jussus, et ab Atilio naves accipere. veteres naves, quæ in navalibus erant, ut reficeret et armaret, M. Junio prætori negotium datum est, et in eam classem socios navales libertinos legeret.

III. Legati terni in Africam ad Karthaginienses et in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi; pro quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in adparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, *Qui senatores essent*, [8] *quibusque in senatu sententiam dicere liceret*, [9] *quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire posset; neve uno tempore quinque senatores ab urbe Roma abessent.* In comparando inpigre classem C. Livium prætorem contentio, orta cum colonis maritimis, paullisper tenuit. Nam, quum cogerentur in classem, tribunos plebei [d] adpellarunt: ab iis ad senatum rejecti sunt. Senatus ita, ut ad unum omnes consentirent, decrevit, vacationem rei navalis [10] his [e] colonis non esse. Ostia, et Fregenæ, et Castrum novum, et Pyrgi, et Antium, et Tarracina, et Minturnæ, et Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certaverunt. Consul deinde M'. Acilius ex senatusconsulto ad collegium fecialium retulit: *Ipsine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an ad præsidium nunciaretur* [f]*? et num Ætolis quoque separatim indici juberent bellum? et num prius societas* [11] *eis et amicitia renuncianda esset, quam bellum indicendum?* Feciales responderunt: *Jam ante sese, quum de Philippo consulerentur, decresse, nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium, nunciaretur.* [12] *Amicitiam renunciatam videri, quum legatis, toties repetenti-*

Fecialium sententia de ratione indicendi belli.

[d] *plebis* Gron. Crev. [e] *eis* Crev. [f] *an satis esset ad præsidium aliquod ejus nunciare?* Gron. Crev.

Cicero l. III. in Verrem, n. 42. senatum, quum temporibus reipublicæ cogeretur, ut decerneret, ut alteræ decumæ exigerentur, ita decernere solitum, ut pecunia pro his decumis solveretur aratoribus, ut, quod plus sumebatur, quam deberetur, id emi, non auferri putaretur.

8 *Quibusque in senatu sententiam dicere liceret*] Vid. supra, l. XXIII. c. 32. et not. 46. ad l. XXII. c. 49.

9 *Quique minores magistratus essent*] Magistratus majores erant censores, consules, prætores, iique comitiis centuriatis creabantur. Reliqui magistratus, puta ædiles, quæstores, tribuni, minores vocabantur, et creabantur tributis comitiis. Vid. A. Gell. l. XIII. c. 14.

10 *Eis colonis*] Sic edi jussimus ex Vict. codice, et Andreæ editione, quum vulgati haberent *his*: minus proprie.

11 * *Eis*] Hoc pronomen non in solos Ætolos necessario cadit, sed et de Antiocho intelligi potest, qui diu ante socius et amicus Romanorum nuncupatur, supra XXXII. 8.

12 * *Amicitiam renunciatam videri*]

bus res, nec reddi, nec satisfieri æquum censuissent. [13] *Ætolos ultro sibi bellum indixisse, quum Demetriadem, sociorum urbem, per vim occupassent; Chalcidem terra marique obpugnatum issent; regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent.* Omnibus jam satis comparatis, M'. Acilius consul edixit: *Ut, quos L. Quinctius milites conscripsisset, et quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in provinciam ire oporteret, et tribuni militum legionis primæ et tertiæ,* [14] *uti omnes Brundisium Idibus Maiis convenirent.* ipse ante diem quintum Nonas Maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies et prætores in provincias profecti sunt. U. C. 561. A. C. 191.

IV. Sub idem tempus legati [15] ab duobus regibus, Philippo Macedoniæ et Ptolemæo Ægypti[1], Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, et pecuniam, et frumentum. ab Ptolemæo etiam [16] mille pondo auri, viginti millia pondo argenti adlata. Nihil ejus acceptum. Gratiæ regibus actæ. et, quum uterque se cum omnibus copiis in Ætoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum: Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M'. Acilio consuli non defuisset. Item ab Karthaginiensibus et Masinissa rege legati venerunt. Karthaginienses [17] tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam adportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se. et classem [18] suorum suo sumtu comparaturos: et stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masinissæ legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad

Legati a Philippo et Ptolemæo.

Karthaginienses et Masinissa frumentum et hordeum mittunt.

[1] *Philippo et Ptolemæo Ægypti rege* Gron.

satis declaratum videri nullam jam amicitiam populo Romano neque cum Antiocho, neque cum Ætolis esse, quum legatis Romanis toties repetentibus res, et conquerentibus injurias populo Romano factas, rex et Ætoli nec reddi, nec satisfieri æquum censuissent.

13 *Ætolos ultro sibi bellum indixisse*] Nihil opus esse bellum Ætolis ab Romanis solenni denunciatione indici, quum Ætoli ipsi sibi per hostilia in Romanos facta bellum indixerint.

14 *Uti omnes*] Lego, *ut hi omnes*: quemadmodum, l. XXII. c. 11. *ut, quibus oppida castellaque immunita essent, ut hi in loca tuta commigrarent.* Vid. et infra, l. XXXVII. c. 4. De geminatione particulæ *ut* modo monuimus.

15 *Ab duobus regibus, Philippo Macedoniæ, et Ptolemæo Ægypti*] Hæc est ipsa scriptura Vict. codicis, in qua nihil deest, nihil superest. Nec dubitamus, quin et alii MSS. idem teneant, si editores observare non neglexissent. Vulgata lectio manifeste vitiosa est: *ab duobus regibus, Philippo et Ptolemæo Ægypti rege.*

16 *Mille pondo auri*] Selibræ nostrates 1562. cum unciis 4. *Viginti millia pondo argenti* sunt selibræ nostrates 31250.

17 *Tritici modiûm mille*] Sigonius observavit hanc tritici summam mendosam procul dubio esse. Hoc intelligitur statim ex summa a Masinissa oblata. Ceterum *quingenta millia modiûm* Romanorum efficiunt modios nostrates circiter 365426. *trecenta millia*, 234250. *ducenta quinquaginta millia*, 192706.

18 * *Suorum*] Vacat hæc vox.

U. C. 561. A. C. 191. exercitum in Græciam; Romam trecenta millia modiûm tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad M'. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Karthaginiensibus remissum; præterquam si quid navium ex fœdere deberent. de pecunia item responsum, nullam ante diem accepturos.

Antiochus civitates Græciæ sollicitat.

V. Quum hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse sollicitabat civitatium animos mittendis legatis, partim ultro ad eum [19] veniebant: sicut[h] Epirotæ communi gentis consensu, et Elei e Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Achæos petebant, quos, post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum civitati suæ arma inlaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant cum eo, ut caverent, ne quid offenderent Romanos. petebant enim, [20] *ne se temere in caussam deduceret, expositos adversus Italiam pro omni Græcia, et primos inpetus Romanorum excepturos. Sed, si ipse posset terrestribus navalibusque copiis præsidere Epiro, cupide eum* [21] *omnes Epirotas et urbibus et portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello objiceret.* Hac legatione id agi adparebat, ut, sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, [22] integra sibi omnia [23] apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem; sive venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quod, non exspectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus subcubuissent. Huic tam perplexæ legationi, quia non satis in promtu erat, quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis, quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur.

VI. In Bœotiam ipse profectus est, caussas in speciem iræ adversus Romanos eas, quas ante dixi, habentem; Brachyllæ necem, et bellum a Quinctio Coroneæ, propter Romanorum militum cædes, inlatum; re vera per multa jam

h *sicuti* Gron. Crev.

19 * *Veniebant*] Legati: ut ab Epirotis, et ab Eleis.

20 * *Ne se temere in causam deduceret*] Ne vellet se temere in causam regiam descendere, partes regias amplecti.

21 *Omnes*] Scripti Gronoviani et noster Vict. *omnibus*. Utrumlibet malis, parum interest.

22 * *Integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent*] Dele vocem *exercitus*. Sensus est: ut possent videri nihil fecisse, quo Romani offenderentur, et integram, nullaque ex parte læsam, cum iis amicitiam retinuisse.

23 *Apud exercitus Romanos*] Dele cum Gronovio vocem *exercitus*.

secula publice privatimque labante egregia quondam disciplina gentis, et [24] multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obviam effusis undique Bœotiæ principibus, Thebas venit. ibi in concilio gentis, quamquam et ad Delium, inpetu in præsidium Romanum facto, et ad Chalcidem commiserat nec a parvis nec dubiis principiis bellum, tamen eamdem orationem exorsus, qua in conloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum usus erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet; neminem, quid ageretur, fallebat. decretum tamen [25] sub levi verborum prætextu pro rege adversus Romanos factum est. Hac quoque gente adjuncta, Chalcidem regressus, præmissis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Ætolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amynander adcitus ad consultandum ex Athamania: et Hannibal Pœnus[i], jam diu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modo diversæ sententiæ erant; quod alii extemplo agendum; alii ex hieme, quæ tum ferme media erat, differendum in veris principium; et alii legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundum censebant, terrendosque metu, si cunctarentur.

U. C. 561. A. C. 191.

Deliberat cum sociis de summa rerum.

VII. Quum circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur, Hannibal, nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali oratione avertit: *Si, ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium, quum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur; eamdem[k] sententiam dixissem, quam hodie, quum de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum et Macedonas in societatem belli quacumque ratione [26] censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœotosque et Thessalos adtinet, cui dubium est, quin, ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur? [27] simul ac Romanum*

Hannibalis de bello Romano oratio.

[i] *Pœnus* del. Gron. Crev. [k] *eam* Eæd.

24 *Multorum eo statu, qui*] Quum multi per luxum ac delicias fortunis omnibus eversi in eo statu essent, ut incolumes esse nisi turbatis rebus non possent: quales describit Catilinæ socios Sallustius. Egregie hæc illustrat Polybii locus in Excerpt. de Virtutibus et Vitiis, l. XX.

25 *Sub levi verborum prætextu*] Decretum factum est, ut sumeretur bellum adversus Romanos, non quidem nominatos, sed verbis rem ita leviter prætexentibus ac tegentibus, ut nihil esset obscuri.

26 *Censeo deducendos*] Libenter deleverimus verbum *censeo*. Magis enim videtur fore ad gustum Livii, si legatur: *Eam sententiam dixissem, quam hodie . . . dicam; nempe ante omnia Philippum et Macedonas in societatem belli quacumque ratione deducendos esse.* Judicent ii quibus nota est Liviana phrasis.

27 *Simul ac*] Mallemus cum Gronovio, *ac, simul Romanum imperium. Simul*, pro *simul ac, simul atque.*

U. C. 561. A. C. 191. *exercitum in Græcia viderint, ad consuetum imperium se avertant? nec iis noxæ futurum sit, quod, quum Romani procul abessent, vim tuam præsentis exercitusque tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusque est, Philippum nobis conjungere, quam hos? cui, si semel in caussam descenderit, nihil integri futurum sit, quique eas vires adferat, quæ non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adjuncto (absit verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? quum, quibus adversus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipsi obpugnentur. Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo adversus Romanos pugnabunt. Amynander atque Athamanum gens, quorum secundum Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum, te quieto, totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæque viribus, adversus unum populum, (ut meam utramque fortunam taceam) patrum certe ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, ([28] quid[l] tandem erit vobiscum comparatus?) geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet, conjungi nobis Philippum posse? Una, communis utilitas, quæ societatis maximum vinculum est: altera, auctores vos Ætoli. Vester enim legatus hic Thoas inter cetera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper adfirmavit; fremere Philippum, et ægre pati, sub specie pacis leges servitutis sibi inpositas. [29] Ille quidem feræ bestiæ vinctæ aut clausæ, et refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat. cujus si talis animus est, solvamus nos ejus vincula, et claustra refringamus, ut [30] erumpere diu coërcitam iram in hostes communes possit. Quod si nihil eum legatio nostra moverit, at nos, quoniam nobis eum adjungere non possumus, ne[m] hostibus nostris ille adjungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysimachiæ est: qui si eó exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari; facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda avertet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab initio non ignorasti. quod si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, et castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligurumque et Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, et, qui maximus iis terror est, Hannibalem in Italia esse au-*

[l] *quicquid* Gron. *qui quid* Crev. [m] *ut* Gron.

28 *Qui quid tandem erit*] *Qui*, nempe Pyrrhus. Vulgo hic legitur *quicquid*, quod certissima conjectura mutavit Dujatius in *qui quid*. Unde nec admittere eam in contextum dubitavimus.

29 *Ille quidem feræ bestiæ*] Observat Glareanus hanc comparationem tribui superiore libro, c. 18. non Thoanti, sed Alexandro Acarnani.

30 *Erumpere diu coercitam iram*] Sic Tull. l. XVI. ad Att. ep. 3. *Ne in me stomachum erump aut.*

dirent. Nunc quoque arcessas censeo omnes navales terrestresque copias. Sequantur classem onerariæ cum commeatibus. nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires, divisam classem partim Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partim ad litus Italiæ, quod Sardiniam Africamque spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis in Byllinum agrum procedes. Inde Græciæ præsidebis, et speciem Romanis trajecturum te præbens, et, si res poposcerit, trajecturus. Hæc suadeo, qui, ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dii adprobent eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit.

U. C. 561. A. C. 191.

VIII. Hæc ferme Hannibalis oratio fuit; quam laudarunt magis in præsentia, qui aderant, quam rebus ipsis executi sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, [31] et Ætolis Amynandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est dictus. eodem et rex cum suis copiis confestim venit. Ibi [32] dum opperitur[a] Amynandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit; sive [33] ab ipso, quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem et invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate ad consilium specie amplum, re inane, animo adjecto. Tumulus est, in unum ossibus, quæ passim strata erant, coacervatis, factus; [34] qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque, qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem [35] misit, *Antiochum in Thessaliam inpetum fecisse. si videretur ei, moveret ex hibernis: se obviam processurum, ut, quid agendum esset, consultarent.*

Hannibali non credit Antiochus.

Legit ossa Macedonum ad Cynoscephalas.

[a] *opperiretur* Gron.

31 *Et Ætolis Amynandroque dies . . est dictus*] Suspicatur Jac. Gronovius, *et ab Ætolis*. Recte omnino. * Ætoli et Amynander contrahunt copias, dicta die ad quam exercitus Pheras convenire deberet. † Idem ex duorum MSS. et primæ editionis auctoritate jubet rescribi *dictus*, non *indictus*, ut vulgo. Ei obsecuti sumus eo libentius, quod servat eamdem scripturam codex Victorin.

32 *Dum opperitur*] Sic habent scripti et antiquiores editi, teste Gronovio. Accedit MS. Vict. Vulgo *dum opperiretur*.

33 *Ab ipso*] Philippo Megalopolitano. Vid. supra l. XXXV. c. 47.

34 * *Qui nullam gratiam*] Qui neque gratum Macedonibus Antiochum, et invisum Philippo fecit.

35 *Misit*] Supple, litteras, vel nuncios qui docerent. Vid. supra l. VIII. c. 23.

U. C. 561. A. C. 191. Ejus gesta in Thessalia.

IX. Antiocho, ad Pheras jam castra habenti, ubi conjunxerant ei se Ætoli et Amynander, legati ab Larissa venerunt, quærentes, quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos? simul orantes, ut, remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos, duce Hippolocho, Pheras in præsidium miserunt: hi, exclusi aditu, jam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit, *Non belli faciendi, sed tuendæ et stabiliendæ libertatis Thessalorum caussa, se Thessaliam intrasse.* Similia his qui cum Pheræis ageret, missus. cui nullo dato responso, Pheræi ipsi [o] legatum ad regem, principem civitatis Pausaniam, miserunt. Qui quum haud dissimilia his, ut in caussa pari, quæ pro Chalcidensibus in conloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius, egisset; rex etiam atque etiam deliberare eos jussos, ne id consilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti et providi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renunciata Pheras legatio quum esset, ne paullum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quidquid fors belli tulisset, paterentur. Itaque et hi summa ope parabant se ad urbem defendendam; et rex ab omni parte simul obpugnare mœnia est adgressus; [36] et, ut qui satis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis positum esse, quam primam adgressus esset, aut sperni deinde ab universa gente Thessalorum, aut timeri se, omnem undique terrorem obsessis injecit. Primum inpetum obpugnationis satis constanter sustinuerunt: dein [p], quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. Revocati deinde castigationibus principum ad perseverandum in proposito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis concesserunt; cui brevior orbis munitionis circumjectus erat. postremo victi malis, quum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui, quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cum ipsa urbe Hippolochus Larissæorumque deditum est præsidium. [37] Dimissi ab rege inviolati omnes; quod eam rem magni mo-

o add. *suum* Gron. Crev. p *deinde* Ead.

36 *Et*] Adjecimus particulam *et*, quæ et necessaria visa est, et exstat in libro Thuan. et primis editionibus, teste Jac. Gronovio.

37 *Dimissi ab rege inviolati omnes, quod eam rem .... futuram rex*] Vel tolle *ab rege*, vel *rex*. Alterutrum enim vacat.

menti futuram rex ad conciliandos Larissæorum animos credebat. U. C. 561. A. C. 191.

X. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem, profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit. inde Cypæram et Metropolim, et iis circumjecta castella recepit; omniaque jam regiones ejus, præter Atracem et Gyrtonem, in potestate erant. Tum adgredi Larissam constituit: ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio præsidii dimissi, vel exemplo tot civitatium dedentium sese, non ultra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris caussa jussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorum inter [38] metum præsentem hostium et verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum juventute occupat Pellinæum: et Menippus, cum tribus millibus peditum Ætolorum et ducentis equitibus in Perrhæbiam profectus, Malloeam et Cyretias vi cepit, depopulatusque est agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultanti, quidnam agendum esset de Larissa, supervenerunt. Ibi in diversum sententiæ tendebant: aliis, vim adhibendam, et non differendum censentibus, quin operibus ac machinis simul undique mœnia adgrederentur [39] urbis sitæ in plano, apertæ, campestri undique aditu[q]: aliis nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus: nunc hiemem et tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atque obpugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter spem metumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim, cum Philippo in Dassaretiis congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad præsidium Larissæ misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quæ Tempe adpellantur, situm. Ibi castra metatus latius, quam pro copiis, et plures, quam quot satis in usum erant, ignes quum ac-

[q] *in plano, a parte c. u. facilis aditu* Gron.

38 *Metum præsentem hostium*] Muretus, *præsentium:* recte: sequitur enim, *absentium sociorum.*

39 *Urbis sitæ in plano, apertæ, campestri undique aditu*] Urbs *aperta* est, quam facile quivis intrare potest. Urbs *campestri aditu*, ea est quæ ex plano, ex campestri aditur. Expressimus scripturam Vict. codicis, cum quo consentit Andreas. Vulgata omnino tolerari non poterat: *urbis sitæ in plano, a parte campestri undique facilis aditu.* Primo enim, qui distingui potest pars campestris in ea urbe quæ absolute dicatur *sita in plano?* Deinde Jac. Gronovius affirmat vocem *facilis* in MSS. non exstare. Idem de uno e suis testatur Hearnius: ut dubium non sit illam vocem adjectam esse ab iis qui, quum *a parte campestri* in libris invenirent, laboranti sententiæ subvenire voluerunt, id est, vitium vitio addiderunt.

U. C. 561. A. C. 191. cendisset, speciem, quam quæsierat, hosti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hiemem instare apud suos caussatus rex, unum tantum moratus diem, ab Larissa recessit, et Demetriadem rediit: Ætolique et Athamanes in suos receperunt se fines. Appius, etsi, cujus rei caussa missus erat, solutam cernebat obsidionem, tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quod et hostes excesserant finibus, et intra mœnia præsidium Romanum cernebant.

Antiochus nuptias Chalcide celebrat.

XI. Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ, quum patrem, [40]primo adlegando, deinde coram ipse rogando, fatigasset, invitum se gravioris fortunæ conditioni inligantem, tandem impetrata re, tamquam in media pace nuptias celebrat: et reliquum hiemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum et Græciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in conviviis et vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis, quam satietate earum, in somno traduxit. Eadem [41] omnes præfectos regios (qui ubique, ad Bœotiam maxime, præpositi hibernis erant) cepit luxuria: in eamdem et milites effusi sunt. nec quisquam eorum aut arma induit, aut stationem, aut vigilias servavit; aut quidquam, quod militaris operis, aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris, [42]quum per Phocidem Chæroneam [r], quo convenire omnem undique exercitum jusserat, venisset; facile animadvertit, nihilo severiore disciplina milites, quam ducem, hibernasse. Alexandrum inde Acarnana [s] et Menippum Macedonem [43] Stratum Ætoliæ copias ducere jussit. ipse, Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit. consilio [t] principum Ætoliæ habito, via,

Exercitus ejus luxuria corrumpitur.

[r] *Chæroneam* l. *in Acarnaniam* Gron. [s] *Acarnanem* Gron. Crev. [t] *concilio* Crev.

40 *Primo allegando*] Primo per amicos alloquendo.

41 *Omnes præfectos regios, qui ubique, ad Bœotiam maxime*] Eadem cepit luxuria præfectos omnes regios, qui præpositi ubique hibernis erant, maxime ad Bœotiam, ubi pleræque Antiochi copiæ hibernabant.

42 *Quum per Phocidem Chæroneam.., venisset*] Jussit legi Sigonius *per Phocidem in Acarnaniam*, eique obsecutæ sunt Gronovianæ editiones. Sed totum iter Antiochi, Delphos primum, inde Naupactum, tum ad Stratum Ætoliæ, denique in Acarnaniam, clare probat eum non statim Chalcide egressum in Acarnaniam ivisse. At enim, inquit Glareanus, quomodo Antiochus a Chalcide per Phocidem Chæroneam venire poterat, quum Chæronea urbs sit Bœotiæ, cui Chalcis ab ortu, Phocis ab occasu? Facilis responsio est. Docet Strabo l. IX. p. 416. Phocidem antiquitus septentrionem versus juxta Bœotiam porrectam fuisse, et ad mare Euboicum pertinuisse. Nec aliter Livius, qui infra c. 12. narrat Antiochum *per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediisse*. Non necesse erat igitur Bœotiam intrare trajecturo vel ab Eubœa in Phocidem, vel a Phocide in Eubœam.

43 *Stratum Ætoliæ*] Rursus l. XLIII. c. 21. Livius Stratum Ætoliæ asserit, quamvis alii scriptores Acarnaniæ contribuant. Nimirum illud oppidum Ætoli ceperant ex Acarnanibus.

quæ præter [44] Calydonem[w] et Lysimachiam fert ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veniebant, obcurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum, multis emtus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facile ad defectionem posse cerneret inpelli, propter metum Romanæ classis, quæ cum Atilio, quæve circa Cephaleniam erat, arte eos est adgressus. nam quum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, et omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem et Thyrium, ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur; fuere, qui dicerent, nihil adtinere omnes tumultuose concitari: satis esse quingentorum hominum præsidium. eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præsidio positis, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis.

U. C. 561.
A. C. 191.
Antiochus Acarnaniam petit.

XII. Per eosdem dies legati regis Medionem venerunt. quibus auditis, quum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur; et alii manendum in Romana societate, alii non adspernandam amicitiam regis censerent; media visa est Clyti sententia, eoque accepta est, ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, et qui ejus factionis erant, de industria conjecti, clam missis, qui regem admovere copias juberent, ipsi terebant tempus. itaque vixdum iis egressis legatis[y], [45] Antiochus in finibus, mox[x] ad portas erat, et [46] trepidantibus, qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto et Mnesilocho in urbem est inductus: et, aliis sua voluntate adfluentibus, metu coacti etiam, qui dissentiebant, ad regem convenerunt. quos placida oratione territos quum permulsisset, ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium a Medione profectus est, Mnesilocho eodem et legatis præmissis. Ceterum detecta Medione fraus cautiores, non timidiores, Thyrienses fecit, dato ei haud perplexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate [47] Romanorum imperatorum, accepturos, portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius

[w] *Chalcidem* Crev. [y] *legatis* del. Gron. Crev. [x] *et mox* Eæd.

44 *Chalcidem et Lysimachiam*] Ætoliæ urbes.

45 *Antiochus in finibus, et mox ad portas erat*] Copulativam Victor. codex, et, teste Gronovio, veteres editi ignorant.

46 * *Trepidantibus*] Concursantibus et multa molientibus.

47 *Romanorum imperatorum*] Ultima vox merito suspecta est Gronovio.

U. C. 561. A. C. 191.

missus a Quinctio, quum præsidium et paucas naves ab [48] A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, inplevitque spei socios: M'. Acilium consulem jam cum legionibus mare trajecisse, et in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex, præsidio Medione inposito, et in quibusdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abscessit, et per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

Redit in Eubœam.

XIII. Sub idem tempus M. Bæbius et Philippus rex, jam ante per hiemem in Dassaretiis congressi, quum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent, quia id tempus rebus gerendis inmaturum erat, in hiberna regressi, principio veris conjunctis copiis in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Mallœam Perrhæbiæ, Bæbius Phacium est adgressus. quo primo prope inpetu capto, Phæstum eadem celeritate capit. inde Atracem quum se recepisset, Cyretias hinc et Eritium [u] occupat: præsidiisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se conjungit. Sub adventum Romani exercitus, seu ad metum virium, seu ad spem veniæ, quum dedidissent sese; ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Æginium, Ericinium [x], Gomphi, Silana, Tricca, Melibœa, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus et equitibus quadraginta in præsidio erat, et circumsidunt, et, priusquam obpugnarent, mittunt ad Philippum, qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis, vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Postquam adparuit vi agendum, quia videbatur et Limnæam eodem tempore obpugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius restitit [49] ad Pellinæum obpugnandum [y].

Philippus et Bæbius in Thessalia aliquot urbes capiunt.

XIV. Per eos forte dies M'. Acilius consul, [50] cum de-

M'. Acilius Cos. cum exercitu intrat Thessaliam.

u *Phricium* Gron. Crev. x *Ericinum* Eæd. y *oppugnandum* l. *oppidum* Gron.

48 *A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat*] Atilius non legatus, sed ipse prætor fuit, cui classis et Macedonia decreta erat. Vid. supra l. XXXV. c. 20. Credibile est igitur fuisse Postumium legatum Atilii, legendumque hoc loco *legatus*. JAC. PERIZONIUS.

49 *Ad Pellinæum oppugnandum*] Recentiores editi habent *ad Pellinæum oppidum*, contra vetustiorum et MSS. fidem.

50 *Cum viginti millibus peditum*] Reposuimus *viginti* pro *decem* ex Vict. codice, et evidenti ratione. Duas enim legiones habebat consul, et parem numerum peditum sociorum. Firmat etiam Appianus. In eo quod sequitur membro, *duobus millibus equitum*, τὸ *millibus* supervacaneum est, et recidendum.

cem[1] millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim U. C. 561. elephantis, mari trajecto, pedestres copias Larissam ducere A. C. 191. delectos militum tribunos jussit. ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque præsidium regium, et cum Ejus res iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. gestæ. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese, deinde et Philippus Megalopolitanus: cui, decedenti de præsidio, quum obvius forte fuisset Philippus rex, ad ludibrium [51] regem eum consalutari jussit; ipse congressus fratrem, haud sane decoro majestati suæ joco, adpellavit. Deductus inde ad consulem custodiri jussus, et haud ita multo post in vinculis Romam missus. cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. in itinere [52] ab Pieria et Metropoli legati tradentes urbes suas obcurrerunt. Philippus, Athamanum præcipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit, præmissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes: et Amynander, cujus præsentis majestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hosti, et Romanis merito tunc[a] propter defectionem infensis, cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul, ad reficienda maxime jumenta, quæ et navigatione, et postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu Cranonem est progressus[b]. Venienti Pharsalus, Scotussa, et Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proërnam inde recepit, [53] et quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in [54] sinum Maliacum cœpit. Adpropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe, juventus omnis armata silvas et itinera insedit, et in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primo mittere, qui ex propinquo conloquentes deterrerent eos

[1] *viginti* Crev. [a] *tum* Gron. Crev. [b] *profectus* Eæd.

51 *Regem*] Sigonius sic legi jussit, et favet Vict. Quidam libri male habuere *regium*.

52 *Ab Pieria et Metropoli*] Lege cum Sigonio, *Pialia*. Vid. not. 59. ad XXXII. 15.

53 *Et quæ circa eam castella*] Merito delet Gronovius vocem *eam*.

54 * *Sinum Maliacum*] Vid. supra not. 31. ad XXXV. 37.

U. C. 561. A. C. 191.

a tali furore: postquam perseverare in incepto vidit, tribuno [55] cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum, clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex silvis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem pervenit: inde Hypatæorum agros vastavit.

XV. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui, jam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hiberna et [56] infames nuptias, petisse, Ætolorum vana promissa incusare et Thoantem: Hannibalem vero, non ut prudentem tantum virum, sed prope vatem omnium, quæ tum evenirent, admirari. ne tamen temere cœpta, segnitia insuper everteret, nuncios in Ætoliam mittit, ut, omni contracta juventute, convenirent. Jam et ipse eo decem millia fere peditum ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta, et equites quingentos duxit. Quo quum aliquanto pauciores, quam umquam antea, convenissent, et principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quam plurimos ex civitatibus suis evocarent; nec [57] auctoritate, nec gratia, nec imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique et ab suis, qui morabantur in Asia, et ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non præstabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus, et Perrhæbia, et Magnesia, et Thessalia est, et Phthiotæ Achæi, et sinus Maliacus. intra fauces ad meridiem vergunt Ætoliæ pars major, et Acarnania, et cum Locride Phocis, et Bœotia adjunctaque insula Eubœa, et, excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra, sita ab tergo [58] et Peloponnesus. Hoc jugum, ab Leucate et mari ad occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullas[c] ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oëtam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon adpellatur: in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quam sexaginta passus. Hæc una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. ideo

Antiochus intra saltum Thermopylarum castra locat.

Descriptio locorum.

[c] *ullos* Gron. Crev.

55 * *Cum duorum signorum militibus*] Vid. not. 2. ad XXXIII. 1.

56 * *Infames nuptias*] Nuptias parum decoras tanto regi.

57 * *Auctoritate . . . gratia . . . imperio*] De vocibus *auctoritate* et *imperio* vid. not. 49. ad I. 7. *Gratia* a volentibus eblanditur: *auctoritas* injicit verecundiam recusandi: *imperium* cogit.

58 * *Et Peloponnesus*] Dele superfluam voculam *et*.

Pylæ, et ab aliis, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus adpellatur, nobilis Lacedæmoniorum adversus Persas morte magis memorabili, quam pugna. U. C. 561. A. C. 191.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum inpediebat. et, quum duplici vallo fossaque, et muro etiam, qua res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum, permunisset omnia, satis fidens, numquam ea vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim [59] ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit, et Heracleam haud dubius consulem obpugnaturum, et jam multis nunciantibus, circa Hypatam omnia evastari. Consul, depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem castra posuit. Ætolorum utræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita et præsidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quas [d] per imminentia juga calles inveniret ad transitum Romanus. nam et Lacedæmonios quondam ita a Persis circumitos fama erat; [60] et nuper Philippum ab iisdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuncio audito, dissensio inter Ætolos orta est. pars imperio parendum regis atque eundum censebant, pars subsistendum Heracleæ ad utramque fortunam: ut, sive victus a consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis; sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium. duo millia Heracleæ substiterunt: duo trifariam divisa Callidromum, et Rhoduntiam, et Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupavere.

Cos. ad Thermopylas.

XVII. Consul postquam insessa superiora loca ab Ætolis vidit, M. Porcium Catonem et L. Valerium Flaccum, [61] consulares legatos, cum binis millibus delectorum peditum [e], ad castella Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam et

[d] *quos* Gron. Crev. [e] *militum* Eæd.

59 *Ad Heracleam . . . quæ*] Relativum *quæ* scripti omittunt. Et illud intelligi interdum mavult Livius. Sic et Virgilius: *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt.*

60 *Et nuper Philippum*] Ad Aoum amnem.

61 *Consulares legatos*] Hi et ab Plutarcho, et ab Appiano tribuni militum dicuntur. Et apud Ciceronem quoque lib. de Sen. n. 32. Cato dicit se tribunum militum depugnasse apud Thermopylas.

U. C. 561. A. C. 191. Cos. suos hortatur.

Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est adlocutus: [62] *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quinctii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. Quippe portæ sunt hæ, et unus, inter duo maria clausis omnibus, velut naturalis transitus est.* [63] *munitiones et locis opportunioribus tunc fuerunt, et validiores inpositæ: exercitus hostium ille et numero major, et militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thracesque et Illyrii erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri et Asiatici Græci sunt, levissima genera hominum et servituti nata. Rex ille bellicosissimus, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, et circa omnium adcolarum bellis; hic, ut aliam omnem vitam omittam*[f], *is est, qui, quum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quam quod amoris caussa ex domo privata, et obscuri etiam inter populares generis, uxorem duxit: et novus maritus, velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speique ejus in Ætolis fuit; gente vanissima et ingratissima, ut vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, et in seditione ipsi inter se sunt: et quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati, refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus, nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, ut quondam Lacedæmonios fama est, sed intra penitus retractis castris:* [64] *quod quantum interest ad timorem*

[f] *sileam* Gron. Crev.

62 *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos*] Adjuvimus interpunctione hunc locum, ut appareat vocem *milites* seorsim legendam, quippe qua consul eos qui audiunt compellet: *plerosque* autem *omnium ordinum* intelligendos esse non milites solum, sed duces quoque, et centuriones, et præfectos, etc.

63 *Munitiones et locis opportunioribus tunc fuerunt, et validiores impositæ: exercitus hostium ille et numero major*] Vett. editorum lectio, a qua parum aut nihil abeunt scripti, teste Gronovio, talis est: *Munitioribus tunc fuerunt et validioribus impositi exercitus hostium locis: exercitus ille et numero major.* Ubi illud offendit, quod geminatur vox *exercitus*, et quidem in numero primum multitudinis, deinde in singulari, quum utrobique de iisdem copiis agatur, id est, de Philippi exercitu. Victor. omittit posterius illud *exercitus.* Sed si deleatur, nullum jam nomen reliquum est, ad quod referri possit τὸ *ille.* Exspectemus dum meliores codices reperiantur. Neque enim Gronovii conjecturæ nobis satisfaciunt. Legit ille: *Munitioribus et tunc fuerunt, et validiores impositi exercitus hostium locis: ille et numerus major:* compositio abrupta et subsultans, et ab fuso illo æquabiliter Liviano stylo abhorrens.

64 *Quod quantum interest*] Quid interest ad timorem ostendendum, hoc

ostendendum, an muris alicujus urbis obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum [65] *tuebuntur angustiæ, nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. Satis undique provisum atque* [g] *præcautum est, ne quid adversus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare, (quamquam is quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo ante, nunc ab Ætolis et ab Antiocho liberare) neque ea tantum in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regiis castris sunt: sed illum quoque omnem adparatum, qui in dies ab Epheso exspectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque, et omnia usque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad* [66] *mare rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit, et omne humanum genus secundum Deos nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut crastino die, bene juvantibus Diis, acie decernamus.* U. C. 561. A. C. 191.

XVIII. Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaque parant. Luce prima, signo pugnæ proposito, instruit aciem consul, arta fronte, ad naturam et angustias loci. Rex, postquam signa hostium conspexit, et ipse copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum [67] Macedonum robur, quos Sarissophoros adpellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu jaculatorum sagittariorumque et funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. [68] ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem, qua loca usque ad mare invia palustri limo et voraginibus claudunt, elephantos cum adsueto præsidio posuit; post eos, equites; tum, modico intervallo relicto, ceteras copias in secunda acie. Macedones, pro vallo locati, primo facile sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adjuvantibus, qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, [69] glandes et sagittas simul ac jacula ingerebant. deinde, ut major, nec jam toleranda vis hostium infe- Pugna ad Thermopylas.

g *atque* L. *anteque* Gron. Crev.

ne fecerit, an muris alicujus urbis se incluserit? Nonne æque timorem ostendit, dum intra fauces saltus retrahit castra, ac si muris alicujus urbis se inclusisset?

65 *Tuebuntur angustiæ*] Ultima vox deest in Gronovianis editionibus, haud dubie per operarum incuriam.

66 *Mare Rubrum*] Vid. not. ad XLII. 52.

67 *Macedonum robur*] Macedonas, quod roboris erat in exercitu. Macedonas autem istos Syro-macedonas intellige, posteros vel successores eorum, qui sub Alexandro, ac deinde Seleuco, militaverant.

68 *Ab dextro Macedonibus*] Otiosam esse vocem *Macedonibus* recte observat Gronovius. Potest enim suppleri *his*, quod in fronte periodi positum est.

69 *Glandes*] Sphærulas plumbeas, quæ fundis emittebantur.

U. C. 561. A. C. 191. rebat se, pulsi loco intra munimenta, subductis ordinibus, concesserunt: inde ex vallo prope alterum vallum, hastis præ se objectis, fecerunt. et ita modica altitudo valli erat, ut et locum superiorem ad pugnandum suis præberet, et propter longitudinem hastarum subjectum haberet hostem. Multi, temere subeuntes vallum, transfixi sunt: et aut incepto irrito recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, et magna ex parte cæsis, ([70] incautos enim et plerosque sopitos obpresserat) super inminentem castris collem adparuisset.

XIX. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta et Rhoduntiam, nequidquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alii in castris regiis erant, primo, dum procul nihil aliud, quam turba et agmen, adparebat, Ætolos credere, visa procul pugna, subsidio venire. ceterum, ut primum signaque et arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut, abjectis armis, fugerent. [71] et munimenta sequentes impedierunt, et angustiæ vallis, per quam sequendi erant; et maxime omnium, quod elephanti novissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se majorem, quam in prœlio, edentibus. Aliquantum temporis et direptio castrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt; quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis, Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectu, fuerant. Consul, noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex; ut qui non ante, quam Elatiæ, ab effuso constiterit cursu: ubi primum reliquiis pugnæque et fugæ conlectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ adsecutus non est, [72] sed magnam partem agminis, aut lassitudine [73] subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos obpresserunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus

Victus Antiochus.

Chalcidem se recipit.

70 *Incautos enim*] Vid. Plut. in Catone majore, de hoc egregio facto, quod satis jejune hic indicat Livius, plura memorantem.

71 * *Et munimenta sequentes impedierunt*] Romanos fugientem hostem sequentes et munimenta impedierunt, et angustiæ vallis quæ transeunda erat sequentibus victos.

72 *Sed magnam partem*] Scripti omittunt τὸ *sed*, quod sane interdum elegantiæ causa supprimit Livius.

73 * *Subsistentis*] Vel scribe, vel intellige *subsistentes*. Sequitur enim *dissipatos*.

militum, quos, Polybio auctore, trajecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. quid si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnæ, ab incursu Ætolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt. U. C. 561. A. C. 191.

Cos. Antiochum persequitur.

XX. Consule per Phocidem et Bœotiam exercitum ducente, consciæ defectionis civitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur. ceterum per omnes dies haud secus, quam in pacato agro, sine violatione ullius rei [74] agmen processit; donec in agrum Coronæum ventum est. Ibi statua regis Antiochi, posita in templo [75] Minervæ Itoniæ, iram accendit: permissumque militi est, ut circumjectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subiit, quum communi decreto Bœotorum posita esset statua, indignum esse, in unum Coronensem agrum sævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus decem naves regiæ cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. eo gravis vulneribus Alexander Acarnan, nuncius adversæ pugnæ, quum perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt. ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eumdem portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Cenæo Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, trajecit. Per eosdem dies A. Atilius, præfectus Romanæ classis, magnos regios commeatus, jam fretum, quod ad Andrum insulam est, prætervectos, excepit: alias mersit, alias cepit naves. [76] quæ novissimæ agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Piræeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti et Atheniensibus et aliis ejusdem regionis sociis divisit.

Antiochus in Asiam trajicit.

XXI. Antiochus, sub adventum consulis a Chalcide pro-

74 *Agmen*] Sic habent tres scripti, unus Jac. Gronovio, alter Hearnio inspectus, tertius noster Vict. Melius quam, ut vulgo, *agmine*.

75 *Minervæ Itoniæ*] Minerva sic cognominata est, auctore Pausania in Bœoticis, ab Itono Amphictyonis filio, patre Bœoti, a quo Bœotia nomen accepit. Si Straboni credimus, l. IX. pagg. 411. et 435. antiquius templum fuit Minervæ Itoniæ in urbe Thessaliæ Itone: unde Bœoti exemplum sumpserunt Minervæ sub hoc cognomine colendæ, templique ei apud Coronæam exstruendi. In hoc templum Bœoti de rebus communibus deliberaturi conveniebant. Atque ob eam videlicet causam ibi statua Antiocho posita erat.

76 *Quæ novissimæ agminis*] Magis placet id quod Sigonii liber et Victor. habent, *novissimi*.

U. C. 561. A. C. 191. fectus, Tenum primo tenuit: inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, quum, adpropinquante eo, Aristoteles, præfectus regis, urbe excessisset. et ceteræ urbes in Eubœa sine certamine traditæ, post paucosque dies[h], omnibus perpacatis, sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria, laudabilior. Inde consul M. Catonem, [77] per quem, quæ gesta essent, senatus populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. Is a Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit: a Patris Corcyram usque Ætoliæ atque Acarnaniæ litora legit, atque ita ad Hydruntum Italiæ trajecit. quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit. ante lucem ingressus urbem, a porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is prima luce senatum vocavit. quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus ante a consule dimissus, quum adveniens audisset, prægressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quæ gesta essent. Duo inde legati jussu senatus in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quæ in senatu, de rebus in Ætolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est; et ut quadraginta hostiis majoribus prætor, quibus Diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies et M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante prætor in[i] Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus: [78] argenti bigati præ se tulit centum[k] triginta millia: et extra numeratum [79] duodecim millia pondo argenti: [80] auri pondo centum viginti septem.

Cato nuncius victoriæ.

XXII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmisit, *ut tunc saltem, experti regiam vanitatem, resipiscerent; traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu [81] furoris sui, seu erroris venia. et [82] ceteras[l] Græciæ civitates defecisse eo bello ab optime de se meritis Romanis: sed, quia post fugam regis, cujus fiducia officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoque, quamquam non secuti sint regem, sed arcessierint, et duces belli, non socii, fuerint, [83] si pœnitere possint, posse et in-*

Ætolos ad resipiscendum invitat Cos.

h *paucosque per dies* Gron. Crev. i ins. *ulteriorem* Eæd. k *et triginta* Eæd. l *ceteræ* Eæd.

77 *Per quem.. haud dubio auctore*] Lege cum Gronovio: *per quem.. haud dubium auctorem.*

78 *Argenti bigati.. centum et triginta millia*] Denarios 130000. Marcas nostrates 2031. cum unciis 2.

79 *Duodecim millia pondo argenti*] Marcas nostrates 18750.

80 *Auri pondo centum viginti septem*] Marcas nostrates 198. cum semunciis 7.

81 * *Furoris*] Amentiæ.

82 *Ceteræ Græciæ civitates*] Sive sic legas, ut intelligas *ceteræ Græciæ*, id est, ceterarum Græciæ partium; sive malis cum Vict. codice et quibusdam editis, *ceteras Græciæ civitates*, parum scilicet interest.

83 *Si pœnitere possint*] Hæc loquendi forma, quamvis parum usitata, non

columnes esse. Ad ea quum pacati nihil responderetur, adpareretque, armis rem gerendam, et, rege superato, bellum Ætolicum integrum restare; castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipse die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Œtæ montis: ipsa in campo, arcem inminentem loco alto et undique præcipiti habet. Contemplatus omnia, quæ noscenda erant, quatuor simul locis adgredi urbem constituit. a flumine Asopo, qua et gymnasium est, L. Valerium operibus atque obpugnationi præposuit: [84] arcem extra muros, quæ frequentius prope, quam urbs, habitabatur, Ti. Sempronio Longo obpugnandam dedit: [85] a [m] sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium; ab altero amniculo, quem Melana vocant, adversus Dianæ templum, Ap. Claudium obposuit. [86] Horum magno certamine intra paucos dies turres, arietesque, et alius omnis adparatus obpugnandarum urbium perficitur. Et quum ager Heracleensis paluster omnis frequensque proceris arboribus, benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum, quia refugerant intra mœnia Ætoli, [87] deserta, quæ in vestibulo urbis erant, tecta in varios usus non tigna modo et tabulas, sed laterem quoque, et cæmenta, et saxa variæ magnitudinis, præbebant.

U. C. 561. A. C. 191.

Heracleam obsidet.

XXIII. Et Romani quidem operibus magis, quam armis, urbem obpugnabant: Ætoli contra armis se tuebantur. nam, quum ariete quaterentur muri, non laqueis, [88] ut

[m] *a* del. Gron.

ideo tamen mendi arguenda est. Occurrunt enim et alia ejus exempla apud veteres scriptores. Nonius, c. 7. e Pacuvio allegat, *nunc pœnitebunt*: et Justinus, sive potius Trogus, l. XI. c. 3. *Athenienses . . . primi pœnitere cœperunt*: et Gellius, l. V. c. 1. *et perhorrescat necesse est, et pudeat tacitus, et pœniteat, et gaudeat, et admiretur.* Adde et Plautum, Cas. Act. V. Sc. 2. v. 3. *ita nunc pudeo, atque ita nunc paveo.* et Lucret. l. III. v. 894. *Ipse sui miseret.* Ex his exemplis patet, verba illa, *Pœnitet*, *Pudet*, *Miseret*, non diversi fuisse antiquitus generis, ac cetera Latinæ linguæ verba, quamvis postea in aliam formam transierint, sed ita tamen ut antiquus eorum usus non omnino obsolesceret.

84 *Arcem extra muros, quæ frequentius prope quam urbe habitabatur*] Optime annotavit Glareanus hæc pugnare cum iis quæ c. 24. traduntur. Ibi enim Ti. Sempronius ab sua parte primus urbem capere dicitur: qua capta Ætoli confugiunt in arcem. Scripti et antiquiores editi pro *quam urbs* habent *quam in urbe*. Hinc emendat Gronovius: *partem, qua extra muros frequentius prope quam in urbe habitabatur.* Hanc emendationem egregie firmant hæc verba c. 24. quibus describitur ea pars, quæ a Ti. Sempronio oppugnabatur: *pars una, in qua ædificia extra urbem erant.*

85 *A sinu Maliaco*] Restituit Hearnius voculam *a*, quam omiserant Gronovii.

86 *Horum magno certamine*] Quum hi inter se magno studio certarent, quis mandatum opus celerius perficeret.

87 *Deserta, quæ*] Certissima Gronovii emendatio. Editi vulgo *desertaque.* Sed scripti, nisi vetustiores, quales paucos hujus Livii partis habemus, non utuntur diphthongis, ut in iis *quæ* et *que* prorsus idem sit.

88 *Ut solet*] Nec minus bene, *ut solent*, ii nempe qui oppugnantur. Et

U. C. 561. A. C. 191. solet, exceptos declinabant ictus; [89] sed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: et ipsi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, et frequentes et inpigre fecerunt: in dies deinde, pauciores et segnius. Etenim, quum multis urguerentur rebus, nulla eos res æque, ac vigiliæ conficiebant; Romanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Ætolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urente. Per quatuor et viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversus quatuor e partibus simul obpugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Quum fatigatos jam Ætolos sciret consul et ex ratione temporis, et quod ita transfugæ adfirmabant, tale consilium iniit. media nocte receptui signum dedit, et ab obpugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit. inde cœpta obpugnatio ad mediam rursus noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati caussam esse Ætoli non continuandæ obpugnationis, quæ et ipsos adfecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris adparebant.

XXIV. Consul, quum nocte media intermisisset obpugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi adgressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites signumque exspectantes jussit, ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Ætoli pars sopiti adfecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transcendere conantur; partim scalis adscensus tentant. adversus quos undique ad opem ferendam obcurrunt Ætoli. [90] Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque obpugnatur: sed, qui obpugnarent, intenti signum exspectabant; defensor nemo aderat.

sic Gelenii liber, cum uno e Gronovianis et nostro Vict.

89 *Sed armati frequentes*] Adjice omnino *erumpebant*, vel aliud quid simile.

90 *Pars una, in qua ædificia extra urbem erant*] Hunc locum restituit ex suo exemplari Gelenius: quum ante eum legeretur: *pars una, quo progressi erant.* Qua in emendatione hoc unum haud omnino placet, quod additur particula *in*, ignorata aliis scriptis et vett. editis: quæ quidem elegantius abesset.

Jam dilucescebat, quum signum consul dedit: et sine ullo certamine [91] partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor, index capti oppidi, est exauditus, undique Ætoli, desertis stationibus, in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt; non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles, coërcitus [92] in tot receptis ex potestate[m] hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites quum in duas divisisset partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem jussit, quæ, fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat; sed adeo prope geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero conjici tela in arcem possint: cum dimidia parte militum[n] consul, ab urbe escensurus[o] in arcem, signum ab iis, qui ab tergo in rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere, qui in arce erant, Ætoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde inpetum ab urbe Romanorum, et fractis jam animis, et nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: utpote congregatis feminis, puerisque, et inbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri, multitudinem tantam posset. itaque, ad primum inpetum abjectis armis, dediderunt sese. Traditus inter ceteros princeps Ætolorum Damocritus est: qui principio belli decretum Ætolorum, quo arcessendum Antiochum censuerant, T. Quinctio poscenti responderat: *In Italia daturum, quum castra ibi Ætoli posuissent.* ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.

U. C. 561. A. C. 191. Et capit.

XXV. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito obpugnabat, circa Thermopylas cum consule, redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque, quod morbo inpeditus bello non interfuisset, congressus. inde diversi ad duas simul obpugnandas urbes profecti. Intersunt septem millia ferme passuum. [93] et quia Lamia quum posita est in

Lamiam Philippus obpugnat.

[m] *ex potestate* del. Crev. [n] *militum parte* Gron. Crev. [o] *ascensurus* Gron.

91 *Partim per semiruta*] Plerique libri omittunt tria hæc verba. Adjecta sunt illa a Gelenio. Modius testatur in libro suo legi *partim per erutos*, quod et aliquot editiones expressere. Inde Gronovius efficit *partim prorutos*. Locus igitur totus sic se habebit: *partim prorutos, partim scalis integros muros transscendere.* Nimirum ubi muri proruti erant, ibi nihil opus fuit scalis.

92 *In tot receptis hostium urbibus*] Vulgati auctiores: *receptis ex potestate hostium urbibus.* Resecuimus additamentum inelegans, quod respuunt duo MSS. Hearnii, et Vict. codex, et Andreas.

93 *Et quia Lamia*] *Intersunt*, inquit Livius, Lamiam inter et Heracleam *septem millia passuum: et quia Lamia quum posita in tumulo est, tum regionem eam maxime*, (sic enim mallemus) quæ ad Heracleam vergit, *despectat, oppido quam*, id est, valde *breve intervallum videtur, et omnia in conspectu sunt.* Intervallum inter duas urbes et per se breve est, quippe quod sit septem tantummodo millium, sive

U. C. 561. A. C. 191.

tumulo, tum regionem ea maxime despectat oppidum, qua° breve intervallum videtur, et omnia in conspectu sunt; quum enise, velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem ac noctem aut in operibus, aut in prœliis essent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere et vineis, et omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis obpugnabant: et in asperis locis silex sæpe inpenetrabilis ferro obcurrebat. et, quum parum procederet inceptum, per conloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent; haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius, quam sibi, dedituri essent, [94] suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuncius venit, ut obpugnatione absisteret: *æquius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Ætolis, præmia victoriæ habere.* [95] Ita recessum ab Lamia est, et propinquæ clade urbis [96] ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt.

Jubetur ab ea recedere.

Ætolorum legati ad Antiochum.

XXVI. Paucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus, Ætoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos et Thoas idem, qui antea [p], missus est. mandata erant, ut ab rege peterent, primum, ut ipse, coactis rursus terrestribus navalibusque copiis, in Græciam trajiceret: deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam et auxilia mitteret. *id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere, Romanos, omni cura vacuos, quum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam trajicere.* Vera erant, quæ dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in præsen-

° *oppido quam* Crev.

[p] *qui et antea* Gron. Crev.

duarum paulo amplius leucarum nostrarum; et ob situm Lamiæ in tumulo positæ brevius etiam videtur. Nempe ex loco alto despicientibus aliquod iter per plana, spatium illud brevius videtur, quam si ex campestri metiremur illud oculis. Deinde Lamia *eam maxime*, quæ ad Heracleam vergit, *regionem despectat*. Ideo *omnia* quæ sunt et fiunt inter duas urbes, *in conspectu sunt*. *Oppido quam* dixit Livius, ut *sane quam*, et alia multa ejusdem generis. Sic infra l. XXXIX. c. 47. *oppido quam parva:* et Gellius, l. XV. c. 30. *oppido quam fiunt in litterarum ostentatione inepti et frivoli.* Ceterum hic locus longe aliter legebatur, ex emendatione scilicet Gelenii, qui pro *oppido quam* dederat *oppidum, qua:* et ei obtemperaverant editores. Sed Andreas, et Victor. codex, et ipse sensus stant pro ea lectione quam amplexi sumus.

94 *Suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset*] Et liberatæ obsidione urbis gratiam in se derivaturus esset consul; sive, id acturus esset ut a se haberent liberatæ obsidione urbis beneficium obsessi.

95 *Ita recessum ab Lamia est*] Oppidumque Romanis deditum, quod docet obiter Livius, l. XXXIX. c. 23. non tamen statim. (Vid. c. 29. infra.) Atque eo nimirum modo clade Heracleæ effectum est, ne quid simile Lamia pateretur.

96 * *Ipsi ne quid simile paterentur effugerunt*] Soluta nimirum a Philippo obsidione. Sed tempus duntaxat lucrata Lamia est, paucis post mensibus, ut narratur infra XXXVII. 4. et 5. expugnata.

tia pecuniam, quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria navaliaque adfirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, et ipsum haud invitum morantem, ut exactor præsens promissorum adesset. U. C. 561. A. C. 191.

XXVII. Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum: et post paucos dies, quam ad bellum renovandum adciendumque regem in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, quum alia sibi prævertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem induciis, et L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit. ei, quæ secum acturi fuissent, exponere, et si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerunt; consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. His parantibus [q] antiqua fœderum ordiri, meritaque in populum Romanum, *Absistere iis*, Flaccus jussit, *quæ ipsi violassent ac rupissent. confessionem iis culpæ magis profuturam, et totam in preces orationem versam. nec enim in caussa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. et se suppliciter agentibus iis adfuturum* [r], *et apud consulem, et Romæ in senatu. eo quoque enim mittendos fore legatos.* Hæc una via omnibus ad salutem visa est, [97] *ut in fidem se permitterent Romanorum. Ita enim et illis violandi supplices verecundiam se imposituros: et ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.* Ætoli de pace agunt.

XXVIII. Postquam ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem, et varie ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finivit, ut diceret; *Ætolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere.* Id consul ubi audivit: *Etiam atque etiam videte*, inquit, *Ætoli, ut ita permittatis.* Tum decretum Phæneas, in quo id diserte scriptum erat, ostendit. *Quando ergo*, inquit, *ita permittitis, postulo, ut mihi Dicæarchum civem vestrum, et Menestam* [s] *Epirotam*, (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat) *et Amynandrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.* Prope dicentem interfatus Romanum Phæneas, *Non in servitutem*, inquit, *sed in fidem tuam nos tradidimus. et certum habeo, te inprudentia labi, qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non sint.* Ad hæc consul, *Nec Hercle*, inquit, Fidei P. R. se permittunt. Consulis postulata.

[q] *Parantibus iis* Gron. Crev. [r] *et suppliciter a. i. se affuturum* Eæd. [s] *Menetam* Eæd.

97 *Ut in fidem se permitterent Romanorum*] Apud Romanos *in fidem se permittere* idem prorsus valebat, ac se suaque victoris permittere arbitrio. Id autem ignorabant Ætoli, nomine *fidei* in errorem inducti. Vid. Polyb. in Excerpt. Leg. 13.

U. C. 561. A. C. 191. *magnopere nunc curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: dum ego more Romano* [98] *imperium inhibeam in deditos modo decreto suo, ante armis victos. Itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri vos jam jubeo:* adferrique catenas, et circumsistere lictores jussit. Tum fracta Phæneæ ferocia, Ætolisque aliis est: et tandem, cujus conditionis essent, sensere. et, *se quidem*, Phæneas, *et qui adsint Ætolorum, scire facienda esse, quæ imperentur*, dixit: *sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus esse. ad id petere, ut decem dierum inducias daret.* Petente Flacco pro Ætolis, induciæ datæ; et Hypatam reditum est. Ubi quum in consilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phæneas, et quæ imperarentur, et quæ ipsis prope accidissent, exposuisset; ingemuerunt quidem principes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant, et ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad concilium.

Exasperantur Ætoli. XXIX. Postquam vero omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeo sævitia imperii atque indignitate exasperati animi sunt, ut, si in pace fuissent, illo inpetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat et difficultas eorum, quæ imperarentur: *quonam modo enim utique regem Amynandrum se tradere posse?* Et spes forte oblata, quod Nicander, eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens, inplevit exspectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die, quam conscenderat navem, in Ætoliam, perfecta legatione, rediens Phalara [t] in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam quum devexisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum Romanaque castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum, deductusque ad regem est, nondum convivio dimisso. Quod ubi nunciatum est, velut hospitis, non hostis, adventu motus Philippus, adcumbere eum epularique jussum [u], atque inde, dimissis aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere quidquam vetuit. Ætolorum prava consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia, accusavit. qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. *Sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quam corrigi, possint, oblitum se, non facturum, ut insultet adversis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adversus se odia debere; et Nicandrum privatim ejus diei, quo servatus a se foret, meminisse.* Ita datis,

[t] *Phaleram* Gron. [u] *jussit* Gron. Crev.

98 *Imperium inhibeam*] Hoc est a certissima Gronovii conjectura, quum vulgati habeant *imperium id habeam*, scripti *adhibeam*. *Imperium inhibere* est exercere imperium, uti imperio. Vid. supra III. 38. et adde not. 62. ad l. III. c. 69.

qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit. U. C. 561. A. C. 191.

XXX. M'. Acilius, vendita, aut concessa militi circa Heracleam præda, postquam nec Hypatæ pacata esse consilia, et Naupactum concurrisse Ætolos, ut inde totum inpetum belli sustinerent, audivit; præmisso Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Oëtam adscendit, Herculique sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus ejus Dei sit crematum, adpellant. inde toto exercitu profectus reliquum iter satis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem est ventum, (mons est altissimus inter Callipolin et Naupactum) ibi et jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, et homines vexati. Et[v] facile adparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam inpeditum saltum nullo præsidio, ut clauderet transitum, insedisset. [99] Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum descendit: et, uno castello adversus arcem posito, ceteras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea obpugnatio, quam Heracleæ, habuit. Cos. Naupactum obsidet.

XXXI. Eodem tempore et Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilii eorum recusaret esse, obpugnari cœpta est. Etenim duæ civitates, Messene et Elis, extra concilium Achaicum erant: cum Ætolis sentiebant. Elei tamen, post fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum lenius responderant; *dimisso præsidio regio, cogitaturos se, quid sibi faciendum esset.* Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum; trepidique rerum suarum, quum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem libertatis, miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achæis, et aperire portas, et dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quinctius, a Megalopoli ad Diophanem prætorem Achæorum misit, qui extemplo reducere eum a Messene exercitum, et venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes: et, soluta obsidione, expeditus ipse, prægressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum, inter Megalopolim Messenenque positum, Quinctio obcurrit; et, quum caussas obpugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere exercitum jussit, nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exsules reducerent, et Achæorum concilii essent.

[v] *Id* Gron. Crev.

99 *Tum quoque*] Sic quoque, id est, quamvis nulli hostes occurrerent, vexatus tamen exercitus est. Frustra itaque Gronovius pro *tum* legi jubet *tam*.

U. C. 561. A. C. 191.

si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum caveri[1] sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere jussit. Ibi, de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulavit, ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Ætoliæ liceret. qua expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit.

Zacynthum repetunt ab Achæis Romani.

XXXII. Is, post fugam ab Thermopylis Antiochi, Amynandrumque a Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pactus, insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani. *non enim M'. Acilium consulem legionesque Romanas Diophani et Achæis ad Thermopylas pugnasse.* Diophanes adversus hæc purgare interdum sese gentemque; interdum de jure facti disserere. Quidam Achæorum et initio eam se rem adspernatos testabantur, et tunc pertinaciam increpitabant prætoris: auctoribusque iis decretum est, ut T. Quinctio ea res permitteretur. Erat Quinctius, [1] sicut adversantibus asper, ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusque, *Si utilem,* inquit, *possessionem ejus insulæ censerem Achæis esse, auctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. ceterum [2] sicut testudinem, ubi conlecta in suum tegumen est, tutam ad omnes ictus video esse; ubi exserit partes aliquas, quodcumque nudavit, obnoxium atque infirmum habere; haud dissimiliter vos, Achæi, clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos; ea et jungere vobis, et juncta tueri facile; simul aviditate plura amplectendi hinc excedatis, nuda vobis omnia, quæ extra sint, et exposita ad omnes ictus esse.* Adsentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur.

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex, proficiscentem consulem ad Naupactum percunctatus, si se interim, quæ defecissent ab societate Romana, urbes recipere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud

Demetrias se Philippo dedit.

[1] *cavere* Gron. Crev.

1 *Sicut adversantibus asper, ita*] Observat Gronovius scriptos et vett. editos habere *asper ira, ita.* (Et sic quoque noster Vict.) Non absurda est ejus conjectura: *sicut adversantibus asperior, ita.* Nomen comparativum hic rem mitigat et mollit.

2 *Sicut testudinem*] In nummis antiquis, ut annotat Jac. de Wilde, p. 79. Peloponnesus testudini assimilatur. THO. HEARNIUS. Eo alludere videtur Quintius.

ignarus, quanta [y] ibi tum perturbatio esset. [3] Destituti enim ab omni spe, quum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent, dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam, quo justius irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui, primo pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes, ex prœlio adverso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaque præmissis a Philippo, qui spem inpetrabilis veniæ ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad primum ejus ingressum principum quidam urbe excesserunt: Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant et paucæ naves Demetriade, quibus præerat Isidorus; eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam, et Aperantiam, et Perrhæbiæ quasdam civitates recepit. U. C. 561. A. C. 191.

XXXIV. Dum hæc a Philippo geruntur, T. Quinctius, recepta Zacyntho ab Achaico concilio, Naupactum trajecit; quæ jam per duos menses (sed prope excidium erat) obpugnabatur; et, si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterum, quamquam merito iratus erat Ætolis, [4] quod solos obtrectasse gloriæ suæ, quum liberaret Græciam, meminerat, et nihil auctoritate sua motos esse, quum, quæ tum maxime acciderant, casura præmonens, a furioso incepto eos deterreret; tamen, sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ a se Græciæ funditus everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Ætolis, cœpit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quinctium esse. itaque, concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quinctium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quamquam moveretur his vocibus, manu tamen [5] abnuit, quidquam opis in se esse. Ceterum, postquam ad consulem venit: *Utrum fefellit* [z], inquit, *te, M'. Acili, quid agatur? an, quum satis pervideas* [a], *nihil id magnopere* [6] *ad summam rem* [b]

Quinctius it Naupactum.

Opem ejus inplorant Ætoli.

[y] *quanti* Gron. [z] *fallit* Gron. Crev. [a] *provideas* Eæd. [b] *rempublicam* Eæd.

3 *Destituti enim ab omni spe*] Malit Jac. Gronovius *ab omni ope.* Nec immerito, ne injucunda repetitio occurrat. Sequitur enim, *spem nullam in Ætolis esse.*

4 *Quod solos*] Melius cum Gronovio legas, *quos solos.*

5 *Abnuit quiddam opis in se esse*] Imo, *quidquam opis.*

6 *Ad summam rempublicam*] Hæc quidem elegans est lectio, sed dubiæ auctoritatis, et a Gronovii conjectura profecta, ut docet ipse in nota ad l. XXXVIII. c. 50. Hoc loco scripti plerique et editi *ad summam reipublicæ:* MSS. Modio inspecti *ad summam rem.*

U. C. 561. A. C. 191.

pertinere censes? Erexerat exspectatione consulem; et, *Quin expromis*, inquit, *quid rei sit?* Tum Quinctius: *Ecquid vides, te, devicto Antiocho, in duabus urbibus obpugnandis tempus terere, quum jam prope annus circumactus sit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solum urbes, sed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam, sibi adjunxisse? Atqui non tantum interest nostra, Ætolorum opes ac vires minui, quantum, non supra modum Philippum crescere, et victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum duas urbes, Philippum tot gentes*[c] *Græciæ habere.*

XXXV. Adsentiebatur his consul: sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, obcurrebat: tota inde Quinctio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua paullo ante vociferati Ætoli fuerant, rediit. ibi quum inpensius orarent, ut misereretur gentis Ætolorum, exire aliquos ad se jussit. Phæneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. quibus provolutis ad pedes, *Fortuna*, inquit, *vestra facit, ut et iræ meæ et orationi temperem. Evenerunt, quæ prædixi eventura. et ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. Ego tamen, sorte quadam* [7] *nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. Mittite oratores ad consulem, qui inducias tantum temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. Ego apud consulem deprecator defensorque vobis adero.* Ita, ut censuerat Quinctius, fecerunt: nec adspernatus est legationem consul. induciisque in diem certam datis, qua legatio renunciari ab Roma posset, soluta obsidio est, et exercitus in Phocidem missus. Consul cum T. Quinctio ad Achaicum concilium Ægium trajecit. ibi de Eleis et de[d] exsulibus Lacedæmoniorum restituendis actum. et neutra perfecta res, [8] quia suæ gratiæ reservari eam Achæi, Elei per se ipsi, quam per Romanos, maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos non sincera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant. pecunia juvisse eum insimulabantur; legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit consul, *Se utrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire. Senatum ejus rei judicem fore. Integram se caussam eorum Romam reji-*

Legatos Romam mittunt.

[c] *nondum tot urbes, quot Philippum, gentes etc.* Gron. Crev. [d] *de* del. Eæd.

7 *Nutriendæ Græciæ*] Fovendæ, juvandæ. Vid. IV. 52. et VII. 4.

8 *Quia suæ gratiæ reservari eam*] Τὸ *eam* debet intelligi de re ad Lacedæmonios exsules pertinente, cui in sequentibus opponuntur *Elei*. Sed id vocabulum non solet adhiberi in partitionibus. Possis legere *alteram*. * Sensus est: quia Achæi maluerunt Lacedæmonios exsules sibi obligari, quam Romanis, restitutionis in patriam beneficio.

cere. inducias ad id dierum nonaginta dare. Epirotæ Romam U. C. 561. missi senatum adierunt. iis, magis, quæ non fecissent hos- A. C. 191. tilia, referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non caussam probasse, videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Jovis Optimi Maximi, permissum ab senatu. [9] centum pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est; sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est a M'. Acilio consule, hunc finem habuit.

XXXVI. Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam Ludi Romæ provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis et ædes degerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pe- dicatæ. cunia sibi decerneretur ad ludos, quos proprætor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, *quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia vovisset, eos uti de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse inpensa faceret.* eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes Matris Magnæ Idææ dedicata est: quam Deam is P. Cornelius, advectam ex Asia P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio consulibus, in Palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex senatusconsulto M. Livius, C. Claudius censores, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus; tredecim annis post, quam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, [10] ludique ob dedicationem ejus facti, quos primos scenicos fuisse, Antias Valerius* est auctor, Megalesia adpellatos. Item Juventatis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam sexdecim annis ante M. Livius consul, quo die Hasdrubalem exercitumque ejus cecidit: idem censor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus. Hujus quoque dedicandæ caussa ludi facti: et eo omnia cum majore religione facta, quod novum cum Antiocho instabat bellum.

XXXVII. Principio ejus anni, quo hæc, jam profecto Prodigia. ad bellum M'. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio

* *Valerius Antias* Gron. Crev.

9 *Centum pondo*] Marcarum nostratium 156. cum unciis 2.

10 *Ludi . . . quos primos scenicos fuisse Valerius Antias*] Intellige *primos scenicos Megalenses*, non omnino *primos scenicos*. Ludorum scenicorum apud Romanos origo longe antiquior est. Vid. supra l. VII. c. 2. Sed et jam tertio ante hunc anno, l. XXXIV. c. 54. Megalesia ludos scenicos esse factos memoravit Livius.

U. C. 561. A. C. 191.

consule, agebantur, boves duos domitos[11] in Carinis per scalas pervenisse in tegulas ædificii, proditum memoriæ est. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, aruspices jusserunt. Tarracinæ et Amiterni nunciatum est aliquoties lapidibus pluisse; Minturnis ædem Jovis et tabernas circa forum de cœlo tactas esse; Vulturni in ostio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum caussa libros Sibyllinos ex senatusconsulto decemviri quum adissent, renunciarunt, [12]*Jejunium instituendum Cereri esse, et id quinto quoque anno servandum: et ut novemdiale sacrum fieret, et unum diem supplicatio esset. coronati supplicarent: et consul P. Cornelius, quibus Diis quibusque hostiis edidissent decemviri, sacrificaret.* Placatis diis, nunc votis rite solvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiscitur consul, atque inde Cn. Domitium proconsulem, dimisso exercitu, Romam decedere jussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit.

Ligures fusi a Minucio.

XXXVIII. Sub idem fere tempus Ligures, [13] lege sacrata coacto exercitu, nocte inproviso castra Q. Minucii proconsulis adgressi sunt. Minucius usque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit; intentus, ne qua transcenderet hostis munimenta. Prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo inpetu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinuere. Postremo, quum alia atque alia agmina erumperent, et integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæsa supra[f] quatuor millia hostium; ex Romanis sociisque minus trecenti perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis conlatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hostium cæsa, Antias Valerius scribit; capta tria millia et quadringentos; signa militaria centum viginti quatuor; equos mille ducentos triginta; carpenta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, (quia in augendo eo non alius intemperantior est) magnam victoriam fuisse adparet, quod et castra capta sunt, et Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, et quod supplicatio ejus victoriæ caussa decreta ab senatu, victimæque majores cæsæ.

Boii cæsi a P. Cornelio Cos.

[f] *super* Gron. Crev.

11 *In Carinis*] Sic vocabatur regio quædam urbis Romæ.

12 *Jejunium instituendum Cereri*] Jejunio Cererem colebant, ut imitarentur longam ejus in luctu suo, dum raptam a Plutone Proserpinam toto orbe quærit, a cibo potuque abstinentiam. Itaque jejunium in Eleusiniis et Thesmophoriis usurpatum. Fuere et alia apud veteres in honorem quorumdam deorum dearumve jejunia: puta Jovis, apud Horat. Sat. 3. l. II. *illo Mane die, quo tu indicis jejunia.*

13 *Lege sacrata*] Vid. not. 31. ad l. II. c. 33. Adde et l. X. c. 38.

XXXIX. [14] Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans urbem est ingressus. argenti transtulit duodecim millia pondo: bigati argenti centum [g] triginta: auri centum viginti septem pondo [h]. P. Cornelius consul primo, obsidibus a Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multavit: quo, si vellet, populus Romanus colonias mittere posset. Inde, Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, et adesse Romæ ad diem triumphi jussit. ipse, postero die, quam venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, quum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut sibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi*, censebat. *Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Juberent, consulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam, ut Ligures subigantur. Nisi illi cogantur* [15] *in jus judiciumque populi Romani, ne Boios quidem quieturos: aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus, paucos post menses proconsulem P. Cornelium multorum exemplo,* [16] *qui in magistratu non triumphaverunt, triumphaturum esse.*

U. C. 561. A. C. 191.

Triumphum petit Cos.

Blæsus Tr. Pl. differendum censet.

XL. Ad ea consul, *Neque se Ligures provinciam sortitum esse*, ait, *neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minucium confidere brevi, subactis iis, meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. se de Gallis Boiis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem: a quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo majus esse, quod tantum numerum Gallorum occiderit* [i] *in acie,* [17] *quod cum tot millibus*

Cos. concedi illico postulat.

g ins. *et* Gron. Crev. h *septem pondo* l. *quinque* Eæd. i *ceciderit* Eæd.

14 *Per eosdem dies M. Fulvius*] Eadem res totidem fere verbis supra memorata est, c. 21. Ac, ne quid desit ad integram similitudinem, notæ numerorum, quæ hic in vulgatis libris paullum discrepant ab iis quas superiore loco reperimus, cum iis plane in Moguntino codice consentiunt, teste Modio. Hujus repetitionis nulla sane alia causa afferri potest, quam scriptoris oblivio.

15 *In jus judiciumque populi Romani*] Sic et l. XXXIX. c. 24. *totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse:* et l. XLI. c. 22. *sub jus judiciumque suum totam coëgit gentem.*

16 *Qui in magistratu non triumphaverunt*] Indirectæ orationi magis convenire videretur, *triumphaverint.*

17 *Quod cum tot millibus*] Multum

U. C. 561. A. C. 191. *certe Boiorum nemo ante se imperator pugnaverit: plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta: senes puerosque Boiis superesse. Itaque id quemquam mirari posse, cur victor exercitus, quum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum consulis triumphum? Quorum militum si et in alia provincia opera uti senatus velit;* [18] *utro tandem modo promtiores ad aliud periculum novumque laborem ituros credat, si persoluta iis sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit, an si spem pro re ferentes dimittant, jam semel in prima spe deceptos? Nam, quod ad se adtineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum judicatum ad accipiendam Matrem Idæam misisset senatus. Hoc titulo, etsi nec consulatus nec triumphus adjicitur*[k]*, satis honestam honoratamque* [19] *P. Scipionis Nasicæ imaginem fore.* Et impetrat. Universus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam tribunum plebis auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius consul triumphavit de Boiis. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque et spolia omnis generis transvexit, et vasa æenea Gallica: et cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques transtulit mille quadringentos septuaginta unum[l]. ad hoc[m] [20] auri pondo ducenta quadraginta septem[n], [21] argenti infecti factique in Gallicis vasis, non infabre suo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, [22] bigatorum nummorum ducenta triginta quatuor[o]. militibus, qui currum secuti sunt, [23] trecenos[p] vicenos quinos asses divisit; duplex centurioni; triplex equiti. Postero die, concione advocata, de rebus ab se gestis, et de injuria tribuni bello alieno se inli-

[k] *addatur* Gron. Crev. [l] *unum* del. Eæd. [m] *hæc* Eæd. [n] *quinque* Eæd. [o] *tria* Eæd. [p] *trecentos* Gron.

arridet Rubenii conjectura, *quot cum millibus.* Supra c. 34. *et victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum tot urbes, quot Philippum gentes Græciæ habere:* qui itidem locus in quibusdam libris interpolatus erat. Vult igitur consul plures a se Boiorum esse cæsos, quam quot in ulla unquam acie adversus ullum imperatorem Romanum pugnaverint.

18 *Utro tandem modo promptiores .. ituros credat*] Ultima vox supervacanea est, et videtur ab illis addita, qui aliquo velut fulcro hoc membrum egere existimarent. Sed nullo eget: non magis, quam hoc quod proxime præcedit: *Id quemquam mirari posse?* Simile additamentum tollendum monuimus, supra c. 7.

19 * *P. Scipionis Nasicæ imaginem*] Imaginibus clarorum virorum subscribebantur tituli honorum quos gessissent, et si quid illis ad gloriam insigne contigisset.

20 *Auri pondo ducenta quadraginta quinque*] Marcas nostrates 382. cum unciis sex et semuncia.

21 *Argenti .... duo millia trecenta quadraginta pondo*] Marcas nostrates 3656. cum unciis 2.

22 *Bigatorum nummorum ducenta triginta tria*] Supple *millia*. Denarios 233000. marcas argenti 3640. cum unciis 5.

23 *Trecenos vicenos quinos asses*] Denarios paulo plus 20. Semuncias argenti nostrates paulo plus 5.

gantis, ut suæ victoriæ fructu se defraudaret, quum disseruisset, milites exauctoratos dimisit. U. C. 561. A. C. 191.

XLI. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tamquam non transituris in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut adsentando faciebat. Hannibal unus, [24] cujus eo tempore vel maxima [q] apud regem auctoritas erat, *Magis mirari se*, aiebat, *quod non jam in Asia essent Romani, quam venturos dubitare.* [25] *Propius esse, in Asiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam trajicere: et multo majorem caussam Antiochum, quam Ætolos, esse. neque enim mari minus, quam terra, pollere Romana arma. jampridem classem circa Maleam esse. Audire sese, nuper novas naves novumque imperatorem rei gerendæ caussa ex Italia venisse. Itaque desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere. In Asia, et de ipsa Asia, brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis esse: et aut imperium adimendum orbem terrarum adfectantibus, aut ipsi regnum amittendum.* Unus vera et providere, et fideliter prædicere visus. itaque ipse rex navibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum petit; ut ea loca, si forte terra venirent Romani, præsidiis firmaret. ceteram classem Polyxenidam parare et deducere jussit; speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit. Antiochi securitas. Monita Hannibalis.

XLII. C. Livius præfectus Romanæ classis, cum quinquaginta navibus tectis profectus, ab Roma Neapolim, quo ab sociis ejus oræ convenire jusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Messanam prætervectus, quum sex Punicas naves ad auxilium missas accepisset, ab Rheginis Locrisque et ejusdem juris sociis debitas exegisset naves, lustrata classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatium adiit, quum venisset, percunctatus de statu belli, (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) et ubi classis Romana esset, postquam audivit, circa Thermopylarum saltum in statione consulem ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum caussa, pergit protinus navigare Peloponnesum. [26] Samen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: et, prospera navigatione usus, paucis diebus Piræeum Classis Romana.

q *ut maxima* Gron. Crev.

24 *Cujus eo tempore ut maxima*] Sic habent MSS. teste Gronovio. Assentitur noster Victor. Lege: *vel maxima.*

25 *Propius esse in Asiam ex Græcia*] Recte observat Dujatius *propius* hic usurpari pro eo quod est *promptius, facilius.* Nam trajectus ipse brevior est ex Italia in Græciam, quam ex Græcia in Asiam.

26 *Samen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse . . . depopulatus*] Hæc facta sunt, antequam Zacynthus Achæis traderetur a præfecto Amynandri. Id apparebit, si conferas tempora hic et c. 32. notata.

U. C. 561. A. C. 191. ad veterem classem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus obcurrit; quum Æginæ diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Atilius, traditis successori quinque et viginti navibus tectis, Romam est profectus. Livius una et octoginta rostratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum trajecit.

XLIII. Eo fere tempore consul Acilius Naupactum obpugnabat. Livium Deli per aliquot dies (et est ventosissima regio inter Cycladas, fretis alias majoribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas, certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuncios ad regem misit. qui, omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum adcelerare potuit, Ephesum rediit: et consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: *et utique prius confligendum, quam classis Eumenis et Rhodiæ naves conjungerentur Romanis.* [27] *ita numero non ferme inpares futuros se, ceteris omnibus superiores* [r], *et celeritate navium, et varietate auxiliorum. Nam Romanas naves, quum ipsas inscite factas inmobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium veniant, oneratas commeatu venire: suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adjuturam notitiam maris terrarumque et ventorum: quæ omnia ignaros turbatura hostes essent.* Movit omnes auctor consilii, qui et re consilium exsecuturus erat. Biduum in adparatu morati: tertio die centum navibus, quarum [28] septuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ, erant, profecti Phocæam petierunt. inde, quum audisset, adpropinquare jam Romanam classem, rex, quia non interfuturus navali certa-

Antiochus cum ea pugnandum decernit.

[r] *futuros; ipsum c. o. superiorem* Gron. Crev.

27 *Ita numero non ferme impares futuros se; ceteris omnibus superiores*] Hanc vetustam esse scripturam testatur Gelenius, quam et aliquot editiones amplexæ sunt. In Gronovianis legitur: *non ferme impares futuros; ipsum ceteris omnibus superiorem.* Sed quum in tota hac periodo de classe Antiochi agatur, quo pertinet vox *ipsum* capiti alterius membri præfixa? Vict. codex præfert: *Itaque numero ferme impares futuros* (Romanos;) *ipsum* (Antiochum) *ceteris omnibus superiorem.* Sed displicet τὸ *itaque* et *ferme impares.*

28 *Septuaginta tectæ, ceteræ apertæ, minoris omnes formæ erant*] Distinguebant naves majoris et minoris formæ: ac videntur habuisse pro navibus majoris formæ, eas quæ supra triremes essent, sive quæ pluribus quam tribus remorum ordinibus agerentur. Id colligi potest ex l. XXXVII. c. 23. infra. Significat itaque hoc loco Livius Polyxenidam habuisse septuaginta tectas naves, triginta apertas; omnes, tam tectas, quam apertas, minoris formæ: ita ut nulla esset navis in ejus classe, quæ triremi major esset.

mini erat, Magnesiam, quæ ad Sipylum est, concessit, ad terrestres copias comparandas. classis ad Cyssuntem portum Erythræorum, tamquam ibi aptius exspectatura hostem, contendit. Romani, ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægæum mare versum, petunt: [29] inde ad urbem circumegere naves, commeatuque sumto, [30] Phocæam trajiciunt. Eumenes, Elæam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus, cum quatuor et viginti navibus tectis, apertis pluribus, paullo [31] a Phocæa ad Romanos, parantes instruentesque se ad navale certamen, rediit. Inde [32] centum quinquaginta tectis navibus, apertis ferme quinquaginta, profecti, primo, aquilonibus transversis quum urguerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem singulæ naves ire; deinde, ut lenita paullum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt trajicere.

U. C. 561. A. C. 191.

XLIV. Polyxenidas, ut adpropinquare hostes adlatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium ad terram explicare jubet, et æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, malosque inclinat, et, simul armamenta componens, opperitur insequentes naves. Jam ferme triginta in fronte erant, [33] quibus ut æquaret lævum cornu, [34] dolonibus erectis altum petere intendit: jussis, qui sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. ceterum, ut demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, et ipse, quanta maxima celeritate potest, concitat naves. [35] Jam omnibus[s] in conspectu erant: duæ Punicæ naves antecedebant Romanam classem, quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves. et ut in numero inpari, duæ regiæ unam circumsistunt: et primum ab utroque latere remos detergunt: deinde

Pugna navalis.

[s] *omnes* Crev.

29 *Inde ad urbem*] Nempe Chium, cognominem insulæ.

30 *Phocæam trajiciunt*] Eam urbem, quum pareret Antiocho, metu sese Romanis tum dedidisse Appianus in libro de Syriacis bellis tradit. De ea enim procul dubio intelligendus est, quamvis vitiose apud eum legatur Φωκίδα.

31 *A Phocæa*] Imo *ad Phocæam*, vel sine præpositione *Phocæam*. Ex quo enim Romani Phocæam trajecere, nullus alius nominatur locus, quo navigaverint.

32 *Centum quinquaginta*] Lego cum Jac. Gronovio, *centum quinque*. Supra c. 42. dicitur C. Livius habuisse unam et octoginta rostratas naves: quibus additæ quatuor et viginti Eumenis efficiunt numerum quem volumus.

33 *Quibus ut æquaret lævum cornu*] Volens efficere, ut lævum cornu iis æquari, id est, æqualem habere frontem posset, * ipse in dextram tendens altum petiit, ut subsequentibus se navibus spatium ad sinistram prope terram vacuum relinqueretur.

34 *Dolonibus erectis*] Dolones sunt in navi minora vela, quæ supra majora celeritatis causa eriguntur.

35 *Jam omnes in conspectu erant*] Vulgo *jam omnibus*. Sed Andreas habet *omnes:* quod merito placuit Perizonio. *Omnes* Romanæ classis naves.

U. C. 561. A. C. 191. transcendunt armati, et, dejectis cæsisque propugnatoribus, navem capiunt. Una, quæ compari Marte concurrerat, postquam captam alteram navem vidit, priusquam a tribus simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius, indignatione accensus, prætoria nave in hostes tendit. adversus quam eadem spe duæ, quæ Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges stabiliendæ navis caussa jussit, et in advenientes hostium naves ferreas manus injicere, et, [36] ubi pugnam pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paullo facilius, quam ante duæ unam, tunc una duas naves expugnavit, cepitque. Et jam classes quoque undique concurrerant, et passim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine advenerat, ut animadvertit lævum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, invadit.

Vincunt Romani. XLV. Nec ita multo post primum ab lævo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit: mox idem et, qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani et Eumenes, quoad subficere remiges potuerunt, et in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. postquam celeritate navium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem abstiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. Romanæ classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius, quam in portu Ephesi, fugæ finem fecit. [37] Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. medio fere in cursu obviæ fuere iis quinque et viginti tectæ Rhodiæ naves, cum Pausistrato præfecto classis. Iis adjunctis, Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii et Eumenes domos dimissi: Romani, Chium petentes, Phœnicuntem primum portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte anchoris jactis, postero die in insulam ad ipsam urbem trajecerunt. ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam transmittunt. Ibi relictis ad præsidium urbis quatuor quinqueremibus, ad Canas classis venit: et, quum jam hiems adpeteret, fossa val-

36 *Ubi pugnam pedestri similem fecisset*] Gronovius jure emendat *fecissent*, nempe præfecti et propugnatores navium.

37 *Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt*] Videtur hic excidisse nomen loci, in quo manserunt Romani. Forsan legendum est *Cyssunte, unde egressa.* Vid. supra, c. 43.

loque circumdatis naves subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt consules L. Cornelius Scipio et C. Lælius, [38] intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Æmilius, P. Junius, C. Atinius Labeo. U. C. 561. A. C. 191. Comitia.

38 *Intuentibus cunctis*] Gronovius suspicatur *intentis*: nec plane satisfacit. Videtur hic locus aliquid celare gravioris vitii. Victor. codex hanc nobis auget suspicionem. In eo totus hic locus sic legitur: *creati consules L. Cornelius Scipio, et C. Lælius. Africanus legitur annuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum.* * Mens Livii fuerat omnes de his consulibus hanc spem habuisse, fore ut ab illis finiretur cum Antiocho bellum. † Omnino hic nobis opus est libro emendatiore.

EPITOME LIBRI XXXVII.

L. CORNELIUS Scipio consul, legato P. Scipione Africano (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Græcia provincia decerneretur, quum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Æmilius Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani, ab Antiocho captus, patri remissus est. M'. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, et de Ætolis triumphavit. Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Pergami, Attali filio, pax data est ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui et ipsi juverant, quædam civitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exæquatus, Asiaticus adpellatus est.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVII.

U. C. 562. A. C. 190. L. Cornelio, C. Lælio Coss.

L. CORNELIO Scipione, C. Lælio consulibus, nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quam de Ætolis. Et legati eorum institere, quia brevem induciarum diem habebant; et ab T. Quinctio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quam in caussa, spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes maleficia. Ceterum et præsentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxæ, quam responsa, exprimentium, fatigati sunt, et, excedere curia jussi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quam misericordia, in caussa eorum valebat; quia non ut hostibus modo, sed tamquam indomitæ et insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremo neque dari, neque negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel [1] mille talentûm darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedère jussi. Tum de consulum provinciis cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in senatu poterat. is, quum senatus aut sortiri, aut comparare inter se provincias consules jussisset, elegantius facturos dixit, si judicio Patrum, quam si sorti, eam rem permisissent. Scipio, responso ad hoc dato, *cogitaturum, quid sibi faciendum esset*, cum fratre uno locutus, jussusque ab eo permittere audacter senatui, renunciat collegæ, *facturum se, quod is censeret.* Quum res, aut nova, aut vetustate exemplorum memoriæ jam exoletæ, [2] relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit, *Si L. Scipioni fratri suo provinciam Græciam* [a] *decrevissent, se legatum iturum.* Hæc vox, magno adsensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Hannibale victo, an in victore Africano consuli legionibusque Romanis, auxilii foret: ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt.

Ætoli legati, infecta pace, dimissi.

Provinciæ.

Africanus fratri legatus.

[a] *Græciam* del. Crev.

1 *Mille talentûm*] Marcas argenti nostrates 93750.

2 [a] *Relata*] Deliberationi proposita.

II. Prætores inde provincias sortiti, L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam et Bruttios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M'. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, et sociûm Latini nominis quinque millia, equites ducenti: et adjectum, ut, quum in provinciam venisset, si e republica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus; duæ legiones Romanæ, et sociûm Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam scripserat, et Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios, et P. Cornelio proconsuli tradere, jussus. [3] Ex agro, quo victos bello multaverat Boios, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, et sociûm ac [b] Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliam trajectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Æmilio accipere placuit, et in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, et centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, et decem millia sociûm ac Latini nominis scribere, et quadringentos equites; L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, et socios navales a M. Junio prætore superioris anni accipere jussus, et scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum: cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, et classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, et iidem exercitus decreti. Siciliæ Sardiniæque [4] binæ eo anno decumæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari jussum: ex Sardinia pars Romam, pars [5] in Ætoliam, eodem quo Siculum.

U. C. 562.
A. C. 190.

Exercitus.

[b] ac del. Gron. Crev. paullo infra eadem lectio servatur.

3 *Ex agro, quo victos . . mulctaverat Boios, deductæ urbanæ legiones*] Nimirum eo mittere urbanas legiones necesse fuerat, quia P. Cornelius consul exercitum de provincia deduxerat, et post triumphum exauctoraverat. Vid. supra l. XXXVI. capp. 39. et 40. Scripti habent *deducendæ:* sed vulgata lectio magis placet.

4 * *Binæ . . decumæ*] Vid. not. 7. ad XXXVI. 2.

5 *In Ætoliam, eodem quo Siculum*]

U. C. 562.
A. C. 190.
Prodigia.

III. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita ut [6] fastigium valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus et porta fulmine icta, et duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis constabat [7] nimbum ortum: ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluisse Tusculani nunciabant, et Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ; quod Laurentibus [8] carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum caussa fuit, [9] quibus Diis decemviri ex libris ut[c] fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique, ad id sacrificium adhibiti: et decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, [10] fornicem in Capitolio adversus viam, qua in Capitolium adscenditur, cum signis septem auratis, et[d] duobus equis, et marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Ætolorum tres et quadraginta, inter quos Damocritus et frater ejus erant, ab duabus cohortibus, missis a M'. Acilio, Romam deducti, et in Lautumias conjecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire, L. Cornelius consul jussit. Legati ab [11] Ptolemæo et Cleopatra, regibus Ægypti, gratulantes quod M'. Acilius consul Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt: adhortantesque, ut in Asiam exercitum trajicerent[e], *omnia perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria, esse; reges Ægypti ad ea, quæ censuisset senatus, paratos fore.* Gratiæ regibus actæ: legatis munera dari jussa, in singulos [12] quaternûm millium æris.

IV. L. Cornelius consul, peractis, quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttiis cum A. Cornelio proprætore essent, ut hi omnes Idibus Quinctilibus Brundisium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium,

[c] *ut* del. Gron. Crev. [d] *et* del. Crev. [e] *traduceret* Gron. Crev.

Primæ duæ voces nobis glossema sapiunt.

6 * *Fastigium*] Vid. not. ad XL. 2.

7 * *Nimbum*] Imbrem subitum cum tonitru.

8 *Carnis*] Nota *carnis* in recto casu: quod et observat Priscianus l. VI. De ipsa re vid. not. 62. ad c. 17. l. V. * et not. 4. ad XXXII. 1.

9 *Quibus diis decemviri ex libris fieret, ediderunt*] Hæc prava verborum collocatio non videtur a Livio esse. Repone: *Quibus diis fieret, decemviri ex libris ediderunt.*

10 *Fornicem in Capitolio adversus viam qua in Capitolium ascenditur*] Hic Capitolii nomen duplici sensu sumitur: primo pro parte planiore et spatiosiore montis, deinde, pro templo ipso Jovis, quod in summo monte exstructum erat.

11 *Ptolemæo*] Epiphane: de quo supra ad l. XXXI. c. 1.

12 *Quaternûm millium æris*] Si grave æs intelligamus, fient sex argenti marcæ nostrates cum duabus unciis.

L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundisium contraherent: et, omnibus jam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti consuli, et nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, [13] ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quinctiles, cœlo sereno interdiu obscurata lux est, quum luna sub orbem solis subisset. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret; quia fama erat, Antiochum post prœlium navale majorem classem aliquanto reparare. [14] Ætoli, postquam legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse, quamquam omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, [15] periculi magis, quam damni, memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. neque enim dubitabant, ad obpugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id exspectari sciebat, satius visum est, inopinatam adgredi rem, et [16] Lamiam obpugnare. Nam et a Philippo [17] prope ad excidium adductos esse; et tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, obprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona mœnia est adgressus.

U. C. 562. A. C. 190. Scipio Cos. proficiscitur.

Solis deliquium.

Ætolorum conatus.

Lamia obpugnata ab Acilio.

13 *Ludis Apollinaribus, a. d. V. Idus Quintiles . . . obscurata lux est*] Vide super hac re epistolam Ismaelis Bullialdi, quæ subjecta est ad calcem tertii tomi Liviani in editione Jac. Gronovii. Probat peritissimus Astronomus hanc eclipsim, de qua hic agit Livius, non potuisse incidere in a. d. quintum Idus Quintiles anni veteris Romani, quum ex Astronomorum tabulis referatur ad diem 14. Martii anni Juliani: putatque errorem vel Livii, vel ejus quem exscripsit Livius, natum esse ex vicinitate alterius deliquii solaris, cujus mentio fit infra, l. XXXVIII. c. 36. quod revera incidere potuit in ludos Apollinares, et in a. d. quintum Idus Quintiles. Ceterum et alia diversi generis hic reperitur difficultas, quod nempe qui ludi dicuntur hic incidisse in a. d. V. Idus Quintiles, eos Livius supra l. XXVII. c. 23. tradidit fieri solitos a. d. III. Nonas Quintiles. Sed si ludi Apollinares totum octiduum tenuere, ut ex Kalendario colligi videtur, facile rem conciliabimus. Incipiebant illi nimirum celebrari a. d. III. Nonas, finiebantur a. d. IV. Idus. Itaque is dies qui hoc loco notatur, septimus erat dies ludorum Apollinarium.

14 *Ætoli, postquam*] Hic recentiores editi habebant *priusquam*, contra vett. editorum et scriptorum fidem. Errorem monstravit Jac. Gronovius: sustulit Clericus.

15 * *Periculi magis quam damni memores*] 'De periculo imminente ab Romanis, quam de damno ab Achæis per populationes illato, magis solliciti.

16 *Lamiam oppugnare*] Jam observavimus ad c. 25. l. XXXVI. Lamiam deditam esse Romanis, auctore Livio infra l. XXXIX. c. 23. postquam ab ea Philippus recesserat. Itaque quum hic eadem urbs rursus oppugnetur; ne pugnet secum Livius, dicamus eam rebellasse. Non raro occurrunt apud nostrum hiantes in hunc modum omissis mediis narrationes. Vid. not. 40. ad c. 12. l. IX.

17 *Prope ad exscidium adductos*] Andreas omittit τὸ *ad*: et sic solet Livius.

U. C. 562. A. C. 190. V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re inprovisa, fuit. constantius tamen, quam quis facturos crederet, in tam subito periculo, quum viri propugnarent, feminæ tela omnis generis saxaque in muros gererent, jam[e] multifariam scalis adpositis, urbem eo die defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos in castra medio ferme die reduxit: et tunc cibo et quiete refectis corporibus, priusquam [18] prætorium dimitteret, denunciavit, *ut ante lucem armati paratique essent. nisi expugnata urbe, se eos in castra non reducturum.* Eodem tempore, quo pridie, pluribus locis adgressus, quum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi, partim divendita, partim divisa præda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis saltu. ne tamen segnia æstiva essent, et Ætoli non impetratam pacem ab senatu nihilominus per suam cunctationem haberent, obpugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oëtam exercitus eo ductus. Quum ad mœnia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus obpugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur; et quum quaterentur muri, nihil adversus [19] tale machinationis[f] genus parare, aut comminisci oppidani conabantur. omnis spes in armis et audacia erat. eruptionibus[g] crebris et stationes hostium, et eos ipsos, qui circa opera et machinas erant, turbabant.

Amphissa obpugnata.

VI. Multis tamen locis murus decussus erat, quum adlatum est, successorem, Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. [20] Cum tredecim millibus peditum et quingentis equitibus consul veniebat. Jam in sinum Maliacum venerat: et præmissis Hypatam, qui tradere urbem juberent, postquam responsum est, nihil, nisi ex communi Ætolorum decreto, facturos; ne teneret se obpugnatio Hypatæ, nondum Amphissa recepta, præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub adventum eorum oppidani, relicta urbe, (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere. Consul sex millia ferme passuum inde posuit castra. eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem, prægressum agmen, (sicut ante

Cos. in provinciam venit.

Ætoli pacem quærunt.

[e] *jam* del. Gron. Crev. [f] *oppugnationis* Crev. [g] *eruptionibusque* Ead.

18 * *Prætorium dimitteret*] Vid. not. 47. ad XXI. 54.

19 *Tale oppugnationis genus*] Sic habere scriptos testatur Gronovius. Vulgo *machinationis:* quæ vox etsi tolerari poterat, minus tamen idonea huic loco visa est. Paulo infra iidem codices Gronoviani, consentiente nostro Victor. exhibent, *qui circa opera et machinationes erant*, non *machinas*. Sed parum interest.

20 *Cum tredecim millibus peditum*] Sic emendavit Sigonius. Antea legebatur *cum tribus millibus peditum:* male, ut constabit superiora relegentibus.

dictum est) deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Ætolia. Clementius responsum ab Africano tulerunt: qui, [21] caussam relinquendi honeste Ætolici belli quærens, Asiam et regem Antiochum spectabat, jusseratque Athenienses, non Romanis solum, ut pacem bello præferrent, sed etiam Ætolis persuadere. Celeriter, auctoribus Atheniensibus, frequens ab Hypata legatio Ætolorum venit: et spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis, *multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa, in fidem suam venisse. in omnibus se majora clementiæ benignitatisque, quam virtutis bellicæ, monumenta reliquisse.* Perfecta videbatur res, quum aditus consul [22] idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tamquam novo quum icti Ætoli essent, (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle. U. C. 562. A. C. 190.

VII. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neque, unde mille talentûm daretur, erat; et, permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæviretur, metuebant. Redire itaque eosdem legatos ad consulem et Africanum jusserunt, et petere, ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniæ demerent, [23] aut permissionem extra civium corpora fieri juberent. Nihil impetratum, ut mutaret consul: et ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti et Athenienses sunt: et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Ætolos, et complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit; auctor inducias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. *Dilationem nihil ad præsentia mala, quippe quæ ultima essent, adjecturam. levari per multos casus, tempore interposito, præsentes clades posse.* Auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, a consule impetraverunt: et, soluta obsidione Amphissæ, M'. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit: et consul ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam. Tum Africanus fratri, *Iter, quod insistis, L. Scipio, ego quoque adprobo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi.* Qui,

Inducias impetrant.

Cos. ducit in Asiam.

21 *Causam relinquendi honeste Ætolici belli*] Nimirum probe intelligebat Africanus, inquit Polybius in Excerpt. Leg. 17. non in eo belli exitum et omnium quæ moliebatur esse situm, ut Ætolorum gentem sub jugum Romani mitterent, sed in eo potius, ut victo Antiocho Asiam obtinerent.

22 *Idem illud responsum retulit*] Rursus dedit, iteravit. Sic l. XXIV. c. 45. *Novam referre proditionem proditis olim.* Vid. et Cic. pro Cæc. n. 84. et n. 85.

23 * *Aut permissionem*] Aut sinerent Ætolos, dum permittunt se libero Romanorum arbitrio, excipere civium corpora.

U. C. 562. A. C. 190. *si imperio nostro fidus est, et iter, et commeatus, et omnia, quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. Itaque prius regis animum explorari placet. optime explorabitur, si nihil ex præparato agentem*[24] *opprimet, qui mittetur.* Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus juvenum ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, et in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem demsit, novare eum quidquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus[f] difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis obcurrit consuli. Inde certiore et majore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio adparatu et[g] accepit, et prosecutus est rex. Multa in eo et dexteritas, et humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant; virum sicut ad cetera egregium, ita a comitate, quæ sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam, prosequente et præparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

Philippus exercitui Romano omnia parat.

Classem reparat Antiochus.

VIII. Antiochus post navalem ad Corycum pugnam, quum totam hiemem liberam in adparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maxime reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Subcurrebat, *Superatum se, quum classis abfuisset Rhodiorum. quod si ea quoque (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, ut viribus et magnitudine classem hostium æquaret.* Itaque et Hannibalem in Syriam miserat ad Phœnicum arcessendas naves, et Polyxenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enisius et eas, quæ erant, reficere, et alias parare naves jussit. Ipse in Phrygia hibernavit, undique auxilia arcessens: etiam in Gallogræciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exsoleta stirpe gentis, servantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes: quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocæa Erythrisque Romani sollicitabant. Classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas hibernabat. Eo media ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is, quum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa

[f] *transitu* Gron. Crev. [g] *et* del. Crev.

24 * *Opprimet*] Improvisus adibit.

Thyatira esset, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum secum mitteret. missi ingentem prædam intra paucos dies averterunt. U. C. 562. A. C. 190.

IX. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant; grave tributum, quod [25] togæ quingentæ imperatæ erant, cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque et præsidium Romanum excessit. tum vero liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus et optimates in Romana societate perstandum censebant. defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eumdem Pausistratum classis præfectum cum sex et triginta navibus miserunt. Jam Livius a Canis cum triginta navibus et septem quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat; ut ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, præpararet, quæ opus essent. In portum, quem vocant Achæorum, classem primum advertit. inde Ilium adscendit, sacrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab Elæunte, et Dardano, et Rhœteo, tradentes in fidem civitates suas, benigne audivit. Inde ad Hellesponti fauces navigat; et, decem navibus in statione contra Abydum relictis, cetera classe in Europam ad Sestum [h] obpugnandam trajecit. Jam subeuntibus armatis muros [26] fanatici Galli primum cum sollemni habitu ante portam obcurrunt. Jussu se matris Deûm famulos Deæ venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus urbique. Nemo eorum violatus est: mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum trajecta classis. ubi quum, tentatis per conloquia animis, nihil pacati responderetur, ad obpugnationem sese expediebant.

Classis Rom. Hellespontum petit.

X. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus, (erat autem exsul Rhodius) quum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, et Pausistratum præfectum superbe quædam et contemtim in se concionantem [i] dixisse, præcipuo certamine animi adversus eum sumto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem et illi notum, qui diceret, *Et se Pausistrato patriæque suæ magno usui,* [27] *si liceat, fore; et a Pausistrato se restitui*

Polyxenidas fraudem Pausistrato struit.

[h] *Sestôn* Gron. Crev. [i] *concionatum* Eed.

25 *Togæ quingentæ*] Vid. not. 68. ad l. XXII. c. 54.

26 *Fanatici Galli*] Debacchantes pro more Sacerdotes Magnæ Matris deûm Cybeles.

27 *Si liceat*] Per Pausistratum: si sinat Pausistratus.

U. C. 562. A. C. 190. *in patriam posse.* Quum, quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuncius, *regiam classem aut totam, aut, majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum in patriam.* Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut adspernaretur dicta, effecit. [28] Panormum Samiæ terræ petit: ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, substitit. Ultro citroque nuncii cursare: nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuncio ejus Polyxenidas sua manu scripsit, *se ea, quæ pollicitus esset, facturum,* signoque suo inpressas tabellas misit. Eo vero pignore velut [29] auctoratum sibi proditorem ratus est. Neque enim eum, qui sub rege viveret commissurum fuisse, ut adversus semet ipsum indicia manu sua testata daret. inde ratio simulatæ proditionis composita, *Omnium* [k] *se rerum adparatum omissurum,* Polyxenidas dicere; *non remigem, non* [30] *socios navales ad classem frequentes habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante portum Ephesi in salo habiturum; quas, si exire res cogeret, objecturus certamini foret.* Quam neglegentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, [31] partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset, quum signum adgrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas [32] augere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam occulte cogit.

XI. Forte quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatæ caussa venisset, pro speculatore deprehensus [1] deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti, quid Ephesi

[k] *Omnem* Gron. Crev.

[1] *comprehensus* Ead.

28 *Panormum Samiæ terræ*] Panormus portus Samiorum ditionis fuit, sed, quod nonnullos fugit Geographos, non in Samo insula. Erat ille in Ephesiorum ora, cujus aliquam partem Samii habebant: quæ ideo *Samia terra,* vel simpliciter *Samia* vocabatur, ut infra capp. 12. et 13. et sedulo distinguenda est ab Samo insula. Vid. Strab. l. XIV. pagg. 636. et 639.

29 * *Auctoratum*] Mancipatum, addictum. Hoc verbum proprie dicitur de gladiatoribus operam suam sanguinemque lanistæ addicentibus.

30 * *Socios navales*] Vid. not. 27. ad XXI. 49.

31 *Partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset*] Parum hæc cohærere videbuntur attente perpendenti. Quum enim ipse Pausistratus Panormi in Ephesiorum ora maneat, ut constat ex sequentibus, quonam modo dici potest ideo partem navium Samum ad urbem mittere, ut paratus sit ad aggrediendum, ubi opus fuerit? Imo Livius observat ab eo partem classis Halicarnassum, partem Samum ablegari, ut notet ejus negligentiam. Itaque suspicamur integrum hic orationis membrum excidisse, quale esset: *ipse Panormi substitit, ut paratus esset.*

32 *Augere simulando errorem*] Auget errorem simulatione negligentiæ.

ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, U. C. 562.
omnia aperit: classem instructam paratamque in portu A. C. 190.
stare: [33] remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naves subductas esse, [34] et navalia tegi: numquam intentius rem navalem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore et spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas, satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessito, deductisque raptim, quæ subductæ erant, navibus, [35] quum diem non tam in adparatu absumsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat; post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum tenuit. Eum incautum obprimit.
ubi quum interdiu ob eamdem caussam quiesset, nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicandro quodam archipirata quinque[m] navibus tectis Palinurum jusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim, classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles, celeriter conlecto animo, terra melius arceri, quam mari, hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile [36] telis ancipitibus hostem submoturus. id inceptum ejus [37] Nicander a terra visus[n] quum turbasset, repente mutato consilio, naves conscendere omnes jubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, et velut fuga in naves fieri, quum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus, unam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris jussis, ipse princeps concitata nave remis ad ostium portus tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas

[m] *cum quinque* Gron. Crev. [n] *missus* Gron.

33 *Remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum*] Observat Glareanus Magnesiam ad Sipylum urbem esse mediterraneam, quæ longius absit ab Epheso et ab mari, quam ut eo videatur satis commode remiges coëgisse Polyxenidas. Omnino suspecta sunt hæc verba *ad Sipylum*, tanquam glossema additum ab imperito aliquo emendatore, qui ignoraverit fuisse Magnesiam ad Mæandrum, propiorem Epheso, de qua hic procul dubio intelligendus est Livius. Eo nobis facilius probamus τὰ *ad Sipylum* insititia esse, quod bis in hac ipsa narratione Magnesia nominatur sine additamento.

34 *Et navalia tegi*] An, tecta navalium refici? Sed quid ad rem? Hic aliquid videtur esse corruptum.

35 * *Quum diem*] Quum diem totum trivisset, non tam quia hoc spatium necessarium illi fuerat ad apparatum rei aggrediendæ, quam quod . . .

36 * *Telis ancipitibus*] Telis ab utroque promontorio, a dextra simul et sinistra, impetituris hostem accedentem ad portum.

37 *Nicander a terra visus*] Pro hac lectione stant duo e MSS. Hearnii, noster Victor. et antiquiores editi. Malo omnino recentiores *a terra missus*.

U. C. 562. A. C. 190. tribus quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta submergitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos et Pausistratus inpigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ, quædam a Nicandro, [38] dum moliuntur a terra, captæ. quinque tantum Rhodiæ naves cum duabus Coïs effugerunt, terrore flammæ micantis via sibi inter confertas naves facta. [39] contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, quum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent præsidio, veniebant, obviæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam, porta una per custodes aperta, recepit; et Cyme aliæque ejusdem oræ urbes ad eum metu defecerunt.

XII. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, jam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant. rem distinebat, quod, utrum armati, an inermes, emitterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus quum intervenisset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Livius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naves, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Livius omni classe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam quum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse; depopulatus maritimam oram, et præda maxime hominum raptim in naves inposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe adsequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit. nam, præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiserant; [40] multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat. deinde, quod fraude capti, quod a cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, et diebus post paucis decem alias, præfecto omnium Euda-

Rhodiorum luctus.

Dein ira.

38 * *Dum moliuntur a terra*] Dum a terra sese in altum promovere nituntur. In re simili Cic. in Verr. l. V. n. 88. *ceteræ naves suo in loco moliebantur.*

39 * *Contis enim*] Portabant enim illæ naves multum ignem accensum in trullis sive vasis ferreis, quæ quidem trullæ sustentabantur contis, sive perticis binis a prora prominentibus.

40 * *Multis nobilibus secutis*] Quum multi nobiles hanc classem conscendissent, tum ob cetera, tum ob famam Pausistrati.

mo, miserunt: quem, aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani et Eumenes rex in Erythræam primum [41] classem adplicuerunt. ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde quum in proxima Samiæ vellent trajicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. Medio in cursu, [42] aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari jactari cœperunt. U. C. 562. A. C. 190.

XIII. Polyxenidas, Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiæ classi conjungerent, ab Epheso profectus, primo ad Myonnesum stetit: inde ad Macrin (quam vocant) insulam trajecit, ut prætervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo adgrediendi ratus, paullo post increbrescente vento, et majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam trajecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves adgrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cetera, noctem totam in alto jactata, in eumdem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naves ad Æthaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam exspectarent classem. dilata re, (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque, quum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naves vacuo ab hostibus mari Samum trajecerunt. Eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. quam ut exspectatam esse adpareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, (quod plurimum intererat [43] ad animos civitatium) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. postquam nemo adversus ibat, classe divisa, pars in salo ad ostium portus in anchoris stetit; pars in terram milites exposuit. [44] In eos, jam ingentem prædam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam mœnibus adpropinquantes eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ ad mare ac naves redegit. Postero die, insidiis medio

Rom. classis ante Ephesum.

41 *Classem applicaverunt*] Tres codices, teste Jac. Gronovio, et noster Vict. *applicuerunt*.

42 *Aquilone in Septentrionem verso*] Aquilo est ventus inter Arctum et Orientem: *Nord-est*. Septentrio, sive Aparctias flat ab ipsa Arcto: *Nord*.

43 * *Ad animos civitatum*] Adjungendos Romanis et ab Antiocho alienandos.

44 *In eos jam ingentem prædam . . . agentes . . . . jam mœnibus*] Posterius *jam* omittit Andreas. Prius tamen libentius deleverimus.

U. C. 562. A. C. 190. ferme viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves: et, terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes [45] cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephalleniæ tuendum prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephallenûm faciebat: clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

Æmilius Livio ad navale imperium succedit.

XIV. Piræei L. Æmilio Regillo, succedenti ad navale imperium, Epicrates obcurrit. qui, audita clade Rhodiorum, quum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naves sunt. [46] Ægeo mari trajecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit: deductusque ad Æmilium, præsidii caussa se missum, ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiæ naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio a Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obviam ab Livio, et rex Eumenes cum duabus quinqueremibus obcurrit. Samum postquam ventum est, accepta a Livio classe, et sacrificio, ut adsolet, rite facto, Æmilius consilium advocavit. Ibi C. Livius, (is enim est primus rogatus sententiam) *Neminem fidelius dare posse consilium*, dixit, *quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse, tota classe Ephesum petere, et onerarias ducere multa saburra gravatas, atque eas in faucibus portus subprimere. et* [47] *eo minoris molimenti ea claustra esse, quod, in fluminis modum, longum, et angustum, et vadosum ostium portus sit. Ita ademturum se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum.*

Consilium advocat.

XV. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsivit, *Quid tandem? ubi demersis navibus frenassent* [48] *claustra maris, utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus præbendum? an nihilomi-*

45 *Cum Præfecto Epicrate Rhodiorum*] Lege cum Perizonio, *Epicrate Rhodio.* Sic et infra, c. 15. *Epicrates Rhodius.* Præfectus Rhodiorum erat Eudamus. Sed hic Epicrates præfectus est a C. Livio quatuor navibus missis ad fretum Cephalleniæ tuendum.

46 *Ægeo mari trajecit. Eodem Timasicrates .... venit*] Dubitari non potest, quin hic desit nomen loci, quo trajecisse Regillus, venisse Timasicrates dicitur. Illud suggerunt ea quæ sequuntur: *trajicienti Æmilio a Chio Samum.* Itaque legamus hic: *Ægeo mari Chium trajecit.*

47 * *Eo minoris molimenti ea claustra esse*] Eo minore difficultate claudi et obstrui hoc modo portus ostium posse.

48 * *Claustra maris*] *Claustra* intelligi sæpe debent angustiæ adituum, sive terrestres, ut l. XXXII. c. 21. *claustris .... inexpugnabilibus super Aoum amnem*, sive maritimæ, ut hoc loco.

vel tota classe portum obsessuri? Sive enim abscedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint, et minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? Sin autem manendum ibi nihilominus sit, quid adtinere, claudi portum? Quin contra, illos, tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiva acturos: Romanos, aperto in mari fluctibus tempestatibusque objectos, omnium inopes, in assidua statione futuros: ipsos magis adligatos inpeditosque, ne quid eorum, quæ agenda sint, possint agere, quam ut hostes clausos habeant. Eudamus, præfectus Rhodiæ classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid censeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius, *Omissa in præsentia Epheso, mittendam navium partem in Lyciam*, censuit, *et Patara, caput gentis, in societatem adjungenda. in duas res magnas id usui fore. et Rhodios, pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse: et eam classem, quæ in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ conjungatur.* Hæc maxime movit sententia. placuit tamen, Regillum tota classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem. U. C. 562. A. C. 190.

XVI. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, et quatuor quadriremibus Rhodiis, et duabus apertis Smyrnæis, in Lyciam est missus, Rhodum prius jussus adire, et omnia cum iis communicare consilia. Civitates, quas prætervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enise fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul et, ad quam rem missus esset, iis exposuit, et consuluit eos. Adprobantibus cunctis, et ad eam, quam habebat, classem adsumtis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos; sperabantque, subito terrore aliquid moturos. postquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi cœptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari, et nocte inminente. Prætervecti mœnia portum [49] Phœnicunta, minus duûm millium spatio inde distantem, petiere, navibus ab [q] maritima vi tutum: sed altæ rupes insuper inminebant, quas celeriter oppidani, adsumtis regiis militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt. adversus quos Livius, quamquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares et Smyr- Livius mittitur in Lyciam.

[q] a Gron. Crev.

49 *Phœnicunta*] Andreæ editio *Phœnicum*: Thuanæus codex, teste Jac. Gronovio, *Paniceum*. Sane Phœnicus portus, de quo mentio fit l. XXXVI. extremo, nihil huc pertinet, in Erythræa terra positus, longe ab Lyciæ ora, de qua hic agitur. Legit ergo Jac. Gronovius *Phellum*, urbem et portum non longe distantem a Pataris, testibus Scylace et Strabone.

U. C. 563. A. C. 190. naeorum expeditos juvenes misit. Ii, dum missilibus primo et adversus paucos levibus excursionibus lacessebatur magis, quam conserebatur, pugna, sustinuerunt certamen: postquam plures ab urbe adfluebant, et jam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur, et navibus etiam ab terra periculum esset: ita non milites solum, sed etiam [50] navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prœlium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario prœlio cecidit. postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi: et Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Telmissicum[r] profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe, Rhodii domum dimissi sunt. Livius, prætervectus Asiam, in Græciam transmisit, ut, conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam trajiceret.

Æmilius tota classe proficiscitur in Lyciam.

XVII. Æmilius, postquam omissas in Lycia res, et Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipse ab Epheso, repulsus tempestate, irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, et summa vi adgredi urbem statuit. Miletum et ceteram oram sociorum prætervecti, in Bargylietico[s] sinu exscensionem ad Jassum fecerunt. Urbem regium tenebat præsidium: agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde, qui per conloquia principum et magistratuum tentarent animos, postquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem obpugnandam ducit. Erant Jassensium exsules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare instituerunt, *Ne urbem, et vicinam sibi, et cognatam, innoxiam perire sinerent. Sibi exsilii nullam aliam caussam esse, quam fidem erga Romanos. Eadem vi regiorum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos, qui in urbe maneant. omnium Jassensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugerent.* Rhodii, moti precibus, Eumene etiam rege adsumto, simul suas necessitudines commemorando, simul [51] obsessæ regio præsidio [52] urbis casum miserando, pervicerunt, ut obpugnatione absisteretur.

[r] *Telmessicum* Gron. Crev. [s] *Bargylletico* Crev.

50 *Navales socios, remigum turbam*] Duæ postremæ voces sapiunt glossema, quod e margine in contextum irrepserit. *Navales socii interdum sunt nautæ ac remiges, interdum milites tuendis navibus attributi. Vid. not. 27. ad XXI. 49. Si prior sensus hic locum habet, hoc membrum, *remigum turbam*, inutile additamentum est; si posterior, lege *et remigum turbam*.

51 *Obsessæ regio præsidio urbis*] Urbis, quæ sui juris non esset ob regium præsidium.

52 *Urbis casum*] Sic legendum esse monstravit Jac. Gronovius ex tribus scriptis; quibus accedit unus Hearnii, et Vict. codex, et Andreæ editio. Vulgo *urbis causam*.

U. C. 562. A. C. 190.

Profecti inde, [53] pacatis ceteris, quum oram Asiæ legerent, Loryma (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi [54] in principiis sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Æmilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello: ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia inpune conari posset. Movere ea Æmilium: vocatosque Rhodios quum percunctatus esset, utrumnam Pataris universa classis in portu stare posset, quum respondissent, non posse; caussam nactus omittendæ rei, Samum reduxit [t] naves.

Repetit Samum.

XVIII. Per idem tempus Seleucus, Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum in Æolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim, quos in societatem perlicere non poterat, depopulandis, transire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis et Rhodiis Lyciæ maritima obpugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit: deinde, omissa obpugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit [55] obpugnandum [u]. Attalus primo, stationibus ante urbem positis, et excursionibus equitum levisque armaturæ, magis lacessebat, quam sustinebat, hostem. postremo, quum, per levia certamina expertus, nulla parte virium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri urbs cœpta est. Eodem ferme tempore et Antiochus, ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde, haud procul Seleuci castris, ad caput Caici amnis stativa habuit, cum magno exercitu mixto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admixtis, ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ postquam Samum sunt nunciata, primo Eumenes, avocatus domestico bello, cum classe Elæam petit: inde, quum præsto fuissent equites peditumque expediti, præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rursus levia per excursiones prœlia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ, et tot classes in unum convenisse portum, Antiocho adlatum est; et sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique, [56] quæ ad transitum Hellesponti opus

Seleucus Antiochi F. Pergamum obpugnat.

[t] *reducit* Crev. [u] *oppugnandam* Gron.

53 * *Pacatis ceteris*] Quum cetera oppida, loca, præter Jassum, pacata essent et amica Romanis.

54 *In principiis*] Vid. not. 65. ad l. VII. c. 12. supra.

55 *Oppugnandum*] Sigonius legi jusserat *oppugnandam*. Sed id quod edidimus tuentur libri Modio inspecti, et noster Vict. et Andreas.

56 *Quæ . . . . opus essent*] Vocem

U. C. 562. A. C. 190. Antiochus de pace agit.

essent; tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgueretur, agendi de pace, tumulum quemdam adversus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Eleææ mœnia descendit, misso caduceatore ad Æmilium, velle se de pace agere.

XIX. Æmilius, Eumene a Pergamo adcito, adhibitis et Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud adspernari pacem: Eumenes, *nec honestum esse*, dicere, *eo tempore de pace agi; nec exitum rei inponi posse. Qui enim*, inquit, *aut honeste, inclusi mœnibus et obsessi velut*[u], *leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatus, non jussu*[v] *populi Romani* [57] *pepigerimus*[x]*? Quæro enim pace per te facta, rediturusne extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus? an exspectaturus, quid de ea re consuli placeat, quid senatus censeat, aut populus jubeat? Restat ergo, ut maneas in Asia, et rursus in hiberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant commeatibus præbendis socios: deinde (si ita visum sit iis, penes quos potestas fuerit) instauremus novum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc inpetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem, Diis volentibus, perfecisse.*

Renuit Æmilius.

Hæc sententia vicit, responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus, pace nequidquam tentata, evastatis[y] Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, [58] Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum opulentum, quem vocant [59] Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio ullo loco Asiæ major regiis militibus parta est præda. [60] Eodem Adramytteum, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti, Æmilius et Eumenes venerunt.

Achæi Pergamum intromissi.

XX. Per eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præposito, accesserunt. quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes

[u] *velut* del. Gron. Crev. [v] *non jussu* l. *injussu* Ead. [x] *peregerimus* Gron. [y] *vastatis* Gron. Crev.

opus, quam desiderabat Sigonius in libris suis, servat Andreas, et Vict. codex.

57 *Pepigerimus*] Verbum solenne et proprium in hac re; quod quum Modius reperiri testetur in MS. Moguntino, et ipsi exstare compererimus in Vict. non dubitavimus recipere. Vulgo *peregerimus*.

58 *Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum*] Quum ad urbem Adramytteum hostiliter itinere facto isset, petit agrum opulentum. Mutavimus hujus loci interpunctionem, quæ in vulgatis vitiosa erat.

59 *Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum*] Sæpe mentionem facit Homerus Thebes Eetionææ; de campo Thebes nihil habet, quem et post ejus demum tempora sic nominatum esse Strabo docet l. XIII. p. 612. Hinc Gronovius legit *nobilitatæ*, quod referatur ad urbem, non ad campum.

60 *Eodem Adramytteum*] Dele nomen urbis, quod hic interpretamenti loco additum, postea sese in contextum inepte insinuavit. Illud omittit Sigonius, teste Hearnio.

et periti belli erant, et ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris, discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, et ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent reciperentque sese, sumserunt. Ad radices fere collis, in quo posita est urbs, regii succedebant. ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. Postquam semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemtus eorum, et inde neglegentia, apud regios oritur; non stratos, non [61] infrenatos magna pars habebant equos. paucis ad arma et ordines relictis, dilapsi ceteri sparserant se toto passim campo, pars in juvenales[z] lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, et ad jussa[a] præsto esse jubet: ipse Attalum adiit, et in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Ægre id [62] permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret, porta egressus, haud procul statione hostium, occasionem opperiens, consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam credere esse: et hostes, paullisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, nec ipsi quidquam ex solita neglegentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquamdiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit: postquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantum adcelerare possent, sequi jussis, ipse princeps inter equites cum turma sua, quam posset effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato, stationem hostium inproviso invadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, quum vincula abrupissent, trepidationem et tumultum inter suos fecerunt; pauci stabant inpavidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare, aut adscendere facile poterant, multo majorem, quam pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. Pedites vero ordinati et præparati sparsos per neglegentiam, et semisomnos[b] prope adorti sunt: cædes passim fugaque per campos facta est. Diophanes, secutus effusos, [63] quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore

U. C. 562.
A. C. 190.

Achæi Pergamo erumpunt.

[z] *juveniles* Gron. Crev. [a] *portam* Eæd. [b] *semisomnes* Eæd.

61 *Infrenatos*] Nota hic *infrenatos* eodem sensu, quo *frenatos*, quamvis l. XXI. c. 44. opposuerit *equites frenatos*, et *infrenatos*. Nec vitiosam hic esse vocem probant hæc verba hujusce ipsius capitis infra: *non sternere* (equos) *non infrenare aut ascendere facile poterant*. Verbo *infrenare* usus quoque Virgilius est, Æn. l. XII. v. 287. et Plin. l. IX. c. 31. et l. XXXII. c. 1.

62 *Permittente Attalo*] Andreas *permittere Attalus:* quod non immerito placuit Gronovio.

63 *Quod tutum*] Hæc ipsa est cod. Victorini, et Andreæ lectio: ut reposuerat jam Sigonius, quum vitiose legeretur *quoad totum*.

U. C. 562. A. C. 190.

parto, (spectaverant enim e mœnibus Pergami non viri modo, sed feminæ etiam) in præsidium urbis rediit.

Altera eruptio.

XXI. Postero die regiæ, magis compositæ et ordinatæ, stationes quingentis passibus longius ab urbe posuerunt castra: et Achæi eodem ferme tempore, atque in eumdem locum processerunt. Per multas horas intenti utrimque velut jam futurum inpetum exspectavere: postquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis conlatis abire agmine, ad iter magis, quam ad pugnam, composito, cœpere. Quievit Diophanes, dum in conspectu erant. deinde eodem, quo pridie, inpetu in postremum agmen incurrit; tantumque rursus pavoris ac tumultus incussit, ut, quum terga cæderentur, nemo pugnandi caussa restiterit. trepidantesque, et vix ordinem agminis servantes, in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coëgit. Antiochus, postquam Romanos et Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. [64] Peræam inde, coloniam Mitylenæorum, expugnavit. Cotton, et Corylenus, et Aphrodisias, et Crene, primo inpetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardes, rediit. Seleucus, in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes ad insulam, quam Bachium vocant, (inminet urbi Phocæensium) adpulerunt, et, quibus ante abstinuerant templis signisque, (egregie autem exornata insula erat) quum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt. eam divisis inter se partibus quum obpugnarent, et viderent, [65] sine operibus, armis scalisque capi non posse; missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum quum intrasset urbem; extemplo, obpugnatione omissa, classis ad insulam se recepit, nihil aliud quam depopulato circa urbem hostium agro.

Pergami obsidio solvitur.

XXII. Inde placuit Eumenem domum dimitti, et præparare consuli atque exercitui, quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiamque classem redire Sa-

64 *Peræam*] Andreas habet *Pheream:* Victor. liber *et ferream:* in Thuan. codice legisse se Jac. Gronovius affirmat *et peream.* Inde ille efficit *Eupatriam*, urbem Mysiæ, memoratam Stephano. *Peræa* regio est, non oppidum. Sed et in iis quæ sequuntur nominibus magna est difficultas. *Cotton* et *Corylenus* nomina prorsus ignota sunt. Pro *Corylenus* non inepte reponit Dujatius *Doryleum*, urbem Phrygiæ. *Aphrodisias* in Caria nota est, sed nihil huc attinet. Pro *Crene* Andreas habet *Prienne:* Glareanus reperiebat in suis *Priene*, pro quo nomine suspicatur reponi posse *Pitane*, quæ urbs est Mysiæ.

65 *Sine operibus, armis scalisque capi non posse*] Non posse vi sola armorum, et per scalas impetu capi, sed necessarium fore ut operibus oppugnaretur.

mum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. Rex Elæam, Romani et Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Æmilius, frater prætoris, decessit. Rhodii celebratis exsequiis, adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis navibus, et una Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ante, quam Eudamus cum classe a Samo veniret, tredecim a Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adversus eamdem Syriacám classem missæ, adsumtis navibus quatuor, quæ Cariæ præsidio erant, obpugnantibus regiis, [66] Dædala et quædam alia parva castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additæ huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertæ naves. Profectus quum, quantum adcelerare poterat, maturasset, ad portum, quem Megisten vocant, prægressos consequitur. inde uno agmine Phaselidem quum venissent, optimum visum est, ibi hostem opperiri.

U. C. 562. A. C. 190.

Rhodiæ naves adversus classem Syriacam proficiscuntur.

XXIII. In confinio Lyciæ et Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspicitusque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, [67] et procul navium præbet prospectum. eo maxime, ut in obvio classi hostium essent, electus locus est. Ceterum, quod non providerunt, et loco gravi, et tempore anni, (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, cœperunt. cujus pestilentiæ metu profecti, quum præterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem adpulsa classe, [68] audiunt ab Aspendiis, ad Sidam jam hostes esse. Tardius navigaverant regii, [69] adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis ventis esset. Rhodiorum duæ et triginta quadriremes, et [c] quatuor triremes fuere. Regia classis septem et triginta ma-

Phaselis.

[c] *et* del. Gron. Crev.

66 *Dædala, et quædam alia parva castella*] Jac. Gronovius legit *et quædam alia Peraæ castella.* Eo ducunt Thuan. et Victor. codices, qui habent *perrea* vel *per ea castella.* * Peræa est regio Cariæ, quæ Rhodiorum juris erat. Vid. supra XXXIII. 18.

67 * *Et procul*] Et facultatem præbet prospiciendi e longinquo naves.

68 *Audiunt ab Aspendiis*] Ex Aspendiis, quorum urbs est ad Eurymedontem haud procul ab ostio fluminis, cognoscunt Rhodii, hostes jam esse ad Sidam, propinquam urbem.

69 *Adverso tempore Etesiarum*] Quum adversum iis esset tempus Etesiarum, id est, quum eo tempore anni navigarent, quo adversos Etesias ventos experirentur; quod quidem tempus statum est Favoniis ventis, sive ventis ab Occasu flantibus, qui singulis annis circa æstivum solstitium surgere incipiunt. Etesiæ venti sunt, qui semper eodem tempore anni exsurgunt: unde et illis nomen. ἐτήσιος enim est *anniversarius* ab ἔτος *annus.* Qua autem ex parte cœli spirent, magna inter scriptores controversia est. Cellarius, lib. I. Geographiæ Antiquæ, c. 8. probat Etesias proprie eos dici ventos, qui flant ex ea cœli parte, quæ inter Occasum et Septentrionem est, circa solstitii tempus. Hanc opinionem firmat tum aliis testimoniis allatis, tum ex Cic. ad Att. l. VI. ep. 7. et ad Fam. l. XII. ep. 25. et Tacito, l. II. Hist. c. 98. &c.

U. C. 562. A. C. 190. joris formæ navium erat, [70] in quibus tres hepteres et quatuor hexeres habebat. præter has decem triremes erant. [71] et hi [d] adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce prima, tamquam eo die pugnatura, e portu movit: et, postquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab hostibus sunt, et ipsi eos viderunt. [72] Ab regiis [e] sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum unus, præerat. et jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria navis Eudami erat; cogebat agmen Chariclitus; Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus, postquam hostium aciem instructam et paratam ad concurrendum vidit, et ipse in altum evehitur, et deinceps, quæ sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset: et festinans ipse præpropere cum quinque solis navibus Hannibali obcurrit. ceteri, quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat; trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversus Hannibalem pugnabatur.

Pugna inter regios et Rhodios.

XXIV. Sed momento temporis et navium virtus, et usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis demsit. nam et in altum celeriter evectæ naves locum post se quæque venienti ad terram dedere; et, si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut, libero inter ordines discursu prætervecta, in puppim impetum dabat. maxime exterruit hepteris regia, a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. Itaque jam haud dubie dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe præstantem, urguebat: et circumvenisset, ni, signo sublato ex prætoria nave, (quo dispersam classem in unum colligi mos erat) [73] omnes, quæ in dextro cornu vice-

Vincunt Rhodii.

[d] *alii* Gron. [e] *regio* Ead.

70 *In quibus tres hepteres . . habebat*] Ultimam vocem merito delet Gronovius.

71 *Et hi adesse hostes*] *Et hi*, id est, regii quoque cognoverunt adesse hostes, quemadmodum Rhodii ab Aspendiis audierant hostes vicinos esse. Vulgo legitur *et alii:* male. Andreas, et Moguntina editio, et unus e MSS. Hearnii, præferunt *et ii:* quæ proba lectio est. Sed melius adhuc noster Victor. *et hi*, quomodo edidimus.

72 *Ab regiis*] Vulgo *ab regio*. Modius testatur legi in MSS. suis quomodo edi curavimus.

73 *Omnes quæ in dextro cornu vicerant*] Imo *in lævo*, vel, si levior mutatio placet, *in altero*. Nam in iis quæ proxime præcedunt, dextrum cornu hostium inclinasse dicitur. Ergo ab Rhodiis lævum cornu vicerat. Tota prælii narratio id probat. Simile Livii, sive librariorum erratum tum alibi jam aliquoties notavimus, tum l.

rant, naves ad opem ferendam suis concurrissent. tum et Hannibal, quæque circa eum erant naves, capessunt fugam: nec insequi Rhodii, ex magna parte ægris, et ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes, claudas mutilatasque[f] naves apertis navibus remulco trahentes, viginti paullo amplius integras abscedentes, e turri prætoriæ navis silentio facto, *Exsurgite*, inquit, *et egregium spectaculum capessite oculis!* Consurrexere omnes, contemplatique [74] trepidationem fugamque hostium, prope una voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam et Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, jussit. Aliquamdiu secuti sunt: postquam terræ adpropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti, [75] hepterem captam, quæ primo concursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum, non tam victoria læti, quam alius alium accusantes, quod, quum potuisset, non omnis submersa aut capta classis hostium foret, redierunt. [76] Hannibal, ictus uno prœlio adverso, ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiæ classi quamprimum cuperet. Et, id ne ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara et Megisten portum miserunt. Eudamum cum septem navibus maximis ex ea classe, cui præfuerat, Samum redire ad Romanos jusserunt; ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara obpugnanda.

U. C. 562. A. C. 190.

XXV. Magnam lætitiam Romanis jam prius nuncius victoriæ, deinde adventus adtulit Rhodiorum. et adparebat, si ea cura Rhodiis demta esset, vacuos eos tuta ejus regionis maria præstaturos. sed, profectio Antiochi ab Sardibus, ne obprimerentur urbes maritimæ, [77] abscedere custodia Io-

[f] *mutilasque* Crev.

XXXIII. c. 9. Vid. et not. ad l. XXVII. c. 48.

74 *Trepidationem*] Aliquot MSS. inter quos Victorinus, dubitationem de hoc loco moveat, pro *trepidationem* substituentes *expugnationem*. Inde Jac. Gronovius legi posse putat *consternationem*. Nobis magis placet in vulgato acquiescere.

75 *Hepterem . . . . quæ primo concursu icta erat*] Vel aliam hepterem intellige, quam quæ initio prælii demersa dicitur: vel in illo priore loco *demersa* nihil aliud erit, quam ita perforata, ut aquam acciperet, et paulum sideret.

76 *Annibal . . . ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat*] Hoc absurdum est: quasi vero clades accepta animos Annibali facere debuisset ad peragendum inceptum. Vitium residere videtur in verbo *audebat*. Sed sine libris nihil conamur. Hanc fuisse Livii mentem arbitramur, ut diceret Annibalem, quamvis prælio adverso ictum, ne tam improspero quidem successu deterritum esse, quominus Lyciam prætervehi in animo haberet.

77 *Abscedere custodia . . . prohibuerunt*] Romani prohibuerunt Rhodios abscedere custodia Ioniæ et Æolidis. Ceterum multo melius et planius tota periodus in hunc modum formaretur:

U. C. 562. A. C. 190.

niæ atque Æolidis prohibuit[f]. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam classem, quæ circa Patara erat, miserunt.

Antiochus Prusiam ad bellum concitat.

Antiochus non civitatium modo, quæ circa se erant, contrahebat præsidia; sed ad Prusiam, Bithyniæ regem, miserat legatos literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat: *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum, nisi Romanum, imperium esset. Philippum et Nabin expugnatos; se tertium peti. ut quisque proximus ab obpresso sit, per omnes velut continens incendium pervasurum. Ab se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam servitutem concessisset.*

Prusias a Rom. ad pacis consilia revocatur.

His motum Prusiam literæ Scipionis consulis, sed magis ejus fratris Africani, ab suspicione tali averterunt: qui, præter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum majestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. *Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo ante expulsus fuisset, regnum inposuisse. et esse eum non Africæ modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuivis regum vel majestate, vel viribus parem. Philippum et Nabin, hostes bello superatos ab T. Quinctio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, et filium obsidem redditum: et quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate et Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus Ætolorum absumsisset.* Maxime confirmatus est animus regis, postquam ad eum C. Livius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab Roma venit, et edocuit; quanto et spes victoriæ certior Romanis, quam Antiocho, et amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

Antiochus it ad classem.

XXVI. Antiochus, postquam a spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam; magis quia terrestribus copiis exercitum Romanum et duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse; quam quod res navalis ipsa per se aut tentata sibi umquam feliciter, aut tunc magnæ et certæ fiduciæ esset. Erat tamen
78 momentum in præsentia spei, quod et magnam partem Rho-

[f] *profecto Antiocho . . . . prohibuerunt* Gron. Crev.

sed profectio Antiochi ab Sardibus . . . abscedere (Rhodios) *custodia Ioniæ atque Æolidis prohibuit.* Et sic plane Modii membranæ et Andreas, nisi quod retinuerunt τὸ *prohibuerunt*, quod manifesta ratione corrigi in hac orationis mutatione necesse est. Victor. quoque codex præfert *Antiochi*, non *Antiocho*.

78 * *Momentum . . spei*] Aliquid quod ad spem impelleret: nempe quod &c.

diæ classis circa Patara esse, et Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia, ad Samum per occasionem fraude præparatam absumta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: id oppidum Colophonium, mari inminens, abest a vetere Colophone duo ferme millia passuum: [79] et ipsam urbem suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terra marive ageret, quod non subjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos, audita obsidione, non dubitabat ad opem ferendam sociæ urbi classem a Samo moturos. eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur, operibus obpugnare urbem adgressus, et ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque vineas et aggerem muro injunxit, et [80] testudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani inplorantes, miserunt. Æmilium et Sami segnis diu mora obfendebat, nihil minus opinantem, quam Polyxenidam, bis nequidquam ab se provocatum, potestatem pugnæ facturum esse: et turpe existimabat, Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones; se Colophonis obsessæ auxilio, incertam [g] finem habituro, adligari. Eudamus Rhodius, qui et tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare et dicere, *Quanto satius esse, vel socios obsidione eximere, vel victam jam semel classem iterum vincere* [h], *totamque maris possessionem hosti eripere, quam, desertis sociis, tradita Antiocho Asia terra marique, in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere?*

U. C. 563. A. C. 190.

Colophonem obpugnat.

XXVII. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumtis jam omnibus, Chium parabant trajicere. id erat horreum Romanis; eoque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe [81] ad aversa insulæ (objecta aquiloni ad Chium et Erythras sunt) quum pararent trajicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse; vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul adlatum est, Teios regiæ classi benigne commeatus præbuisse; quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repente avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato

Æmilius Teum petit.

g *incertum* Crev. h *vincere iterum* Gron. Crev.

79 *Et ipsam urbem*] Colophonem, ut patet ex iis quæ sequuntur.

80 * *Testudinibus*] Ope testudinum, sub quibus latebant ii qui arietem impellebant.

81 *Ad aversa insulæ*] Ad partem insulæ Sami aversam ab urbe.

U. C. 562. A. C. 190. hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Quum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum adparuerunt, quas primo ex classe regia prætor esse ratus, instituit sequi. adparuit inde, piraticas celoces et lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, postquam videre ex alto classem, [82] in fugam verterunt. et celeritate superabant, levioribus et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terræ erant. Itaque, priusquam adpropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. unde se a portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur prætor. Myonnesus. [83] Myonnesus promontorium inter Teum Samumque est. ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen a fundo satis lato fastigatus[1]: a continenti artæ semitæ aditum habet: a mari exesæ fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis superpendentia saxa [84] plus in altum, quam, quæ in statione sunt, naves, promineant. Circa ea adpropinquare non ausæ naves, ne sub ictu [85] superstantium rupibus piratarum essent, diem trivere. tandem, sub noctem vano incepto quum abstitissent, Teum postero die accessere: et, in portu, qui ab tergo urbis est, (Geræsticum ipsi adpellant) navibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit.

XXVIII. Teii, quum in oculis populatio esset, oratores cum infulis et velamentis ad Romanum miserunt. quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, *et juvisse eos commeatu classem hostium* arguit, *et quantum vini Polyxenidæ promisissent: quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se a populatione militem; sin minus, pro hostibus eos habiturum.* Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. [86] Eo forte Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, postquam movisse a Samo Romanos audivit, et, ad Myonnesum piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naves in Geræstico portu stare, ipse adversus Myonnesum in

Polyxenidas ad Macrin.

[1] *fastigiatus* Gron. Crev.

82 *In fugam verterunt*] Naves suas. Nisi forte hic aliquid est vitii.

83 *Myonnesus . . inter Teum Samumque est*] Accuratius videretur Dujatio, *inter Teum Labedumque.* Atque hoc modo descriptus est situs Myonnesi a Stephano.

84 * *Plus in altum . . promineant*] Longius porrigantur versus altum mare, quam quæ in statione sunt naves, et ultra eas promineant.

85 *Superstantium rupibus*] Vulgo *in rupibus.* Sustulimus præpositionem, obsecuti Vict. codici, et uni e MSS. Hearnii, et editioni Andreæ.

86 *Eo forte Polyxenidas*] Libenter crediderimus Livium scripsisse, *Eo forte tempore Polyxenidas.* Neque enim *eo*, id est, versus eam regionem, in qua tum Romani erant, profectus erat: non solverat a Colophone eo consilio, ut Myonnesum aut Teum peteret. Sed in ea loca ideo tantum venit, ut sequatur Romanos, cum quibus confligere jussus erat.

insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto jecit. U. C. 563.
inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in A. C. 190.
magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portus, expugnasset, sic et Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, et, denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terra marique simul hostes obprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teii facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. Dicitur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, quum forte duæ naves in arto ostio inplicitos remos fregissent. et inter alia id quoque movit prætorem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente.

XXIX. Traducta classe ad urbem, [87] ignaris omnibus, egressi milites nautæque sunt ad commeatus et vinum maxime dividendum in naves; quum medio forte diei agrestis quidam, ad prætorem adductus, nunciat, [88] *alterum jam diem classem stare ad insulam Macrin, et paullo ante visas quasdam moveri, tamquam ad profectionem, naves.* Re subita perculsus prætor tubicines canere jubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent: tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. Haud secus, quam in repentino incendio aut capta urbe, trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus: incertisque clamoribus (quibus ipsis tubæ obstreperent) turbatis imperiis, tandem concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo et in mari, et in terra foret, ni, partibus divisis, Æmilius, cum prætoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequentes, suo quamque ordine in frontem instruxisset; Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut et sine trepidatione conscenderent, et, ut quæque parata esset, exiret navis. Ita et explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, et coactum agmen ab Rhodiis est: instructaque acies, velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonnesum et Corycum

Æmilius contendit ad hostem.

87 *Ignaris omnibus*] Omnibus, sive Romanis, sive Rhodiis, ignorantibus tam propinquam hostium classem esse.

88 *Alterum*] Sic vetustius cusi, et MS. Victor. non *alteram*.

U. C. 562. A. C. 190. promontorium erant, quum hostem conspexere. Et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, et ipsa aciem adversam explicuit; tantum lævo evecta cornu, ut amplecti et circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse æquare[k] ordinem Romanos, et tantum non jam circumiri a dextro cornu, [89] concitat naves; (et erant Rhodiæ[l] longe omnium celerrimæ tota classe) æquatoque cornu, prætoriæ navi, in qua Polyxenidas erat, suam objecit.

Pugna committitur.

XXX. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ et viginti erant. Hostium classis undenonaginta navium fuit, et maximæ formæ naves tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium et virtute militum [90] Romani longe regios præstabant: Rhodiæ naves agilitate, et arte gubernatorum, et scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: et, quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis adversi regiæ naves, [91] ne prora concurrerent, quum declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant, et obliquas se ipsæ ad ictus præbebant. et, si qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium, quam ad prœlium, trepidabant. Plurimum tamen, quæ solet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani quum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese objecere: momentoque temporis et media acies Antiochi, et lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. Dextera pars integra, sociorum magis clade, quam suo periculo, terrebatur. ceterum, postquam alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ, relictis sociis, vela dantem videre, sublatis rap-

Vincunt Romani.

[k] *exæquare* Gron. Crev. [l] add. *naves* Eæd.

89 *Concitat naves; (et erant Rhodiæ naves*] Ultimam vocem respuunt Thuan. et Victor. codices: et ingrata hic ejus repetitio est.

90 *Romani longe regios præstabant; Rhodiæ naves*] Ante Gelenium hic vulgo legebatur: *Romani longe regios præstabant; regiæ naves.* Is ex codice Mog. invexit eam lectionem, quam omnes post eum amplexi sunt; sive potius restituit eam, quam Andreas jam olim expresserat: *Romani longe Rhodios præstabant: Rhodiæ naves.* Utraque lectio jure visa est Perizonio ex parte recta, ex parte corrupta, ac proinde emendanda eo modo, quo edi curavimus. In iis quæ præcedunt exposuit Livius, quanam re superiores essent regii, nempe numero navium. Hic observat ceteris omnibus superiorem fuisse prætoris classem, quum robore navium et virtute militum Romani; Rhodii navium agilitate et peritia gubernatorum regios superarent.

91 *Ne prora concurrerent*] Vict. codex, *Ne prope.* Vult nempe *prore*, id est (neque enim in illo libro diphthongorum est usus) *proræ*. *Ne proræ* suæ, et hostiles ignibus armatæ *concurrerent:* ne proræ suæ incurrerent in proras hostilium navium, quæ ignes præ se portabant.

tim dolonibus (et erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis; quarum decem et tres captæ in potestatem hostium venerunt, ceteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naves fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam, quum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut manu ferrea injecta, adligavit alterius proram: inde tumultu injecto, [92] quum, divellere se ab hoste cupientes, inhiberent Rhodii, tractum ancorale et inplicitum remis, latus alterum deterait: debilitatam[k] ea ipsa, quæ icta cohæserat, navim cepit. Hoc maxime modo ad Myonnesum navali prœlio pugnatum est.

U. C. 562. A. C. 190.

XXXI. Quo territus Antiochus, quia, possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia, ne obprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio jussit. non enim tueri solum Lysimachiam a primo inpetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, et obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, et interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, et Sardes recepit se: atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arcesserent, et quocumque alio poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit. Regillus Æmilius, post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, quum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante navale prœlium cursum a Samo intenderat, navigat. ibi naves in prœlio quassatas quum refecisset, L. Æmilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit: Rhodias, parte prædæ et spoliis navalibus decoratas, domum redire jubet. Rhodii inpigre [93] prævertere, ad trajiciendasque copias consulis iere: atque, eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam trajecit. in sinu maris intimo posita hæc urbs est, oblonga forma. duûm millium et quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coït deinde ex utraque parte in artiorem velut cuneum, [94] Lamptera ipsi adpellant. mille et du-

Antiochus Lysimachiam deserit.

Copias contrahit.

Phocææ situs.

[k] *et debilitatam* Crev.

92 *Quum .... inhiberent Rhodii*] Quum Rhodii retro agerent navem, tractum ancorale, id est, funis cui ancora alligatur protractus, et magna parte evolutus extra navem in mare, unius lateris remos detersit.

93 * *Prævertere*] Antequam redirent domum, alind sibi prævertendum, sive prius faciendum esse duxerunt, id nempe quod mox narratur.

94 *Lamptera*] Sic appellatus esse videtur hic locus, quia ibi pharus erat,

U. C. 562. A. C. 190. centos passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota distinguit; [95] ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, ab re adpellant [96] Naustathmon[l], quia ingentem vim navium capit: alter prope ipsum Lamptera est.

Eam classis Romana obpugnat.

XXXII. Hos portus tutissimos quum occupasset Romana classis; priusquam aut scalis, aut operibus, mœnia adgrederetur, mittendos censuit prætor, qui principum magistratuumque animos tentarent. postquam obstinatos vidit, duobus simul locis obpugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat; templa Deûm aliquantum tenebant loci: ea prius ariete admoto, quatere muros turresque cœpit. deinde, quum eo multitudo obcurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries. et jam utrimque sternebantur muri. ad quorum casum quum inpetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam adscensum in muros tentarent; adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile adpareret, plus in armis et virtute, quam in mœnibus, auxilii esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Diremto prœlio, ne tum quidem ad quietem versi; sed undique omnes ad munienda et obmoliendа, quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a prætore missus: qui, castigata pertinacia eorum, *Majorem curam Romanis, quam illis,* ostenderet, *esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem iis dare eadem conditione, qua prius C. Livii in fidem venissent, se tradendi.* Hæc quum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidii, retulerant[m]; tum

Phocæenses portas aperiunt.

portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem inferrentur, et pronunciasset prætor, parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, *indignum facinus esse, Phocæenses, numquam fidos socios, semper infestos hostes, inpune eludere.* Ab hac voce, velut signo a prætore

Urbs diripitur.

dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmilius primo resistere et revocare, dicendo, *captas, non deditas, diripi urbes: et in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Postquam ira et avaritia imperio potentiora erant, præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se

[l] *Naustathmos ab re appellatur* Gron. Crev. [m] *retulerunt* Eæd.

quod signum esset navigantibus. Hæc enim est vis et usus nominis Græci λαμπτήρ.

95 *Ubi cohæret*] Eo loco, ubi cohæret Lampteri per fauces angustas.

96 *Naustathmos*] Græcum nomen, a ναῦς navis, et σταθμὸς statio.

convenire jubet, ne violarentur: et in omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. Urbem, agrosque, et suas leges iis restituit: et, quia jam hiems adpetebat, Phocææ portus ad hibernandum classi delegit. U. C. 562. A. C. 190.

XXXIII. Per idem fere tempus consuli, transgresso Æniorum Maronitarumque fines, nunciatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a præsidio Lysimachiam esse. [97] Id multo, quam de navali victoria, lætius fuit: utique postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitus præparatis, eos excepit; ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut inpedimenta ægrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella, fessi [98] morbis ac longitudine viæ, relicti erant. Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perveniunt. ubi, omnibus cura regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, sine tumultu trajecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellespontum aliquamdiu habuerunt, quia [99] dies forte, quibus ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu: caussaque et is ipse moræ erat, dum consequeretur. Hellespontum trajicit.

XXXIV. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat Byzantius Heraclides, de pace adferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei spem adtulit mora et cunctatio Romanorum; quos, simul Asiam adtigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem: et ita mandatum ab rege erat. in eo maximam spem habebat, [1] præterquam quod et magnitudo animi et satietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat; notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quod filius ejus captus in potestate regis erat. Is ubi, et quando, et quo casu captus sit, sicut pleraque Legatus Antiochi de pace. Filius Africani captivus apud Antiochum.

97 *Id multo quam de navali victoria lætius fuit*] Supplet Dujatius, *quam nuncius de navali victoria*. Sed ellipsis profecto est durior, quam ut ea credamus uti voluisse Livium. Suspicamur hic aliquid esse corrupti.

98 *Morbis*] Vict. codex, ut et Thuanæus, *morbo:* idque genuinum esse Livii Jac. Gronovius affirmat. Nos haud in magno ponimus discrimine.

99 *Dies . . . quibus Ancilia moventur*] Dies, quibus Salii Ancilia ferentes per urbem eunt cum tripudiis solennique saltatu. De Saliis et Ancilibus vid. l. I. c. 20. *Dies . . . . religiosi ad iter* sunt dies, quibus per religionem non licet iter facere.

1 * *Præterquam quod . . etiam quod*] Hæc eodem plane recidunt, ac si scripsisset Livius, *tum quia . . . tum præsertim quia . . .*

U. C. 562. A. C. 190.

alia, parum inter auctores constat. alii principio belli, a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii, postquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obviam equitatu, quum reciperet sese, in eo delapsum tumultu ex equo [n], cum duobus equitibus obpressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius, neque benignius haberi colique adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc quum adventum P. Scipionis legatus exspectasset, ubi is venit, consulem adit, petitque, ut mandata audiret.

Legati oratio de pace.

XXXV. Advocato frequenti consilio, legati verba sunt audita. Is, *multis ante legationibus nequidquam ultro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse,* dixit, *quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim, et Lampsacum, et Alexandriam Troadem, et Lysimachiam in Europa, jactatas in illis disceptationibus esse. quarum Lysimachia jam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas, quæ in Asia sint, civitates tradere, paratum esse, et si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. Inpensæ quoque, in bellum factæ, partem dimidiam regem præstaturum populo Romano.* Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, *Ut memores rerum humanarum, et suæ fortunæ moderarentur,* [2] *et alienam ne urguerent. Finirent Europa imperium. id quoque inmensum esse. Et* [o] *parari singula adquirendo facilius potuisse, quam universa teneri posse. quod si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis et concordiæ caussa, regem passurum.* Ea, quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa. Nam, *et inpensam, quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem,* æquum censebant, *cujus culpa bellum excitatum esset; et, non Ionia modo atque Æolide deduci debere præsidia regia: sed, sicut Græcia omnis liberata esset, ita, quæ in Asia sint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non posse, quam ut cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat.*

Responsum Romanorum.

Africani animum tentat legatus.

XXXVI. Legatus, postquam nihil æqui in consilio impetrare se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum, filium ei sine pretio redditurum regem, dixit: deinde, ignarus et animi Scipionis, et moris Romani, auri

[n] *in eo tumultu delapsum equo* Gron. Crev. [o] *et* del. Crev.

2 * *Et alienam ne urgerent*] Et alienæ labascenti ne graves incumberent. † Mendum hic irrepsit in recentiores editiones, *aliam*. Notavit id Gronovius, nec tamen e contextu expunxerat.

pondus ingens est pollicitus, et, nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio: *Quod Romanos omnes, quod me, ad quem missus es, ignoras, minus miror; quum te fortunam ejus, a quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus; aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajiceremus: si pacem tamquam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. Concesso vero in Asiam transitu, et* [3] *non solum frenis, sed etiam jugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, quum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis, Deos precor, ne unquam fortuna egeat mea; animus certe non egebit. Pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. publice nec habeo* [p] *quidquam ab illo, nec dabo. Quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. Abi, nuncia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset.* Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli adparatum intendit.

U. C. 562. A. C. 190.

Responsum Africani.

XXXVII. Consul, omnibus præparatis ad proposita exsequenda, quum ex stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhœteum, utraque civitate obviam effusa, venit. inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positis, in urbem arcemque quum escendisset [q], sacrificavit Minervæ præsidi arcis; et Iliensibus [4] in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, et Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis pervenerunt. Eo et Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elæam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento, quibus jusserat consul, in eadem stativa rediit. inde, plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems obprimeret. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus, P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos, qui filium ad eum

Consul ad Antiochum ducit.

Antiochus Africano filium remittit.

p *habebo* Gron. Crev. q *ascendisset* Ead.

3 *Non solum frenis, sed etiam jugo accepto*] Aliter Polybius in Excerpt. Leg. 23. *non solum frenis, sed etiam insessore accepto.* Allusit autem ad apologum equi, de quo Horatius, *Non equitem dorso, non frenum depulit ore.*

4 *In omni rerum verborumque honore*] Elegantius abesset τὸ in. * Sensus est: Iliensibus omni rerum verborumque honore testantibus agnosci a se in Romanis stirpem suam.

U. C. 562. A. C. 190. reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit: satiatusque tandem complexu filii, *Renunciate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quam ut suadeam, ne ante in aciem descendat,* [5] *quam ut in castra me redisse audierit.* Quamquam sexaginta[q] duo millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant; motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ posuerat subsidia, [6] recepit se, transgressus Phrygium amnem, circaque Magnesiam, quæ ad Sipylum est, posuit castra: et, ne, si[r] extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam [7] sex cubita[s] altam, duodecim latam quum duxisset, extra duplex vallum fossæ circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris objecit; unde facile arceri transitu fossæ hostis posset.

XXXVIII. Consul, circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde quum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste, posuit castra. Eo mille ferme equites, (maxima pars Gallogræci erant, et Dahæ quidam aliarumque gentium sagittarii equites intermixti) tumultuose amne trajecto, in stationes inpetum fecerunt. Primo turbaverunt incompositos. deinde, quum longius certamen fieret, [8] Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus, regii, fessi jam et plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, et duo millia fere[t] et quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus et muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. [9] aliquanto pauciores,

[q] *septuaginta* Gron. Crev. [r] *si* l. *dum* Eæd. [s] *cubitis* Eæd. [t] *ferme* Eæd.

5 *Quam ut in castra*] Delet Gronovius otiosam particulam *ut*, quæ nata videtur ex iis quæ proxime præcedunt, *quam ut suadeam.*

6 *Recepit se transgressus Phrygium amnem*] Lege cum Gronovio *trans Phrygium amnem.* Is amnis est Straboni, l. XIII. p. 626. veteri nomine Hyllus. In Hermum delabitur. Plinius, l. V. c. 29. Phrygem ab Hyllo diversum facit.

7 *Sex cubitis*] Jac. Gronovius e Thuanæo legendum monet *sex cubita:* ut infra c. 40. *longos quaterna cubita.* Sane jam observavimus ad l. XXI. c. 8. et XXXI. c. 34. Livium malle uti in mensuris quarto casu, quam sexto.

8 * *Romanorum*] Videtur ante hoc nomen excidisse vocula *et.*

9 *Aliquanto pauciores qui in statione erant, duo tantum millia per se*] Hanc lectionem elegantissimam profecto exhibet Vict. codex, nisi quod præfert *tn'*, id est, *tamen*, pro *tantum.* Sed τὸ *tantum* præferebant editi ante Gelenium, ipso teste. Et alii quoque MSS. Jac. Gronovio memorati parum abeunt ab ea scriptura quam repræsentamus. Gelenius eam invexerat quam postea editores secuti fuerant: *Aliquanto*

qui in statione erant, duo tamen[u] millia per se[v], nullo a munimento castrorum milite avocato, et primo æquum prœlium sustinuere, et, crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens instructæ utrimque acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent. U. C. 562. A. C. 190.

XXXIX. Consul, postquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, *Quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret? Instare hiemem. aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si concedere in hiberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.* Nullum umquam hostem Romani æque contemserunt. conclamatum undique est, *duceret extemplo, et uteretur ardore militum:* qui, tamquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in prœlium hostis non exiret. 10 Cn. Domitius, ad explorandam iter, et qua parte adiri vallum hostium posset, missus, postquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoveri placuit. tertio signa in medium campi prolata, et instrui acies cœpta est. Nec Antiochus ultra tergiversandum ratus, ne et suorum animos minueret detrectando certamen, et hostium spem augeret, et ipse copias eduxit; 11 tantum progressus a[x] castris, ut dimicaturum adpareret. Romana acies unius prope formæ fuit, et hominum et armorum genere. 12 duæ legiones Romanæ, duæ sociûm ac Latini nominis erant: quina millia et quadringenos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorum prima signa, deinde principum erant: triarii postremos claudebant. Extra hanc veluti justam aciem, a parte dextera consul Achæorum cætratis inmixtos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, æquata fronte instruxit: ultra eos equitum minus tria millia obposuit; ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles et Cretenses (quingentorum utrique numerum explebant)

Acies utrimque instruitur. Romana.

[u] *tantum* Crev. [v] *aliquanto pauciores in statione erant, et tamen per se nullo* Gron. [x] *e* Ead.

pauciores in statione erant, et tamen per se.

10 *Cn. Domitius*] Hunc Domitium Africanus vices suas obire apud fratrem jusserat, eumque consilio juvare, dum ipse abesset, testibus Plut. in Apophthegm. et Appiano in Syr.

11 *Tantum progressus a castris, ut dimicaturum appareret*] Non longius progressus a castris, quam quantum necesse erat, ut dimicaturum appareret. Gronovianæ editiones habent *e castris:* mendose.

12 *Duæ legiones Romanæ, duæ sociûm*] Lege *duæ alæ sociûm. Legionis* enim nomen ad solos Romanos pertinet; *alæ*, ad socios.

U. C. 562. statuit. Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis,
A. C. 190. quia flumen ab ea parte ripæque deruptæ claudebant. quatuor tamen inde turmæ equitum obpositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis, et duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant [7]. Hi præsidio relicti sunt castris. Sexdecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt. nam, præterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor et quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt; sive quia magnitudine, (longe enim illi præstant) sive robore animorum vincuntur.

Regia. XL. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. decem et sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ adpellabantur. hæc media acies fuit [13] in fronte, in decem partes divisa. Partes eas [14] interpositis binis elephantis distinguebat: a fronte introrsus in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. hoc et roboris in regiis copiis erat, et, [15] perinde quum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis, magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant. addebant speciem frontalia, et cristæ, et tergo inpositæ turres, turribusque superstantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum [16] mille et quingentos equites Gallogræcorum obposuit. his tria millia [17] equitum loricatorum (cataphractos ipsi adpellant) adjunxit. addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, et ejusdem regionis mixti multarum gentium equites. continens his grex sedecim elephantorum est obpositus in subsidiis: ab eadem parte, paullulum producto cornu, regia cohors erat: [18] Ar-

7 *erant, præsidio relicti* Gron. Crev.

13 * *In fronte*] Inane additamentum: nisi forte excidit numerus phalangitarum in fronte structorum, qui debent fuisse quingenti. Etenim ex quingentis in lineam, et duobus ac triginta in altitudinem, efficitur numerus sexdecim millium. Si conjectura hæc nostra, quam firmat Appianus, admittatur, tunc non redundans hoc loco, sed inanis erit oratio, et ita explenda erit, ut frons hujus mediæ aciei fuisse quingentorum armatorum intelligatur.

14 *Interpositis binis elephantis distinguebat*] Non satis apparet, quo referri debeat verbum *distinguebat*. Melius oratio procederet, si legeremus: *interpositi bini elephanti distinguebant*.

15 * *Perinde*] Quemadmodum magni roboris erat illa phalanx, ita et magnum terrorem præbebat.

16 *Mille et quingentos equites Gallogræcorum*] Olim hic, et infra ubi nunc legimus *Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille et quingenti*, ante Sigonium editi habebant *pedites* non *equites*: et iis consentit Vict. codex. Mutavit Sigonius, nulla ex scripti codicis auctoritate, sed non sine probabilibus rationum momentis: quod nempe et ita scribat Appianus, et tota aciei descriptio per hanc emendationem planior sit, et melius sibi constet.

17 *Equitum*] Et hic quoque legebatur *peditum*. Sed quum nulla apud veteres mentio fiat peditum Cataphractorum, Sigonius substituit *equitum*.

18 *Argyraspides a genere armorum*] A clypeis argenteis.

gyraspides a genere armorum adpellabantur. Dahæ deinde, equites sagittarii, mille et ducenti. tum levis armatura trium millium, [19] pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles. duo millia et quingenti [20] Mysi sagittariis adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia mixti Cyrtæi funditores, et Elymæi sagittarii. Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille et quingenti: et similiter his armati duo millia Cappadocum: (ab Ariarathe missi erant regi [1]). Inde auxiliares mixti omnium generum duo millia et septingenti, et tria millia cataphractorum equitum, et mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus et Lydis inmixti. Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ et cameli, quos adpellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. [21] Inde alia multitudo, par ei, quæ in dextro cornu erat; primi [22] Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia et quingenti, inde [23] Neocretes mille, et eodem armatu Cares et Cilices mille et quingenti, et totidem Tralles, et tria millia cætratorum; (Pisidæ hi [2] erant, et Pamphylii, et Lycii) tum Cyrtæorum et Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, et sexdecim elephanti modico intervallo distantes. U. C. 563. A. C. 190.

XLI. Rex ipse in dextero cornu erat: Seleucum filium et Antipatrum fratris filium in lævo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni, et Zeuxidi, et Philippo magistro elephantorum. [24] Nebula matutina, crescente die levata in nubes, caliginem dedit. humor inde, ab austro velut, perfudit omnia. Quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. nam et obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum; et humor, toto fere gravi armatu, nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: et humor

[1] *missi rege* Gron. Crev. [2] *hi* del. Ead.

19 *Pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles*] Ita ut par fere numerus esset Cretensium et Trallium.

20 *Mysi sagittariis adjuncti erant*] Sigonius ex vetere libro affert *sagittarii.* Recte. Mysos enim recenset Appianus inter equites sagittarios.

21 *Inde alia multitudo, par ei quæ in dextro cornu erat*] Fere par: aliqua enim differunt. Ceterum nonnulla sunt in tota hac descriptione intricata et incerta, quæ ad liquidum adducere nec possit fortasse quisquam sine librorum ope, nec magnopere velle debeat.

22 * *Tarentini*] De iis vid. supra XXXV. 28.

23 *Neocretes*] Novi Cretes. At quinam illi sint, non liquet: nisi quod apud Polyb. l. V. capp. 65. et 79. Cretensibus adjunguntur et annumerantur.

24 *Nebula matutina*] Nebula matutina oriente die caliginem dedit: crescente, levata est in nubes.

U. C. 562. A. C. 190. Falcatæ quadrigæ.

arcus fundasque et jaculorum amenta emollierat. Falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. armatæ autem in hunc maxime modum erant. [25] cuspides circa temonem ab jugo decem cubita exstantes, velut cornua, habebant; quibus, quidquid obvium daretur, transfigerent. et in extremis jugis binæ circa eminebant falces; altera æquata jugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut, quidquid ab latere objiceretur, abscinderet: hæc, ut prolapsos [26] subeuntesque contingeret. item ab axibus rotarum utrimque binæ eodem modo diversæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, si in extremo, aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut ante dictum est, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, et quam anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis injiceret, quam justa adoriretur pugna, Cretenses sagittarios, funditoresque, [27] et jaculatores equitum, non confertos, sed, quam maxime possent, dispersos, excurrere jubet; simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim vulneribus missilium undique conjectorum, partim clamoribus dissonis, ita consternavit equos, ut repente, velut effrenati, passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus et levis armatura, et expediti funditores, et velox Cretensis momento declinabant: et eques insequendo tumultum ac pavorem equis [28] camelisque, et ipsis simul consternatis, augebat, clamore et ab alia circumstantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludibrio tum demum ad justum prœlium, signo utrimque dato, concursum est.

XLII. Ceterum vana illa res veræ mox cladis caussa fuit. auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pavore et consternatione quadrigarum territa, et ipsa in fugam versa, nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. ad quos quum, dissipatis subsidiis, pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem inpetum [29] pars eorum sustinuerunt. alii fusi sunt; alii propter gravitatem tegumentorum armo-

Lævum cornu Antiochi turbatur.

25 *Cuspides .... decem cubita exstantes*] *Cubito* legit Schefferus de re vehicul. l. II. c. 15. HEARNIUS. Hæc Schefferi conjectura admittenda videtur, ne immanis sit illarum cuspidum longitudo, et simul ut cuspidum currui unicuique affixarum numerus notetur. Exstabant igitur ex unoquoque curru decem cuspides ad cubiti unius longitudinem.

26 * *Subeuntes*] Eos qui subtus accedere conarentur.

27 *Et jaculatores equitum*] Et ex equitibus, eos qui jaculatores essent. Nisi si forte aliquid hic excidit, quale esset *cum aliquot turmis equitum*. Infra enim quatuor diversa genera distinguuntur eorum qui quadrigas illas expulerunt: *levis armatura, expediti funditores, velox Cretensis, eques.*

28 *Camelisque et ipsis*] Et camelis quoque ipsis, qui vicini quadrigis erant.

29 *Pars eorum*] Valde suspectæ sunt hæ duæ voces, et iis recisis sensus nihilominus integer constat.

rumque obpressi sunt. Totum deinde lævum cornu inclinavit; et, turbatis auxiliaribus, qui inter equites[b], et quos adpellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi simul perturbati ordines, et inpeditus intercursu suorum usus prælongarum hastarum, (sarissas Macedones vocant) intulere signa Romanæ legiones, et pila in perturbatos conjecere. ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, adsuetum jam ab Africis bellis et vitare inpetum belluæ, et ex transverso aut pilis incessere, aut, si propius subire posset, [30] gladio nervos incidere. Jam media acies fere omnis a fronte prostrata erat, et subsidia circumita a tergo cædebantur: quum in parte alia fugam suorum, et prope jam ad ipsa castra clamorem paventium accepere. Namque Antiochus a dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, et eas, dum adplicant se suis, ripam nudantes, inpetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto equitatu fecit[c]. nec a fronte tantum instabat, sed, circumito a flumine cornu, jam ab latere urguebat; donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt.

U. C. 562. A. C. 190.

Media acies prostrata.

Sinistrum cornu Rom. fugit ad castra.

XLIII. Præerat castris M. Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post paucos annos[d] pontifex maximus factus est. Is, qua fugam cernebat suorum, cum præsidio omni obcurrit; et stare primo, deinde redire in pugnam, jubebat, pavorem et turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. postremo dat signum suis, ut primos fugientium cædant, turbam insequentium ferro et vulneribus in hostes redigant. Hic major timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primo constiterunt; deinde et ipsi redierunt in pugnam, et Æmilius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit. Et Attalus, Eumenis frater, a dextro cornu, a quo lævum hostium primo inpetu fugatum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra vidit in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus, postquam et eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, et aliam et a castris et ex acie adfluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maxime acie cumulaverant, ubi et robur fortissimorum virorum, et arma gravitate fugam inpedierant) pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde et alius equitatus toto passim campo sequuntur

Repellitur Antiochus, et fugit.

[b] *equitem* Gron. Crev. [c] *facit* Ead. [d] *post annos paucos* Ead.

30 *Gladio nervos incidere*] Nervos poplitum intelligimus.

U. C. 562. A. C. 190.

hostem, et postremos, ut quosque adepti sunt, cædunt. Ceterum fugientibus major pestis, [31] intermixtis quadrigis, elephantisque, et camelis erat, et sua ipsorum turba: quum, solutis ordinibus, velut cæci super alios alii ruentes, incursu belluarum obtererentur. In castris quoque ingens, et major prope quam in acie, cædes est edita. nam et primorum fuga in castra maxime inclinavit; et hujus fiducia multitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quæ se inpetu ipso capturos crediderant, Romani, postquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt cædem.

XLIV. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo [e] die dicuntur, equitum tria [f] millia; mille et quadringenti capti, et quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quatuor et viginti equites; et de Eumenis exercitu quinque et viginti. Et illo quidem die victores, direptis hostium castris, cum magna præda in sua reverterunt; postero die spoliabant cæsorum corpora, et captivos contrahebant. Legati [32] ab Thyatira et a Magnesia ad Sipylum ad dedendas urbes venerunt. Antiochus, cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media ferme nocte Sardes contendit [g]. inde, quum audisset, Seleucum filium et quosdam amicorum Apameam prægressos, et ipse quarta vigilia cum conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiæ præposito: quibus spretis, consensu oppidanorum et militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt.

Asiæ urbes se dedunt.

XLV. Sub idem fere tempus et ab Trallibus, et a Magnesia, quæ super Mæandrum est, et ab Epheso legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas, audita pugna, et, classe usque ad Patara Lyciæ pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quæ ad Megisten [33] erat [h], in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus jam consul erat. eo et P. Scipio ab Elæa, quum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit, impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui præfectus Lydiæ fuerat, et Antipater fratis filius venerunt.

Antiochi legatus pacem petit.

[e] *ea* Gron. Crev. [f] *quatuor* Eæd. [g] *concessit* Eæd. [h] *erant* Crev.

31 * *Intermistis*] Libenter adderemus præpositionem, *ab intermistis*.

32 *Ab Thyatira*] Vulgo hujus urbis nomen effertur neutro genere, numero plurativo. Sed quemadmodum hic Livius, sic et Plinius, l. V. c. 29. *Thyatira alluitur Lyco*. Et Stephanus hanc quoque nominis formam probat.

33 *Erant*] Vulgo *erat*. Sed melius videtur verbum referri ad *naves*: et ita habet Vict. codex.

ibi, prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, et placatiore eo et sua et regis spe invento, tum P. Scipionem, et per eum consulem, adierunt: præbitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, *Non tam, quid ipsi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quam ut a vobis quæramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare a victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. quanto id majore et placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? Positis jam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus quam Deos, consulere et parcere vos generi humano oportet.* Jam ante, quam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: *Romani ex iis, quæ in Deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ Dii dederunt. Animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec adversæ minuerunt. ejus rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Postquam Hellespontum trajecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, quum communis Mars et incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaque omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. Pro inpensis deinde in bellum factis quindecim millia* [34] *talentûm Euboicorum dabitis: quingenta præsentia; duo millia et quingenta, quum senatus populusque Romanus pacem* [35] *comprobaverint; millia deinde talentûm per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta, et quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed* [36] *numquam*[1] *satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi Hannibal*

U. C. 562. A. C. 190.

Responsum Africani.

Pacis conditiones.

[1] *nusquam* Gron.

34 *Talentûm Euboicorum*] Talentum Euboicum Festus esse ait quatuor millium denariorum. Quod si admittatur, Euboicum minus erit Attico una tertia parte. Quatuor enim millia denariorum efficiunt quadraginta minas, quas Atticum talentum habet sexaginta. At Budæus, l. IV. de Asse, colligit ex Herodoto talentum Euboicum habuisse minas sex et quinquaginta cum duabus minæ partibus: quæ summa reduci debet ad sex et sexaginta supra sexcentos et quinquies mille denarios. Utra æstimatione standum sit, Budæine an Festi, nobis non satis liquet. Sufficiat diversas amborum sententias exposuisse. Si Budæi auctoritatem sequamur, talentum Euboicum erit marcarum argenti nostratium paulo plus 88. Si Festi, marcarum 62. cum unciis 4.

35 *Comprobaverint*] Vict. codex, ut et Sigonii liber *comprobaverint:* quod fortasse anteponendum. Vid. not. 38. ad l. I. c. 58.

36 *Nunquam*] Reposuimus *nunquam* ex Vict. codice, quum vulgati libri præferant *nusquam:* minus proprie.

U. C. 562. A. C. 190.

erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Ætolum, concitorem Ætolici belli, qui et illorum fiducia vos, et vestra illos in nos armavit, dedetis, et cum eo [37] *Mnasimachum* [1] *Acarnana, et Chalcidenses Philonem et Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. Si nunc moratus fuerit, sciat, regum majestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima præcipitari.* Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hiberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum et Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: et legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum.

XLVI. Dum hæc in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Ætolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho et Ætolis urbem est invectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria ducenta triginta: et [38] argenti infecti tria millia pondo; signati [39] tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia, [40] cistophorûm ducenta quadraginta octo: vasa argentea cælata multa, magnique ponderis. Tulit et supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam; coronas aureas, dona sociarum civitatium, quadraginta quinque; spolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos et regios duces, sex et triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies, quum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. Milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus et spectaculo et fama rerum triumphus fuit. Hujus triumphi minuit lætitiam nuncius ex Hispania

M'. Acilius de Antiocho triumphat.

[1] *Mnasilochum* Crev.

37 *Mnasilochum*] Error in hoc nomen irrepserat, legebaturque *Mnasimachum*. Correximus ex Polyb. legat. 24. et 35. et Livio ipso, supra l. XXXVI. capp. 11. et 12. Idem mendum tolle, l. XXXVIII. c. 38.

38 *Argenti . . . . tria millia pondo*] Marcæ nostrates 4687. cum unciis 4.

39 *Tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia*] Drachmæ, seu, quod idem est, denarii 452000. Marcæ argenti 7062. cum unciis 4.

40 *Cistophorûm*] Cistophorus nummus fuit, quem Turnebus lib. III. Advers. c. 5. sic appellatum censet, quod in eo essent sculpti cistigeri, id est, ii qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, ut in Cybeles mysteriis, Bacchi orgiis, Cereris Isitiis. Porro quatuor denarii septem cistophoros cum semisse æquabant, teste Festo in voce *Euboicum:* unde sequitur cistophorus 248000. pares esse denariis amplius 132266. marcis argenti nostratibus propemodum 2067.

tristis, adversa pugna in Vastetanis, [41] ductu L. Æmilii proconsulis, apud oppidum Lyconem cum Lusitanis sex millia de exercitu Romano cecidisse. Ceteros, paventes intra vallum compulsos, ægre castra defendisse, et in [k] modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonensium L. Aurunculeius prætor in senatum introduxit. iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumtis, quosdam tædio adcolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, *Uti C. Lælius consul, si ei videretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias dividerentur: et ut L. Aurunculeius prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo [l].

U. C. 562. A. C. 190. Adversa pugna in Hispania.

XLVII. Haud ita multo post, quum jam consularium comitiorum adpeteret tempus, C. Lælius consul ex Gallia Romam rediit. is non solum, ex facto absente se senatusconsulto, in supplementum Cremonæ et Placentiæ colonos scripsit; sed, ut novæ coloniæ duæ in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur, et retulit, et auctore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Æmilii prætoris literæ adlatæ de navali pugna ad Myonnesum facta, et L. Scipionem consulem exercitum in Asiam trajecisse. Victoriæ navalis ergo in unum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera et læta eveniret. vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est jussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. Comitia. M. Æmilius Lepidus petebat adversa fama hominum, quod provinciam Siciliam petendi caussa, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla [m]. Fulvius consul unus creatur, [42] quum ceteri centurias non explessent: [43] isque [n] postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto, (nam Messalla tacuit) collegam dixit. Prætores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo et Pictor, ([44] flamen Qui-

k *ad* Crev. l *Tappus* Gron. Crev. m *Messala* Ead. n *is quoque* Gron.

41 *Ductu L. Æmilii proconsulis*] Hic est Æmilius ille Paullus, quem postea clarabit victoria de Perseo rege et Macedonibus. Ideo autem hic vocatur proconsul, quia, licet prætor in Hispaniam profectus esset, ut constat ex c. 2. l. XXXVI. supra, cum imperio tamen consulari missus est, ita ut non sex fasces, sed duodecim haberet, teste Plutarcho in ejus vita.

42 *Quum ceteri centurias non explessent*] Quum ceteri non habuissent legitimum suffragiorum numerum, id est, plus parte dimidia centuriarum in suffragia euntium. Sic l. III. c. 64. *tribus non explerent.*

43 *Isque*] Vulgo *is quoque*. Mutavimus ex Vict. codice et Andreæ editione.

44 *Flamen Quirinalis eo anno in-*

rinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives.

U. C. 563. A. C. 189. M. Fulvio, Cn. Manlio Coss.

Rumor vanus de captis Scipionibus.

XLVIII. M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, et pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis caussa, consulem L. Scipionem, et cum eo P. Africanum, in conloquium evocatos regis, et ipsos comprehensos esse; et, ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, et deletas omnes copias Romanorum esse. Ob hæc Ætolos sustulisse animos, et abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam, et in Dardanos, et in Thraciam, ad conducenda mercede auxilia profectos. Hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse; unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, et exercitum deletum esse? Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque adfirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa.

Legati Ætolorum infecta pace dimissi.

XLIX. Ætoli legati in senatum introducti, quum et caussa eos sua et fortuna hortaretur, ut confitendo seu suæ culpæ seu errori veniam peterent supplices; orsi a beneficiis in populum Romanum, et prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, et offenderunt aures insolentia sermonis; et eo, vetera et obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paullo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum, memoria subiret animos Patrum, et, quibus misericordia opus erat, iram et odium irritarent. Interrogati ab uno senatore, *permitterentne arbitrium de se populo Romano?* deinde ab altero, *haberentne eosdem, quos populus Romanus, socios et hostes essent?* nihil ad ea respondentes, egredi templo jussit sunt. Conclamatum deinde prope ab universo senatu est, *Totos adhuc Antiochi Ætolos esse, et ex unica ea spe pendere animos eorum. Itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse.* Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M'. Acilii sententiam, qui Antiochum Ætolosque devicerat, factum est, *Ut Ætoli eo die juberentur proficisci ab urbe, et intra quintumdecimum diem*

auguratus fuerat] Nempe Fabius Pictor, qui postremo loco nominatus est. Res minime dubia est, ex capp. 50. et 51. infra. Sed clarior oratio foret, si huic membro præponeretur *hic*.

Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denunciatumque, *Si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris, qui eam provinciam obtineret, et cum legato Romano, venisset Romam, pro hostibus omnes futuros.* Ita dimissi Ætoli. U. C. 563. A. C. 189.

L. De provinciis deinde consules retulerunt: sortiri eos Ætoliam et Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, et in eum supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, et sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, et quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri consuli exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus; et, ut supplementum scriberet, permissum, civium sociorumque eumdem numerum, quem collega. naves quoque idem consul, quæ priore anno paratæ erant, ornare jussus, ac ducere secum: nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephalleniam insulam trajicere. Mandatum eidem, ut[n], si per commodum reipublicæ facere posset, ut ad comitia Romam rediret. nam, præterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus obcurrere non posse. Ætolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte evenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam et inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una et classis, quæ in ea provincia erat, decreta; et ut duas decumas frumenti novus prætor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari jussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, et sex millia peditum Latini nominis, ducenti[o] equites. Plautio Hypsæo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, et ducenti equites. cum his supplementis ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum et P. Junio proprætori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia esset; et M. Tuccio proprætori[p] in Bruttiis et Apulia. Consulares exercitus. Provinciæ.

LI. Priusquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit et Q. Fabium Certamen inter Pont. Max. et Fl. Quirinalem.

[n] *ut* del. Esd. [o] *et ducenti* Esd. [p] *prætori* Esd.

U. C. 563. A. C. 189. Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum et Postumium Albinum fuerat. Consulem illum, cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus pontifex maximus; prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. Et in senatu, et ad populum magnis contentionibus certatum est; et [45] imperia inhibita ultro citroque, et [46] pignora capta, et multæ dictæ, et tribuni adpellati, et provocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici; et multæ ex jussu populi remissæ. Ira provinciæ ereptæ [q] prætorem magistratu abdicare se conantem Patres auctoritate sua deterruerunt: et, ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresque in provincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore: et post dies paucos nuncii certi literæque imperatoris Romam adlatæ; quæ non tantum gaudium ab recenti metu adtulerunt, (desierant enim victum in Ætolia metuere) [47] quam averterunt famam: quod ineuntibus id bellum gravis hostis et suis viribus, et quod Hannibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas ejus [r] copias, censuerunt; metu, ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, et Eumenes rex [48] Rhodiique Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione jussu Patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. Supplicatio inde in triduum decreta est, et quadraginta majores hostiæ inmolari jussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is quum breviter et egisset gratias Patribus, *quod obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicassent:* et gratulatus esset, *quod mari terraque prospere res gessissent; quodque regem Antiochum, fusum fugatumque et exutum castris, prius Europa, post et Asia, quæ cis Taurum montem est, expulissent:* sua deinde *merita malle eos ex imperatoribus suis lega-*

Senatus Eumeni datus.

q *Ita provincia erepta* Gron. Crev. r *eas* Ed.

45 * *Imperia inhibita ultro citroque*] Prætore nimirum, pro jure prætoriæ potestatis, jubente pontificem absistere incepto; pontifice maximo, tanquam summo sacrorum antistite, jubente prætorem, qui Flamen Quirinalis erat, atque ideo jussis pontificis maximi subjectus, sibi dicto audientem esse.

46 *Pignora capta*] Ut mulctæ solvendæ necessitas injungeretur. Vid. not. 70. ad l. III. c. 38.

47 *Quam averterunt famam*] Ingeniose et vere Alb. Rubenius, *quam a vetere fama.* Sic scripsisse Livium vix dubitabit, qui et ea quæ præcedunt, et ea quæ sequuntur, paulo attentius perpenderit.

48 *Rhodiique*] Vel intellige, vel adde *legati.*

tisque, quam se commemorante, [49] *cognoscere*, dixit. Hæc adprobantibus cunctis, jubentibusque dicere ipsum, [50] omissa in id verecundia, *quid sibi a senatu populoque Romano tribui æquum censeret: propensius cumulatiusque, si quo possit*, [51] *prout ejus merita sint, senatum facturum*; ad ea rex: *Si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut inmoderate cupisse, aut petisse parum modeste videri posset: verum enimvero, quum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.* Nihil hac oratione ejus Patres conscripti deterriti sunt, quo minus dicere ipsum juberent. et quum aliquamdiu, hinc indulgentia, hinc modestia, [52] inter permittentes in vicem, non magis mutua, quam [53] inexplicabili facilitate, certatum esset, Eumenes [54] templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut *absurdum esse* diceret, *ignorare regem, quid sperans, aut petens venerit. quæ adcommodata regno suo sint, ipsum optime scire: Asiam longe melius, quam senatum, nosse. revocandum igitur et cogendum, quæ vellet, quæque sentiret, expromere.*

U. C. 563. A. C. 189.

Oratio Eumenis.

LIII. Reductus a prætore in templum rex, et dicere jussus: *Perseverassem*, inquit, *tacere, Patres conscripti, nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem: et, illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. Quæ quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sint*[s], *ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. Agent enim caussam civitatium Græcarum, et liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium est, quin et a nobis aversuri sint non eas modo civitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi autem tanto obligatos beneficio verbo socios, re vera subjectos imperio et obnoxios habituri sint? Et, (si Diis placet) quum has tantas opes adfectabunt, dissimulabunt, ulla parte id ad se pertinere: vos modo id decere, et conveniens esse antefactis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit; neve non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex*

[s] *sunt* Gron. Crev.

49 *Cognoscere*] Scripti *cognosci*: unde Gronovius legendum putat *cognosse*.

50 *Omissa in id verecundia*] Duæ voculæ *in id* restringunt parum alioquin decoram adhortationem ad omittendam verecundiam.

51 *Prout ejus merita sint*] Facile est interpretari, quum tanta ejus merita sint. Magis tamen placeret: *Propensius cumulatiusque . . . quam ejus merita sint*. Quod ne regem possit offendere, ideo ad rem molliendam videtur inserta esse hæc parenthesis, *si quo*, si qua in re *possit*.

52 * *Inter permittentes invicem*] Inter Eumenem permittentem Patribus quid dare vellent, et Patres permittentes Eumeni quid petere ei placeret.

53 * *Inexplicabili*] Cui nullus terminus, nulla finiendæ rei via reperiretur.

54 *Templo*] Vid. not. 19. ad l. I. c. 30.

U. C. 563. *sociis vestris, alios præter modum extollatis; sed etiam, ne,*
A. C. 189. *[55] qui adversus vos arma tulerint, in[t] meliore statu sint, quam socii et amici vestri. Quod ad me adtinet, in aliis rebus cessisse intra finem juris mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse; in certamine autem amicitiæ nostræ[u], benevolentiæ erga vos, honoris, qui a vobis habebitur, minime æquo animo vinci possum. Hanc ego maximam hæreditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetua et constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec dumtaxat animum[x] vobis bonum ac fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus, navalibus[y]; omni genere commeatuum ita, ut nemo sociorum vestrorum æquari ulla parte posset, vos adjuvit. Postremo quum Bœotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multo post exspiravit. Hujus ego vestigia ingressus, voluntati quidem et studio in colendis vobis adjicere (etenim inexsuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis meritisque et inpensis officiorum ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, et bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ et partis Europæ Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat; restituebat extemplo civitates, quæ defecerant a nobis; spem magnam in posterum [56] amplificandi regni faciebat, si secum adversus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ [57] vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt, referam. Pedestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me æquiparare posset, imperatores vestros adjuvi: commeatus terra marique suppeditavi; navalibus prœliis, quæ multis locis facta sunt, omnibus adfui; nec labori meo, nec periculo usquam peperci. Quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitæ regnique. Liberatus deinde obsidione, quum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus[z], tota classe ad Hellespontum L.*

[t] *in* del. Gron. Crev. [u] *vestræ* Eæd. [x] *animum duntaxat* Eæd. [y] *navalibusque* Eæd. [z] *rebus meis* Crev.

55 * *Qui adversus vos arma tulerint*] Primo mallemus *tulerunt*. Deinde, quod ad rem ipsam attinet, hic designantur civitates Græcæ, quæ sociæ Antiochi fuerunt; quæque, si in libertatem restituantur, præmium habebunt belli adversus Romanos gesti, libertatem, dum ipse Eumenes, socius et amicus populi Romani, pro tot laboribus periculis, nullam mercedem referet, nisi vastitatem regni sui, exhaustas opes, toleratam obsidionem, etc. In fine orationis eadem rursus sententia iisdem pene verbis iteratur.

56 *Amplificandi*] Major scriptorum pars, *ampliandi*.

57 *Vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia*] Amicitia illa ab Attalo Eumenis patre cœpta erat, non ita multos ante annos. Sed nimirum, si respicias ceteros Asiæ Græciæque reges et populos, primus omnium Attalus, ut supra memoravit Eumenes, in amicitiam Romanorum venerat: et hoc sensu *vetustissima* hic dicitur Attalicæ domus cum Romanis amicitia.

Scipioni consuli vestro obcurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, numquam a consule abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quam ego fratresque mei. nulla expeditio, nullum equestre prœlium sine me factum est. In acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. Non sum hoc dicturus, Patres conscripti, quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? Ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Hostis Masinissa ante vobis[z]*, quam socius, fuit: nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra. tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem et Karthaginienses fideliter atque inpigre vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituistis, sed, adjecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui numquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego, fratresque mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego, Patres conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos ea mente ultra Tauri juga emostis Antiochum*[a]*, ut ipsi teneretis eas terras, nullos adcolas, nec finitimos habere, quam vos, malo; nec ulla alia re tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. Sed si vobis decedere inde, atque exercitus deducere in animo est; neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, quam me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare civitates servas. Ita opinor, si nihil hostile adversus vos fecerunt: sin autem Antiochi partis* 58 *fuerunt*[b]*; quanto est vestra prudentia et æquitate dignius, sociis bene meritis, quam hostibus, vos consulere?* U. C. 563. A. C. 189.

LIV. Grata oratio regis Patribus fuit: et facile adparebat, munifice omnia et propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Conlaudatis egregie Smyrnæis, 59 quod omnia ultima pati, quam se regi tradere, maluissent, introducti Rhodii sunt. quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiæ cum populo Romano, meritisque Rhodio-

[z] *Masinissa hostis vobis ante* Gron. Crev. [a] *Antiochum emostis* Eæd. [b] *fuerint* Gron.

58 *Fuerunt*] Gronovianæ editiones, *fuerint*. Quod minus placuit, quia verbum subjunctivi modi hic aliquam significare videretur dubitationem, quæ tamen nulla est. Ideo revocavimus ex vetustioribus *fuerunt*.

59 *Quod omnia ultima pati*] Vid. XXXIII. 38. et XXXV. 42.

U. C. 563. A. C. 189.

Rhodiorum legatorum oratio.

rum Philippi prius, deinde Antiochi bello: *Nihil,* inquit, *nobis tota nostra actione, Patres conscripti, neque difficilius, neque molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio est: cum quo uno maxime regum et privatum singulis, et, quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est. Ceterum non animi nostri, Patres conscripti, nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disjungit; ut nos liberi etiam aliorum libertatis caussam agamus; reges serva omnia et subjecta imperio suo esse velint. Utcumque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis inpedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. Nam, si aliter socio atque amico regi, et bene merito hoc ipso in bello, de cujus præmiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis, esset deliberatio anceps; ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, et gloriam, Philippi bello partam, nunc servitute tot civitatium deformaretis. Sed ab hac necessitate, aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregie vos fortuna vindicat. Est enim Deûm benignitate non gloriosa magis, quam dives, victoria vestra: quæ vos facile isto velut ære alieno exsolvat. nam et Lycaonia, et Phrygia utraque, et Pisidia omnis, et Chersonesus, [60] quæque circumjacent Europæ, in vestra sunt potestate. quarum una quælibet regi adjecta multiplicare regnum Eumenis potest: omnes vero datæ maximis eum regibus æquare. Licet ergo vobis, et præmiis belli ditare socios, et non decedere instituto vestro; et meminisse, quem titulum prætenderitis prius adversus Philippum, nunc adversus Antiochum, belli: quid feceritis, Philippo victo; quid nunc a vobis, non magis quia fecistis, quam quia id vos facere decet, desideretur atque exspectetur. Alia enim aliis et honesta est et probabilis*[c] *caussa armorum. Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus, oramque aliquam maris ut possideant. Vos nec cupistis hæc, antequam haberetis: nec nunc, quum orbis terrarum in ditione vestra sit, cupere potestis. Pro dignitate et gloria apud omne genus humanum, [61] quod vestrum nomen imperiumque juxta ac Deos inmortales jam pridem intuetur, pugnastis. quæ parare et quærere arduum fuit, nescio an tueri difficilius sit. Gentis vetustissimæ nobilissimæque, vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis*

[c] *et probabilis est* Gron. Crev.

60 *Quæque circumjacent Europæ*] Et eæ regiones Europæ, quæ circumjacent, sive adjacent iis quæ modo nominatæ sunt terris. Vid. Polyb. Leg. 25.

61 *Quod vestrum nomen imperiumque juxta ac deos .. intuetur*] Particula *ac* videtur ab iis adjecta esse, qui ignorarent præpositionis *juxta* eamdem fere esse vim ac τῷ *secundum, non minus quam.* Sic l. IX. c. 9. *apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur.*

doctrinarumque, tuendam ab servitio regio libertatem suscepistis. [62] *hoc patrocinium receptæ in fidem et in*[d] *clientelam vestram universæ gentis*[e] *perpetuum vos præstare decet.* [63] *Non, quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt, quam coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam. Nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæque civitas et conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes plerique. nisi quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita* [64] *velut ingenio terræ vinci posset, jam pridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum Græciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ vestitumque et habitum, sed ante omnia mores, et leges, et ingenium sincerum integrumque a contagione adcolarum, servarunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. quidquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quo arma vestra pervenerunt, eodem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc, imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant. libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam civitates cum Antiocho senserunt. Et aliæ prius cum Philippo, et cum Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, Karthago libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, Patres conscripti. Inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod justissimæ iræ vestræ negastis. Rhodii et in hoc, et in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quam forti fidelique opera vos adjuverimus, vestro judicio relinquimus. nunc in pace id consilium adferimus; quod si comprobaveritis, magnificentius vos victoria usos esse, quam vicisse, omnes existimaturi sint.* Apta magnitudini Romanæ oratio visa est.

U. C. 563.
A. C. 189.

LV. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii, vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, *Ut suæ potius clementiæ, quam regis culpæ, qui satis superque pœnarum dedisset, memores* [65] *consule-*

[d] *in* del. Crev. [e] *gentis* del. Gron. Crev.

62 * *Hoc patrocinium*] Quum eam gentem, Græcam scilicet, in fidem clientelamque vestram receperitis, vos decet hoc ei patrocinium præstare, exsolvere fidem vestram, patronos vos ei exhibendo, universæ, ubicumque tandem, sive in Græcia ipsa, sive in Asia Græci degant, et in perpetuum.

63 *Non quæ in solo modo antiquo sunt*] *Modo* hic intelligimus, *etiamnum*. Nisi forte debet omnino recidi.

64 * *Velut ingenio terræ*] *Ingenium* est id quod ingenitum est, nativæ dotes. Quia tamen paulo audacius tribuitur terræ, ideo apposita est particula *velut*, quæ rem molliat.

65 * *Consulerent*] Deliberarent, statuerent.

U. C. 563.
A. C. 189.

rent. postremo pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate sua. Et senatus eam pacem servandam censuit, et paucos post dies populus jussit.

Pax cum Antiocho confirmata.

Fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, et eodem fratris filio regis Antiochi, est ictum. Auditæ deinde et aliæ legationes ex Asia sunt. Quibus omnibus datum est responsum, *Decem legatos more majorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasque. Summam tamen hanc fore: ut cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni adtribuerentur, præter Lyciam Cariamque usque ad Mæandrum amnem. ea civitatis Rhodiorum essent. Ceteræ civitates Asiæ,* [66] *quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atque inmunes essent.*

Decem legati in Asiam mittuntur.

Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paullum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem.

Senatusconsultum de Asia.

LVI. His, quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata. de summa rerum senatus constituit: [67] *Lycaoniam omnem, et Phrygiam utramque, et Mysiam, regias silvas,* [68] *et Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida, quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, et nominatim Magnesiam ad Sipylum, et* [69] *Cariam, quæ Hydrela adpellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, et castella vicosque ad Mæandrum amnem, et oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent; Telmissum item nominatim, et castra Telmissium, præter agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia, quæ supra scripta sunt,* [70] *regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eumdem Telmissum, et castra Telmissium, et agrum, qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc et ab Eumene, et ab Rhodiis excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est; oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum*

66 *Quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent*] Hic *stipendium* et *vectigal* prorsus idem sonant, ut patet ex Polybio, ex quo hæc omnia cum duabus Eumenis et Rhodiorum orationibus exscripta sunt. Ejus enim hæc sunt verba in Excerpt. Leg. 25. τῶν πόλεων τῶν Ἑλληνίδων ὅσαι μὲν Ἀττάλῳ φόρον ἐτετέλων, ταύτας τὸν αὐτὸν Εὐμένει τελεῖν.

67 *Lycaoniam omnem*] Hoc decretum valde obscurum et confusum est ob duplicem accusativum, quorum alter cadit in verbum *dari*, alter regitur a præpositione *extra:* ita ut facile non sit liquido secernere ea quæ dantur Eumeni, ab iis quæ excipiuntur.

68 *Et Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida*] Vel lege *Lydiam Ioniamque*, vel intellige *Lydiæ Ioniæque* oppida.

69 *Cariam, quæ Hydrela appellatur*] Hanc Cariam probat Cellarius urbem esse Phrygiæ, non regionem. Eum adi l. III. Geogr. Antiquæ, c. 4. Vid. et Strabonem, l. XIV. p. 650.

70 *Regi Eumeni jussa dari*] Vox *jussa* hic vitiat legitimam orationis structuram.

oppida in libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in U. C. 563.
Asia pugnatum est. Pro his quum gratias egissent Rhodii, A. C. 189.
de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt: *Argis et illos,* Soli Ciliciæ.
sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quidquam impetratum, testante fœdera Antipatro, adversus quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, et juga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adjecerunt; *Si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum.* Tum vero inpensius, quam ante, Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potius adrogantiæ Antipatri, quam caussam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est.

LVII. Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nunciarunt [c], *L. Bæbium prætorem, in provinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumventum; magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum, cum paucis, sine lictoribus, Massiliam perfugisse, et intra triduum exspirasse.* Senatus, ea re audita, decrevit, *uti P. Junius Brutus, qui proprætor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia esset.* Hoc senatusconsultum literæque a Sp. Postumio prætore in Etruriam missæ sunt: profectusque in Hispaniam est P. Junius proprætor. In qua Æmilius
provincia prius aliquanto, quam successor veniret, L. Æmi- Lusitanos
lius Paullus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, vincit.
quum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu conlecto, signis conlatis cum Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique sunt hostes. cæsa decem et octo millia armatorum; tria millia trecenti capti, et castra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Kalendas Januarias [71] Bononiam Latinam coloniam ex senatusconsulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena jugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boiis fuerat: Galli Tuscos expulerant. Eodem anno censuram multi et clari Certamen
viri petierunt. quæ res, tamquam in se parum magni cer- de censura.

[c] *nunciaverunt* Gron. Crev.

71 *Bononiam Latinam coloniam .. deduxerunt*] Duxere Bononiam colonos e Latinis, ita ut colonia illa proinde jus tantum Latii haberet. Vid. not. 85. ad l. XXXIV. c. 58.

U. C. 563. A. C. 189. taminis caussam haberet, aliam contentionem multo majorem excitavit. Petebant T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M'. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat. in hunc maxime, [72] quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligaverat [f], favor populi se inclinabat. Id quum ægre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem [73] tantum præferri; P. Sempronius Gracchus et C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ prædæque aliquantum, captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium retulisset [g]. Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur: [74] cujus auctoritatem, perpetuo tenore vitæ partam, toga candida elevabat. Is testis, quæ vasa aurea atque argentea, captis castris, inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. Postremo [75] in hujus maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit; quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque novus competitor [76] inæstimabili perjurio incesseret.

LVIII. [77] Centum millium multa inrogata erat. [78] bis de ea re [h] certatum est. tertio, quum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre voluit, et tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quinctius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in æde Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumpha-

Censores creati.

Triumphus navalis Æmilii.

f *obligarat* Gron. Crev. g *detulisset* Gron. h *re* del. Crev.

72 *Quod multa congiaria habuerat*] Quod multa dederat populo viritim distribuenda. Congiaria enim sunt munera vini, olei, tritici, interdum etiam pecuniæ, ut patet ex Tac. Ann. l. XIII. c. 31. quæ singulis civibus ab aliquo principe viro dividerentur.

73 *Tantum præferri*] Tantopere, tam longe anteponi.

74 * *Cujus auctoritatem . . . toga candida elevabat*] Cujus auctoritas ideo in præsenti negotio minor erat, quod candidatus esset ejusdem honoris quem petebat is contra quem ille testimonium dicebat.

75 * *In hujus . . . invidiam desistere se petitione*] Catonem sibi causam esse desistendi petitione, et invidiam, si qua oritura esset ex necessitate sibi imposita desistendi, in Catonem recidere debere.

76 *Inæstimabili perjurio*] An, perjurio, cui satis digna mulcta dici non posset? Placeret magis cum Gronovio legere *inexpiabili*, vel *intestabili*. * *Incesseret* autem idem est quod *impugnaret*. Cato impugnabat testimonio suo destinatum Glabrioni censuræ honorem, quum nobiles id quidem indignarentur, sed taciti.

77 *Centum millium*] Supple, æris gravis: id est, marcarum argenti Paris. 156. cum unciis 2.

78 *Bis de ea certatum est*] Scilicet de mulcta. Vulgati habent *de ea re*. Sed vocula *re* abest ab Andreæ editione, et ab Vict. codice: et plane inutilis est. * Vid. not. 17. ad XXV. 3.

vit Kalendis Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia [79] nequaquam tanta, pro specie regii triumphi; [80] tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta, [81] cistophori centum triginta unum millia trecenti. Supplicationes deinde fuerunt ex senatusconsulto, quod L. Æmilius [i] in Hispania prospere rempublicam gessisset. Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit. qui, [82] ne cognomini fratris [k] cederet, Asiaticum se adpellari voluit. Et in senatu, et in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant, qui fama id majus bellum, quam difficultate rei, fuisse interpretarentur; uno memorabili prœlio debellatum, gloriamque ejus victoriæ [83] præfloratam ad Thermopylas esse. Ceterum vere æstimanti Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. Quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab ultimi [l] Orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis.

U. C. 563. A. C. 189.

Scipio Asiaticus.

LIX. Merito ergo et Diis inmortalibus, [84] quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, et imperatori triumphus est decretus. Triumphavit [85] mense intercalario pridie Kalendas Martias. qui triumphus spectaculo oculorum major, quam Africani fratris ejus, fuit; recordatione rerum et æstimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quatuor; oppidorum simulacra centum triginta quatuor; eburneos dentes mille ducentos triginta unum [m];

Triumphat de Antiocho.

[i] add. *Paullus* Gron. Crev. [k] *cognomine fratri* Eæd. [l] *ultimis* Eæd.
[m] *triginta unum* l. *viginti* Eæd.

79 *Nequaquam tanta pro specie*] Assentimur Gronovio delenti vocem *tanta*, quæ redundat prorsus, imo et deformat orationem. *Nequaquam pro specie*, id est, quæ non sustineret speciem regii triumphi.

80 *Tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta*] Drachmæ 138800. Marcæ argenti nostrates 2168. cum unciis 6. Ceterum hic pro *tetradrachma* Andreas, assentiente Victorino codice, habet *tetracina*. Hinc judicat Hearnius legendum esse *tinarnica*, ex nummo, qui in Ponto Euxino repertus est cum hac inscriptione ΑΘΡ. ΤΙΝΑΡΝΙΚΑ ΑΡΧΕ. Tinarnica autem paria facit drachmis. Sit penes auctorem fides.

81 *Cistophori centum triginta unum millia trecenti*] Denarii plus 70000. qui pares sunt marcis argenti nostratibus 1093. cum unciis 6. De Cistophorum æstimatione vid. not. 40. ad 46. supra.

82 *Ne cognomine fratri cederet*] Aliquot MSS. et antiquiores editi habent, teste Gronovio, *ne cognomini fratris cederet:* quod procul dubio a Livio est.

83 * *Præfloratam*] Primum hujus victoriæ decus ac velut florem præceptum esse a M'. Acilio ad Thermopylas Antiochi victore.

84 *Quantus*] Sic habent vetustius cusi, et Vict. codex: non, ut Gronovianæ editiones, *quantum*.

85 *Mense Intercalario*] De intercalationibus vid. not. 29. ad c. 19. l. I.

U. C. 563. A. C. 189. aureas coronas ducentas triginta[m] quatuor; [86] argenti pondo centum triginta septem millia et quadringenta viginti; [87] tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia; [88] cistophorûm trecenta triginta unum millia et septuaginta; [89] nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia; [90] vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo et quadringenta viginti quatuor, aureorum mille pondo viginti quatuor. et duces regii, præfecti, et purpurati duo et triginta ante currum ducti. Militibus [91] quini viceni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. et stipendium militare et frumentum duplex post triumphum datum. [92] prœlio in Asia facto, duplex dederat. Triumphavit anno fere post, quam consulatu abiit.

LX. Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam, et Q. Fabius Labeo prætor ad classem venit. Ceterum consuli non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, devicto Antiocho. [93] Cogitanti[n] Q. Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum visum est, in Cretam insulam trajicere. Cydoniatæ bellum adversus Gortynios Gnossiosque gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, quum primum Cretæ litus adtigit, nuncios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quæque urbibus agrisque conquisitos reducerent, et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt. captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita

Fabius Pr. in Cretam insulam trajicit.

[m] *viginti* Gron. Crev. [n] add. *itaque* omisso *Q.* Eaed.

86 *Argenti pondo centum triginta septem millia et quadringenta viginti*] Marcas nostrates 214718. cum unciis 6.

87 *Tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia*] Drachmas 896000. Marcas argenti 14000.

88 *Cistophorûm trecenta triginta unum millia et septuaginta*] Id est, denarios amplius 176570. qui pares sunt marcis argenti 2758. cum septem unciis, et duobus, ut vocant, grossis.

89 *Nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia*] Supple *ad* ante *centum:* vel fortasse hæc notis numerorum scripta a Livio librarii postea nominibus expresserunt. Ceterum nummi aurei 140000. efficiunt minas 2800. (vid. not. 82. ad lib. XXXIV. c. 52.) ac proinde marcas auri nostrates 4375.

90 *Vasorum argenteorum . . . mille pondo et quadringenta viginti quatuor*] Marcas nostrates 2225. *Aureorum mille pondo viginti quatuor.* Marcas 1600.

91 *Quini viceni denarii*] Ternas argenti uncias nostrates cum granis 72.

92 *Prœlio in Asia facto, duplex dederat*] Videtur excidisse aliqua particula, ut *quoque*, vel *itidem*, vel *jam*, quæ jungatur τῷ *duplex*.

93 *Cogitanti itaque Fabio*] Conjectura Sigonii. Scripti habent *cogitantique Fabio:* unde legendum putamus *Cogitanti Q. Fabio.* Nihil vulgarius hoc genere mendi in scriptis. Vid. not. 32. ad XXII. 24. et not. 89. ad XXIII. 41.

scripsit: eamque caussam Fabio, quum rem nullam aliam U. C. 563.
gessisset, navalis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A A. C. 189.
Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciæ oram missis, ab Æno et Maronea° præsidia Antiochi deduci jussit, ut in libertate eæ civitates essent.

° *Maronia* Gron. Crev.

EPITOME LIBRI XXXVIII.

M. FULVIUS consul in Epiro Ambracienses obsessos in deditionem accepit, Cephalleniam subegit, Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega ejus, [1] *Gallogræcos Tolistoboios, et Tectosagos, et Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, quum soli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo,* [2] *et quemadmodum ea loca, quæ tenent, occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis et pudicitiæ in femina traditur. nam quum Ortiagontis, regis Gallogræcorum, uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum a censoribus conditum est. censa sunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia et trecenta viginti octo. Cum Ariarathe, rege Cappadociæ, amicitia juncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat,* de *Gallogræcis, acta pro se caussa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, a Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam, a Nævio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus in Rostra,* Hac die, *inquit,* Quirites, Karthaginem vici: *et, prosequente populo, Capitolium adscendit. Inde, ne amplius tribuniciis injuriis vexaretur, in voluntariam exsilium Liternum concessit: incertum ibi, an Romæ, defunctus. nam ejus monumentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus damnatusque, quum in vincula et carcerem duceretur, Ti. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus* [3] *inimicus fuerat, intercessit; et ob id beneficium Africani filiam duxit.* [4] *Quum quæstores in bona ejus publice possidenda missi essent,* [5] *non modo in iis ullum vestigium pecuniæ regiæ adparuit, sed nequaquam tantum redactum, quantæ summæ erat damnatus. Conlatam a cognatis et amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ necessaria ei erant ad cultum, redemta.*

1 *Gallogræcos . . . qui Brenno duce in Asiam transierant*] Galli non transierunt in Asiam Brenno duce, sed Leonorio et Lutario ducibus, ut narrat Liv. infra c. 16. Brennus in Delphorum oppugnatione periit. Hanc scriptoris epitomarum incuriam observavit Perizonius Animadv. Hist. c. 9.

2 *Et, quemadmodum ea loca quæ tenent, occupaverint, refertur*] Hæc lectio expeditissima sane, quam Gronovianæ editiones præferunt, undenam profecta fuerit, et a quo invecta, ignoramus. Olim legebatur: *et cum eo loca quæ tenent occupaverantque referuntur.* Sigonius suos libros habere affirmat: *et quando loca quæ tenent, occupaverint referuntur.*

3 *Inimicus fuerat*] Sic libri a Sigonio et Gronovio inspecti. Vulgo: *erat.*

4 *Quum quæstores in bona ejus possidenda publice missi essent*] Sigonius dederat: *Quum prætor quæstores . . . misisset.* Sed vox *prætor* abest a libris quos vidit Gronovius. Itaque ille effecit id, quod post Clericum edidimus.

5 *Non modo in iis nullum vestigium*] Sic edidit Sigonius. Alii, *ullum.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVIII.

U. C. 563. A. C. 189. Res Ætoliæ et Athamaniæ.

DUM in Asia bellum geritur, ne in Ætolis quidem quietæ res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Amynandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atque inmodico imperio desiderium Amynandri fecerant. Exsulanti tum Amynandro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissique nuncii ab eo ad principes [a] Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos [1] haberet [b], impetrato ab Ætolis auxilio, in Athamaniam se venturum [2] cum delectis Ætolorum, quod consilium esset gentis, et Nicandro prætore. quos, ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum præsidium. hi senos sibi adjutores ad rem gerendam adsumserunt: deinde, paucitate parum freti, quæ celandæ rei, quam agendæ, aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo et quinquaginta facti, quadrifariam se diviserunt: pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, et Amynander cum mille Ætolis in finibus erat; ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent sese ab inpotenti dominatione Philippi et restituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone præfecto præsidii interceptis, et arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque

Athamania expulsi Macedones.

[a] *remissique ab eo nunciant principibus* Gron. Crev. [b] *haberent* Eæd.

1 *Haberent*] Plurimi codd. teste Hearnio, *haberet*. Consentit noster Vict. Andreas et Gronovianæ editiones servant *haberent*. Utrumlibet legas, parvi refert. Si *haberent*, intelliges eos qui scripserant ad Amynandrum; si *haberet*, Amynandrum ipsum.

2 *Cum delectis Ætolorum*] Cum Apocletis, de quibus supra, l. XXXV. c. 34.

traditum Amynandro est, et omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subjectum. U. C. 563. A. C. 189.

II. Philippus, audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. ibi relicta majore parte exercitus, (neque enim ad tanta itinera [3] subfecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod unum a præsidio suo retentum fuerat, pervenit. inde, proximis tentatis, quum facile animadvertisset, cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde, cum mille peditibus præmissum, [4] Ethopiam occupare jubet, opportune Argitheæ imminentem: quem ubi teneri a suis locum vidit, ipse circa templum Jovis Acræi posuit castra. ibi unum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo adparuere Athamanes, in tumulos imminentes viæ discurrentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor et trepidatio erat: et pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem, cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, et eadem, qua venerat, via referre coëgit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur: postquam Ætoli se conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt; ipsi a lateribus se circumfuderunt. quidam, per notos calles breviore via prægressi, transitus insedere: tantumque tumultus Macedonibus est injectum, ut fugæ magis effusæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, [5] flumen trajecerint. hic finis sequendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, et a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas obprimendos, undique concurrerunt. Macedones, parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum concessere. quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque, et per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt: multi pavore in derupta præcipitati,

Philippus Athamaniam ingreditur.

Repellitur.

3 *Sufficissent*] Aliquot MSS. habent, teste Jac. Gronovio, *sufficerent*. Accedit iis noster Victorinus. Atque id videtur male mutatum ab iis, qui nescirent has temporum in verbis variationes ab optimis quibusque scriptoribus crebro usurpari.

4 *Ethopiam occupare*] Similiter infra *Athamanes Ætolique Ethopiam*. Sed hoc nomen Geographis incognitum est. Modius testatur in membranis suis sub finem hujus capitis legi *Alopam*: cujus nominis plures urbes memorantur a Strabone, l. IX. Meminit quoque Plinius *Alopes* in Locris, l. IV. c. 7. In Victor. codice deformatum utroque loco nomen occurrit: primo *Ethiopam*, dein *Eopam*.

5 *Flumen trajecerint*] Quodnam sit illud flumen, indicare debuerat Livius.

U. C. 563. A. C. 189.

perpauci cum Zenone ad regem evaserunt. [6] postero die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est.

Ætoli Amphilochiam et alia occupant.

III. Amynander, recuperato regno, legatos [7] et [a] Romam ad senatum, et ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prœlium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Ætolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, et majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta, (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes numquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. hi primum ad arma concurrerunt: ceterum, postquam Amphilochos cum Ætolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, et cædem præsidii ejus accepere, et ipsi a Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse, Ætolis fama adfertur, Antiochum in Asia victum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis, Fulviumque consulem nunciantes jam cum exercitu trajecisse. His territi, prius ab Rhodo et Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatium earum suæ preces nuper repudiatæ faciliorem aditum ad senatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam spem Romam miserunt: [8] nihil, ne bellum haberent, prius, quam pene in conspectu hostis erat, præmeditati.

Fulvius Cos. in Epiro.

Jam M. Fulvius, Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus consultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat adgredi, quæ tum contribuerat se Ætolis. *sive ad tuendam eam* [b] *venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum esse: sive detrectarent certamen, obpugnationem fore haud difficilem. nam et copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos et cetera opera esse: et Arethontem, navigabilem amnem, opportunum ad comportanda, quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere: et æstatem aptam rei gerendæ adesse.* his persuaserunt, ut per Epirum duceret.

IV. Consuli, ad Ambraciam advenienti, magni operis ob-

[a] *et* del. Gron. [b] *eam* del. Crev.

6 *Postero die*] Andreas, et tres scripti, unus Jac. Gronovio, alter Hearnio inspectus, tertius noster Vict. pro his duabus vocibus exhibent *postea*. Sane, si nulli Macedones in Athamania remanserunt, haud facile intelligetur, quomodo ii qui per Gomphos in Macedoniam ad Philippum recurrerant, potuerint *postero die* cum Amynandro pacisci. Nimia est locorum distantia.

7 *Et Romam*] *Et* adjecimus, auctoribus Thuan. et Vict. codicibus.

8 *Nihil, ne bellum haberent .. præmeditati*] Quum nihil præcavissent ad impetrandum, ne sibi bellum inferretur, donec eo res adducta esset, ut hostis pene in conspectu foret. Mirum est, Sigonium in re tam clara hæsitasse.

pugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subjecta est[c], U. C. 563. Perranthem incolæ vocant. urbs, qua murus vergit in campos et flumen, occidentem; arx, quæ inposita est tumulo[d], orientem spectat. amnis Aretho, ex Athamania[e] fluens, cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium adpellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli; muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paullo amplius tria millia passuum. Fulvius bina a campo castra, modico inter se distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem objecit. ea omnia vallo ac fossa ita jungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam obpugnationis Ambraciæ Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Ætoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat. deinde, postquam urbem jam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum castra nocte adgredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde, periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, et regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit.

A. C. 189.
Ambraciæ situs.

V. Consul, jam munimentis, quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est adgressus. [9] tria paribus intervallis faciliore aditu a campo adversus [10] Pyrrheum, quod vocant, admovit; unum e regione [11] Æsculapii; unum adversus arcem. Arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo et ad speciem et ad ictus mœnium, cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. deinde, ut præter spem stare muros viderunt, conlectis rursus animis, in arietes [12] tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum [13] stipitesve robustos incutiebant; fal-

Obpugnatio.

[c] *est* del. Gron. Crev. [d] *quæ posita in tumulo est* Eæd. [e] *Acarnania*. Eæd.

9 *Tria paribus intervallis .... admovit*] Intellige ex c. seq. tria opera adversus unum Pyrrheum admota: a quibus diversa fuerunt ea quæ post nominantur: ita ut quinque a Romanis opera adversus Ambraciam admota fuerint.

10 *Pyrrheum*] Qui locus sic videtur dictus a Pyrrho rege, cujus regiam in ea urbe fuisse docet Livius infra, c. 9.

11 *Æsculapii*] Hoc dictum intelligimus, quasi ab *Æsculapium*, *ii*, quod est templum Æsculapii, Græcis Ἀσκληπιεῖον. Eadem forma dicunt Latini *Dianium*, *Minervium*.

12 * *Tollenonibus*] Vid. not. 82. ad XXIV. 34.

13 *Stipites ... robustos*] Stipites e robore, durissimo ligno. Polybius, ex quo hæc sumpta fuerant, ut apparet ex insigni ejus fragmento, habet ξύλα δρύϊνα.

U. C. 565. A. C. 189. ces, ancoris ferreis injectis in interiorem partem muri trahentes asserem, præfringebant[f]: ad hoc eruptionibus, et nocturnis in custodias operum, et diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, jam Ætoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant. inde Nicander prætor, spem nactus solvendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quemdam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam tempusque etiam noctis constituit, quo et illi ab urbe opera hostium, quæ adversus Pyrrheum erant. adgrederentur, et ipse ad castra Romana terrorem faceret; posse ratus, ancipiti tumultu et[g] nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias inpetu constanti [14]erupisset, [15]superato brachio in urbem penetrat; animique aliquantum ad omnia audenda et spei obsessis adjecit; et, simul constituta nox venit, ex composito repente opera est adgressus. Id inceptum conatu, quam effectu, gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est; seu metu deterrito prætore Ætolorum, seu quia potius visum est, Amphilochis opem ferre nuper receptis; quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi obpugnabat.

Ætoli erumpentes repelluntur.

VI. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec adparatu, nec vi simili, Ætoli adgressi sunt. alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque et [16]malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, advenere. multos primo inpetu custodes obpresserunt. deinde, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, et omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res est. a duobus irrito incepto, quum tentassent magis, quam inissent, certamen, Ætoli abscesserunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum. ibi diversis partibus duo duces Eupolemus et Nicodamus pugnantes hor-

[f] *perfringebant* Gron. Crev. [g] *et* del. Eæd.

14 *Erupisset*] Mallemus *perrupisset*.

15 *Superato brachio*] Superato munimento, quod bina castra et castellum inter se jungebat.

16 *Malleolos*] Duplicis generis malleolos distinguit Lipsius Poliorc. l. V. Dial. 5. alios simplices magis ac rudes, de quibus ita Nonius Marcellus: *Malleoli sunt manipuli spartei, pice contecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciuntur.* Alterum genus magis efficax et militare Ammianus Marcellinus describit, l. XXIII. *Malleoli, teli genus, figurantur hac specie: sagitta est cannea, inter spiculum et arundinem multifido ferro coagmentata, quod in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur, ventre subtiliter et plurifariam patens: atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius invalido arcu, jactu enim rapidiore extinguitur, si hæserit usquam, tenaciter cremat.*

tabantur, et [17] prope certa fovebant spe, jam Nicandrum ex composito adfore, et terga hostium invasurum. Hæc res aliquamdiu animos pugnantium sustinuit. ceterum, postquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, et crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postremo, re omissa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, et pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat, expugnari una utique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Ætoli, non ab ejus solum noctis incepto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi a suis, segniores ad pericula erant. jam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed, dispositi per muros et turres, ex tuto pugnabant.

U. C. 563.
A. C. 189.

VII. Perseus, ubi adesse Ætolos audivit, omissa obsidione urbis, quam obpugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochiam [h] excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Ætolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex, cum sexaginta lembis Corinthium sinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Ætoliæ vastabat. adversus quos mille Ætoli missi, quacumque se classis circumegerat per litorum amfractus, brevioribus semitis obcurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant. nec tamen penetrare in urbem poterant. Nam et pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, et armati, ruinis superstantes, instar munimenti erant. Itaque, quum aperta vi parum procederet consuli res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere instituit. et aliquamdiu, quum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. Cumulus repente terræ eminens index operis oppidanis fuit. pavidique, ne jam, subrutis muris, facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis [18] aure admota, soni-

Cuniculo Rom. Ambraciam tentant.

h *Amphilochia* Gron. Crev.

17 * *Prope certa fovebant spe*] Fovebant pugnantes, pugnantium animos incendebant prope certa spe auxilii a Nicandro advertantis.

18 *Aure admota*] Exstat fragmentum Polybianum ab Henr. Valesio communicatum Jac. Gronovio, et per hunc publici juris factum in Dissertat. Epistol. ad Jo. Georgium Grævium: quod quidem fragmentum spectat obsidionem Ambraciensem, et hæc ipsa quæ à Livio hoc loco memorantur. Ex illo discimus Ambracienses non modo *aure admota* captasse fodientium sonum, sed appositis æramentis tenuissimis, ut patinis, etc. quæ subsultantia et resonantia ad exteriorem sonum indicarent ubinam foderetur. Ideo Jac. Gronovius suspicatur Livium hic dedisse *aure æri admota*,

U. C. 563. A. C. 189. tum fodientium captabant. Quem ubi [19] acceperunt [1], aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspenso furculis ab hostibus muro, pervenerunt. ibi commissis operibus, quum e fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est; intersepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc [20] ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. dolium a fundo pertusum, qua fistula modica inseri posset, et fistulam ferream operculumque dolii ferreum, et ipsum pluribus locis perforatum, fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt. [21] Per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad submovendos hostes eminebant. scintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ inposito, flando accenderunt. inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, quum totum cuniculum [22] complesset, vix durare quisquam intus poterat.

Repelluntur.

VIII. Quum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab Ætolis Phæneas et Damoteles, cum liberis mandatis, decreto gentis, ad consulem venerunt. nam prætor eorum, quum alia parte Ambraciam obpugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari, nec Ætolos simul ad tria diversa bella obcursantes subficere, convocato concilio, Ætolos principes, quid agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, *ut pax, si posset, æquis; si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra marique superato, et prope extra orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phæneas et Damoteles, quod e re Ætolorum, ut in tali casu, fideque sua esse censerent, agerent. Quod enim sibi consilium, aut cujus rei electionem a fortuna relictam?* Cum his mandatis legati missi orare consulem, *ut parceret urbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere injuriis, miseriis*

Ætoli pacem petunt.

[1] *acceperant* Gron.

vel *ære admoto*. Sed hoc, ut ipse annotat, brevius justo esset, nec plane rem explicaret.

19 *Acceperunt*] Sic vetustiores editi et codex Vict. Gronovianæ editiones, ex operarum profecto incuria, habent *acceperant*.

20 *Ciliciis*] *Cilicia* sunt texta e pilo caprino quasi quædam vela.

21 *Per operculi foramina*] Bina, ex eodem illo fragmento.

22 *Complesset*] Scripti Gronoviani et noster Vict. *adimplesset*. Verbum rarissimum, cujus et aliud exemplum reperiebatur apud Plin. l. XI. c. 37. *Cochleis oculorum vicem cornicula bina prætentatu adimplent*. Sed in editione a Clar. Harduino adornata legitur *implent*: nulla tamen addita ratione, cur a veteri lectione recessum sit.

certe coactæ insanire. Non plus mali meritos Ætolos Antiochi U. C. 563.
bello, quam boni ante, quum adversus Philippum bellatum sit, A. C. 189.
fecisse. nec tum large gratiam relatam sibi, nec nunc inmodice pœnam injungi debere. Ad ea consul respondit: *Magis sæpe, quam vere umquam, Ætolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. Non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno, excessisse. Ætolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. arma illis prius equosque omnes tradendos esse, deinde* [23] *mille talentûm argenti populo Romano dandum: cujus summæ dimidium præsens numeraretur, si pacem habere vellent. Ad ea adjecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos populus Romanus, amicos atque hostes habeant.*

IX. Adversus quæ legati, et quia gravia erant, et quia suorum animos indomitos [24] ac mutabiles [k] noverant, nullo reddito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra, prætorem et principes consulerent. Clamore et jurgio excepti, *quam diu* [l] *rem traherent, qualemcumque pacem referre jussi?* quum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, [25] quibuscum bellum erat, circumventi [26] Thyrium [m] custodiendi deducuntur. Hæc mora injecta est paci. Quum jam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent; Amynander quoque, Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana magis pro Ambracia urbe [n], ubi majorem partem temporis exsulaverat, quam pro Ætolis, sollicitus. Per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos a Thyrio jussit. quorum post adventum agi cœptum est de pace. Amynander, quod sui maxime operis erat, inpigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. [27] id quum per conloquia principum,

[k] *immutabiles* Gron. [l] *quam diu* l. *quod* Gron. Crev. [m] *Tyrrheum* Eæd. [n] *urbe* del. Eæd.

23 *Mille talentûm*] Marcas argenti 93750.

24 *Ac mutabiles*] Hæc est lectio omnium scriptorum, testibus Gronovio et Hearnio: nec dissentit Victor. liber. Itaque sic edendum curavimus. Nimirum verebantur legati indomitos simul ac mutabiles suorum animos; imo ob eam causam in negotio præsenti mutabiles, quod indomiti forent. Quum enim nulla eos vis mali posset cogere, ut subacta cervice ferrent jugum, fieri poterat, ut qui pacem quibuscunque conditionibus, modo tolerabilibus, accipere parati fuerant, postea dictas a consule Romano leges, tanquam graviores justo, aspernarentur. Vulgo legebatur *ac immutabiles.* Ubi malos correctores etiam illud fefellerat, particulam *ac* non bene locari ante vocalem.

25 *Quibuscum bellum erat*] Hoc membrum videtur suo loco excessisse. Repone: *Acarnanum, quibuscum bellum erat, insidiis prope viam positis circumventi.*

26 * *Tyrrheum*] • Hæc eadem est urbs, quæ supra XXXVI. 11. dicitur *Thyrium:* quæ quidem vera hujus nominis scriptura est.

27 *Id quum . . . succedens murum parum proficeret*] Vel dele *id*, vel ejus loco restitue *Et.* Gronovius in nota ad hunc locum probare conatur *cò id*

U. C. 563. A. C. 189.

Ambracienses se dedunt.

Leges pacis Ætolis a Cos. dictæ.

succedens murum, parum proficeret: postremo, consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus, evicit, ut permitterent se Romanis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, [28] qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracienses, prius pacti, ut Ætolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. [29] dein (Ætoli [n],) *ut quingenta* [30] *Euboica darent talenta; ex quibus ducenta præsentia, trecenta per annos sex pensionibus æquis: captivos perfugasque redderent Romanis:* [31] *urbem ne quam formulæ sui juris facerent, quæ post id tempus, quo T. Quinctius trajecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset: Cephallenia insula ut extra jus fœderis esset.* Hæc quamquam spe ipsorum aliquanto leviora erant, petentibus Ætolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit. [32] quæ quum sui juris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo ægre patiebantur. ad unum tamen omnes accipi pacem jusserunt. Ambracienses coronam auream consuli [33] centum et quinqua-

[n] *Ætoli* del. Gron.

posse retineri, tanquam non inelegantem pleonasmum: et in eam rem aliquot exempla allegat, in quibus sive *id*, sive *quod* περίλκει. Sed non animadvertit vir doctissimus, si quando hæ voces illo modo usurpantur, id ita fieri, ut sequatur aliquod orationis membrum, quo explicetur id quod illis velut involutum fuerat. Sic in primo allato exemplo ex l. XXXVI. c. 26. *Id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos:* patet τοῖς *non prodi socios* et *non sinere Romanos*, id evolvi quod inclusum latebat in τῷ *id:* ut vis totius periodi hæc sit: *Id*, nempe *non prodi socios, pertinere ad dignitatem fidemque ejus:* et similiter *id*, nempe *non sinere Romanos omni cura vacuos, pertinere ad incolumitatem regni.* At hoc loco nihil est quo explicetur et evolvatur τὸ *id.* Recte igitur illud mendosum judicamus. Hæc ideo pluribus disputavimus, ut appareret non sine causa nos a tanti viri auctoritate discedere. Ex scriptis et veteribus editis revocavimus, *succedens murum*, auctore Gronovio, quod sine ulla ratione Sigonius mutaverat in *succedens muris.*

28 * *Qui cum ea gente primum*] Refer τὸ *qui* ad nomen *Lævini.* De ipsa re vid. supra XXVI. 24.

29 *Dein Ætoli*] Adjecit Perizonius vocem *Ætoli*, gravissimis ac certissimis momentis adductus: nempe, quod hæ conditiones quæ sequuntur, non ejusmodi sunt, quæ ab una urbe exigi possent et præstari; quod post expositas has leges dicantur legati Ætolorum petiisse, ut ad concilium referrent, ac deinde, c. 10. pax concilio Ætolorum approbata; quod c. 11. eædem prorsus fœderis cum Ætolis leges repetuntur; quod denique ita habet Polybius, quem hic vertit noster.

30 *Euboica . . . talenta*] Vid. not. 34. ad lib. XXXVII. c. 45.

31 *Urbem ne quam formulæ sui juris facerent*] Ne quam urbem contribuerent sibi, et ad formulam legum Ætolicarum alligarent. Hoc vertit Livius ex Græco Polybii, πόλιν δὲ μηδεμίαν ἔχειν ἐν τῇ συμπολιτείᾳ. In illo fœderis capite respexit procul dubio consul ad illas Thessaliæ urbes, Pharsalum, Echinum, Leucadem, quas sibi non redditas fuisse adeo indignati fuerant Ætoli, ut hac ira maxime Antiochum in Græciam vocarent. Vid. supra XXXIII. 13. et 34. et XXXIV. 23. etc.

32 *Quæ quum sui juris*] Lege cum Mureto *quas, quum.* * *Sui juris* autem intellige *Ætolici.*

33 *Centum et quinquaginta pondo*] Marcarum nostratium 234. cum unciis 3.

ginta pondo dederunt: signa ænea marmoreaque et tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quam ceteræ regionis ejus urbes erant, sublata omnia avectaque. nihil præterea tactum violatumve. U. C. 563. A. C. 189.

X. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Ætoliæ, ad Argos Amphilochium[o] (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit. eo tandem legati Ætoli, [34] mirante consule, quod morarentur, venerunt. Inde, postquam adprobasse pacem concilium Ætolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut et Rhodii, et Athenienses[p] deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt; qui, per legatos, per literas, [35] Dolopas, Amphilochosque, et Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen et Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ filius, eloquentia etiam dicitur movisse: qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, usus, *quum in fide Romanæ societatis mansissent,* [36] *insita gentis tranquillitate quiesse eos* aiebat: *postquam* [37] *flare ab Asia Thoas et Dicæarchus, ab Europa Menestas*[q] *et Damocritus cœpissent; tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos,* [38] *sicuti*[r] *in*[s] *scopulum, intulisset.*

XI. Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hæ: [39] *Imperium majestatemque populi Romani gens Ætolorum conservato sine* Pax Ætolis data Romæ.

[o] *Amphilochicum* Crev. [p] *et Athenienses et Rhodii* Gron. Crev. [q] *Menetas* Ed. [r] *sicut* Gron. [s] *sicut ad* Crev.

34 *Mirante . . . quod morarentur*] Hic nobis, ut et Gronovio, magis placeret *quid.* Non tamen omnino receptam lectionem improbamus. Vid. not. 99. ad l. XXXIV. c. 57.

35 *Dolopas, Amphilochosque, et Athamaniam ereptas*] Si ita scripsit Livius, magis ad sensum quam ad voces attendit, prorsus quasi dixisset, *Dolopiam, Amphilochiamque et Athamaniam.* Sed fortasse dederat *ereptam.*

36 *Insita gentis tranquillitate*] Sic lib. XXVIII. c. 24. *insita hominum libidine.*

37 * *Flare*] Livius persequitur cœptam tractari similitudinem, loquiturque de belli Ætolici concitoribus, tanquam de ventis quibusdam violentis qui mare, per se tranquillum, agitent.

38 *Sicut ad scopulum*] Hæc est veterum editorum lectio, teste Gronovio. Nunc vulgo *in scopulum.* Sed displicet *ad Antiochum, sicut in scopulum.* Firmat admissam a nobis lectionem Terentius, Phorm. Act. IV. Sc. 4. *Hem, si quid velis, huic mandes, qui te ad scopulum e tranquillo inferat.*

39 *Imperium majestatemque*] Huc facit allatus a Sigonio locus Ciceronis ex oratione pro Corn. Balbo, n. 35. *Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus: Majestatem populi Romani comiter conservanto. Id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior . . . . Quum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur.*

U. C. 563. A. C. 189. *dolo malo. Ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire sinito; neve ulla ope juvato. Hostes eosdem habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto, bellumque*[s] *pariter gerito. perfugas, fugitivos, captivosque reddito Romanis sociisque; præterquam si qui capti, quum domos redissent, iterum capti sunt; aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis,* [40] *quum intra præsidia Romana Ætoli essent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur: qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inventus fuerit, reddantur*[t]. *obsides quadraginta arbitratu consulis Romani dato, ne minores duodecim annorum, neu majores quadraginta. Obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephallenia extra pacis leges esto.* De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusque ejus, nihil ex eo, quod cum consule convenerat, mutatum. Pro argento si aurum dare mallent, darent, convenit; [41] dum pro argenteis decem aureus unus valeret. *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt, qui eorum* [42] *T.*[u] *Quinctio Cn. Domitio consulibus, postve eos consules,*

[s] *bellum* Gron. Crev. [t] *reddatur* Crev. [u] *T.* l. *L.* Gron.

40 *Quum intra præsidia Romana Ætoli essent*] Vulgo *inter præsidia.* Sequimur emendationem Gronovii, nixam auctoritate ipsius Livii, supra XXV. 24. et 31. *Intra præsidia Romana,* id est, in exercitibus, in castris Romanis. *Præsidium* enim est id omne quo aliquid defenditur, (vid. not. ad l. XXVII. c. 44.) tamque intelligi potest de exercitibus universis, quam de minore militum numero, tuendæ alicui regioni, vel loco, attributo. Hæc autem locutio *intra præsidia* videtur ad eos tantum pertinere qui in alicujus regis vel populi exercitibus, castris, tanquam socii, auxiliares, amici, versantur, non de propriis illius regis vel populi copiis. Vid. c. 48. hujus libri, et l. XLIII. c. 7.

41 *Dum pro argenteis decem aureus unus valeret*] Principio quindecuplam auri ad argentum proportionem Romæ servatam fuisse statuunt Gronovius et Budæus, alter l. III. de Pec. Vet. c. 4. alter l. III. de Asse, hancque æstimationem ex Plinio probant. Verum, postquam auri copia major Romæ fuit, tum ejus pretium decrescere incepit: aurique ad argentum proportio, quæ primo quindecupla, jam decupla tantum facta est, ut constat ex hoc loco, præsertim si eum conferas cum verbis Polybii, ex quo sumpsit hæc Livius. Illa sunt in Excerpt. Leg. 28. *ἀντὶ . . . τῶν δέκα μνῶν ἀργυρίου, χρυσίου μνᾶν διδόντες. Pro decem argenti minis, auri minam danto.*

42 *T. Quintio*] Vulgati nunc habent *L. Quintio* ex Sigonii emendatione. Hanc ejus conjecturam Perizonius, Animadv. Hist. c. 1. refellit multis validisque rationum momentis; nempe, quod L. Quintio, Cn. Domitio coss. nihil rei in Græcia gestum sit; quod supra c. 9. ubi consul cum Ætolis paciscitur, vetantur illi ullam urbem formulæ sui juris facere, quæ *post id tempus, quo T. Quintius in Græciam trajecisset,* in Romanorum venisset potestatem, aut sese iis adjunxisset; quod eam legem quæ a Fulvio consule hac in re dicta Ætolis fuerat, mutatam esse a senatu nullomodo sit verisimile. Quum enim sex annis post T. Quintium consulem L. Quintius consul fuerit, Patres infestissimi Ætolis mitius tamen cum eis agerent, quam Fulvius fecerat, atque etiam concederent iis ut contribuere sibi possent illas Thessaliæ civitates, quas eis reddere ita pertinaciter recusaverant, ut mallent eos ad bellum adigere, quam decedere de sententia. Denique Glareanus et Sigonius ipse testes sunt olim hic scriptum fuisse *T. Quintio, Cn. Domitio coss.* Et sic revera Andream et

aut[v] *armis subacti, aut voluntate, in ditionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Ætoli recepisse velint. Œniadæ cum urbe agrisque Acarnanum sunto.* His legibus fœdus ictum cum Ætolis est. U. C. 563. A. C. 189.

XII. Eadem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio consule in Ætolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, acceptisque copiis a L. Scipione, et exercitu lustrato, concionem apud milites habuit: qua, conlaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prœlio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui et auxiliis Antiochum juvissent, et adeo indomita haberent ingenia, ut nequidquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa, nec inmodica, adjecit. Læti milites[x] cum frequenti adsensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere consul, gnarum locorum hominumque, et cujus interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus arcessit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam domum ad comparandum dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam obcurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenæo fratre jusso cum ceteris copiis subsequi, commendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Consul, conlaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progressus, castra posuit, quia vado superari amnis non poterat, et contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum. Transgressi Mæandrum ad Hieran Comen pervenerunt. Bellum cum Gallogræcis.

XIII. Fanum ibi augustum Apollinis et oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est: quo legati ab Alabandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate, aut armis, cogeret jura antiqua

[v] *aut* del. Gron. Crev. [x] *milites* del. Ead.

Vict. codicem habere comperimus. Eam itaque germanam esse Livii scripturam Perizonius existimat. Verum inde nova exoritur difficultas. T. Quintius enim non cum Cn. Domitio, sed cum P. Ælio consulatum gessit: Cn. Domitius vero L. Quintii collega in consulatu fuit. Respondet Perizonius Livium hic humani aliquid passum fuisse, et imprudentem a Polybio, quem hic exscribit, in errorem inductum fuisse. Idem enim error et apud Græcum scriptorem reperitur. Eum vid. Leg. 28. Polybius igitur memoria lapsus est: errantem secutus est Livius. Hæc fusius disputat Perizonius loco supra memorato.

U. C. 568. A. C. 189.

pati. Eodem et Athenæus, Eumenis et Attali frater, cum Cretensi Leuso et Corrago Macedone venit. mille pedites mixtarum gentium et trecentos equites secum adduxerunt. Consul, tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi captum[x] Alabandensibus reddit. ipse, nihil via digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Hujus amnis fontes Celænis oriuntur. Celænæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celænis, novæque urbi Apameæ nomen inditum [43] ab Apamea, sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis, haud procul a Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. Famaque ita tenet, Celænis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander, ex arce summa Celænarum ortus, media urbe decurrens, per Caras primum, deinde Ionas, in sinum maris editur, qui inter Prienen[y] et Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus, Antiochi filius, ex fœdere icto cum Scipione, ad frumentum exercitui dandum venit. Parva disceptatio de Attali auxiliaribus orta est; quod, Romano tantum militi, pactum Antiochum, ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. [44] Discussa ea quoque est constantia consulis, qui [45] dimisso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. Inde ad [46] Gordiutichos, quod vocant, processum est. ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum. in finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte, quæ vergit ad Pamphylium mare. [47] Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo inpetu turbavere: deinde, ut adparuit, nec numero se, nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. [48] quinque et viginti talenta argenti, et [49] decem millia medimnûm tritici imperata. ita in deditionem accepti.

Mæander et Celænæ. — Marsyas amnis.

XIV. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti Erizam urbem primo inpetu ceperunt. Ad Thabusion castellum, inminens flumini Indo, ventum est;

x *receptum* Crev. y *Prienem* Gron.

43 *Ab Apamea sorore Seleuci*] Imo uxore Seleuci, filia Artabazi, matre Antiochi Soteris, qui conditor urbis Apameæ fuit. Hæc testatur Strabo, l. XII. p. 578.

44 *Discussa ea quoque est constantia consulis*] Quum de nulla alia disceptatione mentio superius facta sit, non est hic locus particulæ *quoque*. Itaque ea aut recidenda, aut immutanda est.

45 *Dimisso tribuno*] Per legiones et corpora exercitus. Magis tamen placet *misso*, quod habet Vict. liber.

46 *Gordiutichos, quod vocant*] Sic emendavit Gronovius. Prius legebatur, *quos vocant:* male. Est enim Γορδίου τεῖχος, urbis nomen, non populi.

47 *Integris viribus*] Olim, quum integræ vires essent.

48 *Quinque et viginti talenta*] Marcæ argenti nostrates 2343. cum unciis 6.

49 *Decem millia medimnûm*] Modii Romani 60000. nostrates 46250.

cui fecerat nomen Indus, ab elephanto[z] dejectus. Haud U. C. 563.
procul a Cibyra aberant: nec legatio ulla a Moagete, ty- A. C. 189.
ranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque inpor- Moagetes tyrannus
tuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium, male habitus a Ro-
cum quatuor millibus peditum et quingentis equitibus, con- manis.
sul præmittit. Huic agmini, jam fines ingredienti, legati obcurrerunt, nunciantes, paratum esse tyrannum imperata facere. orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem. [50]et[a] coronam auream quindecim talentûm[b] adferebant. Helvius, integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos jussit. quibus eadem referentibus, consul, *Neque Romani*, inquit, *bonæ voluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus: et ipsum talem esse inter omnes constat, ut de pœna ejus magis, quam de amicitia, nobis cogitandum sit.* Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet; veniendique ad eum potestatem tyranno, et copiam loquendi ac purgandi se, faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit; vestitus comitatusque vix ad privati

[z] *elephante* Gron. Crev. [a] *et in c.* Ead. [b] *talenta* Ead.

50 *Et in coronam auream quindecim talenta*] Polybius, Legat. 30. hanc camdem rem sic exprimit, *στέφανον ἀπὸ πεντεκαίδεκα ταλάντων*, *coronam ex quindecim talentis*. Fieri tamen omnino non potest, ut vel Livius, vel etiam Polybius, intellexerint coronam e quindecim talentis pondo auri, id est, marcis auri nostratibus 1406. unciis 2. quod esset immane et pretium et pondus. Nec videtur quoque intelligi posse corona aurea, quæ pretio æquaret quindecim argenti talenta, ne pondus coronæ, licet jam multo minus, tamen sic quoque verisimilitudinem omnem excedat. Quum enim tunc, ut observavimus ad c. 11. supra, proportio auri ad argentum decupla esset, quindecim argenti talenta, sive 1400. marcæ, neglectis iis quæ excurrunt, æquant marcas auri 140. Unde etiamsi detrahatur manûs pretium, corona illa longe superaret tamen centum marcas pondo. Quod et per se parum credibile est: et præterea falsum convincitur ex eo quod l. XXXIX. c. 7. coronæ aureæ a Manlio in triumpho latæ dicuntur fuisse duodecim pondo. Superest ergo, ut intelligamus quindecim talenta argenti data coronæ nomine. Et vero ex Suida, in voce Στεφανικὸν, apparet coronarum nomine intellectum esse quidquid non ex tributi necessitate, sed tanquam a volentibus muneris loco daretur imperanti. Itaque Polybius apud eumdem Suidam, in voce Στεφανῶ, refert Antiochum a Gerrhæis coronatum esse quingentis argenti talentis, mille thuris, ducentis stactes: ubi manifestum est ex thure et stacte, quæ minime in coronas impendi possunt, *coronatum* nihil aliud esse, quam *coronæ nomine donatum*. Non tamen negamus veras quoque coronas datas esse imperatoribus Romanis a provinciis et regibus, quæ in triumpho ferrentur, ut passim in descriptionibus triumphorum hujus ævi memorat Livius. Novimus quoque memoratum Juvenali, Sat. X. v. 40. *coronæ tantum orbem, quanto cervix non sufficit ulla:* quo referre licet *Donaticas* apud Festum *coronas*, quæ erant, ut ille loquitur, *super modum aptarum capitibus.* Unde et corona triumphanti *sustinebatur a tergo*, teste Plinio, l. XXXIII. c. 1. manibus servi publici, ut docet Juvenalis. Sed hinc tantummodo sequitur, et coronas magni interdum ponderis, et aurum coronæ nomine a civitatibus dari solita. Atque hoc quod dicimus, firmat Dio apud Vales. l. LXXVII. p. 745. distinguens, plane ut volumus, *τὸ τῶν στεφάνων ποίημα*, et *τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος τῶν ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν διδομένων*. Utrumque veniebat nomine *auri coronarii*, cujus frequens apud scriptores mentio. Vid. Lips. l. II. de Magnitudine Rom. c. 9.

U. C. 563. A. C. 189. modice locupletis habitum. et oratio fuit submissa et infracta, extenuantis opes suas, urbiumque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, præter Cibyram, et[c] Syleum, et Alimne quæ[d] adpellatur. ex his, ut se suosque spoliaret, quinque et viginti talenta se confecturum, propè ut diffidens, pollicebatur. *Enimvero,* inquit consul, *ferri jam ludificatio ista non potest. Parum est, non erubuisse absentem, quum per legatos frustrareris nos: præsens quoque in eadem inpudentia persistis*[e]. *Quinque et viginti talenta tyrannidem tuam exhaurirent?* [51] *Quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe exspecta.* Hac denunciatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ. et paullatim inliberali adjectione, nunc [52] per cavillationem, nunc precibus et simulatis lacrymis, ad centum talenta est perductus. adjecta decem millia medimnûm frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta[f].

XV. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. Postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. [53] ad Mandropolim manserunt. inde progredientibus ad Lagon, proximam urbem, metu incolæ fugerunt. Vacuum hominibus, et refertum rerum omnium copia, oppidum diripuerunt. inde ab Lysis fluminis fonte, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondensium arcem, urbe capta, obpugnabant: inclusi, quum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem, orantes opem, miserunt. *cum conjugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies, aut ferro aut fame patiendam, exspectare.* Volenti consuli caussa in Pamphyliam divertendi oblata est. adveniens obsidione Isiondenses exèmit. Termesso pacem dedit, [54] quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aspendiis ceterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad fluvium Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) comen posuit castra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormasa[g] urbem pervenit. Darsa proxima urbs erat. eam, metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoë, dedentes civitatem, venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemque omni genere frugum,

[c] *et* del. Gron. Crev. [d] *et quæ Alimne* Eæd. [e] *nisi præsens q.* i. e. i. *persistas?* Eæd. [f] *acta* Eæd. [g] *Cormasam* Eæd.

51 *Quingenta talenta*] Marcas argenti 46875. *Centum talenta,* marcas 9375.

52 * *Per cavillationem*] Per morosas argutias, quas Galli dicimus *chicanes.*

53 *Ad Mandropolim*] Multum hic variant scripti, et veteres editi. Jac. Gronovius legit *Mordiæum,* urbem Pisidiæ memoratam Stephano.

54 *Quinquaginta talentis*] Marcis 4687. cum unciis 4.

ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis ejus. quum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, et multitudo hominum, et situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad finem præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, ut [55] ferri agique res suas viderunt. Legatis missis, pacti quinquaginta talentis, et [56] viginti millibus medimnûm tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum, quem [57] Aporidos comen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde et inutilia inpedimenta quum Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. Inde Synnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. quorum jam præda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus adpellant, pervenit. ad Anabura inde, et altero die ad [58] Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistoboiorum fines.

U. C. 563. A. C. 189.

XVI. Galli[h], magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. ibi seditio orta, et ad viginti millia hominum, cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium inponendo, Byzantium quum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terræ ejus esset, cepit: et, Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. Ibi vero exiguo [59] divisam[i] freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi; nunciosque ad Antipatrum, præfectum ejus oræ, de transitu mittebant. quæ res quum lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter regulos orta seditio est. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius Macedonibus, per speciem legationis ab Antipatro ad spe-

Gallogræcorum origo.

Transeunt in Asiam.

h *Hi Galli* Crev. i *divisis* Gron.

55 * *Ferri agique*] Vid. not. 27. ad XXII. 3.

56 *Viginti millibus medimnûm*] Modiis Romanis 120000. nostratibus 92500.

57 *Aporidos*] Jac. Gronovius emendat *Acaridos*. Acaris est urbs Phrygiæ, propter quam situm fuisse vicum hunc ille suspicatur, et ab ea nomen traxisse.

58 *Alandri*] Olim *Mandri*. Emendavit Sigonius ex c. 18. infra.

59 *Divisam*] Hæc est scriptura codicis Vict. Vulgo legitur *divisis*: minus eleganter.

U. C. 563. A. C. 189. culandum missis, duas tectas naves et tres lembos adimit. his, alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo post Leonorius, adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, a Byzantio transmisit. Coëunt deinde in unum rursus Galli, et auxilia Nicomedi dant, adversus [60] Zybœtam[i], partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Zybœta est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex viginti millibus hominum, quam decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut, quas adissent, quasque non adissent, pariter ultimæ propinquis, imperio parerent. Postremo, quum tres essent gentes, Tolistoboii, Trocmi, Tectosagi, in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. Trocmis Hellesponti ora data; Tolistoboii Æolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. et stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. Sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt. tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incepto, præter omnium opinionem, adfuit fortuna, et signis conlatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eædem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque, pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum.

Sedem capiunt circa Halyn.

Vincuntur ab Attalo.

XVII. Cum hoc hoste, tam terribili omnibus regionis ejus, quia bellum gerendum erat, pro concione milites [61] maxime in hunc modum adlocutus est consul: *Non me præterit, milites, omnium, quæ Asiam colunt, gentium Gallos fama belli præstare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ et rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii: ad hoc cantus ineuntium*[k] *prœlium, et ululatus, et tripudia, et quatientium scuta in patrium quemdam modum*[l] *horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atque insueta sunt, Græci, et*

Manlius Cos. exercitum hortatur.

[i] *Zybœum* Gron. Crev. [k] *inchoantium* Eæd. [l] *morem* Eæd.

[60] *Zybœam*] Vel potius *Zybœtam*, quomodo membranæ Moguntinæ habent, teste Gronovio: qui observat eum regem a Memnone Ζυποίτην, a Diodoro Ζιβοίτην appellari: eum fratrem Nicomedis fuisse non absurda conjectura est.

[61] *Maxime in hunc modum*] Sic infra XXXIX. 9. *hoc maxime modo*. In hac locutione *maxime* idem est ac *fere*.

Phryges, et Cares timeant: [62] *Romanis, Gallici tumultus adsuetis, etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam olim fuderunt majores nostros: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum consternatos cædunt fugantque; et plures prope de Gallis triumphi, quam de toto orbe terrarum, acti sunt. Jam usu hoc cognitum est, si primum inpetum, quem fervido ingenio et cæca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore et lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos sol, pulvis, sitis,* [63] *ut ferrum non admoveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. Jam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. Et illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. Hi jam degeneres sunt; mixti, et Gallogræci vere, quod adpellantur: sicut in frugibus pecudibusque, non tantum semina ad servandam indolem valent, quantum terræ proprietas cœlique, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia, inter Gallos sita, traxit aliquantum ab adcolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana, dura illa et horrida, disciplina mansit?* [64] *Generosius in sua quidquid sede gignitur; insitum alienæ terræ, in id, quo alitur, natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parum inde gloriæ, quam ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fugavitque. Nolite existimare, belluas tantum recens captas feritatem illam silvestrem primo servare, deinde, quum diu manibus humanis alantur, mitescere; in hominum feritate mulcenda non eamdem naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum avique fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimam Illyrici oram; Pæoniam inde et Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus, emensi, has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. uberrimo agro, mitissimo cælo, clementibus adcolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis, mehercule, Martis viris, cavenda ac fugienda quampri-*

U. C. 562.
A. C. 189.

62 *Romanis Gallici tumultus*] Romanis vanitates quoque Gallici tumultus notæ sunt, quemadmodum et tumultus ipse, utpote assuetis; Romani, utpote assueti Gallicis bellis, et illum ad terrorem compositum pugnandi morem norunt, et quam vanus sit ille terror.

63 * *Ut*] Etiamsi.

64 *Generosius in sua quidquid sede gignitur*] Nihil hic videtur opus esse mutatione. Interdum enim *quidquid* pro *quidque* positum reperitur. Sic Cicero pro Cluent. n. 52. *sed ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus.*

U. C. 563. A. C. 189. *num amœnitas est Asiæ. tantum hæ peregrinæ voluptates ad exstinguendum vigorem animorum possunt; tantum contagio disciplinæ morisque adcolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quod, sicut vim adversus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt: bellique gloriam victores eamdem inter socios habebitis, quam si servantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis.*

Galatiam ingrediuntur Romani.

XVIII. Concione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis et in Eumenis amicitia manserat, et negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum, quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium quum venissent, amicitiam petentes, [65] ducenta talenta iis sunt imperata; precantibusque, ut domum renunciarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde ad Alyattos castra posita. Eo missi ad Eposognatum redierunt, [66] et legati cum illis reguli orantes, ne [67] Tectosagis bellum [68] inferret [m]. *ipsum in eam gentem iturum Eposognatum, persuasurumque, ut imperata faciant.* Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram cœptus. Ab re nomen habet. non ligni modo quidquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum, Gallogræciæ castellum, castra habentibus Romanis adparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tantum stationes Romanas, repente invecti; sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus quum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, et aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui jam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde et cum cura coacto agmine procedebat. et [n] continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen pervenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius, ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti [o] fluvio. inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, et [69] in

[m] *inferrent* Gron. [n] *et* del. Gron. Crev. [o] *Thymbri* Eæd.

65 *Ducenta talenta*] Marcæ argenti 18750.

66 *Et legati cum illis reguli*] Gronovius, quum quidam scripti præferant, *legati compulsi reguli*, ex voce *compulsi* fecit *cum illis*.

67 *Tectosagis*] Debuit Livius scribere *Tolistoboiis*. Ita enim habet Polybius, unde hæc desumpta sunt. Eum vid. Leg. 33. Et vero legati Eposognati infra hoc ipso capite nunciant eos ad quos profectus erat ille regulus, *Olympum montem petere*. Oroandensium autem legati c. seq. narrant *Tolistoboiorum civitatem Olympum montem cepisse: diversos Tectosagos alium montem, qui Magaba dicatur, petiisse.* Hæc fere Perizonius Animadv. Hist. c. 9.

68 *Inferret*] Sic dedimus, Andream secuti. Vulgo *inferrent*.

69 *In Propontidem sese effundit*]

Propontidem sese effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium adcolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli Matris Magnæ a Pessinunte obcurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli et victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere se omen quum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. postero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed [70] plus, quam mediterraneum, celebre et frequens emporium. tria maria pari ferme distantia intervallo habet, [71] Hellespontum [p], ad Sinopen, et alterius oræ litora, qua Cilices maritimi colunt. multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui usus contraxere. id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium, invenerunt. Ibi stativa habentibus legati ab Eposognato venerunt, nunciantes, *Profectum eum ad regulos Gallorum nihil æqui impetrasse. ex campestribus vicis agrisque frequentes demigrare, et cum conjugibus ac liberis, quæ ferre atque agere possint* [q], *præ se agentes portantesque Olympum montem petere, ut inde armis locorumque situ sese tueantur.* U. C. 563. A. C. 189.

XIX. Certiora postea [72] Oroandensium [r] legati adtulerunt: *Tolistoboiorum civitatem Olympum montem cepisse; diversos Tectosagos alium montem, qui Magaba dicatur, petisse. Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistoboiis statuisse auxilium ferre.* Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon, et Combolomarus, et Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod, quum montes editissimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quæ ad usum quamvis longi temporis subficerent, tædio se fatigaturos hostem [s] censebant. *Nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos: et, si conarentur, vel parva manu prohiberi ac deturbari posse. nec quietos, in radicibus gelidorum montium sedentes, frigus aut inopiam laturos.* Et quum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque et alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumjecere. Minima ad- Galli in montes confugiunt.

p *ad Hellespontum* Crev. q *possent* Gron. Crev. r *Œnoandensium* Gron. s *hostes* Gron. Crev.

imo in *Pontum*, quod monet Sigonius in nota ad hunc locum, et Cellarius, Antiquæ Geogr. l. III. c. 8.

70 * *Plusquam mediterraneum*] Plus quam solet frequentari emporium mediis in terris longe a mari situm.

71 *Ad Hellespontum*] Sic habere veteres omnes affirmat Gronovius. Intelligendum est mare ad Hellespontum: ita ut Hellespontus sumatur pro regione, non pro mari.

72 *Oroandensium*] Sic vett. editi: et hi nempe iidem sunt, qui c. præcedenti appellati sunt. Male in Gronovianis editionibus legitur *Œnoandensium*. Vide et not. 87. ad c. 27. infra.

U. C. 563. A. C. 189. paratus missilium telorum cura fuit, quod saxa adfatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant.

XX. Consul, quia non cominus pugnam, sed procul locis obpugnandis, futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, [73] velitarium hastarum, sagittarum, glandisque, et modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat. instructusque missilium adparatu ad Olympum montem ducit, et a quinque ferme millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus et Attalo progressum eum, ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam averterunt. occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto circumvectus montem, animadvertit, meridiana regione terrenos et placide adclivos [74] ad quemdam finem colles esse, ad septentrionem arduas et rectas prope rupes; atque, omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse: unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno solis ortu, et ab æstivo occasu. Hæc contemplatus, eo die sub ipsis radicibus posuit castra. postero die, sacrificio facto, quum primis hostiis litasset, trifariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbebat mons, adscendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, et tuto possit, subire jubet. si qua periculosa et prærupta obcurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexsuperabilibus vim adferre; sed obliquo monte ad se declinare, et suo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstivo occasu erigere agmen. et Attali auxilia trifariam æquo numero divisit: secum esse ipsum juvenem jussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum præfectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant; opemque ferre, [75] quo postulent res, properent.

Consul ad Olympum montem ducit, quem ceperant Tolistoboii.

XXI. Galli, duobus lateribus satis fidentes invia esse, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum, inminentem viæ minus mille passuum a castris, occupandum mittunt; eo se rati velut castello iter inpedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico intervallo velites eunt, et ab Attalo Cretenses

73 *Velitarium hastarum*] Earum brevem descriptionem pete ex not. 74. ad l. XXIV. c. 34.

74 * *Ad quemdam finem*] Usque ad quamdam altitudinem.

75 *Quo postulent res*] Magis videretur ex more Livii *postulet*.

sagittarii, et funditores, [76] et Tralli, et [t] Thraces: signa peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede conlato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci prœlium commissum est, primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate et copia telorum. Procedente certamine, nihil jam æqui erat. scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, et ea ipsa plana, male tegebant Gallos. Nec jam tela alia [u] habebant, præter gladios: quorum, quum manum hostis non consereret, nullus usus erat. Saxis, nec modicis, ut quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, [77] ut insueti, nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur: nec, quid agerent, ira et pavore obcæcatis animis, cernebant: et erant deprehensi genere pugnæ, in quod minime apti sunt. Nam quemadmodum cominus, ubi in vicem pati et inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita, ubi ex occulto et procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant cæco impetu, habent, velut feræ transfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, et sunt [78] fusa et candida corpora, [79] ut quæ numquam, nisi in pugna, nudentur: ita et plus sanguinis e multa carne fundebatur, et fœdiores patebant plagæ, et candor corporum magis sanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur. interdum [80] insecta cute, ubi latior, quam altior, plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. Iidem, quum aculeus sagittæ aut glandis, abditæ introrsus, tenui vulnere in speciem urit, et [81] scrutantes, quæ vellant, telum non sequitur; tum, in rabiem et pudorem tam parvæ perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi, sic ut passim procumberent. Alii, ruentes in hostem,

U. C. 565. A. C. 189.

Prœlium committitur.

Missilibus Galli turbantur.

t *et* del. Gron. Crev. u *alia* del. Crev.

76 *Et Tralli Thraces*] Lege cum Sigonio, *et Tralli, et Thraces.* Tralli enim sunt non e Thracia, sed ex Illyrico. Vid. supra, XXXI. 35. et XXXIII. 4.

77 *Ut insueti*] Videtur excidisse vocula *et*, quæ responderet membro præcedenti *nec modicis.* Saxis nec modicis utebantur, et, utpote insueti, ita utebantur, ut nec arte, nec viribus adjuvarent ictum.

78 *Fusa .. corpora*] Levia, et multa carne teretia, ut nihil asperum, nihil scabrum, quod in corporibus macilentis contingit, emineat.

79 *Ut quæ nunquam, nisi in pugna, nudentur*] Notat his verbis Livius diversitatem a consuetudine Romanorum et Græcorum, apud quos frequens balnei et palæstræ usus.

80 * *Insecta cute*] Intus secta cute. Ipsi secant cutem, ubi, latiore quam profundiore plaga, spes est evelli posse telum quo vulnerati sunt: atque sic dilatatis plagis, eo se gloriosius pugnare putant, latas illas plagas, tanquam pignora fortitudinis, ostentantes.

81 *Scrutantes quæ vellant*] Lege cum Perizonio, nulla prorsus mutatione, *scrutantes qua evellant.* Non enim scrutandum erat ipsis quid evellerent, sed qua via infixum et interdum abditum telum evellerent.

U. C. 563. A. C. 189. undique configebantur: et, quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, et in dextra hastas, quibus eminus utitur. gladio Hispaniensi est cinctus. quod si pede conlato pugnandum est, translatis in lævam hastis, stringit gladium. Pauci supererant jam Gallorum. qui, postquam ab levi armatura superatos se viderunt, et instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pavoris et tumultus jam plena: [82] ut ubi feminæ, puerique, et alia inbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli.

Effusa fuga castra repetunt.

XXII. Sub idem tempus L. Manlius et C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, escendissent [v], postquam ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter; et sequi consulis agmen, modico uterque intervallo, velut ex composito, cœperunt: quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpe usui fuerunt: ut, primis forte deturbatis, secundi et tegant pulsos, et integri pugnam excipiant. Consul, postquam ad tumulos, ab levi armatura captos, prima signa legionum pervenerunt, respirare et conquiescere paullisper militem jubet; simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat: Et, *quum levis armatura tale prœlium ediderit, quid ab legionibus, quid ab justis armis, quid ab animis, fortissimorum militum exspectari? Castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab levi armatura hostis trepidet.* Præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, quum staret agmen, colligendis per tumulos telis, [83] ut missilia subficerent, haud segne id ipsum tempus consumserat. Jam castris adpropinquabant: et Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quidquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem, compulsam in castra, vis ingens missilium telorum conjiciebatur: et, vulnerari multos, clamor, permixtus mulierum atque puerorum ploratibus, significabat. In eos, qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila conjecerunt. hi vero non vulnerabantur, sed, transverberatis scutis, plerique inter se conserti hærebant: nec diutius inpetum Romanorum sustinuerunt.

[v] *ascendissent* Gron. Crev.

82 * *Ut ubi*] Quum in iis, nempe castris.

83 * *Ut missilia sufficerent*] Ut copia sibi esset missilium in novum certamen.

XXIII. Patentibus jam portis, priusquam inrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per invia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præter hostem metuunt. Itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimantur. consul, castris captis, [84] direptione prædaque abstinet militem: sequi pro se quemque, et instare, et perculsis pavorem addere jubet. Supervenit et alterum cum L. Manlio agmen; nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit: et ipse paullo post, tradita captivorum custodia tribunis militum, sequitur; debellatum ratus, si in illo pavore quam plurimi cæsi forent, aut capti. Egresso consule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. nec continere suos a direptione castrorum valuit: prædaque eorum, iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu, ignari et pugnæ et victoriæ suorum, steterunt. deinde et ipsi, quantum equis subire poterant [x], sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes amfractus montium fugaque et cædes fuit: et magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapsa est; pars in silvis vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa, auctor est: Valerius Antias, [85] qui magis inmodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant. demigrantium magis, quam in bellum euntium, modo. Consul, armis hostium in uno concrematis cumulo, ceteram prædam conferre omnes jussit: et aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam æquissima esset, per milites divisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisque: ante omnes Attalus, summo ceterorum adsensu. nam singularis ejus juvenis quum virtus et industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat.

U. C. 563. A. C. 189. Castra Gallorum capiuntur.

XXIV. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul, tertiis castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hostes paullo plus decem millia aberant. Ubi quum stativa essent, facinus memorabile a captiva factum est. [86] Ortiagontis reguli uxor

In Tectosagos proficiscitur Cos.

Gallæ captivæ facinus.

[x] *quantum equi in colles subire poterant* Crev.

84 *Direptione prædaque abstinet militem. Sequi pro se quemque jubet*] Sic interpungendum esse recte admonet Dujatius. *Abstinet*, id est, arcet, prohibet.

85 *Qui magis immodicus*] Scripti et vett. editi omittunt vocem *immodicus*, sine qua tamen sensus constare posse non videtur. In Moguntina editione adjectam eam fuisse monet Gronovius.

86 *Ortiagontis reguli uxor*] Nomi-

U. C. 563. A. C. 189.

forma eximia custodiebatur inter plures [87] captivos, cui custodiæ centurio præerat, et libidinis et avaritiæ militaris. Is primo ejus animum tentavit. quem quum abhorrentem a voluntario videret stupro, corpori, [88] quod servum fortuna erat, vim fecit. Deinde, ad leniendam indignitatem injuriæ, [89] spem reditus ad suos mulieri facit; et ne eam quidem, ut amans, gratuitam. certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut, quem vellet, unum ex captivis nuncium ad suos mitteret. Locum prope flumen constituit; [90] quo duo, ne plus, necessarii captivæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris servus inter captivos ejusdem custodiæ erat. hunc nuncium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti et duo necessarii mulieris ad constitutum locum, et centurio cum captiva venit. ubi quum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret; mulier lingua sua, *stringerent ferrum, et centurionem pensantem aurum occiderent,* imperavit. Jugulati præcisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit: mirantique cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, et injuriam corporis, et ultionem violatæ per vim pudicitiæ confessa viro est: aliaque (ut traditur) sanctitate et gravitate vitæ hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

Tectosagûm legati.

XXV. Ad Ancyram in stativa Tectosagûm oratores ad consulem venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra castra moveret, quam conlocutus cum suis regibus esset. nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum et Ancyram est visus. Quo quum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset, oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse. principes gentis, per quos æque res trans-

ne Chiomara, teste Plut. in libro de Virt. Mulierum.

87 *Captivas*] Vulgo editi *captivos.* Nobis Vict. libri scriptura potior visa est. Et favet Plut. in libro de Virt. mulierum.

88 *Quod servum fortuna erat*] Nobis, ut et Gronovio, magis placeret, *fortunâ fecerat.*

89 *Spem reditus ad suos mulieri facit; et ne eam quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri*] Sic distinximus, ut vox *gratuitam* regatur a verbo *facit.* *Ut amans*, id est, quod consentaneum erat facere amantem.

90 *Quo duo, ne plus*] Hoc elegantius visum est, (quod et ex duobus MSS. affert Jac. Gronovius, et antiquiores editi retinent) quam quomodo nunc in vulgatis legitur, *nec plus.* Firmant Hearnii codices.

igi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum U. C. 565. dixit. Ad hoc conloquium utrimque ventum est. trecentos A. C. 189. equites Attalus præsidii caussa quum adduxisset, [91] jactæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus inponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spec- Galli insi- tabat, primum ut tererent tempus, donec [92] res suas [y], quibus diantur periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn consuli. flumen trajicerent: deinde quod ipsi consuli, parum cauto adversus conloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua conloquium futurum erat, ducti sunt; tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium et ipsum pro statione habituri erant, hosti obpositum: suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul, adfirmante Attalo, venturos reges, et transigi rem posse, profectus e castris, quum eodem, quo antea, præsidio equitum quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset, repente concitatis equis cum inpetu hostili videt Gallos venientes. constituit agmen, et expedire tela animosque equitibus jussis primo constanter initium pugnæ accepit, nec cessit. dein, quum prægravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cœpit. postremo, quum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservandis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum vero instare dissipatis Galli, et cædere: magnaque pars obpressa foret ni statio pabulatorum, sexcenti equites, obcurrissent. Ii, procul clamore pavido suorum exaudito, quum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores a victis terror. et primo inpetu fusi Galli sunt, et ex agris concurrebant pabulatores, et undique obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effugerunt. captus est nemo: major multo pars [93] per fidem violati conloquii pœnas morte luerunt. Romani, ardentibus

[y] *cum* ins. Crev.

91 *Jactæ sunt pacis conditiones*] Lege cum Gronovio, *jactatæ:* * id est, agitatæ, hinc et inde pensatæ.

92 *Res suas, cum quibus periclitari*] Duo scripti, unus e Gronovianis, et noster Vict. ignorant præpositionem. Nec quidquam incommodi est eam relegari. *Periclitari* enim *aliqua re* dicunt Latini. Sic infra l. XL. c. 15. *quid aliud quam ingenii fama periclitarer.*

93 *Per fidem violati colloquii pœnas*] Pœnas colloquii interposita fide fraudulenter violati. Sic l. I. c. 9. *per fas ac fidem decepti.*

U. C. 563. A. C. 189. ira animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

Prœlium. XXVI. Biduum natura montis per se ipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumsit consul. tertio die, quum auspicio operam dedisset, deinde inmolasset, in quatuor partes divisas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi et Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum (quia equorum nullus inter inæquales rupes usus erat) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces et [94] Morzi auxiliares in lævo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut æque magna vis ad manum esset, curavit. Ubi adpropinquarunt, omnia eadem utrimque, quæ fuerant in priore prœlio, erant præter animos, et victoribus ab re secunda auctos, et hostibus fractos: quia, etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque a paribus initiis cœpta res eumdem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum. nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant: et stantes, quo densiores erant, hoc plura, [95] velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul, jam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus et alia turba auxiliorum, aciem promovit.

Vincunt Romani. XXVII. Galli, et memoria Tolistoboiorum cladis territi, et inhærentia corporibus gerentes tela, fessique et stando et vulneribus, ne primum quidem inpetum et clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit. sed pauci intra munimenta sese[x] recepere: pars major, dextra lævaque [96] prælati, qua quemque inpetus tulit, fugerunt. victores, usque ad castra secuti, ceciderunt terga: deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est. ceterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Consul, [97] qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spatium secuti,

x *se* Gron. Crev.

94 *Morzi auxiliares*] Docet ex Strabonis l. XII. p. 562. Sigonius Morzem fuisse Paphlagonum regem.

95 *Velut destinatum petentibus*] Romanis tanquam ad scopum tela dirigentibus. *Destinatum* hic intelligendum est *scopus*.

96 *Prælati*] Impetu fugæ præter castra ablati.

97 * *Qui*] Mallemus *quia*.

non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit; ceteros in sua castra consul reduxit. Postero die captivos prædamque recensuit: quæ tanta fuit, quantum avidissima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli, ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit. ipse, (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit. U. C. 563. A. C. 189.

XXVIII. Dum hæc in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quinctius Flamininus et M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli [98] præteriti sunt, nemo curuli usus honore. et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. [99] Substructionem super Æquimælium in Capitolio, et [1] viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. [2] Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Ætolis, quum trajecisset in Cephalleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri, mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, [3] vicenos Nesiotæ, Cranii, Palenses[y] et Samæi dederunt.

Censura acta.

Fulvius Cephalleniam recipit.

[y] *Pallenses* Gron. Crev.

98 * *Præteriti*] Vid. not. 18. ad IX. 30.

99 *Substructionem super Æquimælium*] Locavere censores exstruendum ædificium in Æquimælio, quæ area nuda manserat ab eo tempore, quo ædes Mælii dirutæ fuerant. Vid. supra l. IV. c. 16. *In Capitolio* intellige, in clivo Capitolino, non in arce ipsa.

1 *Viam . . a porta Capena ad Martis*] Quæ nempe committeretur ei viæ quæ a Martis ad Bovillas strata erat, supra l. X. c. 47. * Antiquitus semitam a porta Capena ad Martis saxo quadrato stratam fuisse docet Livius, X. 23. Hic jam non semita, sed via, sternenda locatur, silice tamen, non saxo quadrato. Martis ædes extra portam Capenam erat, testante ipso Livio supra VII. 23.

2 *Campani ubi censerentur*] Ex quo Capua a Romanis capta fuerat, nullum erat in ea urbe corpus civitatis, nulli magistratus. Vid. supra l. XXVI. c. 16. Hinc videtur oriri illa difficultas, ubinam censeri deberent Campani.

3 *Vicenos Nesiotæ, Cranii*] Olim legebatur, teste Sigonio, *vicenos autem Cranonii*. Quod substitutum est *Cranii*, merito factum est. Hoc enim nomen reperitur apud Thucydidem, Stephanum, etc. At *Nesiotæ* a nescio quo inductum temere est. Hujus enim urbis incolas Πρωναίους vocat Thucydides; urbem ipsam Polybius, Πρόνους, Strabo Πρόνησον.

U. C. 563. A. C. 189. Samæi desciscunt. Insperata pax Cephalleniæ adfulserat; quum repente una civitas, incertum quam ob caussam, Samæi desciverunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. ceterum ipsine sibi eum finxerint metum, et timore vano quietem exuerint, an jactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est: nisi quod, datis jam obsidibus, repente portas clauserunt; et ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum Obpugnantur. populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Obpugnari deinde, postquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. adparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciæ obpugnatione habebat: et opera, quæ facienda erant, inpigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

XXIX. Nec ab Samæis quidquam, quo aut opera, aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus: una, interiorem semper [4] juxta validum pro diruto novum obstruentes murum; altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes. et plerumque iis prœliis superiores erant. Una ad coërcendos inventa haud magna memoratu res est. Centum funditores ab Ægio et Patris et Dymis adciti. A pueris ii, more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ inmixtis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes, exercebantur. itaque longius certiusque et validiore ictu, quam Funditores Achæi. Baliaris funditor, eo telo usi sunt. et est non simplicis habenæ, ut Baliarica aliarumque gentium funda: sed [5] triplex scutale, crebris suturis duratum, ne [6] fluxa habena volutetur in jactu glans; [7] sed, librata quum sederit, velut nervo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo loci adsueti trajicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent; et se, cum Romanis stationibus pugnantes, quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Same sustinuit.

4 *Juxta validum*] Vel æque validum, ac priorem: vel *juxta* erit prope, eum scilicet locum ubi prior murus fuerat.

5 *Triplex scutale*] Vocem *scutale*, quæ nusquam fortasse alibi reperitur, Turnebus l. XIV. Advers. c. 11. et Lipsius l. IV. Poliorc. Dial. 8. accipiunt pro ipsa habena. Nomen Turnebus inde natum existimat, quod ex eo genere corii, ex quo scuta, conficeretur illa habena. *Nam*, inquit idem, *ut apud Polybium est, exterior scuti facies corio vitulino obducta erat.* Scaliger et Marcellus Donatus maluerunt *scutale* interpretari mediam fundæ partem, in qua lapis ponitur. Vid. Martin. Lexicon in hac voce.

6 * *Fluxa habena*] Si habena minus firma sit.

7 *Sed librata quum sederit*] Sed quum glans manserit immota in fundo, dum libratur rotata habena . . .

[8] quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, et, qui superarent, fessi et corporibus et animis essent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, ([9] nam urbs, in mare devexa, in occidentem vergit) muro superato, in forum pervenerunt. Samæi, postquam captam urbis partem ab hostibus senserunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venierunt. U. C. 563. A. C. 189.

XXX. Consul, compositis rebus Cephalleniæ, præsidio Samæ inposito, in Peloponnesum, jam diu arcessentibus Ægiensibus maxime ac Lacedæmoniis, trajecit. Ægium, a principio Achaïci concilii, semper conventus gentis indicti sunt; seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaïci concilii essent, in vicem conventus agerentur. et sub adventum consulis, [10] Damiurgis civitatium, qui summus est magistratus, Ægium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit. quo quum adpareret omnes fere conventuros, consul quoque, quamquam Ægiensium favebat caussæ, Argos venit: ubi quum disceptatio fuisset, et rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedæmonii deinde eum in sua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exsules maxime habebant: quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, [11] quæ omnis ademta erat, habitabant. id ægre patientes Lacedæmonii, ut aliqua[z] liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam aliove quo mitterent legatos, simulque ut emporium et receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, inproviso occupavere. Vicani, quique ibi exsules habitabant, primo inopinata re territi sunt: deinde, sub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram pervasit: legatosque communiter, et castella omnia vicique, et exsules, quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt. Cos. in Peloponnesum trajicit.

XXXI. Philopœmen prætor, jam inde ab initio exsulum caussæ et amicus, et auctor semper Achæis minuendi opes et auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium querentibus dedit. decretumque, eo referente, factum est, [12] *Quum in* Decretum Achæorum in Lacedæmonios.

[z] *aliquem* Gron. Crev.

8 *Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent*] Redundat τὸ *eorum*.

9 * *Nam urbs*] Quonam pertineat hæc parenthesis, unde pendeat, fatemur nos parum videre. Aliquid hic excidisse suspicamur.

10 *Damiurgis*] Damiurgi ex vi vocabuli sunt ii qui publica negotia administrant: a δῆμος, Dorice δᾶμος, populus, et ἔργον, opus. *De iis vid. nostrum supra XXXII. 22.

11 * *Quæ omnis adempta erat*] Vid. supra XXXV. 12. et not. 25. ad XXXIV. 35.

12 * *Quum in fidem Achæorum*] Vid. supra XXXV. 13.

U. C. 563. A. C. 189. *fidem Achæorum tutelamque T. Quinctius et Romani Laconicæ oræ castella et vicos tradidissent, et, quum abstinere his ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus obpugnatus esset, cædesque ibi facta; qui ejus rei auctores adfinesque essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus.* Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum et indignum Lacedæmoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo jugum accepissent, ne, id quod jam diu moliretur, Philopœmen exsulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exsulibus erat, interfectis, decreverunt, renunciandam societatem Achæis, legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedæmonem dederent; orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam.

Lacedæmoniorum indignatio.

XXXII. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatium, quæ ejus concilii erant, consensu bellum Lacedæmoniis indictum est. ne extemplo gereretur, hiems inpediit. Incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a[a] mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum adciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam altercatio fuit. cui consul, quum alia, satis [13]ambitiose partem utramque fovendo, incerta respondisset, una denunciatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem inposuit. Utrimque legatio missa Romam est. exsules quoque Lacedæmoniorum suam caussam legationemque Achæis injunxerunt. Diophanes et Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui, dissidentes in republica, tum quoque minime inter se convenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controversias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus suis, quæ decressent, agere liceret: libertatemque sibi inlibatam, cujus ipsi auctores essent, præstarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. ceterum responsum ita

Achæi in Lacedæmonios bellum decernunt.

Legati ab utrisque Romam mittuntur.

[a] e Gron. Crev.

13 *Ambitiose*] Molliter, et accommodate ad gratiam captandam.

perplexum fuit, ut et Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent; et Lacedæmonii non omnia concessa iis interpretarentur. hac potestate inmodice Achæi ac superbe usi sunt. U. C. 563. A. C. 189.

XXXIII. Philopœmeni continuatur magistratus: qui veris initio, exercitu indicto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos auctores defectionis, et civitatem in pace futuram, si id fecissent, pollicens, et illos nihil indicta caussa passuros. Silentium præ metu ceterorum fuit. quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt; fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec caussam dixissent. ierunt alii etiam inlustres viri, et [14] advocati privatis, et quia pertinere caussam eorum ad rempublicam censebant. Numquam alias exsules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines, quia nihil æque alienaturum animos civitatis videbatur. tunc exercitus totius prope antesignani exsules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam castrorum agmine facto obcurrerunt. et primo lacessere jurgiis: deinde altercatione orta, quum accenderentur iræ, ferocissimi exsulum inpetum in Lacedæmonios fecerunt. Quum illi Deos et fidem legatorum testarentur, et legati et prætor submoveret turbas, et protegeret Lacedæmonios, vinculaque jam quosdam injicientes arceret, [15] crescebat tumultu concitato [b] turba. Et Achæi ad spectaculum primo concurrebant [c]. deinde vociferantibus exsulibus, quæ passi forent, et orantibus opem, adfirmantibusque simul, *Numquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fœdus, quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse;* accensa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, saxa conjecit: atque ita septemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti sunt: sexaginta tres postero die comprehensi, a quibus prætor vim arcuerat, non quia salvos vellet, sed quia perire caussa indicta nolebat, objecti multitudini iratæ, quum aversis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, et traditi sunt ad supplicium.

Lacedæmonii principes violantur ab exsulibus.

XXXIV. Hoc metu injecto, Lacedæmoniis imperatum primum, ut muros diruerent: deinde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra

Leges pacis dictæ Lacedæmoniis.

[b] *concitata* Gron. *concita* Crev. [c] *concurrerunt* Gron. Crev.

14 * *Advocati privatis*] Adfuturi iis qui evocati fuerant, ob privatam cum iis necessitudinem.

15 *Crescebat tumultu concita turba*] Sic fere scripti, nisi quod alii *concitato*, alii, *concito:* unde Gronovius legendum judicavit *concita.* Vulgo editi habebant *crescebat tumultus concitata turba:* quod etsi tolerari poterat, Gronoviana emendatio magis placet.

U. C. 568. A. C. 189. Laconica excederent: tum, uti, quae servitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent; qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achaeis jus esset. Lycurgi leges moresque abrogarent. Achaeorum adsuescerent legibus institutisque. ita unius eos corporis fore, et de omnibus rebus facilius consensuros. [16] Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec aegrius passi sunt, quam exsules reduci. Decretum Tegeae in concilio communi Achaeorum de restituendis iis factum est. et, mentione inlata, externos auxiliares dimissos, et Lacedaemoniis adscriptos (ita enim vocabant, [17] qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos; priusquam dimitteretur exercitus, ire praetorem cum expeditis, et comprehendere id genus hominum, et vendere jure praedae placuit. Multi comprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achaeorum refecta est, quam Lacedaemonii diruerant. Et ager Belbinates[d], quem injuria tyranni Lacedaemoniorum possederant, restitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achaeorum, quod factum erat, Philippo Amyntae filio regnante. Per haec velut enervata civitas Lacedaemoniorum diu Achaeis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos adsueverant, sublata.

Disciplina Lycurgi sublata.

Comitia.

XXXV. A concilio, ubi apud consulem inter Achaeos Lacedaemoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum caussa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messallam et C. Livium Salinatorem, quum M. Æmilium Lepidum inimicum, eo quoque anno petentem, dejecisset. Praetores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit; eique et collegae Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in aedem Herculis signum Dei ipsius ex decemvirorum responso, et sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi. [18] consulem

[d] *Belbinites* Gron. Crev.

16 *Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent*] Quia nempe muri a tyrannis exstructi, *deformes velut cicatrices ipsorum servitutis erant*, ut loquitur Lycortas, infra l. XXXIX. c. 37. Vid. ibi not. et not. 31. ad XXXIV. 38. supra.

17 * *Qui a tyrannis liberati erant*] Servos a tyrannis libertate donatos.

18 *Consulem dedisse inscriptum est*] Mos fuit veterum, ut in donariis dedicandis, monumentisve consecrandis, honorum quos gessissent, ac praesertim consulatus mentionem facerent, seseque consules v. g. inscriberent, quamvis consulatus tempus tum exactum esset, quum ille titulus inscriberetur. Id invicte probat Perizonius, Animadv. Hist. c. 7. Igitur, licet Livius hic dubitare videatur; P. Cornelius dum inscripsit se consulem sejuges dedisse, significare tantum voluit se honore

dedisse inscriptum est. Et duodecim [19] clipea aurata [d] ab aedilibus curulibus, P. Claudio Pulchro [e] et Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios [20] ob annonam compressam damnarunt. et aedilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, [21] uno reo damnato, (nam separatim accusaverant) posuit. collega ejus A. Cæcilius [22] neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeii quinquies toti instaurati. M. Valerius Messalla inde et C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis quum inissent [f], de republica, deque provinciis et exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia et Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta est. comparare inter se, aut sortiri jussi, et novos exercitus, binas legiones, scribere, et ut sociis Latini nominis quina dena millia peditum, imperarent, et mille et [g] ducentos equites. Messallæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina jurisdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sortitus.

U. C. 563. A. C. 189.

U. C. 564. A. C. 188. M. Valerio, C. Livio Coss.

Provinciæ.

XXXVI. De exercitibus ita placuit. e Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bruttios traduci: et, qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: et classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispaniis legiones singulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ: et ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur. supplicatio in triduum [23] pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis, [24] quod luce inter horam tertiam ferme et quartam tenebræ obortæ fuerant. et novemdiale sacrificium

Exercitus.

Luce tenebræ obortæ.

d *ærata* Gron. Crev. e *Pulchro* del. Eæd. f *iniissent* Eæd. g *et* del. Eæd.

consulatus esse perfunctum, non vero tunc consulem se fuisse, quum illud donum daret.

19 *Clypea ærata*] An non potius, *aurata?* Et sic habet unus e MSS. Hearnii.

20 *Ob annonam compressam*] Ob compressum et retentum domi frumentum, unde annona arctior ac proinde carior facta fuerat.

21 *Uno reo damnato, (nam separatim accusaverant*] Ædiles accusabant ad populum: populus judex erat. Itaque quem reum dicitur damnasse Q. Fulvius, is intelligendus est a Q. Fulvio ædili reus factus, a populo damnatus. Præterea solebant ædiles ambo simul accusare. Hic igitur observat Livius, hos ædiles separatim accusasse, id est, non communi consilio ambos iisdem reis, sed alium alii diem ad populum dixisse.

22 * *Neminem condemnavit*] Ex iis quos reos fecit, nemo condemnatus est.

23 *Pro collegio decemvirorum*] Videtur dici supplicatio imperata *pro collegio decemvirorum*, id est, ex deliberatione et jussu collegii decemvirorum, quemadmodum fere l. IV. c. 44. *pro collegii sententia*.

24 *Quod luce . . . . tenebræ obortæ fuerant*] Ob defectum solis. Vid. not. 13. ad l. XXXVII. c. 4. supra.

U. C. 564. A. C. 188.

indictum est, quod in Aventino lapidibus pluisset. Campani, quum eos ex senatusconsulto, quod factum erat priore anno[h], censores Romæ censeri coëgissent, (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; et, si qui prius duxissent, ut habere eas, et ante eam diem nati, uti justi sibi liberi hæredesque essent. utraque res impetrata. De Formianis Fundanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgavit, uti iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, quum intercederent, edocti, populi esse, non senatus jus suffragium, quibus velit, inpartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani et Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primum ex Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quinctio, lustrum condidit. censa sunt[i] civium capita ducenta quinquaginta octo millia trecenta decem et octo[k]. Lustro perfecto, consules in provincias profecti sunt.

Legationes Asiæ ad Manlium.

XXXVII. Hieme ea, qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium, consulem primum, deinde pro consule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, conveniebant. et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis; ita lætior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas inmanium barbarorum, incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. itaque, ut quibus libertas, Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas, pro suis quæque facultatibus, adtulerant. Et ab Antiocho legati, et ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, et ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juvisset. 25 Huic sexcenta[l] talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. civitatium legationes cum benignis responsis, lætiores etiam quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere jussi advehere; eo se cum exer-

[h] *quod priore anno factum erat* Gron. Crev. [i] *sunt* del. Eand. [k] *trecenta octo* Eand. [l] *Ei ducenta* Eand.

25 *Ei ducenta talenta*] Magis placet *huic*; * hinc enim partitio quadrimembris incipit: *Huic* .. *Gallis* .. *civitatum legationes* .. *Antiochi legati*: † et eam in MSS. suis exstare monet Modius. *Ducenta talenta* sunt marcæ argenti 18750.

citu venturum. Principio deinde veris, lustrato exercitu, profectus, die octavo Apameam venit. ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. 26 mille et quingenta [l] talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio. Adpropinquanti præfectus præsidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. A Perga, L. Manlio fratre cum quatuor millibus militum 27 Oroanda [m], ad reliquum pecuniæ ex eo, quod pepigerant, exigendum, misso, ipse, quia Eumenem regem et decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit.

U. C. 564.
A. C. 188.

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho conscriptum est. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus et conditionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano* 28 *sociisve* [n] *bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve, qui sub ditione ejus erunt, transire sinito: neu commeatu, neu qua alia ope juvato. Idem Romani sociique Antiocho, et iis, qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis, qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem* 29 *usque ad Tanaim amnem, et a valle Tauri usque ad juga, qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto, ex iis oppidis, agris, castellisque, quibus excedat. si qua extulit, quæ quoque oportebit,* 30 *recte restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives, quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abe-*

Fœderis cum Antiocho leges.

l *quinquaginta* Crev. m *Œnoanda* Gron. n *sociisque* Ead.

26 *Mille et quinquaginta talenta*] Scribe *duo millia et quingenta*, ex Polyb. in Excerpt. Leg. 35. et Livio ipso supra lib. XXXVII. c. 45. RUBENIUS. Porro talenta 2500. sunt marcæ argenti Paris. 234375.

27 *Oroanda*] Hic Sigonius legi jussit *Œnoanda*, et similiter c. 39. *ab Œnoandis*. Ei nimis facile obsecutæ sunt Gronovianæ editiones, refragante Polybio, Legat. 35. refragante et ipsa re. Si quidem hic pecuniæ exiguntur ex pactione quæ cum *Oroandensibus* facta memoratur supra c. 18. Et hoc igitur loco, et c. 39. reponendam duximus veterem lectionem. Hoc debemus Cellario, quem adi l. III. Geogr. Antiq. c. 4. Idem mendum correximus et c. 45. infra.

28 *Sociisve . . . eorumve*] Sic prisci editi. Gronovianæ editiones *sociisque . . . eorumque:* minus apposite.

29 *Usque ad Tanaim amnem*] Imo *Halyn*, quod recte Gronovius post Budæum annotavit. Tanais procul ab his regionibus abest. Favet huic emendationi codex Victor. qui habet *usque Achanym amnem*.

30 * *Recte restituito*] Vid. not. 24. ad XXXIV. 35.

U. C. 564. A. C. 188.

undi manendique esto. Servos seu fugitivos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito et naves longas armamentaque earum: [31] *neve plures, quam decem naves actuarias, (nulla quarum*[o] *plus quam triginta remis agatur) habeto: neve monerem ex belli caussa, quod ipse inlaturus erit. Neve navigato citra* [32] *Calycadnum, neve Sarpedonem, promontoria: extra quam, si qua navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent, quibus Antiochus dedit, et*[p] *ex iis præsidia deducito; utique recte tradantur, curato.* [33] *Argenti probi duodecim millia*

o *quarum* del. Gron. Crev. p *et* del. Eæd.

31 *Neve plures quam decem naves actuarias*] Hic dissentit Livius a Polybio, qui decem naves constratas Antiocho concessas esse dicit, nullam actuariam. Gronovius Livii verba ad Polybiani contextus normam refingere nititur. Sed hic Polybium potius corruptum esse crediderimus. Itaque hæc videtur esse hujus loci sententia. Monerem distinguit Livius a nave actuaria. Monerem itaque intelligimus navem longam minimæ formæ, ut quæ uno ordine remorum agatur: sed tamen altiorem et validiorem actuaria, quæ aperta erat. Jubetur ergo Antiochus tradere naves omnes longas, quas tunc temporis habeat. Conceduntur ei decem actuariæ naves pacem agenti. Si bellum ipse inferat, nihilo plus navium habere ei permittitur. Si bello lacessatur, licet ei naves longas parare, sed moneres, nec definitur earum numerus. Hæc nobis maxime probabilia videntur. Ceterum qui locum hunc fusius tractatum videre voluerit, legat bene longam Jac. Gronovii dissertationem epistolicam ad Jo. Georgium Grævium, Tom. II. Liviano.

32 *Calycadnum*] Olim *Calycandrum*. Sigonius emendavit ex Appiano in Syriac. et Strabone.

33 *Argenti probi duodecim millia Attica talenta . . . Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat*] Atqui talentum Atticum sexaginta minarum est. Mina autem Attica par censetur Romanæ libræ. Gronovius l. III. de Pec. Vet. c. 8. ut hanc difficultatem tollat, emendat ex Polybio. *Argenti probi Attici* (ἀργυρίου Ἀττικοῦ ἀρίστου) *duodecim millia talentûm.* Talentum autem octoginta librarum ponderibus Romanis, Ægyptium est, ut testatur Varro apud Plinium, l. XXXIII. c. 8. Porro quod hic exigantur ejusmodi talenta, quum talenta tantum Euboica, quæ minora sunt Atticis, postulentur in conditionibus a Scipione latis, supra l. XXXVII. c. 45. id quidem mirum videri non debet. Præterquam quod enim nullum unquam hostem ita contempserunt Romani, ut Antiochum, sæpe senatus populusque Romanus aliquid addebant ad leges fœderum ab imperatoribus dictas. Exemplum insigne habes in Lutatiano fœdere, de quo supra l. XIX. capp. 60. et 61. Ceterum duodecim millia talentûm, quorum unumquodque octoginta pondo pendat, paria sunt marcis argenti 1500000. Aliter, et quidem peringeniose, nodum hunc de talentis quæ octoginta librarum Romanarum esse debeant, solvit Clar. Labarreus, Disputatione de ponderibus, T. VIII. Commentariorum regiæ Inscriptionum et litterarum Academiæ. Ex ejus mente talentum vulgare par erat libris Romanis pondo 70. Sed quia Romanis hic mos erat, ut quidquid auri argentique ad officinam monetæ flandum feriendum afferretur, ex eo octavam partem lucraretur respublica, ideo non libris 70. quod genuinum

Attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis, U. C. 564. A. C. 188.
(talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat) [34] *et tritici quingenta quadraginta millia modiûm. Eumeni regi* [35] *talenta trecenta quinquaginta intra quinquennium dato: et pro frumento,* [36] *quod æstimatione fiat, talenta centum viginti septem. Obsides Romanis viginti dato, et triennio mutato; ne minores octonûm denûm annorum, neu majores quinûm quadragenûm. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus esto; dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controversias inter se jure ac judicio disceptanto, aut, si utrisque placebit, bello.* De Hannibale Pœno, et Ætolo Thoante, et Mnasimacho Acarnane, et Chalcidensibus Eubulida et Philone, dedendis, in hoc quoque fœdere adscriptum est. et ut, si quid postea addi, demi, mutarive placuisset, ut id salvo fœdere fieret.

XXXIX. Consul juravit in hoc fœdus. ab rege qui exigerent jusjurandum, profecti Q. Minucius Thermus et L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. et Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur; quæque ibi naves regiæ essent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheso, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmissum [q] eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protinus, jussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius quum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset; deinde caussas civitatium, multis inter novas res turbatis, cognovit. Res regum et urbium compositæ.
Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatium autem cognitis

[q] *Telmessum* Gron. Crev.

erat talenti pondus, sed 60. talentum sici ab Antiocho solvendum æstimant. Nobis non licet hanc conjecturam sequi, propterea quod minam facimus parem libræ Romanæ, drachmam denario, ex vulgari antiquorum æstimatione; ac. proinde talentum nobis est, ut Varroni apud Plinium l. XXXV. c. 11. *sex millium denariorum*, librarum Romanarum 60.

34 *Et tritici quingenta quadraginta millia modiûm*] Modios nostrates 416250.

35 *Talenta trecenta quinquaginta*] Si hæc sunt talenta Attica, ut solet intelligi, quando talentum absolute ponitur, fiunt marcæ argenti 32812. cum unciis 4.

36 *Quod æstimatione fiat*] Latet mendum in voce *fiat*. Id arguit Polybius, qui habet *καθὼς ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος*. Jussus erat Antiochus Eumeni reddere quod frumenti reliquum erat ex eo quod patri debebatur. Hic pro illo frumento dare jubetur talenta centum viginti septem, ex æstimatione quam ipse fecerat: id est, ex pretio quo ipse frumentum taxaverat. Talenta Attica centum viginti septem efficiunt marcas argenti 11906. cum unciis 2.

U. C. 564.
A. C. 188.

caussis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, et cum populo Romano senserant, iis inmunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. nominatim præterea [37] Colophoniis, qui in Notio habitant, et [38] Cymæis, et Mylasenis inmunitatem concesserunt. Clazomeniis, super inmunitatem, et Drymusam insulam dono dederunt: et Milesiis, quem sacrum adpellant, agrum restituerunt: et Iliensibus Rhœteum et Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. eadem et Dardanum liberandi caussa fuit. Chios quoque, et Smyrnæos, et Erythræos, pro singulari fide, quam eo bello præstiterunt[r], et agro donarunt, et in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus et ager, quem ante bellum habuerant, redditus; et, ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis adfirmata, quæ data priore decreto erant; Lycia et Caria datæ usque ad Mæandrum amnem, præter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa et Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Asia Phrygiam utramque, (alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant) et Mysiam, quam Prusias rex ademerat, ei restituerunt: et Lycaoniam, et Milyada, et Lydiam, et nominatim urbes Tralles, atque Ephesum, [39] et Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem et Antiochi legatos quum esset; quia pars ejus citra, pars ultra Taurum est, integra res ad senatum rejicitur.

Gallis leges dictæ.

XL. His fœderibus decretisque datis, Manlius, cum decem legatis omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene servarent, dixit; denunciavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, et Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam trajecit. inde, per Chersonesum modicis itineribus grave præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ stativa habuit; ut quam maxime recentibus et integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab

Manlius in Europam trajicit.

[r] *præstiterant* Crev.

37 * *Colophoniis qui in Notio habitant*] Notium, *oppidum Colophonium* erat, et sic designatur a Livio supra XXXVII. 26.

38 *Cymæis et Mylasenis*] Scribendum est *Cymæi*, non *Cymei*; Græce Κυμαῖοι. Jam pro *Milesiis* reposuimus *Mylasenis*, auctore Polybio, et faventibus MSS. et vett. editis, qui exhibent sive *Milosenis*, sive *Milesenis*.

39 *Et Telmissum*] Tamen supra, lib. XXXVII. c. 56. Telmissus excipitur; tanquam neque Rhodiis danda, neque Eumeni.

Lysimachia die, ad amnem, Melana quem vocant, inde postero die Cypsela pervenit. a Cypselis via decem millium fere silvestris, angusta, confragosa excipiebat. propter cujus difficultatem itineris in duas partes divisus exercitus. et præcedere una jussa, altera magno intervallo cogere agmen, media inpedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia præda. Itaque, quum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astii, et Cæni, et Maduateni, et Coreli[s], ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. eum scisse, non alia, quam per Thraciam, redituros Romanos, et quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent. postquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum adpropinquantes, inpedimenta et sarcinas invadunt. cæsisque custodibus, partim ea, quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus jumenta abstrahere. Unde postquam clamor primum ad eos, qui, jam ingressi saltum, sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrimque in medium concurritur, et inordinatum simul pluribus locis prœlium conseritur. Thracas præda ipsa inpeditos oneribus, et plerosque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes, ad cædem præbet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos obcursantibus[t], et latentibus interdum per cavas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta, pugnantibus inpedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. Prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus, (alii enim pluribus, quam ipsi erant, alii paucioribus, obcurrerant) varia pugnæ fortuna est. multi utrimque cadunt. Jam nox adpetebat, quum prœlio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, sed quia satis prædæ habebant.

U. C. 564. A. C. 188.

Thraces eum invadunt.

XLI. Romanorum primum agmen extra saltum [40] circa templum Bendidium castra loco aperto posuit: pars altera ad custodiam inpedimentorum medio in saltu, duplici circumdata vallo, mansit. Postero die, prius explorato saltu, quam moverent, primis se conjungunt. In eo prœlio, quum et inpedimentorum pars et calonum, et milites aliquot, quum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est acceptum, for-

[s] *Caletæ* Gron. Crev. [t] *incursantibus* Eæd.

40 *Circa templum Bendidium*] *Bendis*, ut scribit Hesychius, lingua Thracum Diana appellatur: unde et *Bendidia* ejus feriæ Athenis vocabantur. Turnebus, l. XIV. Advers. c. 11.

U. C. 564. A. C. 188.

Alterum prœlium.

tis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum est. inde Æniorum fines præter Apollinis, [41] Zerynthium quem vocant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus [42] confragosæ, quam priores: sed, quia nihil silvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eamdem spem prædæ Thrausi (gens et ipsa Thracum) convenere: sed, quia nudæ valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prœlio tamen justo, acie aperta, conlatis signis dimicandum erat. Conferti subeuntes cum clamore, inpetu facto, primum expulere loco hostes; deinde avertere. fuga inde cædesque, suis ipsos inpedientibus angustiis, fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren adpellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi, frumentum accipientes, manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas, dies noctesque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam caussam, quam quod prædæ minus, quod peteretur, fuerat. Quamquam tum quoque Claudius auctor est, ad quindecim millia Thracum, præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ obcurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eumdem mox, quum jam Mutines, in medio elephantis conlocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse. atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam quum pervenisset, nondum adeo hiberno contemto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit.

XLII. Exitu prope anni M. Valerius consul ex Liguri-

41 *Zerynthium quem vocant incolæ*] *Zerynthium* reposuimus ex MSS Gelenii pro *Zerynthum*, quod præferunt Gronovianæ editiones. Zerynthius Apollo dicebatur a Zeryntho antro, et urbe cognomine. Ceterum vox *quem* videtur hinc ableganda, quæ facile suppleri potest, et videtur huc, invito Livio, qui libenter genus hoc provocabuli supprimit, irrepsisse.

42 * *Confragosæ*] Asperæ ac difficiles ob inæqualia vallium colliumque.

U. C. 564. A. C. 188.

Comitia.

bus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re gesta, ut ea probabilis moræ caussa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Kalendas Martias. creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die prætores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, [43] L. Terentius Massiliota [u], Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. decreverunt duas Romæ, juris dicundi caussa; duas extra Italiam, Siciliam et Sardiniam; duas in Italia, Tarentum et Galliam. et extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri jussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam.

Qui pulsarant Pœnos legatos, traditi.

Eo anno L. Minucius Myrtilus et L. Manlius, quod legatos Karthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii prætoris urbis per feciales traditi sunt legatis, et Karthaginem avecti.

U. C. 565. A. C. 187. M. Æmilio, C. Flaminio Coss.

Ligures provincia Coss.

In Liguribus magni belli, et gliscentis in dies magis, fama erat. itaque consulibus novis, quo die de provinciis et de republica retulerunt, senatus utrisque [v] Ligures provinciam decrevit. Huic senatusconsulto Lepidus consul intercedebat, *Indignum esse* prædicans, *consules ambos in valles Ligurum includi. M. Fulvium et Cn. Manlium biennium jam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos, regnare. Si exercitus in his terris esse placeat, consules iis potius, quam privatos, præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus obtinere opus esset;* [44] *sicut M'. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni* [x] *M. Fulvius et Cn. Manlius successissent consules; ita Fulvio Manlioque C. Livium et M. Valerium consules debuisse succedere. nunc certe, perfecto Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut consules ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddi-*

[u] *Massaliota* Gron. *Massa* Crev. [v] *utrique* Gron. Crev. [x] *L. Scipio consul, L. Scipioni* l. *L. Scipioni consulibus* Eæd.

43 *L. Terentius Massa*] Cognomen hujus prætoris legitur hoc loco in editis *Massaliota*: in Vict. codice *Nasica*. Reposuimus *Massa*, quomodo supra l. XXXI. c. 50. et infra l. XL. c. 35.

44 *Sicut Man. Acilio, L. Scipioni consulibus M. Fulvius et Cn. Manlius successissent*] Hæc non omnino accurata sunt. Neque enim collegæ fuerunt Man. Acilius et L. Scipio, quemadmodum M. Fulvius et Cn. Manlius; nec eodem anno imperium habuerunt, hic in Asia, ille in Ætolia. Sed Man. Acilio L. Scipio, L. Scipioni Cn. Manlius successit, collega interim M. Fulvio bellum Ætolicum semestri spatio intermissum redintegrante. Ceterum hanc culpam librariorum esse, non Livii, ostendit Victorini codicis scriptura: *Sicut M. Tullio L. Scipio consul, L. Scipioni M. Fulvius et M. Manlius successissent*. Lege *Man. Acilio* pro *M. Tullio*, et *Cn. Manlius* pro *M. Manlius*: jam omnia sana sunt.

U. C. 565. A. C. 187. *que tandem reipublicæ debere.* Senatus, his auditis, in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, et exercitus inde deducere, ac redire Romam, placuit.

XLIII. Inimicitiæ inter M. Fulvium et M. Æmilium consulem erant: et super cetera Æmilius, serius biennio se consulem factum M. Fulvii opera, [45] ducebat [y]. itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum, [46] subornatos criminibus, introduxit. Qui *sibi, quum in pace essent,* [47] *imperataque a* [z] *prioribus consulibus fecissent, et eadem præstare obedienter M. Fulvio parati essent, bellum inlatum* questi, *agros primum depopulatos, terrorem direptionis et cædis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde et obpugnatos se, et* [48] *omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos in servitium abstractos: bona ademta, et, quod se ante omnia moveat, templa tota urbe spoliata ornamentis. simulacra Deûm, Deos immo ipsos, convulsos ex sedibus suis, ablatos esse;* [49] *parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur et supplicent, Ambraciensibus superesse* [a]. Hæc querentes, interrogando [50] criminose ex composito, consul ad plura, velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter consul C. Flaminius M. Fulvii caussam excepit: qui, *veterem et obsoletam viam ingressos Ambracienses,* dixit. [51] *Sic M. Marcellum a Syracusanis, sic Q. Fulvium a Campanis accusatos. quin* [52] *eadem opera T. Quinctium a Philippo rege, M'. Acilium et L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum M.* [b] *Fulvium ab Ætolis et Cephalleniæ populis accusari paterentur. Ambraciam obpugnatam et captam, et signa inde ornamentaque ablata, et cetera facta,*

Fulvium Ambracienses accusant.

Defendit C. Flaminius.

[y] *dicebat* Crev. [z] *a* del. Crev. [a] *non superesse* Gron. [b] *M.* del. Gron. Crev.

45 *Dicebat*] Sic Andreas et Vict. codex. Nec videmus cur Gronovianæ editiones id mutatum voluerint in *ducebat*.

46 * *Subornatos criminibus*] Clam instructos criminationibus.

47 *Imperataque prioribus consulibus fecissent*] Sic supra, l. XXXV. c. 17. *Antiocho si Smyrna et Lampsacus imperata faciant.* Vulgati habent *a prioribus.* Sed Andreas, et unus e MSS. Hearnii, et noster Victor. omittunt particulam *a*.

48 * *Omnia exempla belli edita in se*] Vid. not. ad XXIX. 27.

49 *Parietes postesque nudatos, quos adorent . . Ambraciensibus superesse*] Secuti sumus auctoritatem librorum, tum a Gelenio, tum a Gronovio, tum ab Hearnio inspectorum, qui sic habent, quomodo edi curavimus. Sensus est, nihil aliud superesse Ambraciensibus, quod adorent, ad quod conversi precentur et supplicent, nisi parietes postesque nudatos, ablatis a M. Fulvio deorum simulacris. In vulgatis legitur: *parietes postesque nudatos*, supple, esse. *Quos adorent, ad quos conversi precentur et supplicent, Ambraciensibus non superesse.*

50 * *Criminose*] Accusatorie, ita ut iis occasionem praberet novarum in Fulvium criminationum.

51 * *Sic M. Marcellum*] De his accusationibus Syracusanorum in Marcellum, Campanorum in Q. Fulvium, egit Livius l. XXVI. c. 26. et seqq.

52 * *Eadem opera*] Uno tenore, pariter simulque.

quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis, Patres conscripti? qui ob has res gestas triumphum a vobis postulaturus sit; Ambraciam captam, signaque, quæ ablata criminantur, et cetera spolia ejus urbis ante currum laturus, [53] *et fixurus in postibus suis. Nihil est, quod se ab Ætolis separent. eadem Ambraciensium et Ætolorum caussa est. Itaque collega meus vel in alia caussa inimicitias exerceat, vel, si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. Ego nec de Ambraciensibus, nec de Ætolis decerni quidquam, absente M. Fulvio, patiar.* U. C. 565. A. C. 187.

XLIV. Quum Æmilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, et tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret [c]; certamine consulum biduum absumtum est. nec præsente Flaminio decerni quidquam videbatur posse. Captata occasio est, quum æger forte Flaminius abesset; et, referente Æmilio, senatusconsultum factum est, *Ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur: portoria, quæ vellent, terra marique caperent, dum eorum inmunes Romani ac socii Latini nominis essent. Signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse, de iis, quum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, et, quod ii censuissent, fieri.* Neque his contentus consul fuit, sed postea per infrequentiam adjecit senatusconsultum [d], [54] *Ambraciam non videri vi captam esse.* Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per triduum, quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati consules, et delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit, cui quum ab Ser. Sulpicio prætore senatus ad ædem Bellonæ datus esset, et ipse, commemoratis rebus ab se gestis, postulasset, ut ob eas Diis inmortalibus honos haberetur, sibique triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpureo, et L. Æmilius Paullus.

S. C. in gratiam Ambraciensium.

Manlius petit triumphum.

XLV. *Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ caussa,* [55] *fœderisque et legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope*

Legati ipsius contradicunt.

[c] *rediret* Gron. Crev.

[d] *senatusconsulto* Eaed.

53 *Et fixurus in postibus suis*] Vid. not. 29. ad l. X. c. 7.

54 *Ambraciam non videri*] Vid. not. 48. ad l. XXXIV. c. 44.

55 *Fœderisque et legum*] Dele copulam *et*, quæ abest ab MSS. Thuanæo et Victor.

U. C. 565. A. C. 187. *telendisse, ut eam pacem turbaret, et Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet: sed illum, cognita fraude consulis, quum sæpe conloquiis petitis captatus esset, non congressum modo, sed conspectum etiam ejus vitasse. Cupientem transire Taurum ægre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admovisse tamen exercitum, et prope ipsis jugis* [56] *ad divortia aquarum castra posuisse. Quum nullam ibi caussam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse exercitum ad Gallogræcos: cui nationi non ex senatus auctoritate, non populi jussu, bellum inlatum. quod quem umquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Hannibalis et Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum, populum jussisse. sæpe legatos ante missos, res repetitas, postremo, qui bellum indicerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum populi Romani bellum, et non tuum privatum latrocinium ducamus*[e]*? At eo ipso contentus fuisti; recto itinere duxisti exercitum ad eas, quos tibi hostes desumseras: an et per omnes amfractus viarum, quum ad bivia consisteres, ut, quo flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eo* [57] *consul mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ, Lycaoniæque, et Phrygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem a tyrannis castellanisque deviis colligens? Quid enim tibi* [58] *cum Oroandis? quid cum aliis æque innoxiis populis? Bellum autem ipsum, cujus nomine triumphum petis, quo modo gessisti? Loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, ut Diis inmortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod pro temeritate imperatoris,* [59] *nullo jure gentium bellum inferentis, pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod belluas, non hostes, nobis objecerunt.*

XLVI. [60] *Nolite*[f] *nomen tantum existimare mixtum esse Gallogræcorum. multo ante et corpora et animi mixti ac vitiati sunt. An, si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc redisset? Bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus pene hostium*

[e] *dicamus* Gron. Crev. [f] *Nolito* Gron.

56 *Ad divortia aquarum*] Divortia aquarum, inquit Turnebus, l. XIV. Advers. c. 11. juga sunt, unde in diversa aquæ et cœlestes et perennes divertunt.

57 *Consul mercenarius . . stipem a tyrannis . . colligens*] Non immerito objectam esse Manlio avaritiam docet Polybius uno verbulo, quod in Excerpt. Leg. 31. reperitur. Nam quum Isiondenses, de quibus Livius c. 15. supra, auxilium ejus adversus Telmissenses implorarent, *ipse*, inquit Polybius, *hanc sibi offerri a propitio Mercurio prædam putans, illico in Pamphyliam flexit iter*.

58 *Cum Oroandis*] Vid. not. 27. ad c. 37. supra.

59 * *Nullo jure gentium*] Sine ulla ex iis belli causis quæ jure gentium legitimæ habentur.

60 *Nolite*] Mendum hic insederat Gronovianas editiones: *nolito*.

aciem subjecit. ut[g] *non tela ex superiore loco mitterent, sed* U. C. 565.
corpora sua nuda injicerent, obruere nos potuerunt[h]. *Quid* A. C. 187.
igitur incidit? Magna fortuna populi Romani est, magnum et terribile nomen. Recenti ruina Hannibalis, Philippi, Antiochi, [61] *prope adtoniti erant, tantæ corporum moles. Fundis sagittisque in fugam consternati sunt: gladius in acie cruentatus non est Gallico bello:* [62] *velut avium examina, ad crepitum primum missilium avolavere. At, Hercule, nos iidem, (admonente fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, cæsi, fugati, exuti inpedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paullo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, perisset, cum multis viris fortibus cecidit:* [63] *exercitus, spolia regis Antiochi referens, trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi inpedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus aut populus Romanus dedisset. Sic huic L. Scipioni, sic illi M'. Acilio de rege Antiocho, sic paullo ante T. Quinctio de rege Philippo, sic P. Africano de Hannibale, et Pœnis, et Syphace, triumphus datus.* [64] *et minima illa, quum jam senatus censuisset bellum, quæsita tamen sunt, quibus nunciandum esset: ipsis utique regibus nunciaretur; an satis esset, ad præsidium aliquod nunciari?* [65] *Vultis ergo hæc omnia pollui et confundi? tolli fecialia jura? nullos esse feciales? fiat (pace Deûm dixerim) jactura religionis: oblivio Deorum capiat pectora vestra. Num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri, velint, jubeantne cum Gallis*

g *ut, si* Gron. Crev. h *potuerint* Eæd.

61 *Prope attoniti erant. Tantæ corporum moles, fundis sagittisque . . consternati sunt*] Verbum *consternati sunt* refertur ad Gallos, qui hic designantur per hæc verba, *tantæ corporum moles:* prorsus quasi scripsisset Livius: Galli, tantæ corporum moles, consternati sunt. Porro male distinguitur hic locus in vulgatis: *prope attoniti erant, tantæ corporum moles. . Fundis sagittisque. . . .* Qui enim opponuntur stupor ille quo defixi steterunt, et corporum moles? At mirum est profecto vasti et proceri corporis homines fundis sagittisque in fugam consternatos esse.

62 *Velut avium examina*] Sigonius e libro suo affert *apium:* in Victorino legitur *apum.* Utrumlibet parum interest. Sed ad *apes* aptissime referuntur et ipsa vox *examina,* et *crepitus* ille quo fugantur.

63 *Exercitus . . trifariam dissipatus . . delituit*] Intellige nomen *exercitus* inniti verbo *delituit,* ita ut triplex hoc membrum, *alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta,* connectendum sit his vocibus, *trifariam dissipatus,* tanquam iis explicandis appositum.

64 *Et minima illa . . quæsita tamen sunt*] Consulti sunt feciales de his, quæ haud sane magni momenti esse videantur, nempe, utrum regibus ipsis nunciari oporteret, an etc. Id factum memoravit Livius quum in Philippo, l. XXXI. c. 8. tum in Antiocho, l. XXXVI. c. 3.

65 *Vultis ergo*] Thuan. *Velitis ergo,* quod non temere fastidiendum. Sic l. V. c. 53. *Velitisne illos Romanos, vos Veientes esse?* Jac. Gronovius.

U. C. 565.
A. C. 187.

bellum geri? Modo certe consules Græciam atque Asiam volebant. tamen perseverantibus vobis, Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. Merito ergo a vobis, prospere bello gesto, triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.

Manlius se defendit.

XLVII. Talis oratio Furii et Æmilii fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. *Tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus adversari, Patres conscripti. Quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum, hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum,* [66] *sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse. Ex decem legatis, si Diis placet, quod consilium*[i] *dispensandæ cohonestandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt; quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum. Nullius equidem invideo honori, Patres conscripti. Vos* [67] *tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, inpedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate vestra deterruistis. triumphavit, quem non bellum injustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis conlatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo fraudor; sed caussam apud vos, Patres conscripti, accusantibus meis ipse legatis, dico. Duplex eorum, ut animadvertistis, Patres conscripti, accusatio fuit. nam, nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, et gestum temere atqui inprudenter, dixerunt. non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus a vobis, Patres conscripti, ut, quæ communiter de inmanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis* [68] *Gallis. Remota*[k]

[i] *consilium.* Gron.   [k] *qui terras has incolunt, existimetis. Gallos remota etc.* Gron. Crev.

66 * *Sed referre etiam*] Jus referendi ad senatum, sive senatum consulendi de iis quæ viderentur ad rempublicam pertinere, habebant tribuni plebis.

67 *Tribunos plebei . . . impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum*] De hoc Fabio duobus tantummodo locis egit Livius, nempe c. ult. l. XXXVII. et c. 39. hujus libri, nec ullam hujus certaminis tribunorum adversus eum mentionem fecit.

68 *Gallos . . per seipsos æstimate*] Recte observat Perizonius vocem *Gallos* hic suspectam esse debere locum accuratius inspicienti. Neque enim communiter de Gallis universis, sed de illis proprie qui Asiam incolebant, agitur. Videmur igitur legere debere, quomodo in Moguntina editione habetur, cui accedit unus e MSS. Hearnii: *ea de illis quoque, qui terras has incolunt, existimetis Gallis. Remota universæ gentis infamia atque invidia, per se ipsos æstimate.*

universæ gentis infamia atque invidia, per se ipsos æstimate. Utinam rex Eumenes, utinam Asiæ civitates omnes adessent, et illos potius querentes, quam me accusantem, audiretis! Mittite, agedum, legatos circa omnes Asiæ urbes, et quærite, utra[1] *graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: quum vix redimendi captivos copia esset, et mactatas humanas hostias inmolatosque liberos suos audirent. Stipendium, scitote, pependisse socios vestros Gallis: et nunc, liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a me foret cessatum.* U. C. 565. A. C. 187.

XLVIII. *Quo longius Antiochus emotus esset, hoc inpotentius in Asia Galli dominarentur: et, quidquid est terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non vestro, adjecissetis. At enim sunt quidem ista vera. etiam* [69] *Delphos, quondam commune humani generis oraculum, umbilicum orbis terrarum, Galli spoliaverunt: nec ideo populus Romanus his bellum indixit, aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in jure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque, quid in his terris fieret; et hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem inmunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjicitis, alias agro multatis, aliis vectigal inponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, ut pacem terra marique habeant.* [70] *An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis, regi Eumeni, rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor; tamquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. Scipio, adpello, cujus ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab Diis inmortalibus precatus sum; te, P. Scipio, qui legati jus, collegæ majestatem, et apud fratrem consulem, et apud exercitum habuisti; sciatisne, in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hostibus justis? ceciderítis?*

[1] *utrum a* Gron. Crev.

69 * *Delphos .. umbilicum Orbis terrarum*] Sic Græci quamplurimi, et post eos Latini. Vid. Cellar. Geogr. Ant. l. I. c. 4.

70 *An, nisi præsidia*] Duo quæ sequuntur membra inter se ita connexa intelligi debent, ut unum ambo sensum efficiant. Qui non putaretis liberatam Asiam, nisi præsidia deduxisset Antiochus, an credetis ratam libertatem civitatibus futuram fuisse, si per eamdem Asiam effusi Gallorum exercitus vagarentur?

U. C. 565. A. C. 187. *spolia eorum retuleritis?* [71] *Atqui cum Antiocho,* [72] *non cum Gallis, bellum et* [m] *senatus decreverat, et populus jusserat. sed simul, ut opinor, cum his decreverant jusserantque, qui* [73] *intra ejus præsidia fuissent. ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, et cum quo nominatim fœdus ut fieret, mandaveratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulerunt. In qua caussa quum Galli ante omnes fuissent, et reguli quidam, et tyranni; ego tamen et cum aliis, pro dignitate imperii vestri coactis* [74] *luere peccata sua, pacem pepigi: et Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentavi; et, postquam indomitos atque inplacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. Nunc, quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem caussæ meæ, etiamsi non apud Romanum, sed apud Karthaginiensem senatum agerem; ubi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque Deos adhibet, quia* [75] *nullius calumniæ subjicit ea, quæ Dii comprobaverunt, et in sollemnibus verbis habet, quum supplicationem aut triumphum decernit?* Quod bene ac feliciter rempublicam administrarit; *si nollem, si grave, ac superbum existimarem virtute gloriari;* [76] *pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam nationem sine ulla militum jactura devicimus, postularem, ut Diis inmortalibus honos haberetur, et ipse triumphans in Capitolium adscenderem, unde, votis rite nuncupatis, profectus sum. negaretis hoc* [77] *mihi cum Diis inmortalibus?*

XLIX. *Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? Quum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent, nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid? si urbem eo loco haberent, et mœnibus se te-*

[m] *et* l. *his* Gron.

71* *Atqui cum Antiocho*] Hæc dicuntur cum respectu ad ea quæ præcessere. Pugnavere Scipiones cum Gallis, ut cum hostibus justis, veris, legitimis, licet Antiocho, non Gallis nominatim bellum indictum esset. Sed nimirum decretum senatus complectebatur eos quoque qui Antiochi sectam secuti essent, et intra ejus præsidia fuissent. Quum igitur Galli inter auxiliares Antiochi fuerint, legitimum cum iis bellum et Scipiones et ego gessimus.

72 *Non cum Gallis bellum et senatus decreverat*] Sic habere MS. Thuanæum testatur Jac. Gronovius. Accedit noster Vict. Vulgo: *non cum Gallis bellum his senatus decreverat.*

73 *Intra ejus præsidia*] Editi ante Gronovium *inter ejus præsidia.* Sed vid. not. 40. ad c. 11. hujus libri.

74* *Luere peccata sua*] Pecunia. Sic excusat et mitigat Manlius, suppresso etiam invidioso pecuniæ nomine, illam quæ ei objecta fuerat avaritiam, exactasque a tyrannis castellanisque ingentes auri et argenti summas.

75* *Nullius calumniæ subjicit*] Nullius injustis et malitiosis cavillationibus deteri sinit.

76 *Pro felicitate mea*] Libenter et hic præfigeremus particulam *si.* Neque enim facile videtur posse suppleri.

77 *Mihi cum diis*] Si nihil hic vitii est, sensus erit: et mihi, et diis.

nerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas U. C. 565.
æquone loco M'. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? A. C. 187.
Philippum non eodem modo super Aoum amnem juga tenentem montium T. Quinctius dejecit? Equidem adhuc, qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non invenio. Si degenerem et emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum et feritate animorum, et robore corporum, [78] huicne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia est, Patres conscripti, nec quidquam aliud scit, quam [79] detrectare virtutes, conrumpere honores ac præmia earum. mihi, quæso, ita ignoscatis, Patres conscripti, si longiorem orationem non cupiditas [80] gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, et plana ex arduis, et culta ex silvestribus facere potui, et præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces, ne quid sarcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tanto agmine abstraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur? [81] In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, hærent. Quod saltu iniquo, loco alieno, quum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi et novissimi agminis hærentem ad inpedimenta nostra exercitum barbarorum circumvenerunt; quod multa millia ipso die, plura multò post dies paucos ceciderunt et ceperunt; hoc, si ipsi tacuerint, vos scituros, quum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt? Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem; tamen proconsul[a] triumphum in Thracia duobus prœliis merueram. Sed jam dictum satis est. quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quam volui, fatigavi, veniam a vobis petitam impetratamque velim, Patres conscripti.

L. Plus crimina eo die, quam defensio, valuissent, ni altercationem in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die et cognati amicique Cn. Manlii summis opibus adnisi sunt, et auctoritas seniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru et laurea privatus inhonoratusque, urbem iniret.

Triumphus Manlio decretus.

[a] *proconsul* del. Gron. Crev.

78 *Huicne*] Unus e MSS. Gronovianis et noster Vict. *Huiccine.*

79 *Detrectare virtutes*] Obtrectare virtutibus, debitam illis detrahere laudem: quemadmodum supra l. XXXIV. c. 15. *Cato, haud sane detrectator laudum suarum.*

80 *Gloriandi de me*] Duas ultimas voces addidit Gelenius, haud sane necessarias. Eas ignorat Vict. codex et unus e MSS. Hearnii.

81 *In hoc casu . . . . hærent*] In hoc infortunio, cujus culpam casus sustinet, exaggerando verbis hærent: in ea re multi sunt. At sedulo tacent ea quæ mihi in hoc ipso prælio laudi dari debent. Frustra tamen, quum testis adsit omnis exercitus.

U. C. 565. A. C. 187.

hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Obpressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus majus et cum majore et clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor est) duo Q. Petillii diem dixerunt. id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis; sed universam civitatem, quæ id pati posset, incusabant. *Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas: Romam ingratiorem; si quidem victa Karthago victum Hannibalem in exsilium expulisset; Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit: nihil tam æquandæ libertatis esse, quam potentissimum quemque* [82] *posse dicere caussam. Quid autem tuto cuiquam, nedum summam rempublicam, permitti, si ratio non sit reddenda? qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ caussæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die, in forum est deductus. Jussus dicere caussam, sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem umquam neque melius, neque verius laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant: et [83] aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

Scipio Africanus accusatur.

Tribunorum criminationes.

LI. Tribuni plebis [84] vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hibernorum, et Locris Pleminianum tumultum, quum ad fidem præsentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quam argumentis, pecuniæ captæ reum accusarunt. *Filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tamquam in ejus unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum consuli, non legatum, in provincia fuisse; nec ad aliam rem eo profectum, quam ut, id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque et omnibus ad orientem* [85] *versis* [o] *regibus gentibusque adpareret; unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere: nutum* [p] *ejus pro*

[o] *versus* Gron. Crev. [p] *nutus* Eæd.

82 * *Posse dicere causam*] Posse accusari.

83 * *Aurium fastidium aberat*] Nec audientium aures aspernabantur, gravabantur hanc laudationem ab ipso Scipione sibi dictam.

84 * *Vetera . . . crimina*] De his criminationibus in Scipionem egit Livius supra XXIX. 19. et seqq.

85 *Versus regibus*] Testatur Hearnius MSS. et ceteras editiones habere *versis*. Et consentit noster Vict. Non sustinuimus tamen mutare Gronovianarum editionum lectionem, quæ nobis longe elegantior videtur.

decretis Patrum, pro populi jussis esse. [86] infamia intactum invidia, qua possunt, urguent. Orationibus in noctem perductis, [87] prodicta dies est. ubi ea venit, tribuni in Rostris prima luce consederunt. Citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subiit: silentioque facto, *Hoc*, inquit, *die, tribuni plebis, vosque Quirites, cum Hannibale et Karthaginiensibus signis conlatis, in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque, quum hodie litibus et jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem optimum maximum Junonemque et Minervam ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die, et sæpe alias, egregie reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrûm quoque quibus commodum est, ite mecum, Quirites, et orate Deos, ut mei similes principes habeatis.* [88] *ita, si* [89] *ab annis septemdecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.* Ab Rostris in Capitolium adscendit. simul se universa concio avertit, et secuta Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ [90] viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, præter servilem comitatum et præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa Deûm cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum et æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Karthaginiensibus urbem est invectus.

U. C. 565.
A. C. 187.

Scipionis ad pop. oratio.

Concio eum in Capitol. sequitur.

LII. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni inluxit. post quem quum invidiam et certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodicta, in Literninum concessit; certo consilio, ne ad caussam dicendam adesset. Major animus et natura erat, ac majori fortunæ adsuetus, quam ut reus esse sciret, et submittere se in humilitatem caussam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum caussæ [q] esse, cur abesset, excusabat. quam excusationem quum tribuni, qui diem dixerant, non

Scipio in Literninum concedit.

[q] *caussam* Gron. Crev.

86 * *Infamia intactum, invidia*] Quum non possent infamiam ei verorum criminum impingere, invidiam in eum concitant: quod ut possent viri magnitudo faciebat.

87 * *Prodicta dies est*] Vid. not. 57. ad III. 57.

88 *Ita, si*] Quod quidem vos ita precari decet, si . . . non aliter postulo ut id oretis deos, quam si . . .

89 *Ab annis septemdecim*] Ab anno ætatis decimo septimo. Anno demum ætatis vigesimo quarto missus in Hispaniam fuit Scipio. Sed tribunus militum erat in pugna Cannensi, quo tempore haud multum egressus erat annos septemdecim: ac deinde etiam, antequam in Hispaniam iret, ædilis curulis summa populi voluntate, quum legitimam ætatem nondum haberet, factus fuerat. Vid. supra XXII. 53. et XXV. 2.

90 * *Viatores*] Vid. not. 21. ad II. 56.

U. C. 565. A. C. 187. acciperent, et ab eadem superbia non venire ad caussam dicendam arguerent, qua judicium et tribunos plebis et concionem reliquisset; et, quibus jus de se dicendæ sententiæ et libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce et auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. et tantum animorum in dies nobis decrescit, ut, ad quem* [91] *ante annos*[r] *septemdecim, exercitum et classem habentem, tribunos plebis ædilemque mittere in Siciliam*[s] *ausi sumus, qui prehenderent eum, et Romam reducerent, ad eum privatum ex villa sua extrahendum, ad caussam dicendam, mittere non audeamus?* Tribuni plebis, adpellati ab L. Scipione, ita decreverunt, *Si morbi caussa excusaretur, sibi placere, accipi eam caussam, diemque a collegis prodici.* Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is, quum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: *Quum L. Scipio excuset morbum esse caussæ*[t] *fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum. tum quoque, si se adpellet, auxilio ei futurum, ne caussam dicat. Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani, P. Scipionem Deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub Rostris reum stare, et præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quam ipsi, sit.*

Gracchi decretum in gratiam Scipionis.

LIII. [92] Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ, Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugavitque: ideo Syphacem cepit, Hannibalem devicit, Karthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis subcumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus umquam in arcem tutam et velut sanctam clari viri pervenient: ubi, si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum considat?* Movit et decretum, et adjecta oratio non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores: et, deliberaturos se, quid sui juris et officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipue a consularibus seniori-

[r] *annis* Gron. Crev. [s] *in Siciliam mittere* Crev. [t] *caussam* Gron. Crev.

91 *Ante annis septemdecim*] Magis placeret *ante annos:* quomodo MS. Moguntinus habet, teste Hearnio. Sed Victor. pro tribus his vocibus, *antea:* recte.

92 * *Adjecit decreto indignationem*] Decreto, quod modo memoratum est, adjecit orationem plenam indignationis.

busque, Ti. Graccho actæ sunt, quod rempublicam privatis U. C. 565.
simultatibus potiorem habuisset: et Petillii vexati sunt A. C. 187.
probris, quod splendere aliena invidia voluissent, et spolia [93] ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. [94] vitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior [u] prima pars vitæ, quam postrema, fuit: quia in juventa bella assidue gesta: cum senecta res quoque defloruere, nec præbita est materia ingenio. Quid ad primum consulatum secundus, etiamsi censuram adjicias? quid Asiatica legatio, et valetudine adversa inutilis, et filii casu deformata, et post reditum necessitate aut subeundi judicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

Africani mors et laudes.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi. quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo adlatrare ejus magnitudinem solitus erat. hoc auctore existimantur Petillii et, vivo Africano, rem ingressi, et, mortuo, rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis: [95] *Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt; quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt?* Huic rogationi primo Q. et L. Mummii intercedebant: senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petillii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se, quam adversus legem, dicturum adparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fratris, viri omnium for-

Rogatio de pecunia Antiochi.

[u] *bellicis tamen magis, quam pacis artibus. Memorab.* Crev.

93 * *Ex Africani triumpho*] Ex Scipione Africano triumphato.

94 *Vitam Literni egit*] De hac villa Scipionis operæ pretium est legere ep. 86. Senecæ.

95 *Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia*] Nobis admodum suspecta est vox *quæratur*. Has rogationum decretorumque formulas Romani incipere solent a pronomine, et integra est suisque numeris constans hæc oratio: velitis, jubeatis, uti prætor urbanus ad senatum referat de ea pecunia, quæ capta ab Antiocho est, quod ejus, id est, de ea scilicet illius pecuniæ parte, quæ in publicum relata non est. *De ea re* dixit, non simpliciter *de ea*, quia vox *pecunia* nimio intervallo distat: et nota est formula omnium senatusconsultorum, *de ea re ita censuerunt*. Non absimiliter structas orationes vid. l. I. c. 32. et hoc ipso libro, c. 11. Igitur pro *quæratur* hoc loco legendum putamus *Quirites*.

U. C. 565. A. C. 187. tissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. *Parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. Et Karthaginienses exsilio Hannibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti laceretur, et frater insuper,* [96] *accessio invidiæ, mactetur.* M. Cato suasit rogationem, (exstat oratio ejus de pecunia regis Antiochi) et Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, uti rogassent [x], jusserunt.

LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc prætorem, adeo amicum Corneliæ familiæ, ut, qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriæ prodiderint, et ad portam Capenam [97] mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eumdem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam; ceterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio; simul et delata et recepta nomina legatorum ejus, A. et L. Hostiliorum Catonum, et C. Furii Aculeonis quæstoris: et, ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo et accensus. L. Hostilius, et scribæ, et accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio, et A. Hostilius legatus, et C. Furius damnati: *Quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem* [98] *sex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quam in ærarium retulerit: A. Hostilium* [99] *octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria: Furium quæstorem* [1] *auri pondo centum triginta, argenti ducenta* [y]. Has ego summas auri et argenti relatas apud Antiatem inveni, in L. Scipione malim equi-

Damnatur L. Scipio.

x *rogasset* Crev. y *auri centum triginta, argenti ducenta pondo* Gron. Crev.

96 * *Accessio invidiæ*] Altera victima invidiæ in P. Scipionem concitatæ; secundo loco objectus invidiæ, qua prior P. Scipio conflagrarat.

97 *Mulsum prosecutis funus dedisse*] Mulsum est potio ex vino et melle temperata, quæ apud veteres erat in deliciis. Eo milites in triumpho ab imperatore donabantur, ut probat ex Plauto Turnebus Advers. l. XIV. c. 11. Ita eo exemplo et more tum Livius significat Culleonem in Africani funere, renovata triumphi ejus memoria, dedisse mulsum, aut triumphi imitatum liberalitatem et imaginem hoc fecisse.

98 *Sex millia pondo auri*] Marcas 9375. *quadringenta octoginta argenti*; marcas 750.

99 *Octoginta pondo auri*] Marcas 125. *Argenti quadringenta tria.* Marcas 629. uncias 5. semunciam 1.

1 *Auri* (*pondo*) *centum triginta*] Marcas 203. unciam 1. *Argenti ducenta pondo.* Marcas 312. uncias 4.

dem librarii mendum, quam mendacium scriptoris, esse in summa auri atque argenti. Similius enim veri est, argenti, quam auri, majus pondus fuisse; et potius [2] quadragies, quam [3] ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod, [4] tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu, tradunt: librumque rationis ejus, quum Lucium fratrem adferre jussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse: indignantem, quod, quum [5] bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, quum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent, poposcisse claves, et se aperturum ærarium dixisse, [6] qui, ut clauderetur, effecisset. U. C. 565. A. C. 187.

LVI. Multa alia, in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt: ut, cui famæ, quibus scriptis adsentiar, non habeam. Non de accusatore convenit: alii M. Nævium, alii Petillios diem dixisse scribunt: non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. Alii Romæ, alii Literni et mortuum, et sepultum: utrobi-

2 *Quadragies*] Supple, centenis millibus sestertiûm. Scilicet hæc circiter summa efficeretur, si poneremus trajectas esse, in iis quæ Valerius de pecunia a Scipione exacta dixerat, numerorum notas, ita ut ille scripserit: *quadringenta octoginta pondo auri, sex millia argenti*. Nam libra argenti est quadringentorum sestertiûm, ut fuse probat Gronovius, l. I. de Pec. Vetere. Unde sequitur sex millia pondo argenti efficere vicies sestertium cum quadringentis sestertiorum millibus, sive sestertios 2400000. Jam vero quadringenta octoginta pondo auri, si statuatur auri ad argentum proportio decupla, æquiparantur libris argenti 4800. quæ efficiunt decies sestertium cum nongentis et viginti sestertiorum millibus. Verum 2400000. et 1920000. si addantur sibi invicem, exurgunt 4320000. sive quadragies sestertium cum trecentis et viginti sestertiorum millibus. Excurrentem autem illam trecentorum et viginti millium summam neglexit Livius, ut numerum suum rotundaret. Perizonius, Animadv. Hist. c. 10. ut propius abeat ab quadragies sestertio, mavult suspicari eam Livii mentem fuisse, ut librarium Valerii Antiatis crediderit peccasse in ipsis numerorum notis, veramque Valerii scripturam fuisse DC. sive, sexcenta pondo auri, CIƆ CIƆ CIƆ CIƆ et LXXX. id est, quatuor millia et octoginta argenti: quod revera auri argentique pondus efficit 4032000. sestertios. Ceterum quadragies sestertium efficit marcas argenti nostrates 15625.

3 *Ducenties quadragies*] Supple itidem, centenis sestertiûm millibus. Sic æstimat Livius in Romana pecunia summam sex millium pondo auri, et quadringentorum octoginta argenti: quæ si accurate omnino æstimaretur, efficeret ducenties quadragies sestertium cum centum et nonaginta duobus millibus sestertiorum. Ducenties quadragies sestertium æquiparatu marcis argenti 93750.

4 *Tantæ summæ*] Nempe quadragies sestertii.

5 *Bis millies*] Sestertios 200000000. id est, marcas argenti 781250.

6 *Qui ut clauderetur effecisset*] Hoc dictum Scipionis aliquid obscuri habet. An ideo a se clausum esse ærarium dixit, quod in illud tantum pecuniam intulisset, ut jam opus non esset conferri a populo tributum, nec proinde ærarium ad tributum accipiendum aperiri? Sed id nusquam memoratum, et exstincti tributi decus ad victoriam Pauli Æmilii de Perseo rege refertur. An ideo, quod perpetrato Punico bello finem attulerit sumptibus illis, quibus immensis exhaustum fuerat ærarium? Judicet lector, aut quid commodius ipse excogitet.

U. C. 565. A. C. 187. que monumenta ostenduntur et statuæ. Nam et Literni monumentum monumentoque statua superinposita fuit, quam tempestate disjectam nuper vidimus ipsi. Et Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. et L. Scipionum dicuntur esse, tertia poëtæ Q. Ennii. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque, si modo ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris. [7] nebulonem modo, modo nugatorem adpellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accusatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conveniens: et illi auctores sequendi sunt, qui, quum L. Scipio et accusatus, et damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt. quo post famam de fratris casu adlatam, relicta legatione cucurrisse eum Romam; et, quum a porta recta ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore ejus viatorem: et tribunis retinentibus, [8] magis pie, quam civiliter, vim fecisse. Hinc[z] enim ipse Gracchus quæritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem: et ad postremum, [9] quum auxilium L. Scipioni pollicetur[a], adjicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potius, quam a privato, victam videri et tribuniciam potestatem, et rempublicam esse. Sed ita hanc unam inpotentem ejus injuriam invidia onerat, ut, increpando quod degenerarit tantum a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis et temperantiæ [10] pro reprehensione præsenti reddat. Castigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum consulem et dictatorem vellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in Rostris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e templo Jovis optimi maximi exiret.

LVII. Hæc, vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis [11] ad civilem habitum honoribus

[z] *Hæc* Gron. Crev. [a] *polliceretur* Eæd.

7 *Nebulonem modo, modo nugatorem appellat*] Unum ex his *modo* relegant MSS. Thuan. et Vict. Et sic sæpe Livius in distributionibus. Lib. III, c. 37. *Virgis cædi, alii securi subjici.* L. V. c. 8. *Pauci reipublicæ; huic atque illi, ut quosque studium privatim aut gratia occupaverunt, adsunt.*

8 *Magis pie quam civiliter*] Ita ut pium fratrem ageret magis, quam civem legum observantem. Sic, l. VII. c. 5. *Consilium .... non civilis exempli.*

9 *Quum auxilium ... polliceretur*] Melius *pollicetur:* quod habet Andreas et MS. Moguntinus.

10 * *Pro reprehensione præsenti*] Ad pensandam hanc præsentem recentis facti reprehensionem.

11 * *Ad civilem habitum*] Ad modum qui civem liberæ reipublicæ deceat, qui non officiat æqualitati civium inter se.

significarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Nasicæ haud dubie a patre conlocata erat) nuptam fuisse convenit. Illud parum constat, utrum post mortem patris et desponsa sit, et nupserit; an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse, *Sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere; nec se gratiæ quærendæ caussa quidquam facere. sed in quem carcerem reges et imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem ejus duci non passurum.* Senatum, eo die forte cœnantem in Capitolio, consurrexisse, et petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. quibus ita inter publicum sollemne sponsalibus rite factis, quum se domum recepisset, Scipionem Æmiliæ uxori dixisse, filiam se minorem despondisse. quum illa, muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adjecisset, non, si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse; lætum Scipionem tam concordi judicio, ipsi desponsam respondisse. hæc de tanto viro, quamquam et opinionibus, et monumentis literarum variarent, proponenda erant.

U. C. 565. A. C. 187. Graccho nupta Cornelia.

LVIII. Judiciis a Q. Terentio prætore perfectis, Hostilius et Furius damnati, prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio, quum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in ærario esse, nec se quidquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos adpellavit; orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed proprie familiæ suæ. *Parentes suos et P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. et P. Scipiones, clarissimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra Hispania, adversus multos Pœnorum Hispanorumque et duces et exercitus, nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambo pro republica*[b] *morte obcubuisse. quum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, (ut, quæ in Hispania, quæ in Africa, quum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur) consulem et ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia provincia et bellum cum Antiocho rege decerneretur; et a fratre, cui post duos consulatus censuramque et triumphum legatus in Asiam iret. Ibi, ne magnitudo et splendor legati laudibus consulis obficeret, forte ita incidisse, ut, quo die ad Magnesiam signis conlatis*

L. Scipio in carcerem duci jubetur.

Defenditur a Nasica.

b *republica* l. *populo Romano* Gron. Crev.

U. C. 565. A. C. 187. *L. Scipio Antiochum devicisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot via abesset. Non fuisse minorem eum exercitum, quam Hannibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Hannibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. Et bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. In pace crimen quæri. eam dici* [12] *venisse. Hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin exstitisse ex decem legatis, qui Cn. Manlium accusarent: tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi* [13] *eam accusationem valuisse.*

LIX. *At, Hercule, in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium adcommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum victum, quæ ante bellum ejus fuerint: auri et argenti quum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in privatum versum.* [14] *An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in unum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem et proxima Europæ tenuisse Antiochum? Ea quanta regio orbis terrarum sit, a Tauro monte in Ægæum usque prominens mare, quot non urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. Hanc regionem,* [15] *dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad Tauri montis juga Antiocho ademtam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam. nec Quinctio crimen quæsitum: non enim habuisse eum Africanum fratrem; cujus quum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. Tantum auri argentique judicatum esse in domum L. Scipionis inlatum, quantum, venditis omnibus bonis, redigi non posset. Id ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? In domo, quam sumtus non exhauserint, exstare debuisse novæ fortunæ cumulum. At enim, quod ex bonis redigi non possit, ex corpore et tergo per vexationem et contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos et latrones vir clarissimus includatur, et* [16] *in robore et tenebris exspiret: deinde nudus ante carcerem projiciatur. Non id*

12 *Venisse*] Venumdatam esse.

13 *Eam accusationem*] Gronoviana editiones *etiam accusationem:* contra scriptorum et vett. editorum fidem.

14 *An non . . tantum auri . . sit latum*] Dele verbum *sit*, et supple *esse*. Sed et mallemus, *si omnes . . conferantur*.

15 *Dierum plus triginta . . patentem*] Supple, itinere. Quod sane durius videri non immerito possit.

16 *In robore*] *Robur*, inquit Festus, *in carcere dicitur is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur.* Nimirum olim sontes includebantur arcis e robore, sive, ligno durissimo, factis.

Corneliæ magis familiæ, quam urbi Romanæ, fore erubescendum. U. C. 566. A. C. 187.

LX. Adversus ea Terentius prætor rogationem Petilliam, et senatusconsultum, et judicium de L. Scipione factum recitavit; se, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata sit, nihil habere, quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, et in vincula duci jubeat. Tribuni quum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronunciavit, *prætori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur.* Ti. Gracchus ita decrevit: *Quo minus ex bonis L. Scipionis, quod judicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem (qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiæ devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit) non passurum* [17]*inter hostes populi Romani L. Scipionem*[c] *in carcere et in vinculis esse, mittique eum se jubere.* Tanto adsensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. [18]In bona deinde L. Scipionis possessum publice quæstores prætor misit. neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nequaquam tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Conlata pecunia a cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni; ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit, quæ necessaria ad cultum erant, [19]redemta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in prætorem, [20]et consilium ejus, et accusatores.

Gracchus mitti eum jubet.

[c] *L. Scipionem* del. Crev.

17 *Inter hostes populi Romani*] Post hæc verba a mala manu rursus insertum erat *L. Scipionem:* quod quum et sensus, et duo scripti, unus a Gronovio memoratus, alter Vict. noster, repudient, resecandum censuimus.

18 * *In bona*] Jussit prætor quæstores in bona L. Scipionis jus possessionis nomine populi Romani exercere.

19 * *Redempta*] Intelligendum est vendita esse ea omnia quæ L. Scipionis erant, ut pecunia ex eis redacta in ærarium inferretur: ad illam autem venditionem accessisse proximos L. Scipionis cognatos, et ea quæ maxime necessarii usus erant redemisse, ac Scipioni reddidisse.

20 *Et consilium ejus*] Et judices qui cum eo L. Scipionem damnaverant.

EPITOME LIBRI XXXIX.

M. ÆMILIUS consul, Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiæ junxit. Initia luxuriæ, introducta ab exercitu Asiatico, referuntur. Ligures, quicumque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia sacrum Græcum, et quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, quum ad ingentis turbæ conjurationem pervenisset, a consule investigatum, et multorum pœna sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco et [1] M. Porcio Catone, et belli et pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quinctius Flamininus, T. Quinctii frater, eo quod, quum Galliam provinciam consul obtinuerat, [2] rogatus in convivio a Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quemdam sua manu occiderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum ex damnatis securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Exstat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tamquam jungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal, a Prusia Bithyniæ rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quinctium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopœmen quoque, dux Achæorum, vir maximus, a Messeniis interemtus veneno, quum ab iis bello captus esset. Coloniæ [3] Potentia, et Pisaurum, et Mutina, et Parma deductæ sunt. Præterea res adversus Celtiberos prospere gestas, et initia caussasque belli Macedonici continet; cujus origo inde fluxit, quod Philippus ægre ferebat, regnum suum imminui a Romanis, et quod cogeretur, a Thracibus aliisque locis præsidia deducere.

1 *M. Porcio Catone . . maximo*] Libri habebant *vir . . maximus*. Mutavit Sigonius, ut has laudes in Catonem, non in L. Quintium caderent. Et quidem Andreas habet *maximo*, sed omittit *τὸ viro*.

2 *Rogatus in convivio*] Duas postremas voces adjecimus, quas et Sigonius in veteribus libris, et Gronovius in tribus MSS. exstare testantur. Et consentit Livius, infra c. 42.

3 *Pollentia*] Sic habent olim editi. Sigonius legi jusserat *Potentia*, quod nomen in suis libris reperiri affirmat: et assentitur quoque Velleius lib. I. ubi de coloniis agit. Plinius quoque *Potentiæ* urbis in Piceno mentionem facit, l. III. c. 18. Sed idem ibidem *Pollentinos* quoque appellat. Quum igitur in Piceno fuerint et *Potentia* et *Pollentia* urbes, nulla nobis esse ratio visa est, cur veterem hujus loci lectionem repudiaremus. Campanus tamen habet *Potentia*.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIX.

U. C. 565. A. C. 187. Ligures hostes perpetui P. R.

DUM hæc (si modo hoc anno acta sunt) Romæ aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam [1] inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Asia, et amœnitate urbium, et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium regiisque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. præcipue sub imperio Cn. Manlii solute ac neglegenter habiti sunt. itaque asperius paullo iter in Thracia, et exercitatior hostis magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana et aspera, [2] quæ et ipsis capere labor erat, et ex præoccupatis dejicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis levis, et velox, et repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: obpugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosaque: inops regio, quæ parsimonia adstringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa sequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, præter arma et viros omnem spem in armis habentes, erat. Nec deerat umquam cum iis vel materia belli, vel caussa; [3] quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant. nec tamen in discrimen summæ rerum pugnabatur.

Adversus eos consulum res gestæ.

II. C. Flaminius consul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prœliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, et arma ademit: ea quia non sincera fide tradebant, quum castigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est consul. Ce-

1 *Inter magnorum intervalla bellorum*] Aliquot scripti, inter quos Victorinus, *per* exhibent pro *inter:* quod admittendum videtur, ne male concurrant sibi mutuo hæ duæ voces *inter . . . intervalla.*

2 *Quæ et ipsis capere labor est*] Lege cum Schelio: *quæ et ipsa capere labor erat*, vel potius, *labor esset. Ipsa*, id est, etiamsi nemo obstaret, τὸ *esset* firmant ea quæ sequuntur verba, subjunctivi omnia modi, *hostis . . . qui . . . sineret; inops regio, quæ . . . adstringeret.*

3 * *Quia propter . . nec tamen*] Hæc duo membra referenda sunt ad ea quæ præcessere, *vel materia belli, vel causa.* Nunquam deerat causa belli, quia Ligures semper vicinos agros incursabant: nunquam deerat materia, quia non cum iis ita pugnabatur, ut decerneretur de summa rerum, ut tota natio jam ferre jugum subacta cervice cogeretur.

teri effusi rursus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. ita trans Apenninum abierunt. qui castris se tenuerant, circumsessi expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. tum conquisita cum intentiore cura arma, et omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset. His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis. et, quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, [4] viam a Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius alter consul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Balistam Suismontiumque tenentibus, deussit depopulatusque est. deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus prœliis fatigavit; postremo coactos in aciem descendere justo prœlio devicit: in quo et [a] ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his et [5] Friniates [b] Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Æmilius subegit, armaque ademit, et de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit. [6] viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. Prœlio ultimo, quo cum Liguribus signis conlatis conflixit, ædem Junoni Reginæ vovit. Hæc in Liguribus eo anno gesta.

U. C. 566.
A. C. 187.

III. In Gallia M. Furius prætor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. Id Ceno-

Cenomanis arma adempta et reddita.

[a] *et* del. Gron. Crev.

[b] *Briniates* Gron.

4 *Viam a Bononia perduxit Arretium*] Aliter Strabo, qui l. V. p. 217. vult hunc Flaminium munivisse viam ab Roma per Etruriam et Umbriam ad urbem Ariminum usque. Nimirum ille credidit celebrem illam et a multis memoratam Flaminiam viam, quæ revera ab Roma ad Ariminum perducta fuerat, munitam esse ab hoc consule C. Flaminio. At illa opus est Flaminii censoris, illius ipsius qui in pugna ad Trasymenum lacum periit, et est hujusce Flaminii consulis pater. Id testantur Cassiodorus et Festus. Vid. supra l. XX. et 38. Et firmat ipse Livius, dum mentionem facit, l. XXII. c. 11. multo ante hæc tempora, Flaminiæ viæ, et in ea urbis Ocriculi, quæ urbs in Itinerario quoque Antonini prima occurrit in Flaminia via ab Roma Ariminum euntibus.

5 *Friniates Ligures*] Vulgati olim habebant *Frisinates*. Sigonii vetus liber, ipso teste, *Friniates*, quod ipse mutavit in *Briniates*: sed nullo satis valido momento adductus. Intelligi enim possunt ii Friniatium Ligurum, quos Flaminius non adierat. Atque ideo nimirum adjecit Livius *omnes* ab Æmilio subactos, quod pars tantum eorum a Flaminio domita fuerat.

6 *Viamque ab Placentia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit*] Hæc est via Æmilia, quæ etiam regioni nomen dedit. Ceterum notandum est hic rursum dissentire a Livio Strabonem, qui tradit Æmilium munivisse viam ab Arimino Bononiam, atque inde Aquileiam usque. Ut ut sit, hic Flaminia via accipienda est ea quæ ab Roma Ariminum ducebat, non ea quam collega hujus Æmilii Flaminius a Bononia Arretium perduxisse modo memoratus est. * Vide l. XXII. c. 11.

U.C. 565. A.C. 187. mani conquesti Romæ apud senatum, rejectique ad consulem Æmilium; cui, ut cognosceret statueretque, senatus permiserat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt caussam. arma reddere [c] Cenomanis, decedere provincia prætor jussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est. his querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni prætori negotium datum est, ut eos conquireret, et, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve ejus apud se censum esse, probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

Fulvius petit triumphum.

IV. Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Ætolia rediit. isque [d], ad ædem Apollinis in senatu quum de rebus in Ætolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut æquum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, et Diis inmortalibus honorem haberi jubere, et sibi triumphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Æmilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: *eum contradicere velle, proficiscentemque in provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in adventum suum servaretur.* 7 *Fulvium temporis jacturam facere. senatum etiam præsente consule, quod vellet, decreturum.* M. Fulvius: *Si aut simultas M. Æmilii secum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias inpotenti ac prope regia ira exerceret; tamen non fuisse ferendum, absentem consulem et Deorum inmortalium honori obstare, et meritum debitumque triumphum morari: imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque exercitum cum præda ac captivis* 8 *ante portas stare, donec consuli, ob hoc ipsum moranti, redire Romam libitum esset. Verum enimvero, quum sint* 9 *nobilissimæ sibi cum consule inimicitiæ, quid ab eo quemquam posse æqui exspectare, qui per infrequentiam furtim* 10 *senatusconsultum factum ad ærarium detulerit,* Am-

c *reddita* Gron. Crev. d *itaque* Eud.

7 *Fulvium temporis jacturam facere*] Id est, nullius rei, nisi temporis. Mox pro *M. Fulvius*, Muretus *Tum Fulvius*. Gronovius.

8 * *Ante portas stare*] Qui exacto magistratu triumphum petebat, ei non licebat intrare urbem, quia ingredienti portas statim minuebatur imperium, quod integrum servare debebat ad eam diem quo triumphaturus esset.

9 *Nobilissimæ .. inimicitiæ*] Sic solet loqui Livius. Lib. XXVII. c. 35. *Inimicitiæ nobiles inter eos erant.* Et rursus l. XL. c. 45. *Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant.*

10 * *Senatusconsultum ... ad ærarium detulerit*] Pridem ad ædem Cereris deferebantur senatusconsulta: cujus moris initium memoravit Livius l. III. c. 55. Postea ad ærarium illa deferri placuit: ac tum demum rata habebantur. De ipsa re, de qua queritur hic Fulvius, vid. supra XXXVIII. 44.

bracia non videri vi captam; *quæ aggere ac vineis obpugnata sit; ubi, incensis operibus, alia de integro facta sint; ubi circa muros supra subterque terram per dies quindecim pugnatum; [11] ubi a prima luce, quum jam transcendisset muros miles, usque ad noctem diu anceps prœlium tenuerit; ubi plus tria millia hostium sint cæsa. Jam de Deorum inmortalium templis, spoliatis in capta urbe, qualem calumniam ad pontifices adtulerit? Nisi Syracusarum ceterarumque captarum civitatium ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam unam captam non valuerit belli jus. Se et Patres conscriptos orare, et [12] ab tribunis [e] petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant.* U. C. 565. A. C. 187.

V. Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti. Gracchi collegæ plurimum oratio movit: *Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse: [13] alienarum vero simultatium tribunum plebis cognitorem fieri, turpe et indignum collegii ejus potestate et sacratis legibus esse. Suo quemque judicio et homines odisse aut diligere, et res probare aut inprobare debere; non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, adstipularique irato consuli tribunum plebei: et, quid privatim M. Æmilius mandaverit, meminisse; tribunatum sibi a populo Romano mandatum oblivisci; et mandatum pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut memoriæ ac posteritati mandetur, ejusdem collegii alterum e duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse reipublicæ, alterum alienas et mandatas exercuisse.* His victus castigationibus tribunus, quum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio prætore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum gratias Patribus conscriptis egisset, adjecit; *Ludos magnos se Jovi optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vovisse. in eam rem sibi [14] centum [f] pondo auri a civitatibus conlatum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni juberent.* Triumphus decernitur Fulvio.

[e] *tribuno* Crev. [f] *decem* Gron. Crev.

11 *Ubi a prima luce, quum jam transcendisset muros miles*] Hæc viderentur denotare ultimum aliquod ad Ambraciam prælium, quo ad extremum urbs expugnata fuisset. Sed constat ex l. XXXVIII. c. 9. Ambracienses sese consuli, postquam aliquamdiu obsidionem tolerassent, dedidisse. Itaque intelligenda est hic aliqua pugna, qua pars murorum tantum capta sit, nec tamen penetratum sit in urbem.

12 *Ab tribuno*] Vulgo *ab tribunis*. Sed id quod edidimus, vett. editorum est; quibus accedit unus e MSS. Gronovianis, et noster Vict. Et vero unus e tribunis M. Aburius Fulvio negotium facessebat.

13 *Alienarum . . . simultatum cognitorem fieri*] Mandatas et delegatas exercere alienas simultates. *Cognitor est*, auctore Festo, *qui litem alterius suscipit coram eo, cui datus est: procurator autem absentis nomine auctor fit.* Sed apparet ex hoc loco *cognitorem* esse eum quoque qui absentis rem agit.

14 *Centum decem pondo auri*] Marcas nostrates 171. uncias 7.

U. C. 565. A. C. 187. Senatus pontificum collegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Quum pontifices negassent, ad religionem pertinere, quanta inpensa in ludos fieret; senatus Fulvio, quantum [g] inpenderet, permisit, dum ne summam [15] octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario statuerat: sed quum audisset, consulem M.[h] Æmilium, literis Aburii tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad inpediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, prætulit triumphi diem. triumphavit ante diem decimum Kalendas Januarias de Ætolis, et de Cephallenia. [16] Aureæ coronæ, centum duodecim pondo, ante currum latæ sunt: [17] argenti pondo millia octoginta tria: auri pondo ducenta quadraginta tria: [18] tetradrachmûm Atticûm centum octodecim millia: [19] Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: signa ænea ducenta octoginta quinque: signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus. ad hoc [i] catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis: duces, aut Ætoli et Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad septem et viginti. [20] Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosque, donis militaribus donavit. militibus ex præda [21] vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

Comitia. VI. Jam consularium comitiorum adpetebat tempus;

g ins. *vellet* Gron. Crev. h *M.* del. Eæd. i *hæc* Eæd.

15 *Octoginta millium*] Supple, æris. In his enim numeris, quando nihil adjicitur, videmur annotasse intelligendos esse asses, non sestertios. Nec offendere debet summæ exiguitas, quæ quadruplo etiam major est ea quæ M. Æmilio censori ad ludos itidem decernitur infra l. XL. c. 52. Octoginta millia æris gravis paria sunt marcis argenti nostratibus 125.

16 *Aureæ coronæ centum, duodecim pondo*] Horum verborum sensus nullus alius esse potest, nisi centum aureas coronas latas fuisse, quarum unaquæque librarum Romanarum duodecim pondo esset. Itaque pro *duodecim* legendum videtur esse *duodena*, ut numerus *partitive* sumendus intelligatur. *Centum* autem *coronæ duodena pondo* eadem forma dicuntur, qua l. III. c. 29. et l. IV. c. 20. supra, *coronam auream libram pondo:* qua de locutione consule Gronovium, de Pec. Vet. l. I. c. 6. Ceterum duodecim libræ Romanæ pares sunt marcis nostratibus decem et octo, unciis sex. Itaque pondus universum illarum centum coronarum erit marcarum Parisiensium 1875.

17 *Argenti pondo millia octoginta tria*] Marcæ nostrates 129687. unciæ 4. *Auri pondo ducenta quadraginta tria.* Marcæ 379. unciæ 5. semuncia 1.

18 *Tetradrachmûm Atticûm centum octodecim millia*] Marcæ argenti nostrates 7375. Ceterum Andreas hic quoque habet *tetracina Attica:* Vict. codex *tetragina.* Vid. not. 80. ad l. XXXVII. c. 58.

19 *Philippei nummi*] Aurei, ut apparet ex l. XXXIV. c. 52. Porro nummi aurei 12422. pondere æquiparantur marcis nostratibus fere 388.

20 *Multos . . . donis militaribus donavit*] Et quidem ei M. Cato objecit, teste Gellio, l. V. c. 6. milites ab eo per ambitionem levissimis de causis coronis donatos, v. g. quod vallum curassent, aut quod puteum strenue fodissent.

21 *Vicenos quinos denarios*] Amplius ternas uncias argenti nostrates.

quibus quia M. Æmilius, cujus sortis ea cura erat, obcurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus. Extremo anni, magistratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. serius ei triumphandi caussa fuit, ne, Q. Terentio Culleone prætore, caussam lege Petillia diceret, et incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infensioribus in se, quam in illum, judicibus, quod disciplinam militarem, severe ab eo conservatam, successor ipse omni genere licentiæ corruperat. Neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur: sed ea[i] etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. ii primum [22] lectos æratos, vestem strangulam pretiosam, [23] plagulas, et alia textilia, et, quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, [24] monopodia et abacos Romam advexerunt. tunc psaltriæ [25] sambucistriæque, et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipsæ et cura et sumtu majore adparari cœptæ: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium et æstimatione et usu, in pretio esse; et, quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa, quæ tum [26] conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ.

U. C. 565.
A. C. 187.

Manlii triumphus de Gallis.

Luxus inde Romam invectus.

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius [27] coronas aureas, ducentas duodecim pondo: [28] argenti pondo ducenta viginti millia: auri pondo duo millia centum tres[k]: [29] tetradrach-

[i] *ea* del. Crev. [k] *centum tres* l. *ducenta tria* Gron. Crev.

22 *Lectos æratos*] Intellige lectos, in quibus epulaturi discumberent, ut patet ex Plinio, l. XXXIV. c. 3. qui de hoc ipso Manlio agens, dicit eum primum triclinia ærata Romam invexisse.

23 *Plagulas*] Plagulæ sunt vela et textilia, quibus lecticæ et lecti intendebantur aut involvebantur. Nonius *plagas* interpretatur grandia lintea, et toral, et lecticariam sindonem, unde per diminutionem plagulæ, inquit, dicuntur. Turn. l. I. Advers. c. 29.

24 *Monopodia*] Mensas uno pede fultas.

25 *Sambucistriæ*] Mulieres Sambucam pulsantes. Sambuca autem est musicum organum, triangulari forma, quod ex inæqualibus longitudine, sicut et crassitudine, nervis efficitur. Illud quidam putant idem esse cum eo, quod vocamus *harpe*.

26 *Conspiciebantur*] Insignia et notabilia videbantur.

27 *Coronas aureas ducentas, duodecim pondo*] Lege *duodena pondo*, ut supra *c.* 5. Pondus universarum illarum coronarum æquat marcas Parisienses 8750.

28 *Argenti pondo ducenta viginti millia*] Marcas nostrates 343750. *Auri pondo duo millia ducenta tria.* Marcas nostrates 3442. semuncias 3.

29 *Tetradrachmûm Atticûm ducenta viginti septem millia*] Marcas argenti 14187. uncias 4. Ceterum hic quoque Andreas habet *tetracinûm*: Vict. liber *tetraginûm*. Gronovius in nota ad hunc locum multis probat sic legendum esse, non *tetradrachma Attica*. Sed

U. C. 565. A. C. 187. mûm Atticûm centum viginti septem millia: [30] cistophorûm ducenta quinquaginta: [31] Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia trecentos viginti: et arma spoliaque multa Gallica, carpentis transvecta. duces hostium duo et quinquaginta ducti ante currum. militibus [32] quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni; et stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum secuti sunt. carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile adpareret, in ducem indulgentem [33] ambitiosumque ea dici; triumphum esse militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. quibus adnitentibus senatusconsultum factum est, *Ut ex pecunia, quæ in triumpho translata esset,* [34] *stipendium, conlatum a populo in publicum, quod ejus solutum antea non esset, solveretur.* Vicenos quinos et semisses in millia æris quæstores urbani cum fide et cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii et L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, et sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad novos magistra-

et in exemplaribus ante eum editis reperitur hæc lectio, quam ille plurimis verbis velut novam a se proditam asseruit. Nec tamen illa altera scriptura, quam damnat idem, caret exemplis. Vide supra l. XXXVII. c. 59. et l. XXXV. c. 20.

30 *Cistophorûm ducenta quinquaginta*] Supple millia. Denarios amplius 183333. Marcas argenti nostrates plus 2073.

31 *Philippeorum aureorum nummorum sedecim millia CCCXX*] Pondus erit marcarum nostratium amplius 509.

32 *Quadragenos binos denarios*] Uncias argenti nostrates 5. cum duobus, ut vocant, grossis.

33 * *Ambitiosum*] Qui nimia facilitate gratiam apud milites captasset.

34 *Stipendium collatum a populo in publicum*] Quid significet hoc loco Livius, haud facile est statuere. Prima difficultas occurrit in voce *stipendium*, quæ nec pro militari stipendio accipi potest, de quo hic nullo modo agitur; neque pro tributo a civibus collato, (quamvis interdum hoc sensu sumatur, ut l. II. c. 9.) quandoquidem quæstores urbani mox dicuntur cum cura et fide solvisse pecuniam, nempe privatis ex ærario; si autem de tributo sermo esset, non privatis aliquid solvendum ex ærario fuisset, sed privati immunes faciendi a solvendo eo quod ærario deberent. Superest ergo ut hic sermo esse existimetur de pecunia a privatis collata ad juvandam æraria inopiam. Sed nec nomen *stipendii* sic unquam acceptum esse novimus, et præterea post finitum bellum Punicum secundum nullo tali auxilio respublica eguisse memoratur; quæ autem pecuniæ per illud bellum a privatis collatæ erant, earum ultimam pensionem solutam esse narravit Livius, l. XXXIII. c. 42. Secundo quod dicuntur quæstores *vicenos quinos et semisses in millia æris* solvisse, horum quidem verborum sic nude positorum sensus non obscurus est. Intelliguntur facile in singula assium millia viceni et quini asses cum semisse soluti esse a quæstoribus. Sed quænam sunt illa assium millia? quo nomine solvuntur viceni et quini asses cum semisse? An usurarum nomine? ut pro singulis assium millibus quæ a civibus collata forent, præter sortem etiam viceni et quini asses cum semisse usuris numerarentur. Ita interpretatur Glareanus: nos rem omnem in medio relinquimus.

tus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, [35] malus in circo instabilis in signum Pollentiæ procidit, atque id dejecit. ea religione moti Patres, et diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, et [36] signa duo pro uno reponenda, et novum auratum faciendum. Et plebeii ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso et M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt. U. C. 565. A. C. 187.

VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinum et Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque et provinciarum cura ad intestinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias sortiti sunt, T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives et peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. Consulibus ambobus quæstio de clandestinis conjurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrificulus et vates: nec is, qui aperta religione, propalam et quæstum et disciplinam profitendo, animos [37] horrore[l] imbueret, sed occultorum et nocturnorum[m] antistes sacrorum. [38] Initia erant, quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta sunt[n] per viros mulieresque. additæ voluptates religioni vini et epularum, quo plurium animi inlicerentur. [39] Quum vinum animos, et nox et mixti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris exstinxissent; corruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum feminarumque, erant: sed falsi testes, [40] falsa signa testimoniaque et [41] indicia ex ea-

U. C. 566. A. C. 186. Sp. Postumio, Q. Marcio Coss.

Bacchanalia.

[l] *errore* Crev. [m] *et nocturnorum* del. Gron. Crev. [n] *sunt* del. Ead.

35 *Malus in Circo instabilis in signum Pollentiæ procidit*] Intelligendum hoc est de signo deæ Pollentiæ, sive Potentiæ: utrumque enim nomen idem est. Malum autem, a quo dejectum Pollentiæ signum tradit Livius, unum ex illis fuisse arbitramur, quibus vela expansa suffulciuntur ad aëris injurias arcendas, ut commodius spectatores ludos spectare possint. MARCELLUS DONATUS.

36 *Signa duo pro uno*] Vetus scilicet signum reponendum, adjuncto novo uno, quod quidem auratum fieri jubetur.

37 *Errore*] Sic vett. editi et MS. Vict. melius, quam quod a Sigonio prolatum editores receperant, *horrore*.

38 *Initia erant*] Intellige mysteria, quibus initiabantur: quemadmodum supra, l. XXXI. c. 14. *per Initiorum dies*.

39 *Quum vinum animos et nox*] Haud dubie corrupta est vox *animos*. Gronovius emendat, *vinum, clamores, nox*: Clericus, *vinum, amor, et nox*.

40 *Falsa . . . indicia*] Falsæ delationes, falsa crimina in insontes conjecta. Non absimilem Catilinæ chorum tribuit Cicero, ex *indicibus atque sicariis*, pro Mur. n. 49.

41 *Indicia*] Proba Sigonii emendatio. Ante *judicia*.

U. C. 566. A. C. 186. dem officina exibant. Venena indidem intestinæque cædes: ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. occulebat vim, quod præ ululatibus, tympanorumque et cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra et cædes exaudiri poterat.

IX. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Æbutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat: et vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via una corruptelæ Bacchanalia erant. Mater adolescentulum adpellat, *Se pro ægro eo vovisse, ubi primum convaluisset,* [42] *Bacchis eum se initiaturam.* [43] *damnatam voti, Deûm benignitate, exsolvere id velle. Decem dierum castimonia opus esse. decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam.*

Innotescunt P. Æbutii opera.

Hispala Fecenia.

Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, [44] non digna quæstu, cui ancillula [45] adsuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo juxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa: ultro enim amatus adpetitusque erat: et, maligne omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. Quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, [46] tutore a tribunis et prætore petito, quum testamentum faceret, unum Æbutium institueret hæredem.

X. Hæc amoris pignora quum essent, nec quidquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. *Religionis se caussa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle.* Id ubi mulier audivit, perturbata, *Dii meliora!* inquit: *mori et sibi et illi satius esse, quam id faceret;* [47] *et in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasis-*

42 *Bacchis eum se initiaturam*] Quia primo id sacrarium feminarum fuit, nec vir quisquam eo admittebatur, propterea, quasi Baccharum sacrum esset, Bacchis initiari dixerunt, qui se sacro illi committeret. SIGONIUS.

43 *Damnatam voti*] Vid. not. ad lib. XXVII. c. 45.

44 *Non digna quæstu*] Cujus liberalis indoles digna erat, quam non deformaret meretricii quæstus turpitudo.

45 *Assuerat*] Sic Gronoviani scripti et noster Vict. Et id sæpe placuit Livio. Vulgo *assueverat.*

46 *Tutore a tribunis et prætore petito*] Feminæ enim nihil civilis negotii agere sine auctore poterant. Vid. supra, XXXIV. 2.

47 *Et in caput eorum detestari minas*] Et precibus obtestari deos cepit, ut minas periculaque ex illo consilio

sent. Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, *Parcere exsecrationibus* jubet. *matrem id sibi, adsentiente vitrico, imperasse. Vitricus ergo,* inquit, *tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.* Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata Deorum Dearumque, si coacta caritate ejus, silenda enunciasset, *ancillam se,* ait, *dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam numquam eo accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: et jam biennio constare neminem initiatum ibi majorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circumsonet ululatibus, cantuque symphoniæ, et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, quum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit.* Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocumque discuteret modo: nec se eo præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

U. C. 566. A. C. 186. Æbutium initiari volentem deterret.

XI. Postquam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quidquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. confestim mulier exclamat, *Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse, illius* [48]*excetræ delinimentis et venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici*°, *nec Deorum verecundiam habere.* jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Æbutiam se amitam contulit: caussamque ei, cur esset a matre ejectus, narravit. deinde ex auctoritate ejus postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se jussum redire dimisit: ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, *ecquam anum Æbutiam ex Aventino nosset?* quum *eam nosse, probam, et antiqui moris feminam,* respondisset; *opus esse sibi ea conventa* dixit. *mitteret nuncium ad eam, ut veniret.* Æbutia adcita ad Sulpiciam venit. et consul paullo post, velut forte intervenisset, sermonem de Æbutio fratris ejus filio infert. Lacrimæ mulieri obortæ, et miserari casum adolescentis cœpit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esset, ejectus a matre, quod

Æbutius expellitur a matre.

° *nec vitrici nec parentis* Gron. Crev.

impendentia in caput eorum verterent, qui talia suasissent.

48 *Excetræ*] Hydram Lernæam *excetram* appellatam fuisse probat Marcellus Donatus ex Plauto in Persa, Act. I. Sc. 1. Adde Servium ad VI. Æn. v. 287. Hic per contumeliam eo nomine designat Æbutii mater Hispalam.

U. C. 566. A. C. 186. probus adolescens ([49] Dii propitii essent) obscœnis, ut fama esset, sacris initiari nollet.

Hispala vocatur a consule.

XII. Satis de Æbutio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissa Æbutia, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ, arcesseret ad sese. eam, quoque esse, quæ percunctari vellet. Ad cujus nuncium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara caussæ arcesseretur: postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam socru adhibita consul, *Si vera dicere inducere in animum posset*, negat, *perturbari debere. fidem vel a Sulpicia, tali femina, vel ab se acciperet. expromeret sibi, quæ [50]in luco Similæ Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri.* Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset: tandem confirmata, *puellam admodum se ancillam initiatam cum domina*, ait. *aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil, quid ibi fiat, scire*. jam id ipsum consul laudare, *quum initiatam se non inficiaretur. sed et cetera eadem fide expromeret. neganti ultra quidquam scire [51]non eamdem*, dicere, *si coarguatur ab alio, ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset.*

XIII. Mulier, haud dubie, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit, et eam primo orare cœpit, *Ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modo, sed capitalem etiam, verti vellet: se terrendi ejus caussa, non quo sciret quidquam, ea locutam esse.* Hic Postumius accensus ira, *Tum quoque*, ait, *eam cum Æbutio se amatore cavillari credere, non in domo gravissimæ feminæ et cum consule loqui.* et Sulpicia adtollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Æbutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset, *Magnum sibi metum Deorum, quorum occulta initia enunciaret, majorem multo*, dixit, *hominum esse, qui se indicem manibus suis*

49 *(Dii propitii essent!) obscœnis .. sacris*] Mulier timide religiosa non audet Bacchi sacris obscœnitatis notam injungere, sine præfatione, qua deorum iram deprecetur. Ideo ante vocem *obscœnis*, præmittit illam precationem, *Dii propitii essent!*

50 *In luco Similæ*] Suspicatur Gelenius Semelen Bacchi matrem detorta nonnihil voce ab indocto vulgo dictam esse *Similam*. At scholiastes Juvenalis ad secundam satyram, de his ipsis Bacchanalibus agens, appellat *Stimulæ deæ lucum*. *Stimulam* quoque deam nominat Augustinus, de Civ. Dei, l. IV. capp. 11. et 16. Itaque hic quoque idem *Stimulæ* nomen admittendum esse crediderimus.

51 * *Non eamdem .... veniam aut gratiam fore*] Non eadem facilitate impetraturam, ut aut venia concedatur sibi, ut etiam gratia habeatur. Nempe minis promissa miscens consul innuit fatenti non veniam modo paratam esse, sed etiam laudem atque mercedem.

disserpturi essent. itaque hoc se Sulpiciam, hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitæ degere tuto posset. Bono animo esse jubere *eam* consul, et, *sibi curæ fore*, dicere, *ut Romæ tuto habitaret.* Tum Hispala originem sacrorum expromit. *Primo sacrarium id feminarum fuisse, nec quemquam virum eo admitti solitum. Tres in anno statos dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sacerdotes*[52] *in vicem matronas creari solitas. Pacullam Anniam*[p] *Campanam sacerdotem omnia, tamquam Deûm monitu, inmutasse. nam et viros eam primam suos filios initiasse, Minium et Herennium Cerrinios. et nocturnum sacrum ex diurno, et pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. Ex quo in promiscuo sacra sint, et permixti viri feminis, et noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermissum. plura virorum inter sese, quam feminarum, esse stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint, et pigriores ad facinus, pro victimis inmolari: nihil nefas ducere, hanc summam inter eos religionem esse. Viros, velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari; matronas Baccharum habitu crinibus sparsis*[q] *cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam faces (quia*[53] *vivum sulphur cum calce insit) integra flamma efferre. Raptos a Diis homines dici, quos machinæ inligatos ex conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut conjurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum esse: in his nobiles quosdam viros feminasque. Biennio proximo institutum esse, ne quis major viginti annis initiaretur. captari ætates et erroris et stupri patientes.*

U. C. 568.
A. C. 186.

Indicium Hispalæ.

XIV. Peracto indicio, advoluta rursus genibus preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hispala inmigraret. cœnaculum super ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. Res omnes Feceniæ extemplo translatæ, et familia arcessita. et Æbutius migrare ad consulis clientem jussus. Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus ordine expositis, quæ delata primo, quæ deinde ab se inquisita forent. Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eæ conjurationes cœtusque nocturni fraudis occultæ aut periculi inportarent,

[p] *Miniam* Gron. Crev. [q] *passis* Ead.

52 *In vicem*] Per vices: in ordinem.

53 *Vivum sulphur*] Vivum sulphur, Plinio teste, l. XXXV. c. 15. est illud quod ignem non est expertum, *ἄπυρον* Græcis vocatum. Nam reliqua genera coctione parantur. Hoc glebosum et solidum effoditur, et avidissime flammam concipit. * Reperitur frequens ad radices montium ignivomorum, qualis est Vesuvius in Campania. † Turn. l. I. Advers. c. 29.

U. C. 566. A. C. 186.

Quæstio de Bacchanalibus Coss. mandatur.

[54] tum privatim suorum quisque vicem, ne quis adfinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quod eam rem et cum singulari cura, et sine ullo tumultu investigasset. Quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: indicibus, Æbutio ac Feceniæ, ne fraudi ea res sit, curare, [55] et alios indices præmiis [r] invitare jubent. sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminæ essent, non Romæ modo, sed per omnia fora et conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent. edici præterea in urbe Roma, et per totam Italiam edicta mitti, *Ne quis, qui Bacchis initiatus esset, coïsse aut convenisse caussa sacrorum velit, neu quid talis rei divinæ fecisse.* [56] ante omnia, ut quæstio de his habeatur, qui coïerint, conjuraverintve [s], quo stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decrevit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes ejus sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quæstionem servarent; [57] ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. [58] Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem, servarentque, ne qui nocturni cœtus fierent; utque ab incendiis caveretur, [59] adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.

XV. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in Rostra escenderunt; et, concione advocata, quum [60] sol-

[r] *et alios illicere ac præmiis* Crev.

[s] *coïssent conjurassentve* Gron. Crev.

54 *Tum privatim suorum quisque vicem*] Supple, metuere cœpit. Alioquin nullum esset verbum, ad quod referretur τὸ *quisque*. Vel lege *quemque*, ut regatur ab eo quod præcessit, *pavor . . . cepit.*

55 *Et alios illicere ac præmiis invitare*] Sic habere MSS. suos et vett. editos testatur Gronovius. Consentit noster Vict. nisi quod caret τῷ *ac*. Vulgo *et alios indices præmiis invitare*. Sed vox *indices* facile ex iis quæ præcedunt suppleri potest.

56 *Ante omnia, ut quæstio*] Hæc verba sunt senatusconsulti, non edicti: atque adeo diverso formarum typographicarum charactere, quod fecimus, edenda. Nec offendere debet orationis struendæ mutatio, quod cetera senatusconsulti capita per *infinita* efferuntur, hoc per particulam *ut*. Nihil enim crebrius apud Livium. Sic l. XXXV. c. 5. *Equites earum extra aciem . . . . tribunos militum educere jussit. Inde . . impetum ex aperto facerent.* L. X. c. 48. *Legatum cum legione prima . . . ire adversus subsidium hostium jussit: quocunque in loco fuisset obvius, obsisteret ac moraretur, manumque . . . . conferret.* Et alibi sæpissime.

57 *Ædiles plebis videre*] Supple ex sensu, jussi sunt.

58 * *Triumviris capitalibus*] Vid. not. 5. ad XXV. 1.

59 *Adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim*] *Adjutores triumviris* idem plane est, atque *adjuturi triumviros*, vel, *ut adjuvarent triumviros.* Quod quidem non observaremus, nisi doctissimos viros hæc locutio morata esset, qui et inseri voluerunt vocem *dati*, sine ulla necessitate. Sed præterea τὸ *uti* sic positum nobis suspectum est. Victor. liber etiam præfert *ut hi*. Legendum putamus *uls et cis Tiberim.* Antiqui dicebant *uls* pro *ultra*, teste Festo. Et Varro, l. IV. de lingua Lat. dixit, plane quomodo hic volumus, *et uls et cis Tiberim:* ut hæc loquendi forma videatur usitata fuisse in formulis, ac per eam causam hic a Livio esse usurpata.

60 *Solenne carmen precationis*] Ejus carminis mentionem facit, et ex eo aliqua describit Tullius in principio orationis pro Muræna. In eo appellatos esse illos deos, qui maxime ab Ro-

lemne carmen precationis, quod præfari, priusquam populum adloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: *Nulli unquam concioni, Quirites, non*[t] *solum apta, sed etiam necessaria, hæc sollemnis Deorum comprecatio fuit; quæ vos admoneret, hos esse Deos, quos colere, venerari, precarique majores vestri instituissent: non illos, qui pravis et externis religionibus captas mentes, velut furialibus stimulis, ad omne scelus et ad omnem libidinem agerent. Equidem, nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio: si aliquid ignorabitis, ne locum neglegentiæ dem; si omnia nudavero, ne nimium terroris obfundam vobis, vereor. quidquid dixero, minus, quam pro atrocitate et magnitudine rei, dictum scitote esse. ut ad cavendum satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota jam pridem Italia, et nunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo; ceterum, quæ ea res sit, ignorare. alios Deorum aliquem cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere, et, qualecumque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum adtinet, si dixero, multa millia hominum esse, illico necesse est, exterreamini; nisi adjunxero, qui qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, et is fons mali hujusce fuit: deinde simillimi feminis mares, stuprati et constupratores,* [61] *fanatici vigiles; vino, strepitibus, clamoribusque nocturnis adtoniti. Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum incrementum ingens virium habet, quod in dies plures fiunt. Majores vestri, ne vos quidem, nisi* [62] *quum aut, vexillo in arce posito, comitiorum caussa exercitus eductus esset,* [63] *aut plebi*

U. C. 566.
A. C. 186.

Oratio Postumii Cos. de Bacchanalibus.

t *tam non* Gron. Crev.

manis colebantur, puta Jovem, Junonem, Minervam, etc. patet ex iis quæ sequuntur hic in oratione consulum.

61 *Fanatici vigiles*] Legimus, *fanatici, vigiliis, vino .. attoniti.* "*Attonitos* autem expone de possessione mentis deturbatos, tanquam propiore fulmine adflatos.

62 *Quum . . . vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus eductus esset*] Describuntur comitia centuriata. In iis dicebatur *exercitus* imperari, quia sub signis, et iis armis instructi, quæ cuique classi erant per Servium Tullium auctorem centuriarum assignata, conveniebant. *Eductus* dicitur exercitus, quia extra urbem in Campo Martio illa comitia habebantur. Quod ad vexillum attinet, rem hoc modo exponit Dio, l. XXXVII. *Quum olim assidui a finitimis populis terrores Romam circumstarent, veriti Romani ne, dum ipsi comitia centuriata haberent, hostes ex improviso urbem adorirentur, Janiculumque occuparent, statuerunt non omnes simul ire in suffragia: sed ita rem inter se partiri, ut, dum alii in suffragia irent, alii armati excubias agerent in Janiculo. Hunc igitur locum custodiebant, quamdiu comitia durarent: quum autem solvenda erant comitia, vexillum a Janiculo removebatur, custodesque discedebant. Non licebat autem, custodibus ab illa arce remotis, quidquam amplius agere.* Ex his Dionis verbis patet *arcem* in hoc nostro Livii loco esse Janiculum.

63 *Aut plebi concilium*] Proprie et signate. *Is enim qui non universum populum, sed partem populi aliquam adesse jubet, non comitia, sed concilium edicere debet. Tribuni autem neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt.* A. Gell. l. XV. c. 27.

U. C. 566. A. C. 186. *concilium tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus*[64] *ad concionem vocasset, forte temere coïre*[65] *voluerunt: et, ubicumque multitudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? Si, quibus ætatibus initientur mares, sciatis, non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos juvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi, cooperti stupris suis alienisque, pro pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum ferro decernent?*

XVI. *Minus tamen esset, si flagitiis tantum effeminati forent, (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a fraudibus abstinuissent. Numquam tantum malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. quidquid his annis libidine, quidquid fraude, quidquid scelere peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum esse. Necdum omnia, in quæ conjuraverunt, edita facinora habent. adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rempublicam obprimendam satis virium est, conjuratio sese inpia tenet. crescit et serpit quotidie malum.*[66] *jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam rempublicam spectat. Nisi prævetis, Quirites, jam huic diurnæ, legitime ab consule vocatæ, par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli universos concionantes timent: jam, ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eritis, illi coïerint, consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie; tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrûm debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus conjuravit, non suum judicet esse. Ne quis etiam errore labatur, vestrûm quoque non sum securus. nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. Ubi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris aliquid inmixtum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent, vaticinos libros conquirerent comburerentque, omnem*

64 *Ad concionem vocasset*] *Aliud est*, inquit idem Gellius, l. XIII. c. 15. *cum populo agere, aliud concionem habere. Nam cum populo agere, est rogare quid populum, quod suffragiis suis jubeat, aut vetet: concionem autem habere, est verba facere ad populum sine ulla rogatione.*

65 *Voluerunt*] Gronovianæ editiones *noluerunt*: manifesto mendo, quod redarguunt et vetustius cusi, et codex Vict.

66 *Jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit*] Jam majus est, quam ut privatorum tantum fortunis convellendis ac labefactandis sese contineat.

disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Judicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique juris, nihil æque dissolvendæ religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, quum [67] *demolientes nos Bacchanalia discutientesque nefarios cœtus cerneretis. Omnia, Diis propitiis volentibusque, ea faciemus: qui, quia suum numen sceleribus libidinibusque contaminari indigne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt. nec patefieri, ut inpunita essent, sed ut vindicarentur et obprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque meo mandavit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, inpigre exsequemur. Vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus magistratibus mandavimus. Vos quoque, æquum est, quæ vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod imperabitur, inpigre præstare, et dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.*

U. C. 566.
A. C. 186.

XVII. Recitari deinde senatusconsulta jusserunt, [68] indicique præmium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset. *Qui nominatus profugisset, diem certam se finituros; ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum, qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem, daturos, si venire ad caussam dicendam vellet.* Edixerunt deinde, *ne quis quid fugæ caussa vendidisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla juvaret fugientes.* Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit: nec mœnibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit; sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto, et concione, et edicto consulum acceptis, trepidari cœptum est. Multi ea nocte, quæ diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi et reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex iis viri feminæque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur. capita autem conjurationis constabat esse, [69] M. et C. Atinios de plebe Romana, et Faliscum L. Opiternium, et Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora et flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque ejus sacri esse.

Capita conjurationis.

67 *Demolientes .... Bacchanalia*] Hic et infra aliquoties Bacchanalium nomine designantur loca, in quibus sacra illa nefaria celebrabantur.

68 *Indicique præmium proposuerunt, si quis*] Mutavimus interpunctionem, quæ vitiosa est in plerisque libris. *Si quis* non est initium novæ periodi, sed refertur ad ea quæ præcedunt. Promittunt præmium indici, si quis, id est, qui vel aliquem deduxisset ad consules, vel nomen absentis detulisset.

69 *M. et C. Atinios*] Antea legebatur, *M. et L. Catinios.* Corrigendum levem hunc errorem monstravere Sigonius et Gronovius.

U. C. 566. A. C. 186. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules, fassique de se, nullam moram judicio fecerunt.

XVIII. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, [70] quia multis actiones et res peribant, cogerentur prætores T. Mænius et M. Licinius [71] per senatum res in diem trigesimum differre, donec quæstiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique quærere et judicia exercere. Conjuratorum pœnæ. Qui tantum initiati erant, et ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam in quas jurejurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subjectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali pœna adficiebant. Plures necati, quam in vincula conjecti sunt. magna vis in utraque caussa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent in eas. si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam si qua ibi vetusta ara aut signum consecratum esset. in reliquum deinde [72] senatusconsulto cautum est, *Ne qua Bacchanalia Romæ, neve in Italia essent. si quis tale sacrum sollemne et necessarium duceret, nec sine religione et piaculo se id omittere posse, apud prætorem urbanum profiteretur, prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, quum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent, neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset.*

Senatusconsultum de Bacchanalibus.

XIX. Aliud deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, *Ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum referretur, quum Sp. Postumius, quæstionibus perfectis, Romam redisset.* Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula

70 *Quia multis actiones et res peribant*] Ex illis nempe qui fugerant multi erant, qui quum lites coram judicibus pendentes haberent, ob absentiam, tanquam deserto vadimonio, condemnabantur, ac proinde amittebant et jus persequendi in judicio quod sibi deberetur, et res ipsas de quibus lis foret.

71 * *Per senatum*] Ex auctoritate senatus.

72 *Senatusconsulto cautum est*] Integri senatusconsulti exemplum, ex aerea tabula, post tot secula superstite, dedit Jac. Gronovius in sua Ciceronis editione, Lugduni Batavorum, anno 1692. Commentario nuper illustravit doctus Italus.

mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendum,[73] ut[u] intentiore eum custodia adservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. eo referente, de P. Æbutii et Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, [74] *Ut singulis his* [75] *centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent. Utique consul cum tribunis plebis ageret, ut ad plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Æbutio emerita stipendia essent, ne invitus militaret,* [76] *neve censor ei equum publicum adsignaret. Utique Feceniæ Hispalæ* [77] *datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset. Utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset. Utique consules prætoresque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret,*

U. C. 566.
A. C. 186.

Indicum præmia.

[u] *ut in int.* Gron. Crev.

73 *Ut in intentiore . . . custodia*] Dele supervacuam præpositionem.

74 *Ut singulis his*] Magis placeret cum Gronovio legere: *ut singula his.*

75 *Centena millia æris*] Id est, marcas argenti nostrates 156. cum unciis 2.

76 *Neve censor ei equum publicum assignaret*] Mirum videri possit hoc dari Æbutio præmii loco, ne censor ei equum publicum assignaret, id est, eum in ordinem equestrem allegeret. Nihil aliud auspicari possumus, quam voluisse Patres, ne omnino Æbutio militare invito necesse esset. Quia autem, quibus equus publicus assignatus erat, ii debebant stipendia facere, et equestrem militiam suscipere, hoc illi onus, splendidum licet, exemptum voluit senatus.

77 *Datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio*] Hunc locum explicat Turn. l. XXX. Advers. c. 25. in hunc fere modum. Decernitur senatusconsulto, ut Hispalæ jus esset dandi et diminuendi, quod est, de suo peculio largiendi, et diminuendarum fortunarum. Quod addit Livius datam ei gentis enuptionem, interpretatur Turnebus jus ei datum, ut aliis quam libertis sui patroni, aut gentis ex qua patronus erat, posset nubere. Gens enim libertorum, inquit Gronovius ad hunc locum, non erat alia quam patroni, a quo nomen accipiebant, et ejusdem gentis novam familiam humiliorem ordiebantur. Denique quum datur ei tutoris optio, decernitur, ut tutorem sibi, quandoquidem sine auctore nihil agere apud Romanos feminæ poterant, quem vellet legeret. Ex hac expositione, quam summa vi tuetur Gronovius, sequeretur eam fuisse antiquitus libertorum conditionem, ut nihil de suis bonis detrahere possent, nisi ex auctoritate patroni, ut nulla possent jungere matrimonia, nisi cum libertis ejus gentis ex qua erat patronus. Utrumque probare aggreditur Gronovius, sed iis argumentis, quæ rem fortasse probabilem, non tamen omnino certam ac liquidam efficiunt. Rursus id turbat, quod Fecenia, mortuo patrono, jam tutorem a prætore et tribunis petierat, jam testamentum fecerat. Unde nihil ei juris videtur hic a senatu datum, quod non jam haberet, præter gentis enuptionem. Respondet Gronovius hanc fuisse mentem senatusconsulti, ut Fecenia ingenuis mulieribus exæquaretur, ac plane pro ingenua haberetur. Morte autem patroni etsi acquisita ipsi fuerant illa jura, non tamen abolita fuerat macula libertinæ conditionis. Ideo cautum est senatusconsulto, ut, quod ante jus acquisitum erat Hispalæ per mortem patroni, quum maneret libertini ordinis, id jam ei competeret jure privilegii, quo ingenuis æquabatur, tanquam mulieri quæ mortuo viro in nullius potestate esset. Hæc fere post Turnebum Gronovius ad hujus loci explanationem affert: quæ, qualiacunque sunt, longe tamen sunt iis verisimiliora, quæ Marcellus Donatus et Gutherius ad interpretationem Livianorum verborum commenti sunt.

U. C. 566. A. C. 186. *utique tuto esset. id senatum velle, et æquum censere, ut ita fieret.* Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatusconsulto; et de ceterorum indicum inpunitate præmiisque consulibus permissum est.

Exercitus consulares. XX. Et jam Q. Marcius, quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, et quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque et collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius et M. Æmilius consules habuerunt. duas præterea legiones novas ex senatusconsulto scribere jussi sunt: et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarunt, et equites mille trecentos, [78] et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. itaque consules dum ipsi quæstionibus inpediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus, Q. Marcius a Liguribus circumventus. prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus [79] in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in præoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. quatuor millia militum amissa; et legionis secundæ signa tria, undecim vexilla sociûm Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quæ, quia inpedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim jactabantur. prius sequendi Ligures finem, quam fugæ Romani, fecerunt. Consul, ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutæ copiæ forent, adpareret, in locis pacatis exercitum dimisit. Non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. nam Saltus Marcius. saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est adpellatus.

Res in Hispania gestæ. XXI. Sub hunc nuncium ex Ligustinis vulgatum literæ, ex Hispania mixtam gaudio tristitiam adferentes, recitatæ sunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis conlatis pugnavit. ad sex millia hostium sunt cæsa: ceteri fusi, fugati, castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astram obpugnandum legiones ducit. id quoque haud multo majore certamine cepit, quam castra: sed, dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, senatus censuit mittendum,

78 *Et tria millia peditum Romanorum, ducentos equites*] Supple, *scripserunt*, quum de Romanis agatur; non, *imperarunt*.

79 *In abditos saltus*] Et hic quoque mendum insederat Gronovianas editiones nempe *in abdito*. Correximus ex aliis editionibus et Vict. codice.

qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur; nunciaretque, senatum æquum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt: Romanis et suos sepeliendi, et spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies, majore coacto exercitu [u], Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacessiverunt prœlio Romanos. Nihil traditur, quæ caussa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prœlio sunt. ad duodecim millia hominum cæsa, plus duo capta: et castris Romanus potitus. et, nisi successor adventu suo inhibuisset inpetum victoriæ, subacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

U. C. 568.
A. C. 186.

XXII. Per eos dies, quibus hæc ex Hispania nunciata sunt, [80] ludi Taurii [x] per biduum facti religionis caussa. ([81] per dies [y]) decem [82] adparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi [83] artifices ex Græcia venerunt [z] honoris ejus caussa. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis spectaculo fuit, et venatio data leonum et pantherarum; et prope hujus seculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Novemdiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque cœlestes multifariam orti adussisse complurium levi adflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita et unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hostiis majoribus consules procurarunt, [84] urbemque lustraverunt. Sub idem tempus et ex Umbria nunciatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quamprimum jusserunt.

[u] *coacto majore exercitu* Gron. Crev. [x] *Taurilia* Eaed. [y] *per dies* sublatis uncinis, velut ab emendatione illæ voces non venissent. Eaed. [z] *venerant* Eaed.

80 *Ludi Taurilia*] Hi ludi, qui et *Taurii* dicuntur, quomodo hic quoque Andreas habet, et duo e MSS. Hearnii, *instituti* memorantur a Festo *diis Inferis ex hac causa. Tarquinio Superbo regnante, quum magna incidisset pestilentia in mulieres gravidas, earum fœtus infecti sunt ex carne divendita populo taurorum immolatorum. Ob hoc ludi Taurii appellati sunt, et fiunt in Circo Flaminio, ne intra muros evocentur dii Inferi.* Addit autem Livius *religionis causa*, ut distinguat horum ludorum solennem statamque religionem a ludis votivis M. Fulvii, de quibus mox dicturus est; qui quidem etsi religionis quoque nomine, tamen multo magis pompæ et oblectationis causa edebantur.

81 *Per dies decem*] Adjecit Sigonius τὸ *per dies* ex probabili conjectura.

82 *Apparatos . . ludos*] Ludos apparate magnificeque factos, ut loquitur Livius, l. XXXI. c. 4.

83 *Artifices*] Vid. not. 2. ad l. V. c. 1. supra.

84 *Urbemque lustraverunt*] Vid. not. ad l. XLII. c. 20. infra.

U. C. 566. A. C. 186.

Galli in Venetiam transgressi.

Eodem anno Galli Transalpini, transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes missis, responsum est, *Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in Italia facerent, se scire.* L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex conlata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem et bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor. tum conlatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: et, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

Comitia.

XXIII. Quum jam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius, quæstionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, [85] M. Claudius Marcellinus [a]. Extremo anni, quia Sp. Postumius consul renunciaverat, peragrantem se propter quæstiones utrumque litus Italiæ desertas colonias, Sipontum supero, Buxentum infero mari, invenisse; triumviri ad colonos eo scribendos ex senatusconsulto ab T. Mænio prætore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus.

U. C. 567. A. C. 185.

Ap. Claudio, M. Sempronio Coss.

Caussæ belli cum Perseo.

Cum Perseo rege et Macedonibus bellum, quod imminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo caussas cepit. inchoata initia a Philippo sunt: et is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges inponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos jus sæviendi ademtum ei ab senatu erat: quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam obpugnasset; capta Heraclea, quia jussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, [86] Romanis-

[a] *Marcellus* Crev.

85 *M. Claudius Marcellus*] Sic unus ex Hearnii codicibus, et nonnullæ editiones. Plerique et scripti et editi vitiant cognomen, et pro *Marcellus* exhibent *Marcellinus*. Sed *Marcellinus* est cognomen ejus qui e Marcellorum familia in aliam adoptatus foret. Itaque cum hoc cognomine deberet reperiri aliud gentile nomen, quam *Claudius*, quod fuit Marcellorum.

86 *Romanisque oppidum deditum est*] Aliter res narrata est supra, XXXVI. 25. et XXXVII. 4. Alios nimirum alibi auctores secutus est Livius.

quo oppidum deditum est, ægre eam rem tulerat. permulsit iram ejus consul, quod, ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniæ et Amynandro bellum inferret; et urbes, quas Thessaliæ Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine et Amynandrum Athamania expulerat, et urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suæ ditionis fecit. inde et in Thracia quasdam urbes, novæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus, quæ domestico certamine vincerentur, adjungendo sese[b], cepit. U. C. 567. A. C. 185.

XXIV. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est. numquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque[c] data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni [87] non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; sed metalla etiam et vetera intermissa recoluit, et nova multis locis instituit. Ut vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret; non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thræcum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde caussæ, quæ de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum et Perrhæborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, ut eas non neglegi satis adpareret. Maxime moverat senatum, quod jam Æni et Maroneæ adfectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati[d], non partis amissæ, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam [88] sub jus judiciumque regis venisse. [89] Et Maronitarum exsules (erant pulsi, quia libertatis caussam defendissent ab regio præsidio) ii non Maroneam modo, sed etiam Ænum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum adfirmabant. *Civitates Thessalorum, et*[e]

Vires colligit Philippus.

Thessalorum et aliorum querelæ de Philippo.

[b] *se* Gron. Crev. [c] *quandocunque* Ed. [d] *legati venerunt* Ed. [e] *et* del. Ed.

87 * *Non fructibus*] Non solum in eo quod spectat ad fructus agrorum et portoria maritima, ex quibus vel novos sibi reditus instituit, vel pristinos amplificavit.

88 *Sub jus judiciumque regis*] Similis locutio jam observata est supra l. XXXVI. c. 39.

89 *Et Maronitarum exsules erant pulsi*] Lege omnino *venerant*, nempe Romam. Hoc postulat totus narrationis contextus.

U. C. 567. A. C. 185. *Perrhæborum, et Magnetum, et cum Amynandro Athamanum gentem, in eadem caussa, qua Ætolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum obpugnandis Ætolicis urbibus consulem ad recipiendas eas civitates Philippum misisse. armis subactos parere.* Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Tamphilum, Ti. Sempronium. quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

Legati Romæ missi disceptatores.

XXV. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhæbique et Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, et [90] Eurymenæ, et cetera circa eas oppida; utrum Thessalorum juris, quum vi ademtæ possessæque ab Ætolis forent, (nam Philippum Ætolis ademisse eas constabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent. *ita enim Acilium regi concessisse, si Ætolorum fuissent, et si voluntate, non si*[f] *vi atque armis coacti, cum Ætolis essent.* Ejusdem formulæ disceptatio de Perrhæborum Magnetumque oppidis fuit. omnium enim jura possidendo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc, quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adjectæ, *quod ea oppida, si jam redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam, præter belli casibus amissos, quingentos principes juventutis in Macedoniam abduxisse, et opera eorum in servilibus abuti ministeriis: et, quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse.* [91] *Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse, quondam Thessalis quæstuosum et frugiferum.* [92] *Ibi navibus onerariis comparatis, regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure gentium*

Audiunt querelas.

[f] *si* del. Gron. Crev.

90 *Eurymenæ, et cetera circa eas oppida*] *Eurymenæ* eadem fortasse urbs est, quæ Straboni, l. IX. p. 443. dicitur *Erymnæ*. Ceterum libenter resecta voce *eas* legeremus. *et cetera circa oppida*, per usitatam apud Livium ellipsin.

91 * *Thebas Phthias*] Thebæ Phthiæ eadem est urbs quæ supra, hoc ipso capite, dicitur Philippopolis. Illam captam Philippus, et a magna parte incolarum, desertam, (quod docet obiter Livius l. XXVIII. c. 7.) novis colonis frequentaverat, et de suo nomine Philippopolin dici jusserat. Sed nimirum Thessali, qui illam urbem hic sibi reddi postulant, vetus de industria usurpant nomen, spreto illo novo, quod Philippus, adversus quem litigant, indiderat.

92 *Ibi navibus onerariis*] Sensus videtur esse, Philippum Thebis coemisse onerarias naves, quibus negotiationem exercens ipse, et advectas ex aliis regionibus merces comportans Demetriadem, frequentaret illud emporium, et negotiationem eo modo a Thebis Demetriadem averteret.

sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quinctium. U. C. 567. A. C. 185. [93] *Itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos conjectos, ut non in civitatibus suis, non in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri adhærere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, liberum esse? Nunc se fiducia et præsidio legatorum ingemiscere magis, quam loqui. nisi provideant aliquid Romani, quo et Græcis Macedoniam adcolentibus metus, et audacia Philippi minuatur, nequidquam et illum victum, et se liberatos esse. Ut* [94] *equum tenacem, non parentem frenis asperioribus castigandum esse.* Hæc acerbe postremi: quum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes, *Ut ignosceret pro libertate loquentibus; et ut, deposita domini acerbitate, adsuesceret socium atque amicum sese præstare; et imitaretur populum Romanum, qui caritate, quam metu, adjungere sibi socios mallet.* Thessalis auditis, Perrhæbi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem adpellaverat, Perrhæbiæ fuisse, et ut sibi restitueretur, agebant. et de Mallœa et Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, et castella Athenæum et Pœtneum.

XXVI. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, et ipse a querelis orsus, *Menelaïdem in Dolopia, quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse,* questus est: *item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhæbisque captam. Xynias quidem, haud dubie Ætolicum oppidum, sibi eos contribuisse; et Paracheloïda, quæ sub Athamania esset, nullo jure* [95] *Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina objiciantur, de insidiis legatorum, et maritimis portubus frequentatis aut desertis; alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant; alterum mores suos respuere. Tot annos esse, per quos numquam cessaverint legati, nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. quem umquam verbo violatum esse? Semel ad Quinctium euntibus insidias dici factas. sed, quid iis acciderit, non adjici.* [96] *Quærentium, quod*[g] *falso objiciant, quum veri nihil* — Respondet Philippus.

[g] *quid* Gron.

93 * *Itaque ergo*] Vid. not. 76. ad l. 25.

94 *Equum tenacem non parentem*] Lege cum Dujatio *sternacem*, id est, qui sessorem excutit sternitque. Hac voce usus est Virgilius, Æn. XII. v. 364. Videmur delere posse τὰ *non parentem*, quæ sapiunt glossema additum interpretandæ parum tritæ voci *sternacem*.

95 *Thessalorum formulæ factam*] Thessalis contributam. Sic l. XXXVIII. c. 9. *Urbem ne quam formulæ sui juris facerent.*

96 *Quærentium quod*] Libri fere habent *quid*: vitiose, ut observat Gronovius. *Quærentium* enim hic non est *interrogantium*, sed *conquirentium*. Quum igitur Vict. codex præferat *quod*, incunctanter recepimus.

U. C. 567. A. C. 185. *habeant, ea crimina esse. Insolenter et inmodice abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis avide meram haurientes libertatem. Itaque*[h]*, servorum modo præter spem repente manumissorum,* 97 *licentiam vocis et linguæ experiri, et jactare sese insectatione et convitiis dominorum.* Elatus deinde ira adjecit, 98 *Nondum omnium dierum solem occidisse.* Id minaciter dictum, non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt. et quum fremitus post eam vocem ortus, et tandem sedatus esset, Perrhæborum inde Athamanumque legatis respondit, *Eamdem, de quibus illi agant, civitatium caussam esse. consulem Acilium et Romanos sibi dedisse eas, quum hostium essent. Si suum munus, qui dedissent, adimere velint, scire se, cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium et inutilium sociorum, injuriam eos esse facturos. Nec enim ullius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis: præsertim apud eos, qui male utendo eam corrupturi sint.* Caussa cognita, pro-

Legatorum judicium.

nunciaverunt legati, *Placere, deduci præsidia Macedonum ex iis urbibus, et antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. De injuriis, quas ultro citroque inlatas querantur, quo modo inter eas gentes et Macedonas disceptetur,* 99 *formulam juris exsequendi constituendam esse.*

XXVII. Inde, graviter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ urbibus proficiscuntur. ibi legati Eumenis: *Si liberas esse Ænum et Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse ultra dicere,* 1 *quam ut admoneant, re, non verbo, eos liberos relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. Sin autem minor cura sit civitatium in Thracia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem, quam Philippum, habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus:* 2 *vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus*[i] *periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem* 3 *præjudicium; qui*

Querelæ legatorum Eumenis de Thraciæ urbibus.

[h] *Ita* Gron. [i] *laboribusque* Ed.

97 * *Licentiam vocis et linguæ experiri*] Experimentum capere licentiæ sermonum, cujus novitas illis mire placeat.

98 *Nondum omnium dierum solem occidisse*] Quasi diceret: Ne nimium confiderent præsenti rerum statui: superesse et sibi et illis satis temporis, ut mutatas res videre possent.

99 * *Formulam juris exsequendi constituendam esse*] Constituendam esse formulam, ex qua Philippus et adversariæ civitates apud se, vel apud senatum, de injuriis mutuis disceptarent. Vid. not. 42. ad XL. 12.

1 *Quam ut admoneant*] Ipsi qui loquuntur, Eumenis legati. Verba sequentia *relinquant*, *patiantur*, pertinent ad Romanos. Gronovianæ editiones *admoneat*: contra editorum omnium et scriptorum fidem, teste Hearnio. Repugnat et sensus, ex quo verbum referri debet ad legatos Eumenis, ac proinde pluralis esse numeri.

2 *Vel suis, quod*] Lege cum Gronovio *vel suis, qui*.

3 * *Præjudicium*] Vid. not. 80. ad III. 40.

quum Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut adpendices majoris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut jure imperii, quum tam procul a finibus Macedoniæ absint, civitatibus his præsidia inposuisse? Vocari Maronitas juberent. ab iis certiora omnia de statu civitatium earum sciturcs. Legati Maronitarum vocati, *Non uno loco tantum urbis præsidium regium esse, sicut in aliis civitatibus,* dixerunt, *sed pluribus simul, et plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari adsentatores regios. his solis loqui et in senatu et in concionibus licere. eos omnes honores et capere ipsos, et dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exsulare pulsos patria, aut inhonoratos et deterioribus obnoxios silere.* De jure etiam finium pauca adjecerunt: [4] *Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam,* [5] *quæ ad*[k] *Thraciæ Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem. Philippum novam postea deflexisse viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur.*

U. C. 567. A. C. 185.

Maronitarum querelæ.

XXVIII. Ad ea Philippus longe aliam, quam adversus Thessalos Perrhæbosque nuper, ingressus disserendi viam, *Non cum Maronitis,* inquit, *mihi aut cum Eumene disceptatio est,* [6] *sed jam*[l] *vobiscum, Romani; a quibus nihil æqui me impetrare jam diu animadverto. Civitates Macedonum, quæ a me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam, non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim et parva oppida, et in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat. negatum est mihi. Bello Ætolico Lamiam obpugnare jussus a consule M'. Acilio, quum diu fatigatus ibi prœliis operibusque essem, transcendentem me jam muros a capta prope urbe revocavit consul, et abducere copias inde coegit. Ad hujus solatium injuriæ permissum est, ut Thessaliæ Perrhæbiæque et Athamanum reciperem quædam castella magis, quam urbes. ea quoque ipsa vos mihi, Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro non*

Responsio Philippi.

k *ad* del. Crev.   l *etiam* Gron.

4 *Q. Fabium Labeonem*] Hic est qui quinquennio ante classi præfuerat, ut dicitur supra, l. XXXVII. c. 60. curavisse deducenda ab Æno et Maronea Antiochi præsidia.

5 *Quæ Thraciæ Paroreiam subeat*]. Quæ sub finem Paroreiæ Thraciæ porrigatur. Adi Strabonem, l. VII. p. 326. et Plin. l. IV. c. 10. *Paroreia* est Græca vox, qua notatur regio adjacens montibus. Erasmus voculam *ad* ante *Thraciæ*, moniti a Gronovio, qui eam ab omnibus scriptis et editis, quos inspexit, abesse affirmat. Nec eam agnoscit Vict. codex. Mox sequitur *nusquam ad mare declinantem:* ubi pro ultima voce, quæ a Gelenio est, idem Gronovius testatur ubique legisse se *ferentem*. Favet ei hic quoque noster MS.

6 *Sed jam*] Sic membranæ Jac. Gronovio inspectæ; itemque MSS. Hearnii, et noster Vict. et Andreæ editio. Vulgo *sed etiam:* minus apte.

U. C. 567.
A. C. 185.

dubio paullo ante, si Diis placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem æquius esse, quam me, habere. id ego aliter longe judico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut [7] *tria millia talentûm, et quinquaginta tectas naves, et omnes Græciæ civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim adspernatus. hostemque ei me esse prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli: et cum eo consule belli partem, quamcumque mihi delegavit, gessi. et insequenti consuli L. Scipioni, quum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam etiam, ubi* [m] *inter cetera* [8] *pax quoque præstanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, utrum adjicere vos, Romani, aliquid, et amplificare et augere regnum meum munificentia vestra oportebat, an, quæ haberem aut meo jure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes, tamquam ad Antiochum, ad* [n] *spoliandum me venit, et, si Diis placet, decem legatorum decretum calumniæ inpudentissimæ prætendit; quo maxime et refelli et coargui potest. Disertissime enim planissimeque in eo scriptum est, Chersonesum et Lysimachiam Eumeni dari. Ubi tandem Ænus, et Maronea, et Thraciæ civitates adscriptæ sunt? quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos, tamquam ab illis impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis,* [9] *refert. Si tamquam inimicum et hostem insectari propositum est, pergite, ut cœpistis facere. Sin aliquis respectus est mei, ut socii atque amici regis, deprecor, ne me tanta injuria dignum judicetis.*

Legati medio responso rem suspendunt.

XXIX. Movit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt: *Si decem legatorum decreto Eumeni datæ civitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriæ jure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reservari: et,* [10] *ut omnia in integro manerent, præsidia, quæ in iis urbibus sint, deduci.* Hæ caussæ maxime animum Philippi aliena-

[m] *ubi etiam* Gron. Crev. [n] *ad* del. Ead.

7 *Tria millia talentûm*] Marcas argenti 281250.

8 * *Pax .... præstanda a barbaris erat*] Danda opera erat, ut pacem tutam, ut nullam vim a barbaris transiens exercitus experiretur.

9 *Refert*] Id agitur: id spectandum venit: in eo res vertitur.

10 * *Ut omnia in integro manerent*] Ut neutram in partem res inclinata videretur, sed plane inter utrosque suspensa.

U. C. 567. A. C. 185.

verunt ab Romanis: ut non a Perseo filio ejus novis caussis motum, sed ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: [11] auri præterea pondo centum triginta° duo: argenti sedecim millia trecenta: et pronunciavit in senatu, [12] decem millia pondo argenti, et octoginta auri Q. Fabium quæstorem advehere. id quoque se in ærarium inlaturum. Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Postumius prætor habebat. Is de pastorum conjuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant, quæstionem severe exercuit. ad septem millia hominum condemnavit: multi [13] inde fugerunt, de multis sumtum est supplicium. Consules, diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti sunt.

L. Manlius ex Hispania ovans.

XXX. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius et L. Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Bæturia junxissent, in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, [14] progressi sunt, communi animo consilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone et Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est. quibus dum utrimque subvenitur a castris, paullatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. in eo tumultuario certamine et [15] loca sua et genus pugnæ pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi atque in castra compulsi sunt. non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra obpugnarentur, silentio proximæ noctis [16] tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaque præter spem castra ingressi, quæ derelicta

Res gestæ in Hispania.

Romani vincuntur.

° *viginti* Gron. Crev.

11 *Auri . . . . pondo centum viginti duo*] Marcas Parisienses 190. uncias 5. *Argenti sedecim millia trecenta.* Marcas 25468. uncias 6.

12 *Decem millia pondo argenti*] Marcas 15625. *Octoginta auri.* Marcas 125.

13 *Inde fugerunt*] Vacat τὸ *inde*.

14 *Progressi sunt, communi animo*] Victorinus codex, ut et scripti veteresque editi Gronovio excussi, rotundiorem orationem exhibet: *progressi, communi animo consilioque rem gesserunt.*

15 * *Loca sua*] Loca sibi, id est, Hispanis opportuna.

16 *Tacito signo*] *Signum tacitum* intelligendum videtur, non vocale, quod tuba, aut classico, aut cornu dari solet: sed mutum clandestinumque, id est, per tesseram datum. Silius, LXV. v. 475. *tacitum dat tessera signum.* * De tessera vid. not. 61. ad VII. 35.

U. C. 567. A. C. 185. inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Romanorum sociorumque, in prœlio fugaque, ad quinque millia occisa; quorum se spoliis hostes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti sunt. Prætores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adversæ pugnæ militum animis, consumserunt. ubi satis placuere vires, et jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hostem poscebat; duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant. extemplo, qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læva Quinctius exercitum traduxerunt; quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque, qui tumultum injicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. Interim Romani, inpedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia jam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ quinta Calpurnii legio et octava Quinctii. id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum.

XXXI. Hispani, postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prœlium fuit, et Hispanis recenti victoria ferocibus, et insueta ignominia milite Romano accenso. acerrime media acies, duæ fortissimæ legiones, dimicabant; quas quum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: et usque plures confertioresque, medios urguebant. Ibi postquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quinctilium Varum et[p] L. Juventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit. Docere et monere jubet, *in illis spem omnem vincendi et retinendæ Hispaniæ esse. Si illi loco cedant, neminem ejus exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem ulteriorem ripam, umquam visurum.* Ipse, cum equitibus duarum legionum paullulum circumvectus, in cuneum hostium, qui mediam urguebat aciem, ab latere incurrit. [17] Quinctius cum suis equitibus

Acriter iterum pugnatur.

p *et* del. Gron. Crev.

17 *Quinctius cum suis equitibus*] Quinam sunt illi equites proprii Quinctii; quum duarum legionum equites Calpurnius duxisse in hostem supra dicatur? Alii non videntur intelligi posse quam equites socii: quos sibi nempe Quinctius desumpserat, quum legionarios equites ejus collega in hostem duxerat. Optaremus, ut clarius mentem suam aperuisset Livius.

alterum hostium latus invadit: sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, et prætor ipse ante alios. nam et primus hostem percussit, et ita se inmiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset. et equites prætoris eximia virtute, et equitum pedites accensi sunt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. Itaque urguere signiferos pro se quisque, jubere inferre signa, et confestim militem sequi. Renovatur ab omnibus clamor. inpetus fit velut ex superiore loco. Haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt sternuntque perculsos, [18] nec sustinere alii super alios inferentes sese possunt. Fugientes in castra equites persecuti sunt, et permixti turbæ hostium intra vallum penetraverunt. ubi ab relictis in præsidio castrorum prœlium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis, legio quinta supervenit: deinde, ut quæque potuerant, copiæ adfluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra; nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta centum triginta tria. Romani sociique paullo plus sexcenti, et provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt. tribuni militum quinque amissi, et pauci equites Romani, [19] cruentæ maxime victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati donatique a C. Calpurnio equites [20] phaleris. pronunciavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta et expugnata esse. Quinctius alter prætor [21] suos equites [22] catellis ac fibulis donavit. donati et centuriones ex utriusque exercitu permulti: maxime qui mediam aciem tenuerunt.

U. C. 567. A. C. 185.

Vincuntur Hispani.

XXXII. Consules delectibus aliisque, quæ Romæ agendæ erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, urendoque vicos et castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram et Lunæ portum.

Res in Liguria gestæ.

18 *Nec sustinere alii super alios*] Lege sine ulla dubitatione cum Perizonio: *nec sustineri . . possunt*, nempe Romani.

19 * *Cruentæ*] Maxime fecerunt speciem cruentæ victoriæ, maxime in causa fuerunt cur victoria cruenta judicaretur. Etenim insignes viri amissi majus sunt quam pro numero damnum.

20 *Phaleris*] Vid. not. 5. ad c. 46. l. IX.

21 *Suos equites*] Eos equites, quos in pugna circa se habuerat. Vid. not. 17. supra.

22 *Catellis*] Id est, catenulis, quæ essent pro quibusdam quasi torquibus.

U. C. 567. A. C. 185. Hostes montem, antiquam sedem majorum suorum, ceperunt: et inde, superata locorum iniquitate, prœlio dejecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquavit secundis aliquot prœliis. sex præterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres et quadraginta securi percussit. Comitia. Jam comitiorum adpetebat tempus. prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus consulatum petebat. Competitores[q] habebat patricios L. Æmilium, Q. Fabium[r], Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, et ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, artior petitio quatuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Tamphilus. [23] et hi[s] repulsi, in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum [24] haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo et L. Porcius Licinus, sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus[t] adversariis et majore parte senatus, *meminisse eum debere prius, se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii, esse: quin ille, sedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum spectatorem comitiorum se præberet;* coërceri tamen ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, [25] fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher præter spem suam et ceterorum. locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non [26] vi Claudiana, inter plebeios certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta.

[q] , *competitoresque* Gron. Crev. [r] add. *Labeonem* Eaed. [s] *ii* Gron. [t] *clamantibus* Gron. Crev.

23 *Et hi repulsi*] Vulgo *et ii*. Dedimus *et hi*, auctore Victor. codice. Sensus est: hi quoque, quod repulsam antea consulatum petentes tulerant, dilati erant et rejecti in spem impetrandi tandem aliquando honoris. *Repulsos* absolute dici eos qui quum honorem aliquem a populo peterent, eum consequi non potuerant, constat ex Orat. Cic. de Har. Resp. n. 56.

24 *Haud dubie*] Unus e MSS. Gronovianis, assentiente nostro Vict. *pro non dubie*. Unde legendum fortasse videatur *pro non dubiis*.

25 *Fratrem traheret*] Fratrem ad consulatum per vim quodammodo proveheret.

26 * *Vi Claudiana*] Violentia propria Claudiæ gentis, in qua velut hæreditaria erat imperiosa contumacia.

XXXIII. Principio insequentis anni P. Claudius, L. Porcius consules, quum Q. Cæcilius, M. Bæbius, et Ti. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum et Eumenem reges Thessalorumque civitates missi erant, legationem renunciassent [u], regum quoque eorum civitatiumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam et in Græciam decreverunt ad visendum, redditæne civitates [v] 27 Thessalis et Perrhæbis essent. Iisdem mandatum, ut ab Æno et Maronea præsidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora a Philippo et Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire jussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cetera etiam 28 sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua re querente graviter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniis deplorantibus, mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam et venumdatam, ademtas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges, Achæi maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ, nisi belli pacisve caussa, et quum legati ab senatu cum literis aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curæ iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret; quemadmodum et illis, quoties vellent, senatus daretur.

U. C. 568. A. C. 184. P. Claudio, L. Porcio Coss.

Legati missi in Græciam.

XXXIV. Dimissis iis legationibus, Philippus, a suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adversæ principes interficeret. Ille per Casandrum [x] quemdam, unum ex regiis jam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, cædem fecit. 29 Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam

Maronitæ a Philippo crudeliter trucidati.

[u] *anni P. Claudio, L. Porc'o consulibus, Q. Cæcilius, M. Bæbius, et Ti. Sempronius, qui . . . renunciarunt etc.* Gron. Crev. [v] *Rhodiis et Thess. et P.* Ed. [x] *Cassandrum* Crev.

27 *Rhodiis et Thessalis*] Cur hic Rhodii nominentur, parum liquet. Neque enim ulla eorum, in querelis populorum de Philippo memorandis, aut supra apud Livium, aut in Excerptis e Polybio legationibus exstat mentio. Et vero *τὰ Rhodiis et* non comparent in codice Vict.

28 *Sine responso dimissi*] Fusius rem exponit Polybius, Legat. 41. docetque Q. Cæcilium non sine responso dimissum ab Achæis, sed responsum ab Achæorum magistratibus accipere noluisse, indignatum quod sibi negatum fuisset concilium gentis.

29 *Id apud Romanos legatos querentes*] Notabile hyperbaton. Apud Romanos legatos querentes id factum tam crudeliter . . .

U. C. 568. A. C. 184. senatus censuisset, si pro hostibus trucidarentur, abnuebat, *quidquam eorum ad se, aut quemquam suorum pertinere. Seditione inter ipsos dimicatum, quum alii ad se, alii ad Eumenem civitatem traherent. id facile scituros esse*[1]. *percunctarentur ipsos Maronitas:* haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis caedis, neminem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius, *Rem evidentem pro dubia quærendam. si ab se culpam removere vellet, Onomastum et Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset.* Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. deinde, conlecto tandem animo, *Casandrum, qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se missurum* dixit. *Ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere, qui non modo Maroneæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset?* Et parcebat magis Onomasto, honoratiori amico, et eumdem indicem haud paullo plus timebat; quia et ipse sermonem cum eo contulerat, et multorum talium ministrum et conscium habebat. Casander quoque, missis, qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, [30] veneno creditur sublatus.

XXXV. Et legati a Philippi conloquio ita digressi sunt, ut præ se ferrent, nihil eorum sibi placere: et Philippus, minime, quin rebellandum esset, dubius, quia tamen inmaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus, statuit: satis credens, ipsum etiam juvenem, quod Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum injiciendum, profectus, perculsis iis uno proelio, et Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam inrumperent, sollicitandos. Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire jussi erant, exspectabatur: adversus quos ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. *Ex hostibus eos accusatores factos: et periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent. quippe in bello sociis Romanis Achæos usos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis, quam Achæis, esse: ubi* [31] *Areus etiam et Alcibiades, ambo exsules, suo beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem Achæorum ita de*

Philippus Demetrium F. Romam mittit.

Concilium Achæorum.

1 *esse, si perc.* Gron. Crev.

30 *Veneno creditur sublatus*] Id Polybius pro certo affirmat, Leg. 44.

31 *Areus ... et Alcibiades*] Principes inter Lacedæmonios viri, pulsi olim patria a Nabide tyranno, atque ab Achæis recepti, mox eorumdem opera post interfectum Nabin in patriam restituti. Pausan. l. VII.

ipsis meritum suscepissent, adeoque infesta oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in eam, viderentur. Clamor undique ortus, referret nominatim de iis. et, quum omnia ira, non consilio, gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. his Clitore in Arcadia datum est concilium. U. C. 568. A. C. 184.

XXXVI. Priusquam agerent quidquam, terror Achæis injectus erat et cogitatio, quam non ex æquo disceptatio futura esset; quod Areum et Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quæ apud senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit: [32] *cædem primum ad conflictum factam eorum, qui a Philopœmene ad caussam dicendam evocati venissent: deinde, quum in homines ita sævitum esset, ne in ulla parte crudelitas eorum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclitamque per gentes Lycurgi disciplinam sublatam.* Hæc quum Appius dixisset, Lycortas, et quia prætor, et quia Philopœmenis, auctoris omnium, quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: *Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos oratio est, quam Romæ nuper apud senatum fuit. Tunc enim Lacedæmoniis accusantibus respondendum erat: nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos caussa dicenda est. quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, judicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua paullo ante egisti. Ego certe, quum ea, quæ et hic antea apud Q. Cæcilium, et postea Romæ questi sunt Lacedæmonii, a te paullo ante relata sint, non tibi, sed illis, me apud te respondere credam. Cædem objicitis eorum, qui a Philopœmene prætore evocati ad caussam dicendam interfecti sunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, Romani, sed ne apud vos quidem nobis objiciendum fuisse arbitror. Quid ita? quia in vestro fœdere erat, ut maritimis urbibus abstinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis urbes, a quibus abstinere jussi erant, nocturno impetu occupaverunt, si T. Quinctius, si exercitus Romanus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti et obpressi confugissent. Quum vos procul essetis, quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gythio opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de caussa obpugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur justum piumque bellum suscepimus. Quod quum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem possint, Dii quoque ipsi*

Romanus legatus increpat Achæos.

Respondet Lycortas Achæorum Pr.

32 *Cædem primum ad conflictum factam eorum*] Locus corruptus. Gronovius suspicatur, *cædem primum contra fidem datam eorum.* Nobis verisimilius videtur in voce *conflictum* latere nomen loci, ad quem cædes illa facta sit. Huic loco *Compasium* fuisse nomen discimus ex Polybio, Leg. 37. Legendum ergo putamus sine ulla dubitatione: *cædem primum ad Compasium factam eorum.*

U. C. 568. A. C. 184. *comprobaverint, qui nobis victoriam dederunt; quonam modo ea, quæ belli jure acta sunt in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars*[1] *nihil pertinet ad nos. Nostrum est, quod evocavimus eos ad caussam dicendam, qui ad arma multitudinem exciverant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. Quod vero illi, venientes in castra, interfecti sunt, vestrum est, Areu et Alcibiade, qui nunc nos, si Diis placet, accusatis, non nostrum. Exsules Lacedæmoniorum (quo in numero hi quoque duo fuerunt) et tunc nobiscum erant, et*[a]*, quod* [33] *domicilium*[b] *sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos, quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exsilio posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæmonios, non Achæi, interfecerunt. nec, jure an injuria cæsi sint, argumentari refert.*

XXXVII. *At enim illa certe vestra sunt, Achæi, quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod muros diruistis. Quæ utraque ab iisdem objici qui possunt? quum muri Lacedæmoniis non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam exstructi sint. Tyranni enim nuper eos, arcem et munimentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, et nunc se patriam et Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem exspectare, nec Achæos, sed vos ipsi, Lacedæmonii, vestris manibus amoliri et diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. Vestræ enim illæ deformes veluti cicatrices servitutis erant: et, quum sine muris* [34] *per octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuissetis,* [35] *muris, velut compedibus, circumdatis vincti per centum annos servistis. Quod ad leges ademtas adtinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademisse arbitror; nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse; nec male consuluisse civitati, quum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscuerimus, ut corpus unum et concilium totius Pelopon-*

[1] *pars maxima* Crev. [a] *et* del. Gron. Crev. [b] *domicilio* Gron.

33 *Domicilium*] Hæc est vett. editorum lectio, quam a Gronovio testatam Clericus admisit. Vulgo *domicilio*.

34 *Per octingentos prope annos*] Numerus oratorie auctus. Siquidem a Lycurgo, quem hic respicit Livius, ad Cleomenem Leonidæ filium, qui primus tyrannus Lacedæmone fuisse dicitur supra, lib. XXXIV. c. 26. non effluxerant anni sexcenti et octoginta.

35 *Muris velut compedibus circumdatis vincti per centum annos servistis*] Duo hic affirmantur a Livio: unum, muros Lacedæmoniis ante centum annos exstrui cœptos esse; alterum, Lacedæmonem per centum annos servisse, nimirum a tyrannis oppressam. Hoc postremum nullo pacto verum esse potest, quum inter initium regni Cleomenis et Nabidis mortem soli intersint anni 46. Primum illud de muris firmatur auctoritate Pausaniæ et Justini, ut observavimus ad l. XXXIV. c. 38. supra. Sed qui id liceat dicere Livio non videmus, qui et loco modo memorato et hic in iis quæ proxime præcedunt scripsit muros Spartæ *paucos ante annos, nuper*, a tyrannis exstructos esse.

nesi esset. Tunc, ut[c] *opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, alias istis injunxissemus, queri, se iniquo jure esse, et indignari possent. Scio ego, Ap. Claudi, hanc orationem, qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque liberæ gentis esse: sed vere servorum*[d] *disceptantium apud dominos. Nam, si non vana illa* [36] *vox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos jussistis, si fœdus ratum est, si societas et amicitia ex æquo observatur, cur ego, quid, Capua capta, feceritis Romani, non quæro; vos rationem reposcitis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge, a nobis. Quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? Muros diruimus. vos non muros tantum, sed urbem et agros ademistis. Specie, inquis, æquum est fœdus: re apud Achæos* [37] *precaria libertas*[e]*, apud Romanos etiam imperium est. Sentio, Appi, et, si non oportet, non indignor; sed, oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos et Achæos, modo ne in æquo hostes vestri nostrique apud vos sint, ac nos socii; immo ne meliore jure sint. Nam, ut in æquo essent, nos fecimus, quum leges iis nostras dedimus; quum, ut Achæi concilii essent, effecimus. Parum est victis, quod victoribus satis est. plus postulant hostes, quam socii habent. Quæ jurejurando, quæ monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sunt, ea cum perjurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, et, si ita vultis, etiam timemus: sed plus et veremur et timemus Deos inmortales.* Cum adsensu maximæ partis est auditus, et locutum omnes pro majestate magistratus censebant: ut facile adpareret, molliter agendo dignitatem suam tenere Romanos non posse. Tum Appius, *suadere se magnopere Achæis*, dixit, *ut, dum liceret voluntate sua facere,* [38] *gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent.* Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum injecit imperata recusandi. id modo petierunt, *ut Romani, quæ viderentur, de Lacedæmoniis mutarent, nec Achæos religione obstringerent irrita ea, quæ jurejurando sanxissent, faciendi.* damnatio tantum Arei et Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est. U. C. 568. A. C. 184.

XXXVIII. Romæ principio ejus anni, quum de provinciis consulum et prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores, Provinciæ.

[c] *ut* del. Gron. Crev. [d] *servorum verius* Eæd. [e] *æquum est fœdus apud Achæos, re precaria libertas:* Eæd.

36 * *Vox præconis .... qua liberos esse omnium primos Achæos jussistis*] Achæi illa voce præconis omnino nominati non fuerunt. Non videmus quomodo Livium hic a lapsu memoriæ immunem defendamus.

37 * *Precaria libertas*] Libertas, quæ non proprio jure, propriis viribus teneatur, sed quæ, velut ea quæ precibus impetrata sunt, pendeat ex alieno arbitrio.

38 * *Gratiam inirent*] Gratiam, tanquam voluntarie obsequuti, sibi parent apud Romanos.

U. C. 568. A. C. 184. C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et peregrinos sortiti sunt; C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, et ut idem de veneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L. Juventius Thalna et T. Quinctilius Varus, venerunt. qui, quantum bellum jam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis Diis inmortalibus haberetur honos, et ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis, quum de consulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri jusserunt. Paucos post dies [39] consulibus in Ligures binæ legiones, quas Ap. Claudius et M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos prætores et amicos absentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque caussa tribunos plebis, [40] utraque consules habebat. [41] hi[f], se intercessuros senatusconsulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant; illi, si hæc intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est, et senatusconsultum factum, *Ut prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, et quinque millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent.* [42] *quum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus, quam quina millia peditum, treceni equites, in singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum, qui emerita stipendia haberent; deinde, ut cujusque fortissima opera Calpurnius et Quinctius in prœlio usi essent.*

Contentiones de prætura.

XXXIX. Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius et L. Pupius, qui ædiles proximo anno fuerant, et C. Valerius flamen Dia-

f *ii* Gron.

39 *Consulibus*] Hic mendose legitur in Gronovianis editionibus *consuli*. Aliæ editiones et Vict. MS. et sensus ipse stant pro ea lectione quam expressimus.

40 *Utraque consules*] Imo *consulem*.

41 *Hi se intercessuros*] Intellige eos qui favebant novis prætoribus, tum tribunos, tum alterum e consulibus. Vulgo editi habent *ii*. Reposuimus *hi* ex uno e MSS. Hearnii, et nostro Victorino: ut respondeat *τῷ illi* quod sequitur.

42 *Quum eas legiones quatuor descripsissent*] Recte observat Gronovius ex tantillo numero fieri nequivisse quatuor legiones. Ideo emendat: *quum eos in quatuor legiones*, quæ jam tum erant in Hispania, *descripsissent*. *Eos* autem intellige solos Romanos. Socii enim in legiones non describebantur. Ceterum circa hanc emendationem aliqua etiamnum difficultas remanet. Apparet enim ex c. 30. supra, et ex c. 36. l. XXXVIII. imo et ex omni retro hujus decados historia, duas tantum in Hispania legiones fuisse, non quatuor. Sed nimirum hic res mutatur, et duæ legiones singulis in Hispania prætoribus decernuntur: idque et in sequentibus annis servatum esse constat ex capp. 32. 36. 40. et 49. l. XL.

lis et Q. Fulvius Flaccus (is, quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione) petebant. [43]certamenque ei cum flamine erat. et postquam primo æquare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec[g] gerere: pars legibus eum solvi æquum censere, ut, quem vellet, prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primo in ea sententia esse, [44]ne nomen ejus acciperet. deinde, ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, [45]*referre se ad eos*, dixit, *quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati ædilis curulis designatus præturam peteret, sibi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse, e lege comitia habere.* Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne inpedimento esset, quo minus comitia prætoris in locum C. Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex senatusconsulto respondit Flaccus, *nihil, quod se indignum esset, facturum.* Medio responso spem [46]ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum auctoritati esse. Comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a consule et senatu populi Romani beneficium, et invidiam geminati honoris fieri; tamquam non adpareret, ubi designatus prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Consul, quum et pertinaciam petentis crescere, et favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. censuerunt frequentes, *quoniam Flaccum auctoritas Patrum nihil movisset*, [47]*ad populum cum Flacco agendum.* Concione advocata, quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, *quod tanto studio, quotiescumque declarandæ voluntatis potestas facta esset, prætorem se voluisset facere. Ea sibi studia civium suorum destituere non in animo esse.* Hæc vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, et inter se ipsos, et cum consule, fuit: donec senatus a consule est habitus, decretum-

U. C. 568. A. C. 184.

Sublata S. C. comitia.

g *neque* Crev.

43 * *Certamenque ei cum flamine erat*] Tota contentio versabatur inter eum et flaminem, reliquis duobus competitoribus a spe adipiscendi honoris statim dejectis.

44 *Ne nomen ejus acciperet*] Vid. not. 82. ad l. XXVI. c. 18.

45 *Referre se ad eos dixit, quod . . . ædilis curulis designatus præturam peteret*] Notanda locutio, *referre quod*, et annumeranda iis exemplis, quæ docti viri congesserunt ad probandum recte τὸ *quod* inter duo verba finita dici posse. Si cui tamen hoc displicuerit, poterit per levem mutationem legere: *Referre se de eo dixit quod.*

46 *Ad voluntatem interpretantibus*] Iis qui id interpretarentur quod ipsi cuperent.

47 * *Ad populum cum Flacco agendum*] Coram populo, in concione adhortandum esse Flaccum ut auctoritati senatus cederet.

U. C. 568. A. C. 184. que: *quoniam, prætoris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci et prava studia hominum inpedirent, senatum censere, satis prætorum esse: P. Cornelius utramque in urbe jurisdictionem haberet,* [48] *Apollinique ludos faceret.*

Contentiones de censura.

XL. His comitiis prudentia et virtute senatus sublatis, alia majoris certaminis, quo et majore de re, et inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones, Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii: plebeii autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et Tuditanus. sed omnes patricios plebeiosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocumque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis. idem, postquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si jus consuleres, peritissimus; si caussa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantum, cujus lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum exstet: vivit immo vigetque eloquentia ejus, sacrata scriptis omnis generis. Orationes et pro se multæ, et pro aliis, et in alios. nam non solum accusando, sed etiam caussam dicendo, fatigavit inimicos. [49] Simultates nimio plures et exercuerunt eum, et ipse exercuit eas. nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, et linguæ acerbæ, et inmodice liberæ fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, et rigidæ innocentiæ; contemtor gratiæ, divitiarum. In parsimonia, in patientia laboris, periculi [h], ferrei prope corporis animique; quem ne senectus quidem, quæ solvit omnia, fregerit. [50] Qui sextum et octogesimum annum agens [51] caussam

M. Porcii Catonis laudes.

[h] *periculique* Gron. Crev.

48 *Apollinique ludos faceret*] Ludos Apollinares prætor urbanus faciebat. Vid. supra l. XXVII. c. 23.

49 *Simultates nimio plures*] Inimici, quos permultos habuit, exercuerunt eum, et ipse eos vicissim exercuit ac fatigavit.

50 *Qui sextum et octogesimum annum agens*] Ex Cic. in Dial. de Sen. n. 10. Cato natus erat anno ante quam Q. Fabius Maximus consul primum factus est. Unde quum constet eum mortuum fuisse L. Marcio Censorino, M'. Manilio Coss. anno primo tertii Punici belli, sequeretur eum vixisse annos tantum quinque et octoginta. Sed nimirum Livius aliis auctoribus usus est. Nam et in iis quæ mox sequuntur, eum annum quo Cato Servium Galbam accusavit, qui ultimus ejus vitæ fuit, nonagesimum numerat Livius. Toto ergo quinquennio dis-

dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque: nonagesimo anno [52] Ser. Galbam ad populi adduxerit judicium. U. C. 568. A. C. 184.

XLI. Hunc, sicut omni vita, [53] tum petentem [i] premebat nobilitas: coïerantque ([54] præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat) candidati omnes ad dejiciendum honore eum; non solum ut ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre; sed etiam quod tristem censuram, periculosamque multorum famæ, et ab læso a plerisque, et lædendi cupido, exspectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat, *refragari sibi, qui liberam et fortem censuram timerent*, criminando. et simul L. Valerio subfragabatur. *Illo uno collega castigare se nova flagitia, et priscos mores revocare posse.* His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia censorum consules prætoresque in provincias profecti sunt, præter Q. Nævium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. [55] Et L. Postumius prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum conjurationes vindicavit, et reliquias Bacchanalium quæstionis cum omni exsecutus est cura. multos, qui aut citati non adfuerant, [56] aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes [57] a P. Cornelio conjecti sunt.

M. Porcius et L. Valerius censores.

XLII. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis et operibus expugnavit, captivos vendidit: quieta deinde hiberna et citerior

[i] *prensantem* Gron. Crev.

crepat noster a Cicerone circa ætatem Catonis.

51 * *Causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque*] Reus factus, ipse pro se dixerit, scriptamque, quam tum habuit apud judices orationem, reliquerit.

52 *Ser. Galbam ad populi adduxerit judicium*] De hoc judicio, quo Galba absolutus est, * vide in primis Cic. I. de Orat. n. 227. et 228.

53 *Tum prensantem*] Hoc Lipsio debetur, quum in scriptis quibusdam legeretur *præsentem*, in vulgatis *petentem*.

54 *Præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat*] Is sane adversus Catonem coire cum ceteris non debebat. Docet enim Plutarchus in Cat. Majore, circa initia, ab hoc L. Flacco Catonem primum in notitiam hominum productum esse, et ejus maxime opibus et gratia commendatum primos honores cepisse.

55 *Et L. Postumius prætor*] Anni prioris: ac fortasse ei imperium in hunc annum prorogatum fuerat. Quod si ita esset, prætor hic diceretur qui proprætore erat, ex usitato apud Livium et ceteros more.

56 *Aut vades deseruerant*] Aut datis vadibus, qui sponderent illos ad judicii diem adfuturos, nihilominus judicium deseruerant.

57 * *A P. Cornelio*] Prætore, qui utramque in urbe jurisdictionem habebat.

U. C. 566. A. C. 184. Triumphi de Hispanis.

provincia habuit. Veteres prætores, C. Calpurnius Piso et L. Quinctius, Romam redierunt. utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis et Celtiberis triumphavit. coronas aureas tulit octoginta tres, et [58] duodecim millia pondo argenti. Paucos post dies L. Quinctius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. tantumdem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Censores, M. Porcius et L. Valerius, metu mixta exspectatione, senatum legerunt: septem moverunt senatu. ex quibus unum insignem et nobilitate et honoribus, L. Quinctium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis senatu adscriberent notas. Catonis et aliæ quidem acerbæ orationes exstant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe gravissima in L. Quinctium oratio est, qua si accusator ante notam, non censor post notam, usus esset, retinere Quinctium in senatu ne frater quidem T. Quinctius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera objecit ei, Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam provinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciviam quum cavillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori venditaret. Forte epulantibus iis, quum jam vino incaluissent, nunciatum in convivio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse; convenire consulem velle, ut ab eo fidem præsens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem adloqui consulem cœpisse. Inter cujus sermonem Quinctius scorto, *Vis tu*, inquit, *quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, jam hunc Gallum morientem videre* [k]*?* Et quum is vixdum serio adnuisset, ad nutum scorti consulem stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti, fidemque populi Romani, atque eorum, qui aderant, inploranti, latus transfodisse.

L. Quinctius senatu motus.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, et [59] fabulæ tantum sine auctore editæ credidisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arcessitam scribit. ibi jactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam acriter quæstiones exer-

[k] *adspicere* Gron. Crev.

58 *Duodecim millia pondo argenti*] Marcas nostrates 18750.

59 *Fabulæ .... sine auctore editæ*] Eam tamen opinionem secutus Cicero est, Dial. de Sen. n. 42. Atque etiam Plutarchus in Flaminino verisimile esse putat Catonem voluisse rem atrociorem et invidiosiorem facere, dum transfugam Boium ab ipso L. Quintio interfectum dixit, non jussu ejus unum ex damnatis.

cuisset, et quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum adcubantem negasse, umquam vidisse [60] quemquam securi ferientem, et pervelle id videre. Hic indulgentem amatorem, [61] unum ex illis miseris, adtrahi jussum, securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor objecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, sævum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis recubantis, mactatam humanam victimam esse: et cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, si id factum negaret, ceteraque, quæ objecisset, [62] sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquam doliturum censeret, quum ipse, vino et Venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset? U. C. 568. A. C. 184.

XLIV. In equitatu recognoscendo [63] L. Scipioni Asiageni ademtus equus. [64] in censibus quoque accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quæ pluris, quam quindecim millium æris, essent, [65] in censum referre viatores jussit: item mancipia minora annis viginti, quæ post proximum lus- Severitas in censu.

60 *Quemquam securi ferientem*] Forte *feriri*. GRONOVIUS.

61 *Unum ex illis miseris*] Sic quidem Gelenius. Sed nostri omnes scripti cum prius editis *unum ex damnatis*. GRONOVIUS. Consentit Vict. codex.

62 * *Sponsione defenderet sese*] Defenderet sese, spondendo se certam pecuniæ summam daturum, si veritas criminum probaretur: atque ita rem judicio experiretur. † Vid. not. ad l. III. c. 23.

63 *L. Scipioni Asiageni*] Hanc lectionem, quæ aliquot scriptorum est, pluribus adstruit Gronovius, l. IV. Observ. c. 25. et probat 'Ασιαγενῆ apud Græcos idem valuisse, quod apud Romanos *Asiaticum*. Hic igitur intellige L. Scipionem, fratrem Africani. Ceterum observat Plutarchus inustam a Catone Scipioni Asiatico notam criminationibus in censorem ipsum ansam dedisse, visumque eum memoriæ Scipionis Africani insultare voluisse. Confer nostrum, l. XXXVIII. c. 54. supra.

64 *In censibus .... accipiendis*] In accipienda bonorum cujusque æstimatione, quam cives omnes deferre ad censores debebant.

65 *In censum referre viatores jussit*] Gronovius l. IV. de Pec. Vet. c. 1. emendat: *in censum deferre juratos jussit*. Primo probat compluribus exemplis dici solitos *deferre in censum* eos qui profitebantur, *referre* censores accipientes censum. Inde sequitur viatoribus hic locum non esse, quorum non erat nec *referre in censum*, quod soli censores, aut scribæ ex eorum auctoritate faciebant, nec *deferre in censum*, nisi sua ipsorum bona, quemadmodum et ceteri cives facere cogebantur. Igitur reponit Gronovius *juratos*. Constat enim ex Dion. Halic. l. IV. cives omnes coactos esse jurare, se possessiones suas vere et bona fide æstimasse. Favet emendationi Gronovii unus ex Hearnii codd. in quo legitur *juratores*. Hoc ergo triste et asperum fuit in hac parte censuræ, quod, quum antea ornamenta, et vestis muliebris, et vehicula censui non adscriberentur, Cato jussit adscribi quæ pluris quam quindecim millium æris essent, et ternos in millia æris attribuit, id est, in singula æris millia ternos æris gravis, sive ternos veteri æstimatione asses, tributi nomine pendi voluit. Porro quindecim millia æris gravis paria æstimamus marcis argenti nostratibus 23. cum unciis 3. semuncia 1.

U. C. 568. A. C. 184. trum decem millibus æris, aut eo pluris, venissent, [66] uti ea quoque decies[l] tanto pluris, quam quanti essent, æstimarentur; et his rebus omnibus terni in millia æris adtribuerentur. aquam publicam omnem, in privatum ædificium aut agrum fluentem, ademerunt; et, quæ [67] in loca publica inædificata inmolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia[m], [68] lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas; in Aventino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt. Et separatim Flaccus [69] molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, et viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium et Titium in lautumiis, et quatuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quæ Porcia adpellata est. Et vectigalia summis pretiis, [70] ultro tributa infimis locaverunt. quas locationes quum senatus, precibus et lacrimis publicanorum victus, induci et de integro locari jussisset; censores, edicto submotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum inminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simultatiumque plena; quæ M. Porcium (cui acerbitas ea adsignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, [71] Potentia[n] in Picenum, Pisaurum [72] in Gal-

l *decem* Gron. Crev. m *ex pecunia i. e. r. decr.* Eæd. n *Pollentia* Crev.

66 *Uti ea quoque decem tanto pluris*] Lege cum Sigonio et Gronovio, *decies tanto.* Causa erroris videtur ea fuisse, quod τὸ *decies* sola numerali nota *X* in libris designatum reperiretur, ut est in Victorino. Mancipia antiquitus adscribebantur, censui. Sed hoc novum et sane grave, quod mancipia, quæ minora annis viginti empta essent decem millibus æris, aut eo pluris, decies tanto pluris æstimavere censores, quam quanti empta essent, et ternos in millia æris pendi jusserunt. Itaque qui decem millibus hujus ætatis mancipium emisset, ei centum millibus a censoribus illud æstimabatur: ac proinde trecenos æris gravis dominus eo nomine pendere cogebatur. Censores jus habuisse æstimandi bona civium, quanti vellent, jam ostendit Livius, l. IV. c. 24. Hoc igitur modo Cato luxuriam castigare et coercere aggressus est, ne quis, quod fieri cœptum erat, in veste, et mundo muliebri, et vehiculis, tum servitiis teneris ac delicatis habendis comparandisque, civilem modum et frugalitatem egrederetur. Decem millia æris gravis sunt marcæ argenti Parisienses 15. unciæ 5.

67 *In loca publica inædificata immolitave*] Ædificia privata in publicum procurrentia, qualia essent podia, *des balcons.* Ceterum, quod discrimen significationis inter voces *inædificata* et *immolita* statuendum sit, haud sane liquet: nisi dicemus *immolita* esse ea quæ cœpta strui, *inædificata* quæ plane exstructa erant. Sane verbi *moliri* ea vis est, ut primum rei initium designet. Virgil. Æn. VII. *Moliri jam tecta videt.*

68 * *Lacus*] Quos Galli appellamus *abreuvoirs, bassins.*

69 *Molem ad Neptunias Aquas*] *Neptunias Aquas* Marc. Donatus nomen esse loci existimat, qui hodie dicitur *Nettuno.*

70 *Ultro tributa*] Impensas et attributiones operum publicorum faciendorum, et sartorum tectorum præstandorum, mancipibus et redemptoribus certa mercede locatorum: quas proinde e re ejus est qui locat quam minimo pretio locare.

71 *Pollentia*] Vid. not. 3. ad Epit. hujus libri.

72 *In Gallicum agrum*] Intellige agrum inter Æsim et Rubiconem fluvios, qui quum olim Gallorum Senonum fuisset, postea iis expulsis, lege Flaminia populo viritim distributus, agri

licum agrum, deductæ sunt. Sena jugera in singulos data. diviserunt agrum, coloniasque deduxerunt iidem tresviri, Q. Fabius Labeo, et M. et Q. Fulvii, Flaccus et Nobilior. Consules ejus anni nec domi nec militiæ memorabile quidquam egerunt. U. C. 568. A. C. 184.

XLV. In insequentem annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius Albinus, et P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius et L. Porcius habuerant, provincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus servatæ. Prætores ita sortiri jussi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia esset. peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare est jussus. Galli Transalpini, per saltus ignotæ antea viæ ([73] ut ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aquileiensis [o], ædificabant. Id eos ut prohiberet, [74] quod [p] ejus sine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. ex his placere alterum adversus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum auguris subficiendi. Creatus Sp. Postumius Albinus. U. C. 569. A. C. 183. M. Claudio, Q. Fabio Coss. Provinciæ.

XLVI. Hujus principio anni P. Licinius Crassus pontifex maximus mortuus est: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus [75] pontifex est cooptatus: pontifex maximus est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris caussa [76] visceratio data, et [77] gladiatores centum viginti pugnaverunt, et ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum. in quo, quum toto foro strata triclinia essent, tempestas, cum magnis procellis coorta, coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. Prodigia.

[o] *Aquileiensis est* Gron. Crev. [p] *quoad* Gron.

Gallici nomen a veteribus cultoribus retinuerat. Id probat Cellar. Geogr. Ant. l. II. c. 9. pagg. 645. et 739. * Vid. not. 62. ad XXIII. 14.

73 * *Ut ante dictum est*] Supra c. 22.

74 *Quod ejus*] Usitatus Latinis pleonasmus in voce *ejus* hic notandus occurrit. Vulgo *quoad ejus*. Mutavimus ex scriptis Gronovianis, quibus accedit noster Vict.

75 *Pontifex est cooptatus*] A collegio pontificum. *Pontifex maximus est creatus* a populo, tributis comitiis.

76 *Visceratio*] Crudæ carnis distributio. Vid. not. 37. ad l. VIII. c. 22.

77 *Gladiatores CXX.*] Lipsius Sat. l. I. c. 8. judicat hunc numerum esse grandiorem quam ut conveniat in hoc ævum, et rescribit *LXX*. Vid. infra l. XLI. c. ult.

U. C. 569. A. C. 183. Eadem paullo post, quum undique disserenasset, sublata. [78] defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hæc religione levatis altera injecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: et per decemviros supplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi caussa. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec umquam ante tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam adcolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non neglegenter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuisse queri; pro se quæque civitates gentesque, singuli etiam privatim, (gravis enim adcola omnibus erat) Romam, aut ad spem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ solatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia præsidia, simul quod in Bithyniam Prusiæ bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent.

Querelæ de Philippo.

Demetrius patrem defendit.

XLVII. Respondendum ad omnia juveni tum admodum Demetrio erat; quum haud facile esset, aut ea, quæ objicerentur, aut quæ adversus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum, sed etiam pleraque [79] oppido quam parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de jure aut dicto [80] per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse; simul et tirocinio, et perturbatione juvenis moveretur; quæri jussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset? Quum respondisset, *accepisse se;* nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactæ caussæ: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret; alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex æquo

78 *Defunctosque vulgo ferebant*] Andreas habet *defunctosque fato vulgo ferebant:* cui assentiuntur codd. Budei, qui etiam notat, Annot. prior. ad Pand. p. 575. horum verborum sensum esse: vulgo ita dictitatum, populum Romanum ejusmodi castrorum imagine quæ in foro fuerat, videri cum fatis decidisse, quæ diram olim castrorum metationem in medio foro minitari credebantur. *Defunctos* igitur *fato*, id est, solutos et exemptos, nec ultra illi fato obnoxios. HEARNIUS.

79 *Oppido quam parva*] Admodum parva. Sic l. XXXVI. c. 25. supra: *oppido quam breve intervallum.*

80 * *Per libidinem*] Sine ullo æquitatis legumve respectu, sed prout collibitum animo esset.

disceptatum apud Cæcilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati ejus animi conlegit senatus. ceterum alia excusanti juveni, alia [81] recipienti, futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: *Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod, utcumque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis. Multa et dissimulare, et oblivisci, et pati præterita senatum posse, et credere etiam, Demetrio credendum esse. Obsidem enim se animum ejus habere, etsi patri corpus reddiderit: et scire, quantum salva in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. Honorisque ejus caussa missuros in Macedoniam legatos, [82] ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque sine piaculo rerum prætermissarum fiat. Velle etiam sentire Philippum, [83] integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio esse.*

U. C. 569.
A. C. 183.

Responsum senatus.

XLVIII. Hæc, quæ augendæ amplitudinis ejus caussa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedæmonii deinde introducti sunt. multæ et parvæ disceptationes jactabantur: sed, quæ maxime rem continerent, erant; utrum restituerentur, quos Achæi damnaverant, nec ne; inique, an jure occidissent, quos occiderant. [84] vertebatur et, utrum manerent in Achaïco concilio Lacedæmonii; an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. [85] Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaïco concilio: scribique id decretum, et consignari a Lacedæmoniis et Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res adspicere. nam ibi quoque et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messene desciverat a concilio Achaïco. cujus belli et caussas [q] et ordinem si expromere velim, inmemor sim propositi, quo statui non ultra adtingere externa, nisi qua Romanis cohærerent [r] rebus.

Lacedæmoniorum postulata.

XLIX. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur,

Philopœmen Pr. Achæorum captus a Messeniis.

q *causam* Gron. Crev. r *cohærent* Edd.

81 *Recipienti*] Promittenti.

82 *Ut, si quid minus factum sit*] Ut, si quid secus factum sit, quam debuerit, *tum quoque*, id est, etiamsi res ita sit, tamen *fiat* id quod fieri debuerat, atque ita negotium componatur *sine piaculo rerum prætermissarum*, ita ut peccatorum a rege nullum piaculum exigatur. Rei gravitatem verbis molliunt Romani, dum *minus .... quam debuerit*, dicunt, non *male; rerum prætermissarum*, non *peccatorum*.

83* *Integra omnia sibi cum populo Romano .. esse*] Integram, illibatam sibi cum populo Romano remanere gratiam et amicitiam.

84 *Vertebatur et*] In controversiam etiam veniebat, utrum &c. Totum hunc locum, revocata veterum editorum interpunctione, quæ in nuperis depravata est, clariorem reddidimus.

85 *Restitui*] Vel intellige, vel adde, *damnatos*.

U. C. 569. A. C. 183. ad præoccupandam Coronen [profectus,] quam hostes petebant, in valle iniqua cum equitibus paucis obpressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens inpetus hostium; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos jam natus, et diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum adtenuatis. jacentem hostes superfusi obpresserunt: cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, adtollunt reficiuntque, et ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi præ necopinato gaudio credentes; pars nuncios Messenen præmittunt, debellatum esse, [86] Philopœmenem captum [a] adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuncius audiretur. deinde, ut super alium alius idem omnes adfirmantes veniebant, tandem facta fides; et, priusquam adpropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur. itaque clauserant portam turbæ, [87] dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Ægre submoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt, atque turba conferta iter reliquum clauserat. et, quum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt, et, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, quum alios verecundia pristinæ majestatis conlata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt. deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, prætore Dinocrate dicente, esse, quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. [88] Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari cœptum.

In subterraneam cellam demittitur.

L. Jam invesperascebat, et non modo cetera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinæ ejus for-

[a] *captum* del. Gron.

86 *Philopœmenem captum adduci*] Sic Oxonienses Hearnii codd. sic et noster Vict. et Andreæ editio. Gronovianæ editiones omittunt *τὸ captum*. Nisi loco *τοῦ dum* legendum est *quum*.

87 *Dum pro se quisque . . . videretur*] Magis placeret, *videtur:* ac vix dubitamus sic scripsisse Livium.

88 *Inde abducto eo*] Testatur Gronovius nullis in membranis neque vett. editis exstare aut *inde*, aut *eo*. Vict. quoque liber duas illas voces ignorat, quibus sane facile carere potest oratio.

tunæ virtutisque: et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. eo vinctus demittitur, et [89] saxum ingens, quo operitur, machina superinpositum est. ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die [90] multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebant[t]: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consentiebant: sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ, missusque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quæsisse, *si incolumis Lycortas* (is alter imperator Achæorum erat) *equitesque evasissent?* Postquam dictum est, *incolumes esse; Bene habet*, inquit; et, [91] poculo inpavide exhausto, haud ita multo post exspiravit. Non[u] diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. victa namque Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedidit, ossaque reddita Philopœmenis sunt: et [92] sepultus ab universo Achaïco est[v] concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem totam hujus anni, memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Hannibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

U. C. 569. A. C. 183.

Veneno tollitur.

Tres nobiles Impp. mortui.

LI. Ad Prusiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem suspectum Romanis et [93] receptus post fugam

Mors Hannibalis.

[t] *censebat* Crev. [u] *Nec* Gron. Crev. [v] *est* del. Ead.

89 *Saxum ingens, quo operitur*] Saxum ingens, quo tegitur thesaurus ille subterraneus, superimpositum est ope machinæ ad magnas ponderum moles tollendas aptæ.

90 *Multitudo . . . integra*] Sanæ mentis, non corrupta factionibus. Sic l. IX. c. 46. *integer populus, fautor et cultor bonorum.*

91 *Poculo impavide exhausto*] Sigonii liber et noster Vict. *hausto*. Sic Sophonisba, supra l. XXX. c. 15. *poculum ... impavide hausit.* Sic in re multum dissimili Bitias apud Virgil. Æneid. l. I. v. 742. *impiger hausit Spumantem pateram*. Tamen tuetur vulgatum Cic. pro Cluent. n. 31. *Jam exhausto illo poculo mortis.* Et ipse Livius, hoc libro, c. seq. *poculum exhausit.* Itaque utrumlibet hic legas, vel *hausto*, vel *exhausto*, parvi refert.

92 *Sepultus ab universo concilio Achaico*] Hujus funebris pompæ descriptionem pete ex Plut. in Philopœmene.

93 *Receptus post fugam Antiochi Annibal*] Corn. Nepos in Annibale, et Justinus l. XXXII. c. 4. docent Annibalem, Antiocho victo, veritum ne Romanis dederetur, in Cretam fugisse. Inde, quum se invidiæ objectum propter nimias opes videret, ad Prusiam contendisse, eique, in bello adversus Eumenem, utilem operam navasse.

U. C. 569. A. C. 183. Antiochi Hannibal, et bellum adversus Eumenem motum faciebat. ibi, [94] seu quia a Flaminino inter cetera objectum Prusiæ erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primum, deinde, fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo conloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Hannibal prospexerat animo, et Romanorum inexpiabile odium in se cernens, et fidei regum nihil sane confisus. [95] Prusiæ vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, [96] septem exitus e domo fecerat; et ex iis[v] quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nunciatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque obcursu militum obseptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum (quod multo ante præparatum ad tales habebat casus) poposcit. *Liberemus*, inquit, *diuturna cura populum Romanum, quando mortem [97]senis exspectare longum censent. Nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, prædixerunt. hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt.* Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiæ, et hospitales Deos violatæ ab eo fidei tes-

[v] *fecerat: ex his* Crev.

94 *Seu quia a Flaminino*] Hic Dujatius adnotat Flamininum privatæ ultionis cupiditate accendi potuisse in Annibalem, cujus opera victus cæsusque pater C. Flaminius ad Trasymenum lacum esset. In eam nimirum opinionem illum induxerunt insignes celeberrimi Tragœdiarum scriptoris versus in Fabula quæ inscribitur Nicomedes: *Et si Flaminius en est le capitaine, Nous saurons lui trouver un lac de Trasyméne.* Verum hic error est ex similitudine nominum ortus, qui tamen vitari facile poterat. Huic enim legato ad Prusiam, victori Philippi et Macedonum, nomen gentile erat *Quintius*, cognomen *Flamininus:* cum consuli victo ab Annibale ad Trasymenum lacum nomen gentile esset *Flaminius.*

95 *Prusiæ . . levitatem*] Hujus regis servilem plane indolem describit Livius, l. XLV. c. 44.

96 *Septem exitus . . . fecerat: ex his quosdam*] Sic scripti Gronoviani, et noster Vict. Vulgo . . . *fecerat: et ex iis quosdam.*

97 * *Senis*] Tunc quintum et sexagesimum annum agebat Annibal. Vid. supra not. ad XXX. 28.

tes invocans, poculum exhausit. Hic vitæ exitus fuit Hannibalis. U. C. 569. A. C. 183.

LII. Scipionem et Polybius, et [98] Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, [99] neque Valerio adsentior: his, quod, censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio; [1] quum superioribus tribus lustris Africanus fuisset: quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non esset. [2] Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio consulibus: sed iniit tribunatum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, [3] ante diem quartum Idus Decembres. inde tres menses ad Idus Martias sunt; quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. [4] Ita et vixisse in tribunatu Nævii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. Jam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumti Hannibal et Philopœmen; exsul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopœmen in carcere et in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non adfuerat reus, absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo, exsilium indixit. Scipio Afric. quo anno mortuus.

98 * *Rutilius*] Hic ille est vir sanctissimis moribus, quem toties Cicero aliique miris prædicant laudibus. Romanam historiam Græce composuerat.

99 *Neque Valerio assentior*] Non exprimit hoc loco Livius, quænam fuerit Valerii Antiatis sententia, quia nimirum eam supra retulit. Quidquid enim noster in fine l. XXXVIII. narravit de accusatione ac morte Africani, deque iis quæ deinceps secuta sunt, nititur auctoritate Valerii Antiatis, ut constat ex c. 50. libri modo memorati. Valerius igitur credidit Scipionem mortuum esse M. Æmilio, C. Flaminio consulibus: Polybius et Rutilius, quinquennio serius, hoc nempe anno. Neutris assentitur Livius.

1 *Quum superioribus tribus lustris*] Olim legebatur *duobus*. Sigonius reposuit *tribus* ex auctoritate ipsius Livii, l. XXXIV. c. 44. et l. XXXVIII. c. 28.

2 *Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius*] Opinionem Valerii Antiatis, qui Scipionem accusatum fuisse memoravit a duobus Petilliis, quinto ante hunc anno, id refellit, quod index, sive, ut nunc loquimur, titulus orationis P. Scipionis nomen habet M. Nævii tribuni plebis. Ceterum mirum videri possit tantopere nunc credere Livium orationi illi P. Scipionis, quum l. XXXVIII. c. 56. dubitet, an illa revera ipsius sit.

3 *Ante diem quartum Idus Decembres*] Eo enim die et primi tribuni plebis creati fuerant, et postea semper eorum successores magistratum inierunt.

4 *Ita et vixisse in tribunatu Nævii videtur . . decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram*] Non longe abit ab hac opinione Cicero, apud quem Cato in Dial. de Sen. n. 19. de Scipione Africano dicit: *anno ante me censorem mortuus est.*

U. C. 569. A. C. 188. Demetrii reditus in Macedoniam.

LIII. Dum ea in Peloponneso (a quibus divertit oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum adfecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis inminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant: simul et spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. *Nam, etsi* [5] *minor* [x] *ætate, quam Perseus, esset, hunc tamen justa* [6] *matrefamiliæ* [y]*;* [7] *illum pellice ortum esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere; hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos; Persei nullam apud eos gratiam esse.* Hæc vulgo loquebantur. itaque et Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior esset: et Philippus ipse, vix sui arbitrii fore, quem hæredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium censebat. Obfendebatur interdum concursu Macedonum ad eum, et alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubie inflatior redierat, subnisus erga se judiciis senatus, concessisque sibi, quæ patri negata essent: et omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, sed etiam apud Patrem, conciliabat: utique postquam alii legati Romani venerunt, et cogebatur decedere Thracia, præsidiaque deducere, et alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus, facere. [8] Sed omnia mœrens quidem et gemens, (eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum, cernebat) [9] obedienter tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli caussam præberet. Avertendos etiam ani-

Inter eum et Persea discordiæ.

Philippo quoque invisus Demetrius.

[x] *minore* Gron. [y] *matrefamilias* Gron. Crev.

5 *Minor ætate*] Sic loquuntur Latini, non *minore ætate*, quomodo habent Gronovianæ editiones. Et eas refellunt Oxonienses Hearnii codd. et noster Vict. et Andreæ editio.

6 *Matrefamilias*] Scripti et vett. editi *matrefamiliæ*. Et constat, modo hoc, modo illud maluisse veteres. Gronovius. Assentitur Vict. codex.

7 *Illum pellice ortum esse*] Quin et Plutarchus in Æmilio testis est hanc de Perseo fuisse opinionem, eum ne genitum quidem Philippo esse, sed subditum ab Philippi uxore: matremque ejus nominat Gnathæniam, sartricem Argolicam. Et Perseus apud Livium ipsum XL. 9. sic de se loquitur: *me subditum et pellice genitum appellant.* Ex his colligitur Perseum a Philippo et uxore ejus, tanquam legitimum utriusque filium, agnitum et palam habitum esse, ac proinde pro legitimo sese gessisse: sed ortum ejus multis fuisse suspectum, variisque jactatum esse sermonibus, aliis a Philippo eum susceptum esse ex pellice dicentibus, aliis plane subditum per fraudem, nec quicquam pertinentem ad stirpem regiam.

8 *Sed omnia mœrens quidem et gemens*] Totus hic locus in Gronovianis editionibus misere deformatus erat prava interpunctione. Eam ex vetustioribus emendavimus.

9 *Obedienter .. adversus Romanos*] Obedientem se præbens Romanorum imperiis.

mos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in Odrysas, et [10] Dentheletos[z], et Bessos duxit. Philippopolin urbem, fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis receperant sese, cepit: campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præsidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluvium; qui, ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perseida, ut is filio majori haberetur honos, adpellari jussit. U. C. 569. A. C. 183.

LIV. Dum hæc in Macedonia geruntur, consules in provincias profecti. Marcellus nuncium præmisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus iis ademta, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum adtulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio prætore exposuerunt, *Se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri et egestate, ad quærendam sedem Alpes transgressos. quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine ullius injuria consedisse. Oppidum quoque ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli vim adlaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nuncium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. Se, certam, etsi* [11] *non speciosam, pacem, quam incerta belli, præoptantes,* [12] *dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem, populi Romani. Post paucos dies, jussos et agro et urbe decedere, sese tacitos abire, quo terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, et postremo omnia alia, quæ ferrent agerentque*[a], *ademta. Orare se senatum populumque Romanum, ne in se innoxios deditos acerbius, quum in hostes, sævirent.* Huic orationi senatus ita responderi jussit: *Neque illos recte fecisse*[b], *quum in Italiam venerint*[c], *oppidumque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei provinciæ præesset, permissu, ædificare conati sint: neque senatui placere,*

In Venetia Galli se dedunt consuli.

[z] *Dentheletas* Gron. Crev. [a] *agerentve* Eæd. [b] *gessisse* Eæd. [c] *venirent* Eæd.

10 *Dentheletas*] Sic legi jussit Sigonius ex Strabone et ceteris Græcis scriptoribus. Olim libri hoc loco habebant *Denthelatas*.

11 * *Non speciosam*] Parum honestam. Suprà XXX. 30. *Tibi ampla ac speciosa danti est pax.*

12 * *Dedidisse se prius in fidem, quam in potestatem populi Romani*] Ita sese dedidisse, ut potius fidei se Romanorum committerent, quam potestati subjicerent: ac proinde tractari debuisse ut supplices qui fidem habuissent Romanis, non ut servos, in quos omnia licerent.

U. C. 569. A. C. 183. *deditos spoliari. Itaque se cum iis* [13] *legatos ad consulem*[d] *missuros; qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua reddi jubeant; quique protinus eant trans Alpes, et denuncient Gallicis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes prope inexsuperabilem finem in medio esse.* [14] *non utique iis melius fore, quam*[e] *qui eas primi pervias fecissent.* Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, [15] L.[f] Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quæ sine cujusquam injuria habebant, Italia excesserunt.

LV. Legatis Romanis Transalpini populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: *Quod eos homines, qui gentis injussu profecti occupare agrum imperii Romani, et in alieno solo ædificare oppidum* [16] *conati sint*[g], *inpunitos dimiserint. Debuisse gravem temeritatis mercedem statui. quod vero etiam sua reddiderint, vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda inpellantur.* Et exceperunt, et prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit, literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, utrum Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. postremo Latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt. Triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina et Parma coloniæ Romanorum civium sunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, [17] ante Tuscorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum

Aquileia colonia.

Mutina et Parma coloniæ.

[d] *consules* Gron. [e] *quam* del. Crev. [f] *L.* l. *P.* Gron. [g] *sunt* Gron. Crev.

13 *Legatos ad consulem*] Sic legendum est, non *ad consules*. Unus M. Claudius consul in Galliam exercitum induxerat: alter consul Ligures provinciam habebat, ut patet ex c 56. infra. Firmant hanc quam expressimus lectionem unus ex MSS. Hearnii, et Vict. liber. et Andreæ editio.

14 *Non utique iis melius fore, qui eas*] Malum habituros eos, qui primi postea Alpes transissent. Verba sunt minantium. Sic l. III. c. 41. *Non erit melius, nisi de quo consulimus, vocem misisse. Pervias fecissent* interpretamur *transissent.* Sed ideo locutione paulo grandiore utitur Livius, quia prius Alpes vocaverat *prope inexsuperabilem finem.* Sigonius inseruerat de suo particulam *quam* ante *qui eas.* Atque eam omnes postea editiones admiserunt. Sed jam apparere putamus nihil illa opus esse.

15 *L. Manlius Acidinus*] Gronovianæ editiones cognomen huic legato addunt *P.* Nos sequimur codicem Vict. cui consentiunt vetustiores editi. Hic nempe est L. Manlius Acidinus, qui ovans ex Hispania urbem inisse memoratus est c. 29. hujus libri, et brevi futurus est consul, l. XL. c. 43.

16 *Conati sunt*] Lege *sint*, quod habet Andreas. * *Conati* autem intellige *ausi.*

17 *Ante Tuscorum*] Vid. supra V. 33.

est deducta. deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Semproniue Gracchus. jugera in singulos data decem. U. C. 569. A. C. 183.

LVI. Eodem anno A. Terentius proconsul[h] haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano, et prœlia secunda cum Celtiberis fecit, et oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius proconsul[i] diutino morbo est inplicitus, et, nullo lacessente, peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quidquam a Q. Fabio consule gestum. M. Marcellus, ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum caussa rediit. Creavit consules Cn. Bæbium Tamphilum et L. Æmilium Paullum. cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat: a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Prætores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, [18] P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum caussa; quod [19] sanguine per biduum pluisse in area Concordiæ satis credebant; nunciatumque erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat, novam editam e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter T. Quinctium Flamininum, (cujus in ea re celebre est nomen) L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

Res in Hispania gestæ.

Comitia.

h *proprætor* Gron. Crev. i *proprætor* Eæd.

18 *P. Manlius iterum*] Suspicatur Sigonius in nota ad c. 16. l. seq. hunc Manlium esse eum, quem Plutarchus in Catone Manilium vocat, et ab eo censore senatu motum esse ait, quum jam consulatum adepturus videretur. Hanc enim secundam præturam petiisse videri potest, ut locum senatorium reciperet: quod fecit postea P. Lentulus Sura, is qui prætor iterum, consule Cicerone, inter Catilinæ conscios morte pœnas dedit.

19 *Sanguine . . . pluisse*] Vict. codex *sanguinem*: et sic editi ante Sigonium.

EPITOME LIBRI XL.

QUUM Philippus [1] *liberos eorum, quos occiderat, conquiri obsides jussisset, Theoxena, pro liberis suis et sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis et poculo, in quo erat venenum, suasit iis, ut inminens ludibrium morte effugerent: quod quum persuasisset, ipsa se cum viro e navi in mare præcipitavit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Persen et Demetrium referuntur: et ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidii et adfectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est; regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Persen devenit. Item res in Liguribus et in Hispania contra Celtiberos a compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo a cultoribus agri, in arca lapidea clausi, et Græci et Latini, inventi sunt; in quibus quum plura, quæ dissolvendarum religionum, prætor, ad quem delati erant, legisset, juravit senatui, contra rempublicam esse, ut legerentur servarenturque: et ex senatusconsulto in Comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus, ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium, falsis Persei alterius filii delationibus inpulsus, veneno sustulisset, et de pœna Persei cogitavit, voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus est. regnum Perseus excepit.*

1 *Liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum hominum habebat*] Dubitamus an hæc verborum structura legitima sit. Legimus *nobilissimos homines.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XL.

U. C. 570. A. C. 182. Cn. Bæbio, L. Æmilio Coss. Provinciæ.

PRINCIPIO insequentis anni consules prætoresque sortiti provincias sunt. consulibus, nulla, præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Jurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit; Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Consules delectus habere jussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare; periculumque esse, ne inpetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, et cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria et otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit: quatuor legiones in Ligures, uti singulæ quina millia et ducenos pedites, trecenos habuerent equites: sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, et octingenti equites. hi duo consulares exercitus essent. Scribere præterea jussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, et quadringentos[a] equites; et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum et ducenti equites, et sociorum septem millia peditum cum trecentis equitibus scribi jussa. et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

Procella prodigiosa.

II. Ver procellosum eo anno fuit. pridie [1] Parilia, medio ferme die, atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit: signa ænea in Capitolio dejecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit, et [2] in posticis partibus[b] Cereris templi adfixit: signa alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant,

[a] *sexcentos* Gron. Crev. [b] *parietibus* Eæd.

1 *Parilia*] Festus erat dies, qui *Parilia* vel *Palilia* dicebatur: *Palilia*, a pastorum dea Pale; *Parilia*, quoniam pro partu pecoris eidem deæ sacra fiebant, teste Festo in voce *Pales*. Celebrabantur hæc festa a. d. 11. Kal. Maias. Ritus ac cæremonias Paliliorum fuse describit Ovidius, l. IV. Fastorum. Hic erat dies natalis urbis Romæ.

2 *In posticis parietibus*] Aliquot scripti *partibus:* quod quidem magis placet Gronovio. Nobis utrumlibet parvo discrimine habetur. Tam enim videntur apte dici *postici parietes* domus vel ædis, quam *posticæ partes*.

evertit: [3] fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, foede dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique aruspices jusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nunciatum erat, [4] et a Formiis ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, et diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum æger fuisset, mortuum esse. eo maturius in Hispaniam prætores jussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt. [5] Prima [6] Eumenis et Pharnacis regum, et [7] Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati, et Achæorum, et Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt. [8] iis prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas visendas missurum senatum.

U. C. 570. A. C. 182.

Legationes transmarinæ.

3 *Fastigia aliquot templorum a culminibus abrupta*] Fastigium est illa pars tecti quæ in altitudinem extollitur triangulari fere forma. Vid. Martinii Lexicon in voce *Fastigium*. Sola autem templorum tecta fastigata erant, quum ceterorum ædificiorum tecta plana essent. Inde *fastigium* recensetur inter honores divinos Cæsari decretos, Phil. II. n. 110. Vid. et Suet. in Cæs. c. 81. et ibi Casaubonum. *Culmen*, quod hic distinguitur a fastigio, nihil aliud esse potest, quam tecti pars inferior, quæ reliquum ædificium tegit, sed fastigio subjecta est.

4 *Et a Formiis ædem Apollinis ac Caietæ*] Particulam *ac* temere sustulerat Sigonius. Eam obsecuti Gronovio reposuimus: eo magis quod Vict. liber habet *et Caietæ*. Recte idem Gronovius ablegare videtur præpositionem *a*. Vult Livius ædem Apollinis, tum Formiis, tum Caietæ, de cœlo tactam.

5 *Prima*] Lege sine ulla dubitatione *primæ*. Hoc et ratio ipsa probat, et alter infra locus plane geminus huic, c. 20. *Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas Eumenis et Ariarathis*.

6 *Eumenis et Pharnacis regum*] Hi reges tunc bellum adversus sese mutuo gerebant, qua de re vide Polyb. in Excerpt. Leg. 55. et 59. Pharnaces rex erat Ponti, Mithridatis illius, qui tamdiu Romana arma exercuit, avus, ut constat ex Justino, l. XXXVIII. c. 6.

7 *Rhodiorum querentium de Sinopensium clade*] Quænam illa sit Sinopensium clades, nusquam docet Livius. Hæc ille vertit e Polybio, qui verbo rem tangit, Leg. 51. Sed Græcus scriptor fortasse in iis quæ interciderunt totum negotium explicarat. Sinope a Pharnace, cujus modo in nota 6. mentio facta est, capta fuerat, eique et successoribus ejus servivit, donec Mithridatico bello a Lucullo caperetur. Rhodii illam antea tutati fuerant adversus Mithridatem hujus Pharnacis patrem: et nunc auxilium ei quod possunt ferunt, preces ad Romanos.

8 *Iis, prius Marcio audito .. responsa data sunt*] Operæ pretium est cognoscere, quid responsum sit Achæis. Id docet Polybius, Leg. 51. Achæi tum gerentes bellum adversus Messenios, petebant a senatu, ut, si fieri posset, auxilia sibi ad hoc bellum ex fœdere mitterent: sin minus, providerent certe, ne quis ex Italia arma frumentumve Messenen comportaret. At Patres offensi eo quod Achæi altiores spiritus gererent, nec pendere in omnibus ex ipsorum nutu vellent, et pleraque per se ipsi administrarent, responderunt, etiamsi Lacedæmonii, aut Argivi, aut Corinthii, ab iis se abjungerent, mirari Achæos non debere, si nihil ad se eam rem pertinere Patres ducerent. Quo responso velut signum defectionis sustulerant, ut, si quis vellet ab Achæorum concilio recedere, id sibi per Romanos licere sciret. Vid. infra, c. 20.

U. C. 570.
A. C. 182.

III. De Philippo auxerat curam Marcius. nam ita fecisse eum, quæ senatui placuissent, fatebatur, ut facile adpareret, non diutius, quam necesse esset, facturum. neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eo spectare. Jam primum omnem fere multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam adpellata Pæonia est, traduxit: Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit; relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; exsecrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quidquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, et tempore alium alio tolleret.

Theoxenæ facinus.

IV. Eam crudelitatem, fœdam per se, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat: generos quoque ejus postea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, adspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi [9] gentis Æneatum, nupsit; et, apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: et, tamquam omnes ipsa enisa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. postquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiam libidini, rata, ad rem atrocem animum adjecit; ausaque est, dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna ceremonia quotannis faciunt. ibi die per sollemnes epulas consumto, navem præparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tamquam [10] redituri in Thessalonicam: sed trajicere in Eubœam erat propositum. Cete-

9 *Gentis Æneatum*] Sic recte Sigonius, quum antea legeretur *Ænianum*. *Ænos*, sive *Ænia*, urbs fuit Macedoniæ, non longe ab Thessalonica, (vid. infra, l. XLIV. c. 10.) quam ab Ænea conditam fama ferebat. Populi *Æneates* dicti.

10 *Redituri in Thessalonicam*] Dele præpositionem. GRONOVIUS.

rum in adversum ventum nequidquam eos tendentes prope terram lux oppressit: et regii, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne reverterentur sine ea. Quum jam adpropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad cœlum tendens Deos, ut ferrent opem, orabat[c]. ferox interim femina, ad multo ante præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: et, posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, *Mors*, inquit, *una vindicta est. Viæ ad mortem hæ sunt: qua quemque animus fert, effugite superbiam regiam. Agite, juvenes mei, primum, qui majores estis, capite ferrum; aut haurite poculum, si segnior mors juvat.* Et hostes aderant, et auctor mortis instabat. Alii alio leto absumti semianimes e nave præcipitantur. ipsa deinde, virum comitem mortis complexa, in mare sese dejecit. nave vacua dominis regii potiti sunt. U. C. 570. A. C. 182.

V. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipsum liberosque ejus exsecrarentur. quæ diræ brevi ab omnibus Diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Persei in fratrem consilia. Perseus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, et gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. ceterum quum se ne ad id quidem, quod [11] muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. et primo quidam ex his adspernantium tale quidquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt. [12] cetera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, inpellique ad consilia belli, ad quæ jam sua sponte animum inclinasset. Demetrius fit suspectus. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones [13] ad spretionem Romanorum trahebant. ibi quum alii mores et instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis, non-

c *tendens, opem ut Dii ferrent, orabat.* Gron. Crev.

11 * *Muliebri ... animo*] Molli, timido, ignavo animo, qui non vera virtute, sed occultis dolis grassaretur.

12 * *Cetera*] Præter ea quæ mox memorantur in præsentia peragenda.

13 *Ad spretionem Romanorum*] *Spretio* perrara vox est, quæque haud fortasse alibi facile reperiatur. Si ea displicebit, lege cum Gronovio *contemptionem*, aut *mentionem*.

U. C. 570. A. C. 182. dum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; juvenis incautus, et amore nominis Romani, et certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri et opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. totus in Persea versus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad arcessenda auxilia, adduxerantque[d] inde nobiles juvenes, et regii quosdam generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque consociatio gentis ejus animum regis. Tum Perseus, *Quid ista prosunt?* inquit. *nequaquam tantum in externis auxiliis est præsidii,* [14] *quantum periculi fraude domestica. Proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cujus, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pene Macedonum in eum ora conversa sunt: nec regem se alium rentur habituros esse,* [15] *quam quem Romani dedissent.* His per se ægra mens senis stimulabatur. et animo magis, quam vultu, ea crimina accipiebat.

Lustratio exercitus apud Macedonas. VI. Forte lustrandi exercitus venit tempus, cujus sollemne est tale. [16] Caput mediæ canis præcisæ et prior pars ad dexteram, cum extis posterior ad lævam viæ ponitur. inter hanc divisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis; postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant, Perseus jam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio juventæ robore ille, hic flore; fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere, et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnæ. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. ceterum non imago fuit pugnæ, sed, tamquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaque vulnera sudibus facta; nec præter ferrum quidquam defuit ad justam belli speciem. Pars ea, quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipsam dicere præbituram caussam criminandi juvenis.

Ludicri certaminis victor Demetrius.

VII. Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant,

d *adduxeruntque* Gron.

14 *Quantum periculi fraude domestica*] Magis placeret, *in fraude.*

15 *Quam quem Romani dedissent*] Melius, *dederint.*

16 *Caput mediæ canis præcisæ et prior pars*] Caput et anterior pars canis, quæ secta media est.

uterque habuit, quum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset. Festo die invitatio benigna et hilaritas juvenalis[e] utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et jocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, jactabantur. Ad has excipiendas voces speculator ex convivis Persei missus, quum incautior obversaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egressis, male mulcatur. Hujus rei ignarus Demetrius, *quin comissatum*, inquit, *ad fratrem imus? et iram ejus, si qua ex certamine residet, simplicitate et hilaritate nostra lenimus?* Omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem ultionem metuebant. quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. utraque domus speculatorum et proditorum plena erat. [17] Præcucurrit index ad Persea, ferro subcinctos nuncians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. etsi caussa adparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat) tamen, infamandæ rei caussa, januam obserari jubet: et ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris, comissatores, tamquam ad cædem suam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paullisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

U. C. 570. A. C. 182.

Speculator Persei apud Demetrium.

Perseus fratrem aditu januæ arcet.

VIII. Postero die Perseus, quam[f] primum conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. [18] cui, cum pater, *Satin' salvæ?* et, *quænam ea mœstitia esset?* interrogaret eum, [19] *De lucro tibi*, inquit, *vivere me scito. jam non occultis a fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me a furore ejus sum tutatus.* Quum pavorem mixtum admiratione patri injecisset, *Atqui, si aures præbere potes*, inquit, *manifestam rem teneas, faciam. Enimvero se*, Philippus dicere, *auditurum*, vocarique extemplo Demetrium jussit: et seniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum,

Eum accusat apud patrem.

[e] *juvenilis* Gron. Crev. [f] *quum* Eæd.

17 *Præcucurrit index .. nuncians*] Postremam vocem adjecerunt ignari moris Livii. Eam delemus. Sufficit enim nomen *index*.

18 *Cui quum pater, Satin' salvæ? et . . . interrogaret eum*] Vox *eum* abest ab uno MS. Illam delet Gronovius, et prænomen *cui*, ut hæc nitidior sane lectio existat . . . . *tacitus procul constitit. Quum pater, Satin' salvæ? et, quænam ea mœstitia esset? interrogaret; De lucro.*

19 *De lucro tibi . . vivere me scito*] Egregia Sigonii emendatio, quum in libris legeretur *de ludicro*, prorsus inepte. *De lucro vivere* est ipsam vitam in lucro ponere; sic vivere, ut omnis dies, omnis hora, propter imminens periculum, lucro deputetur. Sic Cicero, ad Fam. l. IX. ep. 17. *De lucro prope jam quadriennium vivimus, si aut hoc lucrum est, aut hæc vita, superstitem reipublicæ vivere.*

U. C. 570. A. C. 182.

infrequentes jam in regia, Lysimachum et Onomastum arcessit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans, inambulavit. postquam venisse eos nunciatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis: filiis, ut ternos inermes secum introducerent, permisit.

Philippi oratio.

Ibi quum consedisset: *Sedeo*, inquit, *miserrimus pater, judex inter duos filios, accusatorem parricidii, et reum; aut conficti, aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Jam pridem quidem hanc procellam inminentem timebam, quum vultus inter vos minime fraternos cernerem, quum voces quasdam exaudirem. sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes, armis positis, fœdus icisse, et privatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum; quæ, vereor, ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego, audientibus vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum,* [20] *horrendos eventus eorum retuli, quibus se stirpemque suam, domos, regna, funditus evertissent? Meliora quoque exempla parte altera posui; sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa secula ipsis patriæque. Eamdem civitatem, postquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Jam hos Eumenem Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut puderet regii nominis, mihi Antiocho, et cuilibet regum hujus ætatis, nulla re magis, quam* [21] *fraterna unanimitate, regnum æquasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. et L. Quinctiorum, qui bellum mecum gesserunt, P. et L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt; patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus, similisque sceleri eventus, deterrere a vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Vivo et spirante me, hæreditatem meam ambo et spe et cupiditate inproba crevistis. Eo usque me vivere vultis, donec, alterius vestrûm superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit.*

20 *Horrendos eventus eorum*] Nempe fratrum: quæ vox latet quodammodo inclusa in τῷ *fraternarum. Quibus* refertur ad *eventus*. Si quis tamen cum Tan. Fabro legere malit *qui* pro *quibus*, non magnopere repugnabimus.

21 *Fraterna unanimitate*] De laudata hac Eumenis, Attali, Athenæi, et Philetæri, fratrum concordia vid. nostrum infra, l. XLV. c. 19. Plutarchus de Fraterno Amore, memorat Apollonidem illorum matrem dicere solitam, non sibi tanto gaudio esse opes et diadema, quam quod videat filio suo natu maximo tres fratres latus cingere custodes ejus corporis; eum autem inter gladios fratrum secure versantem.

Agite, conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam, quidquid aut veri potestis, aut comminisci libet. Reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc, furens ira, quum dixisset, lacrimæ omnibus obortæ, et diu mœstum silentium tenuit. U. C. 570. A. C. 182.

IX. Tum Perseus: *Aperienda nimirum nocte janua fuit, et armati comissatores accipiendi, præbendumque ferro jugulum, quando non creditur, nisi perpetratum, facinus; et eadem petitus insidiis audio, quæ latro atque insidiator. Non nequidquam isti unum Demetrium filium te habere,* [22] *me subditum et pellice genitum adpellant. nam, si gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me, querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, sævires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec præterito periculo meo movereris, neque futuro, si insidiantibus sit inpune. Itaque, si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum Deos, ut a me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.* [23] *Sin autem (quod circumventis in solitudine natura ipse subjicit, ut hominum, quos numquam viderint, fidem tamen inplorent) mihi quoque, ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat; per te, patriumque nomen, quod utri nostrûm sanctius sit, jam pridem sentis, ita me audias, precor, tamquam si, voce et comploratione nocturna excitus, mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsenti pavidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non* [24] *comissantium in vicem jam diu vivimus inter nos. regnare utique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium jus, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiam patris judicium.* [25] *Hæc*[§] *transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. omnia moliris et tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione, et decursu, et simulacro ludicro pugnæ, funestum prope prœlium fecisti: nec me aliud a morte vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab hostili prœlio, tamquam fraterno lusu, pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes convivas cœnaturum fuisse, ad quem armati comissatum venerunt? credis* Persei oratio.

§ *Huc* Gron. Crev.

22 *Me subditum et pellice genitum*] Vid. not. 7. ad l. XXXIX. c. 53.

23 *Sin autem . . . vocem mittere liceat; per te patriumque nomen*] Lege cum Gronovio: *sin autem . . . vocem mittere licet; per, te, patrium nomen . . . ita me audias, precor.* Te precor per patrium nomen, ita me audias, tanquam etc. Vid. supra, XXIX. 18. * Sic l. XXIII. c. 9. *Per ego te, fili, quæcunque jura liberos jungunt parentibus, precor.*

24 *Comissantium in vicem*] In vicem, in morem comissantium.

25 *Huc transscendere*] Vict. liber *hoc.* Lege cum Gronovio *hæc:* eodem nempe modo quo infra c. 11. *qui transscendere festinet ordinem ætatis.*

U. C. 570. A. C. 182. [26]*nihil a gladiis nocte periculum fuisse, quem sudibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro subcinctis juvenibus venis? Convivam me tibi committere ausus non sum; comissatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta janua fuisset, funus meum parares hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego, tamquam accusator, criminose* [27] *nec dubia argumentis colligendo ago. Quid enim? negat se cum multitudine venisse ad januam meam? an ferro subcinctos secum fuisse? Quos nominavero, arcesse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem,* [28] *pro manifesto haberes; fatentes pro deprehensis habe.*

X. *Exsecrare nunc cupiditatem regni, et* [29] *furias fraternas concita. sed, ne sint cæcæ, pater, exsecrationes tuæ, discerne et dispice insidiatorem et petitum insidiis.* [30] *noxium huic esse caput. Qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos* [31] *paternos Deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et justitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non sollemne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox, ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invitatus, moriendum est: si recepero intra januam comissatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias evito. quo me conferam? Nihil præter Deos, pater, et te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia ademtas*[h] *tot urbes, tot gentes, modo Thraciæ maritimam oram, indignor. nec me, nec te incolumi, Macedoniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te senectus, absumserit,* [32] *aut ne ea quidem exspectata fuerit, regem reg-*

[h] *qui tibi ademtas* Gron. *quia tibi ademtas* Crev.

26 *Nihil a gladiis nocte periculum fuisse*] Emendat Jac. Gronovius: *nihil . . periculi mi*, vel *mihi fuisse*. Recte. Nec enim tolerari potest *nihil . . . periculum*; et *τὸ quem*, quod sequitur, postulat in iis quæ præcedunt, *mi*, vel *mihi*. In Vict. codice exstat *mihi*, sed post verbum *fuisse*.

27 *Nec dubia argumentis colligendo*] Nec inferendo ex argumentis per ratiocinationem tractatis dubia consectaria. Non argumentationibus, inquit Perseus, premo reum, quæ fere aliquid dubii relinquunt. Facta, quæ ipse non negat, arguo.

28 *Pro manifesto haberes*] Potest intelligi *hoc*, quod præcessit. Fere tamen malim: *pro manifestis haberes*. Tacitus l. XI. Ann. c. 6. *et ceteri, qui non judicium* (*quippe in manifestos*) *sed pœnam statui videbant.* Gron.

29 *Furias fraternas*] Furias ultrices fraternarum discordiarum.

30 *Noxium huic esse caput*] Verba corrupta et mutila, quæ varii variis conjecturis vexant, trahunt. Nihil probabilius videtur, quam quod suspicatur Rubenius, *noxium incesse caput:* vel potius, ut simul sensus clarior fiat, simul verba propius ad veteris scripturæ vestigia accedant, *noxium his*, nempe execrationibus, *incesse caput.*

31 *Paternos deos*] Adulatorie pro *patrem*. Et simul respicit ad deos exactores pietatis filiorum in parentes.

32 * *Aut ne ea quidem exspectata fuerit*] Aut ne exspectatum quidem fuerit donec senectute solvaris, sed mors tibi maturata ab avido regnandi filio fuerit.

numque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidii est. Vidisti hesterno die inpetum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum? Quod illis defuit interdiu, convivæ fratris noctu sumserunt[l]. *Quid de magna parte principum loquar, qui in Romanis spem omnem dignitatis et fortunæ posuerunt, et in eo, qui omnia apud Romanos potest? neque, Hercule, istum mihi tantum fratri majori, sed prope est, ut tibi quoque ipsi, regi et patri, præferant. Iste enim est, cujus beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam et obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te, pater, quid usquam aut spei, aut præsidii est?* U. C. 570. A. C. 182.

XI. *Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quinctii credis, quibus, et bene te consuluisse rebus tuis, ait, quod Demetrium Romam miseris, et hortatur, ut iterum, et cum pluribus legatis et primoribus*[k] *Macedonum, remittas eum? T. Quinctius nunc est auctor omnium rerum isti et magister. Eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. Quæruntur adjutores consiliis, quum te plures, et principes Macedonum, cum isto mittere jubet. Qui hinc* [33] *integri et sinceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc et infecti Romanis delenimentis redeunt. Demetrius iis unus omnia est. eum jam regem, vivo patre, adpellant. Hæc si indignor, audiendum est statim, non ab aliis solum, sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen.* [34] *Ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moveo, ut ipse in ejus locum succedam? Unus ante me pater est: et, ut diu sit, Deos rogo. Superstes* ([35] *et ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit*) *hæreditatem regni, si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, et quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris gentium. Obstat frater major, ad quem jure, voluntate etiam patris, regnum pertinet. Tollatur: non primus regnum fraterna cæde petiero. Pater senex, et filio solus orbatus, de se magis timebit, quam ut filii necem ulciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ, pater, sed non inanes sunt. ita enim se res*

[l] *assumserunt* Gron. Crev. [k] add. *quoque* Ead.

33 *Integri et sinceri*] Pura mente, atque ab omni veneno pravorum consiliorum intacta.

34 *Ego vero, si in medio ponitur*] Ego vero, si illa accusatio cupiditatis regni communis ambobus relinquitur, nisi illa in me nominatim confertur, eam in me cadere nego: nihil in ea quod ad me pertineat agnosco.

35 *Et ita sim*] Et ita demum, ea sola conditione ac lege opto ut superstes patri sim, si merebor, ut ipse me superstitem sibi esse velit.

U. C. 570. A. C. 182. *habet: periculum vitæ propellere a me potes, puniendo eos, qui ad me interficiendum ferrum sumserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.*

XII. Postquam dicendi finem Perseus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. [36] deinde diu fuit silentium[l], quum perfusum fletu adpareret omnibus loqui non posse. Tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quum dicere juberent[m], atque ita orsus est: *Omnia, quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator.* [37] *Simulatis lacrimis in alterius perniciem veras meas lacrimas suspectas tibi fecit.* [38] *quum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis conloquia dies noctesque insidietur; ultro mihi non insidiatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris, speciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri per eumdem te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quidquam spei reliquæ habeam. Circumventum, solum, inopem,* [39] *invidia gratiæ externæ, quæ obest potius, quam prodest, onerat. Jam illud quam accusatorie, quod noctis hujus crimen miscuit cum cetera insectatione vitæ meæ? ut et hoc, quod jam, quale sit, scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret: et illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto et composito argumento fulciret. Simul et illud quæsivit, ut repentina et minime præparata accusatio videretur, quippe ex noctis hujus metu et tumultu repentino exorta. Oportuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non exspectatam fabulam noctis hujus esse,* [40] *sed proditionis meæ ante me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me*

Defensio Demetrii.

l *diu silentium fuit* Gron. Crev. m *juberetur* Crev.

36 *Deinde diu silentium fuit, quum perfusum fletu*] Mutavimus interpunctionem, quæ in editis finiebat sensum post hæc verba *silentium fuit.* Ideo enim diu silentium fuit, quia apparebat omnibus Demetrium præpediente fletu loqui non posse, ac proinde exspectandum, donec liberum ei vocis usum exarescentes lacrymæ permitterent. In iis quæ sequuntur edi curavimus, *quum dicere juberetur,* quomodo habent duo MSS. Jac. Gronovio alter, alter Hearnio, inspecti. Vulgati, *juberent.* Vict. codex *juberet.*

37 * *Simulatis lacrymis in alterius perniciem*] Simulatis coactisque lacrymis, quas fudit non deprecandi periculi sui causa, quod nullum est, sed ut alteri, mihi scilicet, perniciem crearet.

38 *Quum ipse . . . insidietur, ultro mihi*] Et hic aliter distinguimus, quam plerique editi notant. Hæ enim voces *ultro mihi* nobis necessario visæ sunt conjungendæ cum verbo *induit.* Qui insidiatur mihi, is ipse me insidiarum accusat. De vi et proprietate vocis *ultro* vid. not. 39. ad l. I. c. 5.

39 * *Invidia gratiæ externæ*] Invidia in me concitata ob gratiam quam habeo apud exteros: nempe Romanos, quorum nomen, invisum patri, supprimit.

40 *Sed proditionis meæ ante me accusatum*] Supervacaneum Gronovio videtur τὸ *meæ.* Illud vero cum sequenti voce *ante* abest a codice Vict. Hanc tamen certe retinendam credidimus.

magis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut praetermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspiceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem et singulari genere odii, insidias fecisses. Ego tamen, quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quae tu confudisti: et noctis hujus insidias, aut tuas, aut meas, detegam. Occidendi sui consilium me inisse, videri vult: ut scilicet, majore fratre sublato, cujus jure gentium, more Macedonum, tuo etiam, ut aït, judicio regnum est futurum, ego minor in ejus, quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos a me cultos aït, atque eorum fiducia in spem regni me venisse? nam si et in Romanis tantum momenti esse credebam, ut, quem vellent, inponerent Macedoniae regem, et meae tantum apud eos gratiae confidebam, quid opus parricidio fuit? An, ut cruentum fraterna caede diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata, probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, exsecrabilis et invisus essem? nisi [41] *T. Quinctium credis, cujus virtute et consiliis me nunc arguis regi, quum et ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternae caedis fuisse auctorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum judicia, ac pene omnium Deorum hominumque consensum conlegit, per quae omnia se mihi parem in certamine non futuram crediderit. idem, tamquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem ultimam confugisse me insimulat. Vis* [42] *hanc formulam cognitionis esse, ut, uter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium obprimendi fratris cepisse judicetur?* U. C. 570. A. C. 182.

XIII. *Exsequamur tamen* [43] *quocumque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, et omnes insidiarum vias in unum diem contulit. Volui interdiu eum post lustrationem, quum concurrimus, et quidem,* [44] *si Diis*

41 *T. Quintium .... cujus virtute*] Vox *virtute* parum huic loco convenire videtur. Melius profecto legeretur *auctoritate*. Perseus objecerat: *T. Quintius nunc est auctor omnium rerum isti et magister.*

42 *Hanc formulam cognitionis esse*] Locutio ex jure Romano petita. Praetor enim quum judices daret litigantibus, dabat et formulam ex qua res controversa disceptari et judicari deberet: atque ad eam formulam adstricti erant judices, nec aliter quam ex ea pronunciare poterant. Hic mos a regibus usque ductus erat, ut apparet ex formula cognitionis data duumviris a Tullo rege in causa Horatii, supra, l. I. c. 26. Vid. et Cic. l. II. in Verr. n. 81. et pro Roscio Com. n. 24. atque ibi Hotomanni notam. Demetrius igitur hoc loco quaerit a fratre, num velit ex ea formula litem inter eos dijudicari, hanc legem utrique dici, ut is qui timuerit ne alter dignior regno videretur, consilium opprimendi fratris cepisse judicetur. Quod si admittatur a Perseo, non dubitat Demetrius, quin sua victoria sit, et crimen insidiarum vertatur in accusatorem.

43 * *Quocumque modo conficti*] Quamvis tam parum probabiliter conficti, ut accusatio sibi ipsa non consentiat, et ad illam dissolvendam contentus esse possim eo quod mihi accusator ipse objicit.

44 * *Si diis placet*] Utuntur Latini hac verborum formula, ut jam observavimus, in re indigna, atroci: quale

U. C. 570. A. C. 182. *placet, lustrationum die occidere: volui, quum ad cœnam invitavi, veneno scilicet tollere: volui, quum comissatum gladiis adcincti me secuti sunt, ferro interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, convivii, comissationis.* 45 *Quid? dies qualis*[n]*? quo lustratus exercitus, quo inter divisam victimam, prælatis omnium, qui unquam fuere, Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, prævecti sumus, et secutum est Macedonum agmen. Hoc ego, etiam si quid ante admisissem piaculo dignum, lustratus et expiatus sacro, tum cum maxime in hostiam itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, gladios, in comissationem præparatos, volutabam in animo:* 46 *ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? Sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam, si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et concursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus ad cœnam abnueres? Quum autem iratus negasses, utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraveram? an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, et quidem eo die, per speciem comissationis, occiderem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam evitasse meam, non ab eodem metu comissationem quoque evitaturum existimabam?*

XIV. *Non est res, qua erubescam, pater, si die festo inter æquales largiore vino sum usus. tu quoque, velim, inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in juvenali*[o] *armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc et metus crapulam facile excusserunt; quæ si non intervenissent, insidiatores nos sopiti jaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo, dominum interfecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non milites abstinuissem meos? Et, ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quo-*

[n] *Quis dies? qualis?* Gron. [o] *juvenili* Gron. Crev.

esset facinus cædis patratæ lustrationum die, id est, die festo, solenni, sacro.

45 *Quid? dies qualis*] Sic reposuimus, auctore Gelenio, qui illud procul dubio ex codice Moguntino deprompsit. Alludit Victorinus: *quidem dies qualis*. Vulgo, *quis dies? qualis?* quod quidem puerile est. Verum, quomodo legimus, recte procedit oratio. Sic enim argumentatur Demetrius. Lusus, convivium, comissatio, non ea sunt tempora, in quæ cogitati parricidii suspicio facile conferri possit. Quid? diei ipsius sanctitas nonne tam nefarium consilium respuit?

46 *Ut quibus aliis*] Hoc facile intelligetur, si loco interrogationis subjeceris negationem, cujus hic illa vim habet. Ut nulla jam mihi superessent sacra, quibus contaminatam omni scelere mentem expiarem. Sic infra, l. XLIV. c. 39. *Sine ulla sede vagi dimicassemus: ut quo victores nos reciperemus?*

que minime malus ac suspicax frater, Nihil aliud scio, *inquit*, nihil arguo, nisi quod cum ferro comissatum venerunt. *Si quæram, unde id ipsum scieris? necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumsisse ferrum, ut omnes viderent. et, ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex iis, quos nominasset, jubebat, an ferrum habuissent? ut, tamquam in re dubia, quum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu illud quæri jubes, num tui occidendi caussa ferrum sumserint? num me auctore et sciente? Hoc enim videri vis, non illud, quod fatentur, et palam est,* [47] *et sui se tuendi caussa sumsisse dicunt. Recte, an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. Meam caussam, quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, utrum aperte, an clam te adgressuri fuerimus. Si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos, qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo consilii fuit? Convivio soluto, quum comissator ego discessissem, quatuor substitissent, ut sopitum te adgrederentur? quomodo fefellissent, et alieni, et mei, et maxime suspecti, quia paullo ante in rixa fuerant? quomodo autem, trucidato te, ipsi evasuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi et expugnari potuit?* U. C. 570. A. C. 182.

XV. *Quin tu, omissa ista nocturna fabula, ad id, quod doles, quod invidiam urit, reverteris? Cur usquam regni tui mentio fit, Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quam ego? cur spem meam, quæ, si tu non esses, certa erat, dubiam et sollicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum criminibus et suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere umquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me majori cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo,* [48] *ut indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitiis meis, non cedendo, cui jus fasque est, non modestia, consequar. Romanos objicis mihi, et ea, quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. Ego, nec obses Romanis ut tra-*

47 *Et sui se tuendi causa sumpsisse dicunt*] Lege cum Gronovio, deletis vocula *et* ac verbo *dicunt*, *sui se tuendi causa sumpsisse*. * Pendet nempe hoc membrum ab eo quod præcedit, *illud quod fatentur et palam est*, scilicet sumpsisse se quidem arma, sed tui tuendi causa. Porro *sui tuendi* hic dictum est quemadmodum supra XXI. 41. *vestri adhortandi*. † Ea quæ resecantur, sunt procul dubio ab imperito aliquo emendatore, qui concinnam hanc brevitatem, Livia perquam familiarem, assequi intellectu non potuit.

48 *Ut indignus te patre, indignus omnibus videar*] Hæc depravata sunt. Gronovius emendat: *indignus tibi, pater*, nempe, regno. Non alia fuit mens Livii. Demetrius dicit se fortasse de regno nunquam ambigere debere: at illud tamen facere non debere, ut eo indignus et patri, et ceteris omnibus videatur. *Id enim*, inquit, nimirum, ut indignus regno videar, *vitiis meis consequar, non cedendo, cui jus fasque est*, id est, fratri majori, *non modestia* ac moderatione animi.

U. C. 570. *derer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. a te missus ire*
A. C. 182. *non recusavi. utroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. Itaque mihi cum Romanis amicitiæ caussa tu fuisti, pater. Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit: si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reservatur. Pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ, nec crimini sit. Ego, si quid inpie in te, pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si innocens sum, ne invidia conflagrem, quum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te majorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare. [49]in eo, ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. [50]E convivio et comissationibus[p] prope semisomnus raptus sum ad caussam parricidii dicendam. [51]sine advocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. [52]Si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum[q] et componendam orationem sumsissem, [53]quum quid aliud, quam ingenii fama, periclitarer? Ignarus, quid arcessitus essem, te iratum et jubentem dicere caussam, fratrem accusantem audivi. Ille diu ante præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum, quid ageretur, habui. Utrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? Adtonitus repentino atque inopinato malo, vix, quid objiceretur, intelligere potui: nedum satis sciam, quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem judicem haberem? apud quem etiamsi caritate a fratre majore vincor, misericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut me mihi tibique serves, precor: ille, ut me in securitatem suam occidas, postulat. Quid eum, quum regnum ei tradideris, facturum credis in me[r] esse, qui jam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet?*

[p] *comissatione* Crev. [q] *meditandam* Gron. Crev. [r] *in me* del. Ernd.

49 *In eo ubi præsidium . . . ibi exitium est*] Hæ voces *in eo* nihil aliud videntur esse, quam glossema, quod ad explicandum *τὸ ubi* margini appositum in textum deinde irrepserit. Victor. codex omittit *in*.

50 *E convivio et comissatione*] Sic Vict. codex et Andreas: melius quam, ut vulgo, *comissationibus*. Loquitur enim de comissatione noctis præcedentis.

51 * *Sine advocatis, sine patronis*] *Advocatus* est is qui adest reo, et se ei favere præsens testatur. *Patronus*, qui pro reo dicit.

52 *Si pro alio dicendum esset*] Hæc magis decerent Romanum, aut Atheniensem civem, quam regis Macedonum filium. Neque enim hic mos fuit in regnum aulis, ut eorum filii causas orarent.

53 * *Quum quid aliud*] Et tamen tunc, quodnam aliud periculum adirem, quam de ingenii fama?

XVI. Dicenti hæc lacrimæ simul spiritum et vocem intercluserunt. Philippus, submotis iis, paullisper conlocutus cum amicis, pronunciavit: *Non verbis se, nec unius horæ disceptatione, caussam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in utriusque vitam, mores; et dicta factaque in magnis parvisque rebus observando:* ut omnibus adpareret, noctis proximæ crimen facile revictum; suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc, vivo Philippo, velut semina jacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum una consularis provincia erat, proficiscuntur. et, quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus jussis, senatum per literas consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello jussit: *Verius fuisse, consules, quorum provincia esset, quam se, quid e republica esset, decernere;* [54] *tum quoque non placere, si per deditionem Ligures recipiet*[s], *receptis arma adimi: atque, eos* [55] *ad consulem mitti, senatum æquum censere.* Prætores eodem tempore, [56] P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore prætura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit. [57] nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis[t] sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicuam nomine, obpugnantem Celtiberi adorti sunt. Dura ibi prœlia aliquot facta: multi Romani milites et vulnerati, et interfecti sunt. [58] victi perseverantia Fulvii[u], quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi, fessi prœliis variis abscesserunt. urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta et direpta est: prædam militibus prætor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tan-

U. C. 570.
A. C. 182.

Res in Liguria gestæ.

In Hispania.

[s] *placere sibi, per d. L. recipi, et receptis etc.* Gron. Crev. [t] *proprætoris* Eæd. [u] *vicit p. Fulvius* Eæd.

54 *Tum quoque*] Quamvis non senatus, sed consulum sententiam exquirere decuisset, se tamen dicturos quid sentiant, nempe, *non placere, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi.* Ita enim legendum esse ex MSS. Gelenii putamus. Quæ hic dicuntur de non adimendis armis, videntur ea mente apposita, ut tacite exprobraretur id Marcello, quod priore anno consul fecerat, dum Gallis dedentibus se arma ademerat. Vid. supra, lib. XXXIX. c. 54.

55 *Ad consulem*] Lege cum Sigonio et Gronovio *ad consules.* Uterque enim consul in Liguria erat.

56 *P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore prætura provinciam obtinuerat*] Huic tamen in priore prætura citerior Hispania obtigisse memoratur a Livio, supra XXXIII. 43.

57 * *Nam ulterior*] Ante hæc verba supple ex sensu: Ab nullo prætore P. Manlius exercitum accepit. Nam etc.

58 *Vicit perseverantia Fulvius*] Vict. et alii scripti habent *victi perseverantia Fulvii.* Ex utraque lectione aliquid tenendum, aliquid abjiciendum censuerimus, legendumque cum Gronovio *vicit perseverantia Fulvii.*

U. C. 570. A. C. 182. tum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbem iniit. translatum, [59] argenti pondo novem millia trecenta viginti: auri octoginta pondo, et [60] duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem.

Contentio Karthaginiensium cum Masinissa. XVII. Eodem anno inter populum Karthaginiensem et regem Masinissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Karthaginiensibus, pater Masinissæ, Gala: Galam Syphax inde expulerat: postea, in gratiam soceri Hasdrubalis, Karthaginiensibus dono dederat. Karthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam quum ferro et acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Karthaginienses, quod primo majorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa, *paterni regni agrum se et recepisse, et habere* [61] *jure gentium*, aiebat, *et caussa, et possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum vereantur, ne quid socio atque amico regi adversus communes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno sit.* Legati possessionis jus non mutarunt. caussam integram Romam ad senatum rejecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. recesserant primum in devios saltus: deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. [62] Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum creandos venire Romam jusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos Transalpinos juventutem armare: nec, in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules compararunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus consulatum petebat.

U. C. 571. A. C. 181. P. Cornelio, M. Bæbio Coss. XVIII. Comitia consulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti.[v] Claudius Ne-

[v] C. Gron. Crev.

59 *Argenti pondo novem millia trecenta viginti*] Marcæ nostrates 14562. cum unciis 4. *Auri octoginta pondo.* Marcæ 125.

60 *Duæ coronæ aureæ pondo sexaginta septem*] Sexaginta septem pondo efficiunt marcas nostrates 104. uncias 5. semunciam 1. Nimium profecto pondus, quod in duas coronas impendatur. Itaque vitiosa procul dubio hæc lectio est, a Gelenio invecta: et revocanda potius ea quam ille eliminavit: *auri octoginta et duo pondo, coronæ aureæ sexaginta septem.* Pondus coronarum non semper exprimit Livius, ut supra l. XXXIX. c. 29.

61 * *Jure gentium*] Jure apud omnes gentes recepto, ut eorum quæ possedit pater, filius hæres sit.

62 *Alterum ex his, dimisso exercitu*] Apparet ex c. 19. et c. 25. infra, neutrum e consulibus exercitum dimisisse. Mutatis nimirum temporibus mutata est et senatus, et consulum voluntas.

ro, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. U. C. 571.
His, inito magistratu, provinciæ ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; et Istri adjecti, quod Tarentini Brundisinique nunciabant, maritimos agros infestos transmarinarum [x] navium latrociniis esse. eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) et quindecim millia sociûm ac Latini nominis, [63] octingenti [y] equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent. et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: et sociûm Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. duumviros in eam rem consules creare jussi, per quos naves viginti deductæ navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur; [64] ingenui tantum ut iis præessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut [65] promontorium iis Minervæ, velut cardo, in medio esset: alter in dextram partem usque ad Massiliam, lævam alter usque ad Barium tueretur.

A. C. 181. Provinciæ. Exercitus.

XIX. Prodigia multa fœda et Romæ eo anno visa, et nunciata peregre. In area Vulcani et Concordiæ sanguinem pluit; et pontifices [66] hastas motas nunciavere, et Lanuvii simulacrum Junonis Sospitæ lacrimasse. et pestilentia in agris, forisque, et conciliabulis, et in urbe tanta erat, [67] ut

Prodigia.

x *transmaritimarum* Gron. y *octingentos* Gron. Crev.

63 *Octingentos equites*] Nihil est a quo regatur vox *octingentos*, nisi verbum *haberent*, quod et cadet quoque in hoc membrum, *quindecim millia sociûm ac Latini nominis.* At quomodo dici possunt legiones habere pedites equitesque socios, quæ e civibus tantum Romanis constabant? Lege omnino *octingenti*, et distingue hoc modo: *Exercitus ... decreti: quatuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) et quindecim millia sociûm ac Latini nominis, octingenti equites.* Ceterum dubitari potest, utrum ille socialis exercitus partiendus fuerit inter consules, an cuique consuli attributus sit is numerus peditum equitumque sociorum, qui hic exprimitur. Quomodo structa est oratio, videremur priorem sententiam sequi debere. Ut enim quatuor legiones dividuntur inter consules, binæ cuique pro more attributæ, ita et dividendus videretur socialis exercitus. Sed contrarium evincitur, tum ex ipsa numeri ratione, tum ex eo quod supra l. XXXVII. c. 2. et l. XXXVIII. c. 35. quindecim millia sociorum peditum singulis consulibus assignantur.

64 *Ingenui tantum*] Ingenui sola ducum munia obirent. *Iis* potest referri vel ad naves, vel ad navales socios. De sociis navalibus vid. not. 27. ad l. XXI. c. 49.

65 * *Promontorium ... Minervæ*] In Campania.

66 *Hastas motas*] Sua sponte, ut supra aliquoties narratum est, l. XXI. c. 62. et l. XXIV. c. 10. Hastæ autem de quibus hic agitur, videntur fuisse in æde Vulcani.

67 *Ut Libitina tunc vix sufficeret*] *Libitina* est dea, quæ juribus Manium, sive religiosis illis officiis quibus mortui coluntur, præest. Hic sumitur pro

U. C. 571. A. C. 181. Libitina tunc vix subficeret. His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut et consules, quibus Diis videretur, hostiis majoribus sacrificarent, et decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta est. iisdem auctoribus et senatus censuit, et consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio et feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, ut, quum propter defectionem Corsorum, bellumque ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset, et trecentos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum ubique ægrorum consules renunciaverint, [68] ut is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere a Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hibernabat, jussus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de Bacchanalibus quæstio est: cujus residua quædam velut semina ex prioribus malis jam priore anno adparuerant: sed magis inchoatæ apud [69] L. Pupium prætorem quæstiones erant, quam ad exitum ullum perductæ. id persecare novum prætorem, ne serperet iterum latius, Patres jusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt.

Legationes variæ.

XX. Legationes deinde in senatum introduxerunt. Regum primas, Eumenis, et Ariarathis Cappadocis, et Pharnacis Pontici. nec ultra quidquam eis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exsulum et Achæorum legati introducti sunt. et spes data exsulibus est, scripturum senatum Achæis, ut restituerentur. [70] Achæi de Messene recepta, compositisque ibi rebus, cum adsensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles et Apelles, nulla super re, quæ ab senatu

Libitinariis, id est, iis qui funebribus ministeriis obeundis præerant.

68 *Ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum*] Postremam vocem e margine irrepsisse crediderim. GRONOVIUS.

69 *L. Pupium prætorem*] Qui biennio ante prætor fuerat, ac proximo anno provinciam Apuliam imperio prorogato obtinuerat. Ei imperium prorogatum esse apparet tum ex iis quæ hic dicuntur, tum ex eo quod præcedente anno Apuliam nemo prætorum sortitus fuerat. Vid. c. 1. supra.

70 *Achæi de Messene recepta . . cum assensu Patrum exposuerunt*] Vid. not. 8. ad c. 2. supra, et confer ea quæ illo loco ex Polybio retulimus, cum iis quæ hic narrantur: quibus et illud adjicere non inutile fuerit, priores Achæorum legatos, quorum mentio facta est anno præcedente, retentos esse ab Romanis avide exspectantibus, quem exitum bellum adversus Messenios habiturum esset: iisque, simul atque Romæ cognitum fuerit res ex sententia Achæis processisse, Patres significasse, sibi curæ fuisse, ne quisquam ex Italia arma aut frumentum Messenen importaret. Hæc Polyb. Leg. 51. et 53. Ex his apparet Romanis tunc in usu esse cœpisse artes priscæ illius simplicitatis parum memores.

petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi [71] de iis, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum, cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos, tamquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. erant autem et hi Persei fraudis in fratrem ministri et participes. Demetrius, [72] omnium, præterquam fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde in dies patris animo fidebat, quum obsideri aures a fratre cerneret. Itaque, circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maxime ab omni mentione et contagione Romanorum abstinebat; ut neque [73] scribi sibi vellet, quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat.

U. C. 571.
A. C. 181.

Philippi iter ad Hæmum montem.

XXI. Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis caussa quidquam a se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Hæmi montis adscendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul et Hadriaticum mare, et Histrum amnem, et Alpes conspici posse: subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de adscensu Hæmi, quum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis et expeditis [74] perdifficillimum [z] aditum, ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quærit ab eo, *Quum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in incepto, an abstinendum? Si pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus rebus* [75] *Antigoni: qui, sæva tempestate jactatus, quum in eadem nave secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur, ut et ipsi meminissent, et ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo se præcepti ejus, duos simul filios non commissu-*

[z] *per difficillimum* Crev.

71 *De iis quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum*] De iis sermonibus, quorum sermonum, etc.

72 *Omnium, præterquam fraterni sceleris .. ignarus*] Vetus lectio erat, teste Gronovio, (et assentitur Victor. codex) *præterquam fraterno scelere:* quam idem hoc modo exponit; Demetrium omnium, quæ de se patrem, fratrem, totam aulam agitare posset suspicari, inscium fuisse, præterquam quantum ex scelere fraternæ accusationis colligeret.

73 * *Scribi*] Litteras a Romanis, quibuscum ei consuetudo erat.

74 *Per difficillimum aditum*] Lege cum Gronovio, *per difficillima.* * Sensus est, paucos et expeditos eo accedere posse, sed per loca difficillima.

75 * *Antigoni*] Antigonum sic nude nominatum intelligimus inclytum illum Alexandri ducem qui maximam præter ceteros omnes potentiam adeptus, in pugna ad Ipsum octogenarius cecidit; cujus posteri in Macedonia regnarunt; quem hic proinde Philippus auctorem generis sui cum laude et veneratione nominat.

U. C. 571. A. C. 181. *rum in aleam ejus, qui proponeretur, casus; et, quoniam majorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei et custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.* Non fallebat Demetrium, ablegari se, ne adesset consilio, quum in conspectu locorum consultaret, qua[z] proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum, sed etiam adsentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, jussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana, specularique abditos ejus sensus posset[a]. Ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis.

XXII. Philippus, Mædicam primum, deinde solitudines interjacentes Mædicæ atque Hæmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret secum, [76] tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque silvestria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde [77] in tam[b] opacum iter, ut, præ densitate arborum inmissorumque aliorum in alios ramorum, perspici cœlum vix posset: ut vero jugis adpropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere inpedirentur. tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni, degressi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria, montesque, et amnes, ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, et ante alios rex ipse, quo gravior ætate erat, difficultate viæ est. Duabus aris ibi Jovi et Soli sacratis quum inmolasset, qua triduo adscenderat, biduo est [78] degressus, frigora nocturna

[z] *quæ* Gron. Crev. [a] *possit* Eæd. [b] *tam* del. Gron.

76 *Tertio die iter est ingressus*] Tertio, postquam ad radices montis pervenerat, die. Primus numeratur is ipse dies quo perventum est ad montem. Secundus, is quo mansit eodem loco Philippus ad deligendos quos secum duceret. Tertio, iter inchoatur. Hæc ideo pluribus notavimus, quia Sigonius hunc locum mutare voluit, et legere *postero die*: in quo adstipulatus est ei Dujatius.

77 *In tam opacum*] Addidimus voculam *tam* ex auctoritate Vict. codicis, et MSS. Hearnio inspectorum, et Andreæ.

78 *Degressus*] Solenne hic et per vulgatum mendum libros insederat, *digressus*. Correxit Sigonius.

maxime metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris invenit: ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum caussa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletos[c] transcurrit. Socii erant: sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, quum sociorum voces, nequidquam Deos sociales nomenque suum inplorantes, audiret. Frumento inde sublato, in Mædicam regressus urbem, quam Petram adpellant, obpugnare est adortus. ipse a campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem adgrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. iidem, postquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita et montes refugerunt. Philippus, omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, et fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit.

U. C. 571.
A. C. 181.

XXIII. Missus hic comes, (ut ante dictum est) quum simplicitatem juvenis incauti, et suis haud inmerito succensentis, adsentando indignandoque et ipse vicem ejus, captaret, in omnia ultro suam obferens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adjutor Deûm beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri proditur, et, auctore eo, indicatur patri. Literæ primum ad obsidentem Petram adlatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est conjectus, et Demetrius dissimulanter adservari jussus. Hæc super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. movebant eum et præsentia crimina: exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis quum aliquot menses egisset, tandem legati, jam ante præmeditatis in Macedonia, quæ ab Roma renunciarent, venerunt. qui, super cetera scelera, falsas etiam literas, signo adulterino T. Quinctii signatas, reddiderunt regi. [79] Deprecatio erat in literis, si quid adolescens, cupiditate regni

Demetrius fugam ad Romanos meditatur.

[c] *Denthelelas* Gron. *Dantheletas* Crev.

79 *Deprecatio erat in litteris*] In iis litteris precabatur T. Quintius regem, ut ignosceret Demetrio, si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset de regno olim adipiscendo. Apposuimus distinctionem quæ fluiret sensum post hæc verba *secum egisset:* quia nobis hoc modo concinnior fore oratio videbatur.

U. C. 571. A. C. 181. prolapsus, secum egisset. *nihil eum adversus suorum quemquam facturum: neque eum sese esse, qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit.* Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius in tormentis moritur.

Criminationes Persei in Demetrium. XXIV. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. fuga per Pæoniam præparata arguebatur, et corrupti quidam, ut comites itineris essent; maxime falsæ literæ T. Quinctii urguebant. nihil tamen palam gravius pronunciatum de eo est, ut dolo potius interficeretur: nec id cura ipsius, sed ne pœna ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice[c] Demetriadem ipsi quum iter esset, [80] Astræum[d] Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida, [81] Perseum Amphipolim, ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astræo Heracleam venit. in ea cœna dicitur venenum datum. Demetrius necatur. Poculo epoto, extemplo sensit. et mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus et Berœæus Alexander, injectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita innoxius adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

Res in Liguria gestæ. XXV. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paullus, prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendæ, speculatum venerunt. negante Paullo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ quum darentur, petierunt deinde, *ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca suorum finium esse.* Id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum obpugnare simul omnibus portis adgres-

[c] *Thessalonica* Crev. [d] *Asterium* Gron. *Æstræum* Crev.

80 *Æstræum Pæoniæ*] Sic vett. editi: et firmant scriptorum antiquorum testimonia. Vid. Clar. Harduin. ad Plin. l. IV. c. 10. Vict. codex, ut et scripti Sigoniani, *Astræum:* unde Sigonius legi jusserat *Asterium.* Sed Asterium Thessaliæ est, non Pæoniæ.

81 *Perseum Amphipolim*] Olim *ad Philippopolim.* Mutavit Sigonius ex Prisciani l. VII. ubi hæc Livii verba citantur. Modius quoque testatur in membranis suis legi *Amphipolim.*

si sunt. Summa vi [82] totum [e] diem obpugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. Conferti in portis, obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. Sub occasum solis quum recessissent hostes, duos equites [83] ad Cn. Bæbium proconsulem cum literis Pisas mittit, ut, obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori, eunti in Sardiniam, tradiderat. ceterum et senatum literis certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Æmilium, et M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, et L. Æmilium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmilius, quum et venturos scisset, et educere in aciem potuisset, intra vallum suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire a Pisis posset.

U. C. 571. A. C. 181. Obpugnantur a Liguribus Æmilii castra.

XXVI. Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt: eo majorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse. Una, et ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi, in caussa esse, [84] quo serius perficeretur [f]. non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, et militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. [85] permissum, ut, qua irent, [86] protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum.

Magna Romæ trepidatio.

[e] add. *unum* Gron. Crev.

[f] *proficiscerentur* Gron.

82 *Totum unum diem*] Dele vocem *unum*, quam ignorat unus e MSS. Hearnii. Vict. quoque codex *tota die*.

83 *Ad Cn. Bæbium proconsulem*] Certissima Sigonii emendatio, quam clare probant ea, quæ memorata sunt supra c. 19. de Cn. Bæbio. Vulgo legebatur *ad M. Bæbium consulem*, qui revera consul est hoc anno, sed etiam tum Romæ erat, ut constat ex c. seq.

84 *Quo serius perficeretur*] Gronovianæ editiones habent *proficiscerentur*. Vetustiorem lectionem expressimus, a Sigonio quoque testatam in not. ad c. proxime præcedens, ut aptiorem et elegantiorem. Nec vero legendum crediderimus cum eodem Gronovio *quod serius*. Nihil mutatione opus est. *Vim morbi in causa esse, quo serius*, id est, cur eo serius *perficeretur* delectus, quam alioquin fieri potuisset.

85 *Permissum, ut*] Omnes scripti et prisci editi omittunt *τὸ ut*, teste Gronovio: nec illud exstat in codice Vict.

86 * *Protinus*] Inter eundum. *Subitarios milites* interpretatur ipse Livius III. 4. *repentina auxilia*. Eodem fere modo exponimus *tumultua-*

U. C. 571. A. C. 181. Et prætoribus, Q. Petillio et Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, [87] navesque iis ornatæ sunt; Matienoque, cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum est [g], ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, [88] si quo usui esse L. Æmilio atque ejus exercitui posset.

Æmilius castris erumpit.

XXVII. Æmilius, postquam nihil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui jam segnius socordiusque obpugnabant, ad quatuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. [89] Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præposito M. Valerio legato: erumpere [90] extraordinaria porta jussit. [91] ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius et L. Sulpicius, tribuni militum, his præpositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum; principes primi, et hastati in subsidiis locati: Sex. Julius Cæsar et L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni præpositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala [92] ad quæstoriam portam

g *est* del. Gron. Crev.

rias de quibus mox agetur *legiones*, id est, legiones ob instantem tumultum raptim scriptas, non solito ordine aut cura, sed ex omni genere hominum nullo discrimine.

87 *Navesque iis ornatæ sunt: Matienoque, cujus ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum*] Omnis scripta lectio, *navesque iis ornatæ sunt, cujusque ad Gallicum sinum provincia erat, imperatum:* idque probum esse contendit Gronovius. *Cujusque* nempe erit pro *eique cujus.* Quod loquendi genus antiquum et doctum esse probat allatis e Plauto et Livio ipso exemplis. Vide ipsum. Vulgata lectio est a Gelenio; et, quia perspicuitate vincit, a nobis retenta est.

88 *Si quo usui*] Si posset L. Æmilio usui esse aliquo, vel ad aliquid.

89 *Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit*] De extraordinariis cohortibus vid. not. ad l. XXVII. c. 12. et observa insuper ex hoc loco discere nos posse, extraordinarios pedites ex unaquaque ala desumptos in duas cohortes divisos fuisse: quum duæ alæ dent in hoc exercitu quatuor cohortes extraordinarias. *Duas adjunxit:* intellige alares cohortes, et quidem sinistræ alæ. Dextra enim ala, et quidquid est in legionibus, alibi occupatum erat, ut patet ex iis quæ infra narrantur. Ceterum recte observat Gronovius hiare indecore orationem, meliusque structam fore, si legas: *Quatuor extraordinarias cohortes, duabus adjunctis, præposito M. Valerio legato, erumpere extraordinaria porta jussit.*

90 *Extraordinaria porta*] Id est, porta prætoria, quæ ideo *extraordinaria* quoque dicta est, quod juxta eam pedites equitesque extraordinarii tenderent.

91 *Ad dexteram principalem*] Vid. not. 15. ad l. III. c. 5.

92 *Ad quæstoriam portam*] Decumanam. Vid. not. 67. ad l. XXXIV. c. 47.

positus: [93] duæ cohortes et triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit; et, quibuscumque irritamentis poterat, iras militum acuebat; nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, induciis datis, per ipsum induciarum tempus contra jus gentium ad castra obpugnanda venissent: nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. *Quo ore quisquam vestrûm, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute, evaseritis, obcurret, non dico eis militibus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostræ ætatis reges ducesque, vicerunt; sed iis, qui hos ipsos Ligures aliquoties, pecorum modo fugientes, per saltus invios consectati ceciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœnive non audeant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit, obsidet ultro, et obpugnat! quem, scrutantes antea devios saltus, abditum et latentem vix inveniebamus.* Ad hæc consentiens reddebatur militum [h] clamor, *nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. Daret signum: intellecturum, eosdem, qui antea fuerint, et Romanos et Ligures esse.*

U. C. 571. A. C. 181.

XXVIII. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi et instructi procedebant: tum, nisi exsatiati cibo vinoque, arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant; ut quibus [94] pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque et lixarum, sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo inprovisa res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa, et fugientium passim cædes erat. Equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quemquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia et quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen, obsidibus datis, [95] in ditionem [i] ve-

Vincuntur Ligures.

h *militum* del. Gron. Crev. i *deditionem* Eaed.

93 *Duæ cohortes*] E sinistra ala. Hic remanet aliquis scrupulus, quod quatuor tantum cohortium sinistræ alæ mentionem facit in hac exercitus ordinatione Livius. At in ala, quæ idem fere erat apud socios, quod apud Romanos legio, decem cohortes erant, quemadmodum in legione. Hoc probatur ex Livio, qui l. X. c. 43. docet fuisse in exercitu consulari viginti alares cohortes: unde evidenter colligitur in decem cohortes alam divisam fuisse.

94 *Pro spe certum esset*] Lege cum Mureto, *prope certum*.

95 *In deditionem venit*] Scripta lectio *in ditionem*. Moguntina editio, teste Gronovio, prima invexit id quod

U. C. 571. A. C. 181. nit. gubernatores nautæque conquisiti, [96] qui prædatores fuissent navibus, atque omnes in custodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Ligustina ora triginta duæ [k] captæ sunt. Hæc qui nunciarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, et deducere secum milites liceret, atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, et supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: et uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites, tumultus caussa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

Graviscæ colonia. XXIX. Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data. tresviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate et inopia frugum insignis annus fuit. Sex menses numquam pluisse, memoriæ proditum est. [97] Eodem anno in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat; in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis in-

Libri Numæ inventi.

k *duæ ac triginta* Gron. Crev.

nunc vulgatum est. Recte sane. Etsi enim illud alterum tolerari potest, vox *deditionem* sic convenit huic loco, ut nulla alia magis.

96 *Qui prædatores fuissent navibus*] Hic aliquod procul dubio vitium est. Fortasse dederat Livius: *qui in prædatoriis fuissent navibus.* Certe legendum esse *prædatoriis* probant verba sequentis periodi, *naves ejus generis;* quibus indicatur navium certi cujusdam generis prius mentionem factam fuisse.

97 *Eodem anno in agro L. Petillii*] Hoc loco apposuit Hearnius quædam a Nardino, Rom. Vet. l. VII. c. 11. observata, ex quibus hæc exscribere operæ pretium esse duximus. Multa hic mihi dubia, inquit Nardinus, animum torquent. Ac primum, quo pacto tam præclari carique regis monumentum per tot secula ita ignotum esse populo Romano potuerit, ut et ipse situs ejus ignoratus sit. Adhæc, quo pacto intra paulo plus quingentorum annorum decursum corpus humanum ita consumi potuerit, ut ne vestigium quidem ejus ossium, imo nec pulvis superfuerit. Item, quo pacto libri chartacei, tametsi omni cura custoditi, recenti specie esse potuerint. Ut et, unde chartæ tunc usus, quam Plinius l. XIII. c. 11. post Alexandrum Magnum inventam in Ægypto dicit, annis plusquam trecentis post Numam: et, licet inventa jam tum et in usu fuerit, unde rudi illo et paupere seculo charta Romam ex Ægypto delata sit. Denique quomodo lingua Græca tam familiaris tum temporis Latio fuerit... Hæc et plura alia forsan me inducerent, ut fraudem atque imposturam hanc recentioris alicujus hominis fuisse suspicarer, nisi tam (graves et) antiquos scriptores nimiæ et inconsultæ credulitatis damnare nefas existimarem.

venta, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumtis. in altera duo fasces, [98] candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. Septem Latini de jure pontificio erant; septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, [99] vulgatæ opinioni, qua creditur, Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio sumsit. et erat familiaris usus, [1] quod scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, quum animadvertisset, pleraque dissolvendarum religionum esse, L. Petillio dixit, *Sese eos libros in ignem conjecturum esse. prius, quam id faceret, se ei permittere, uti, si quod seu jus, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur: id [2] integra sua gratia eum facturum.* Scriba [1] tribunos plebis adit; ab tribunis ad senatum res est rejecta. Prætor se jusjurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, *Satis habendum, quod prætor jusjurandum polliceretur. libros primo quoque tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris, quantum Q. Petillio prætori majorique parti tribunorum plebis videretur, domino esse solvendum.* id scriba non accepit. libri in comitio, igne a [3] victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt.

U. C. 571.
A. C. 181.

Comburuntur.

XXX. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. ad quinque et triginta millia hominum, quantum numquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, et ipse, quanta poterat, a sociis

Bellum in Hispania citeriore.

[1] ins. ad Gron. Crev.

98 *Candelis*] Funiculis, vel filis pice, aut cera illitis. Ceterum hoc idem de duabus illis Numæ arcis, dissentientes tamen in aliquibus, narrant Val. Max. l. I. c. 1. Plin. XIII. 18. Plut. in Numa.

99 *Vulgatæ opinioni*] Ad vulgatam opinionem, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, fidem accommodans per mendacium probabile. Fidem accommodare ad vulgatam opinionem, est inflectere et detorquere narrationis fidem ad opinionem vulgatam.

1 *Quod scribam eum quæstor Q. Petillius in decuriam legerat*] Quod Q. Petillius, quum quæstor esset, eum legerat scribam, et uni e decuriis scribarum adscripserat. Hinc patet quæstoribus jus fuisse legendorum scribarum. Idem juris habuisse prætores et ædiles curules docet Cicero pro Cluent. n. 126. Porro scribarum ordo in decurias distributus erat. Igitur quicunque legebatur scriba, in unam ex illis decuriis contribuebatur.

2 *Integra sua gratia*] Ita ut ille eumdem apud se gratiæ et amicitiæ gradum teneret.

3 *Victimariis*] Victimarii erant sacerdotum ministri, qui victimas ligabant, et cultrum, aquam, et molam salsam parabant, ceteraque quæ sacris necessaria erant.

U. C. 571. A. C. 181. auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, et castra locavit ad oppidum Æburam, modico præsidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra. quos ubi adesse prætor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum jussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut præceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ ostenderentur: dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procucurrissent[m]. Postremo[n] Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis et aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem exspectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum: et illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat: equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. pone castra utrique pabulatum et lignatum ibant, neutri alteros inpedientes.

Vincuntur Celtiberi. XXXI. Prætor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, præfectum sociûm, ad vallum hostium [4]cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit. quos ubi et propius accedere, et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum [5]fremitum equestrium audivit, avertit equos, et castra repetit. eo effusius sequi hostes. primo equites, mox et peditum acies aderat, haud dubia spe, [6]castra eo die se obpugnaturos. quingentos passus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus satis abstractos eos a præsidio castrorum suorum ratus est, intra vallum

[m] *procurrisset* Gron. Crev. [n] ins. *et* Eæd.

4 *Cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ*] Vid. not. ad l. XXVII. c. 12.

5 *Fremitum equestrium*] Lege cum Gronovio *fremitum equestrem:* quemadmodum alibi *procella equestris.*

6 *Castra eo die se oppugnaturos*] Nihil mutandum. Hucusque pugnam tantum inter bina castra speraverant. *Nunc crescit illis audacia, et castra quoque Romana se oppugnaturos sperant.

exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. nec morati sunt, quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quinque millium[o] armatorum, non amplius, relictum erat præsidium. quos quum et paucitas sua, et multitudo hostium, et inprovisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maxime a pugnantibus conspici poterat, injecit Acilius ignem. U. C. 571. A. C. 181.

XXXII. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere. deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, et tum cum maxime ardere. unde illis terror, inde Romanis animus crevit. jam clamor suorum vincentium accidebat, jam ardentia hostium castra adparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. ceterum, postquam receptus pulsis nullus erat, nec usquam, nisi in certamine, spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urguebantur acriter a quinta legione. adversus lævum cornu, in quo [7] sui generis provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt signa. Jam prope erat, ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. simul ab oppido Æbura, qui in præsidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. Equites, bipartito in eos emissi, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia et septingenti[p], cum equis plus quingentis, et signa militaria octoginta[q] octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus ducenti, sociûm Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme et quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus. postero die spolia de hostibus lecta, et pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat.

XXXIII. Sauciis deinde in oppidum Æburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. ea urbs circumsessa, quum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viæ et inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem venit. Flaccus quoque, tempestatibus fœdis coactus, exercitum Contrebia capta.

[o] *quinque millium* I. *quingentorum* Gron. Crev. [p] *octingenti* Eæd. [q] *nonaginta* Eæd.

7 * *Sui generis provincialia auxilia*] Copias auxiliares in provincia collectas, ex eodem genere, ex quo ipse erant, id est, Hispanos.

U. C. 571. A. C. 181.

omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a[r] domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per neglegentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti fuderunt. [8] Quæ res ad resistendum eos et ad capessendam pugnam inpediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumvenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ et suam cladem narrando, averterunt. extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: [9] multa castella obpugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

Aquileia colonia.

XXXIV. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore, Manlius prætor secunda aliquot prœlia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latini eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt: una Veneris Erycinæ ad portam Collinam: dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir. (vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bello.) altera, in foro olitorio, Pietatis. eam ædem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir; statuamque auratam, [10] quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni posuit. [11] Is erat, qui ipse eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad

Prima aurata statua.

[r] *a* del. Gron. Crev.

8 * *Quæ res . . . eadem*] Eadem res magnæ parti saluti fuit, quæ impedimento fuerat ad pugnam, nempe quod non uno agmine veniebant, nec circa signa ex disciplina conglobati, sed disjecti dissipatique.

9 *Multa castella oppugnavit*] Nobis, ut et Gronovio, placeret magis *expugnavit*.

10 *Quæ prima omnium . . . . statua aurata est*] Assentimur Gronovio legenti, *quæ prima omnium statuta aurata est*. *Statuere statuam* frequenter dixere veteres. Cic. pro Sextio, n. 83. *Non dubito, quin aliquando statua huic in foro statueretur*: et bis Phil. IX. n. 16. eadem locutione utitur. * et ipse Livius, XXIII. 19. *Statua ejus indicio fuit, Præneste in foro statuta.*

11 *Is erat*] Refer τὸ *is* ad patrem Glabrionem, cui statua posita est, non ad filium, qui posuit. Quod et satis patet ex ipsis Livii verbis, et clare omnino exprimitur a Val. Max. l. II. c. 5.

U. C. 571. A. C. 181.

Thermopylas depugnasset: locaveratque idem ex senatusconsulto. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Æmilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque et viginti. nec præterea quidquam auri argentique in eo triumpho latum. captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. [12] æris trecenos militibus divisit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: *ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla umquam arma, nisi imperata a populo Romano, sumere.* Responsum a Q. Fabio prætore est Liguribus jussu senatus, *Orationem eam non novam Liguribus esse: mens vero ut nova et orationi conveniens esset, ipsorum id plurimum referre. Ad consules irent, et, quæ ab iis imperata essent, facerent. nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse,* [13] *sincera fide in pace Ligures esse.* Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit. qua clade compulsi obsides dederunt, et [14] ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prœlia facta. [15] Karthaginiensibus eodem anno centum obsides redditi, [16] pacemque cum iis populus Romanus, non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa, præstitit: [17] qui tum * præsidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

Triumphus L. Æmilii Paulli.

Pacem petunt Ligures.

U. C. 572. A. C. 180.

XXXV. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Bæbius, comitiorum caussa Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum et C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Postumius Albinus et C. Calpurnius Piso con-

A. Postumio, C. Calpurnio Coss.

* *tum* l. *cum* Crev.

12 *Æris trecenos*] Qui æquant uncias argenti nostrates ternas cum semis, ut vocant, grossis.

13 *Sincera fide in pace Ligures esse*] Totum hoc abjudicat Vict. codex: quod et facile intelligeretur, etiamsi abesset. Adde et incommodam iterationem verbi *esse: crediturum* esse, *sincera fide in pace Ligures* esse.

14 *Ceræ centum millia pondo*] Libras Parisienses 78125.

15 *Carthaginiensibus .... centum obsides redditi*] Vid. supra l. XXXII. c. 2.

16 *Pacemque cum iis populus Romanus non ab se tantum, sed ab rege etiam Masinissa præstitit*] Gronovius delet τὸ *cum*, et huic firmandæ emendationi affert exempla: e Livio quidem, l. IX. c. 20. *Pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano auctores:* * XXXIX. 28. *pax quoque præstanda a barbaris erat*, nempe exercitui Romano: † e Justino vero, plane geminum huic loco, l. XXV. c. 2. *Ut Antigono pacem opinio hujus victoriæ, non a Gallis tantum, verum etiam a finitimorum feritate præstiterit.*

17 *Qui cum præsidio*] Substituimus, auctore Vict. codice, præpositionem *cum*, pro eo quod in vulgatis legitur, *tum*.

U. C. 572. A. C. 180. sules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, et duo tribuni militum, T. Mænius et [18] L. Terentius Massiliota[t]. Hi, quum duo secunda prœlia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nunciassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, *ut ob res prospere gestas Diis inmortalibus honos haberetur.* deinde, *ut Q. Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, cujus forti opera et ipse et multi ante eum prætores usi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet,* [19] *etiam prope necessarium esset. Ita enim obstinatos esse milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, injussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis inpense retineret, seditionem exarsuri.* Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus jussit. Prætores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, *Quæro,* inquit, *de te, L. Minuci, quum confectam provinciam nuncies, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit? Si neque de fide barbarorum quidquam recipere aut adfirmare nobis potes, et habendum illic utique exercitum censes; utrum tandem auctor senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirones inmisceantur? an, deductis de provincia veteribus legionibus, novas conscribendi et mittendi; quum* [20] *contemtum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio ferocem, rebellatricem, confecisse? Paucæ civitates, ut quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant, in jus ditionemque venerunt; ulteriores in armis sunt. quæ quum ita sint, ego jam hinc prædico, Patres conscripti, me exercitu eo, qui nunc est, rempublicam administraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata me ad hibernacula lecturum*[u]*, neque novum militem ferocissimo hosti objecturum.*

Provinciæ.

XXXVI. Legatus ad ea, quæ interrogatus erat, respondit: *Neque se, neque quemquam alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. Itaque*

[t] *Massa* Gron. Crev. [u] *electurum* Eaed.

18 *L. Terentius Massa*] Vict. codex, *Massalita.* Vide not. 82. ad l. XXXI. c. 50. et not. 43. ad l. XXXVIII. c. 42.

19 *Etiam prope necessarium esset*] Lege cum Gronovio *esse.*

20 *Contemptum tirocinium*] Contemptus tironis exercitus.

negare non posse, quin rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis adsuetos imperio, exercitum mitti. novo autem, an vetere exercitu opus sit, ejus esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint; simul et qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia retineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut subclamationibus apud concionantem imperatorem significent, quid sentiant, conjectandum sit; palam vociferatos esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse. Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit; qui [21] suas ornari provincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, et sociûm Latini nominis, [22] quantus semper numerus, quindecim millia peditum et octingenti equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Bæbio prorogatum imperium, jussique provincias obtinere, donec consules venissent. tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. novam legionem ei quinque millium et ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere jussi; et mille præterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: et sociis e nomine Latino imperare septem millia peditum, trecentos equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. [23] Q. Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium [v], Q. Marcium consules, cives U. C. 572. A. C. 180.

[v] add. *et* Gron. Crev.

21 *Suas ornari provincias*] Decerni ea quæ suis provinciis opus essent. Verbum *ornari* proprium est hac in re.

22 *Quantus semper numerus*] Vult Lipsius l. II. de Milit. Rom. Dial. 7. hic legi, *quantus tum semper numerus*, quia nimirum ex Livio et Polybio constat, a sociis, ut plurimum, parem Romanis legionibus peditum numerum, duplicem equitum solere præberi. Sed illud *tum* etiamsi non exprimatur, facile ex ipsa re suppleri potest. Intellige igitur tantummodo hoc jam a multis annis servatum esse. Vid. supra, c. 18.

23 *Q. Fulvio permissum, ut*] Q. Fulvio permissum est, ut deportaret secum in Italiam eos milites, qui ante Sp. Postumium et Q. Marcium consules in Hispaniam transportati essent; et præterea, quanto numero, post supplementum adductum, duæ legiones excederent decem millia et quadringentos pedites, sexcentos equites, quanto item numero socialis exercitus superaturus esset duodecim millia peditum, sexcentos equites, eum numerum peditum equitumque Q. Fulvius secum quoque deportaret, eos potissimum deligendo, quorum forti opera usus esset. Sex millia et ducentos pedites Romanos Ti Sempronius in Hispaniam secum adducebat. Decem millia et quadringenti pedites Romani in Hispania remanere debebant. Ergo e vetere exercitu quatuor tantum millia et ducenti manebunt ad signa. Ceteri omnes dimittentur: sed eo ordine, ut primum dimittantur qui ante consulatum Postumii et Marcii in Hispaniam venerant, tum ii qui fortem operam reipublicæ in duobus adversus Celtiberos præliis navaverant. Idem dicas de equitibus Romanis, de peditibus equitibusque sociis. Ceterum post hæc verba, *sociûm Latini nominis duodecim millia*, addidimus vocem *pedites* ex uno Hearnii MS.

U. C. 573. A. C. 180. Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, et præterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia, et quadringenti pedites, sexcenti equites essent; et sociûm Latini nominis duodecim millia[x], sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos prœliis usus Q. Fulvius esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere rempublicam gessisset: et ceteri prætores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones, præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. et [24] is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ jam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

Pestis in Italia.

XXXVII. Prætor Ti. Minucius, et haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum inlustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Servilius pontifex maximus piacula iræ Deûm conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti [25] dona vovere, et dare signa inaurata; quæ vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis caussa in urbe et per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis, omnes coronati et lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis; et veneficii quæstio ex senatusconsulto, quod in urbe, propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum Ti. Minucii erat subfectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime. necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. ut quidem filius ejus Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: et testes exsistebant, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, et exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus consulatus petenti esset, et adjecisse, *pararet se ad petendum; intra duos menses effecturam, ut consul fieret*. Inter multa alia testimonia, ad caussam pertinentia, hæc quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur. Veris principio hujus, dum consules novos delectus Romæ tenet, mors deinde alterius, et creandi comitia consulis in locum ejus,

Calpurnius Cos. moritur.

Quæstio de veneficiis.

Cos. Calpurnii mors suspecta.

Privignus ei subfectus.

Uxor ejus damnata.

[x] add. *pedites* Gron. Crev.

24 * *Is ipse exercitus*] Hæc verba refer ad *octo legiones*. Is ipse numerus legionum, etsi non magnus, ægre tamen explebatur.

25 *Dona vovere et dare signa inaurata*] Vovere et dare dona, nempe signa inaurata.

omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius et M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. U. C. 572. A. C. 180.

XXXVIII. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non exspectassent bellum, inproviso obpressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius et Bæbius statuerunt, nullum alium ante finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, [26] qui Taurasinorum [y] [fuerat. In eum quum] traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, [27] Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis conjugibusque: sua omnia secum portarent. Ligures, sæpe per legatos deprecati, ne penates, sedem, in qua geniti essent, sepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur. postquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumtu ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis puerisque. [28] argenti data centum et quinquaginta millia [z], [29] unde, in novas sedes, compararent, quæ opus essent. agro dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius et Bæbius præpositi. postulantibus tamen ipsis, quinqueviri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, quum veterem ex- Apuani in Samnium transducti.

[y] lacunam hanc indicavit modo asteriscis Gronovius, non explevit; Crevierius autem, ut in textu, habet. [z] add. *sestertiûm* Gron. Crev.

26 *Qui Taurasinorum* [*fuerat. In eum quum*] *traducere*] Verba quæ uncis inclusa sunt, ex Sigonii conjectura sunt adjecta. De Taurasinorum nomine dubitatur. In vet. edit. pro *Taurasinorum* legitur, teste Gronovio, *Tauraninorum*. Tauraniæ oppidi mentionem facit Plinius, l. III. c. 5.

27 *Ligures ab Anido montibus descendere*] Hunc extremum quadragesimum librum Sigonius et alii monent ex unico exemplari, quod in Germania foret, descriptum esse. Itaque mirandum non est, quod is pluribus in locis deformatus reperiatur. Velut hoc loco, grave mendum est, quod feliciter purgare videtur Muretus: *Ligures Apuani, de montibus descenderent*. Verba sunt edicti consulum.

28 *Argenti data centum et quinquaginta millia*] Glareanus dubitanter: *adjiciendum puto, sestertium*. Hoc velut ex oraculo profectum arripuerunt editores omnes et in contextum inseruerunt, quum tamen nihil sit minus probabile. Primo enim non existimamus ex usu fuisse Latinorum ut quum per sestertios numerarent, apponerent vocem *argenti*, quæ quidem omnino supervacanea erat, quum nulli essent sestertii alii quam argentei. Secundo centum et quinquaginta millia sestertiûm æquant marcas argenti nostrates 586 fere: summa perridicule exigua, quæ in quadraginta hominum millia dividatur. Resecandum ergo duximus inconcinnum additamentum. Rursus si vel intelligamus vel adjiciamus *pondo*, immane pondus argenti exurget: marcæ nostrates 234375. præterquam quod verisimile non est argentum non signatum Liguribus datum esse. Suspicamur potius per τὸ *argenti* hic indicari denarios, quemadmodum in compluribus aliis locis hæ voces, *argenti bigati* vel *quadrigati*, junctæ cum numero *millia*, exprimunt bigatos vel quadrigatos denarios. Sed quum denarii 150000. efficiant tantummodo pondus marcarum argenti Parisiensium fere 2344. facile crediderimus numerum hoc loco esse depravatum, et minorem eo quem Livius dederat.

29 *Unde in novas sedes*] Imo *sedes*: qua voce continebuntur et domus et agri.

U. C. 572. A. C. 180. Triumphus nullo bello gesto.

ercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. [30] tantum hostes ducti ante currum: quia, nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quidquam in triumphis eorum fuerat.

Res Hispaniæ.

XXXIX. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul[1], quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, institit vastare. qua re irritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum: et, clam comparatis copiis, saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, [31] ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. *ibi* [32] *dimitti veteranos, supplementaque distribuere, et ordinare omnem exercitum sese velle.* Dies quoque, et ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc nova adlata res, omissis, quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coëgisset, barbari, caussæ ignari, suam defectionem et clam comparata arma sensisse eum, et pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones stare omnes, suo quemque loco, et arma expedire jubendo, sedavit: et, sarcinis jumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut[a] locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit; [33] *cum bis deditis rem esse* admonens. *Scelus et perfidiam illis, non virtutem, nec animum accessisse. Reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, et manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos.* Plura dici tempus non patiebatur. invehebant se hostes, et in partibus extremis jam pugnabatur. deinde acies concurrerunt.

Hispani Flacco insidiantur.

[1] *proprætor* Gron. Crev. [a] *et* Eæd.

30 *Tantum hostes ducti ante currum*] An ii qui se dediderant, duodecim hominum millia? Ad legendum *obsides?* ut suspicatur Gronovius. Parum liquet: nec magni momenti res est. Mox pro ter repetito *quid*, vult idem Gronovius, non immerito, ter reponi *quod.*

31 *Ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret*] Sensus est, ut juberet Q. Fulvium adducere exercitum in urbem Tarraconem. Sed dubitamus an locutio satis congrua et ex usu bonæ Latinitatis habenda sit. Nullum certe aliud ejus exemplum novimus.

32 *Dimitti veteranos, supplementaque distribuere*] Fortasse *dimittere.* GRONOVIUS.

33 *Cum bis deditis*] Unius Celtiberorum deditionis supra fit mentio, c. 33. Quando altera facta sit, haud facile reperies.

XL. Atrox ubique prœlium, sed varia fortuna erat. egregie [34] legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere, urguebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie et signis conlatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo inpressionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnæ, ut, quacumque parte [35] perculere inpetu suo, sustineri nequeant. tunc quoque turbatæ legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites: et, *Ecquid auxilii in vobis est? Actum jam de hoc exercitu erit?* quum undique adclamassent, *quin ederet, quid fieri velit; non segniter imperium exsecuturos. Duplicate turmas,* inquit, *duarum legionum equites, et* [36] *permittite equos in cuneum hostium, quo nostros urguent. id cum majore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos inmittitis: quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriæ proditum est.* Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum magna strage hostium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, et, prope omissa pugna, locum fugæ circumspicere. Et [37] alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in perturbatos jam hostes equos inmittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus, aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ Equestri, Jovique optimo maximo ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. decem et septem millia hostium cæsa eo die traduntur: vivi capti plus quatuor[b] millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. victoria non sine jactura militum fuit. quadringenti septuaginta duo milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem et novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. cum summa concor-

U. C. 572.
A. C. 180.

Cæduntur.

[b] *tria* Gron. Crev.

34 *Legiones . . . alæ . . . externa auxilia*] Hic clare distinguuntur tria militum genera in exercitu Romano: *legiones*, e civibus Romanis; *alæ*, e sociis et nomine Latino constantes: *externa auxilia* sunt aliarum gentium, et hic intelligi debent Hispani, quum dicantur *simili armatura* fuisse cum Celtiberis hostibus.

35 *Perculere impetu suo*] Lege *pertulere impetus suos.*

36 *Permittite equos . . . id cum majore vi equorum*] Tan. Faber delet vocem *equorum.*

37 *Alarii equites*] Equites socii.

U. C. 572. A. C. 180. dia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves inpositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

Res in Liguria gestæ. XLI. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima et tertia legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: et, premendo præsidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, secunda et quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves [38] inpositos, præter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas [39] indictus erat, præerant A. Postumius et [40] frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundæ legionis Fulvius tribunus militum erat. [41] is mensibus suis dimisit legionem, jurejurando adactis centurionibus, [42] æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) [43] Aulo nunciatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit adsequi, [44] deduxit castigatos Pisas. de ceteris consulem certiorem fecit. Eo referente, senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra novam Karthaginem. Literæque ei datæ sunt a consule ad P. Manlium in Hispaniam

38 *Impositos*] Affirmat Sigonius in primo exemplari Germanico exstitisse *imposita*. Recte fecit quisquis mutavit.

39 *Indictus erat*] Proba emendatio Sigonii, quum legeretur *inductus*. *Inducitur* exercitus in hostilem agrum: *indicitur*, quum ei dies et locus statuitur ad conveniendum.

40 *Frater Q. Fulvii*] Hic M. Fulvius Nobilior frater germanus fuit illius Q. Fulvii Flacci, qui consul futurus est proximo anno, et quinquennio post censor, a quo et senatu motus est. Vid. infra not. 31. ad l. XLI. c. 27. Idem frater patruelis fuit Q. Fulvii Flacci, qui consul est hoc ipso anno.

41 *Is mensibus suis*] Docet Polybius l. VI. tribunos militum inter se comparare solitos, ut e sex tribunis, qui in quamque legionem erant, bini alterna vice semestris spatii menses duos imperarent. Quum igitur imperandi vices ad Fulvium pervenissent, is suis mensibus, id est, suo bimestri legionem dimisit. Hæc fere Turnebus l. XXX. Advers. c. 24.

42 *Æs in ærarium*] Intellige stipendium militare, quod jam a quæstoribus numeratum jubet Fulvius in ærarium referri, tanquam nihil pertinens ad eos milites qui dimittebantur.

43 *Aulo nunciatum est*] A. Postumio, qui tribunus militum cum M. Fulvio exercitui præerat. Olim hic edebatur *Fulvio nunciatum est*. At patet ex ipsa rei narratione, nec Fulvium tribunum militum, nec Fulvium consulem hic intelligi posse. Itaque recte emendavit Sigonius *Aulo*.

44 *Deduxit . . . Pisas*] Lege cum Gronovio *reduxit*.

ulteriorem deferendæ. Milites jussi ad signa redire. caussa ignominiæ, uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum: qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque ejus vendere consul jussus. U. C. 572. A. C. 180.

XLII. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundisium redierat, inde, in portu relictis navibus, quum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi caussam avertit. *ex regno ejus omnes naves esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se* [c] *legatos misisse, nec conveniendi regis potestatem factam.* Venerant Romam legati a Gentio, qui, *quo tempore Romani conveniendi regis caussa venissent, ægrum forte eum in ultimis partibus fuisse regni* dicerent. *Petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent.* Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis et sociis Latini nominis injurias factas in regno ejus; et cives Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoscere: neque ante Gentio regi legatisve ejus responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia ejus anni absumsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est: in ejus locum subfectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispania redierat, [45] triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus, tum [46] prætextatus erat. De rege sacrifico subficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit et L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem; quem, ut inauguraret, pontifex [47] magistratu sese abdicare jubebat. recusantique id facere ob eam rem multa duumviro dicta a pontifice; deque ea, quum provocasset, certatum ad populum. quum plures jam [48] tribus, intro vocatæ, dicto esse audientem pontifici duumvirum, juberent; multamque remitti, si magistratu se abdicasset; [49] ultimum de cœlo, quod comitia turbaret, intervenit. reli-

Sacerdotes mortui et subfecti.

Contentio de rege sacrifico.

[c] *se* del. Gron. Crev.

45 *Triumvir epulo*] Vid. not. 15. ad lib. XXXIII. c. 42. supra.

46 * *Prætextatus*] Puer etiamnum togam prætextam gerens.

47 *Magistratu sese abdicare jubebat*] Quia nempe non licebat regem sacrorum ullum magistratum gerere.

48 *Tribus intro vocatæ*] Vocatæ in ovile, ut ferrent suffragia.

49 *Ultimum de cælo*] *Ultimum* hic intelligimus dictum per appositionem. *Intervenit de cælo* tanquam *ultimum*, tanquam ultimus totius negotii finis, aliquid *quod comitia turbaret.* Eodem fere modo l. I. c. 47. exposuimus *ab stirpe ultima*, nempe. ab stirpe tanquam ab aliquo principio ultimo, unde orsus Tarquinius totam deinde Ser. Tullii vitam exagitavit. Quod autem dicitur hic intervenisse de cœlo, id vel fulgur fuit, vel tonitru. Jove enim tonante, vel fulgurante, comitia haberi nefas erat. Ceterum non aspernanda est Sigonii conjectura, loco τοῦ *ultimum* emendantis *vitium*. Sic *vitio creati* magistratus sæpe dicuntur.

U. C. 572. A. C. 180. gio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, [50] qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni et C. Servilius Geminus pontifex maximus decessit: idem decemvir sacrorum fuit. pontifex in locum ejus a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus: [51] at pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, quum multi clari viri petissent: et decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus in ejusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit. in locum ejus [52] P. Scipionem, filium Africani, augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur, et præconibus Latine vendendi jus esset.

XLIII. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ. triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. et P. Popillii Lænates. A C. Mænio prætore (cui, provincia Sardinia quum evenisset, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab urbe decem millibus passuum) literæ adlatæ, *Se jam tria millia hominum damnasse, et crescere sibi quæstionem indiciis. aut eam sibi esse* [53] *deserendam, aut provinciam dimittendam.* [54] Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum, qui, quum extra urbem triumphi caussa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; et post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: præterea [55] auri pondo triginta unum; et [56] signati Oscensis nummûm centum septua-

Q. Fulvii triumphus.

50 *Qui secundo loco inauguratus erat*] Nihil hic reperit difficultatis Gronovius. *P. Clœlium Siculum inaugurarunt*, nempe regem sacrorum, *qui secundo loco inauguratus erat*, nempe pontifex. Sed cur secundi loci nomine designetur pontificatus, nec ille explicat, nec nos suspicari possumus. Satius fuerit dicere vel hæc verba vitiata esse, vel breviter atque adeo obscure hic indicari morem aliquem Romanorum nobis incognitum.

51 *At pontifex maximus*] Exemplar unicum habuit *ante pontificem maximum*. Sigonius emendavit, quomodo nunc legimus in vulgatis libris: sed parum feliciter. Pontifex enim maximus non cooptabatur a collegio pontificum, sed a populo tributis comitiis creabatur. Omnino hic interciderunt quædam voces: nec quidquam consultius fieri fortasse possit, quam si hic asteriscus apponatur.

52 *P. Scipionem filium Africani*] Hic Africanum minorem adoptavit. Eum ingenio valuisse, corpore admodum imbecillum fuisse, docet Cicero in Bruto, n. 77. et in Catone, n. 35.

53 *Deserendam*] Hoc debetur Sigonio. Codex Germanicus habuit *defendendam*.

54 *Q. Fulvius Flaccus . . consul est creatus cum L. Manlio Acidino*] Hos fratres germanos fuisse testantur et tabulæ Capitolinæ, et Velleius l. II. c. 8. qui et hoc ad suam ætatem unicum fuisse exemplum observat. L. Manlius per adoptionem in Manliam gentem transierat. Ambo orti erant ex illo Q. Fulvio, qui Capuam ceperat.

55 *Auri pondo triginta unum*] Marcas nostrates 48. uncias 3. semunciam 1.

56 *Signati Oscensis nummûm centum septuaginta tria millia ducentos*] De Oscensi argento vid. not. 44. ad l. XXXIV. c. 10. Nummi, sive sestertii 173200. æquiparantur marcis argenti 675.

ginta tria millia ducentos. Militibus de præda [57] quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, [58] tantumdem sociis Latini nominis, et stipendium omnibus duplex. U. C. 572. A. C. 180.

XLIV. Eo anno rogatio primum lata est [59] ab L. Villio tribuno plebis, [60] quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, ut Annales adpellarentur. Prætores quatuor post multos annos [61] lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos jubebat creari. hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. et P. Mucii Q. F. Scævolæ. Q. Fulvio et L. Manlio consulibus eadem provincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Ti. Sempronio et L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est. et in supplementum consules scribere jussi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites; quinque millia sociorum Latini nominis, et quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam sortitus provinciam est; et ut idem quæreret de veneficiis in urbe, et propius urbem decem millia passuum: Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam. Q. Fulvius consul, *prius, quam ullam rem publicam ageret, liberare et se et rempublicam religione votis solvendis*, dixit, *velle. vovisse, quo die postremum cum Celtiberis pugnasset, ludos*

Lex annaria. Prætores quatuor. U. C. 573. A. C. 179. Q. Fulvio, L. Manlio Coss. Provinciæ.

57 *Quinquagenos denarios*] Uncias argenti 6. cum binis, ut vocant, *grossis*.

58 *Tantumdem sociis Latini nominis*] Tantumdem peditibus, equitibus, centurionibus Latini nominis, quantum Romanis.

59 *Ab L. Villio*] Nomen hujus tribuni deformatum antea legebatur, *L. Julio*. Emendavit Sigonius.

60 *Quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*] Manutius, libro de legibus Romanis, censet Villium de curulibus tantummodo magistratibus sanxisse. Idem probat ex Cicerone aliisque, legitimum ædilitatis curulis annum fuisse, septimum et trigesimum; præturæ, quadragesimum; consulatus, tertium et quadragesimum. Quæsturam non licuisse capere ante annum ætatis septimum et vigesimum colligitur ex Polybio, qui l. VI. affirmat urbanum magistratum capiendi jus nemini fuisse, antequam dena stipendia emerita haberet. Auspicandæ autem militiæ annus legitimus fuit decimus septimus. Ceterum non ita accipienda sunt quæ hic tradit Livius, quasi tum primum de legitima magistratuum capiendorum ætate aliquid sancitum fuerit. Nam supra l. XXV. c. 2. tribuni plebis obstitisse memorantur Scipioni ædilitatem petenti, *quod nondum ad petendum legitima ætas esset*. At rursus T. Quintius Flamininus, qui consulatum petiit nondum annos triginta natus, ut constat ex Plutarcho in ejus vita, tamen per leges capere hunc magistratum posse judicatur a senatu, supra l. XXXII. c. 7. Hæc inter se exempla si conferantur, non absurde fortasse poterimus suspicari ante legem Villiam sancitum tantummodo fuisse id quod ex Polybio retulimus, ne quis ullum magistratum caperet, antequam dena stipendia emerita haberet. Scipio enim, tum quum ei ædilitatem petenti obsistebatur, nondum per ætatem dena stipendia meruisse poterat; poterat Flamininus, tum quum consulatum petebat. Hoc si admittatur, apparebit proprie et accurate locutum esse Livium, dum dixit hoc primum anno rogationem latam esse, *quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*.

61 *Lege Bæbia*] Hujus legis nulla alia occurrit mentio.

U. C. 573. A. C. 179. *Jovi optimo maximo, et ædem Equestri Fortunæ sese facturum: in eam rem sibi pecuniam conlatam esse ab Hispanis.* Ludi decreti, et ut duumviri ad ædem locandam crearentur. de pecunia finitur, *Ne major caussa ludorum consumeretur,* [62] *quam quanta Fulvio Nobiliori, post Ætolicum bellum ludos facienti, decreta esset: neve quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret,* [63] *adversus id senatusconsultum, quod L. Æmilio, Cn. Bæbio consulibus de ludis factum esset.* Decreverat id senatus propter effusos sumtus, factos in ludos Ti. Sempronii ædilis, qui graves non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant.

Hiems sæva. XLV. Hiems eo anno nive sæva et omni tempestatum genere fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deusserat cunctas: et ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. itaque [64] Latinas mox subito coorta et intolerabilis tempestas in monte turbavit: instauratæque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas et in Capitolio aliquot signa [65] constravit, fulminibusque complura loca deformavit; ædem Jovis Tarracinæ, [66] ædem Albam Capuæ, portamque Romanam: muri pinnæ aliquot locis decussæ erant. Hæc inter prodigia nunciatum et ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, jussi adire libros edidere, quibus Diis et quot hostiis sacrificaretur: et ob fulminibus complura loca deformata ad ædem Jovis ut supplicatio diem unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies

Censores. decem magno adparatu facti. Censorum inde comitia habita: creati M. Æmilius Lepidus pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, sæpe multis et [d] in senatu et ad populum [67] atrocibus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in Campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt; quo repente principes senatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit.

Metelli oratio ad Censores. XLVI. *Non obliti sumus, censores, vos paullo ante ab uni-*

[d] *et* del. Gron. Crev.

62 *Quam quanta Fulvio Nobiliori*] Vid. supra l. XXXIX. c. 5.

63 *Adversus id senatusconsultum, quod*] De hoc senatusconsulto nihil suo loco dixit Livius. Optandum esset ut, quid eo decretum fuerit, accuratius explicasset. Nunc id tantummodo apparet, obviam ire voluisse Patres effusis ludorum sumptibus, qui jam graves esse sociis et provinciis incipiebant.

64 *Latinas mox*] *Mox*, id est, paulo post hiemem exactam, *Latinas ferias . . tempestas in monte Albano turbavit.* Nisi forte legendum est *nox subito coorta*, atris nimirum nubibus cœlum obscurantibus.

65 * *Constravit*] Magis placeret *prostravit.*

66 *Ædem Albam Capuæ*] Hæc ædes supra jam nominata est a Livio, l. XXXII. c. 9. * *Portam Romanam*, quæ mox nominatur, intelligo portam urbis Capuæ dictam *Romanam.*

67 *Atrocibus celebratæ certaminibus*] Conjectura Sigonii Gronovio probata. Vetus exemplar pro *atrocibus* habuit *civibus atrox.*

vero populo Romano moribus nostris præpositos esse: et nos a U. C. 573.
vobis et admoneri, et regi, non vos a nobis debere. indicandum A. C. 179.
tamen est, quid omnes bonos in vobis aut obfendat, aut certe mutatum malint. Singulos quum intuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. ambo quum simul adspicimus, non possumus non vereri, ne male comparati sitis, nec tantum reipublicæ prosit, quod omnibus nobis egregie placetis, quam, quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves et atroces geritis: quæ periculum est, ne ex hac die nobis et reipublicæ, quam vobis, graviores fiant. De quibus caussis hoc timeamus, multa subcurrunt, quæ dicerentur; [68] *nisi forte inplacabiles vestræ iræ inplicaverint animos vestros. Has ut hodie, ut in isto templo, finiatis simultates, quæsumus vos universi; et, quos conjunxit suffragiis suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ conjungi a nobis sinatis. Uno animo, uno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis: quod in omnibus fere precationibus nuncupabitis verbis,* Ut ea res mihi collegæque meo bene et feliciter eveniat, *id ita ut vere, ut ex animo velitis evenire: efficiatisque, ut, quod Deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius et Romulus, in cujus urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta Alba, Romam traducti sunt: Latini, Sabini in civitatem accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: Amicitias inmortales, inimicitias mortales debere esse.* Fremitus ortus cum adsensu, deinde universorum voces idem petentium, confusæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius questus quum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu dejectum. Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum, [69] et in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum civitatis futuros. Omnibus instantibus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, conlaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. Et cura super tali re principum, et facilitas censorum egregie comprobata ab senatu et laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniæ

Censores positis odiis in amicitiam redeunt.

68 *Nisi forte implacabiles vestræ iræ*] Vetus exemplar habuit; *nisi forte implacabiles fueritis implicaverint.* Hæc pro desperatis relinquenda sunt potius, quam inanibus conjecturis sollicitanda.

69 *Et in probrum suum sponsionem factam*] Hoc oportuisset exponi clarius, si rem intelligi Livius voluisset. Discimus tantum ex his verbis sponsionem fecisse M. Æmilium, ni Fulvius aliquid indignum viro bono in se admisisset. De sponsione vid. not. 4. supra ad l. III. c. 24.

U. C. 573. A. C. 179. summa sibi, qua in opera publica uterentur, adtribueretur; [70] vectigal annuum decretum est.

Res in Hispania gestæ.

XLVII. Eodem anno in Hispania L. Postumius et Ti. Sempronius proprætores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccæos[e] per Lusitaniam iret Albinus, in Celtiberiam inde[f] reverteretur[g]; Gracchus, [71] si majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex inproviso adgressus. acceptis deinde obsidibus, præsidioque inposito, [72] castella obpugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam adpellant Celtiberi) pervenit. [73] ubi quum jam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. Petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret [74] ad auxilia accipienda. si non impetrassent, tum [75] separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Gracchо, ierunt, et post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt a prætore, quam ut bibere sibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum poposcerunt; magno risu circumstantium in tam rudibus et moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, *Missi sumus*, inquit, *a gente nostra, qui sciscitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?* Ad hanc percunctationem Gracchus, *Exercitu se egregio fidentem venisse*, respondit; *quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse:* tribunnisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, et decurrere jubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ urbi ferendo. Oppidani, [76] quum ignes nocte turribus nequidquam (quod

Simplicitas Hispanorum.

e *Vacceos* Gron. f *inde in Celtiberiam* Gron. Crev. g *reverteretur. Gracchus, quod majus ibi b. e. i. u. C. penetravit.* Gron. *reverteretur, si m. i. b. esset; Gracchus i. u. C. penetraret.* Crev.

70 *Vectigal annuum*] Fortasse vectigal aliquod, quod in eam rem uno tantum anno penderetur. Quod ideo pluribus verbis non explicat Livius, quia res pervulgata erat et omnibus nota.

71 *Si majus ibi bellum esset*] Ab Gelenio fuerat, quod vulgati libri nunc habent: *Gracchus, quod majus ibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetravit.* Emendavit Gronovius, quomodo Clericum secuti edidimus, et aptiore sensu, et propius ad veterem lectionem, quæ talis est: *si Gracchus majus sibi bellum esset, in ultima Celtiberiæ penetraret.* *Ibi*, nempe in Celtiberia.

72 *Castella oppugnare*] Et hic Gronovius legit *expugnare.*

73 *Ubi quum jam opera admoveret*] Pro *ubi* libenter legeremus *cui.*

74 *Ad auxilia accipienda*] Recte emendat Tan. Faber *accienda.* Nam mox sequitur, *si non impetrassent.* Itaque opus est verbo, quod rem in dubio relinquat, quale est *accienda.*

75 *Separatim eos ab illis se consulturos*] Hæc stare non possunt. Gronovius conjicit: *separatim oppidanos sibi consulturos.* Mitius videretur delere vocem *eos*, et *se* mutare in *sibi*, ceteris intactis: *separatim ab illis sibi consulturos.*

76 *Quum ignes nocte turribus ... sustulissent*] Lege *nocte*, vel *noctu e turribus.*

signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt. 77 sestertiûm quater et vicies ab iis est exactum, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine, (nam militare jussi sunt) et tamen re ipsa, ut pignus fidei essent.

U. C. 572. A. C. 179.

XLVIII. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati. eos quum per aliquot dies, armaturam levem inmittendo in stationes, lacessisset parvis prœliis, in dies majora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. ubi, quod petebatur, sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, ut, contracto certamine, tamquam multitudine superarentur, repente tergis datis, ad castra effuse fugerent. ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, quum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit. Instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere inpetum necopinatum hostes. qui ad castra obpugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium cæsa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. de exercitu Romano centum novem ceciderunt.

Ad Alcen vincuntur Celtiberi.

XLIX. Ab hoc prœlio Gracchus duxit ad depopulandum[h] Celtiberiam legiones. et, quum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit: præda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem obpugnare instituit. Oppidani primum inpetum hostium sustinuerunt: deinde, quum jam non armis modo, sed etiam operibus obpugnarentur, diffisi præsidio urbis, in arcem universi concesserunt. postremo et inde, præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captivi nobiles in potestatem venerunt; inter quos et Thurri[i] filii duo et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium

CIII. oppida recipit Gracchus.

[h] *populandam* Gron. Crev. [i] *Turri* Eæd.

77 *Sestertiûm quater et vicies*] Sic legi jusserunt Scaliger et Gronovius. Vid. Gron. l. II. de Pec. Vet. c. 4. Exemplar unicum habuit, *Nummum quater et vicies est exactum*: quam loquendi formam ab omni et usu et analogia abhorrere luculente probavit Gronovius in eodem illo doctissimo opere de Pecunia Vetere. Porro sestertiûm quater et vicies, sunt bis mille et quadringenta sestertia, sive, quod idem est, sestertii 2400000. libræ Romanæ pondo 6000. marcæ argenti nostrates 9375.

U. C. 573. A. C. 179. Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. et primum [78] quæsivit ab eo, *ne sibi liceret ac suis vivere?* quum prætor *victurum* respondisset; quæsivit iterum, *si cum Romanis militare liceret?* id quoque Graccho permittente, *sequar*, inquit, *vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me* [79] *propiunt suspicere.* Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit.

L. Ergavia inde, nobilis et potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt. e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prœlio ad montem Chaunum [i] cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis conlatis pugnasse; multos utrimque cecidisse. [80] nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos [k], nisi quod postero die lacessierint prœlio [81] manentes intra vallum [l]; spolia per totum diem legerint [m]; tertio die prœlio majore iterum pugnatum; et tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta et direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die esse cæsa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum; et signa militaria septuaginta duo. inde debellatum, [82] veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos fecisse. Eadem æstate et L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse scribunt. ad triginta et quinque millia hostium [n] occidisse, [83] et castra obpugnasse. [84] Propius vero est, serius in

[i] *Caunum* Gron. Crev. [k] *magnopere victores fuisse Romanos*, Gron. [l] *manentes intra vallum prælio lacessierint.* Gron. Crev. [m] *legisse:* Eæd. [n] *hominum* Eæd.

78 *Quæsivit ab eo, ne sibi liceret*] Non improbabilis est Clerici conjectura: *quæsivit, anne sibi liceret.*

79 *Propiunt suspicere*] Gronovius suspicatur, *piguit respicere:* parum clare. Nobis satius videtur in ejusmodi locis silere, quam incertas admodum tentare conjecturas. * Sensus patet: quoniam illos parum aut fidos, aut potentes expertus sum.

80 * *Nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos*] Nec aliud fere fecisse Romanos, unde appareat eos non fuisse victos. † Totus hic locus miserandum in modum luxatus et deformatus erat in Germanico exemplari. Sic nempe se habebat, teste Gronovio: *nec aliud magnopere berbice crederes fuisse Romanos, nisi qui postero die arcessierint manentes prælio spolia intra vallum per totum diem legisset.* Emendatio Gronovii, nobis, ut et Clerico, in contextum admittenda visa est, quum et sensum optimum efficiat, nec procul abludat a veteris scripturæ vestigiis.

81 *Manentes intra vallum*] Celtiberos *prælio lacessierint* Romani.

82 *Veramque pacem .... Celtiberos fecisse*] Reposuit Sigonius *fecisse* pro *fuisse.*

83 *Et castra oppugnasse*] Lege cum Gronovio *expugnasse.*

84 *Propius vero est, serius in provinciam pervenisse*] Non intelligimus quomodo id a Livio dici potuerit, qui Postumium superiore anno venisse in Hispaniam memoravit supra c. 39. et hoc ipso anno non obscure indicat illum eodem tempore in Vaccæos profectum esse, quo Gracchus in ultima Celtiberiæ profectus est. Hoc et Glareanus observaverat. Ex ejusdem ad hunc locum nota apparet in iis quæ proxime

provinciam pervenisse, quam ut ea æstate potuerit res gerere. U. C. 573. A. C. 179.

LI. Censores [85] fideli concordia senatum legerunt. [86] princeps electus est ipse censor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus a collega præteritos. Opera ex pecunia attributa divisaque inter se hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, [87] privatamque publicæ rei inpensam inposuerat. [88] Theatrum et proscenium ad Apollinis, [89] ædem Jovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locavit: et ab his columnis, quæ incommode obposita videbantur, signa amovit: clipeaque de columnis, et signa militaria adfixa omnis generis demsit. M. Fulvius plura et majoris locavit usus: portum et pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus et L. Mummius censores locaverunt inponendos. basilicam [90] post argentarias novas et forum

Censores legunt Senatum.

Opera publica.

præcedunt habuisse olim editos *bis cum Bracaris*, non, ut nunc legitur, *cum Vaccæis*. Quod cur mutatum fuerit, certe aliqua ratio reddi debuerat ab emendatoribus. Nobis illa mutatio necessaria fuisse non videtur. Bracari sunt populi ad Durium amnem, qui a Plinio aliisque memorantur.

85 * *Fideli concordia*] Ea concordia, quæ probaret eos bona fide in gratiam rediisse.

86 *Princeps electus est*] Imo *lectus est*. Sic enim loqui solet Livius.

87 *Privatamque publicæ rei impensam insuerat*] Legit Gronovius *injunxerat*, quo verbo delectari Livium observat. Propius abesset a scripta lectione *imposuerat*. Sensus est: impensam, quæ cederet in privatum ejus commodum, a republica sustineri jusserat.

88 *Theatrum et proscenium ad Apollinis*]. Hoc non caret difficultate. Theatrum enim, quod poliendum albo locatur a censore, non videtur fuisse temporarium. At constat tunc temporis nullum fuisse theatrum Romæ stabile et mansurum: atque etiam admodum verisimile est tunc quoque populum ludos stantem spectavisse. Vid. Epitomen Liviani libri XLVIII. Val. Max. l. II. c. 4. et Tac. Ann. l. XIV. c. 20. * Itaque hoc theatrum, quod poliendum albo locatur a censoribus, (videtur temporarium fuisse,) et non ultra staturum, quam opus esset ad ludos edendos, quemadmodum et scena, l. XLI. c. 27. a censoribus locatur præbenda ædilibus atque prætoribus. † Hunc nodum solvere non aggredimur. Ceterum observandum est theatrum duplici sensu sumi, vel pro universo ædificio, quod ea contineret omnia quæ ad ludos pertinebant; quo sensu proscenium est pars theatri: vel pro illa parte in qua erant spectatores. Hoc posteriore sensu hic capi debet. Proscenium est, ut ipsum nomen indicat, spatium quod porrigitur ante scenam. In eo, vel inter illud et scenam, erigebatur pulpitum, quo prodibant actores, quum fabulas agerent. Qui plura de theatrorum forma scire cupiet, adeat librum Antiquitatis Schematibus illustratæ, Tom. III. parte secunda, et commentarios Regiæ Inscriptionum Academiæ, Tom. I. p. 188.

89 *Ædem Jovis in Capitolio*] Locavit poliendam albo ædem Jovis in Capitolio, et columnas quæ circa ædem erant. Vox *albo* frustra sollicitatur a Pighio. Eodem enim modo scripsit Livius supra, l. IV. c. 25. *album in vestimentum addere*.

90 *Post argentarias Novas et forum Piscatorium*] Sic et supra, l. XXVI. c. 27. conjunguntur argentariæ Novæ et forum Piscatorium, tanquam vicina loca. Prava interpunctione laborant hoc loco vulgati libri, qui distinctionem apponunt post vocem *Novas*: unde existimari posset hæc mens fuisse Livii ut diceret, forum Piscatorium locatum esse hoc anno a censore exstruendum: quod falsum esse arguitur ex loco memorato l. XXVI. Circumdatas tabernas intelligi illi basilicæ, quæ locatur ædificanda.

U. C. 573. piscatorium, circumdatis tabernis, [91] quas vendidit in privatum; et forum, et porticum extra portam Trigeminam, et aliam post navalia, et ad fanum Herculis, et post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici. [92] Habuere et in promiscuo præterea pecuniam. ex ea communiter locarunt aquam adducendam, [93] fornicesque faciendos. Inpedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque et vectigalia iidem multa instituerunt. [94] complura sacella publica, quæ fuerant[o] occupata a privatis, publica sacraque ut essent[p], paterentque populo, curarunt. [95] Mutarunt suffragia: regionatimque generibus hominum, caussisque, et quæstibus, tribus descripserunt.

A. C. 179.

LII. Et alter ex censoribus M. Æmilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginæ Junonis et Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis octo vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. [96] Viginti millia æris decreverunt. dedicavit eas ædes, utramque in circo Flaminio. ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Junonis, biduum post Dianæ, et singulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem [97] Larium Permarinum in Campo. voverat eam [98] an-

[o] *fuerant* del. Gron. [p] *publica rursus ut essent* Crev.

91 *Quas vendidit in privatum*] In usum privatorum.

92 *Habuere et in promiscuo præterea pecuniam*] Præter eam pecuniam, quam diviserant inter se, habuerunt quoque aliquam attributæ sibi pecuniæ partem in promiscuo, qua communiter uterentur. *Præterea* est ab Sigonio. Scriptus habuit *prætores*.

93 *Fornicesque faciendos*] Aquæductus arcuato opere faciendos.

94 *Complura sacella publica, quæ fuerant occupata a privatis*] Hic quoque depravatus erat codex unicus. Recepimus conjecturam Gronovii, quam Clericus jam admiserat. Vetus lectio est: *complura sacella publicaque sua occupata a privatis, publicaque sacra ut paterent essentque populo, curarunt.*

95 *Mutarunt suffragia: regionatimque*] Quidquid in Livio reperitur de ratione tribuum et comitiorum, obscurum fere est ob nimiam brevitatem. Hunc locum sic interpretamur, præeunte Turnebo, l. XXX. Advers. c. 24. Ante hos censores, omnes tribules in unaquaque tribu promiscue ac sine ulla distinctione ibant in suffragia, ita ut cum senatore eques, scriba, præco, suffragium ferrent. Hi censores tribus descripserunt generibus hominum, causis, et quæstibus: id est, quotquot in unaquaque tribu senatorii ordinis erant, a ceteris separaverunt; tum, quotquot erant equites Romani; tum, qui scribæ, præcones, calcearii, lanii, cerdones, etc. forent: ex singulis generibus unum velut collegium efficientes, statuentesque quo ordine unumquodque horum velut collegiorum ire in suffragium deberet. Apposuit autem Livius vocem *regionatim*, ut indicaret in illa mutatione servatam tamen antiquam tribuum universarum descriptionem, in qua habita ratio fuerat regionum, sive urbis, sive agri. Itaque tribus distinguuntur a sese invicem regionibus, ex antiquo more: at portiones tribuum, novo hoc instituto, generibus hominum, causis, quæstibusque describuntur. *Causa* autem hic accipienda est pro statu.

96 *Viginti millia æris*] In argento, marcas nostrates 31. uncias 2.

97 *Larium Permarinûm*] Hi sunt, ut vetus Lexicon interpretatur, teste Turnebo, l. XX. Advers. c. 35. Θεοὶ διαπόντιοι, id est, dii maris, vel transmarinorum itinerum præsides. Etenim *Lar* Etrusca vox est, et principem significat. Hinc Lar Porsena, Lar Tolumnius apud nostrum l. II. c. 9. et l. IV. c. 17. Lares ergo dicti varii variarum rerum antistites ac præsides dii. *Lar cœlestis*, nempe Jupiter: *Lares viales*, id est, viarum præsides,

nis undecim ante L. Æmilius Regillus, navali prœlio adversus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa est: [99] *Duello magno regibus dirimendo * caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmilio M. Æmilii filio auspicio, imperio, felicitate ductuque ejus inter Ephesum, Samum, Chiumque, inspectante cos. ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque, classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa, fugataque est, ibique eo die naves longæ cum omnibus sociis capta LXII*[q]. *Ea pugna pugnata, rex Antiochus regnumque* **. *Ejus*[r] *rei ergo ædem Laribus Permarinis vovit.* Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio supra valvas fixa est. U. C. 573. A. C. 179.

LIII. Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul, profectus in Ligures, [1] per invios montes vallesque saltus cum exercitu transgressus, signis conlatis cum hoste pugnavit: neque tantum acie vicit: sed castra quoque eodem die cepit. tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, præsidiaque montibus inposuit. [2] Celeriter et ex provincia literæ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus[s] et senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia jussit, et consulem Q. Fulvium quærere, et animadvertere in eos, qui principes et auctores transcendendi Alpes fuissent. Res gestæ in Liguria.

q *XLII.* Crev. r *regnumque ejus* **. *Ejus etc.* Gron. Crev. s *consule* Eæd.

apud Græcos Mercurius, Romæ vero Hercules Sancus. Sic igitur *Lares Permarini* hoc loco sunt dii navigationis præsides. Et hi sunt Neptunus, Thetis, Glaucus. Hæc fere ex Taubmanno Martinius, in voce *Lar*.

98 *Annis undecim ante*] Olim hic legebatur mendose *annis quadraginta*. Error videtur Sigonio natus ex notis XI. et XL. Ille igitur reposuit *undecim:* in qua numerandi ratione non includitur annus extremus. Sic supra, hoc ipso capite dixit *ante annis octo*, quum tamen novem numerari deberent, nisi extremus annus negligeretur.

99 *Duello magno*] Non necesse est monere totum hunc locum omnino depravatum esse. Tentet eum emendare, si quis aut rem prospere sibi posse succedere, aut operæ pretium esse duxerit. Gronovius eum repræsentavit qualis plane exstat in codice, nisi quod jussit post Sigonium legi, *Samum Chiumque* pro *Camuchumque*.

1 *Per invios montes vallesque saltus . . . transgressus*] Hæc qui attente legerit, vix videtur dubitare posse, quin τὸ *valles* occupaverit locum alicujus epitheti, quod Livius voci *saltus* apposuerat. Fortasse legendum: *per invios montes difficilesque saltus.*

2 *Celeriter et ex provincia*] Hoc suspectum fuit Jac. Gronovio, qui perlevi mutatione locum emendare nititur: *Celeriter, ut ex provincia litteræ Romam venerunt, supplicationes* . . . . Sed gravius profecto ulcus latet. *Celeriter* hic omnino superfluum est, nec videtur a Livio profectum esse.

U. C. 573. A. C. 179. Philippus senio et mœrore confectus.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio et mœrore consumatus post mortem filii, decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum [3] pœnitentia crudelitatis suæ. stimulabat animum et alter filius, haud dubie et sua et aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, et destituta senectus; aliis exspectantibus suam mortem, [4] aliis ne exspectantibus quidem. [5] Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, [6] regiæ vir majestatis, [7] nobili etiam pugna adversus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, adpellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat: [8] eique ea fides, nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. is, prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis, et ingemiscere interdum filii desiderio sensit; nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens et ipse aderat. et, quum multa adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent. [9] Suspecti et ministri facinoris, Apelles maxime et Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini adtulerant.

Antigonus, unus ex Philippi amicis incorruptus.

LV. Falsas esse, et a scriba vitiatas, signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Ceterum, quum suspecta magis, quam manifesta, esset res, forte [10] Xychus obvius fit

3 *Pœnitentia crudelitatis suæ. Stimulabat animum*] Habuit vetus lectio: *pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum.* Vocem *quæ* Sigonius assensus Florebello delevit: Gruterus mutat in *quin.*

4 * *Aliis ne exspectantibus quidem*] Sed senem deserentibus, et juveni mox regnaturo unice deditis.

5 * *Quo magis*] Atque eo magis angebatur: atque inde crescebat illius dolor.

6 *Regiæ vir majestatis*] Hæc referenda sunt, non ad Antigonum Echecratis filium, sed ad Antigonum tutorem Philippi, qui revera rex Macedonum fuerat. De eo vide not. 67. ad l. XXXII. c. 22. supra. Ceterum vox *regiæ* est a conjectura Sigonii, quum prius legeretur *regis.*

7 *Nobili . . pugna*] Eam describit Polybius, l. II. versus finem; * ejusque obiter mentionem fecit Livius supra XXXIV. 28.

8 *Eique ea fides, nequaquam amicum Persea*] Et ea fides illi inimicissimum fecerat Persea, qui jam alias ob causas nequaquam amicus erat. Gronovius scripsisse Livium existimat, *neque ante amicum Persea.* Sed vulgata lectio satis clara per se videtur.

9 *Suspecti et ministri facinoris*] Possis quidem explicare hoc modo: suspicionibus quoque odorabatur Antigonus, quinam ministri facinoris fuissent. Magis tamen placeret: *suspecti ex ministris facinoris Apelles maxime et Philocles erant.*

10 *Xychus*] Quis ille sit, et cur planissime nosset ordinem insidiarum in Demetrium, debuerat Livius exponere. * Non inepte suspicari possumus hunc Xychum fuisse scribam illum, qui modo memoratus est litteras exitiales Demetrio ab Apelle et Philocle legatis sub nomine Flaminini allatas vitiasse. Eo ducunt hæc quæ mox sequuntur verba: *ordinem . . omnem facinoris legatorum ministeriique sui.*

Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. *Multis*, inquit, *sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utro petitus fraude et insidiis esset. Homo unus omnium, qui nodum hujus erroris exsolvere possit, in potestate tua est Xychus.* [11] *forte vocatum perductumque in regiam vocari juberet.* Adductus primo ita negare inconstanter, ut, parvo metu admoto, paratum indicem esse adpareret. conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui præsens erat, obpresserunt: Apelles, missus ad Chæream quemdam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alii primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse; alii tormenta etiam inficiantem perpessum adfirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque; et infelicitatem suam in liberis graviorem, [12] quod alter perisset, censebat.

U. C. 573.
A. C. 179.
Innocentia Demetrii agnita.

LVI. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret. tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, se defensurus. qui, spe potiundi ad pœnam corporis ejus amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super inpunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonum igitur adpellat; cui et palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. *Quando in eam fortunam veni*, inquit, *Antigone, ut orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; regnum, quod a patruo tuo forti, non solum fideli, tutela ejus custoditum et auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te unum habeo, quem dignum regno judicem. si neminem haberem, perire et exstingui id mallem, quam Perseo scelestæ fraudis præmium esse. Demetrium excitatum ab inferis restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus inlacrimasti, in locum ejus substitutum relinquam.* Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. quum in

Antigono regnum relinquere cupit Philippus.

11 *Forte vocatum*] Lege cum Tanaquillo Fabro: *forte oblatum*. Gronovius quoque pro *juberet* legi vult *jube*. Sed hæc emendatio necessaria non videtur. Mutatio enim orationis directæ in indirectam, quamvis non admodum frequens sit, non caret tamen exemplis. Vid. orationem Quintii ad Achæos, XXXV. 49.

12 *Quod alter perisset*] Lege cum Mureto *superesset*. Nihil certius. Infra Philippus ad Antigonum: *Quoniam in eam fortunam veni . . ut orbitas mihi . . optabilis esse debeat.*

U. C. 578. A. C. 179. Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare: et, si vita longior subpetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde quum Amphipolin venisset, gravi morbo est inplicitus. sed animo tamen ægrum magis fuisse, quam corpore, constat: curisque et vigiliis ([13] quum idemtidem species et umbræ insontis interemti filii[t] agitarent) exstinctum esse cum diris exsecrationibus alterius. Moritur. Tamen [14] admoneri[u] potuisset Antigonus, [15] si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non exspectata morte regis, a primis desperationis notis nuncios prædispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum; et mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

LVII. Obpressit igitur necopinantes ignarosque omnes Perseus, et regnum scelere partum invasit. Perseus regnum invadit. [16] Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, et ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum trajecit. inde prægressis, qui nunciarent regi, Antigono et Cottoni[v] ([17] nobilis erat Bastarna; et Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus) haud procul Amphipoli [18] fama[x], inde certi nuncii obcurrerunt, mortuum esse regem. Bastarnæ concitati a Philippo in Dardanos. quæ res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam tutum et commeatus Bastarnis

[t] *Filii eum diris agitarent* Gron. *Filii eum agitarent* Crev. paullo post *diris* del. Gron. [u] *admoveri* Gron. Crev. [v] *prægressi, q. n. r. Antigonus et Cotto: nobilis e. Bastarna, e. A. p. c. i. C. l. a. c. B. missus.* Eæd. [x] *famæ incerti nuncii* Eæd.

13 *Quum identidem species et umbræ . . . agitarent, exstinctum esse cum diris execrationibus alterius*] Sic edidit Clericus ex probabili conjectura Gronovii, qui nihil aliud mutavit hoc loco, nisi quod luxata et præpostere collocata in Germanico exemplari verba in ordinem revocavit.

14 *Admoveri*] Ad spem regni.

15 *Si haud statim palam facta esset mors regis*] Explicat Gruterus: si haud statim Perseus de morte regis certior factus esset. Sed hoc loquendi genus *palam facta*, videtur latius intelligendum, quam de uno Perseo. Quum igitur infra dicatur medicus mortem regis in adventum Persei omnes qui extra regiam erant celasse, et Antigonus perinvitus abfuisse; facile descendimus in Sigonii sententiam, qui putat dedisse Livium: *Tamen admoveri potuisset Antigonus, si aut tum adfuisset, aut statim palam facta esset mors regis.*

16 *Peropportuna mors Philippi fuit*] Peropportune accidit Romanis, quos imparatos aggressus esset Philippus.

17 *Nobilis erat Bastarna, et Antigonus*] Reddit rationem cur Cotto et Antigonus missi sint ad nunciandum regi Bastarnarum adventum. Cotto nimirum nobilis erat Bastarna; Antigonus, legatus ipsius Philippi. Ceterum hic quoque locus corrupte legitur in unico exemplari: *nobilis erat Bastarna ea res Antigonus sæpe invitus cum ipso Cottone.* Nos eum edidimus emendatum, partim ex Sigonii, partim ex Gronovii conjectura.

18 *Famæ incerti nuncii*] Mire placet Perizonii conjectura: *fama, dein certi nuncii.*

[19] ut Philippus præstaret[y], id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro [20] sedes fundare[z] Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si et Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; et Bastarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. *Per Scordiscos iter esse ad mare Hadriaticum Italiamque. alia via traduci exercitum non posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturos.* [21] *nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere; et ipsos adjuncturos se, quum ad prædam opulentissimæ gentis* [22] *ire vidissent.* Inde in omnem eventum [23] consilia commodabantur. sive cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, et possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore: sive prospere gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia, quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. U. C. 573. A. C. 179.

LVIII. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis et Antigoni. sed haud multo post famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnæ emto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, quum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. [24] Quo ubi ire Bastarnæ vellent, [25] quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremtos esse; talis tum Bastarnas, nequidquam ad juga montium adpropinquantes, obpressit. neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque et fulguribus præstringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora; nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. itaque, quum præcipiti fuga per rupes præaltas inprovidi sternerentur ruerentque, instabant Thracibus infesti sunt.

[y] *daret* Crev. [z] *dare* Gron.

19 *Ut Philippus daret*] Vulgo *præstaret*, contra scripti codicis et vett. editorum fidem, a Gronovio testatam.

20 *Sedes fundare*] Exemplar unicum habuit *se fundare*. Inde effecta est vulgata lectio *sedes dare*. Gronovius utrumque jungendum censuit, ac legendum esse, *sedes fundare*.

21 *Nec enim aut lingua, aut moribus æquales abhorrere*] Vox *æquales* aut tollenda videtur, aut immutanda.

22 * *Ire*] Melius *iri*.

23 *Consilia commodabantur*] Lege cum Sigonio, *accommodabantur*.

24 *Quo ubi ire*] Recte Gronovius: *quum subire*.

25 *Quali tempestate Gallos*] Hac de re vide Pausan. in Atticis, Justinum, lib. XXIV. c. 8.

U. C. 573. A. C. 179. quidem perculsis Thraces: sed ipsi Deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere aiebant. Dissipati procella, quum, tamquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari quid agerent, cœptum: inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt. cetera multitudo retro, qua venerant[a], transdanubianam regionem repetiit. Antigonus interficitur. Perseus, potitus regno, interfici Antigonum jussit: et, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab senatu adpellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.

Fulvii Cos. triumphus. LIX. Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit. quem triumphum magis gratiæ, quam rerum gestarum magnitudini, datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit; nullam pecuniam admodum. divisit tamen in singulos milites [26] tricenos æris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat. Comitia. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules sunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulso. [27] Prætorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quæ evenerant. Prodigia. Terra movit: in foris publicis, ubi lectisternium erat, Deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt se; [28] lanaque cum integumentis, quæ Jovi obposita fuit, decidit. de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est.

[a] *venerat* Crev.

26 *Tricenos æris*] Sive ternos denarios, quales octo unciam argenti Paris. efficiunt. Si cui hoc nimis exiguum videbitur, legat, ut quidam habent editi, *trecenos*.

27 *Prætorum inde tribus creatis*] Videntur hic excidisse nomina trium illorum prætorum. Neque enim ulla ratio est, cur hos potius supersederit nominare Livius, quam eos qui postero die facti sunt.

28 *Lanaque cum integumentis*] Monet Sigonius legendum esse ex Julio Obsequente, *lanaque cum integumentis, quæ Jovi erant apposita, decidit* Sed non ideo res fit multo clarior. Schefferus suspicatur *læna*, quo vestimento utebantur ituri ad cœnam e balneo. Nec caret ratione hæc emendatio, quum hic agatur de lectisternio, sive epulo præbito Jovi et aliis diis. Hinc fit quoque mentio olearum de mensa, Jovi scilicet apposita, a muribus prægustatarum. Quid sint *integumenta Jovi opposita* vel *apposita*, definire non possumus.

FINIS TOMI TERTII.